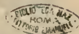
BERNARDINI GOMESII MIEDIS ARCHIDIACONI SAGVNTINI,

Canonicique Valentini, de vita & rebus gestis *IACOBI* I. Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

Libri. XX.

AD IACOBVM AVSTRIVM Hispaniæ, ac Indiarum Principem Philippi F.

Ex libris Antillon

VALENTIÆ.

Ex Typographia Viduæ Petri Huete, in platea herbaria.

1582.

Auctor Lectori S.

QVOD olim Apelli pictorum nobilissimo honori fuit, atque summæ ascriptum prudentiæ; idipsum imitaturo mihi haud omnino fore puto indecorum. Ille etenim (auctore Plinio) perfecta opera proponebat in pergula transeuntibus, atque post ipsam tabulam latens, vitia, quæ notarentur auscultabat. Vnde à conspectante sutore reprehensus, quòd in crepidis vnà intus pauciores fecisset ansas; statim artifici de artificio suo credens, erratumque agnoscens, emendauit. rursumque postero die, eidem circa crus cauillanti indignatus, è latibulo respondit; Ne supra crepidam sutor iudices. Persimili equidem exemplo fretus, Iacobi Regis historiam breui, vt fateor, spatio temporis à me confectam, cum aliqua nominis mei iactura, nec sine multorum efflagitatione, properè in vulgus edendam permisi: planè vt vitia, quæ in ea non defutura credo, & quæ, vt patri in filio, sic auctori in opere, nimius quandoque amor non sinit animaduertere, integro, ingenuoque Lectori notanda proponerem, deque his à multis absens, quod à paucis vix datur coràm, liberè admonerer: plura quippe vitia scriptori prodet, vel vno mense euulgatus liber, quàm si integra annorum, vt vult Flaccus, enneade domi prematur: quæ enim in edito posita sunt, multò curiosius, cõtentiusque, quàm quæ sub obscuro, defiguntur. vt scilicet notata illa, in altera editione diligenter animaduerti possint; ea præsertim, quæ ad veritatem historiæ pertinent. Nam sicuti nulla ferè est historia (sacram semper excipio) quæ non aliquibus sit, aut imbuta erroribus, aut discrepantijs subiecta: Ita neque vlla rursum verisimilior, quàm quæ multorum simul consensu, atque constanti fama approbatur; vt errare quidem cum excusatione nunquam melius possit scriptor, quàm cùm Annales suos, non ex lectione modò librorum, sed ex memoria viuorum, in qua mortuorum, vt aiunt, vita spectatur, curiosè, nec sine delectu expressos confecerit: quosq. dum vixerit, retractationi semper paratos habuerit. Atque vtinam fieret, vt vnusquisque scriptor soler

ter sibi hac in parte consuleret innatamque philautiam comprimeret; neque ante suî victoriam, quæ in operis communicatione, emẽdationeque sita cernitur, triumphum appeteret: & qui in animum induceret, longè esse feliciores artis, ingenijque, quàm naturæ partus; quòd hi, quales ipsa attulit, excipiendi sunt; neque si vitiosi fuerint, facilè emendari possunt: illi verò, etsi eduntur deformes, tamẽ eodem ingenio auctore cultore, potissimùm adhibita multorum communicatione, perficiuntur. Nam perinde vt ea, quæ ex ære conflãtur, multa licèt rubigine, & quasi scabritie obducta, deformia prodierint, tamen accedente lima expoliuntur, & splendidiora fiunt: sic ipsos ingenij fœtus, si multorum animaduersorum cùm vellicatio excitauerit; tum erudita quoque castigatio limauerit, haud dubiè, decenter hęc eos, & quàm venustè perpolient. Dummodò animaduersores ingenuè potiùs, quàm fastidiosè de quaque re iudicent; neque pro vno, aut altero inuento errato, vel si plura sint, illicò absentem auctorem in reos referant: ac modò opus in vniuersum minimè, antequam perlegerint, reijciant; minusque singula, nisi qui fuerint eiusdem musæ æmuli, improbent; ne vnà cùm sutore in Apellis reprehensionem incurrant. Meminerint etiam naturam nihil magnum (vt inquit Plinius) genuisse citò; neque ipsius imitatricem artem, nisi aut diu multumque versando: aut potissimum communicando, rem vllam perfecisse. Auxilium enim sibi magnũ se adiunxisse putat, qui cum altero, maiusque si cum multis, rem cõmunicauit. Quod ipsum ego, Lector candidissime, à te lubens expecto, qui nec admoneri grauabor vnquam, nec corripi, emendarivè quoquomodò erubescam: quoad tanta, tamque excellens inchoata à me historia, animaduersione tua repurgata, perfectaque, ad posteros transmittatur. Non enim dubito illos (quæ summa est, atque innata bonis omnibus, tum veri intelligendi, tum falsi reijciẽdi cupiditas, studiumque) & animaduertanti tibi, & emendantî mihi, magnam, perpetuamque gratiam habituros. Quapropter prudentiam tuam inuoco, imploroque; vt dum alios cauillantes, alios obtrectantes, ausculto; tu demum, non tam eorum, quæ ineleganter, quàm quæ imprudenter scripta inueneris, futuræ editionis gratia, me admonere non desinas. Vale.

AD IACOBVM AVSTRIVM PHILIPPI F. HISPA niæ, atque Indiarum Principem, Bernardini Gomesij Miedis in Libros de vita, & rebus gestis IACOBI primi Regis Aragonum,

PRAEFATIO.

ETVS & illustris fama de Iacobo primo Rege Aragonum, cognomento expugnatore, cùm toto orbe, tum apud Aragonensiũ Regna, vbi potissimum sua ille vestigia impressit, ad hanc vsque ætatem tanta percrebuit (Iacobe Princeps) vt ex his nulli sint populi, nulliq́ue homines, qui non cum charitate aliquâ, & beneuolentia, illius memoriã vsurpent; eiusq́ue pergraue, ac persanctum nomen in Regibus, summo cum honore colant. Pro certo enim habent, hoc ipsum nomen, quod ab huius ortu Regis, tot, tantisq́ue clarum miraculis, sequuta sunt vitæ facta præclarissima; paria, similiaque cuiuis nostrorũ Principum, qui illud præ se tulerit, allaturum. Id, quod nascenti tibi ausi sunt præsagire: nam dici non potest, quanta omnes in suis vrbibus & municipijs exultarint lætitia, quantoq́ue triumphare gaudio cœperint, vt primum auditum est, Iacobi nomen, nutu Philippi patris, in illius Regis gratiam, tibi impositum fuisse. Aureum quippe illud sub ferreo sæculum, quod idem, tum armis prudentiæ, tum bellicis, atque Imperatorijs virtutibus condiderat, à te, sub tanto exemplo ac nomine, orbi restitutum iri putant. Nec vero mirandũ est, quòd illius nomini, ac exemplo vitæ tantùm tribuant, vt iisdem te insignitum, alterum Iacobum euasurum existiment. Nam vt ipsius quidem Regis expressa imitatione pietas, imitatores diuino quodã quasi afflauit numine, & ad summa erexit; sic eius bellica virtus, reiq́ue militaris, vel adumbrata scientia, permultos nõ modò laudum æmulos, ac sectatores effecit, verùm ad eas etiam litteris, ac sempiternæ memoriæ mandandas, historicos

non paucos pellexit. Quibus ne exaggeratione orationis à veritate histo-
riæ discreparent, nevè hanc in posterum vllo obscurare commento pos-
sent; Commentarios rerum suarum ipse fidelißimè conscriptos, tanquam
normam, ad quam sua illi scripta dirigerent, reliquit; eosq. vt vir bonus, atq.
simplicis veritatis amicus nõ tam verbis, cõptáq. oratione ornare, quàm re-
bus, atque nuda factorum enumeratione persequi curauit Hæc enim tanta;
tamque præclara extiterunt, adeòque illustria & gloriosa, vt iure quidem
cum omnibus tam superioris, quàm inferioris, quàm etiam suæ ætatis factis
comparari posse videantur. Nam si antiqua respexeris, atque inuictum ani
mi robur, & magnitudinem, quibus se Iacobus in Regijs, Imperatorijsque
muneribus ab ipsa prope infantia susceptis, atque annis plus sexaginta ad-
ministratis, cum prioribus conferas; nullos ante ipsum Reges, nec Imperato
res eo superiores inuenies: Si suæ ætatis Principibus opponas, non solùm v-
su, tractatione armorum, consilio, felicíque rerum exitu, cunctos superauit;
verùm pietate ac religione (vno excepto Ludouico persancto Francorum
Rege) reliquis excelluisse cognosces: Si ad nostros referas, is demum fuit,
qui non Aragonensis tantummodò, sed totius Hispaniẽsis Imperij solus fun
damenta posuit, eáque tam veris, solidisque iustitiæ, ac religionis tanquam
firmamentis fixit, vt tantùm abest, vt illud suis vnquam sedibus conuelli po
tuerit, vt amplius, atque adeò in immensum semper accreuerit. Tria enim
Regna, Balearium, Valentinum, & Murciense, è regione Africæ, è sarra-
cenorum manibus eripiens, ac non solùm armis, sed optimis legibus, atque ve
ra religione præmuniens, Afros à quibus anteà Aragonensium, & Castella-
norum cœpta, magníque conatus infringi, ac impediri consueuerant, repres
sit penitus, strenuéque coërcuit. Tam frequentes siquidem in Valentinam,
& Catalanam oram, Afrorum cũ magnis claßibus, & exercitibus, trans-
greßiones fieri, totq. incendijs, rapinis, ac depopulationibus, cuncta propin-
qua Regna vastari solebant; vt tam Aragonenses cum Afris, quàm cũ sar-
racenis Granatensibus Castellani, continuis implicati bellis, nullas extra
Hispaniam expeditiones antea suscipere, nihil se dignum foris gerere potue
rint. Reges autem, qui successere Iacobo, ipsius militari disciplina & exem-
plis instructi; necnon eiusce ab eo expugnatis Regnis, domíque firmato præsi
dio, freti, compreßis Afris, plures in exteros expeditiones susceptas, prospe
rè, & quam gloriosè confecerunt. Nam vt Regum Aragonensium Annales
verè colligunt, ipsáque res testatur; & Siciliam illico Rex Petrus, cognomẽ
to ma-

lo magnus, Iacobi filius obtinuit; & Sardiniam Iacobus II. illius nepos, duce Alfonso cepit: & Calabriam, totumque Neapolitanum Regnum Alfonsus primus illis adiunxit: & Ferdinandus abauus tuus, cognomento catholicus, illud à Gallis interceptum, Ferdinando Gonsaluo duce, recuperauit: ac demum Carolus V. Cæsar, tuus auus, Mediolanenses in suam, Imperijq; Hispaniensis potestatem redegit. Accesserat, quòd idem Ferdinandus paulò ante, matrimonio Isabellæ Reginæ Castellæ, copulatis vtrisque Regnis, atque iunctis viribus, Granatense Regnum potentissimum, quod octingentis annis in medio ferè Hispaniæ sarraceni retinuerāt, armis subegit tandem, atq. Imperio adiecit. Quinetiam ipsius sumptibus, & auspicijs, nónne nouus ad Occidentem orbis repertus est? ac protinus ab eodem Carolo, maiori quàm credi potest, compendio & gloria expugnatus? Siquidē imperāte ipso, classesq., ac exercitus mittente, an nō ausa est sola Hispana gens, per immēsum, ac nūquam antea tranatum Oceanū ad Occidentales Indos nauigare? atq. Aequinoctiali traiecta linea, alterum orbis axem à Romanis vix olim conspectū, tenere? ibiq. maiora & opulētiora, quā vsquàm, Regna vi capere? vinctósq. ipsorum Reges cùm interimere: tum vna, aut altera centuria militum, innumerabiles exercitus profligare? quoad ea tādem in prouincias, quæ magnitudine, duas, vel tres æquant Europas, redegit? In quas, & colonias multas deduxit, & diuino aspirante numine, vniuersas ad Christi religionem traduxit? Vt appareat Hispaniense Imperium, ex eo quod ijsdem, quibus à Iacobo initum, ac fixum firmamentis, à successoribus amplificatum quoque fuit, atque gloriose productum; in ampliorem, quàm vbiuis gentium, magnitudinem dilatatum fuisse, ac in sempiternam Christi gloriam propagatum. Adde, nullo vnquam prætermittenda silentio, quæ tui etiam abaui clarissimi Lusitanorum Reges, tertiam ferè Hispaniæ partem tenentes, virtute ac religione ducibus, similia per id tempus facta quàm præclarissima gesserūt. Ad Australes enim Afros, & Oriētales à leua Indos, auream vsq. Chersonesum nauigantes, incredibiles, miréque gloriosas inde victorias cum amplissimis spolijs, subactis populis, retulerunt. Vt mihi sanè, pares, aut certè maiores triumphos, victoriásque illustriores, quàm olim sua Romanis ætas, nostra nobis attulisse videatur. Neque video profectò, cur Philippus pater tuus superioribus non sit omnino præferendus, ac etiam Augusto longè felicior habendus. Ille etenim traditum sibi à C. Iulio Cæsare Romanorum Imperium, in huius vmbilico positus, atque extrema quaquauersum omnia

ex æquo

ex æquo regens, conseruauit quidem, summique inde conseruatoris nomen iure promeruit: At verò Philippus Indicum Occidentale Hispaniensi adiunctum, quod ei Carolus pater longè latius, quàm fuit olim Romanum tradidit, quamuis immenso prope maris interuallo dissitum, non conseruat modò, acerrimeque defendit; sed in eo nunc totus est, vt & augeat, & noua Lusitani accessione Imperij, conduplicet: donec illud ad te tandem, latius, opulentiusque quàm accepit, transferat. Quamquàm equidem, Iacobe Princeps, tantis augendo ditionibus, totque in Regna successuro tibi, neque plura certe, neque ampliora ijs, vllo modo desidero: numen autem: & sapientiam ad ea omnia optime, feliciterque administranda, & regenda, sicuti Solomoni diuinitus concessa sunt, neque Iacobo, tuisque maioribus negata, quàmmaximè tibi, inquam, exopto; immò verò adfutura spero: Siquidem mirifica, ac suauis illa, quæ hac tua sub ætatula in te indoles elucet, magnam plane omnibus spem affert, fore aliquando, vt in te vno, eiusdem Iacobi, vt nomen & fama, sic res, sic exitus, sic felicitas, & consecuta gloria consentiant. Huius ergo hæroïs vitam & res gestas, viginti à nobis comprehensas libris, iccirco tibi despondimus, vt omnium, qui ante fuerunt, Regum, maximorúmque Principum virtutes, & præclara facinora, in vno Iacobo, tanquam in speculo contemplanda, atque imitanda proponeremus: vt ex ijs perinde ac ex infinita sylua quadam, virtutum omnium, atque actionum præclarissimarum, vberrimos, amplissimósque possis fructus colligere: quibus tam pace, quàm bello, tam domi, quàm foris, hæreditarium Imperium, cùm bene faustéque regas; tum tuorum sequutus exemplum, longius, latiúsque propages, atque cum vera religione defendas. Vale.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER I.

AD IACOBVM AVSTRIVM, Hispaniæ, atque Indiarum Principem, Philippi F.

IACOBI primi Regis Aragonum, cognomẽtô expugnatoris, res gestas breuiter, summatimq́. scribere aggredior: vt cuius diuina viri virtus, quantũ se, duce gloria, in cælum tollit, ac ceteris Hispanis longè anteit rebus; tantum facta etiam prodantur in apertum, atq. in vniuersas gentes, ad quas eiusdem fama peruenit, stylo peruehatur. Operæpretium enim me nostris facturum puto, si præcipuas virtutes bellicas, quas in Alexandro, in Pyrrho, & Cæsare, summis olim Imperatoribus, sigillatim admirari mortales solent; easdẽ simul in Iacobo, cũm mirè expressas, tum ab eodem præclare orbi redditas fuisse ostẽdero. Nam & triginta ipsum prælia, quibus interfuit, commisisse; & totidem ex eisdem victorias gloriosè reportasse; & tam sæpe conspirantes in se populos, supplices admisisse; neque demum anno inte gro ex sexaginta, quibus regnauit, à bello vacasse, an non hæc superant, aut certè exæquant ea, quæ de superioribus conscripta legũtur? Vnde tot eius, tamque præclara facta, quæ hactenus sermone duntaxat Hispano donata, domi quasi delitescebant, vt communicarem exteris, Latino conscribenda duxi. A quo planè cœpio, quãuis ingenij mei valdè me retraheret imbecillitas, atque ipsa potissimùm rei magnitudo terreret, & quasi à via deduceret; reduxit tamen, atque in proposito, susceptoque consilio permanere fecit eiusdem pulchritudo; qua tantopere ad huius vitam & acta Regis

commemoranda afficior; vt amore, quo nihil est ingeniosius, sperem me quidem, aut victurum expectationẽ; aut, si minus rei perfectionem; at conatum & adumbrationem expressurum: quandoquidem longè maiora sunt, & grauiora, quæ me ad progrediendũ inducunt, quàm quæ ab incœpto deterrent. In primis quidem historia, cuius præcipuus ad perennitatẽ genius est veritas, ab ipsomet Rege non modo perdiligenter dictata; verum etiam inter arma, ne quippiam excideret, hasta quandoque in læuam conuersa, dextra arrepto calamo exarata: & quamuis ineleganter, duroq; stylo, pro iniuria temporum; summa fide tamen, atque accuratè perscripta; ideoq. calcaria mihi certè fuere acriùs ad hanc conscribendã adhibita. Quid enim, veritate duce, ipsaque Regis mente comite, in præsenti mihi non conandum, atq; socia quoq; diligentia, nõ aggrediendum existimem? Nam vt in legibus, quarum anima, vt optimè dicũt, est ipsa ratio; hacq. inuenta, perfacilis est illarum interpretatio: sic in historia, si Dux occultas interdũ, aut ineũdi, aut differendi prælij causas & rationes, quæ multum habent momenti, quasq; is solus mente tenet, explanauerit; profectò Annales suos, cùm summè illustrabit, tum alijs, etsi elegãtioribus, multò veriores, atque cõmendabiliores conficiet. Præterea adauget institutum illorum veluti puritas temporum, eorumque hominum non lubrica, sed bona vbiq; fides, atque vnicè in bello, cum fama honos propositus. Quin neque vllis prope dolis, non fraude, aut insidijs; sed vera quidẽ virtute, atque aperto Marte, ab illis frequentata militia: vt facilè, ac in promptu sit scribenti, ex factis, quæ cernuntur, mentem, quæ non videtur, colligere, eandemque simul currenti calamo suggerere. Præterquam quòd illa ipsa militia, neque maioribus ad sui vsum machinis, tormentisve muniebatur, quàm quibus, summo licèt labore fabricatis; ingenio tamẽ haud valde magno obsisti posset. Nã cominùs vti gladio, ipsoque impulsu scutorum, seu cõflictu corporũ, quã eminùs telorũ coniectione, atq. admotione tormentorũ pugnare, longè habebatur valentiùs. Fecit igitur tam frequens hic, vt opinor, pugnãdi vsus, & exercitatio, atq. in armis eorũ mens omnis, & cogitatio defixa; vt facultate ac copia dicẽdi parum præstarẽt; cũ sermonis nõ solũ latini, sed neq. natiui vix vllus tũc fuerit

cultus,

cultus, non nitor, nec obseruatio: quin potius permistione linguarum, confusa esset, peneque barbara eorum locutio. Ex quo in subeundis prælijs, ad augendos militum animos, breuibus, tametsi sententiosis, concionibus duces vsos fuisse comperimus: vsqueadeò spretis verbis, in res omnia propendebant. Nam & prouocati ad bellum, ea erat in præueniendo hoste tarditati prælata celeritas; vt neque matura cunctatione vti scirent; neque verbis prius, quàm armis omnino agere, sapientius ducerent. Sed hæc tanta verborum inopia maiori alia rerum parsimonia commendabatur, vtpotè qua, non magnis, propeque infinitis, vt nunc sumptibus; sed vel exiguis permagna tunc bella conficerentur: more Lacedæmoniorum, quorum spectata, & nobilitata bello virtus, eò magis accrescebat indies; quò plùs eorum castra, tum frugalitate victus, tum maximè verborum parsimonia continebantur. Vt facilè affirmare ausim, hoc tempore, ab ipsa quidem procacitate, luxurieque verborum; necnon auri etiam, atque commeatus redundantia in castris, non modò eneruari militum vires, hostilesque temerè contemni; sed ducum quoque auaritiam excrescere; indeque & scienter differri prælia; & discrimina, certaminaque perquam fœdè vitari: ac neque tam certum confecti, seu turpiter interrupti belli signum militibus, quàm ipsam ærarij consumptionem dari. Postremò mouet quàm maximè perinsignis tanti viri pietas, atque innata religio, eiusque persancto studio quodam inflammatus animus, non solùm ad impios Christianæ fidei hostes proterendos; sed ad diuinum Christi nomen vbique propagandum, adeò intentus, vt tria nobilissima Regna è Sarracenorum manibus eripuerit; & ad duo millia templa exædificari, eaque Christo, eiusque matri & Virgini dicari curauerit. Quæ sola pietas vsqueadeò sanctissimum ac probatissimum quemque virum prouocare debet ad illius conscriptionem historiæ; vt & religioso quouis dignam eam auctore; & à me humili sacerdote non alienam putarim. Nam Reges quidem, officij munerisque sui admonere; & præstantissimorum exemplo Regum proposito, ad optimam Reipublicæ administrationem traducere; nonne id bonum per se est, honestum & commemorandum? Illorum igitur tem-

 porum

porum, atque hominum institutis, & præliandi vsu, leuiter perstrictis; immò & necessariò præmissis; vtpote quæ ad dilucidam explanationem historiæ non parum sunt luminis allatura; lectorem præmonitum volo, me quæcunque hac tota commentatione de Rege, eiusque factis, atque dictis expressero, non ab obuio quoque illa temerè, ac sine delectu; sed ab ipsamet Regis, atque eorum, qui viuenti ab epistolis, seu à commentarijs fuerunt, conseruata historia, excepisse omnia; eaque diligenter etiam cum historicis, qui ætate nostra in suos Annales ipsius res gestas Regis retulerunt, fideliter contulisse. Tametsi autographum, siue propriam ab ipso Rege conscriptam historiam, tanquam reliquis longè veriorem, frequentius mihi insequendam propono. Eã enim non quibus diximus rationibus tantummodò; sed hac potissimum reputo veriorem, quòd longè sit, atque à decore, & maiestate Regia alienum, Principem, coram quo lege vetitum est mentiri, ipsum publicè, perpetuoque sibi ac posteris mentitum fuisse: seu quoquomodo permisisse, Commentarios suos, in quibus perpetuę suæ commendationis ac famę fundamenta posuit, edi commentitios. Quapropter, vt ad rem veniamus; quoniam breuitas in dicendo satis nobis curę est; perspicuitatem oratio conabitur, veritati præcipuam operam dabimus. Sed antequam Regis ortum ab admirabili, ac inexpectato eius conceptu ineamus, præmittenda sunt, quæ de clarissimis eius auis, Guillermo Mompellerij Principe, in Narbonensi Gallia; & eius coniuge Mathilda Imperatoris Græcorum filia; deque amborum nuptijs explananda occurrunt: quandoquidem ab eo ipso connubio, quasi à venusto quodam, atque honesto pellicatu, historiam suam Rex fuit exorsus.

¶ Alfonsus II. ab Arista primo, XII. Rex Aragonum, ac etiam Cataloniæ Princeps (qui duo potentatus magnam citerioris Hispanię partem continent) vt primum in eos patri successit, inclytoque se, matrimonio illustrare cupiens, legatos cum litteris Constantinopolim ad Emanuelem Imperatorem misit, cui nunciarent; se cupere illius filiam, nomine Mathildam, nulla constituta dote, dari sibi in matrimonium. Annuente Imperatore, cui iam diu notæ erant Regis; illiusque maiorum nobilitatæ bello virtutes, atque poten-

tia Regnorum,sponsalium fide mutuò hinc inde data,curaque om ni deducendæ in Hispaniam sponsæ Imperatori relicta,legati proti nus ad Alfonsum remigrarunt. Interea Alfonsus Castellæ Rex, Imperator Hispaniarum dictus,intellecta legatione matrimonij caussa expedita,Alfonsum simili legatione,& litteris solicitauit,vt Sanctiam filiam,genere & pulchritudine nulli secundam; vxorem duceret,eamq.;vt cuiuis præferret,cùm multis de caussis,tũ hac potissi mum impetrauit;quòd hoc idem matrimonium à Raimundo Principe longè antea fuerit initum,sed interuentu belli, infectum illud, non reiectũ:ideoq. consecutam concordiam, esse quoq. eiusmodi matrimonio stabiliendã,postulauit. Vnde Sanctia ad Alfonsum deducta,publico atq. celebri matrimonio cũ illo coniuncta fuit;cuius rei illico fama in omnes partes dimanauit. Interim Emanuel Imperator,nulla de pellicatu re intellecta,præparatã filiam vni ex præstãtioribus Antistibus Ecclesiasticis,ac duobus magnis Imperij proceribus,deducendã cõmisit. Iãq. iter ingressi longissimũ,atq. difficillimũ,decem prouincijs peragratis,tandem superatã Gallia, in Narbonensem,ad vrbem Nitiobrigum regiã,nunc Mompellerium vocatam,peruenerũt,quæ triginta dumtaxat passuũ milibus, ab Hispaniæ finibus disterminatur. Vbi à Guillermo eius vrbis, ditionisque Principe,qui aduenientes hospitio exceperat honorifico,atque tanti itineris caussam suspicabatur,de prærepto à Sanctia matrimonio facti sunt certiores. Quo pertristi audito nuntio, stupor inuasit omnes:& tanquam peregrini,& deserti,non cõsilij modò,sed consolationis omnino inopes, Principi vt fideli hospiti, itineris sui caussas, & inanes progressus exposuerũt;ab eoq. obnixè petierũt,vt in tã subita,aduersaque permutatione rerũ;quid facto ipsis opus esset,cõsuleret:pergerẽtne,atq. prioris sponsæ præsentia Regiũ os turpis incõstantiæ,ac perfidiæ labe suffunderent;an potius intermissis omnibus,ad Imperatorẽ remigrarent: quandoquidem iureiurando sese omnes obstrinxerãt, vt quoquomodo matrimonio filiæ impedito, eandẽ sospitẽ ad ipsum reducerẽt. His auditis Guillermus tãtæ Principis contumeliam,atq. iniquam miseratus sortẽ, cõsolari primò ipsam,post verò mentẽ & oculos in eandẽ cœpit inijcere: atq. ex mala illius fortuna,fortunam sibi bonã elicere cogitauit. Vnde cautè

dolere se quam maximè respondit, atque iniquo ferre animo eius vicem Principis, non extorris modò patria, sed desertæ, & ludificatæ: eoque mirari magis humanarum rerum inconstantiam, cuius vis tanta esset; vt ad Reges etiam, quorum summa est virtus constantia, & peruenire illa, & regiam dolo malo fidem oppugnare posisit. Verum angi quidem multò vehementiùs, ob negotium ita plane inenodabile, ac implicatum, vt vix explicari posse illud, quispiam credat. Sed quoniam multa, quæ natura impedita sunt, consilio expediuntur: dari sibi tempus petijt ad illud meditandum, atque cum suis vrbis proceribus consulendum. Itaq. Guillermus conuocato Senatu, in quē patricios iuuenes nōnullos, quos mētis suæ fecerat participes, intrare iussit, ipsisq. ea, quę cū Principe hospita, & suis egerat, exposuit: quantisq. ipsa angoribus, atque difficultatibus rerum, quamque miserabiliter premeretur, tā ex repudio Regis, quā ex peregrinatione, atque immensa longinquitate à suis: quodque non opes, sed consilium dumtaxàt, quo se ab ijs explicet angustijs, implorauerit, & se illi daturum promiserit. Proinde quod hospitæ vtile, sibi autē honorificum esset cōsilium, ab ipsis reposcere: non enim prætermissurum quicquā, quoad se, suaq. omnia pro tanta Principe impenderet. Quòd si & ex re, & ex tēpore, & loco, nata sibi esset occasio, quā eorū cōsilio & ope fretus ipse captare deberet: neq. amissurū illam, neq. se sibi defuturum vnquā cōclusit. Quo tacente, quamquā de re grauissima diutius in varias partes disputaretur; tamen iuuenibus prius dicere iussis, horū sententia fuit, vt consilium, quod hospitæ daturus erat Guillermus, sibi caperet; ac quoniā diuinitùs videretur factū, quod à patre è tā lōginquo missa virgo Regia, ab Alfonso autē spreta, apud ipsum domi haberetur, stabili sibi eā connubio iungeret: nō enim eū, tam inęquali prognatum sorte, neque genere & sanguine tam esse infimum; quin atauis etiam Gallorum Regibus sit editus; quin recens ex ephæbis excedēs adolescēs, tum viribus & præstantia corporis, tum dignitate & maiestate oris, heroëm referat; atque dotibus quoque animi perquàm multis, Principes, ac Reges quosuis exęquet. Nec dispar admodum Imperium est, quando illud non vastitate, sed situ, & amœnitate terrarū, quale Mōpelleriense est, & fertilitate agri, & vicinia ac commerciò

maris,

maris,& cœli,soliq. benignitate præcellens,cōmetiendum sit. Acsi tandem cogitet ipsa,se derelictam,indotatam,ac repudiatam mansisse;inueniet profectò,huiusmodi cōnubio,sortem sibi bonam ex iniqua contigisse. Nullam igitur ei optionem dandam esse, sed indicendum,in solo connubio salutem repositam, eiusq. consensum, aut prece,aut honesta vi tandem esse procurandum. Quam sententiam,quæ ab vno ex iuuenibus dicta est, cùm reliqui eiusdem ordinis approbarent,atq. ad viriliter exequendam illam,se,suaq. omnia impensuros promitterent;quidam ex Senatoribus grandæuus,atq. omnium experientissimus, non tam refellendi, quàm illorum dicta confirmandi gratia, sic est loquutus. Non equidem putaram, Princeps Guillerme, celerem iuuenum deliberationem cum maturo senum consilio tam facilè conuenire posse, vt ab illorum sententia,ne discedere quidem,tantùm abest,vt eam nunc refutare velim:vsqueadeò facinus hoc, quod ex sententia iuuenum machinari videris,tametsi anceps,ac audacissimum; maiori tamen in parte, & perinsigne est,& quidem præclarissimum; nosque ad suscipiendum ipsum,multis nominibus, ad declinandum, perquam paucis, adhortatur. Nam etsi vnica tantùm, atque efficax ratio sit, quæ te ab eo deterrere potest,vtpote qua,& diuino, & humano teneris iure,hospitem dimittere qualem acceperis; neque liberum est, hospitij ius cuique violare : at illius quidem violandi occasio nunc tanta est, vt quæ regnandi caussa datur , maior esse non posit. Ea enim ex hisce nuptijs adfutura tibi bona præsagire audeo; vt si ex medioeri in summum euehi Principem , atque cum Regio , Imperatoriovè Principatu tuum adæquare cupis ; profectò nulla se tibi occasio præsenti offeret vnquam commodior. Si enim Imperatoris filiam vxorem ducis, spem quoque Imperij tanquam sponsam, haud dubiè, te puta ducturum. Nam vnico vxoris fratre germano Alexio Imperij successore decedente; vt facile est,vxoris quoque iure, te ad Imperij successionem vocari; ita illo interim viuente,affinitatis gratia, perdignus es, qui vnus ex summis Principibus habearis; quique per susceptos ab vxore filios vtriusque sexus, regias etiam affinitates ambire posis. Quòd si illatam inde Emanueli patri contumeliam pertimescis ; bono

te animo esse volo: ea enim, mihi crede, nulla est, si cum insigni iniuria, quam eidem fecit Alfonsus Rex, comparetur. Siquidem inter spretum, & acceptum coniugium, tantum quidem interest, vt qui ab alio spretam sponsam duxerit, non tam sponsæ famæ, quàm eius parentum honori consulere, beneque de ipsis mereri videatur. Quibus de caussis nedum beneuolam coniugij approbationem; sed maiorem, quàm iniuria sit, gratiam cum socero te initurum puta. Vnde, macte virtute, animosior esto; atque facinus felix prosequere. Nam si audaces cæca sæpe iuuare fortuna solet, num tam vnanimi omnium consensu, atque consilio duce, quasi numine, à cœpto desistes? Quæ cùm ardore plusquam iuuenili prosequeretur senex, vniuerso acclamante Senatu, interruptus est eius sermo; atque vno ore cuncti, se, Guillermo ad omnia paratos obtulerunt. Verùm non per Guillermum; sed per duos destinatos ad id optimates, hospitæ, atque suis Senatus decretum denuntiare statuerunt. Id cùm illi exposuissent, tandem subiunxerunt, tam esse id iam à Guillermo Principe, eiusque Senatu diffinitum; vt nulla reliqua esset eis, tanquam è cauea elabendi spes, nisi connubio dominæ iter aperirent. Cùm igitur reclamantes illi, ac rem tam fœdam, barbaram, & iniquam, iusque omne hospitij, atque humanitatis violatum obijcientes, nequicquam proficerent; ac neque vllus cum Imperatore consultandi locus daretur; consilio inter se habito decreuerunt, maius cum minore malo commutare: quin & consensu Principis ac Dominæ suæ paciscí cum Guillermo (quem iam propter huiusmodi facinus, alioqui audax, virum quidem non ignobilem, sed strenuum, atque magnanimum reputabant) vt si connubio decernẽda res esset, promitteret, vnà cum vniuerso Senatu populoque Mompelleriensi, perpetua sanctione fieret: vt proles quæcunq. ex coniugio nasceretur, seu mas, seu fœmina, in Principatum hæres succederet. Quæ conditio à Guillermo accepta, à Senatu verò approbata, ab vniuerso populo sanctione quoque perpetua, fuit comprobata. Itaque depulso mœrore, & lachrymis, nuptiæ plenæ dignitatis atque concordiæ, plenæque splẽdoris ac mysterij, diuino copulante hymenæo, coniunctæ fuere: necnon remigrantibus Constantinopolim sponsæ comitibus; totq.

erum-

ærumnas, & discrimina, cum optimo rerum euentu, Imperatori enarrantibus; ab eodem quoque approbatæ. Ac non multò pòst concipiente Mathilda, partu edidit fœminam, cum singulari populorum lætitia, & effuso gaudio, quæ Christo nomen dedit, ac vocata est Maria, de qua postea ortus est Iacobus. Sub hæc autem, quæ gesserit Guillermus; quantumque à seipso defecerit; ac quod pessimum ingrati animi vitium cum libidine commiscuerit, ostendamus. Namque vt est hominum ingenium in libidine, quo magis rem quàmque concupiscunt; quove auidius in eam feruntur, eò quidem magis obtentam, aut spernant protinus, aut præ satietate, quam capiunt, varietatem, vel in peius quærant: sic quoque Guillermus, cui non satis fuit cùm tam paruo Imperio, & opibus, interceptam Imperatoris filiam, Regi destinatam sponsam, nullo negotio, in matrimonium duxisse; ab eaque clarissimam prolem suscepisse: nisi quod, imperante luxuria; cum ab vxore secesserit, tum eà viuente, aliam nomine Agnetem Hispanam duxerit: talesque ex ea filios habuerit, vt ausus sit natu maior Mariam legitimam vniuersorum hæredem ab hæreditate expellere. Nam ea de re, lite, & controuersia, inter eos orta, ac coram summo Pontifice contestata, vniuersa Mompelleriensis hæreditas, iusque omne, Mariæ, eius quoque rei caussa, Romam postea abeunti, ab eodem Pontifice adiudicata sunt, ac Iacobo, vt dicemus, succesione relicta. Ad quem autem, quoniam festinat oratio, quæ acta sunt interim dicamus. Mortuo Perpiniani, quod est oppidum Comitatus Ruscinonensis florentissimum, ex graui morbo, Alfonso Rege, quem propter heroicas virtutes, præsertim vitæ continentiam, castum appellarunt; corpus eius honorificè, regieque elatum est ad cenobiũ beatæ Mariæ Populeti nuncupatum, ordinis Cistercienfis, non longè ab vrbe Tarracone, interque ipsam & Ilerdam situm: quod Princeps Raymundus, Alfonsi pater, magnificentissimè erexerat; Alfonsus autem multis attributis prædijs locupletauerat, atque muneribus amplissimis exornauerat. In quo, non modò ipse; sed qui postea sequuti sunt Reges Aragonum; quoad in Regna Castellæ successerunt, ferè omnes cõsepulti fuerunt. Demum illius exequiæ, iustaque funeris, cum nouendiali sacro; cum magna pompa, ima-

 ginibus,

ginibus, cantu, lamentis, & laudationibus, in vrbe Cæsaraugusta Aragonum metropoli celebratæ sunt. Itaq. tribus ab Alfonso ex Sanctia Regina relictis filijs, Petro, Alfonso, & Ferdinando, cum quattuor fœminis; Petrus in Regnū Aragonum, vnà cum Principatu Cataloniæ successit; adiunctis Ruscinonensi, & Pallariensi comitatibus: in quibus non à principio, sed pro tempore, atque ex testamento Reges successerunt. Alfonsus autem, comitatum Prouincialem in Aquitania, cum nonnullis propinquis oppidis, testamento obtinuit. Ferdinandus verò, à patre destinatus monachus, religioni consecratus est in eodem cœnobio Populetano. Quin etiam fœminæ, quarum natu maior Constantia, cum Emerico Rege Vngariæ, ipsoque mortuo, cum Federico Imperatore, ac Rege Siciliæ, matrimonio iuncta fuit. Elionora & Sanctia consequentes, parenti ac filio Tolosanis comitibus, collocatæ fuerunt. Vltima verò Dulcis dicta, cœlibem cum religione vitam coluit apud cœnobium Xixenense monialium ordinis sancti Ioannis Hierosolymitani, quod ab eisdem Alfonso & Sanctia Regibus amplissimè structum, & dotatum fuit, propè insigne oppidum Sarinienæ Oscensis diœcœsis. Quarum fœminarum mentio necessariò habenda est in historijs, vt successiones Regnorum, quæ sæpè affinitate per illas contracta euenire solent, melius innotescant. Petro igitur in Regna succedente, atque ab vniuersis subditis, magno omnium consensu, salutato Rege, & sacramento adacto, ab eoque plebiscitis (foros nostri vocant) moribus, institutisque maiorum, & Regni priuilegijs confirmatis, nunciatum est, Mauros eruptionem in Carpetaniam fecisse, ibique parua quædam oppida Regis Castellæ, Aragoniæ fines attingentia cepisse. Vnde protinus adiunctis copijs cum Rege Castellæ, ambo impetum fecerunt in Mauros: quibus repressis, fugatisque, atque ab illis erepta Valeria Carpetanorum vrbe antiquissima, nunc Cuenca dicta, Rex cum magna victoriæ laude Cæsaraugustam reuersus est. Vbi cùm ex peruersa domesticorum prauitate, magnæ inter Regem & Sanctiam matrem discordiæ concitarentur; adeoque interse dissiderent, vt nisi pro ea sæpe proceres intercessissent, è Regno penitus Rex illam expulisset; capta inde occasione, in Aquitaniam se contulit,

lit ad Alfonsum fratrem Prouinciæ comitem, vt quas habebat cū comite Folchalcherio controuersias, componeret. Quibus pacatis, Rex & Alfonsus, florentis adhuc ætatis adolescentes, moribusque, & ingenio similes; ac in libidinem proniores, ex fœminis, quas habet Prouincia eximiè pulchras, singulas sibi elegerunt, formosissimas quidem illas; sed neque stemmate inclytas, neque Regia ex stirpe (quales decent Reges) ortas: nihilominus tamen easdem in matrimonium propè clandestinum duxerunt. Qua de caussa Rex, ac etiam quòd matre, & proceribus Regni non consultis, id fecerit, nuptias neque publicè, neque cum splendore, & sumptu coniunxit. Ex his nuptijs singulos quoque filios habuerunt; priorem Rex, cui Raimundi Berengarij, auitum nomen imposuit, qui protinus vnà cum matre mortuus est. Alfonsus autem habuit alterum, quem similem Raimundi Berengarij nomine donauit. Is patri posteà in comitatu successit. Itaque Rex, vxore mortua, cùm strenuus, valdeque honoris cupidus esset; quin & diues admodum, ob ingentem ex vectigalibus Regijs tunc asportatam pecuniam, Romam proficisci decreuit: quod magno cum apparatu, & sumptibus, multisque ipsum proceribus comitantibus perfecit. Nam ex Prouincia soluens, classe Genuensem portum tenuit; indeque Ostiam veniens, fluuio Tiberi inuectus, ab aliquot Cardinalibus, & Senatore, populoque Romano in vrbem deductus fuit, atque Innocentium Pont. de more veneratus, in Vaticano, magnificentissimo hospitio etiam fuit à Pontifice acceptus. Perendino die, Præsentationi D. Mariæ dicato, summus Pont. in ędem D. Pancratij traductus, Regem solenni pompa vrbis à regionibus ouantem excepit. In ea Aede à Petro Portuensi Episcopo, & Cardinali, sacro oleo perunctus, Regium illius capiti diadema fuit à Pontifice impositum, ac regijs insignibus decoratus. Ex quo simul fidelitatis sacramento se, Pont. Max. atque sanctæ Romanæ Ecclesiæ addixit. Inde verò in Vaticanum reuersus, in sacello D. Petri, regijs insignibus depositis, & gladio Pontificis manu accepto, militiæ auctoramentum est professus. Hac ergo caussa Regnum tributarium Ecclesiæ constituit, & ccl. Mahozemutinorum aureorum nūmorum tributum in singulos annos ab Aragoniæ Regibus conferendum

dum indixit: summa à se proposita mercede, quòd Pont. manu dia dema sumpsisset. Ij nummi à Iucephio Mahozumeto iactati, nuncupatique, qui summum in Mauros Imperiũ in Hispania obtinuerat, singuli sex solidis regalium expendebantur & æstimabantur. Hinc Pont. priuilegium Aragonensibus irrogauit, vt ab Archiepiscopis Tarraconensibus coronæ in posterum Regibus Cæsaraugustæ imponerentur: modò cauerent, sed id Ecclesiæ præstituros, quod à Rege sancitum fuerat. De qua re, mox proceres, populique conquesti sunt, quòd ex libero Regno, & ab omni onere soluto, Rex stipendiarium constituerit. Quemadmodum hæc, aliaque pereleganter à Hieronymo Surita scriptore diligentissimo, in suis Annalibus Hispanis, & Indicibus Latinis, vnde sumpsimus, latiùs fusiusque perscribuntur. Itaque solennibus coronationis celebratis, Rex in Prouinciam renauigauit; atque Alfonsum fratrem, iterum à comite Folchalcherio, renouatis controuersijs, oppressum liberauit; rebusque ibi compositis, in Aragoniam se contulit: vbi, sed Cæsaraugustæ potissimum, exceptus est cum triumpho. Interim verò à proceribus admonitus fuit, vt pro beneficio, & quiete Regnorum, de successione cogitaret; animaduerteretque, ne amplius nuptias, nisi cum æquali, & se digna vxore coniungeret. Quæ cura Sãctiam matrem maximè omnium angebat: nam etsi Reges vndique filias illi Principes, vnà cum successione Regnorum collocandas offerrent; at illa tamen recusare cunctas, atque vnicam Mariam Mompellerij Principem, nuper mortuo Guillermo eius patre, legitimam Principatus hæredem relictam, exoptare sibi nurum, ac filio vxorem adiungere nitebatur. Idque non modò propter tot illius coniunctas cum pulchritudine virtutes, vt fama erat; atque Imperatorio quoque sanguine perfusam stirpem; sed maximè omnium, propter nonnullum conscientiæ angorem, ob præ repta olim matri sponsalia; atque illatam tanti Imperatoris filiæ iniuriam; quam eiusmodi filiorum connubio compẽsandam, seu abolendam sperabat. Tametsi non defuerint, qui ad aurem Sanctiam admonuerint; suspicionis famam peruenisse de Maria, teneri eam alteri viro, secreto coniugio; duplicique partu filios illi edidisse. At Sanctia, vt erat magnanima, pertinaxque mulier;

atque

atque imperiosa nimis;ac inchoato operi vehementer intenta,non modò admonentibus nullam dare fidem voluit; sed rem tegi silentio imperauit; magisque instare cœpit; atque ipsos Regni proceres,ne rumore oborto,Regem à matrimonio auerterent,miris modis in suam sententiam pertraxit; disseminatis in vulgus rationibus,atque commoditatibus,quæ pro matrimonio facerent. Quamquàm non multò post Sanctia,suæ quoque pertinatiæ,atque maturati coniugij Regis,non minimas pœnas dedit; renouatis pristinis odijs,atque dissidijs cum Rege;quæ tandem sola morte Sanctiæ dirimi potuerunt. Itaque annuente Rege,proceres,vt Sanctię morem gererent,approbabant cuncta,atque pro matrimonio rationes, quas poterant,suggerebant:nempe quòd,Mompelleriensis potentatus Regi ex matrimonio obueniens,magno foret vsui; atque præsidio,non solùm Ruscinonensi Comitatui; sed etiam finitimis Alfonsi fratris populis Prouincialibus. Ac insuper,quòd non parum splẽdoris Regio nomini Aragonum ex matrimonio accederet, ob Mariæ matrem,ad quam,mortuo Emanuele Imperatore, illiusque fratre Alexio successore, ab Andronico interfecto, ius omne Imperij fuerat deuolutum; ipsoque iure posse Mariam Aragonum Reginam, dici Augustam, tanquam Augusti Imperatoris Constantinopolitani filiam, ac hæredem legitimam. Quamobrem consensu omnium,Petrus Mompellerium deductus, ibique ab effusa populi multitudine cum triumpho exceptus, celeberrimo matrimonio fuit cum Maria coniunctus. Vt iam non humano,sed diuino, quo geruntur nutu omnia, secutum fuerit, vt & Imperatoris iniuria; & eius filiæ contumelia, & Alfonsi inconstantia, eiusmodi regalibus communium filiorum inter se nuptijs,omnino compensatæ fuerint,atque in integrum honos vndique restitutus. Sed quoniam nuptiarum fructus est soboles; iam de insperato, inopinatoque Iacobi conceptu dicamus. De quo profectò,inter illius & nostri temporis scriptores, varius est sensus, scriptioque satis cõfusa:alijs pauca,eaq. succinctè nimis, honestatis caussa, vt historia Regis;alijs plura,variaq., nequid intactũ relinquant asserẽtibus, in re quidem,cum Rege cõuenientibus omnibus, in modo tamen, atq. ordine, quo hæc gesta sunt, nonnihil inter se discrepantibus.

Quapro-

Quapropter, quæ ex omnibus probabiliora, ac interse conuenientiora visa sunt, sic in vnum contulimus. Maria igitur non multò post nuptiarum solemnia; vel quòd Rex de priori suspicato illius matrimonio aliquid deprehendisset: vel quòd communis Mariæ cum matre sors fuerit; vel potius quòd Petrus vitio, quo fuit libidinis notatus, laboraret; passa est cum illo grauissima. Nam eam quidem Rex, fœminam alioqui pulcherrimam, & honestissimam, non modò spernebat, sed alienas effrænatè concupiscens, sic auersabatur, vt ne cum ea concumberet, loca sæpè mutare consuesceret; ac si aliquando simul esse, atque sermones interse palam conferre contingeret, à pulchrioribus Reginæ adolescentulis, siue matronis, oculos nunquàm deijceret. Ex quibus in vnius potissimùm perpulchræ, atque spectabilis viduæ personam, mentem, aspectumque omnem infixerat, quæ nuper, mortuo viro, à suis Reginæ commendata fuerat. Id præsentiens Maria, tristis admodum, ac valde anxia futurorum; seque videns sensim marito, & filijs orbari, ac vt matri olim, sic repudium sibi; necnon vnam ex suis pellicem parari; in oppidulum Mirauallum, secùs Garumnam fluuium, paruo distans spatio à Mompellerio secesserat, ibiq; loci amœnitate, patientiùs solitudinem ferebat. Sed cùm absentia Regis indies sibi tendi ad repudium insidias pertimesceret; prius quidem Regem iocoso dolo capere, atque in ijs ipsis insidijs, quæ sibi à Rege parabantur, eundem intercludere curauit: occasione ad id oblata quàm commodissima, ab vno ex intimis Regis, qui eius nomine, viduam sollicitabat. Hunc, quem cum vidua clanculum in angulo triclinij colloquentem Regina deprehendisset adorta, submissa, sed adirata voce, sic est alloquuta. Sceleratissime omnium, vsqueadeò tuî me tædet, vt si scelus, quod nunc moliris, non plus in me, quàm in Regem committeres: profectò occubuisses iamdiu, atque in ipsius Regis oculis, in quibus scio te esse, debitas mihi pœnas expendisses. Sed estò; placere Regi potius, quàm mihi vis, quanquam iniquè facis, placere quoque & ipsa Regi cupio, atque vt vult, ita morem gerere. Licere quippe mihi quod & Racheli vxori Iacob sanctæ licuit existimo; vt perinde atque hæc, præ amore viri, quos non poterat ex se à viro

liberos, saltem ex ancilla suscipiebat; sic ego regios, quos ex me nō datur, ex mea quidem, tanquam ancilla, & perlibenter suscipiam, & cooptabo susceptos: modò verecundiæ, atque honori viduæ, vt scis, nobilissimæ consulatur: sicque in obscuro res geratur, vt neque ea Regem videre, neque à Rege videri vllo pacto possit: ac modò hæc à me dicta, tu, inquam, omnino supprimas; neque me huius facti auctorē facias. Proinde cura, vt Rex ad nos veniat: nam si per te voti compos euasero, do fidem, maiorem te à me, quàm à Rege gratiam initurum. Quæ audiens ille intimus, qui Regi erat à cubiculis, gaudensque vehementer, tam subitò ex adirata propitiam sibi fieri Reginam; necnon negotium Regi exoptatissimū ex voto confici; properè contendit ad pagum, Latesiū dictum vbi Rex aderat, non procul à Mirauallo, eique omnia renuntiat ordine, quo instructus, & subornatus à Regina fuerat. Rex verò hæc perquàm lætus accepit: ac vel à cubiculario sollicitatus, vel à quodam optimate, quem historia Regis Guillermum Alcalatensem vocat, multùm rogatus, vt Miraualllum Reginam visurus concederet, sub nocturnum crepusculum eò venit. Vbi à Regina lætissime exceptus, eandem quoque ipse placido ac sereno vultu, dissimulandi gratia, allocutus est, & cum ea cœnauit. Verùm à cœna quidem, hùc atque illùc Rex circunspectans; minimeque viduam adesse vidèns, eò magis sibi præparari illam credens, ficto somno, eidē dari se velle, cubiculario indicauit. Vnde ingressus cubiculum, post multam noctem, vt primum somnus eum complexus est, Regina vera eius, atque iusta vxor, viduam se simulans, cōiugalem thorum vnà cum viro suo castissimè ascendit: ac vbi diem esse sensit, antequam è lecto Rex surgeret, atque è pago, vt festinabat, discederet, aperiri fenestras, ac expectantem foris optimatem cubiculum intrare iussit, nempe testem huiusmodi coniugalis congressus sibi affuturum accersens. At Rex inde abiens, nihilominus auerso semper fuit animo à Regina, vsqueadeò, vt diuortium non multò post, vt dicemus, cum ipsa fecerit. Sed interim diuino factum est munere, vt, ob præstitum matrimonio honorem, quamprimùm Petrus ab vno ad aliud obeundum munus vocaretur, quod omnium ab eo gestorum, & præclarissimum fuit, & supra

quàm

quàm dici potest, gloriosum ac commemorandum. Nam è Miraualló veniens Barcinonē, literas accepit à Castellæ & Nauarræ Regibus significantes, innumerabiles Maurorum copias ex Africa in Hispaniam traiecisse, quæ Bæticis, Lusitanis, ac Contestanis adiūctæ Mauris, numerum ducentorum millium excederent; animo vt ferebatur, vniuersam Hispaniam denuo subigendi. Proinde quanta maxima posset celeritate, & copijs Toletum veniret, vt communi calamitati occurreret. Tum Petrus proceribus populisque omnibus, præsertim Catalanis cum tributo Bouatici sese illi ad prosequendum bellum offerentibus, exercitum ex Aragonia, Catalonia, & Aquitania, fortissimum cōparauit, peditum ad viginti millia, equitum ad tria millia & quingenta; & cum eo Toletum venit: ibique exercitibus Castellano & Nauarrensi adiunctis, fama est, peditum ad centum millia, equitum verò ad decem millia, censa fuisse. Vniuersi ergo simul Maurorum exercitum petentes, Mariano in saltu, ad conualles Tolosæ dictas, quo in loco se hostes continebant, acerrimum cum ipsis prælium commiserunt, tandiu planè dubium, atque anceps, quoad opera, & virtute Aragonensis exercitus, qui fuerat in postremis (vt Archiepiscopi Toletani historia refert) ex dubia, certa parta est victoria; Petro Rege vulnere, non tamen mortifero, affecto. In quo prælio, constans est scriptorum opinio, cæsa fuisse centum millia Maurorum, fugatis reliquis; eorūmque captis ac direptis castris, cum opulentissimis Imperatoris Miramamolini tabernaculis. Quæ omnia liberalitate & magnificentia Regis Castellæ, inter socios Reges diuisa fuere: indeque vniuersa Hispania, diuina ope, è Maurorum tanquam faucibus erepta. Reges igitur in Aragoniam, & Nauarram remigrantes, summo cum triumpho excepti fuerunt. Interea Maria Regiam spem illam, quam in aluo commendatam à viro cōtinebat, promoueri studens; Deo inprimis, eiusq. matri & virgini beatissimæ, ac persanctis Apostolis, se, suumque fœtum tota mente commendabat: ac non minus pietate erga illos, quàm charitate erga Christi pauperes prolixa, & liberalis erat, Regisque acerbitatem, atq. alienatam à se mentem, patientia euincens, seque ipsa consolans, spem suam omnem in nascitura prole collocabat: donec

expletis

expletis ad pariendum mensibus, multa, quæ ad fidem partus faciendam necessaria erant, præparauit. Itaque Mompellerium ingressa, in præclara Tornamirensium domo, ipso tempore partus, cunctos ciuitatis optimates cum vxoribus sibi adesse iussit. Vbi diuino opem ferente numine, natus est Infans, faustus ac perelegans, ipsa nocte Kalendarum Februarij, anno à virgineo partu, (vt historia fert Regis) supra octauum. M.cc. qui dies vigilia & ieiunio celebratur, propter consequentem beatissimæ Mariæ Virginis matris festum Purificationis; quando commune est vbique Ecclesiarum, cereas candelas, ad sacra collustranda, benedictione consecrare. Itaque vniuersa acclamante, atque comitante ciuitate, infans illicò iussu matris, pro summa gratiarum actione, ad Virginis Aedem deductus est; quo tempore sacræ peruigilationes, matutinæ precationes dictæ, fiebant; & ab vniuerso choro, magna & alta voce, hymnus, TE DEVM LAVDAMVS, cantari cœperat. Quo peracto, ad aliud ciuitatis Templum sancti Firmini portatus infans, similiter dum eædem precationes fierent, diuina quoq; sorte contigit, vt limen ingresso puero, canticū, BENEDICTVS DOMINVS DEVS ISRAEL, summa voce decantaretur. Quare vt eo ipso Purificationis festo à Christo nomen daret puer, dubitante Regina, cuinam ex Apostolis Domini, illius nomen imponendum commendaret; duodecim candelas cereas, æqualis ponderis atque magnitudinis, ex voto offerri Apostolis curauit; vnicuique illarum proprium cuiusque Apostoli nomen adscribens; vt quibus simul succensis, candela quæ diutius alijs preluceret, designatum huic Apostoli nomen puero imponeretur. Vnde alijs omnibus consumptis ac extinctis, prelucente Iacobea dicta, protinus in templum remeatum est, atque Iacobi nomen puero, tanquam à Deo impositum. Vt scilicet eius Apostoli Hispaniarum patroni nomine potiretur puer; qui Hispaniense Imperium, atque Christi nomen, tam longè lateque erat propagaturus. Quæ magni profectò Regis signa, Marię matri ác Reginę in caussa fuerunt, ad imitationem cœlestis Marię Angelorum Dominę, vt obseruaret omnia mysteria hęc, atque mente secum conferret. Neque enim

B ab eius-

ab eiusmodi collatione aberat, immo Herodianam quodammodo tyrannidem adumbrabat; quod sub ipsis crepundijs, atque in cunis vagienti puero, lapis valde magnus vndeuis excisus, siue manu proiectus (fortasse ab aliquo qui regnare cupiebat) tamen diuina ope illęso puero, vt regia fert historia, cunas cōfregerit: quodq; ex successione, orta paullò post persecutione in matrem, eaque subinde Romam, vt in Aegyptum, abire coacta, nihil illa sibi atrocius vnquam duxerit, quàm infantem tenerum, quadrimum, dimittere; et tanquam expositum, alijs educandum relinquere. Siquidem ab eo tempore, quo è Miraualio discessit Rex, amplius vidisse Reginam non inuenimus: quem neque felicissimus Reginæ partus, neque inuicta eius patientia, emollire potuerint, quominus simultates, quas ille eatenùs cum Regina occultas gerebat, apertas susciperet; atque cum ea tandem diuortium faceret. Nam eò vsque prouecta res est, vt eius caussa diuortij, ad summum Pontificem Innocentium III. delata fuerit: submissis à Rege caussis: et quòd Maria, antequam sibi nuberet, Conuenârum comiti in Aquitania nupsisset, ab eoque duas filias suscepisset: et quòd eodem viro viuo, neque auctoritate Ecclesiastica à Maria separato, secum illa contraxisset. Quibus adiecit etiam, Rex ipse, quòd ante matrimonium cognouisset quandam Mariæ cognatam. Cuius caussæ cognitionē Pontifex, grauissimis viris Ecclesiasticis in Aquitania, re integra sibi reseruata, mandauit. Sed preponderante Regis potentia, atque in Mariæ detrimentum inclinante caussa, Maria Pontificis auxilium implorare; eique iustas facti sui caussas exponere decreuit; se videlicet, omnino coactam; atque parentis Guillermi minis territam, clandestino matrimonio cum Conuenârum comite fuisse iunctam; cum quo ipsa etiam cognatione cōiuncta erat; neq. ad contrahendum legitimè, vlla fuit ab eis vnquā à Pōtifice facultas obtenta. Quin, et esse etiam compertum, eundē comitem, tempore cōtractus, duas publicè ductas vxores viuas retinuisse; alteram Guillermam Barcēsem; alteram comitis Bigeronum filiam; ex quibus et filios quoque habuisse. Qua facti veritate missa Romam: vt iustiores etiam denegandi diuortij caussas Maria Pontifici ad aurem suggereret; dimisso filiolo charissimo,

mo, Romam profecta est. Quam honorificentissimè, atq. vt Reginam excipiens Pontifex, benigneque audiens; re ad vnguem perpensa, & examinata, de consilio sacri cœtus Cardinalium, sententia lata est; Petrum Aragonum Regem teneri matrimonio legitimo & indissolubili, cum Maria Guillermi Mompelleriensis Principis filia, publicè, atque in facie Ecclesiæ contracto; ac neque dissolui illud posse, occasione obiectæ affinitatis cum cognata Mariæ, quæ minime probata fuit; neque etiã obiectione prioris matrimonij Conuenãrum comitis cum Maria olim contracti, quod quidẽ nullum fuit; non modò ex eo quòd idem Comes, tertio cognationis gradu Mariã attinebat; sed iccirco maximè quòd tacitis nuptijs, quas cum filia comitis Bigeronum ille iunxerat, ex qua et prolem susceperat, secundas, illa superstite, cum Maria horum ignara iunxerit; ac neque vltimis, quas cum Rege con iunxit Maria, illa sese opposuerit. Quæ sententia Romæ, mense Februario, Anni M.cc.xiij. lata, atque in libris Decretalium (vt historia Regis affirmat.) posita; ad Regem ab eodem Pontifice missa fuit, vnà cum benigno Rescripto; ipsum piè adhortans, vt sententiam à se, cum consilio et matura deliberatione sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalium, adhibitis prestantissimorum totius Italiæ Doctorum suffragijs, latam; deq. matrimonio Marię Reginę pronunciatam; ipse firmam, maximeque ratam haberet, boni que consuleret. Quandoquidem ad eius animum et conscientiam pacandam, omnino prolata illa fuerit: totque etiam sedandas populorum commotiones, quę facile ad perturbanda ipsius Regna inde exoriri possent: maximè verò ob honorem Mariæ fœminę Christianissimę restituendum; & vtriusque pignus charissimum, prolem scilicet inclytam Iacobi Infantis cohonestandam: cuius certè successione, magna in Regno illius pax et tranquillitas consecutura videantur. Nec dubitandum, diuini fuisse numinis, eiusque nutu factum, ex tot perturbatis, varieque distractis rerum negotijs, optimum atque inexpectatum finem subiecisse, et tanquam ex malo bonum elicuisse. Cui sententię, Pontifex dubitans, ne forte Rex obedire recusaret; Carcassonensi, & Auinonensi Episcopis commisit, vt Regem per censuras Ecclesia-

ſticas, appellatione quauis remota, ad obediendum compellerent. Verùm Rex, inueterata obdureſcens pertinacia, in propoſito permanſit. Quamobrem Maria, ne forte quid detrimenti à Rege acciperet, atque vt rei exitum tutius inde videret, Romæ ſe continere decreuit, quoad alterutrius obitu, tot, tantiſque malis finis imponeretur: necnon vt conteſtata cum Guillermo fratre Romæ lis de ſucceſsione, & hæreditate Principatus Mompellerienſis, de quo paullò ſupra diximus, Pontificis quoque decreto finiretur: prout idem Innocentius Pontifex, de eo ſententiā protulit; eſſe Guillermum Guillermi Mompellerienſis Principis filium, tanquam ſpurium, neque ex iuſta, legitimaque vxore natū, ab vniuerſa ſucceſsione & hæreditate paterna repellendum; eiúſque ſororem Mariam tanquam vnicam ipſius Guillermi filiam, ex iuſta, legitimaque vxore natam, hæredem vniuerſorum; atque in primis in Principatu ſuccedere: Ideoque Iacobo Principi, vti vero filio, legitimoque hæredi Mariæ Reginæ Aragonum, eundem Principatum ſucceſsione adiudicari. Quæ ſententia Romæ prolata fuit, atque ita liti finis impoſitus. Dum hæc geruntur Romæ, Petrus quorundam impulſu, atque furijs agitatus, tanta flagrabat ira in Reginam; vt Iacobum puerum communem filiū, illius cauſſa deſpiceret, neque regio ipſum more educari curaret; ſed quaſi alienum, neque haberi coram permitteret. Tametſi ea ſub ætatula puer, tum ſpecie ac dignitate oris, tum habitudine & ſtatura corporis, mirificam, atque permagnam Regiæ magnanimitatis ſpem afferebat: cumque cunctis mire conſpiciendus, atque amabilis eſſet; Regi tamen minime erat in oculis, ſed in odio propemodum. Ne quis exiſtimet naturæ affectum adeò dominari in parentibus, quin poſsit ille præoccupari odio & ira, ex falſa animi etiam perſuaſione conceptis. Quod intelligens Symon Mōnfortius comes Carcaſſei atque Beſsiani oppidorum eiuſdem Aquitaniæ, non longe à Mōpellerio, vir etiā bello, & pace ſtrenuus ac perinſignis; necnō Regi intimus, ſatiſq. obligatus, propterea quod gratia & precibus Regis, idē Pontifex ipſum comitatū cum alijs oppidis, beneficiario iure (fœudū vocāt), Monfortio cōceſſerat; puerum cōmiſeratus, Regem precatus eſt, vt illū apud

ſe ma-

se manere, ac educari fineret: curaturus omnino, vt Regijs moribus, honestisque institutis imbueretur ille; atque vt talem decebat Principem, ab infimis atque sordidis abstineret. At Rex fortasse cogitans velle Monfortium adoptare sibi filium, eumque iunctis nuptijs sua cum filiola successorem relinquere, facile ab se abduci permisit. Sed proh Deus bone, ei pater filium educandum commisit, qui se breui, intraque annum, commisso prælio, in acie erat oppressurus. Erat autem Monfortius bellator maximus, atque Dux magni nominis, ab eo tempore potissimum, quo idem Pontifex coactis copijs, magnum exercitum comparauit, eique Monfortium præfecit, ad inferendum bellum comitibus Tolosano, Foxensi, & Conuenarum, tanquam fautoribus hæreticæ factionis Albigensis, quæ nuper orta ex Albi vrbe Aquitanica, Manichæorum, Arrianorumque simul, & Vualdensium turpissimos ac nefandos errores suscitabat. Quam hæresim in dies accrescentem, impugnauit summa concionum contentione beatus Dominicus Hispanus, tunc Canonicus regularis sancti Augustini, post verò clarissimi, religiosissimique ordinis Prædicatorum parens & conditor; quoad in celeberrimo Concilio Lateranensi, ab ipso Innocentio Pontifice, Romæ anno Domini 1215. congregato, concurrentibus duobus Patriarchis, Constantinopolitano, et Hierosolymitano, quadringentis Episcopis, septuaginta Archiepiscopis, vnà cum vndecim Generalibus ordinum, necnon octingentis Abbatibus, et Prioribus Monasteriorum; præter Legatos omnium Principum, et Regum Christianorum, hæc ipsa hæresis damnata est, vnà cum comitibus Tolosano, et Foxensi eiusdem hæreseos fautoribus. Quos etiam suis comitatibus, et oppidis omnibus priuari voluit sancta Synodus, ac Fisco Ecclesiastico applicari: ideoque Monfortio strenuo in debellandis illis duci, atque protectori fidei præstantissimo, potentatus illos regendos et gubernandos tradidit. Quibus in potestatem redactis, Monfortius omnium Aquitaniæ Principum potentissimus haberi, atque idcirco non modo timeri, sed Regi etiam, ex eo quod Tolosanum eius affinis comitatum occuparet, infensus esse cœpit. Quibus accessit,

quod à Carcasonésibus, & Besianis populis, quos obtinebat Monfortius, in Regis contumeliam, siue ludificationē est gestum. Vtpotè qui fraudulenter de Monfortio conquesti sunt apud Regem, quòd eos ille acerbè nimis, atque tyrannicè tractaret; præcarique subindè Regem, vt ipsos in suam tutelam acciperet; atq. ab illius manibus eriperet: se enim illico in eius potestatem abituros. Id creditum est, arte fuisse à Monfortio factum, vt tentaret Regis animum, an fortè postulatis populorum annueret: vt oblata sibi inde occasione, à Regis amicitia discederet, quem intelligebat, Tolosano comiti, ac sorori, auxilium ad recuperandum comitatum implorantibus, suppetias ferre velle. Nam aduenientе Rege, vt populorum arces, atque munita loca caperet ad ea protegenda, occurrebat vulgus promiscuum, temereque iactabat, se, suaq. omnia pro eo impensurum: idque sufficere ad eorundem suscipiendam defensionem: Iamque huiusmodi simulatis verbis, simul etiam occursu fœminarum pulcherrimarum; quarum consuetudine delectari Regem sentiebant, cum tympanis et systris, tempus, ne se illi darent, conterebant; sicque Regem à proposito, et progressu deducebant. Qua populorum cognita ignominia, et ludificatione; atque Monfortij industria id factum Rex existimans; iam non occultas, sed apertas cum Monfortio inimicitias suscipere decreuit. Quibus occurrens Monfortius (vt Regis historia significat) ad oppidum Murellanum agri Carcasonēsis, cui propinquus erat Regis exercitus, se contulit; mille secum lectissimis leuioris armaturæ equitibus adductis. Id Rex intelligens, sua quoq. castra mouit; exercitu quidem, non tamen bellandi arte superior Monfortio; quem vbi in oppido se continere intellexit, obsidere illud, atque Monfortium vi capere statuit. Id animaduertens Monfortius, atque magno in periculo versari se videns, inducias à Rege petijt, seseque ei honestis conditionibus tradere tentauit; Regiam potius experiri clementiam deditione, quam armis suam, Regisque fortunam prouocare malens. Sed pacta et conditiones abnegante Rege, ac præ ira exercitum ad expugnationem oppidi, celerius quàm par erat, admouente; neque expectatis quibusdam optimatibus Catalanis,

nis, qui cum magna militum manu, sequenti die in castra venturi erant, impetum facere decreuit. At verò Monfortius non tam ira, quàm desperatione rerum succensus, seque minimè obsideri passus, suos benè cohortans milites, protestatus est etiam, se Regi summisisse, atque omnia pacis compendia pertentasse, ne armis cum illo pugnaret. Verum neque profecisse quicquam cum obstinato Rege, neque sine summo suì dedecore à prælio abstinere posse. Idcircò Deo, & sanctis, se, suosque commendans, atque vt erat solitus in aggrediendis hostibus, sanctissimum Christi corpus in alimentum animi, vnà cum alijs sumens, oppido egressus, cum vniuerso equitatu petit Regis exercitum, qui obsessurus oppidum sese in alas extenderat, eamque partem vbi versabatur Rex, apertam, & quasi desertam reliquerat. Vnde cognito Regis vexillo, quocunque Rex graditur præferri solito, Monfortius aciem instruens, conglobato agmine, vexillum petit: suis antea dato signo, vt nullos, vel supplices, vita donarent; ac nedum proceribus, alijsvè exercitus primoribus; sed ne Regi quidem parcerent. Ex quò antequam Regij, qui dispersi erant, in eam partem, in quam Monfortius impetum fecerat, sese ad propugnandum pro Rege colligerent; vniuersos, qui in custodia Regia erant, vnà cum ipso Rege, ad vnum interfecit. Sed vbi increbuit rumor in castris, Regem occubuisse: illicò se omnes fugæ dederunt. Quo facto, Monfortius receptui canens, intactis castris, atque à direptione abstinens, cum vniuerso integro ferè equitatu, in sua se oppida recepit, mœstitiamq. præ Regis obitu, victoriæ gloria superauit.

(?)

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER II.

ORTVO Regē; proceres atque reliquiæ exercitus in castra reuertentes, illius cadauer planctu & eiulatu magno, humo sustulerunt; illudque Hospitalarijs equitibus sancti Ioannis Hierosolymitani, quorum ordini Rex castra, oppidaque multa dono dederat, honorificè, regioque more, sepeliendum tradiderunt. Quod ipsi magna pompa humeris gestantes, in cœnobium Xixenense, quò Sanctia mater ingressa olim, & sacris initiata, non multò anteà obierat, magnifico structo sepulchro condiderunt; iusta illi, cum sacro nouendiali, sumptuosa nimis, & lamentabilia reddentes. Itaque intestato Rege; cum perturbata & confusa essent omnia, Nunnius Sanctius, vnus ex primatibus Aragonensibus, prudentia & virtute præstans; vnà cum Guillermo Moncada Vicecomite Cardonensi, penès quos summa exercitus erat. ac nonnullis alijs Aragoniæ, Cataloniæque proceribus, ne ex interregno maior oriretur rerum perturbatio, cresceretque subinde Regnorum in partes distractio, successionem Iacobi filij maturandam curarunt. Nam etsi secessio illa Regis à Maria Regina, sententia Pontificis damnata erat, atque pronunciatum, nuptias à Rege iure contractas esse, ipso tomen sententiæ minime optemperante, plerique adhuc de ea re ambigebant. Qua de caussa, ac etiam quòd Rege intestato, Sanctius qui Alfonsi Regis frater natu minor erat, ac testamento Raimundi Principis patris, decedente Alfonso, ad successionem in Regna vocatus: quique huius rei caussa, se comitem Ruscinonensem appellauerat: tum & Ferdinandus Petri Regis frater germanus,

qui

qui monachatu, regnandi spe, abdicato, in magnam ambo occupandi Regni spem venerant, iam non obscurè, sed palam machinari multa cœperant; quibus rebus plerosque populos ad se pelliciebant. Vnde proceres, consilio habito, protinus Iacobo puero Regnum deferre statuerunt; maioribus coactis copijs, bellum in Symonem Monfortium renouare parantes. Idque non tam vlciscendi Regis, quam Iacobi recipiendi gratia, quem Monfortius, & Pontificis iussu, & permissu Regis, educandum susceperat. Quod præsentiens ille, paullò ex victoria iam factus insolentior, maiori comparato exercitu, sese defendere, vnaque Iacobum retinere cogitauit. Sed proceres lento eum bello incessere statuerunt; quoad à Pontifice, precibus Mariæ Romæ agentis, legatione missa, impetrarent, Monfortio tam multis ei beneficijs obstricto præciperet, vt Iacobum paternis Regnis præficiendum proceribus restitueret. Hanc legationem libenter susceperunt Simenius Cornelius, Guillermus Ceruera, & Petrus Ahonesius, Aragoniæ, & Cataloniæ primates, ac etiam Guillermus Monredonius magister equitum Templariorum; potestate data, vt si Monfortius Pontificis imperata facere recusaret, bellum grauissimum, audiente Pontifice, in illum promulgarent: ac, vt moris erat, pro belli semente iaciendo, à Petro Ahonesio, vno ex legatis, ad singulare certamen ille, proditionis, perfidiæque nomine incusandus prouocaretur. Verùm qui legationem hanc impensius, quàm alij sollicitarunt, fuere Hispanus Pontifex Albarrazinensis; & Petrus Aslagra eiusdem vrbis dominus; vt Sanctij, & Ferdinandi factionibus, Iacobi restitutione festinata, occurrerent, quas illi, cupiditate regnandi, maximas excitabant, Regnaque in partes diuiserant. Itaque legati multorum dierum viam progressi, ac cum amplissimo comitatu Romam peruenientes; statim lugubribus induti vestibus, honorificè (vt agi solet cum legatis) ab vniuerso populo excepti fuerunt. Ac primò quidem ad Mariam Reginam, perinde vt dominam, Regios ei honores exhibentes venerunt, cui legationis suæ caussam exponentes, deque Rege viro funestissima; de Iacobo filiolo, saluo & incolumi prospera; de cæteris verò rebus multa imminentia Regnis mala, nisi è

Monfortio recuperetur puer, nunciarunt. Vnde, intercedente Maria, ad Pontificem introducti sunt, ad quem valde mœsti, & lugubres cùm venissent, Senato ipsis dato, ac potestate dicendi facta, Templariorum magister eloquentia præstans, ac notus antea Pontifici, legationem suam sic renunciauit. Funestum atque lamentabilem Petri Regis nostri fortissimi, inuictissimique interitum, atque adhibitam in eum sæuitiam, nunc sigillatim enarrare, diuine Pontifex, neque lachrymæ, lugubresque lamentationes nostræ sinunt; neque beatitudini tuæ, cui nota antea, acerbaque fuere omnia, honestum est, infandum modo dolorem renouare: nisi quòd, vt paucis accipias, Symon ille Monfortius, cui Rex tot, tantaque bona, rogatu suo, à beatitudine tua impetrauit; adeoque carus ei fuit, vt Iacobum filium Principem nostrum eidem educandum commiserit; ex familiari & intimo, subitò factus hostis, & perduellis crudelissimus, collatis signis, non solùm Regium exercitum aggredi ausus est; sed ipsummet Regem à te olim, cum Regio diademate insignitum, tum tuis sacro sanctis quasi consecratum manibus, furore plusquam effrenato, interemit. Cuius, atq. multorum procerum internecione, ita vniuersa res est perturbata; atque ob intestatum Regem, dubiamque inde successionem, Regna in partes diuisa, vt nisi occurratur protinus, nullum non ex interregno detrimentum sit Respub. acceptura. Idque partim Sanctio patruo, & Ferdinando fratre Regis, ab intestato successionem sibi arrogantibus; partim proceribus cum exercitu, & maiore parte Regni, Iacobum successorem sibi deposcentibus: cùm Regis olim secessio à Maria felicissima Regina nostra, quam illi obijciunt, iustissima beatitudinis tuæ sententia damnata fuerit; atque pro matrimonio pronuntiatum. Caput igitur atque legationis nostræ summa, hæc est: vt Iacobum Principem nostrum paruulum, à Monfortio retentum, statim restitui iubeas proceribus Regni, Regno præficiendum, antequàm ille bello à nostris lecessitus; ac timens fore sibi à Iacobo, & proceribus Regij sanguinis vltionem parandam, in partes Sanctij & Ferdinandi ad perdendum puerum secedat. Scimus enim Monfortium tot, tantisque à beatitudine tua fuisse muneribus, benefi-

cijsque

cijsq. deuinctum; vt dubium non sit, quin statim ille iussis tuis obtemperet: alioqui communis est procerum sententia, vt non modò atrocissimum eius oppidis bellum inferatur: verùm vt à Petro Ahonesio Aragonensi optimate, qui præsens, ac collega noster est, ad singulare certamen prouocetur, vt perfidiæ, ac rebellionis redarguatur. Sed quoniam multo maiora mala, adeoque manifestam regni euersionem, cum detrimento Iacobi, ex bello sequi posse putamus: tuum erit pater beatissime, pro eà, quæ tibi à Christo iniuncta est pacis in Christianum gregem inductio, restitutione Iacobi, tot imminentia incommoda & detrimenta à nostra Republica auertere; vt pro tuis maximis collatis in gentem nostram beneficijs; & perpetuam beatitudini tuæ felicitatem precemur; & sacrosanctæ huic Sedi fidelissimam regnorum obedientiam, nunquam defuturam, exhibeamus. Peracta oratione, legatos benignè consolatus est Pontifex; vehementer, se condoluisse asserens, audito pertristi nuntio de miserando Regis interitu, viri vtiquè strenui, ac fortissimi; vt qui ab hostibus circunuentus, à suis verò derelictus, mori potius, quàm turpi fugæ se dare decreuerit: nonnihil tamen culpæ illius contumaciæ, atq. secessioni à Maria coniuge persancta, attribuens. Sed honorem mortuo, quem viuo forte negasset, se omnino facturum, atque Iacobi Principis restituendi, summam curam gesturum promisit. Quin & regni proceres commendauit, ob præstitam Iacobo obedientiam: bonoque illos animo esse iussit. Non enim se illis, re, & opibus defuturum, quoad Iacobus in pacificam regni paterni possessionem veniat. Tandem commendato regnorum obsequio erga Romanam sedem, atque legatorum patientia & labore itineris multùm collaudatis; ipsos paululum Romæ, quoad mandata acciperent, iussit consistere. Interea Petrus Beneuentanus Diaconus Cardinalis à Pontifice antea missus, in Aquitaniam venerat, ad tot illius Prouinciæ turbines ac tẽpestates pacis sedãdas, quæ nuper exortæ fuerant ex calamitoso, & exitiali bello, quod Albigensis hæreseos sectatoribus, horumque fautoribus, illatum fuit à Symone Monfortio Pontificij exercitus duce; vel potius ad ea, quæ in Concilio Lateranensi, de quo suprà diximus, contra dictam hæresim deliberata

liberata sunt, legationis munere exequenda. Qua de caussa Cardinalis, Concilium Mompellerij prouinciale indixit: conuenientibus Narbonensi, Auxitano, Ebrunensi, Arelatensi, & Aquensi, Archiepiscopis, viginti octo Episcopis, alijsque quamplurimis Abbatibus, & Prælatis Ecclesiarum totius Prouinciæ. In quo inter alia decreuit Synodus, vt ciuitas Tolosana, vniuersusque eius comitatus, & iura, quæ paulò anteà, damnato illius comite in Lateranensi Concilio, tanquam fautore hæreseos Albigensis, Ecclesiæ adiudicata fuerant; atque strenua Symonis Monfortij exercitus Ecclesiastici præfecti opera, in illius potestatem redacta; eidẽ Monfortio, pro tantis erga Romanam sedem promeritis, beneficiario iure donarentur, & modò summi Pontificis, atque Sedis Apostolicæ id decreto confirmaretur: cuius stabiliendi gratia, Archiepiscopus Ebrunensis Romam à Synodo missus est. Vnde Pontifex audito decreto Concilij Prouincialis, atque donatione comitatus Tolosani, tam iustis causis Monfortio facta, eandem confirmauit, & ratam habuit; modò mandato Synodi Iacobus Princeps, Petri Regis Aragonum filius, qui à Monfortio in custodia tenebatur, proceribus ac exercitui Aragonensium & Catalanorum liberè restitueretur. Promittente Ebrunẽsi Archiepiscopo, illico Pontifex legatis procerum venire iussis, literas dedit, eosque cum Archiepiscopo dimisit. Quibus Mompellerium regressis, pacto & confirmatione renunciatis, Monfortius obtemperare se velle dixit, ac protinus vnà cum Legato Cardinale Carcassonem profecti sunt, vbi biennio retentus fuerat Iacobus; indeque ab eisdem honorificè deductus Narbonem: quò iam multi proceres cum vniuersis legatis ciuitatum & oppidorum Cataloniæ conuenerant: à quibus legatus, fide publica accepta, de fideli custodia & tutela præstanda, Iacobum eis tradidit; annum iam sextum habentem. Venit etiam vnà cum Iacobo eius patruelis Raimundus Berengarius filius Alfonsi, relictus hæres comitatus prouincialis; cuius hæreditatis gratia Berengarij nomen habuit: cumque sex fere annos ambo nati essent, simul educati sunt. Itaque Iacobo vnà cum legato Cataloniam ingresso, per oppida & vrbes lætissimè, atq. cum magna acclamatione & applausu deuectus

uectus est. Vbi multa, quæ pacificum Iacobi ingressum impedire poterant, consilio & auctoritate Legati expedita sunt, & prudenter composita. Iamque Barcinonem venientibus, nobilissima & potentissima ciuitas, splendore & magnificentia, quibus solet Reges, Iacobum excepit. Quô etiam ab extremis Aragoniæ finibus promiscua multitudo hominum venerat, Principis visendi gratia. Vbi consilium fuit Legato & proceribus, vt pro communi re, ac commoditate Aragonensium & Catalanorum, conuentus publici à Iacobo indicerentur in Ilerdæ, vrbe antiqua, & illustri Cataloniæ, quam Sycoris aurifer alluit fluuius, atque feracitate propinqui Vrgellitani agri, frumento abundantissima. Quam ingrediens Iacobus, ab effusa multitudine magnificè exceptus fuit: atque in primis, sigillis, bullisque ad consignãda diplomata & tabellas mutatis, vt moris est regnare incipientibus, conuentus initi sunt; præsentibus Legato, & Asparago Barcino, Archiepiscopo Tarraconẽsi, Regis etiam cognato, cum alijs vtriusque Regni Antistitibus; quin & proceribus, & regulis, ac oppidorum procuratoribus; exceptis Sanctio & Ferdinando, qui in dissensionibus procerum, atque inde ortis discordijs, omnem spem collocabant, ad ea, quæ de successione inter se moliebantur exequenda. Sed Legato modis omnibus procurante, in conuentibus id potissimum obseruatum fuit; vt elata voce, necnon sublatis in altum dextris, omnes iusiurandum, fidemque publicam, Iacobo, quem ipse Aspargus Archiepiscopus vlnis sustentabat, tanquam vero Principi, ac domino darent, neq. ab eo discessionem facturos se vnquam promitterent. Quod iusiurandum nunquam antea dari solitum, lege sancitum fuit, vt Regibus in possessionem Regnorum venientibus, ab omnibus præstaretur. Deinde perspecta tenera, nec ad regendum apta ætate Iacobi, & ad eius maxime tutandam & conseruandam vitam, curarunt, vt Guillermo Monredonio Promagistro equitum Templariorũ vtriusq. Regni, quem paulò ante ostendimus legationem Pontifici renunciasse, Iacobus custodiendus daretur: viro vtique optimo ac prudentissimo, vsuque, & exercitatione maximarum rerum prædito: à quo & generosis imbui moribus Iacobus, & armis potissimum

mùm belliq. rebus instrui posset; quòd omnia tūc essent posita in tutela & præsidio bellicæ virtutis. Neq. Sanctio, & Ferdinando id munus ad se spectare contendentibus, à Legato, maiorique parte procerum permissum est: quinimmo eò magis Regis excubiæ, eiusque custodiæ capitis, eidem Monredonio, data fide, commissæ fuerunt: atque in arce Montionis amplissima, munitissimaque, Iacobus Regio præsidio custodiendus positus; vnà cum eius patruele Raimundo, annum etiam nonum agente. Demum custodia durante, Sanctius Regni Vicarius constitutus est. Intereà Romæ Maria Regina tot antea conflictata malis, atque à Rege viro, & à fratribus in eius rem, honorem, & famam impiè conspirantibus, iniquè diuexata; diuina tamen ope, atque innocētiæ præsidio defensa, cùm esset ætate prouecta, mortua est, Honorio Pontifice, cui valdè commendauit Iacobum Principem filium, quem Mompellerij Principatus hæredem instituit; eique, intestato mortuo, Mathildam, & Petronam filias, ex comite Conuenãrum antea susceptas, nulla de spurijs fratribus mētione facta, testamento substituit; & quia viuens, ob insignem eius pietatem, religionem, vitæque integritatem, magno, regioq. semper in honore fuit apud Pontifices; mortuæ ab eisdem honores quoque regij facti sunt; iustaque funeris, cum sacro nouendiali honorificētissimè persoluta, eiusque corpus in Vaticano, maximo Diui Petri templo, prope sepulchrum beatæ Petronillæ (regia testante historia) conditum fuit. Deinde Pontifex annuens votis Mariæ, Iacobum eius filium Regē, Aragoniæ Regnum, atque Cataloniæ, & Mompellerij Principatus, ac quæcunque Regi bona in posterū accrescerent, sub beati Petri, suique præsidij tutela suscepit. Ac insuper Bernardo Cardinali, Apostolicæ Sedis in Aquitania Legato, per literas mandauit, vt Iacobum Apostolicæ Sedis clientē, ipsiusq. Regna & bona omnia defenderet. Ex quò ille Cōsilio Regis, ætate pueri, primarios administros præfecit, Aspargum Tarraconensem Antistitem, Symonem Corneliū, Guillermum Ceruceram, & Petrum Ahonesium primates tum Aragonenses, tum Catalanos. Cæterùm, Iacobo Principe Montionis in arce retento, magna indies sequebatur, non regnorum modo, sed populorum,

rum, vulgariumque hominum in partes diuisio. Quin & ærarij cõsumptio tanta erat, vt ne Iacobo quidem illud alendo sufficeret: quòd Petrus olim suis profusissimis sumptibus, atque largitionibus, regium prope patrimonium, ac ærarium consumpserat: ipsaque vectigalia regia, Iudæis, atque Publicanis magna ex parte oppignerata erant. Ex quo Magistratus, alijque à Regibus constituti Iudices, stipendijs, suisque honorarijs fraudati, munera sequi omnes, atque venalia omnia habere cœperant. Quo animaduerso, Catalani optimates facile populis persuaserunt; vt Bouaticũ tributum à Regibus initio Regni exigi solitum, penderetur, sic dictum, quòd pro boum iugis, singulisque pecudum & armentorum capitibus soluebatur: quale fuit ter Petro Regi pensitatum: primò in sumptus bellicos aduersus Mauros Carpetaniæ; atque iterum in expeditionem sacram contra eosdem, ad Tolosæ conualles, Vbedési prælio: Tertiò in auxilium dotale, quo idem Rex tres sorores in matrimonium collocauit: quorum tamen nullum fuit cum præsenti necéssitate, atque exigendi caussa comparandum; vtpote quod Regi quasi redimendo, impendendum esset. Nam & ipse Sanctius præfectus, atque Regni Vicarius, cuius animus totus erat in accumulanda re, & perdendo Iacobo; quamcũque Regni iacturam, suam ad illud occupandum occasionem putabat. Sed quanquam Sanctius, & diuturna custodia Iacobi, & largitionibus, multos ex proceribus in suam partem pertraxerat; eiusq. fratris filius Ferdinandus, similia per se quoque moliretur vsqueadeò, vt in eos maior iam procerum pars, seu factio contentiose ferretur: non defuere tamen, qui Iacobi partes constantissime tuerentur; atque Bouatici in alimentum Regis exacti subsidio freti, arma pro eo sumerent: In primis Petrus Cornelius, et Vallesius Antillonius Aragonenses, satis spectatę fidei iuuenes, atque nobilitatę bello virtutis. Quos Simenius Cornelius prouectæ ętatis homo, atque inter optimates cõsilio et opibus mirè pręstans, cùm videret tam bono erga Regem animo affectos esse; diligenter admonuit, vt in proposito susceptoque consilio præficiẽdi Iacobũ Regno permanerét: verumq. ac legitimũ Regni successorẽ ipsum reciperẽt: vt Regnũ ab impendenti tyrannide, sua dextra li-

Nota

Valles Antillon

tra liberarent. Nam ex factis, vitæque vsu Sanctij, atque Ferdinandi, facilè poterant colligere, alterutro ex ipsis Regnum occupante, euasuram inde subito tyrannidem intolerabilem. Vnde necesse omnino esse Iacobum è custodia educere, antequam altera ex factionibus illum ad perdēdum præriperet: quod tacitè iamiamque à Sanctiana procurari sentiebatur; ideoque Rege in libertatem asserto, atque oblato populis, factiones, quasi nebulas occurrente Sole, facilè dissipari posse. Idque haud dubium fore cōclusit, recenti exemplo Raimundi patruelis Iacobi, è custodia erepti, atque in prouinciam, vbi perturbata erant omnia, feliciter ingressi. Quippe per id temporis commota prouincia, quidam è proceribus inde ad Raimundum cum Iacobo in arce detentum scripserat, perdita esse omnia, atq. funditus pessundari eius Rempub. nisi aduentum maturaret. Proinde acceptis literis, illicò sese è custodia eriperet, atque eodem nuntio duce, Tarraconem peteret; esse namque Salonio in portu paratā ei nauem actuariam, quæ properè ipsum in prouinciam deduceret. Quo nuntio lætatus Raimundus, quem malè etiam habebat custodia, Iacobo literas ostēdit, deque itione sua consiliū petijt. Cui Iacobus, qui simili quoq; abeundi desiderio flagrabat, ipsum animare cœpit, proque illius meliori statu rerum, ac Reipub. incolumitate, nihil non tentandum esse consuluit. Nam & consuetudinem, inquit, quæ mihi tecum iucundissima intercedit; cuius & priuatione angor vehementissimè, publico prouinciæ tuæ bono posthabendam puto. Itaque ante duos menses, quàm Iacobus educeretur, Raimundus sub noctis crepusculum, mutatis vestibus, vnà cum Petro Angerio eius alumno, præeunte nūntio, Ilerdam prætereuntes, in portum deuenere, vbi conscendentes nauim, secundo vento, Massiliā apulerunt: cuius præsentia Principis protinus pacata fuere omnia, & in possessionem Comitatus magno omniū consensu venit ipse. Quæ Raimundi fuga, vt primum Sanctio innotuit, illicò eius animum vehementer percussit, quòd crederet Iacobum similiter è custodia erupturum: ideoque paruo comparato exercitu, hunc in insidijs prope Montionem collocauit. Itaque Simenius Cornelius cum ipsis Petro, & Vallesio, atque meliore, & saniore parte

proce-

procerum Fernandinæ factionis, quæ odio Sanctianæ insolentiæ, paulatim in partes Regias abire cœperat, Monredonium Templariorum Promagistro equitum conuenerunt Montioni; eique tot in dies pullulantia Reipub. mala, atque excrescentem Sanctianæ factionis potentiam ad perdendum Regem intentam, renuntiarunt; neque euitari tot posse pericula, nisi oblata populis præsentia, atque amabili vultu Regis. Proinde Regem è custodia educeret; paratam enim, se, magnam militum manum habere, ad ipsum non solùm excipiendum, & defendendum; sed vel per medios hostes inuehendum, ac in Oscensem, & Cæsaraugustanam vrbes incolumem deducendum; vbi populi imperiosa procuratione Sanctij offensi, ac rursum præsentia Regis confirmati, cum eo facilè consentirent. Hæc vbi à Monredonio audita, Regi relata fuerunt, animosè respondit Rex, se promptum esse ad ea omnia, quæ à proceribus deliberarentur perficienda. Itaque eductus è custodia & arce, vbi triginta menses continuos exegerat; cùm bonam puerilis ætatis suæ partem in labore, inopiaque, ac patientia & animi & corporis maximè exercuisset. Sed postquàm Sanctio renunciatum est, opera & industria procerum, atque Fernandinæ factionis, quæ interim ad Regem defecerat, eius exitum è custodia fuisse procuratum; non amplius obscura, sed aperta in Regem simultate & odio fuit, atque multis coram astantibus, de Rege, deque ipsum sequentibus proceribus loquens, in hæc magnifica de se verba prorrupit. Audio Regem, me inuito, atque inconsulto, contrariaq. factione iuuante, è custodia educi, iamque Cinga fluuio traiecto, Aragoniam intrare velle; do fidem futurum, vt quacunque ierit, per constratum panno murice tincto iter, ipsum cum suis asseclis abiturum: significans scilicet, à se illos enecandos, eorumque sanguine viam, qua irent perfundendam. Quæ verba, vt primum egredienti Regi Montione, & fluuium tranant relata fuere: ac etiam quòd Sanctius paruo inde spatio, in oppido Selga, magna militum manu munitus, pugnaturus expectaret; subitò quasi furore percitus, cùm annum dumtaxàt nonum haberet; sed procerioré quàm ferret ætas corpore esset, ab equo desiliens, militare sa-

gulum ab vno ex equitibus accepit; tantaque animi magnitudine sese ad pugnam composuit, vt protinus ad hostes perge iusserit. Verùm Sanctius, seu conscientia, seu regia reuerentia motus, à proposito, et insidiarum loco diuertit, Regemque inoffensum pertransire siuit. Qui oppidum Beruegalium præteriens, Oscam peruenit: atque magna cum lætitia ab vniuerso populo est exceptus. Vbi cùm paululum constitisset, Cæsaraugustam contendit; quô iam Prælati Ecclesiarum, Regniique proceres, et oppidorum Legati, qui erant regiarum partium, secretò conuenerant; atque vt ea vrbs est, et natura, et situ, et ędificiorum descriptione in primis nobilis, ac concursu etiam totius Regni frequentissima et potentissima, nouum Regis aduentum honorificentissime celebrauit; atque pro ætate Regis, ludos ei, et spectacula festiua et magnifica dedit. Deinde Rex magnis se Regni negotijs, quæ potissimum ad tranquillum Reipub. statum facerent, immiscere voluit: atque vt fuerat institutione Monredonij, nunc ad palæstram, nunc ad litteras, nunc ad negotia effictus: sic dum in his versaretur, virili quadam sedulitate animum ad pertractanda illa intendebat. Vnde procerum discordias, quæ tunc multæ erant, disquirens; Prælatorum consilio & ope adiutus, non paucas sedauit: atque ab eo tempore rem ipse, non modo publicam gerere, verum militarem etiam administrare cœpit. Itaque Tarraconem profectus, Catalanorum conuentibus breui peractis, Ilerdam progressus est: vbi Catalanorum simul et Aragonensium conuentus indicti fuerant; ad quos Sanctius et Ferdinandus cum magna vtriusque procerum factionis turba conuenêre: alter procurationis suæ; vterque verò, iuris quoque sui ad Regnum, compensationem reposcentes. Sed Sanctij postulatis sic fuit satisfactum; nempe, vt eiurata ab eo denuò vniuersa Regnorum procuratione, honorario fidelitatis iure, aliquot ei oppida non longè à Cæsaraugustano agro sita attribuerentur; ea lege, vt is de iure suo, si quod in petendo regno haberet, decederet. Qua compensatione contentus ille fuit: tametsi oppida ea omnia vix octingetorum aureorum tributum quotannis domino penderent: vt hinc mirari liceat, atq. animo perpendere, illorum tẽ porum,

porum, non solùm felicem rei nummariæ inopiam, sed procerum quidem, cùm tam paruis censibus, bello paceq. sustentatam magnificentiam. Quam profectò, si cum ea, quam proceres nostri temporis præferunt, conferamus, non dubium est (si cum virtute & natura rem cōparemus) quin hanc illi posthabeamus. Nam vt maiora nunc sint, quæ luxus & ambitio, quàm quæ cōtenta paucis natura petit: ita & suffecisse quidem, quàm superfuisse, tū honestius optimo cuiq. semper visum est, tum frugi naturæ quoq. magis cōsentaneum. Præterea Ferdinandum religiosam vitam professum, Abbatem nobilissimi cœnobij Montis Aragonum nominauit, atque vt luculentius in eo viueret, loca vicina pleraq. Abbatiæ applicauit; quibus amplissimi sacerdotij collegiū honorificū & locupletissimum constituit. Sed ipsa regnandi ambitio semel imbuta, vix vlla compensatióne expleri potuit. Postremò in eisdē conuentibus effectum est, vt moneta de communi sententia cuderetur. Vtque Iaccetanus nūmus à Petro primū percussus, à Rege confirmaretur; iureq. iurādo seipse astringeret ad illum toto Regno Aragonum, eodem pondere & signo semper & probandū, & æstimandū. Quæ moneta ære & argento cōflata, omnium quidē infima; sed quę in cōtinuo & cotidiano vsu posita, ad nos vsq. dimanauit, apertè demōstrat, quanta fuerit illius temporis, tum auri; tum argenti inopia: quandoquidem, tametsi auream & argenteā monetam tunc in vsu fuisse comperimus; nulla tamen de eius percussione, sicuti de Iaccetana, mentio fit in historia Regis. Demum conuentibus dimissis, Rex veniens Barcinonem, vt per insignis pietatis suæ, quàm omni vita coluit, primordia Deo offerret, sacrum ibi ordinem fratrū beatæ Marię Mercedis nūcupatum, institui curauit. Cuius instituti ea ratio est, captiuos homines Christianos ab hostibus infidelibus redimere, non solùm eos, qui mari à Piratis; sed qui terra etiā à Saracenis Valētini Regni, frequētibus in Aragoniā & Cataloniā excursionibus capiebatur: ne tormētis, seu diuturna seruitute oppressi Christianā religionē et fidē abnegarēt. Ideoq. non solū Barcinone, præcipua ac principali societatis sede cōstituta; sed in vtroq. regno, iussu Regis, cœnobia plura, tū extedificata, tū prædijs, amplissimisq. censibus sic ditata fuere; vt sumptis inde, quæ ad sustentan-

dos fratres sat essent, reliqua pecunia captiuos redimerent; vtq. ex ipsismet religiosis electi quidam, singulis annis, fide publica à Saracenis accepta, ad illos nauigarent; vt pauperiores quacunq. sorte captos prius redimerent: atq. vt sanctius id, & religiosius conficerent, præter tria solennia vota illa, continentiæ, paupertatis, & obedientiæ, ab alijs religionibus fieri solita, quartum sponsionis, vt sic dicam, susciperent: Nempe, vt si in captiuorum redemptione pecunia alicui deficeret, cuius desperatio, seu abnegatio fidei timeretur, is redimeretur primus; ac Redemptor apud Barbaros manens, præs esset, donec pecunia ad se redimendum exportaretur. Cui etiam sacræ sodalitati nomen dantibus, more aliarum, & cuculla pro sacco daretur, & vestimenta alba pro indumento; vt & religiosam vitam agerent, & in eo redemptionis mercimonio, puritatem, atq. ab omni prorsus ambitione & auaritia mundam conscientiam præferrent. Qua caussa, Mercedis vocata illa fuit; quæ vox Hispanis, non præmium, non pretium, aut fructum laboris, sed latinè reddita, idem quod donum, siue gratiam significat: quoniam vt postremum malorum est seruitus, maximè verò, quæ in carcere, aut vinculis fertur: ita neq. maior seruo beneficium, siue donum impedi posse videatur, quàm ipsum è vinculis exceptum à seruitute in libertatem vendicare. Qualem ferè seruitutem tenera adhuc ætate expertus Rex fuerat, mensibus amplius quadraginta, tū à Symone Monfortio, magno cum vitæ periculo, Carcassone; tum à magistro Templariorū, vt Sanctij, & aliorū insidias euaderet, in arce Mōtionis retentus: seq. propterea vt tanto è malo eriperet, beatissimæ Virgini Dei genitrici, cui semper se de uotū, valdè cōmendans, hanc ipsam sodalitatem redimendis captiuis, vt primum è custodia exiret, erigendā vouit. Quo etiam tēpore, duæ similiter nobilissimę, sanctissimęq. sodalitates Dominicana, & Franciscana, ab earum Patriarchis, siue institutoribus, Dominico Hispano, & Francisco Italo, viris vndecunque sanctissimis, ac veris discipulorum Christi imitatoribus, institutæ fuerunt; & à summis Pontificibus acceptæ & approbatæ. Idque ea ætate, qua Christianus populus, non tam spinosis hæresibus, quàm densissimis superstitionum, atque superbiæ, & auaritiæ senti-

ſentibus tantopere ſquallebat, vt Chriſtiana religio, cùm penitus langueſcere, tum titulo ferè tenùs coli videretur. Quamobrem, diuina miſerante clementia, quæ perditis ac deſperatis rebus opportune medicinam fecit, eiusq. cœleſti dono, hæc ipſa duo ſplendidiſsima prodiere lumina; quæ luce ſua, tenebricoſum, valdeq. languidum Chriſtianum populum, non modò colluſtrarunt; verùm a tot ſubinde ignorantiæ, atq. effrenatæ libidinis malis, ſuo diuino tum verbi, tum exempli medicamento ſanarunt. Ambo quippe ſpiritu Dei acti, morbos, qui tunc præcipuè ingraueſcebāt, interſe partientes, curandos ſuſceperunt. Dominicus enim peſtilentiſsimas ignorantiam, atq. edacitatem; hanc, quæ carnem ſemper incitat aduerſus ſpiritum, interdicto ſibi eſu carnium; illā, quæ mater eſt cunctorum errorum; lectione, atq. vocali diuini verbi prædicatione ſanari docuit. Franciſcus verò, peſtilentiores auariciam, & vitæ ſuperbiam; hanc, qua nihil eſt Deo odioſius; perhumilis, innocentisque vitæ exemplo; illam, quæ radix eſt omnium malorū, paterna hæreditate ſpreta, domandam oſtendit. Quibus accedens ſacra illa Iacobi ſocietas, quę extremo, ac deſperatiſsimo abnegationis fidei morbo occurrit, cum maxima meriti parte, eximiaque Iacobi laude, illis annumeranda eſt, atq. in præcipuis habenda. Sicuti in vniuerſa Hiſpania hæ tres ſacræ ſocietates, præcæteris, cum ſummo fidei prouentu, atque diuini verbi propagatione, ſanctiſsimè excultæ ſunt, ac diuinę fructicantur. Nam Barcino, & Cæſarauguſta, præſtantiſsimæ totius Hiſpaniæ ciuitates, primæ fuerunt, quæ ſuadente Rege, eiuſmodi Dominicanam, & Franciſcanam ſodalitates, earumque ad ſe miſſos primates pientiſsimè receperunt, eisq. vbique cœnobia ampliſsima, Regia liberalitate exædificarūt. Quin & alijs poſtea varijs in Hiſpaniæ locis ſimiliter cōſtructis cœnobijs, eorundē fratres, tam magnos in religione progreſſus fecerūt, vt in eiſdē ipſis, quibus ab initio, pietatate doctrina, patiētia, paupertate, & exēplo vitæ, hactenus benedicēte domino perſeuerarint. Per id tēpus, vixdū exactis ſex mēſibus, ex quo tēpore Ilerdæ conuentus celebrati ſunt, alij indicti fuere Oſcæ. Quæ vrbs antiqua nobilisq. ad radices, ſiue inter ramenta Pyrineorū poſita eſt, ac proxima duobus contentis ſub Aragonio Regnis,

Sobrarbio, ac Ripagurcia, & Aſpenſi ſaltu. Quæ cùm ſint Galliæ Regnis finitima, atque in tam aſperis, horridisq́. ſita locis, agreſtes etiam, locisq́ue ſimiles alunt homines: qui Gallorum vicinia freti, ad nouandas ſæpe res, cæteris propenſiores exiſtunt. Audent enim minitari, quoties acerbum aliquod in eos eſt Regis Imperium, ſe omnes, aut in Galliam tranſuolaturos, aut ad ſe Gallos aduocaturos, & in regnum ad ſuî opem, & defenſionem immiſſuros. Apud quos, cùm turbari res, maleq́ue habere inciperent; protinus Rex verſùs eos ſe contulit; ipſorumq́ue procuratores ad conuentus accerſitos audiens, pacatos dimiſit. Sapienter quidem regendi modum inſtituens: quoniam vt medicum neceſſe eſt ad ægrotum accedere: ita etiam turbata vbiuis, atq. male habente Repub. oportet Regem protinus eô loci conuenire; ſuaq́ue præſentia, lites, odia, diſcidiaq́. mota, antequàm longius ſerpant, ſedare, compeſcereq́;. Nam principijs obſtare, adeoq. in tempore malis occurrere, non minus quam oculati medici, prouidi quoque opus eſt, atq. munus Regis. Accedit eô, quòd frequentibus comitijs, ſeu conuentibus vbiuis ex occaſione à Rege celebratis, Regia Maieſtas, eiusq́. ſumma auctoritas, mirè extollitur; ac, ſi natura do minus ipſe Rex fuerit; idq́. præſentia, & ſuauitate oris pręſetulerit, cū mirè à multitudine colitur; tū indies magis magisq́. in omniū eſt oculis, & venerādus: Quod ſi is auſterus, ſi ſeuerus nimis, & ab oculis populi ſeſe abducens comitia diſtulerit; idē, aut ſenſim deſpicitur, aut timetur magis, quā amatur. Vnde cōpoſitis rebus, atq. conuentibus dimiſsis, Regi decimum vix annū habenti, oblata eſt occaſio, vt ea ætate primum belli tyrociniū feliciter exerceret: quęſtione orta inter duos proceres Aragonēſes, Rodericū Licianam, & Lupum Alberiū; quorum Rodericus in Lupum malè affectus, indicta cauſſa, ac neq. ad ſingulare certamē antea prouocatū illum, vt mos erat inter proceres, ex improuiſo armata manu cōprehenderat, & in caſtrū Licianum ductū in vincula conieceat: ac ſimul etiam eiuſdē Lupi arcē capiens cū oppido Alberio, Chriſtianorū, & Sarracenorū bona diripuerat. Quo audito, à Rege protinus accito procerū conſilio, deliberatum eſt, bellum Roderico eſſe inferēdum, quoad Lupus è cuſtodia & vinculis educeretur, atq. dānorū

integra

integra ei fieret restitutio, seu compēsatio. Quare coactis vndiq. militaribus Regni copijs, paratisq. omnibus ad aggresionem necessarijs; comportatum fuit etiam Oscâ magnum illud tormentum bellicum, fundibulum nuncupatū: quali olim machina primo bello Punico (auctore Liuio) vsus est. M. Regulus Romanus consul prope Carthaginem, ad interimendum immanissimum, atq. venenatum serpentem, qui non modo arreptos deglutiebat homines; verùm suo afflatos halitu conficiebat; quo ipsum fundibulo emissis saxis obruerunt. Rege ergo ad Alberium oppidum, quod Rodericus munitum reliquerat, cum exercitu perueniente, admotis machinis, statim sine armis illud intra biduū Regi se dedidit. Inde verò ad Licianum oppidum, vbi Lupus tenebatur, castra posuit, illudq. vndiq. obsedit. Erat autem oppidum non minus fossa, & muro, quàm oppidanis simul, & paganis, qui se intro receperant, bellicosa gente munitum; cui præerat Petrus Gomesius Roderici præfectus, strenuus loci propugnator. Verū ab exercitu, admoto fundibulo, quo immania, multaq. saxa vnoquoq. iactu, certoq. ictu iaciebātur; mille videlicet interdiu, noctuq. quingenta, tandem perforatus murus fuit; atq. illico magna contentione à militibus irruptio intentata; Rege illos animosius quàm exposcebat ętas vrgēte, seseq. vnà periculis obijciente. Sed oppidanis strenuè propugnantibus, cruentissima sequuta est conflictio; quoad suppositis scalis, Petrus Garcesius dux Regius, primus, multis subsequentibus, sese in oppidum immisit, atq. impetu facto, Gomesiū ducem fortiter resistentē impulsu hastæ ab alto deturbauit, & viuū cepit, simulq. oppido potiti milites cuncta diripuere. Quibus in arcē ire iussis, statim expugnata illa fuit; ibiq. inuentus Lupus è custodia & vinculis liberatus. Interim Rodericus Regiam potentiam pertimescens, consideransque libertate Lupi, capitalem sibi induci perniciem; ad Petrum Fernandum Azagrā, Dominum Albarrazini confugit; non minus munito loci propugnaculo, quàm Petri fide, ad sese defendendum confisus. Erat autem Petrus vnus omnium Aragoniæ procerum præstantissimus, valdeque strenuus & bellicosus; vt qui suæ vrbis propugnaculo natura munito fretus, olim tum Petro Aragoniæ,

tum Alfonso Castellæ Regibus restiterit. Nam cùm esset orta cõtrouersia inter eos de Albarrazini territorio, vtroque ad se illud pertinere contendente, ac bellum ea de caussa contra Albarrazinum mouente; sic se Petrus in sui defensione gessit, vt pactum inter Reges fuerit sanctione definitum: Albarrazinum, eiusq. territorium, ad neutrum Regem pertinere; sed omnino esse exemptum. Verùm quoniam non licet cuiquam neutrius esse partis, si in vtraque inimicos habeat, mortuo vtroque Rege, in Iacobum tunc à Monfortio retentum propensior fuit, atque, vt suprà ostẽdimus, in mouenda legatione Romam ad Pontificem, ad Iacobum liberandum, quàmplurimam ipse vnà cum Hispano Episcopo Albarrazinensi, operam nauauit. Quo magis fuit admirandum, Petrum, fugientem à Rege Rodericum recepisse, huiusque inauspicatam amicitiam Regiæ prætulisse: Sed in quibusdã illius, & nostri temporis proceribus, tanta est cum amicitia coniuncta iniustitia, & impietas, vt vel iniustum & facinorosum quẽuis ad seipsos confugientem, modò ei sit amicus, confidẽter recipiant, liberalissimeq. alant, ac vel contra pietatem defendãt: non alia profectò caussa, vt credi par est, quàm vt ipse quoque amicus & iniustus defensor, pari gratia, ab iniusto amico defendatur; huiusque nefarij Asyli fiducia, maior in vnoquoque regnet peccandi libido; cùm nulla omnino excusatio peccati sit, si amici caussa peccaueris. Igitur Rex, vbi intellexit Rodericum Albarrazinum confugisse, à Petroque, eius protegendi caussa, exceptum fuisse; ratione plusquam senili inductus, ad expugnandum Petrum abire decreuit. Erat enim tunc, Rege puero, tam insolẽs procerum præsidendi ambitio, vnoquoque Regem ad se, inque rem suam, falso quodam boni consilij splendore obiecto, abducere nitente, vt Regia, ac cõmunis res pessundari penitùs, & Rex quoq. sensim despici inciperet: ac neq. quibus se, suaq. tuto committeret, prẽterquam paucos, haberet. Quæ secum ipse animo reuoluens, tacitus contra proceres machinari cœpit; ideoque tam honestam, ac iustam nactus occasionem, Petrum primò illorum potentissimum bello persequi statuit: vt eo deuicto, cæteris terrori esset. Quocirca accitis copijs, Cæsaraugusta, Ilerda, Calataiubio, quinetiam

etiam Daroca, & Turolio, cum ipsis proceribus Simenio Cornelio, Guillermo Ceruera, Petro etiam Cornelio, Vallesio Antillonio, Petro & Pelegrino Ahonesijs fratribus, & Guillermo Poiano cum ijs, qui sequuti sunt equitum numero centumquinquaginta; peditum verò quingentis, Albarrazinum peruenit; atq. in monte quodam castra posuit, vnde magna quædam turris, in excelso vrbis loco tanquàm specula eminebat: eoque machinas, ipsumque fundibulum direxerat; naturâ & situ loci cæteras vrbis partes ab expugnatione defendentibus, atque omnem obsidendi viam præcludentibus. Est enim Albarrazinum (vt admirabilem eius situm, quem fama fert inexpugnabilem, describamus) parua quædam vrbs, inter Contestaniæ & Celtiberiæ fines, prope Turolium insignem Aragoniæ vrbem sita; atque in decliui monte à parte supera excelsi & acuminati posita; ab infera verò, vndique perpetuò etiam celsissimoque, introrsùs prærupto monte, quasi muro, circunsepta; quem Turia fluuius, angusto, sed profundo inuectus alueo, ab vrbe diuidit, ac totam penè cingit: & quæ ab obiectis hinc inde montibus vsqueadeò occupatur, vt eius tam introitum, quàm exitum, solus profluens inuenerit: sic vt neque aliunde introspici possit ipsa, neque incolis aliud quàm immanissimas rupes sibi tanquàm centauris, vt est in fabula, impendentes, liceat ex vrbe inspicere. Vnde quidam, horribilem illius situm, contemplatus, Tigrium speluncam esse dixit. At verò Petrus cũ primùm, vt defenderet Rodericum, Regi obsistere in animũ induxit, amicos conuocauit, atque lectissimos ex Castella, Aragonia, & Nauarra equites centumquinquaginta in vrbem intromisit; commeatu, ac omni re ad propugnãdũ necessaria bene munitus. Ac collustrato interim tenui Regis exercitu, eiusq. procerũ in partes diuisione; iam nõ tam de protegenda vrbe, quàm de parãdis Regi insidijs cogitauit: quas facilè intendere poterat, tot sibi ex exercitu Regis sanguine coniunctis proceribus clanculũ fauentibus; ac & Regis mentem, & machinarũ admotiones, & expugnationis tempus, prænunciantibus: quin & ipso etiã Rege spectante, multis passim vrbẽ intrantibus, atque exeũtibus hostibus, qui Regium exercitum paruifacere videbantur. Cæterum ex proce-

C 5 ribus

Antillon

ribus suspectos ferè cunctos Rex habens, ipsisq. omnino diffidés, exceptis Petro & Pelegrino Ahonesiis, necnon Guillermo Poiano, quos semper habuit fidissimos, ijs tum capitis suî excubias, tum machinarum, atque tormentorum custodiam commiserat. Id proceres ægreferentes, & quasi in ipsorũ contemptum factum putantes, valde alienato à Rege animo esse cœperunt. De qua re Petrus ab eisdem proceribus certior factus, cum expedita manu equitum noctu vrbe egressus, ad secundam vigiliam, machinarum custodes ex improuiso est adortus: sed fugiẽtibus omnibus, & machinas deserentibus, soli præfecti custodiæ Pelegrinus, & Guillermus hostium impetum primum sustinentes, tandem ceciderunt: ac protinus succensis machinis, salui hostes in vrbem reuersi sunt: nullo interim ex proceribus, præter Petrum Ahonesium, exercitum ad arma vocante; sed stertentibus, aut conniuentibus illis, hoste de Regis custodia & machinis triumphante. Quæ omnia Rex considerãs, ac non occultas, sed apertas omnino insidias à suis, & ab hostibus, parari sibi intelligens, sensim ab obsidione recessit. Quo abeunte, Petrus factũdolens, ac, vel procerum infidelitatem, qua est vsus, erubescens; vel Regis indignationem in posterum pertimescens, in eiusdem gratiã se quoquomodo reduci, restituique procurauit. Quam ei Rex, illius perspecta potentia, & militaris rei peritia, quas magno sibi aliquando vsui fore sperabat, humanissimè, liberalissimeque restituit: sicque ille in posterum Regi ad omnia, ac etiam ad procerum contundendam insolentiam, præsto fuit.

BER-

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER III.

ELLVM Albarrazinense, de quo proximo libro est actum, quanquàm alijs infeliciter; mihi planè felicissimè gestum, cõfectumq. fuisse iudicatur. Nam vt nulla tam valde præstans est, quæ ex deuictis corporibus, aut expugnatis vrbibus, quàm quę ex superatis animis, præsertim generosis, victoria reportatur: Ita Rex quidem, cùm inuictum Petri animum flexisset, ad seq. totum pellexisset, mihi visus est profectò, non minus nobilem de Imperio, ac de Imperante triumphum egisse. Sic enim sensisse ferunt Fabricium olim Romanum consulem; atque Legatis Pyrrhi Regis, qui ad illius animum auro tentãdum venerant, respondisse; Romanos non tam aurum, quàm auri possessores captare consueuisse. Accedit eò, quòd non solùm Petri, sed Roderici quoq. profugi deditione; tum vtrique liberalissimè regia restituta gratia fuit; tum Regi etiam apud eos auctoritas, atque potestas stabilita. At verò proceres, qui se antea Iacobo puero, non tam vt regnaret ipse, quàm vt ad eorum arbitrium cuncta gereret; addixerant, ad se reuersi cognouere, magno sibi malo fore; si suis inter se odijs, atque discordijs, quid de regia pueri maiestate minueretur: nondum videlicet extinctis, sed reuiuiscentibus indies Sanctiana & Fernandina factionibus, quæ Regiam administrationem tanquam puerilem deridebant, ac sibi exitiũ; Regi verò insidias; nunquam non struebant. Nam quò maior in puero spes erat summæ probitatis, bellicæque virtutis, atque nihil non regium præseferentis in eo indolis, quæ Sanctium ac Ferdinandum à concepta animo regnandi spe deijciebant: eò quidem maius à desperatione

cresce

crescebat in eis odium; maiorique indies inuidia ardere cœperat in proceres; quòd ij Sanctium, tametsi Regni Vicarium ac procuratorem ab ipsis constitutum, tãquam Regi suspectum, ab eius consilio atque consuetudine arcebant. De qua re illis grauiter cũ populis conquerentibus; atque eo ipso consanguinitatis iure, Regio consiliò se præfici debere, reposcentibus, magnam exin proceres populi inuidentiam in se concitari sentiebant. Quamobrem sibi ac Regi præcauentes, consilio interse habito, id optimum visum est, tot crescentibus in Repub. malis, maturato Regis coniugio occurrere; vt facta per affinitatem potétiæ accessione, Regnũ illi stabilirent. Nam etsi reclamaret ætas, ea tamen erat Regis staturæ proceritas, ac elegans corporis habitudo; ea suauitudo oris, atque viriles, temperatique mores; vt à nemine coniugio ineptus reputaretur; cùm ętatem etiam multa alia supplerent. Quam sententiam cùm Ximenius Cornelius, & Guillermus Ceruera, procerum, & consilio, & fidelitate primi proposuissent; atque Guillermus Raimundus Moncada Cataloniæ Senescalus, idemque Regis cognatus approbasset; reliqui in eandem ierunt. Itaque proposita inter alias, Leonora Alfonsi Regis Castellæ filia, sorore Berengariæ Reginæ Legionis & Galletiæ, quæ nuper fatali Enrici Regis eius fratris germani interitu, in Regnis Castellæ ab intestato successerat, illam Regi vxorem elegerunt. Vnde Legati missi Agredam, celebre id Castellæ oppidum est, quod Aragonię & Nauarræ fines attingit, vbi tunc erat Berengaria, eidem renunciarunt, Iacobum Regem suum cupere Leonoram eius sororem matrimonio sibi iungere: atque cùm tot, tãtorumq́. Regnorum dominus ipse ac Rex esset, solis Leonorę corporis, atque animi dotibus contentum esse, neque non eidem insignia oppida, nempe Darocam, Epilam, Pinam, Vndecastellum, Barbastrium, Tamaritium de sancto Stephano, Montalbanum, et Ceruceram, Regni Aragonum; cum his, quæ in montibus Siurana et Pratensi sita sunt in Catalonia, dotem confecturum. Qua legatione audita, approbatisque à Regio consilio, quę à Rege Aragonię oblata sunt, pactis et cõditionibus; propterea quòd multis caussis Castellę res, amicitia et societate Aragonensiũ magnopere firmarentur contra

com-

communes hostes; consentientibus omnibus, Berengaria annuētem Leonoram in matrimonium Regi se daturam promisit. Quæ vbi per Legatos Rex intellexit, magna, splendidaque procerum caterua comitatus Agredam venit, vbi annum vix tum habens xij. factis sponsalibus, Leonoram, & Berengariam cum Principe Ferdinando filio (is matri postea successit, ac Hispalis, & Cordubę Regna è Sarracenorum manibus eripuit, atq. persanctus est habitus) Regio stipatas comitatu, Turiasonem deduxit. Quæ vrbs pernobilis et antiqua, ad radices bicipitis, altissimique montis, qui Caunus dicitur, non longè ab Ibero flumine posita est. Ibi nuptię dignitatis, concordię, atque lętitię plenę, magno in templo celebratę fuerunt: quas nouum etiam autorandi Regis institutū, celebriores fecit. Mos enim erat proceribus ad vnumquemq. militari auctoramento decorandum, vt in templo ensem sacro in altari positum dignior quispiam ex militari ordine caperet, eoq. auctorandum pręcingeret. Vnde pro more, cùm Rex nullum se digniorem haberet, idemipse, ense è sacro altari sumpto, sese pręcinxit; atque eius dignitate et decore militaris auctoramenti potitus est. Nec referri possunt, quę in vtraque celebritate, tum pompę, spectacula, et ludi facti sunt; tum cœnę, et congiaria data; cùm de hisce, neque Regis historia, neque scriptores alij quicquā attigerint: fortasse, quòd tanta fuerit illius temporis frugalitas, vt hęc cum œconomia Regum conuenerit; tametsi frugalitatis verbo laudari Reges, vix dignum videtur. Sed neq. rursus indignū existimo, vt quod Rex sua ipse in historia taceri noluit, minimè prętereatur: fuisse videlicet illum tam imbecilli ętate matrimonio iunctum; vt vel intra decem et octo menses vxorem non cognouerit. Iam verò peractis solennibus nuptiarum, Rex administrationi rerum intentus; vt in quem vnum iam tum omnis stabiliendi Regni cura incubuerat: vt primùm à consilio fuit admonitus, conuentus indici iussit Aragonensibus Oscę, vbi principibus Regni proceribus assistentibus, Aragonensium querellę plures de illis auditę sunt; ac etiam vnicuique pro debito satisfactum. Inde verò Cęsaraugustam Rex et Leonora Regina venientes, honorificentissimè, regioque more et apparatu, ab vniuerso populo excepti;

pti fuere; ludisque ac spectaculis eorum ingressus cohonestatus. Postmodum ex occasione, Darocam, celebre & antiquum Aragoniæ oppidum simul venere; vbi & conuentus celebrati fuere: ac neq. memoria dignum quid ibi est gestum, præterquamquòd eò venit Gerardus Cabrera, comes Vrgellitanus, ac etiam Cabreræ Vicecomes, vnus ex potentissimis Cataloniæ proceribus, qui antea à Regis obsequio discesserat: sed aduentu, & obedientia sua, humanissimè excipi à Rege, eique reconciliari meruit. Qui planè aduentus Regiarum nuptiarũ quasi fructus habitus est à proceribus. Sed de controuersijs, & iure comitatus, in præsenti iudicare Rex noluit; nisi quòd breui se in Cataloniam venturum; ibiq. de ijs plenè cogniturum promisit. Demum Rex Darocà profectus, oppida, et vrbes Aragoniæ ferè omnes lustrauit: in quibus magnates, atque Regni proceres, præcipuè qui Regis curam gerebant, multa Regio sub nomine in illarum administratione innouasse, immutasseque, atque in proprium ipsorum commodum et vtilitatem cõuertisse inuenit; ideóque querellarum vbique omnia plena erant. Quæ Rex damna prudenter, quæ propria erant, dissimulauit; quę verò aliena, quanto potuit cum honore procerũ resarciuit: Quin etiã de honorarijs stipendijs, quæ proceres, iure belli, sibi vltra modum auxerant, detractionem fecit. Quibus tam pijs iustitiæ et ęquitatis muneribus Rege fungente, indies gratia eius apud populos magis magisque augebatur. Interim accidit vt inter sequentes Regem proceres, Nunium comitis Sanctij filium, et Guillermum Moncadã Vicecomitem Benearniensem, quàmminima ex occasione, vt sępè fit, magna fuerit orta dissensio, ob accipitrem alteri ab altero non commodatum. Qua discordia paulatim, iniqua verborum commentatione, ab ijs qui aderant, aucta (res enim interdum verbo deteriores fiunt) scommata subinde, atque ex ijs contumelię eruperunt; qualia ferre solet aulica ęmulatio, quę tacita quędam est, atque perpetua inter aulicos ex ambitione orta animi contentio. Ij ergo præcisa amicitia, quę arcta inter ipsos intercesserat, in partes diuisi sunt. Ex quibus Moncada socium sibi adiunxit Petrum Albarrazini dominum, virum, vt dictum est, bellicosissimum. Nunius autem Petrum Ahonesium, magnum Re-

gis con-

gis consiliarium. Quo tempore conuentus Montione à Rege indicti fuerant, eoque Rex cum Regina libentiùs accedebat, vt & arcem olim sui custodiam reuiseret, & præteritæ oppressionis recordatione, suauiore frueretur præsentis status iucunditate. Sed antequam Rex Montionem veniret, Moncada, & Petrus Albarazinensis, adductis secum trecentis leuis armaturæ equitibus, ad Valcarciam Templariorũ oppidum, Montioni proximum, constiterunt; animo aggrediendi Nũnium ad conuentus proficiscentem. Quod sciens Nũnius, Ahonesio, & paucis comitatus equitibus, Regi Montionem aduentanti occurrit, eiq; nuntiat, quantam Moncada equitum manum ad Valcarciam conduxerit, vt se improuisum ac inermem opprimat; proinde precari obnixè, vt Sanctiano honori consuleret, atq. Guillermum multitudine, non virtute superiorem, procul arceret; deberi hoc sibi regia cognatione coniuncto. Id Rex cùm intellexisset, virilem quasi assumẽs spiritum, bono ipsum animo esse iussit, promisitque, se, et Guillermum propulsaturum inde; & honorem Nunnij, perinde vt regium, defensurum. Itaque Montionem ingressus, magistratibus præcepit, vt portas et turres oppidi armatis militibus complerent: neque quenquam ex proceribus finerent iniussu suo ingredi oppidum, nisi vno aut altero dumtaxàt socio comitatum. Quod vbi Guillermus resciuit, fremebundus se inde recepit; sicq. Nũnio tum vitam, tum honorem ope sua Rex conseruauit. Cæterùm peractis, atque dimissis conuentibus, Rex copijs Ilerdà, alijsq. ex oppidis accitis, vnà cum ijs, quas Nũnius contra Guillermum coegit, Montione profectus, bello persecutus est Regulos quosdam, qui vocati Montionem venire renuerant, atque ab obsequio, et obedientia Regis defecerant; quorum oppida et arces expugnare Rex cœpit, atque in potestatem suam redigere, quoad venit Terrosium oppidulum Ilerdæ, & Balaguerio vrbi proximum. In quo fama est, tantam inesse salubritatem, vel ex subtilitate aeris, vel ex peculiari quodam terræ halitu, qui haustus cerebrum expurgat, vt insanos homines, vel furiosos, vel potiùs à dæmone correptos, eò perducant sanandos: estque in vniuersa ferè Catalonia peruulgato illud prouerbio receptum, vbi quispiam insanire, fu-

re, furereve cœpit, Terrosium mittatur curandus. Ibi ergo Rex duo sagacis, & egregij penè animi documenta exhibuit. Alterum, quòd donationem olim à Petro Rege in fauorem Guillermi Raimundi Moncadæ Cataloniæ Senescali factam, Aytonæ, Serosi, & Sosesij oppidorum in finibus Aragoniæ, & Cataloniæ, vbi Sycoris influit in Iberum, positorum, Rex ratam habuit, & cõfirmauit; ijsdemque oppidis, ad hæc vsque tempora perillustres Moncadarum familiæ proceres potiti sunt. Alterum, quòd, vt paulò suprà diximus, de aduentu Gerardi comitis Vrgellitani Darocam, Rex controuersias, quas ille cum alijs gerebat super comitatu, hucusque distulit pertractandas, et componendas; quòd hæ ortæ fuerint tempore Petri Regis, qui bellum Gerardo intulerat, proptereaquòd Armengolio comite Vrgellitano mortuo, Gerardus cum exercitu impetum faciens in eius comitatum, pulsaq. inde Aurembaxide illius filia & hęrede, totum occupauit. Qua de caussa ipsum insectatus est Petrus, atque prælio captum in custodiam et vincula coniecerat; ac bonam subinde comitatus partem recuperauerat. Sed Rege mortuo, Gerardus è vinculis solutus, cùm per interregnum turbata essent omnia, vniuersa oppida et castella, quæ Rex ceperat, quamprimum recuperauit, strages fecit, oppida diripuit, aliasque quamplurimas clades illis intulit, qui à se ad Petrum defecerant. Itaque ibi Rex, asidentibus Sanctio et Ferdinando patruis, multisque proceribus, atque Regni magnatibus, supplici Gerardo, et factum deprecanti, veniam dedit; Quin etiã comitatus eidẽ stabilitus hac conditione fuit: vt illa ipsa oppida et castella comitatus, eandem quam olim Comitibus Barcinonensibus, Regi successori obedientiam præstarent: necnon et Aurembaxidi Armengolij filiæ integrum ius ad comitatum repetendũ, Rege iudice, maneret. Interea Guillermus Mõcada, qui Montione cùm equitum turmis furibundus in Nunniũ discesserat, maioribus iunctis copijs, quas cognatorum, atque amicorum ope adiutus adauxit, comitatum Ruscinonensem, quẽ Sanctius Nunnij pater obtinebat ingressus, magnam eius partem depopulatus est. Quod Sanctius indignè ferens, neque ei valens resistere, Regem adijt, eius auxilium contra Guillermũ agros sibi

vastan-

vastantem, implorans; seque illi submittens, atque orans, vt de querellis, quas Guillermus contra Nunnium haberet, Rex ipse iudicaret: se enim, ac Nunnium paratos esse, siquid intersit iniuriæ, Guillermo compensare. Qua re audita, Rex quanquam animo male affecto esset in Sanctium, ob insidias toties ab eo sibi paratas; tamen eius necessitudinem, canitiemque reueritus, coacto consilio, quantum auxilij necesse esset, se illi daturum promisit; ratus oportere quidem Guillermum potentissimum Cataloniæ magnatem, totque procerum cognationibus confisum, ne maiora moliretur, in tempore cohibere. Ad quem primùm mandata dedit, vt à vastatione desisteret, atque è toto comitatu excederet. Quæ ille par uipendens, arces nonnullas expugnauit, & ad Perpinianum nobilissimum, ac præstantissimum comitatus oppidum castra posuit. Vbi Perpinianensibus in eum, duce Gisberto Barberano, impetum de improuiso facientibus, vsqueadeò se strenuè Guillermus gessit, vt duce interfecto, reliquos cum magna eorum strage intra mœnia compulerit. Ex quò vniuerso turbato comitatu, Rex copias eduxit, illumque aperto bello persequi decreuit. Quem sequutus est Raimundus Folchius Vicecomes Cardonensis, cum magna suorum manu militum; tum vt Guillermum, quem male oderat, insectaretur; tum vt Regi, ac Sanctio morem gerens, auxilio esset. Itaque ex Aragonia profectus Rex, quò venerat ad supplendas copias, Cataloniam repetijt, ac versus Perpinianum progressus, in ipso itinere centum & triginta oppida, castra, & pagos, non solùm ipsius Moncadæ, sed cognatorum quoque & amicorum, partim deditione, partim vi, atq. armis subegit; eaque omnia fuere Regiæ ditioni, fiscoque attributa; quoad ventum est ad oppidum Cerbellonium prope Barcinonem; quod tametsi arce munitissima, fossaque, & mœnijs circunseptum; tamen admotis machinis, intra quartum supra decimum diem à Rege fuit expugnatum. Cui obsidioni intererat dũtaxàt Sanctius, Ferdinandus, & Nũnius, cum alijs proceribus, & equitibus nõ plus quadringentis: ne maior, quàm pro hoste exercitus fieret. Nam Folchius Cardonensis, paucis relictis, cum maiori parte suorum in Comitatũ ad sedãdos tumultus quosdã secesserat.

Sed capto Ceruellonio, exercitus deductus est Moncadam, quod oppidum caput est totius Moncadæ potentatus; arce, & mœnijs prope inexpugnabilibus munitum; seseque in illud Guillermus receperat. Ad quem Rex per legatos nuntiari iussit, velle se in arcem ab eo excipi hospitem. Quibus Guillermus respondit, se Regem libenter excepturum; sed nullum sibi esse ius hospitij cum hospite tot mala hospiti inferenti. Quo audito, Rex arcem obsidione, tametsi diutina, capere decreuit. Iamque machinis atque tormentis expositis, tutiora ad oppugnandum loca hinc inde disquirens, in colle arce imminenti castra posuit. Sed ea, vt erat munitissima, multoque milite & armis cõpleta; quin & amplissima etiam Moncadarum familia plena, machinas, & quemuis armatorum impetum facilè sustinebat: ac quoniam aquatione prohiberi non poterat, fonte pone muros profluente, oppugnatorum in hoc vno sità spes erat, quòd fames Moncadas, non minus quàm exercitus obsidebat: nec dubium, quòd præ fame in deditionem venissent illi; nisi conniuentibus, ac consentientibus Regij exercitus ducibus, clanculum ab amicis cibaria in arcem inuecta fuissent. Ea enim erat Guillermi cum proceribus necessitudo; adeoq. eorundem rursus in Sancium & Nunnium, quorum caussa, non Regis, bellum gerebatur, commune odium & maleuolentia; vt nõ deessent qui obsidionem palàm Regi exprobrarent: sensimq. inter Aragonenses & Catalanos, ea suboriretur dissensio; vt conspirationis voces nonnullæ auditæ fuerint, bellum iniustum, impium, ac deprædatorium, succlamantium, Regique maledicentium; vt cui non satis fuisset, tot oppida & arces Guillermi, eiusque familię, & amicorum diripuisse, sibiq. applicasse; nisi etiam caperet, atque de medio tolleret Guillermũ, vt perdat vniuersa. Ac quoniã Rege puero, certum erat, Sanctij & Ahonesij consilijs geri omnia; vsque adeò eis ab omnibus malidici cœptum est; vt ijdem coniurationem timentes, Regi persuaserint, ab obsidione arcis, alioqui inexpugnabilis, discederet. Quod Rex, quanquàm ægre tulit; videns tamen id à Sanctio & Nunnio, quorum caussa motum bellũ erat, tantopere peti, concessit: quasi quòd factum ipsis iam satis esset, libẽter ab obsidione bimestri discessit: atq. dimisso exercitu, in Ara-

In Aragoniam rediit. Quo abeunte, protinus Guillermus cum expedita manu equitum, Sanctij, atq. Nunnij oppida, & pagos iterum, longeque acerbius quàm antea, vastare ac diripere incœpit: quæ vbi primi omnium resciuere Ferdinandus Abbas, qui Oscà Regi obuiàm, adhuc regnandi cupidus, venerat, & Ahonesius inter quos arcta tunc, sed suspecta quidem, iniebatur amicitia; ne subinde bellum redintegraretur, consilio inter se habito, statuerunt, vt antequam Regi hæc nuntiarentur, secreto Guillermum accerserent; facturi cum Rege, vt ei veniam daret, simulque restitueret sublata ab eo oppida, & arces; indeque Guillermus depositis veteribus quas gerebat, cum Sanctio & Nunnio inimicitijs, nouas cum eisdem amicitias susciperet. De qua re ad Guillermum scripserunt; data ei fide publica; in Aragoniam veniret, in oppidum Thaustium, quod pro honorario Ahonesio cesserat, ac proximum est Alauonæ, vbi Rex tunc agebat. Quò, perueniente Guillermo, Ferdinandus, qui spe regnandi, à religione, qua fuerat initiatus, alienato semper animo fuit; neque profana miscere sacris graue vnquam duxit, iuncto Ahonesio, magno, vt dictum est, Regis consiliario, nihil non denuo sibi commoliendum putauit, vt Regnum tantopere à se affectatum, quod occupare non poterat, occupato Rege subigeret. Quare consilio inter ipsos habito, atque mutuo data fide, Regis custodiam pessimè machinati sunt, quo liberius ac pro libidine cuncta gererent. Quam in hunc modum aggressi fuere; præmissis duobus equitum, peditumque cohortibus Cæsaraugustam, atque per vrbem distribui iussis, Ferdinandus multis comitatus proceribus, Thaustio exiens, vnum ex ipsis Alauonam ad Regem mittit, cui renuntiet, se, cum vniuersis Regni proceribus venire, vt Regiam eius Maiestatem, & Reginam clarissimam, Cæsaraugustam deducant. At Rex tametsi ficto officio, ac simulata sedulitate, id fieri cognosceret; tamen libenter se illum excepturum dixit; atque interim Nunnio, & Azagræ Aulæ præfectis præcepit, ne quemquam cum Ferdinando oppidum intrare permitterent, præter quatuor, aut quinque ad summum proceres, reliquis per suburbia distributis; ipse vero ad excipiendum illum oppido est egressus. Sed deinde,

 siue

siue incuria, siue consultò præfecti fecerint, equites ducenti, inscio Rege, cum eo ingredi oppidum permisi sunt. Sequenti verò die Ferdinandus eadem caterua procerum comitatus, in Aulam venit; atque omnibus præsentibus, sermonem breuem, sed assentatorijs omnino confictum verbis, cum Rege habuit. Inquiens, neque sibi, neque vtriusque Regni proceribus, qui aderant, tam quicquam esse cordi, quàm regiam eius maiestatem, cuius nutu tam feliciter cuncta gerebantur, colere, venerarique, ac se, suaque omnia pro eo liberalissimè impendere: ideoque, vt parta iam bello pace frueretur, Cæsaraugustam, tot assectantibus proceribus, cum reliquijs exercitus ouans, & quasi triumphans intraret: vt publicam & communem rem ibi melius commodiusq́. administrare posset. Quæ Rex audiens, ac interim circunspectans, proculque inter confertos proceres dignoscens Guillermum Moncadam, se inscio & inconsulto, coràm venisse; ac insuper, neque Nunnium, neque Ahonesium, neque alium quemuis ex intimis ad aurem accessisse, qui summatim, quæ respondenda essent, vti solebant, suggererent: iam quod paulò ante suspicione odorabatur, pro certo habuit; se, à suis omnino cōsiliarijs proditum esse. Ac quoniam vniuersi cōmurmurantes, respōsum à Rege quasi reposcere videbantur; placido ac sereno vultu, se libenter, quò ipsi vellent abiturum respondit: existimans, quocunque in statu res essent, quóve denique propendèrent, satius esse intra vrbem, quàm extra consistere; atque fidissimos Cæsaraugustanos ciues sibi non defuturos sperare. Igitur vrbem, nulla admissa pōpa, Rex & Regina ingressi, ad Sudam veterem Regum Aulam, portam Toletanam dictam, venêre. Verùm Ferdinandus, qui tunc consentiente, ac simul conspirante Sanctio, omnem gerendarum rerum curam susceperat, vocatis ducibus regiæ cohortis, Guillermo Boyno, & Petro Sanctio Martello, arcanum quid confingens, quod ita patrari, tum regno commodum, tum Regi honorificum ac prospetum futurum esset; alterum personæ regiæ, à qua nusquam oculos deijceret, custodem præfecit: alteri totius Aulæ, atque ianuarum asseruandarum curam dedit. Ac protinus eadem nocte, semotis omnibus Regis & Reginæ seruicijs, ac binis

vnicuique tātum cubicularijs relictis, cunctas Aulæ ianuas & fenestras, præterquam lumini recipiendo necessarias, clauibus, vectibusque obserarunt; sic vt neque videri Rex, neque videre quemquā, neque alloqui, ad aliquem've scribere posset, nisi sciente Ferdinando, ac permittente : eoque ipso interim per schedulas Regi proponente, inter alia, vt omnia oppida, arces, & pagos, quæ à Guillermo Moncada, eiusque cognatis, & necessarijs, vi sustulerat, restitui iuberet: quin & pro damnis etiā, quæ ille bello passus est, morabatinos viginti mille eidem persolueret; alioqui ipsum, neq. è custodia, neq. rerum suarum, vllum vnquam exitū habiturum. Quibus respōdere differebat Rex, postulans dari sibi aliquem ex consiliarijs non suspectis, quócum rem communicaret, atque consuleret. Cumque ex ijs vnus Atho Focius intimus, ac fidissimus, ipsum alloqui vehemēter contenderet, vt consilio iuuaret, à Regeq. idem peteretur; sic fuit à Ferdinando reiectus, vt prę bili Oscam ille abierit. Vnde Rex, cùm amissa libertate, tū suorum alloquio (quod multo ægrius ferebat) penitus interdicto, ac neque à ciuibus educi se, sed ab omnibus destitui videns; Ahonesium, tametsi alterum coniurationis caput, non tam rogandi, quàm obiurgandi caussa, ad se accersi iussit: quē intrantem placidè, sedateque Rex excipiens, apprehēsa manu, cum eo in partem aulæ secessit; ibique seuero iā, atq. mutato vultu, sic est locutus. Non possum equidem, Ahonesi, stuporem tuum, seu permistam potius cum animi languore perfidiam, tibi non vehementer exprobare; quòd tu in primis tā immemor, quā fueris de meo patre, ac de me, pro tantis tuis in nos officij muneribus benemeritus, atque ab vtroque rursum, quot ipse beneficia acceperis, in me tamen vnum nunc tot simul maleficia contuleris. Quod pergraue malum, non tam quòd ratione mala facias, quàm quod nulla facis, in te est longe grauissimum. Cū neq. timore maioris vitandi mali; neq. spe maioris cōsequēdi boni, iam illud facere possis. Neq. enim me puerū, quē tu ingenuè educasti, tam immitti ingenio, crudelivè natura præditum esse vides, vt presagire possis, me virū, quod Nero Senecæ, hoc idē tibi facturū; neq. rursum sperare, supremo, quem tenes, dignitatis gradu, melius quā me Rege, te vnquā potiturū. Cùm nō aulæ modo primus, atq. liberalitate mea procerū potentissimus

euaseris,sed summus mihi semper consiliarius assederis, sicque pro arbitrio tuo cuncta gesseris, vt non consulere, sed peræquè mecum regnare videaris. A quo te gradu cùm tam multi conati fuerint deijcere, atque perdere, nónne ego solus contra omnes defendi? num opis non fuit nostræ, quod de Artalo Luna, tuo graui & acerbo inimico, tam honorificè triumpharis? Sed hæc tu nunc, consilij plus quàm quisquam hominum inops paruiducens, Ferdinandi factionem, quam infestissimè insectabaris, modò studiosè sequeris; vt tyrannum, cui seruias, pro Rege, quem tu regebas commutes; scilicet vt honoribus, atque amplioribus Regni beneficijs cum illo implearis; ac me, quem Regno tantopere præfici curasti, ex Rege ac domino captiuum contempleris. Sed estò, vicisti tandem Ahonesi, deq; Rege, ac Regno triumphasti. Veruntamen caue interim, ne de victoria insolens glorieris. Nam curabo sedulò, ne tu meorum in te beneficiorum tam sis immemor, quàm tuorum rursum in me maleficiorum ego semper ero memor. Ijs dictis Rex, ne iusta ipsum ira vinceret, vt in Ahonesium irrueret, relicto illo, aliò diuertit. At verò senex à puero conuictus, vsqueadeò obstupuit, vt ne mutire quidem coràm potuerit: atque inde abiens ad Ferdinandum, quæ secū Rex egerit narrauerit: sed nihilominus custodiam Regis ambo libertatem, ac Regnum suum putantes, in proposita, obstinataque sententia perstiterunt: eoque magis Regni honores, aliaque emolumenta & vectigalia Regia, haud quaquam in ærarium conferre; sed inter se, amicos, & familiares profusissimè diuidere curarunt. Quæ omnia Rex facilè ex ipsa Ahonesij obstinatione conijciens, atque suæ procrastinatione custodiæ augeri indies Ferdinandi tyrannidem videns; quibus se modis inde eriperet, ac populo ostenderet, die noctéque animo versabat; séque tandem vnà cum Regina, si sequi vellet, per fenestram demittere decreuerat. Verùm Regina, vt erat prudens, & magnanima, meliorem rerum exitum sperans, ac non tam demittendi periculum, quam Regis ex fuga ignominiam perhorrescens, consilium minimè probauit; sed pie potius, viriliterque Regem admonuit, vt almæ Dei genitrici Mariæ, cui se ipse à puero deuouerat, nunc totum commendaret: fore namque, vt eadem ipsius ope Virginis, qua fuit à Monfortio, & arce Mon-

tionis

tionis liberatus, à præsenti quoque custodia honorificè eriperetur. In cuius dictis Rex acquiescens, prudentißimæ consilio Reginæ, periculum simul & ignominiam vitauit. Quamobrem instante denuò Ferdinando, vt Moncadæ damna resarcirentur; atque ablata ad vnum restituerentur, Rex postulatis annuere deliberauit; exindéque paulatim relaxari cœpit è custodia, ab eaq. tandem, in qua dies amplius viginti fuit, exijt; Ferdinando tamen Regni procurationem retinente; ac perquam multis etiam reclamantibus, omnia gubernante. At verò Rex protinus Cæsaraugusta excedens, quæ ob custodiæ in ea perpeßionem, ac ciuium dißimulationem, fastidio ei erat, Montionem cum Ferdinando, & alijs Curiam sequentibus proceribus, & Ecclesiarum Prælatis venit. Vbi de statu Reipub. & administratione Regni agentes; multa vltrò citroq. singuli proposuere, quæ prætextu publicæ, atque communis vtilitatis, in propriam cuiusque vergebant: neque tamen Rex ea poterat, per ętatem, annum non excedens decimum sextũ, conglomerantibus sese in contrarium plerisque proceribus, auctoritate sua impedire. Vnde neque proceribus satis inter se conuenientibus, dimißis comitijs, necesse fuit Regem Cæsaraugustam remigrare. Vbi, reposcentibus ciuibus, regiam fortaßis irã, ob dißimulatam custodiã, in posterum timẽtibus, priuilegia et plebiscita à maioribus irrogata, liberalißimè, qua ille semper vsus fuit magnanimitate, confirmauit: necnon Gunsaluo Ioannio magno magistro æquitũ Calatrauensi, Alcanitij oppidi florentißimi in Aragonia, eiusque ditionis donationem ab Alfonso Rege auo eidem magistratui, ac societati factam, & à Petro parente approbatam, Rex sua quoque auctoritate sanxit & confirmauit. Inde verò Dertosam concesßit, quæ vrbs maritima (neq. enim vltra sex milliaria à mari, in quod influit Iberus fluuius, distat) non longè ab Ilergaonum finibus posita est: ab Aquilone quidẽ excelso protecta monte; ab occasu autem, eodẽ Ibero fluuio, vbi altißimus est, alluitur. Apud quam (ne quę de ea cõmemoratione digna sunt reticeamus) lampetrarum, mugilum, strutionum, trissarum, & aliorum delicatißimorum pisciũ, è mari aduerso flumine ascendentium, tanta est fœtura & piscatus; vt in hisce, neq. varietate, neq. suauitate, vlla sit maritima totius Europæ

ora cum Dertosana comparanda. Quam sibi oblatam piscium vbertatem mirè Dertosanorum ars effert, mercemque ex ea efficit satis quæstuosam. Nam capti subinde pisces, tum sale puteali, quo ager abundat conditi; tum subacto, atque ocreato contecti pane, eoque pistorum arte, ductili ex massa filo, quasi vermiculato adornati emblemmate; atque in furnis excocti, in tanta siquidem copia & multitudine apparantur; vt non Dertosanis ac vicinis modò sufficiant: sed ad vniuersa Aragoniæ, Cataloniæque, & Valentiæ oppida magno cum quæstu compendioque deferantur. Quorum tam suauis est esca & pabulum; sacram præsertim carniū interdictionem patientibus; vt hanc ipsi leuius ferant; quinimmò ad carnes reuersi, propter pisces suspiret. Itaq. per id temporis Rex Dertosa abire statuit, vt à se parumper abigeret importunam procerum frequentiam; maximè verò Ferdinandi, atque Ahonesij procacem ambitionem, & insolentiam; quæ ipsos, ob impunitam custodiæ iniuriam, intolerabiliores vsqueadeò reddiderant: vt nō solùm Regni administrationem, reclamante Sanctio, sibi totam arrogarent; sed quosuis Regis conatus superbè nimis infringerēt; Sanctiumque vt senem capularem; Regem verò vt puerum, a Reipub. gubernatione amoliri, neque tā occultam, quàm apertam iam dominationem exercere conarentur. Inde igitur Hortam (Templariorum id erat oppidum) Rex cōcessit: vbi militari edicto pręcepit vniuersis vtriusque Regni proceribus, ijs etiam, qui honorū nomine, stipēdijs regali munere donati erant; vt quantis possent copijs, in certam diem, Turolium vrbem, vt diximus, finitimam Regno Valentino conuenirent. Bellum enim sacrum à se strui significauit, pro Christiani nominis propagatione, aduersus Valentinos Mauros; eorumque reprimendas excursiones in vicina oppida Christianorum. Cui edicto neque Ferdinandus, neque Ahonesius, quòd inconsultis se, prodijsset, non solùm obedire noluerunt; sed & floccipendere, atque alias Aragoniæ ciuitates ab ea expeditione reuocare procurarunt: quin & relicto Rege, Cæsaraugustam venerunt: scilicet, vt conatus Regis pueriles, vt dicebant, inde melius contemplarentur, ac deriderent: quos ne impedire quidem tentarunt, haud dubia spe sinistri alicuius belli euentus, &

occa-

occasionis rerum nouarum, quam illi oblatam libenter arriperent. Quæ omnia tametsi Regi nota erant; eique iniurias ab vtroq. acceptas augebant: at ea in præsenti premere commodius duxit: sperans non defuturam sibi idoneam occasionem aliquando, vt de Ahonesij saltem insolentia pœnas sumeret. Itaque illis non expectatis, cum ijs tantùm copijs, quæ è Catalonia sibi præsto fuere, & quas ex Aragonia duxere Blascus Alago procerum potētissimus; necnon Artallus Luna, & Atho Focius (ij namque ante præstitutam diem, non Turolium, sed Hortam, Regem præuenère) ingressus est fines Valentini Regni, secundùm oram maritimam, regionis Ilergaonum; ibique omnem depopulatus agrum, prædaque facta, ad Peninsulæ promontorium castrametatus est: quòd illud totius oræ, terra marique specula sit, & quasi custodia confinium à natura sita: ideoque à Rege Valentiæ, tanquam præcipuum Regni propugnaculum summa cura custoditum; eoque ipso magis etiam à Iacobo expetitum. Est enim illud magnus quidam mons, seu potius saxeum quoddam & immane monstrum, ex rebus inter se, quasi contrarijs cōgestum: quale ex præsenti descriptione, quam nos ibidem commentati sumus, atque ob rarum, neq. alibi vsquam repertum similem eius situm, aliquāto fusius hic explanatum, facile erit colligere. Siquidē moles ipsa, quâ mari prominet, atque Balearium maiorem, ad Orientem Solem, directò respicit; ambitu quidem mille, diametro verò, quòd inæquale sit solum, quingentis passibus constat. Estque altissima & acuminata paululum, atque omni ex parte, nisi quà domicilia continentur, prærupta, quamque totam penè mare cingit: indeque Peninsulam vocant: tam paruo enim terræ spatio cū continenti committitur, vt sæpius, excrescentibus fluctibus, prorsus abeat in Insulam; talisque nunc quoque manu facta est. Montis præterea tāta est excelsitas, vt præter amœnissimum inde aperti maris prospectū, facile sit, aduentātes naues, ad tringinta ferè milliaria, à summo iugo prospicere. In cuius vertice area tam lata est, vt in ea potuerit arx amplissima, atque inexpugnabilis extrui; oppidanis quidem, sola ea parte montis, qua continens aspicitur, quæ quodammodo decliuis est, ad habitandū relicta; per hanc enim vnicus est in oppidum ingres-

sus, vnaque porta validissimo aggere munita; suaque fossa & ponte ab eadem continenti distincta. Quin et vtrobique maris, leua dextraque, tanta est altitudo, vt minoribus nauibus portus fiat; ex eo quòd, dempto Subsolano, cui est apertus, à reliquis ventis etiã terrestribus tutus sit; nauibus hinc inde, commutato mari, obiectu montis, à tempestate protectis; atque ab hostilium quoque incursu nauium, beneficio arcis, defensis. Sed quæ in ea monstrosa apparent, sunt duo in primis. Alterum, cauernarum ad radices montis frequentia, quæ mari ita peruiæ sunt; ac penetrabiles, vt fluctus maximo cum fremitu et ęstu, ac etiam infinito saxatilium congestu piscium, subtùs per excauata foramina erumpant; vtpotè quibus tantopere intus contusæ rupes ne hiscant quidem, sed constipante salsugine, multo magis obdurescant. Alterum est fons magnus aquarum maximè dulcium, et limpidissimarum; qui ab ima quoque mole è rupibus, mari interfluente, emanat ad solius arcis, ac oppidanorum vsus enatus; cùm sese protinus effundat in mare: vt appareat naturã, in muniendo loco, artificio quasi vsam fuisse. Cuius profectò inexpugnabilis molis natura haud incomperta fuisse creditur Benedicto Papæ, cognomento Lunę, Aragonensi. Quo maximè tempore (nota est historia, sed breui nũc percurrenda) Apostolica Petri Sede Pastore carente, et Cardinalibus in partes diuisis, ac varias interse electiones commolientibus; ab eorum parte Auinione congregata, electus ille fuit, ac Pontifex renuntiatus: qui protinus pro tali se gerens, solaque Hispaniæ, et Aquitaniæ obedientia contentus; quò posset tutius Pontificio fungi munere, in Peninsulam se recepit. Vbi Palatium cum tẽplo magno, ex secto lapide (quale extat) tã magnificè ędificauit, vt et dignitati summæ, et Cardinalibus ad habitãdum suffecerit. Sed cũ ex tribus electis, duo alij cesserint; seque decreto Constantiensis Concilij, Pontificatu abdicauerint; Luna, neq. Concilij exhortationibus, neq. anathemate, seu minis; neque demum Sigismundi Imperatoris rogatu, qui è Germania Perpinianum, eius abolẽdi scismatis caussa venerat, à proposito dimoueri potuit. Nec dubium, quin situs loci inexpugnabilis, atque inde secuta animi securitas, in tanta eum pertinacia confirmauerit. Vt igitur redeamus

vnde diuertimus, eiusdem loci situm optimè conspicatus Iacobus, postquam totum circum vastauit agrum, atque Peninsulam obside-re parat, acerbus de ijs nuntius Valentiam allatus est; atque vt res solent fama crescere, non modò expugnatam Peninsulam à Iacobo; sed eius quoque exercitum iam vrbi imminere perlatum fuit. Hoc nuntio Zeitius Abuzeitius Rex Valentiæ, atq. ciuitatis primates cum vniuerso populo, tam consternato fuere animo; tantusq. ab eis clamor, & eiulatus cõmotus, vt postquam sequẽti nuntio inuentũ est, neq. Iacobum, neq. eius exercitũ Peninsulę fines pertrãsisse; sed in eius obsidione esse, statim legatos miserit, qui inducias cũ Iacobo facerent: ac modò ab obsidione recederet, quintam partẽ Regiorum portoriorũ Valentiæ, & Murcię, quotannis eidem pendendam promitteret. Quibus postulatis annuere Iacobo visum est nõ modò commodum, sed perquàm honorificum: propterea quod opinione potius, quàm ferro, tã prosperè bellum vix cœptum confecerit; atq. hostem, quem aliquando inuasurus esset, animo iam consternatum haberet. Sed hæc, quò feliciùs gesta sunt, eò æquiùs est ea procul à fabulis abesse. Nam quanquàm in historia Regis, quã nostra sequitur, nulla de hoc Peninsulano bello fit mentio, nisi de portorijs, vt diximus, Iacobo à Rege Valentiæ concessis, ob factas inducias; eaque res non minimam parere possit dubitationem; mihi tamen gestum illud, atq. armis confectum fuisse multis de caussis persuadeo. Tum quod illius, nostriq. tẽporis scriptores, qui Iacobi res gestas accuratè conscripserunt, huius quidem belli, atque excursionis in Peninsulam expresse meminerunt: neque delendum est in multis, quod ab vno fuit prætermissum: Tum quòd bellũ tantummodò apparatũ, seu ostentatũ, etsi induciarum caussa esse potuit; at pendendorum portoriorum, quæ à solis victis dari solent, illud nisi illatum, gestumque, caussã esse non potuit: ac nisi ob redimendã Peninsulam, aut maximum aliquem exercitũ à ceruicibus auertendũ, Iacobo concedi illa non debuerunt. Nec obstat quod Rex affirmat, ipsum venisse Turolium, quò proceres ad apparandũ bellũ cõmeatu ri fuerant, eorumq· cunctationem, & commeatus consumptionem, induciarum, atq. differendi belli caussam fuisse. Nam vt breue admodum est iter à Dertosa in Peninsulam, ab eaque in Turolium; sic potuit vtrunque maturissimè effici: ac inducias, de quibus ad Peninsulã

cœptum

cœptū eſt, Turolij pangi: quòd in ea vrbe permulti eſſent viri graues, potentes, atque bellicarum rerum experientiſsimi, qui Regem non modò, opibus, ſed conſilio iuuare poſſent. Eſt enim Turolium vrbs celebris in montanis Aedetanorum locis ſita, atq. Valentinis è regione ad Aquilonem poſita: quæ iam tum annis prope centum ab Aragonenſibus, & Nauarris è Sarracenorum manibus erepta, ab eiſdem coli cœpta fuerat. Cuius vbertate agri, ac pecuaria re, & lanificio, præcipuè verò aſsidua è Valentino Regno parta præda, aucti ciues, vrbem ſibi, tum ædificiorum ſplendore, tum magnifica Templorum ſtructione, tum robore & amplitudine murorū, pulcherrimā, ac munitiſsimā conſtruxerunt, eāq. generis, atq. familiarū claritate nobiliſsimam reddiderunt. Ex quò multa circū oppidula & pagi, horumq. municipales & ruſticani homines, ciuiū in adminiſtrāda, beneq. gerenda Repub. prudentiā & magnanimitetem admirati, voluntariā cum ipſis ſocietatē coierunt; eisq. res ſuas gubernandas tradiderunt. Hoc igitur fœdere municipiotū adaucti Turolenſes, vſqueadeò viribus, armisq. valuerunt, vt ſubinde eorū Reges, præſertim Iacobus, vt ipſe atteſtatur, ad omnes in Valentinos ſuſceptas excurſiones, nullis, ſiue equeſtris, ſiue pedeſtris ordinis militibus, quā Turolenſibus vſi fuerint bellicoſioribus, & fidelioribus: atq. hinc eſt, quòd ipſos amplioribus, quā cæteros Aragonię populos, priuilegijs, immunitatibusq. donatos inuenimus. ac non modò in cōmeatu, & frumētaria re ſuppeditāda ad bellū, eoſdē fuiſſe largos, ſed cōſilio & prudētia in deliberationibus, Reges multū iuuaſſe cōperimus. Meminit quippe Rex cuiuſdā nobiliſsimi ciuis Paſchaſij Muniocij, olim Petri Regis alūni, adeò diuitis, magnanimiq. ac liberalis, vt ex propria re & opibus, Regi multā vim auri accōmodauerit; necnon commeatū, & cibaria Regio exercitui ad dies amplius viginti præparauerit. Cuius etiam Paſchaſij (vt in pręclaris eius eſt monimentis) pronepos fuit Aegidius ille Sanctius Muniocius, ſiue Munionis, vt dicunt, Canonicus Barcinonenſis, qui in eadem Peninſulā, ab illo ipſo Benedicto Pontifice creatus Cardinalis, illo vita functo, à Collegio Cardinalium electus ac ſummus quoque Pontifex renunciatus fuit. quo Pontificatu, vt ſe, pro ſedando ſchiſmate, abdicaret; à Romano Pontifice Balearium Epiſcopatui fuit præfectus. Rex igitur, ſiue Peninſulæ, ſiue Turolij, inducijs cum ipſo Valentiæ pa-

ctis,

ctis, exactis iam diebus viginti, quod fuerat tempus præstitutum: proceribus, Paschasio, alijsque Turolij optimatibus in gratiam receptis, Cæsaraugustam petere decreuit. Vbi Ferdinandus & Ahonesius constiterant: ad quos fama etiam peruenerat de rebus à Rege puero, viriliter feliciterque gestis; deque inducijs à Rege Valentiæ tanto cum honore Iacobi factis; atque portorijs vnà datis; necnon de obstrictis illi Turolensium animis ad omnem contra Mauros expeditionem suscipiendam. Quæ res vtrumque vehementer exulsit: contra verò, Cæsaraugustanorum animos mirè erexit, affectique fuere omnes pietate maxima erga Regem; tæderequè ipsos valde cœpit eorum, quæ à Ferdinando & Ahonesio in Regem patrata sunt: quos iam populus maledictis incessere, & quasi inuehi in ipsos tentauit. Vnde Ahonesius licèt conscientia conuictus, populi tamen furorem ac Regis iram volens eludere, cum expeditis equitibus sexaginta, vt potentiam ostentaret; iuncto sibi Sanctio fratre Episcopo Cæsaraugustano, Turolium ad Regem profectus est, cunctationis suæ caussas redditurus. Quo ipso tempore Rex Turolio profectus, Calamociam eiusdem itineris oppidum ingrediens, Ahonesium venisse intellexit: statimque Rex accedentem illum, qua solitus erat humanitate excepit; atque interrogauit; quonam tam valdè benè armatus, confecto bello, atque inducijs factis, procederet? Gui Ahonesius grauiter atque seuere respondit; se, vnà cum Sanctio fratre, & equitatu petere Valentiam, vt excursionibus Mauros infestaret. At Rex præcepit ei, vt vnà secum repeteret Burbaguenam oppidum duobus fere inde distans passuum millibus: quod multa sibi cum eo communicāda essent; atque in præsentia procerum, qui secum aderat, pertractanda. Quo audito Sanctius Episcopus, salutato Rege, abijt Cutandam oppidum suum, prope Turolium situm. Sequebantur autem Regem Blascus Alago, Artalus Luna, Ahonesij æmulus, Atho Focius, Ladronius, Assalidius Gudalius, & Peregrinus Bolasius, proceres fidelissimi, quos Rex secum manere iusserat, animo, vt rei exitus indicauit, capiendi tantùm, atque in custodiam & vincula conijciendi Ahonesium, quem constans fama erat, fuisse caput totius coniurationis Alagoni, contra Regem ini-

tæ, atq;

tæ,atq. Cæsaraugustæ factæ. Itaque ingressi Burbaguenam,in palatio Templariorum, quorum id oppidum erat, substitere. Vbi relictis in atrio equitibus Ahonesij, quasi quod breui à Rege esset expediendus ille,qui ense duntaxat, atque militari sago indutus erat; cum Rege simul in palatij triclinium ascendit. Vbi considentibus ipsis, atque proceribus in altera triclinij parte cōsistentibus, Rex conqueri de Ahonesio, ipsumque duriusculè increpare cœpit, quod eius culpa & exemplo malo factum sit, vt neque ipse, neque alij conuocati proceres Turolium conuenerint, ad bellum Mauris inferendum; ideoque amissa ampla illius conficiendi occasione, ob illorum moram, coactus, ipse fecerit inducias; quibus illum stare quidem, non rumpere deceret. Rogauit ideoque, vt ab incœpto desisteret, neque ius à se datum, vllo pacto tentaret violare. At Ahonesius regredi recusabat, affirmans multos cum Sanctio fratre fecisse sumptus ad eiusmodi expeditionem suscipiendam; neque haberet vnde posset illos, præterquam præda facta ex Mauris reficere: cui respondit Rex subiratus, induciarū fœdus nullo fieri posse modo irritum; idcircò à proteruia discederet. Sed renitente adhuc Ahonesio, cui Rex statura corporis fere par erat, quamuis annum nondum natus decimum octauum, manibus illum apprehendit, atque à Rege captum ipsum esse, teneriq. dixit. Verùm Ahonesio illicò capulo ensem tenente, eundem quoque Rex simul prehendit, neque è vagina, aut balteo educere permisit. Quos cùm inter se quasi colluctantes vidissent qui astabant proceres, sinistras sagis inuoluunt, gladiosq. distringunt; atq. relictis illis, è triclinio exeuntes, pro ianuis consistunt; ne quis ex Ahonesianis impetum faceret in Regē. Sed audito clamore, req. intellecta, quadraginta ex ipsis ab equis descendentes, ac per medios irrumpentes proceres, triclinium intrarunt: iamque Ahonesium de manibus Regis, quadam cum reuerentia eripere conabantur: ipsis interim proceribus rem intuentibus, neque se Regi adiungentibus; vtpote inermibus contra armatos parum profecturis. Tandem ab equitibus Ahonesius à Rege fuit exemptus, qui protinus ascenso equo, è Burbaguena cum suis abijt. At verò Rex maiori succensus ira, inuentum equum cuiusdam equitis Alauonensis ascendit, atq. vt erat armatus Ahonesium secutus est: quē subsequuti

quuti

quuti fuerũt, Gudalius, Pomarius, & Foçius, cũ quatuor equitibus: ac postea Blascus Alago, reliquique proceres. cumq. anteisset Focius, duo ex Ahonesianis impetum in eum facietes, sauciatum ab equo deturbarunt. Cui adfuerũt Blascus, & Artalus, Ahonesianis vlterius procedentibus. Rex verò cum Gudalio, & Pomario tantùm persecutus est Ahonesium, quem breui spatio ante se viderat cum viginti equitibus per accliuem montem pergere iter ad Cutã dam oppidum, quò paullò ante venerat Episcopus; & in quod se ille recipere festinabat. Interim Blascus & Artalus, citatis equis, cũ imminerent Ahonesio, idemq. respiciẽs eos, magnã post, sequi, se, equitum manum autumans, ac neq. fugæ, fesso equo, esse locum; in collem proximũ sese recipere decreuit: cui vnus ex suis ab equo desiliens, hunc Ahonesio tradebat, vt se fugæ daret. Sed occurrentibus Blasco & Artalo, impeditus est. Iamq. Ahonesianis saxorũ coniectu, Regijs ascensum prohibẽtibus, ipse Rex à tergo collem conscendit, ac vt primũ sese Ahonesio in conspectũ dedit, is protinus à suis derelictus est; vno dũtaxat Perezio Mezquita consistẽte, ac rei exitũ expectante. Interim Sanctius Luna, vnus ex regijs equitibus, lancea latus dextrũ Ahonesij perfodit: quo lethali vulnere saucius ille, statim collũ equi amplexus, ab eo sese in sinistram partem demittens semianimus in terrã cecidit. Quod Regi valdè graue fuit, capi illũ, non occidi cupienti. Vnde ab equo desiliẽs, ac procumbens cum lachrymis eum cõplexus est, eidẽ ex animo condolens, ac leniter increpans, id sua ipsius culpa factũ fuisse, quod euasisset, si dictis monitisq. suis paruisset. Quò tunc perueniẽs Blascus, clamore magno Regẽ alloquens, permitte, inquit, nobis leonẽ hunc lacerare, tot Regis iniurias illius interemptione vindicaturis: iamq. illũ hasta cõfigere nitẽti Blasco sese Rex opposuit: inquiens, cõtine te, Alago, non enim Ahonesiũ, sed me feries. At verò Ahonesius Deo primũ, deinde Regi, se, suaq. omnia cõmendãs, debilitatus ex profluuio sanguinis conticuit. Tunc Rex illũ, obligato vulnere, equo insidere, atq. tenente ipsum confessore, Burbaguenã vehi iussit: sed cũ sanguine deficiente spiritu, mortuus est in itinere. Vnde Rex cadauere allato, Darocã venit, ibiq. illud maiore in tẽplo Virginis honorificè sepeliri curauit.

BER-

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER IIII.

NFELICI Ahonesij nece, ad quam propria ipse culpa duci visus est, triplex illa coniuratorum in Regem machina, tũ Sanctij inuidia fabricata: tum Ferdinandi ardore promota; tum denique Ahonesij sagacitate absoluta, funditus euersa fuit; atque vnicuique ipsorum sua quoq. pœna, & ignominia inflicta. Nam & Sanctius vehementer Ahonesij exemplo commotus, perpetuò sese à præsentia, & conspectu Regis abduxit: & Ferdinandus illius etiam gratia priuatus, populorum simul & amicorum fide destitui se vidit: & nisi Regij demũ sanguinis intercessisset cognatio, haud dubium, quòd acerbiores quàm Ahonesius pœnas ipse pertulisset. Quamuis cautum hinc fuerit à Rege, cui semper idem suspectus, ac infensus extitit; vt neque abdicare se sacerdotio, neque ad aliud aliquod amplissimum accedere eidem permitteretur. Sed ipsius patientia & benignitate Regis factum est, vt non ab aula, non à cõsilio, nec à Regia consuetudine dimoueretur. Quinimmò Rex quãdiu instabilẽ ipsum, atque animo fluctuare vidit, bello paceque se semper sequi iussit: atque suorum etiam consiliorum, simul & honorum participem effecit. Itaque Ahonesio mortuo, posteaquam Rex (vt diximus) cadauer eius deferri Darocam, ibique sepeliri, ac iusta ei fieri iussit: iam nullo illius legitimo hærede relicto, iure ad se omnia eius oppida pertinere decernente consilio, in eorum possessionẽ venire statuit. Quapropter Boleam inprimis insigne oppidum, Oscæ propinquũ, quod erat Ahonesij, capere, illudq. antequã quispiam ex proceribus dari sibi peteret, aut Ahonesij vxor, seu illius frater,

frater Antistes Cæsaraugustanus, occuparent, Regno adiungere decreuit: quin & recuperare etiam duo illa Regna Sobrarbij, & Ripagurtiæ, quæ Ahonesius partim oppignerata sibi à Petro Rege quondam, ad Idubedense bellum proficiscente; partim iure stipendiariorum equestrium retinuerat: Stultum esse, inquiens, se, nondum stabilito Regno, neque pacatis rebus, alijs Regna concedere. Ac quoniam in hisce duobus Regnis, multa quoque oppida seu vrbes continebantur, quibus olim confisus Ahonesius magnis spiritibus assumptis in Regem coniurarat, non amplius alienanda illa, sed ad ditionem Regiam redigenda, eique in posterum applicanda esse constituit. Paruo igitur collecto exercitu, Boleam haud multum de eius deditione dubitans contendit; Legatosque ad tentandum oppidanorum animos præmisit: Verùm multò aliter res successit. Nam Ferdinandus, audita Ahonesij nece, protinus Regis mentem suspicatus, cum magna militum manu, commeatu, & re frumentaria, sese in oppidum immisit: sperans, suscepta eius defensione, ac nullo in Ahonesij locum legitimo succedente hærede, se, non modo omnia illius oppida, & duo Regna occupaturum, sed Regias quoque vires oppugnaturum; fretum ope, & auxilio Cæsaraugustani Antistitis, qui potens erat, atque fraternæ vlciscendæ cædis desiderio flagrabat; ac etiam Moncadarum, aliorumque vtriusque Regni procerum, quos beneficijs sibi deuinxerat. Vnde cùm non modo Boleæ; sed vniuersorum Ripagurtiæ, & Sobrarbij oppidorum auxilia imploraret; ea omnia sese pro eo contra Regem munierunt. Cùm igitur Rex oppidum, propugnatore Ferdinando, bene munitum inuenisset, vltra progredi statuit; ipsas Ripagurtiæ, & Sobrarbij arces, & munitiora loca inprimis expugnaturus: quo tempore duodeuigesimum vixdum annum habebat. Verùm Ferdinandus ira adhuc exardescens in Regem, ob Ahonesij necem; ac nonnihil sibi ab illo metuens, apertissimo iam odio & armis ipsum persequi deliberauit: neque se destiturum à cœpto interminari ausus fuit: quoad illum Regno expelleret. Quod facile fore factû putauit, & quod nihili præ se duceret Regem, ætate sibi, astutia, & sa-

gacitate longè inferiorem:& quod ex superiore Regni procuratione,plerosque proceres sibi non defuturos certò sciffet. Vndè de facilè machinatus est Cæsaraugustanorum, & reliquorum fere totius Regni oppidorum,à Rege defectionem, excepta vrbe Calatatubio,vt historia fert Regis,atque vt alij quoque scribunt, Albarrazino,& Turolio,alijsque. Iamque vt Catalanos tentaret Ferdinandus,scripsit ad Guillermū Moncadam,ex superiori bello à Rege vehemēter offensum,vt ad se quantis posset armatorū copijs veniret, nec interposita mora fuit,quin aduentū is maturarit.Quo audito,Rex expeditione montana relicta, in planitiē descendit,ad oppidum Almudeuarum,indeque Pertusam concessit. Eo tempore Raimundus Folchius Vicecomes Cardonæ vnà cum Guillermo fratre,ac sexaginta cataphractis, ad Regē venit,eique sese ad omnia paratissimū obtulit.Huius aduentus Regi valde gratus fuit,propterea quod Raimundus tanti esset apud Catalanos,vt multi eius exemplo Regem sequerentur. Inde præcepit Rex,vt Blascus Alago,& Artalus Luna,manerent in præsidio Alauonæ oppidi contra Cæsaraugustanos; cum Rege verò mansere ex proceribus Atho Focius, Rodericus Liciana,& Ladronius,omnium fidelissimi.Per id tempus Sanctius Ahonesius Pontifex Cæsaraugustanus, magnam militum manum coegerat ex his,qui ex fraterna factione supererant:qui neque sacri sui muneris,neque debitæ Regi obseruantiæ memor,armatus ipse, ac noctu Cæsaraugustà profectus,ad oppidum Alcubierrum,quod noluerat se antea Cæsaraugustanis adiungere, contendit, illudq; vi captum diripuit: ac quoniam quadragesimale ieiunij sacrum tunc agebatur,ira furens,tam iustum,se,contra Regem, perinde ac contra Turcas, bellum facere publicè profitebatur, vt milites ab omni direptionis culpa absolueret; adeoque ipsis licere omnia, vt ne esu carnium, vel diebus prohibitis, interdici; tam sanctam contra Tyrannum, pro salute Reipublicæ operam nauantibus, constanter asseueraret; quinimmo cœlestia se in eo bello sequentibus promittebat. Adhæc Cæsaraugustani, vt conspirationis suæ signum aliquod præberent, armati iterum vrbe exeuntes, Castellarium oppidum non longè ab Alauona situm

na situm petiere: seque in insidijs collocarunt; præmissis paucis, qui sese Alauonensibus ostenderent; vt quibus prouocati illi oppido exirent, atque in insidias inciderent. Quos vt primùm Blascus, & Artalus conspexere, rem, vt fuit, suspicantes, paucis in præsidio oppidi relictis, cum vniuerso equitatu noctu de tertia vigilia egressi, traiecto Ibero fluuio, sub auroram somno oppressos Cæsaraugustanos de improuiso aggrediuntur. Vbi adeò valide à Regijs pugnatum est, vt reportata victoria, partim capti, partimque occisi fuerint ex illis plusquam trecenti, reliquis sese in fugam conijcientibus. Quæ victoria Regi admodum grata fuit, eò quòd reliqua municipia & ciuitates, tanquam membra deuicto capite, male sibi ominaturæ essent. At interim Rex, quandiu se Pertusæ continuit, balistas, aliaque magna tormenta bellica construi fecit; eaque imponi plaustris ad circumuehendum iussit; quod magno sibi illa vsui fore, ac necessaria dignosceret ad tantum, tamque diuturnum indictum sibi à coniuratis bellum gerendum: ad quod plane sustinendum adeò incitabatur Rex, vt tanquam palma, quæ insurgit oneri, quo maius atque atrocius illud erat, eò magis inuicto esset, atque præparato animo ad sese defendendum. Itaque Pertusam profectus, vnà cum Folchio Vicecomite ac suis, Pontianum oppidum propinquum aggressus, breui fuit expugnatum. Inde venit Cellas oppidum cum arce munitum, Pertusæ etiam proximum. Vbi prolatis machinis, balistis, alijsque tormentis in debiliores muri partes, & in arcem directis, die tertio, ex quo mœnia quati cœpta sunt, præfectus arcis cum Rege pactus est; sese vnà cum arce & oppido dediditurum illi, si intra octauum diem subsidium sibi non mitteretur. Conditione accepta, Rex pridie eius diei, quo deditio constituta fuerat, dimisso ibi exercitu, cum paucis reuersus est Pertusam, vt Pertusanis vnà cum peditibus oppidorum Barbastrij, & Beruegalij, quos colligi iusserat, insequenti die ad oppugnandas Cellas properarent. Quo ipso articulo temporis, Rege in æde Virginis orante, duo armati equites, citato cursu, Pertusam veniebant: vtpote Peregrinus Atrosillus, & eius frater germanus Egidius, qui Regem

E 2 adeun-

adeuntes renunciarunt, Ferdinandum & Petrum Cornelium iunctis copijs, cum Oscensibus, & Cæsaraugustanis, venire festinãter suppetias Cellanis afferentes, neque procul abesse. Qua re intellecta, continuo Rex quatuor dumtaxat adiunctis sibi equitibus, Cellas ire parat, Pertusanis se sequi iussis cum ijs, qui à Beruegalio & Barbastrio tunc Pertusam venerant. Itaque in castra Rex veniens, vbi Folchius, eiusque frater Guillermus, & Liciana cum reliquo exercitu ante Cellas substiterant, cum equitibus non plus octingentis, peditibus vix mille & sexcentis; Ferdinãdum, & Cæsaraugustanos expectare decreuit; neque quadruplo maiores, adeóq. scutatas, vt ferebatur, ciuitatum phalanges extimescebat. Sed Petrus Pomarius, summus Regis consiliarius, homo grandæuus, ac belli experientissimus, considerans Ferdinãdi exercitum esse Regio, & numero, & armorum genere longe superiorem, impenderéque Regiæ personæ manifestum periculum, eundem est adhortatus, vt quamcitissimè in propinquum montem cõscenderet, vbi natura loci tutus, sese ab exercitu, & ira Ferdinandi defenderet; donec supplementum copiarum ex oppidis accederet. Cui Rex viriliter animoséque respondit. Verus, ac legitimus Aragonum Rex ego sum, Petre, ac in eos iustũ, & legitimum meum exerceo Imperium, qui cùm veri mei subditi sint, tamen iniustè contra me arma sumunt: vel potius tanquam serui nequam, contra dominum conspirant. Quapropter iustiore quàm illi caussa fretus ipse, non dubito, quin diuina ope fiat, vt cùm tam paucis, multitudini, atque exercitui ex seruis perfidis collecto facilè resistere possim. Proinde stat sententia, me hodie, aut expugnare oppidum; aut ante eius mœnia occumbere. Quare tuum, alioqui fidele, ac prudens consilium, in aliud tempus magis profuturum asserua. Hæc cum dixisset Rex, animosior quàm vnquam, aciem ad oppugnandum, perinde ac si præsentes essent hostes, instruxit; quibus non comparentibus, labente die, oppidum vnà cũ arce, ex pacto ab eius præfecto fuit Regi traditũ, atq. à direptione seruatũ. Captis Cellis, Rex Pertusam reuersus est, quò iã peruenerat Aspargus Pontifex Tarraconẽsis, vir pius, & sapiẽs, Regiq. vt diximus, cognatione cõiũctus: qui auditis cõtrouersijs inter Ferdinãdũ, & Re-

gem,

gem, ex quibus tanta indies ſequebatur rerum perturbatio, atque populorum in partes diſtractio; ſubindeque apud Catalanos, Regia quoque autoritas magna ex parte minuebatur, de componendis rebus agere tentauit. Veruntamen cùm tam exulcerato inter ſeſe vterque animo eſſet, ac Ferdinando tam perſuaſum regnare, quàm Regi nihil de iure ſuo, ac poſſeſsione Regni amittere; re infecta, Tarraconem remigrauit. Interim Oſcenſes amiſsis Cellis in partes diuiſi erant; atque in Regiam abire multi conabantur; ſed in pleriſque Fernandina vincebat: proptereaquòd Ferdinandus ab eo tempore, quo Montaragonij Abbas religioſus agebat, Oſcenſium animos largitionibus, milleque promiſsis ad ſe pertraxerat; meditans iam tum animo, quæ poſteà re fuit executus. Vnde, vt in conuentibus ſæpè fit, maiore parte meliorem vincente, Fernandina ſuperauit: ideoque nouas res in Regem Oſcenſes machinari cœperunt. Itaq. cōſilio habito, ſubdolè tractatum eſt cum Martino Perexolo Regio ciuitatis Prætore, & alijs Regiarū partium, vt Regi renunciarent, ſe eſſe veros, ac fideles illius ſubditos; cupereque ipſum venire ad ſe, recepturos magno planè cum honore & applauſu; & quæ vellet facturos ſine cunctatione. Hæc vbi reſciuit Rex, vt ingenio erat facili, atque ſummo animi candore præditus, nihil mali de Oſcenſibus ſuſpicatus, illicò, dimiſſo exercitu, ne cum eo timorem populo inijceret, quàm paucíſsimis comitatus, Oſcam profectus eſt. Cui viginti vrbis magnates extra portam, ad eremitorum Salaſium obuiam proceſſere, ab eiſque honorificè exceptus Rex fuit; atque ab eodem illi rurſum benigniſsimè admiſsi: idemque, quo illos tanquam ſubditos fidiſsimos amore proſequeretur, humaniſſimis quoque verbis expreſsit; atque iunctis ſibi Roderico Liciana, & Blaſco Maza proceribus, necnon Aſſalidio Gudalio, & Peregrino Bolaſio Aulæ præfectis, vrbem intrauit. Quo die populus lætitia effuſus fidelitatis clara ſigna dedit: verùm nocte ad arma eſt conclamatum, atque ex popularibus armati centum ante Palatij fores pernoctantes, & quaſi excubias agentes ſubſtitere. Horum perfidiam Rex intelligens, atque magno ſe in periculo eſſe animaduertens; dum dies fuit, diſsimulanter, ac ſereno vultu, ciuitatis magnates ad ſe venire, atque Senatum conuo

cari iußit. Ad quem vniuersa ciuitas, & promiscua multitudo conuenit in atrium palatij, vbi Rex, ascenso equo, indicto silentio, sic est allocutus; Viri Oscenses, neminem vestrum ignorare arbitror, me verum, atque legitimum Regem vestrum esse: vosque, vestraque omnia hæreditario iure poßidere: quandoquidem decimaquarta iam ætas agitur, ex quo maiores nostri, recta, nunquamque intercisa serie, hoc Regno potiti sunt; per quam, longißima temporis præscriptione intercedente, tam arcta Imperij nostri cum obsequio vestro secuta est germanitatis colligatio; vt ea tanquam naturalis, atque innata animis, cuius consanguinitatis connexioni sit longè præferenda: quòd hæc dirimi tempore poßit; illa verò natura sit indissolubilis, ac soleat indies magis magisque crescere. Quamobrem vehementer, ac semper desideraui, ex meo erga vos amore elici vestram, atque totius populi placationem, & cum honore vtilitatem; ad easque parandas & confirmandas, iura & priuilegia vobis à maioribus nostris concessa, à nobis augeri; si modò expectatam nunc mihi fidelitatem pariant vestra inuiolata hactenus erga eosdem maiores & fides & obedientia. Quo planè minus debuissetis vos tam pacatum Regis vestri ingressum, quem tot, tantisque lætitiæ, atque pacis indicijs excepistis; rursum nunc armis, & apparatu bellico deformare; ne de vestra erga me fidelitate vllam mihi diffidendi occasionem daretis, maximè verò cùm ad vos ipse non inuocatus, sed rogatus omnino venerim; atque vestro demum debito, & promisso obsequio confisus, dimisso exercitu, vrbem hanc non diruturus, sed amplificaturus intrauerim. Hæc cùm dixisset, breui à magnatibus responsum fuit; se, Regium, atque propitium eius animum erga Oscenses magni semper habuisse: eoque magis nunc, atque in posterum habituros, quòd claro suæ erga Oscenses charitatis argumento, tam lenibus ad eos locutus sit verbis; proinde consilio habito, voluntati eius satisfacturos. Vnde in ædes Abbatiatus Montaragonij ingreßi, lōgo se ibi spatio temporis, expectante Rege continuerunt: fuereq. inter eos, tum varij, satisq. pugnantes habiti sermones contradicentium, tum Regias partes defendentium auditi clamores: Fernādina factione tamē, cuius nutu

omnia

omnia tunc gerebantur, superante. Ac neque interim defuere, qui rumores spargerent, & cum contentione assererent, Raimundum Folchium Vicecomitem, aucto Regis exercitu, venire prætextu liberandi Regis, ad vrbem diripiendam. Vnde tumultu orto in populo, ac conclamatis armis, Rex pacatos eos esse; atq. se præsente, nihil tale à suo exercitu timere iussit: iamq. ad comitia re dierunt; sed commotis subinde animis, atq. ad retinendum Regē, vt subornati à Ferdinando erant, intentis, distulere cōsilium, quod opportunitas tunc non esset ad respondendum, atq. comitia dimiserunt; Rexq. iterum sese in palatiū recepit; dispositis, qui ante Palatij, atq. cubiculi fores, custodias & excubias agerent. Erant autē cum Rege Rodericus Liciana, Blascus Mazar, Gudalius, ac etiam Rabaza vir prudentissimus, qui Regi erat à secretis. Quò tum aduenêre Bernardus Guillermus, Regis auunculus, & Raimundus Mompellerius, Regis quoq. ex matre frater: quin & Lupus Ximenius Luesanus, qui cum satis bene armato paucorum equitatu, vrbem, nullo prohibente, ingressi sunt. Ex quò denuò orta est in populo seditio, atq. armorum strepitus auditus; idq. aperto iam animo retinendi Regem. Nam protinus vicatim catenas, & armamenta disposuerunt, ne equitibus vllus pateret exitus; fuereq. vrbis portæ simul occlusæ omnes. Id Rex intelligens, insigni in eos vsus est stratagemate. Parari quippe conuiuium opulentissimum, atq. epulas, & cibaria multa vndiq. conquiri iussit; ad illudq. magnates aliquot inuitauit; vt de ipsius præpropero abscessu suspicionem populares deponerent. Interim Rex, sago arrepto, & ascenso equo, atq. Rodericus & Blascus, alijq. tres equites, per secretos, ac decliues vrbis calles, ad portam Isuelam, qua itur Bolcam, descēderunt. Quam tametsi clausam; at præsidio tamen vacuam inueniētes; coactus est custos eam aperire: qua patēte, continuit se ibi Rex, donec reliqui aduenere equites; qui foras egressi sub meridiem, in ipso feruore Solis inspectante populo, lēto cursu, viā ingressi sunt, quoad Raimundo Vicecomiti, cum vniuerso exercitu properanti facti obuiā, Pertusam remigrarunt. Per id tempus, nuntiatum est Regi, Honorium Romanum Pontificē è vita migrasse; quo nuntio Rex valdè mœstus fuit: propterea quod suæ, atq. Mariæ matris res

illi maximæ curæ semper fuerint; ac nisi impeditus bello fuisset, haud dubiè, iusta eidem perquàm solẽnia fecisset. Interim successori Pontifici, se, suaque omnia multum per literas commendauit; omnemque obedientiam, suorum quoque Regnorum nomine, amplissimè exhibiturum promisit. Cæterùm cùm tanti sibi esset, res Regni componere, atq. tam immoderate agitatum, & fluctuãtem Ferdinandi animum pacare (is enim iam solus erat, qui communem rem perturbabat) controuersias exortas denuò inter ipsum & Nunnium consobrinum Sanctij nuper mortui filium, sedare curauit. Neque enim aptioribus armis deuincere se posse inuenit, contumaces, totiesque in se conspirantes Ferdinandi, aliorumque maleuolorum animos, quàm patientia & magnanimitate: quibus summis ad regendum virtutibus, ipsum adolescentiæ ardorem, cui maxima inest consilij imbecillitas, ita temperabat; vt præcox in eo ratio omnia suppleret: ac quanquam Ferdinando, ob ętatem, despectui Rex erat; tamen ob ingeniũ, admirationẽ simul & timorem afferebat. Tametsi Rex eiusmodi contemptũ Ferdinandi, totiesque exprobratam sibi pueritiam, cùm iam esset adolescens, nimis ęgreferebat: verùm quemadmodum Ferdinandus ludibrio habebat puerilem ætatem, tanquam ad regendum ineptam: sic rursum Rex sperabat fore aliquando, vt Ferdinando capularem, vt probrum obijceret, simili que ratione, qua olim Sanctium, ab omni ipsum Regni procuratione amoueret. Nam ad eundem modum illius etiam asseclas, Aragoniæ & Cataloniæ proceres, quibus olim despectui quoque Rex fuerat, extrema iam ętate affectos ab se abiecerat. Quamobrem ne ea quidem ętate, à senili, & maturo officio desisteret, vnà cum superioribus controuersijs, alias longè maiores, quæ inter Folchium Vicecomitem, & Guillermum Benearnensem inueterauerant; & quas ijdem apud ipsũ deposuerant, sibi dirimendas assumpsit. Hæ namq. in caussa fuerant, vt vniuersa Catalonia, cum maxima Regiæ autoritatis diminutione, in duas factiones esset diuisa. Itaq. Folchius, eiusq. frater Germanus Guillermus, vnà cum ijs, qui eorum partes sequuti, dãna acceperant, atque maximam suarum rerum iacturam fecerant, iubente Rege, inducias ad decem annos cum Benearnensi, & suis

fecerunt,

fecerunt; vt tam diuturna cessatione belli pax confirmaretur: datis tamen à Folchio castellis quinque, cum totidem filijs optimatum obsidibus: ea lege, ac conditione, vt intra quinquennium, seruata pace, quotannis vnus cum Castello obses liberaretur. Quòd si quinquenij tempore, rupto fœdere, fuisset aliquid à Folchio, aut à suis in Benearnensem, suosue commissum; castella Folchij, vnà cum obsidibus, amissa censerentur: nulla itẽ damnorũ compensandorũ ratione habita; quòd communia, fereque ęqualia vtrinque passi fuissent: cum alijs etiam varijs conditionibus, quas longum esset, ac superuacaneũ recensere: nisi quòd recisa omnino, atq. reuocata fuere omnia hinc inde inita ante pacta, iura, ac de inferendo bello promissiones; saluis tamen Regis iuribus; ac denuò eidẽ ab omnibus publica fide præstita. Quibus sedatis controuersijs, quæ antea Ferdinando adiumento fuerant ad tranquillum Regis Imperium perturbandum; exin deprimi Fernandina factio; Regia verò pars vincere, atque extolli cœpit. Ac demum ipse Ferdinandus non minus tolerantia Regis, quàm sua ipsius conscientia conuictus, professus est, se Regi publicè fidem dare velle: atque cõmissorum omnium veniam petere. Tametsi hoc ipso tempore, Cæsararaugustani, atq. Oscenses, & Iaccenses, qui Ferdinandi partes sequebantur, solẽni inter se inito fœdere, conuenêre Iaccæ, quę vrbs est vlterior, & Aquitaniæ proxima, in medijs Pyrenęi montibus, tamen in planitie sita, vbi mutuò data fide publica, inter alia promiserunt, se, sibi nunquam defuturos; sed pro communi peculiarique, vniuscuiusq. ipsorum bono, omnes simul propugnaturos contra quoscunque, cuiusuis ordinis, aut conditionis existerẽt, qui eorundem Rempub. quoque modo perturbare tentarẽt. Cuius conspirationis caput Cæsaraugusta fuit: caussæ verò feruntur, inprimis tam diuturna Regnorum in partes diuisio: tamque insolens subinde, atque acerba nimis, cuiusque partis in contrariam irruptio; ab omnique non modo iure & iustitia, sed honestate & religione discesio. At verò Rex, qui tum agebat Pertusæ, audiens eiusmodi conuentus, se inconsulto agi, suspectos habuit, quòd intellexit illos, non tã sua sponte, & bono publico ciuitatum, quàm occulta Ferdinandi, & suorum machinatione; ac neque vt sese de-

fenderent ab excursionibus; sed vt paratiores inde, atque expeditiores ad offendendum essent, initos fuisse. Verùm Ferdinādus iam ætate grauis, adeoque labore, & itinere ambitionis defessus, multa secum animo versans, ac videns se, cùm superior factus esset ordine, tamen fortuna semper esse inferiorem: ac rursum Regis res, non fortuna, sed cum summa animi virtute, diuinitate quadā regi ac defendi, mentem, suarumq. rerum quasi proram aliò dirigendam putauit: neque deinde tam quicquam cordi habere cœpit, quàm omni regnandi spe abiecta, sese Regi subdere ac reconciliari. Quæ plane omnia cum Guillermo Mōcada, & Petro Cornelio, qui eius partes sequuti, à Rege etiam alienato erant animo, communicauit: facileque ipsis, qui similibus etiam laboribus fracti erant, persuasit, vt de reconciliatione cum Rege agerēt: ad idq. tractandum Oscam simul petiere; indeq. legatos Pertusam ad Regem misêre, qui renuntiarent, se Oscam venisse, esseque concordes, & paratissimos, vt verè, & ex animo, eius Regiæ voluntati, & arbitrio sese omnino submitterent; atque commissorum, quorū vehementer eos pœnituerat, veniam ab eo deprecarentur: modò extrà Pertusam, quam sibi habebant suspectam, liceret ipsum adire, paucis comitantibus equitibus; dum non pluribus quoque ipse eô perueniret. Proinde data facultate, se illicò ad eum concessuros. Qua legatione publicè renunciata, ab vniuersis proceribus faustè, feliciterque acclamatum est; propterea quòd ex huiusmodi reconciliatione Ferdinandi, summa totius Regni pax, atque tranquillitas consequeretur. Ac protinus de consilio procerum, permisit Rex Ferdinando cum socijs venire ad se, in proximum, atq. imminentem Pertusæ montem Alcalatensem, septem dumtaxàt comitato equitibus; Rege cum totidem illô ascensuro. Itaque cum Rege venere Folchius, & eius frater Guillermus, Athofocius; Rodericus Liciana, Ladronius, quem Rex in historia, nobilissima stirpe ortū affirmat: tum & Assalidius, Gudalius, & Peregrinus Bolasius, cum alio, cuius nomen non extat. Ferdinandum verò cum Benearnensi, & Petro Cornelio, sequuti sunt Ferdinandus Perezius Pina, alijq. ad eundem numerum. Igitur accedens Ferdinandus, supplex, ac demisso vultu, cū socijs, à Rege exceptus est humanissimè; ac quo

ac quo magis Rex eos familiariter ad colloquendum prouocaret festiuos sermones interposuit, similibusque ab eisdem responsum est. Tametsi vniuersa demum consuetudo, à Ferdinando eò deuoluta fuit; vt supplex à Rege peteret dari sibi veniam, ac commissa à se, suisque, obliuioni mandari, atque in pristinam ipsius gratiam omnino restitui. Deberi hoc sibi, vt patruo, vt alumno, vt supplici, Regiæque eius Maiestati vehementer, atque ex animo addicto. Idipsum deprecatus est pro Guillermo Moncada, supplice, ac eandem simul veniam poscenti, cuius subditi, alioqui omnium Hispaniæ procerum potentissimi, fideli opera perpetuò vteretur. Quibus idem Guillermus simili quoque vsus animi demissione, subiecit, notum esse Regi, quanta, quàmque coniuncta generis cognatione eius maiores attingerent Comites Barcinonenses, Regis quoque maiores, illiusque Principatus conditores; deberique sibi ex eo maiorem gratiam; ac vel propterea maximè restituendam, quòd accessione potentatus Benearnensis, totius Vasconiæ primatus, maiori potentia & facultate rerum inseruire Regi possit. Se enim hactenus, quæcunque fecerit, non lædendi, sed sese potius ab eius ira defendendi caussa fecisse. Quod si aliorsùm accepta illa fuerint, ac vitio data sibi, veniam tamen ab eo pro se, suisque deprecari; promittereque, se, nullo vnquam tempore bellum, quantumuis prouocatum, contra eundem moturum, talemq; operam, inseruiendo illi, perpetuò nauaturum; vt singularem sibi ab eo gratiam & commendationem promereretur. Hæc cùm pluribus verbis ingemiscentes à Rege peterent, sese cum socijs Regijs pedibus prouoluere nitebantur. Sed Rex ijs sublatis, consilio habito, responsurum se dixit. Itaque concordi omnium sententia, hæc à consilio deliberata sunt; Primùm, vt Ferdinandus, & Benearnensis, cum reliquis, in gratiam Regis restituerentur; deinde vt de controuersijs, negotium alioqui grauissimum, iudicibus committeretur; postremò de nouis ciuitatum molitionibus, id Regis arbitrio declarandum reseruaretur. Ijs deliberatis, atque Ferdinando expositis, Rex magna cum alacritate, Ferdinandum, Guillermum, & Ximenium, aliosque proceres, cùm Regiam ipsi manum priùs fuissent reuerenter osculati, omnes amplexus est: ac protinus

vniuersas totius Regni partes læta concordiæ fama peruagata, supplicationes decretæ, gratulationesque ad omnia Dei templa habitæ fuerunt, miraque populi exultare lætitia cœperunt. Nam etsi controuersiæ populares erant, etsi damna permulta, & compensationes difficillimæ; pacis tamen studium, & cupiditas tanta erat, vt facilia factũ fuerint, quæ olim intolerabilia, & quàm difficillima videbantur. Quamobrem Tarraconensi, & Ilerdensi Antistitibus, ac Mompensatio magno templi magistro, omnes controuersias dirimendas remiserunt; eorumque sententiæ, publica atque communi fide præstita, stare promiserunt. Earum potissima, omniumque difficillima fuit, compensatio damnorum, quæ Rex passus est ob coniurationem Ferdinandi, ac etiam Sanctij Ahonesij Antistitis Cæsaraugustani, suo, atque Sanctiæ Pereziæ relictę Petri Ahonesij necnon & Petri Cornelij, Petri Iordani, & G. Atorrellæ nomine. Quæ damna, vrgente fisco, reficienda erant: quin & mutua eorundem inter se data fides, promissiones, & iureiurando confirmata pacta ad coniurationem, ante omnia rescindenda penitus, & abolenda. Ijs obijciebat Sanctius, oportere quoque restitui Ahonesianis oppida & castella, quæ Rex, mortuo Ahonesio, quamprimùm vi ceperat; ac etiam magnam pecuniæ vim, quam ab eo mutuò acceperat; proque ea, oppida & castella quędam oppignerata illi fuerant. Quibus auditis, ijdem ipsi iudices maturè deliberarunt; scilicet, vt in primis traderentur Regi à Ferdinando, & alijs, omnia coniurationis instrumenta, tam à proceribus, quàm à ciuitatibus, quàm à priuatis ciuibus, vbiuis stipulata; ac etiam Ferdinandus & alij, publicam fidem vnà cum obediẽtia denuò Regi pręstarent; Rexque rursum Ferdinando, quo nullus illi erat cognatione propior, honoris gratia, triginta equestria Regni stipendia, ad annum dono daret; ab omnique ipsum læsæ Maiestatis crimine, aliaque ob coniurationem culpa, libenter, atque ex animo absolueret, ac daret fidem posse in posterum Ferdinãdum, sese illius Imperio commendare. Simili etiam pacto sancitum est, Sanctium Antistitem esse in Regiam quoque gratiam recipiendũ: ac propterea quòd iusto fraternæ mortis dolore pressus fecerit quod fecit, extra omnem culpam ponendum: seque vnà, & sacrosanctam Cæsarau-

saraugustanam Ecclesiam, suo sub præsidio & tutela Rex tenendā & defendendam promitteret. Quin etiam vt castella, quæ Ahonesius olim ex Regio munere viuens obtinebat, Regiæ ditioni restituerentur; Quæ verò hæreditario iure Ahonesij erant, ea Sanctio fratri remanerent; cui & erogaretur quæcunque pecuniarum summa olim Ahonesio à Rege debita. Eandem Regis clementiā experti fuerunt antedicti, Cornelius, Atorella, & Iordanus, cæterique alij, qui Ferdinandi partes secuti contra Regem coniurarāt. Adhæc vniuersi vtrinque in custodiam & vincula coniecti homines liberati, atque castella etiam & oppida occupata, suis quoque dominis restituta fuere: excepta arce, et oppido Cellarum, quæ à Rege vi et armis capta, Regiæ ditioni perpetuò addicta fuerunt. Demum declararunt, non esse negandas inducias ijs, qui coniurasse dicerentur, intra decem, supra annum, dies; vt eo tempore de abolendo crimine negotiaretur. Neque interim obliuioni à Rege dati, qui difficillimo, periculosissimoque eius vitę tempore, ipsum fidelissimè sequuti sunt: quos singulos suis quoque muneribus, atq. honorarijs insigniuit. Nam ex ijs, Artalum Lunam, qui pręfectus erat vrbis Borgiæ, Tirasonæ finitimę; et Garcesium Aguilarium, summum Calatrauensis ordinis præfectum in Aragonia, cui inclytum Alcanicense oppidum obtigerat: necnon Perezium Aguilarium, dominū Rhodæ oppidi, ad ripas Salonij fluminis situm, eorū ditiones, et præfecturas, cum alijs quoq. equestribus stipendijs, quæ obtinebant, cōfirmauit. Quod ad ciuitates pertineret Cæsaraugustanam, Oscensem, et Iaccensem, quæ nuper, vt diximus, falso defensionis nomine obiecto, sese de potestate regia subtraxerant, Rex id seorsum sibi diiudicandum reseruauit. Sentientes ciuitates, restituto in Regis gratiam Ferdinādo, et alijs ipsius factionis, solis ipsis veniam à Rege denegari; protinus, ne cunctatione maiorem Regis indignationem subirent, legationem vltrò mittere (quod timoris signum est) decreuerūt. Vnde Cæsaraugusta quin que ciuiros suos, Osca et Iacca, suos quoq. primates legatos ad Regem miserunt, cum amplissimis mādatis ad pacem, et veniam deprecandas. Qui Pertusam intrantes, cumprimùm intellexère Regis animum male esse erga eos affectum, neque beneuolè ipsos auditurum,

diturum, ad Antiſtites Iudices venerunt, eisque mandata oſtende runt, nihil præterquam pacis, atque veniæ deprecationem continentia; ac modo in Regis gratiam reciperentur, ſe, quæcunque per Iudices pronuntiarentur decreta, tam proprio, quàm ciuitatũ nomine, ad vnguem approbaturos. Qua petitione pacatus Rex, pronunciari fecit per iudices: vt quàmprimũ abolerentur per ciuitates earum pacta omnia, mutuæque promiſsines, & iuſiuranda ad conſpirandum, vſque in eum diem tranſacta. Deinde vt fides publica, & obedientia ab vnaquaque illarum denuò Regi præſtaretur. Præterea vt iniuriæ, & damna à Regio exercitu illata, & quæ iure belli fiunt, remitterentur; necnon eos, qui ex Regijs capti, & in cuſtodiam traditi fuerunt, eorumque bona ab ipſis compilata, educerentur de cuſtodia; eisque de publico bona reſtituerentur. Quæ omnia Legatis habentibus rata, Rex quoque eos, qui de ciuitatibus capti vinculis tenebantur, eripi iuſsit, ac Legatis reſtitui. Demum Rex approbatis, atque denuo cõfirmatis plebiſcitis, iuribus, ac priuilegijs ciuitatum à maioribus ſuis ipſis conceſsis, pacatis omnibus, Ilerdam abijt. Quò (vt alterius finis concordiæ, gradus eſſet futuræ) tum venerat, Regium fauorem imploratura Aurembaxis filia Armengolij vltimi Vrgelitani Comitis, cuius ſuperiore libro diximus, fuiſſe à Rege ius reſeruatum ad repetendum comitatum Vrgelitanum à Gerardo Vicecomite Cabreræ occupatũ; ea quippe lege, & pacto is illum à Rege acceperat. Itaque Aurembaxis à Rege petijt reſtitui ſibi comitatum. Quod cùm iuſtè petij, tum ſui muneris eſſe videns, quod antea promiſerat exoluere; rem ſe vt propriam ſuſcepturum, iiſdem pactis, ac conditionibus, quibus prius, Aurembaxidi denuntiauit. Nempe ſi primum Aurembaxis tanquã legitima Vrgelitani comitatus hæres, cederet de omni iure, & actione, ſi quam haberet, ad Vrbem Ilerdam, olim à comitibus, quacunque ratione & cauſſa obtentam. Deinde vt icto fœdere perpetuo, atque beneficiario iure recognoſceret, ſe, à Rege comitatum accepiſſe. Præterea pacto quoque adiecto, vt & ipſa, & eius ſucceſſores pace & bello tenerentur, Regem, eiusque ſucceſſores recipere in arces, ſiue oppida nouem, ſcilicet Agramontium, Linerolam, Menargueſium, Balaguerĩũ, Albeſam, Põtium, Vlianam,

Vlianam,Calasanzium,& Albedam: modò Rex etiam restitui cu-raret Aurembaxidi oppida & arces, quæ ab ea occupauerat Pontius Cabrera Gerardi filius. Demum adiecit ipsa, similique pacto promisit, se nulli, quàm cui Rex vellet, nupturam viro. His transactis, iureiurando promisit idem, presentibus suis, & quibus comitata proceribus Aurembaxis venerat, se, cum omni ope & armis non defuturum, quoad eam in totius Comitatus possessionem immitteret. Itaque conuocato consilio, cui tunc præerat Berengarius Eril Antistes Ilerdensis, edixerunt, vt Gerardus in ius vocaretur, atque intra certum tempus sisteret se Regi; auditaque Aurembaxidis petitione responderet. Verùm neque Gerardus, neq. Pontius, tametsi bis in ius vocati fuerant, comparuerunt: sed eorum nomine Guillermus Folchij frater Regi astitit, asserens Vicecomitem Cabreræ, simul & Vrgelitanum, nullo iure obligari ad sistendum iudicio ob ea, quæ iusto titulo per viginti annos, & eo plus possidebat. Cumque interim Guillermus Zasalanus omnium sui temporis iurisconsultus peritissimus, allegatis Aurembaxidis iuribus, instaret, vt Rex Gerardum ad restitutionem oppidorum, quæ ab illa vsurpauerat, compelleret; Guillermus nihil aliud respondisse fertur, quàm Cabreranum nō ideo casurū esse caussa, quòd hæc à multitudine legum per Zasalanum allegaturum obrrui videretur: innuens, eiusmodi litem nō esse coram litterario, sed cōram armigero Iudice, quòd in armis ius esset, contestādum. Quod Rex intelligens, atque obstinatam Gerardi duritiem, non amplius verbis, sed armis esse potius molliendam decernens, protinus scripsit ad Tamaritum Literanum, oppidum Aragoniæ inclytum, paruo distans ab Ilerda interuallo, præcipiens magistratibus, vt cū magna oppidanorum manu, & commeatu triduano, Albesam comitatus oppidum conuenirent: ac etiam litteras ad Guillermum, & Raimundum Moncadam, & Guillermum Ceruerain, Cataloniæ proceres dedit, exhortans, vt quantis possent proprijs, & amicorum copijs coactis sibi adessent ad eius belli subsidiū, cui ipsemet preesse decreuerat. Itaque subsidiorum spe fretus, tam paucis comitatus ad bellum Ilerdā profectus est; vt cum Petro Cornelio antesignano vix tredecim equites sequerentur. Vnde perueniens

Albe-

Albesam, quô tametsi nondum Tamaritani venerant, ibi tamen inuento Bertrando Calasanzio cum expeditis militibus septuaginta, Albesanos obsidere, ac conterrere statuit: sua enim conspiciẽda præsentia & aspectu, nõ minus formidolosus, quàm amabilis vbique erat. Dum igitur oppidum expugnari incipitur; oppidani quãuis à maiori exercitu sese potuissent defendere, tamen conspecto Rege defecisse animo visi sunt; quandoquidem postero die, vix cõspectis Tamaritanis in castra venientibus, oppidum vnà cum arce Regi tradiderunt. Quo peracto, atque direptione prohibita, Monarguesium par Albesano oppidum transijt; illudque statim Regi sese sponte tradidit. Eô loci deuenêre copiæ ex delectu Aragoniæ, & Cataloniæ comparatæ, equitum tricentorum, cum expeditis mille peditibus, quibus, tanquam iusto exercitu, reliqua comitatus oppida lustrare, atque expugnare constituit. Nam profectus est inde in oppidum Linerolam à Gerardo munitum, satisque ad sese defendendum paratum: sed celeritate Regis præuentum, ac deditionem detrectans, animosè à Regijs est oppugnatum, atque vi captum; vnà cum ijs, qui sese in præaltam, valloque & fossa munitam turrim receperant. Inde se in vrbem Balaguerium contulit, quæ Sycori alluitur fluuio, & tãquam totius comitatus caput habetur: vbi se Vicecomes Cabrera continuerat, eamque multo milite & commeatu compleuerat. Vnde Rex, traiecto flumine, qua parte monticulus, Almatan dictus, vrbi imminet castra posuit; cui loco magna pars vrbis sese aperiebat; neque à pilorum coniectione, atque tormentorum emissionibus domus defendi poterant. Eo tempore adueniente Guillermo Benearnensi, & Cerbera, cum cohortibus iussu Regis coactis, exercitus fuit auctus ad numerum quadringentorum equitum; peditum verò bismille. Ac quoniam fossa & muro oppidum munitum erat, neque cominùs oppugnari poterat, duas immanes machinas fũdibulares instruxit, quibus, coniectu lapidũ, murus & domus intus infestissimè quatiebantur: quarum custodiæ præfecit Raimundum Moncadam, cum alijs tribus proceribus, paucis tamen adhibitis militibus, quòd non longè essent à castris. Id sciens Guillermus Cardona, qui vrbi præerat, cũ expeditis equitibus viginti quinque, ac ducentis peditibus, sub ipsum

sum matutinũ crepusculũ per muri ostiolũ secretò exeuntes, equites intẽtis hastis, in custodes irruerũt; pedites autẽ, accensis facibus, machinas petierunt. Quẽ impetum Pomarius vnus ex custodibus, aut quòd sustinere nõ poterat; aut, vt Regẽ suscitaret (viderat enim diuisos pedites, partim in machinas, partim in tẽtoria ad vtraq. succendendũ intẽtos) relicto Raimũdo, illô properauit. Vnde Guillermus directa acie in Raimundũ, feroxq. in eũ prorũpens, ipsi, vt dederet sese, quasi victo imperabat. Cui viriliter resistẽte Raimũdo, occurrit Rex, qui dispositis, qui tentoria ab igne defenderẽt, de machinis sollicitior, ad eas cũ vniuersa turma equitũ procurrit; iãq. cõmisso prælio, superãtibus regijs; & machinæ, & tentoria ab igne erepta fuere; & Guillermus cũ nõnulla suorũ iactura in oppidum abire cõpulsus. Itaq. perspecta Balaguerensiũ pertinacia, Rex amœnissimos illorũ hortos, & suburbana ędificia vastari permisit: ex quo magna ciuium consecuta est in Gerardũ indignatio; atq. ab eo tẽpore ab ipsis deliberatũ, dedere se Aurẽbaxidi veræ ipsorũ dominæ, quæ nuper venerat in castra Regis. Vnde secretò Legatos ad eã miserũt de deditione acturos. At vero interim, cũ quidã ex vrbe, qui per murũ dispositi erãt, cũ nõnullis de exercitu Regis colloquerẽtur, cõspecti ab ijs, qui arcẽ custodiebant, sagittis configebãtur. Quare denuò cõmoti ciues, iã nõ clanculũ, sed apertè indignati cõtra Gerardũ, noua legatione, se Regi & Aurẽbaxidi, vrbẽ cum arce tradituros obtulerunt. Quod sentiens Gerardus, illico Regi scripsit se esse prõptum arcẽ ei tradere, modò eidẽ pręficeretur Raimundus Berengarius Agerius, qui vtriusq. nomine teneret cõmendatã illã, quoad decerneretur ad quẽ Comitatus iure spectaret. At Rex, quẽ accuratius ciues sollicitabãt, Gerardi oblata pacta & cõditiones placere sibi, sed cũ cõsilio, se responsurũ dixit; remq. differebat. Sed Gerardus, siue stultè, siue cõsultò id fecerit, dissimulãs, quasiq. ignorãs ciuiũ negotiationẽ, perinde ac si Rex pactũ accepisset, solus vrbe exijt, accipitrẽ manu gestãs, atq. Berẽgariũ Finestratiũ, vnũ ex suis ad Regẽ mittit: vt qui iuberet Raimũdũ Agetiũ in arcẽ ex pacto venire; sed dũ is quæritur, ciues vexillũ Regis in prospectu omniũ in arce collocarũt. Quod intuẽs, eius rei inscius Finestratius, cõfusus ac derisus inde abijt. Balaguerio capto, Gerardoq. Monmagastrũ cũ suis abeũte, protinus Aurẽbaxis à Rege in possessionẽ vrbis immissa est. Inde verò ambo cũ exercitu

F Agra-

Agramõtiũ perinſigne comitatus oppidum contendũt, in quod ſe Guillermus Cardona defenſurus intulit. Sed exercitus collocatus eſt in accliui mõtis Almenarẽſis, in proſpectu oppidi, loco ſuperiore ac cõmodiore ad oppugnandũ. Id cõſpicatus Guillermus, noctu, antequam oppugnaretur oppidum, relicto eo & arce, occultè cum ſuis abijt: quæ protinus ſequenti die in poteſtatẽ Aurẽbaxidis venẽre. Idipſum & Pontianẽſes decreuerũt, occultè miſſo Legato, qui renuntiauit, illos venięti Regi ſe illico tradituros. Verũ Rex eò venire noluit, quòd reſciſſet oppidũ à Folchio Vicecomite defendi; quem nõdum, vt moris erat, prouocarat, neq. inimicitias indixerat antequã bellũ in eundẽ mouiſſet. Vnde Agramõtij ſiſtẽs, Aurembaxidẽ cũ Guillermo & Raimundo Mõcada, atq. cũ omni exercitu eò mittit; quindecim dumtaxàt ſecũ relictis equitibus. Accedẽte Põtium exercitu, neq. cõparente Rege, indignati Põtiani, oppido exeuntes, inſtructa acie, Regios magno animo aggreſsi ſunt: qui ab illis viriliter excepti, cõmiſſo prælio, oppidanorũ acies à regia tandẽ in fugã cõuerti cœpit; atq. cũ magna ipſorum ſtrage in oppidũ cõpulſa fuit. Cumq́ Aurẽbaxis locũ ad deditionẽ faceret oppidanis; at ij cõſtanter reſpõderũt, nulli prę ter quã eidẽ ipſi Regi, ſe dedituros. Quo intellecto, Rex protinus eo abijt, cui vnà cũ oppido arx, quã Folchius reliquerat munitiſsimã, in poteſtatẽ venit: ſaluo tamẽ Vicecomitis iure, ſi quod ad oppidum haberet, Regẽ & Aurẽbaxide, pacto, atq. iureiurando id cõfirmantibus. Capto Põtio, Vliana, aliaq́. mõtana oppida, & arces, quæ interluit Sycoris, ſe, Regi, & Aurẽbaxidi dediderũt, ſicq́. Aurẽbaxis, ſubſidio & ope Regis, totius comitatus domina et Princeps effecta eſt. Quã Rex illico Petro Portugalẽſi Principi, cõſobrino ſuo, qui eo tẽpore Portugaliã exul in Aragoniam ad Regẽ venerat, in matrimoniũ collocauit. Demũ Gerardus Cabrera, Vrgelitano comitatu pulſus, Tẽplariorũ ſocietatẽ ingreſſus eſt; cuius filius Põtius, Aurembaxide ſine filijs decedente, poſtea antiquo repetito iure, comitatũ recuperauit. Quo finito bello, ac tum procerum Cataloniæ; tum ciuitatũ Aragoniæ, cõmotionibus ſedatis, dimiſſo exercitu, Rex abijt Tarraconem. Vbi oſtiũ ei magnũ apertũ eſt, diuina referante manu, Ad permagna foris ſuſcipięda facinora, factisq́. famam glorioſiſsimè extendendam.

BER-

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER. V.

NNVS Christianæ salutis ducētisſimus vigiſsimus octauus ſupra milleſsimum, Iacobi verò vigeſimus erat, quo idem multis antea Aragoniæ, Cataloniæq. procerum cùm controuerſijs dirimēdis implicatus, tum eorundē ac ciuitatū conſpirationibus cōprimendis præpeditus; atq. in ſtabiliendo ſibi Regno, tredecim circiter annos domi retentus; nullum adhuc foris bellum geſſerat; nullas præterquàm paucas extra Regnum excurſiones fecerat. Exquò angi quidē ille, premique vehementer ſolebat; quod ętatem tam aptā attingens ad gerenda bella, nondum tamē ipſos præſertim Chriſtianæ fidei hoſtes Mauros, maiorum ſuorum exemplo, magno aliquo perſequutus bello fuerat: non arces, non oppida, neq. vrbes, in quas Chriſtianam religionem induceret, ab eis vi & armis ſuſtulerat. Id, quod à principio Regni ſibi ſuſcipiendum propoſuerat, tum maximè, cùm ad redimendos Chriſtianos homines è poteſtate Maurorum, ſocietatem illam religioſorum, de qua ſuprà diximus, inſtituit. Ab eo quippe tempore eiuſmodi belli motionem pro ſumma ipſius animi magnitudine commoliri cœperat. Verùmenim cum eius rei maturitas nondum veniſſet; neq. ætatis, neq. conſilij, neq. autoritatis demum, quorum ſumma in externis ducendis bellis ratio haberi ſolet, tēpeſtiuitas acceſſiſſet; maturā fuit ei cūctatione opus, ſeq. domi potius, quàm foris verſatum fuiſſe, ac vel cum paucis, tenuibusq. exercitibus tyrocinium ſuum egiſſe, magis quoque conſentaneū: proptereaquòd neceſſe ſubinde fuerit eundē, tametſi pauco tum ducē, at vniuerſorū curam gerere: ac nō per alios (quod in ma-

ximis fit exercitibus) sed per seipsum ordines ducere, prelijs ac dimicationibus quibusuis interesse; militum laboriosissimis operibus sese immiscere, consilia pro tẽpore ac pro re capere; quin etiã maturare, cunctari, insidias timere & facere; sicq. ab strenuo & valẽti milite paulatim & quasi per gradus, ad magni quoq. ducis, atque Imperatoris munus obeundũ peruenire. Qua occasione, in tam cõtinuis sese ille corporis & animi laboribus exercuit; adeoq. militaribus simul & Imperatorijs virtutibus profecit: vt quo magis tunc fuit domesticis intentus armis, atq. foras abire cohibitus; eo quidẽ ad inferẽda bella exteris euasit multo paratior: Haud secus quã in expugnatione vrbiũ, ad earumq. diruẽda mœnia euenire olim solebat: dum adhibiti arietes & tormenta, quò fuerãt cõtenta & adducta vehemẽtius, eò maiores emissiones habebãt: Perinde vt etiã de Africano fertur: qui cũ in Sicilia, Syracusis dies multos egisset, ibiq. præclarissimã illam Carthaginis euersionẽ per otiũ meditatus fuisset; ad idq. tacitus tũ multas extruxisset machinas, tum ad eas commoliẽdas, se toto animo applicuisset, in illã postea felicissimè prorupit. Ex quò appositissimè de illo hæc referens Valerius conclusit, Strenua et illustria ingenia, quò plus recessus sumũt, eò maiores impetus edũt. Quod igitur in Sicilia Syracusana vrbs, tot terræ marisque cõmoditatibus opportuna, Africano profuit ad euersionẽ Carthaginis machinandã: id ipsum Iacobo ad Balearicũ suscipiẽdum bellũ, non minoribus quã illa opportunitatibus aucta præstitit Tarraco, vrbs antiqua & pernobilis Romanorũ Colonia: ac nõ modo conuentus & Prouinciæ Tarraconẽsis; sed totius ferè citerioris Hispaniæ caput olim, atq. Princeps habita. Quæ in edito mõte posita, tametsi nũc parua est, atq. ab ea, quæ fuit quondã plano etiã in loco explicata magnitudine, & ciuiũ frequẽtia, ad paucos redacta; tamẽ multorum operũ splendore ac molibus, nunc quoq. cõspicua est, satisq. freques, & amœna, atq. ad colligẽdos exercitus, omniq. ornandas re classes cõmodissima. Idq. opportunitate potissimũ cum subiecti ad ortum maris; tum celeberrimi ad meridiem portus Salonij; quibus nõ solùm piscatu copiosissimo; sed omni mercimonio & commeatu rerum abundat: præter opimam pastionis, atque syluarum magnitudinem, qua versus Aquilonem eius ager exuberat: maximeque tandem, ob latissimum vrbi adiacentem campum,

pum,

pum, ad occasum; hinc mari, illinc montibus vndiq. septum: qui & fertilissimus est; & multis aquarum deriuationibus irriguus; quibus fit, vt & cultissimus, & ad omnis generis propagandos fructus alijs longè aptior sit atque consitior. In quem ciuitas tot, adeoque præclara oppida & municipia tanquam colonias deduxit; vt ciuitatis illæ cum pars magna sint; tũ eidem perinde vt mẽbra capiti pareant atque assistant. Eiusce ergo adducti commoditatibus Romani olim, militares in ea stationes posuerunt; & ad defendendam prouinciam, ac terra marique profligandos Carthaginenses, præsidia collocarunt. Ideoque vrbem & cinxere mœnijs, & iuuarunt aquæductibus, & naualibus ad ædificandas classes munierunt; ac etiam vt Romanorum memoria perdignam ostenderent, duo inprimis Scipiones, non modò iure latij donarunt; verùm theatris, tropheis, sepulchris, alijsque magnificis structuris operum & monimentis, quorum præclara adhuc manent vestigia, mirè ornarunt & amplificarunt. Qui igitur situs vrbis, atq. amplitudo portus, cęteræq. expressæ loci cõmoditates effecere, vt quęuis ab Aragoniæ Regibus susceptæ maritimæ expeditiones, Tarracone tanquam opportuniore totius oræ loco inirẽtur. Quamobrẽ quæ sese in ea ad Balearicam suscipiendam occasio Iacobo obtulerit; quam iusta ad huiusmodi commouendum & prosequendum bellum caussa etiã se dederit, ordine dicamus. Pacatis omnibus Regnorum tumultibus, atq. Aurembaxide, vt dictum est, in potestatem Comitatus restituta, Iacobus dimisso exercitu Tarraconem venit, adiunctis sibi Nunnio Sanctio Ruscinonensi atque Vgone etiã Emporitano Comitibus; necnon Guillermo Moncada Vicecomite Benearnensi, alijsq. nobilissimis Cataloniæ proceribus. Quô etiã inuocati cõfluxere, Regẽ visendi gratia, pleriq. ciuitatũ optimates, aliorũq. ordinũ homines, qui pro sedatis tot Cataloniæ discordijs, maximè verò Vrgelitana re cõposita, cõmunem Regnorũ pacẽ & concupitã diu tranquillitatẽ, ad eum gratulaturi conuenerãt. Itaq. magno vndiq. in vrbẽ concursu facto, cũ omnia ludis & spectaculis, Regẽ recreandi gratia, plena essent: Petrus Martelius ciuis locupletissimus & in numero optimatum descriptus, Regem cum vniuersis Aulæ proceribus conuiuio excepit opulentissimo, il-

ludque Catalano,vt vulgò dicunt,more celebrauit. Solent quippe Catalani, quos omnium maximè frugi homines, atque Lacones Hispaniæ vocant, conuiuari rarò; sed perquàm magnificè ac splẽdide. Vnde triclinio magnificentissimè structo in editiore loco vrbis,quâ subiectum est ei mare,vt longè latèque eius in omnes partes pateret inde prospectus; post secundam mensam, quæ peruarijs atque conquisitissimis dapibus fuerat extructa; vbi depulsa fame, ac recreato gustu, reliqui sensus suos quoque pastus quærũnt: mare, quod nunquam non pascit oculos, contemplantibus omnibus, Rex percontari cœpit;quænam insulæ Tarraconi propiùs adiacerent. Tum Martelius, naualium rerum peritissimus,qui Mediterranei maris Insulas omnes sæpius collustrarat, Baleares duas, maiorem & minorem; vnà cum Ebuso, & Frumentaria, propiores ei continenti esse dixit: Quarum alteram, præsertim maiorem, reliquis Ibericis insulis latiorem fertilioremque esse asseruit. Quin & adiecit etiam, deuictis illis, non solùm Christianis omnibus toto mari reddi à piratis tutam nauigationem; sed paucis ibidem extructis triremibus, facile esse transitu prohibere Afros, ne Cataloniam infestarent. Demum tantam illis vbertatem, cùm incredibili pecudum & armentorum copia ac multitudine inesse subiunxit; vt eas, non frumentaria re modò, atque omni commeatu abundare; sed lignis, ferramentisque etiam sufficere ad maximas ædificandas classes, ac inuolandum vltrò citroque in Africam, & Valentinum Regnum; ipsosque Mauros terra marique infestandum. Quæ cùm dixisset Martelius, assensi sunt ei vniuersi conuiuæ, eiusque sententiam varijs argumentis & rationibus confirmarunt; quibus plane Regem ad eiuscemodi suscipiendum bellum, toties à maioribus suis initum, sed ei fortasse diuinitùs concessum ac relictum; vehementer inflammarũt: eoque magis,quòd impia Mahometana secta ab Insulis pulsa, sua quoque manu, sacrosancta Christi religio in eas esset inuehenda. Intereà verò, occasioni magna sese eiusdem belli mouendi caussa subiecit. Nam sub id tempus, nuntius è Maiori Balearium allatus est, fuisse ab eius Rege omnino negatas onerarias naues illas Catalanorum, quæ onustæ mercimonio fue-
rant

rant à Balearicis interceptæ; cuius rei caussa, cùm paulò antea Iacobus Legatum ad Insulam misisset, qui Regem Retaboygum rogaret, vt eiusmodi naues restitui, atque consecuta damna compensare curaret; Legato idem superbissimè respondit: Cuiusnam Regis hæc sunt, quæ defers mandata? Ad hæc Legatus; Iacobi, filij ac successoris illius magni Petri Regis Aragonum, qui olim præclarissimo illo Idubedensi prælio, cæsis ac fugatis Mauris, amplissimam de illis victoriam reportauit. Quod ille audiens, tanta fuit ira succensus, vt in Legatum contumeliosis emissis vocibus, parum affuerit, quin inuolarit, & per cancellos ipsum deturbarit: sed suorum consilio repressus, Legatum, re infecta, breui tota Insula iussit excedere. Quo tandem Tarraconem remigrante, & quę cum Rege Balearico ipse gesserit, ordine exponente; communi Regis, omniumque procerum consilio ac deliberatione, conclusum fuit; Bellum Balearicum, & adiacentium Insularum esse suscipiendum; tum vt in posterū tot continuis Catalanorū damnis occurreretur, tum etiam vt Christiana religione inducta, sanctissimum Christi nomen, eiusq. Catholica fides, in ipsis Insulis propagaretur. Fuerat enim in eisdem à multis annis à Sarracenis exercita tyrannis, quæ Christianis Hispaniæ non minus ignominiosa, quàm vehementer perniciosa extitit. Maximè verò Catalanis, & Aragonensibus; ob tam paruam illarum à continenti distantiam. Tametsi excusari hi poterant, continuis Valencini Regni, aliorumque Hispaniæ Sarracenorum bellis impediti. Quarum ergo tranquilla, diuturnaque Insularum possesione, & affluenti earum vbertate, ac diuitijs potiti Sarraceni Reges, amplissimas, munitissimasq. in eis arces, & oppida, condiderunt; ac præ ceteris eiusce maris Insulis, Balearium maiorem, quæ omnium rerum copia affluit, & à Cosmographis similitratione, qua illa Asiæ Chersonesus, aurea quoque depingitur, habitationi accommodatissimam, atque amœnissimam reddiderunt. In hac quippe Regia erat, cæteræque Insulæ adiacentes huic subditæ, per præfectos regebantur; qui & piraticam exercebant, & eius maris Imperium omnino tenebant. Itaque re mature deliberata, atque ab omnibus, diuino inuocato numine, con-

cordissime conclusa, Rex conuentus magnos Barcinone in proximum mensem Decembrem indici iussit. Quò protinus conuenere omnes Regni Antistites ac proceres; necnon Barones, atq. nobiliores equites, vnà cũ procuratoribus ciuitatum & oppidorum, cum amplissimis mandatis, ad faciendum ea, quæ pro tam vtili atque honesto sustentando bello, à Rege imperarentur. Quibus in antiquum vrbis palatium congregatis, ac debitum Regi obsequium ordine exhibentibus, Rex solio regali ornatu insidens, cũ purpura & sceptro, alijsque insignibus Regijs, ad eos sic verba fecit. Ex tam frequenti conuentu, ac læto conspectu vestro, facile deprehendo, grata fore vobis quæcunque, licet grauissima, proposuero: cùm maxime compertum habeatis, me, nec maiora vnquã, quàm quæ potestis; nec nisi quæ honorifica mihi, vobis autem vtilia futura sint, semper imperare solitum fuisse: ac neque alia potissimum, quàm quæ tum ad sanctissimum Christi nomen, eiusque veram religionem dissemimandam; tum ad communem Reipub. vtilitatem, cum aliqua Imperij nostri dilatatione, procurandam conducunt. Hæc quippe mihi ab exordio Regni facienda proposui; ac nisi tot, tantisque in stabiliendo illo negotijs hactenus præpeditus fuissem, haud dubie, prouexissem. Verùm quoniam optata sese mihi iam occasiò ad illa perficienda offert, necesse est, vt diuina in primis ope duce, vestroque simul auxilio comite, ad hoc, quod animo commolior facinus persequendum, vnà mecum accingaminis nempe ad Sarracenos, tam acerbos gentis ac religionis nostræ hostes, non modo terra prosternendos; sed mari etiam è Balearibus, proximis, atque adiacentibus huic regno Insulis, ad vnum propulsandos: vt ipsas quidem Insulas, cum eius maris Imperio, Christo primum consecrare, ac nostro deinde Principatui adiungere possimus. Insulares enim eiusmodi Sarraceni hostes, quàm qui ex continenti nobis imminent, vobis infensiores sunt; vestrisque mercaturis acnundinationibus, quas mari conuehi necesse est, multo perniciosiores existunt. Non solùm enim vos accessione & portu prohibent earum Insularum, quarum incredibilis vbertas, ac summa cõmeatus copia, vobis supplemẽto esse possunt; sed quæ alimento etiam, atque affluentiæ rerũ omnium: vt quibus in potestatem redactis,

ctis, præterquam quòd liberi eritis ab eorum, atque Afrorum, qui se illis adiungunt, vastatione & excursionibus; facillima etiam inde nobis fiet progreßio in Valentinos hostes, quibus tãtopere terra infestamur; vt subinde cùm terra marique tuti omnino sitis, tum securè domi, & cum tranquillitate viuatis. Quod plane bellũ tametsi, vt fatemur, magni sit negotij, summique impendij & laboris; ac vel ex eo quòd maritimum, inexperto mihi subuereri liceat; tamen quoniam & nauali disciplina, atque bellandi arte valde præstatis, & facultate, omnique armorum genere, mire polletis, & pro communi vestra vtilitate pugnaturi estis, meque in ea pugna antesignanum habebitis; non dubito, annuente Christo, notabili felicißimoque esse illud exitu cõcludẽdum. Quapropter, vt equidem confido, vos illico, vestramquè operam & auxilium; aliaque, ad eiuscemodi expeditionem necessaria, nobis liberalißime præstituros: ita promitto etiã, vos rursum, præter æterna, quæ è cœlo præmia speratis, à præda quoque & spolijs hostium, iustam, atque perdignam laborum & impensarum vestrarum mercedem percepturos. Veruntamen quoniã parum sunt foris arma, nisi sit domi pax; dare quàmprimùm operam oportet, vt quicquid discordiarum, seu cõtrouersiarũ, priuatim, aut publicè toto Regno inest, id breui, auctoritate nostra componatur: vt pacatis nostrorũ animis, eorum in se inuicem efferuescẽs ira omnis in Sarracenos contorqueatur. Non enim cõtra illos poterit bellum feliciter adolescere, quod non Christiana pax pepererit, bonorumque concordia nutrierit, atque diuinum Christi numen denique confirmauerit. Hæc ipso dicente, magnus repente à cuncto consessu, atque multiplex datus est plausus; illiusq; proposita & postulata, incredibili fuere collaudata & cõprobata clamore. Inprimis Ecclesiarum Prælati Tarraconensis, Barcinonensis, & Gerundensis, (neque enim aliæ tum erant in Catalonia primariæ Ecclesiæ, neque ciuitates) singuli ordine amplißimis verbis maximas Regi gratias egerũt, pro tam pia, Regnoque cõmoda, belli susceptione proposita. Cui, aut numerata pecunia, aut auxiliaribus copijs, se non defuturos promiserunt. Ac protinus, vt Regi mos gereretur, vtque in bellum omnia propenderent, ab vniuerso conuentu deliberatum est, fieri inducias

& communem pacē toto Regno; quas singuli sub pœnis grauissimis habere, seruareq́. cogerentur: præcone misso à Cinga fluuio, quâ propè influit in Iberū, ad Salsulas Galliç Narbonensi confines, indeque secùs oram maritimam, ad ostia paulò vltra Iberi, ab hisq́; aduerso flumine, ad Cingam, reuertente. Hoc enim triangulo vniuersa Catalonia describitur, cuius scilicet duo latera, duæ lineæ sunt ab eodem Cinga ductæ; altera in Salsulas per radices, seu ramenta Pyrenęorum; altera verò, secundo flumine Ibero, in eius ostia; à quibus rursum ducta, per Tarraconēsem, Barcinonensem, Gerundensem, & Ruscinonensem oram in Salsulas basis, est mare. Deinde conclusum, vt ad eam expeditionē, Bouaticum, de quo supra, quod Regibus semel tantum primo Imperij anno dari consueuit, datumque fuerat Iacobo Montionis è custodia exeunti, eidē secūdò penderetur. Hoc enim tāti erat, vt eo tempore, quo ducū, atque Imperatorum, vincendi, non cumulandæ pecuniæ, ac neque iccirco belli protrahendi mens erat, sufficeret ad tot militares sumptus. Præterea singuli Regni proceres & magnates, multa ad id bellum liberaliter prolixeque promiserunt. Siquidem Guillermus Moncada Comes Benearnensis, sese præsto huic bello adfuturū Regi obtulit, cum quadringentis equitibus, suis stipendijs conductis. Item Nūnius Sanctius, cōmuni pace, aut inducijs, necnon Bouatico in suo Comitatu Ruscinonis, Confluentiæ, & Ceretaniæ, admisis, cum certo quoque leuis armaturæ equitum numero, se iuuaturum pollicitus fuit. Necnō cæteri proceres, et Barones Regni, Ciuitates, et oppida certatim pro cuiusque facultate, aut numero militum, aut numerata pecunia, se, Regē adiuturos obtulerunt. Itaque milites vbique in Aragonia, Catalonia, Aquitania, & Castella etiam conscribi cœperunt, qui constituta die Iduū sequentis mensis Maij, Tarraconem ad portum Salonium, quô terrestres copiæ, atque ex omni ora classis confluxura erat, conuenirent. Insuper Rex literis publicis, siue diplomatis, quę sequuntur pacta, & conditiones adimplere, eisque omnino stare promisit. Inprimis, se, ijs, qui suis stipendijs Regium exercitum, peditatū, aut equitatū, siue nauibus, aut nauali apparatu sequerentur, prędam, et spolia hostium diuisurum, atque vnicuique pro ratione la-

ne laborum & impensarum, iustam quoque partem traditurum totius acquisiti bello territorij, ac locorum, & oppidorum; reseruatis tamen, Regiæque ditioni applicatis ijs, quę pro Regia, & potiore exercitus summa sibi obuenirent: necnon Regijs, & basilicis, atq. etiā pascuis regalibus, pratisq. pomarijs & hortis, in vrbibus, ac oppidis, alijsque locis, inuentis. Quin et vniuersas quoq. arces, et alia quęuis munita loca, tanquam necessaria Regi ad collocanda Insulę præsidia, sibi retinēda sanxit. Ad hæc ad tot sedandas lites, atque controuersias, quę ex diuisione rerū, maxime bello partarum, exoriri solent, iure sępe armis succumbente, se autoritate Regia, atque grauissimorum hominum iudicio, res decreturū. Icirco diuisioni tam spoliorum, atque manubiarum, quàm territorij, oppidorum, seu aliorum locorum ab hostibus exceptorum, designauit futuros arbitros, Berengarium Palouium, Episcopum Barcinonensem, virum eximię sanctitatis; atque Comites Nunnium Sanctium Ruscinonensem; Pontium Vgonem Emporitanum, Guillermum Moncadam Benearnensem, Raimundum Folchium Cardonensem, et Guillermum Cerueram, qui licèt Vrgelitano Comitatu priuatus; tamē magni semper erat nominis apud Regem, et proceres; neque facultas ei deerat ad Regem, bello paceque, summo honore prosequendum. Adiecit etiam, vt Pręlatis Ecclesiarum, suis sumptibus Regem iuuātibus, pręter decumas, et primitias eisdem iure diuino debitas, sua quoque territoria et spolia; necnon oppida, et pagos; atque pro erigendis templis et sacellis, competentes census eorundem Iudicū arbitratu assignarentur. Postremò ne debellatas Insulas deseri cōtingeret, sancitū etiam, vt proceres, quibus prędia, siue oppida, et territorij partes obtingerēt, tenerētur in eis residere, aut alios suo loco dimittere; alioqui ditioni, ac potestati Regiæ applicarentur. Hęc igitur à Rege, et proceribus Barcinone ad id bellum inferendum, pacta et constituta fuere. Vnde publica fide data, numero militum, quibus proceres alijque ad bellum profecturi erant; atque Bouatici collectione, designatis, Rex conuentus dimisit. Dum hæc geruntur Barcinone, Rexque in bellum totus incumbit, intellexit venisse Turiasonem, Io. Cardinalem Sabinensem Legatum à Pontifice ad

fice ad se missum. Estque ad eum illicò profectus: cùmque ad oppidum Calataiubium venisset, quod nobilitate, atque tum ciuium amplitudine, tum societate municipiorum, secundas tenet in Aragoniæ Regno; nuntiatum est ei Zeitium Abuzeitium Valentiæ Regem cum paucis intrasse oppidum, magnoque opere petere ipsius congressum. Quo audito, stupentibus omnibus, Rex qui eius aduentum præsciuerat, bono animo omnes esse iussit. Etenim adueniente illo, aditum sibi ad Valentinum Regnum patere significauit: quòd literas iam diu secretò ab ipso Abuzeitio accepisset, quibus ille suo, atque Principis Abohamati filij nomine scripserat, velle fœdus, atq. amicitiã cum eo inire, cupereque vnà esse; atq. arcana quædam communicare: hac enim de caussa in suspicionem suorum veniens, ac præsentiens illorũ conspirationem, se aduentũ maturasse. Hanc autẽ Rex illius aduentus occasionẽ fuisse tunc retulit, eandemque sua in historia expresit. Verùm Burgensis ille Episcopus, qui generalem Castellæ historiam Latinè conscripsit, alia de caussa Abuzeitium ad Regem venisse dixit: quòd scilicet Legatos ille, tum Romam ad Pontificem; tum in Aragoniam ad Iacobum cum literis misisset; quibus, se, promptum obtulerat ad profitendam Christianam religionem; testimonioque esse, quòd & à sæuitia, & ab excursionibus in Christianos iamdiu temperasset. Quã patefacta legatione, quidam ex Regni primatibus Zaen dictus, multorum simul cõspiratione adiutus, ipsum è Regno deiecit. Igitur ad Iacobum intromissus ille; Regio exceptus more fuit à Rege, & proceribus; atque explanata mẽte, & animo, quo erat affectus in Regem & Christianos; quodque suum nomẽ daturus Christo esset, quumprimùm Regnum recuperasset; implorare cœpit summum ad id eius auxilium; fore etenim, vt & Christo, & Iacobo illud acquireret: quãdoquidem Abohamatus eius filius, et in Regno successor, similiter esset erga Christianam religionem animatus: ac demum, se certum esse, bonã Regni partem, vt primum videret Iacobum sibi esse auxilio, in ipsius partes abituram. Quæ cùm audisset Iacobus, consilio cum suis inito, breui conclusum fuit, Abuzeitium, animaduersa eius caussa aduentus, et affectu erga religionem Christianam, audiendum esse; ac

dictis

dictis eius fidem adhibendam; neque negandum ei auxilium; sed omni re, atque armis iuuandum. Sic enim tum iniri, quamuis lentè, Valentinam expeditionem: tum magnum quoq. fieri ad Balearica, progressum: proptereaquòd eiusmodi bello præpediti Valentini, nullo esse possent auxilio Balearicis, immò impedimento potius, ne à Murciēsibus, alijsve Hispaniæ Sarracenis Valentinorū defensioni intentis, iuuarentur. Itaque vocato Abuzeitio, Rex se se ei cum omni re, milite, & armis, atque commeatu liberalissime obtulit: pacto, & conuentione facta, vt ex omnibus oppidis, & castellis, quæ Abuzeitius recuperaret, quæ maximè ex antiqua diuisione ad Aragonensium ditionem pertinerent, quarta pars Iacobo Regi cum omni iure perpetuò cederet; quodque eorundem arcibus equites Aragonenses præficerētur: quæ verò Abuzeitius extra dictam diuisionem caperet, ipsius essent. Quare vt hæc rata fierent, promisit obsidum loco dare oppida sex, cum suis arcibus omnium munitissima, Cataloniæ, atque Aragoniæ cõfinia, vtpotè Peninsulam, de qua suprà diximus, Morellam, Cullarim, Alpontium, Exericam, Segorbiū. Ac rursus Iacobus sese ad Abuzeitium defendendum, omnique ope iuuandum astringens, Castelfabinium, & Adamuzium oppida suis arcibus munita, Aragoniæ vicina, quæ olim Petrus eius pater in Valentino Regno armis acquisierat, obsidiū quoq. loco obtulit; modò duo Aragonēses equites eisdem præficerentur, qui fide data, pro Abuzeitio illa tenerent. Igitur ab eo tempore Abuzeitius Iacobi exercitu, ducibusque Petro Azagra domino Albarrazini, necnon Blasco Alagone procerum Aragoniæ præstantissimo, cum Turolensi equitatu, recuperando Regno, vnà cum Abohamatio filio, operam nauauit. Atque hæc quidem mihi videtur longè verior & honorificentior caussa fuisse Blasco Alagoni ingressus Valentini Regni, quàm quæ à nonnullis fœda satis, atque tanto indigna viro appingitur; nempe indignatum Blascum, ob magnam pecuniæ summam, quam ei Rex debuerat, cuius solutionē procrastinabatur & protrahebat, cum magna militum manu Leonoræ Reginæ in Castellam, ob diuortium (de quo paulò infrà dicemus) abeunti obuiā venisse, eamque multis à Rege cumulatam opibus diripuisse omnino

nio: ac præda parta in Valentinum Regnum profugisse. Id quippe tam audax facinus, si minus potuit supplitio Blasci expiari; debuit tamen restitutione rerum, Reginæ damnum compensari: de qua re, horrenda satis, atque de honore Regis non parum detrahente, cùm nulla facta sit eius in historia mentio, à vero quidem illam alienam putamus. Cęterùm Rex bello in Valentinum Regnum, duce Abûzeitio, suscepto, quasi semente facta, ad bonam inde victorię frugem aliquando colligendam; vt expeditior esset ad Balearicum ineundum; à domesticis negotijs sese quamprimùm explicare curauit: ac quoniam dubij, atque incerti sunt belli exitus, antequam proficisceretur, de stabiliendo Regno, successoreque sibi diligendo cogitauit; nempe Alfonso Principe, ex Leonora Regina suscepto. Sed huic obstabat quammaximè diuortium, quod paulò ante Iacobus cum illa fecerat; tametsi diuortij caussas nullas expresserat, pręter impedimentum cognationis quarti gradus, quo se attingebant: vtriusq. enim Alfonsus Hispaniarū Imperator proauus erat; inopi sane caussa, neque digna satis, qua matrimonium alioqui castum, & inuiolatum, tantaque cum dignitate iunctum, tum prole cohonestatum, dirimeretur: pręsertim cùm tam facilè potuisset illud Pontificio cōfirmari diplomate. Quo minus vera esse potest, quæ de Legati aduentu causa à Petro Antonio Beuterio Valentino, satis curioso rerum scriptore (quod pace tanti viri, olim magistri mei dixerim) affertur secundo historię suæ libro, quā ille Hispano sermone, de Iacobo edidit. Ait enim in Catalonia nobilissimā quandam fœminā fuisse, Teresiam Egidiam Bidauram nuncupatam, quæ sese matrimonio Regis & Leonoræ, antequam nuptiæ fierent opposuit: obijciens, se antea clandestino cum Rege fuisse coniugatam; ab eoque duos filios suscepisse: sed à Rege quidem repudiatam, adijsse Romam, atque summo Pontifici libellum contra Regem obtulisse: hincque factum, vt Pontifex Sabinensem Cardinalem Legatum ad Regem mitteret, cùm Rex diuortium cum Leonora fecit, vt tam de diuortio, quàm de matrimonio Teresiæ cognosceret. Sed hæc cum multis causis, tū his potissimum constare non possunt; quòd tam ex Regia, quàm aliorum quorumque sui temporis scriptorum historia deprehenditur,

ditur, Iacobum ante ætatem legitimam, anno vix duodecimo exacto, Leonoram duxisse vxorem; adeoque ipsum imbecilla tunc facultate fuisse ad gignẽdum, vt per decem & octo menses, ne illam quidem cognoscere potuerit, tantùm abest, vt alteram prius duxerit; multo etiam minus vt ex ea filios susceperit. Quod si demus, Teresiam adijsse ea de caussa Romam, ipsaque instante, venisse Legatum ad Regem, de priori matrimonio acturũ, num vsqueadeò stultus Rex fuit, vt hoc ipso tempore, quo tantopere Teresiæ matrimonium auersabatur, diuortium cum Leonora faceret; quò maiorem Teresiæ locum ad se repetendum daret? Vnde tametsi vera sunt, quæ de Teresia narrantur, scilicet Regem duos ab ea filios suscepisse Iacobum & Petrum, oppidis Xerica in Valentino Regno, & Ayerbio in Oscensi agro donatos: & Teresiam Valentiæ amplissimis censibus locupletasse; ibidemq́. ipsam cœnobium Monialium, in Valentiæ suburbijs, in loco Saydiæ dicto, erexisse: vbi vitam cum summa religione coluit: tamen, vt à vero discrepat omnino, Teresiam sese matrimonio Leonoræ antequam fieret opposuisse; ita rursum cum illo conuenire potest, illam, alterum coniugium, quo secundæ vxori se Rex iunxit, impugnasse. Vt igitur reuertamur eo, vnde diuertimus; cùm nulla ferè a Rege fuerit diuortij caussa expressa contra Leonoram, fœminam alioqui Regiam, perpulchram, fœcundam, & castam; ac nihilominus diuortium tãtopere ab eo repeteretur, creditum planè fuit, tam insanabilem plagam, non aliunde, quàm ab insito penitus, atque inusto menti odio erupisse, quod ex maturato eorundem matrimonio fuit mutuo cõceptũ; Iacobo tunc puero, ac duodecimum vixdum annum attingente, seseque incusante, vt est in eius historia, quod per xviij. menses cum Regina corpus commiscere nequiuerit. Vnde ex hisce præmaturis nuptijs tantum odij, fastidijque concipi solet inter coniunctos, adeoque libidinis fomes, præ imbecillitate accẽdi magis; vt hinc ambo, nõ modo varijs distrahi cogitationibus, à seque mentem alienare incipiant; verùm neque sese amplius contingere, neque simul viuere; quinimmo connubij vinculum, quo astringuntur, quàm maximè solui cupiant. Vnde colligere est eiusmodi præcocia atque maturata matrimonia, tanquã instabilia & caduca, esse

quidem

quidem vitãda: nullisq. humanis quibusuis cõmoditatibus priuatis maturitatẽ, atq. tẽpestiuitatem naturæ esse præponderandas. Nãq. vt non potest eius arboris esse succus diuturnus, quæ nimis celeriter est maturitatẽ assecuta: ita præpropera matrimonia, quibus dictum est caussis, cum infructuosa sæpe sunt; tum mutui odij, diuortijq. periculũ subire solita. Intereà Legatus de diuortio pronuntiaturus, re pergraui admodũ, atq. Leonoræ non parum iniuriosa, tãetsi neq. reclamasse illã inuenimus; indicto Cõcilio Turiasioni, prę stãtissimos quosq. Hispaniæ Antistites ad illud aduocauit, Rodericũ Archiepiscopũ Toletanum, Aspargum Archiepiscopũ Tarraconensem; necnon Episcopos nouem, Burgensem, Calagurritanum, Segouiensem, Siguntinum, Oxomensem, Ilerdensem, Oscensem, Baionẽsem, et Turiasonensem. Qui omnes, præter vitæ, ac religionis integritatẽ, omnium literatissimi, atq. prudentissimi erãt: à quibus perspecta satis, atq. explorata caussa, Rex tamen ante constitutã diem sentẽtiæ pronuntiationis in Concilium venit, ibiq. in medio Antistitum, ac etiã procerum, quos secum adduxerat, cõstitutus; ad eos sic verba fecit. Amplissime Legate, ac religiosissimi sacrorũ Antistites, fateri cogor, me iamdiu Leonorã Reginã duxisse in matrimonium, sanctæ matris Ecclesiæ auctoritate interueniẽte; neq. dubitasse vnquam, verum inter nos, ac legitimum fuisse illud, eoque perstante, Alfonsum Principem filium ex ea suscepisse: quem vt proprium, ac legitimum semper habui, huiusq. regni successorẽ mihi delegi, ac me vita functo regnaturum illũ omnes toto Regno iurarunt: Quamobrẽ prçmonitos vos esse volo, eiusmodi Regni successionem in Alfonso filio, me omnino ratam, & firmã habere; & si opus fuerit, denuò Regia auctoritate ipsum legitimũ mihi successorẽ decerno. Quibus expositis, surrexit discessurus: consurgentibus autẽ Antistibus ad comitandum ipsum; manere eos, atq. maturè rem cogitare rogauit; successione Alfonsi, de qua valde erat sollicitus, Iudicibus impensè cõmendata. Nam de hac ipsa dubitans, ob diuortium; nuper conuentu Ilerdę acto, ac cõuocatis Aragonensibus, Alfonsum successorem declarauit Regni Aragonum tantũmodo, ac etiam Ilerdæ ciuitatis, quam sub Aragonensi ditione comprehendi voluit: nẽpe, vt in reliquis, tũ Cataloniæ, tũ Mõpellerij ditionibus, qui nascerẽtur ex alia vxore filij suc-

cederent. Quam Regnorum diuisionem Catalani nimis ęgrè tule-
runt. Veruntamè iudices, vel quòd eos occulta potius quãdoque,
quàm publica, atq; tabellis expressa caussa moueat; vel quod in cau
sis regijs, pro maiori bono Regni, arbitratu, quàm legibus vti ma-
gis expediat; quãdo certum est ipsos minimè, indicta caussa, iudi-
caturos; tandem inserta sententiæ Regis confessione, siue prote-
statione, pronuntiarunt esse locum diuortio, eoque non obstante,
Alfonsum Iacobi & Leonoræ filium, verum ac legitimum patris
esse successorem. Qua lata, atque ab omnibus comprobata senten-
tia, confirmatisque Leonoræ oppidis, atq. vrbibus, quæ in dotem
illi anteà constituta fuerunt; eandem in Castellam pretiosa supel-
lectile, auroque & gemmis donatam ad suos remisit. At vero Rex
Tarraconem reuersus est præstituto die Kalẽdarum Maij, quo om
nes terra marique conuenturi erant ad Balearicum bellum ineun-
dum. Cui rei magnam operam nauauit Rex, ibique mansit vsque
ad mensem Septembrem, quoad vniuersa classis in portum conue
niret. Igitur exercitu atque proceribus Tarracone congregatis,
Rex denuo, Antistitesque & proceres, quæcunq. in cõuentu Barci
nonensi acta & pacta fuerant de diuisione spoliorum, oppidorũ-
que, ac territorij, ab hostibus acquirendorum, approbarunt: modò
qui ex Aragonia sequebãtur Regis exercitum proceres, similibus
fulti auxilijs, paribus quoque premijs, ac spoliorum diuisionibus
potirentur. Fuerunt quoque superioribus arbitris additi Barcino-
nensis & Gerundensis Episcopi; necnon Bernardus Campanius
præfectus Mirauetẽsis, qui erat in his Regnis magni Magistri Tẽ-
plariorum Vicarius. Postremò quoniam parum erat Christianos
milites, præsertim contra infideles hostes, scutis, telisque paratos
ac armatos esse, nisi animis armarẽtur, sacratæ crucis insigni, Chri-
stiano more, cunctos Rex insigniri curauit. Idque vt solennius fie-
ret, Ilerdam cum magna parte procerum concessit: vbi in frequen
tissimo conuentu, Rex, & proceres cruce insigniti, atque sacrę mili
tiæ auctoramento deuincti fuere ab eodem Sabinensi legato, qui
Turiasona tunc Romam reuertebatur. Quibus peractis, Rex Tar-
raconem ad Balearicam maturandam expeditionem remigrauit.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

(?)

LIBER. VI.

LASSE clv. nauium partim in portum Saloniũ congregata, partim aperto mari è regione Tarracõnis, & Cambrilij oppidi distributa: eaque simul & frumentaria referta re, & commeatu, omniq́ue armamentorum genere munita: quòd ea, quæ vsui sunt, non ædificandis modò; sed armandis & muniendis clasibus abunde Catalonia suppeditet, Rex protinus vniuersam recenseri, ac prout ordine disposita ad nauigandum esset, vnà & exercitum lustrari iussit. Erant autem nauium magnæ onerariæ viginti quinque, longæ duodecim; reliquæ, & speculatoriæ, & actuariæ; ad celeritatem nauigandi: aliæq́ue paulò latiores & humiles ad onera, & multitudinem iumentorum transportandam perplures, quæ omnes eundem numerum confecere, præter lintres; & scaphas innumerabiles, quæ longis, atque magnis nauibus subseruire solent. Militum verò vtriusque armaturæ multitudo, quamquàm nullibi expressa; tamen, vt conijci potest, ex eius in Insulas appulsu & recensione, peditum ad quindecim millia; equitum ad mille quingentos peruenisse creditur: exceptis auxiliarijs; qui è Genua, èque Massilia, & vniuersa Prouincia, cum naui maxima, atq. munitissima Narbonensi, alijsq́ue circũm maritimis gẽtibus sese, quæ exercitui adiunxerant. Cuius gubernãdæ clasis præfectura, Raimundo Plicamanio Barcinonensi, viro cùm pernobili, strenuoq́. tum naualium rerum peritissimo, demãdata fuit. Qui autem primarij viri Regem sequuti sunt, eiq́ue multam vtilemq́. operam prębuere, vt refert Aclotius, alijq́ue scriptores, numerantur in

tur in primis Episcopus Barcinonensis, vir non minus splendore generis, quam pietate, litterarum scientia, & sanctitate morum insignis, cum Guillermo Raimundo Moncada, & alijs sui quoque generis. Tum & Nunnius Sanctius Ruscinonis, Confluentis, ac Ceretaniæ Comes; & cum eo plerique alij Cataloniæ Barones: quin & Raimundus Monçada Comes Benearnensis, cum lectissima quadringentorum equitum cohorte, cæterique vtriusque Regni ex ipso iuuentutis flore delecti nobiles. Itaque paratis omnibus præstituto die, sacris de more confectis, ac vt Christiana pietas, tamque sancta expeditio postulabat, eodem ministrante Episcopo, Regi ac proceribus diuino Christi corpore communicato, cuncti naues conscenderunt. Iamque signo dato, sic è portu soluerunt, vt scilicet nauis Nicolai Bonetij Barcinonensis, quæ armamentis, atque celeritate cæteris præstabat, qua & vehebatur Benearnensis, antecederet; altera Carrocij, (de quo postea) postrema sequeretur: triremibus in medio constitutis, vt nauibus ante & post sequentibus, subsidio esse possent. Itaque leni flante vento, tametsi nondum satis confirmato; tamen præ proficiscendi cupiditate, sub ipsum matutinum crepusculum vela ventis data fuere. Rege quidem, qui expeditissima Mompelleriensium triremi vehebatur, vltimò è portu soluente; vt mille tunc è mediterraneis aduentantes milites actuarijs exceptos nauigijs secum afferret. Quem protinus sequutæ sunt, quæ aperto mari resedisse nauigia diximus. Igitur magna cum alacritate, atque optima de euentu spe, nauigantibus illis, contentoque cursu Balearium maiorem petentibus; cùm iamiamque in eius conspectu essent, subito sese ventus Euronotus, qui sæpe in eo transitu flare consueuit, magno impetu classi opposuit, eamque in diuersa distraxit, atque cursum institutum inhibuit. Vnde commotum mare naues, ipsosque potissimum vectores vsqueadeo conflictauit; vt nonnulli de progressu, deque vita desperarent; atque triste profectionis omen ex tempestate accipientes, de reditu in continentem cogitarent. Quin etiam milites, qui mare nunquam intrarant, atque tempestatis insolentes erant, fluctuum agitatione & conflictu expauescentes admodum, Deo & Virgini matri sese verè, & ex animo commē

dabant: mireque recordatione scelerum compuncti, prostrato & afflicto animo, Deo (quod nunquam sic tota mente fecerant) litabant: non enim à sacrificio abest (Regio testante Vate) spiritus conflictatus; quòd fractum, atque contritum cor Deus nunquã despiciat. Is quippe sacer, atque omninò salutaris est fructus, qui excipitur ex marina tempestate; nam ea quidem, non modò sanãdo corpori vtilis est, vomitione, vt solet, omnem è ventriculo bilem excernens; sed ab intimo quoque animo impietatem omnem expectorat; meliusque subinde quisque in vtroque, quod aiunt, homine, beneficio tempestatis, mari quàm terra curatur. Non ergo triste, atque infaustum, sed quàm optimum capiendum est omen ex marina tempestate: quæ omnibus cũ corporis, tum animi morbis profligatis, nauigantes & Deo gratiores, & ad susceptum prosequendum facinus longe animosiores reddit. Itaque impediente vento, ne portum tenerent; nauarchi & naucleri triremis Regiæ consilium fuit, vt tempestatati cederent; atque in continentẽ remigarent: esse quidem, ineunte hyeme, tempestatem maxime timendam, & secutam post eam tranquillitatem ad nauigandũ constantiorem existere. At verò Rex nequaquam reditum probauit, consideratè animaduertens, milites in terram emissos fastidio maris illico in diuersa abituros; ideóque esse progrediendum; atque à Deo profectionis suæ Duce, breui tranquillitatem sperãdam. Vnde triremi sua plenissimis intenta velis, prætoriam Benearnensis nauem consecutus, eique præcurrens, seipse ducem classi præbuit. Verùm tẽpestate inualescente vsqueadeò, vt Regis triremis, quæ sua antecessione maiores maris impetus sustinebat, sæpe tota penè fluctibus operiretur: tandem ad occasum solis, tum Euronoto remittente, tum Circio prospere ad portum tenendum flante, nubilosa dissipata procella est, ac sese classis vno ferè tempore in conspectum vniuersæ Insulæ dedit: fuereque portus Pollentiæ, Sollaris, & Almarauichi, vt inquit Rex, distinctè cogniti. Est enim vniuersa Insula in formam quadrati redacta: quatuor constans angulis, totidem præcipuis cœli partibus respondentibus. Quorum primum efficit Palumbariæ portus, eique Calubraria obiecta Insula parua, non quia colubros gignat; paucos enim alit,

sed

sed quia serpentis speciem præsefert,sic dicta:quā quidem occasus respicitur. Alterum est, caput Salinarū;cui obijciuntur Capraria, & Cunilaria Insulæ,ac vergunt ad meridiem. Inter quod & Palumbariam,medio fere in cursu vrbs maior amplissimo portu patens interponitur. Tertium conficit caput petræ ad Orientem situm. Quartum verò turri sancti Vincentij designatur, cui Septentrionalis plaga opponitur. Estque altera ferè totius Insulæ pars,tāetsi montosa admodū,& asperrima, pastionibus atq. sponte nascētibus oliuetis fertilissima. Altera vero,in latissimū, planissimumq. campū explicata:permultisq. oppidis,pagis,& villis,ac suburbanis culta: cuius ager natura perbonus, diligentia etiam & cultura melior,omnium mundi feracissimus habetur: de quo mox plura dicemus. Cùm igitur in portum Pollentiæ,quæ paululum ad ortum declinat, proræ nauium intenderent; subito sese ventus Aquilo, prouincialem dicunt, ingessit, qui denuò classis cursum inhibuit: & quia Pollētiam, illo flante,minimè tenere poterant,necesse fuit classem in portum Palumbariæ longe tutiorem reflectere. Qui portus vergit ad occasum,& ab vrbe,Maiorica vulgo dicta,quę Insulę Metropolis est,triginta distat passuum millibus.Itaque secundo vento, Regia triremis, plenis velis in illum deducta est; ac vniuersa etiam classis paulò post ingressa: Rege quidem feliciter die Veneris,qui erat ad Kalēdas Septembris, vt eius refert historia, in Insula pedem ponente.Vbi pro incolumitate classis (ne vna quidē in tanta tempestate amissa nauicula) immortales immortali Deo, eiusque sacrosanctæ Mariæ matri,gratiæ ab illo actæ fuere, aliaque sacra per Antistitem Barcinonensem fieri decreta. Insequenti die, iussu Regis, Nunnius Sanctius, & Raimundus Moncada cum singulis triremibus vrbem versùs littora omnia legerunt, & portus collustrarūt;sicubi tutus esset militibus è nauibus egressus. Verū neq. securius,quàm in proximū portū sanctæ Pontiæ,qui tāetsi occasum respicit, paulò tamē versus meridiē inclinat; visum est classem posse inuehi:propterea quòd in Palumbariā valde magna Saracenorū,& armata manus cōfluxerat, quæ militū egressum omnino impediebat. Interea cū dies esset dominica, iussu Regis, in anchoris fuere,ad radices Pātaleonis excelsi mōtis,qui pręruptus est,

atque è regione Insulæ Columbariæ positus: quæ Insula suo quidē obiectu, Palumbariæ portum tutiorem efficit; curauitque Rex vt quamprimùm ex labore tempestatis omnes reficerentur. Ibi ergo de his, quæ à sarracenis in vrbe fierent, quæve præpararentur ad eius propugnationem, certior est factus a sarraceno quodam, qui è Palumbaria, sese in mare proiecerat; ac versùs classem enatans, magna contentione vocis, mari adhuc fluctuante, Regis colloquium petebat; quo protinus scapha in Regiam triremem subuecto, cùm esset Catalanæ linguæ gnarus renunciauit, sarracenūm decem millia in vlteriore parte montis prope Palumbarium esse collocata, vt Christianis occurrerent, atq. egressu eos & portu prohiberent: ac insuper in Regem oculos intendens adiecit. Bono te animo Rex esse volo; ventura enim est Insula in tuam potestatem: Ita quippe fore augurata est mea mater, quæ magicis instructa artibus omnium Insularium habetur sapientissima: quin & attestor etiam sarracenorum armatorum triginta septem millia in Insula cō tineri: equitum verò leuis armaturæ quinq. millia. Proinde adhortor, vt quàm possis citissimè portum teneas, exercitumque in terram emittas: in maturationē quippe tibi sita victoria est; antequam subsidium Tunetanum tibi, tuisque illam è manibus eripiat. Quē Rex ob lætum nuncium, euangelijs datis, manere quidem apud se iussit: quo postea in bello fuit exploratore, atque interprete vsus fidelissimo. Igitur noctu de secunda vigilia, cùm naues in anchoris essent, Rex cum duodecim triremibus littori appropinquauit; præparatis lintribus & scaphis ad excipiendos milites, equosq. & iumenta in littus emittenda. Qui cùm à Sarracenis, qui erant in montibus conspecti fuere, quamprimùm quinque millia eorum magno, vt solent, clamore edito, in nostros impetum facientes, egressum impediebant. Sed triremium tanta fuit proras in hostes dirigendi contentio; atque missilibus inde tormentis illorum impetum sustinendi vis, vt locus fuerit Christianis in littus exeundi. Ex quibus primipilus quidam Bernardus Ruidemalus primus terram tenuit, prolatoque vexillo, signum dedit; quem secuta multitudo militum, viriliter sese in littus effudit, illiusque iussu, opponētibus sese agmini hostium cohortibus, equi & armamēta impune

educta

educta fuere. Hunc ergo secuti milites sexcenti in hostes irruerũt, adeoque strenue pugnatum est, vt illos in fugam coniecerint, atq; toto Pantaleonino monte; qui portui imminet potiti fuerint, locumque diligenter munierunt, vt in eo tanquam in specula collocati, terra marique oculis collustrarent vniuersa. Quo facto mirè exhilaratus Rex primipilum collaudauit, qui posteà Bernardus Argẽtona dictus est, atque ob felices eius militares progressus, finito bello, oppido & territorio sanctæ Pontiæ ipsum, & successores donauit. Quo simul tempore, Nũnius & Raimundus Moncada; quin etiam templi magister, cum Gilaberto Cruillo, & cl. equitibus in terram exiere, conspectantibus ipsos eminùs sarracenis, nec tamẽ exitu prohibentibus. Quorũ stuporem admiratus Raimundus, cũ ad eos propiùs accederet; neque tamen dimoueri loco ipsos, neq; instrui ad pugnandum videret; signo dato suis, paucos illos esse, atque fugitiuos, exclamans, impetum in eos fecit, acerrimeq. insectatus est. Sarraceni verò Raimundi vim ferre non valentes sese fugæ mandarunt. Quos insequentes Christiani, ex eis mille & quingentos, vt historia refert, occiderunt, eaque singulari victoria ouãtes in portum rediere. De qua re tametsi vehementer lætatus Rex fuit, eosq; mirè laudauit; tamen ęgreferens, quòd primo, ac tam insigni prælio minimè interfuisset ipse; dum iubet eos cibum capere, ac curare corpora, sequẽti die sub auroram, tacitus cum viginti Aragonensibus equitibus interiora Insulæ petens, in eam partem deductus est, vbi fuerat paulò ante prælium commissum: indeque prospectis quadringentis sarracenis peditibus, qui in accliuitate montis constiterant, aciem in eos direxit. Qui vbi cognouere, se esse visos, in eminentiorem collem traijcere cœperunt. Sed protinus, quasi venatione conspecta, Rex ad suos; maturate, inquit, cõmilitones, vt abeuntes feras illas intercludamus. In quos illo duce inuecti, octuaginta ex eis trucidarunt. Verùm ne ex leui sarracenorum fuga, nullave repugnantia, ignauos, atque inertes Baleares fuisse colligamus; commemorandum profectò valentissimi Balearis sarraceni, hoc ipso in conflictu, factum enarremus. Cùm enim Rex seorsum cum tribus dumtaxàt equitibus in saltum quendam incidisset, occurrit vnus sarracenus pedes, lancea

scutoque, ac Cæsaraugustana casside armatus. Cui Rex, vt sese dederet imperans, conuersus ille, in Regem vibrare lanceã, ac cũ omnibus acerrime pugnare cœpit. Ex quibus Ioannes Lobera Aragonensis, ad eum propius accedens, à sarraceno lancea transfixo equo deturbatus est: verùm subitò erigens se Lobera, districto ense, imminenti sarraceno restitit; atque à socijs accurrentibus, nolens se ille Regi vllo modo dedere, contrucidatus fuit, eiusque ceruicibus abscissum caput in castra allatũ. Itaque obeunte Sole Rex ad suos reuersus, summa cum alacritate & acclamatione àb omnibus exceptus fuit: atque intellecta interemptione sarracenorum, illius præsertim, cuius caput hastæ infixum, in vultu robur indicabat; propter parem hesternæ victoriam, magna illi gratulatio facta est. Interea Rex, cuius iuuenilis animi impetus, ipsaque vincendi cupiditas, ardorem mentis ad gloriam vehementer inflammabant, audiens Retaboigum Regem, vrbe cum exercitu excessisse, atque in montibus versari, mirè gestiebat prælium cum illo committere: vtpotè quo superato, aut fuso, extenuatis vrbanorum viribus, facile sibi foret breui vrbem cum vniuersa Insula expugnare. Quamobrem vt suis iter ad vrbẽ aperiret, tumultuantibus castris; neque se ad horam ferè vno certo in loco continentibus, pugnas hinc inde cum obuijs quibusque Sarracenis committens, victorias quoque quasi venari videbatur: adeòque in has erat intẽtus, vt nulla neq. de frumentaria re, neq. de commeatu esset cura pressus: ex quo exercitus subita opprimi fame cœpit: donec idem classis præfectus Plicamanius, cui frumentandi cura demãdata erat, cibarijs, quæ mari conuecta supererant, exercitum eousque aluit, quoad pagani Insulæ, vt depopulationem agrorum redimerent, frumentum, aliaque omnia spontè, atque in magna copia exercitui suppeditarunt. Cæterùm de nauibus, quæ in anchoris erant, propè promontorium Porraciæ, Austro expositum, trecenti equites exierãt fuereque ab eorum exploratoribus conspecta agmina, iustusque exercitus Balearici Regis, qui Sole occidẽte, in mõte Portopineo, qui mari prominet, atque vrbi, vt diximus, proximus est apparuerant. De qua re Latro nobilissimus Aragonẽsis eques, alæq. equitum præfectus, illico Regem certiorem fecit. Quo audito, Rex Bear-

nearnensem,& Nunnium,aliosque proceres, præsto esse,aciemq. instrui iussit. Sequenti vero die,confectis sacris, quibus quotidie manè Rex intererat,atque curatis corporibus, consilium habitum est,magnaque super ducendis agminibus orta dissensio inter Benearnensem,Raimundum Moncadam,& ipsum Nunnium: vnoquoque tanquam pugnandi percupido,se in primo agmine collocari exposcente. Quæ controuersia diutius protracta, in caussa fuit,vt ex seruis, & calonibus legio collecta, nullo ordine, neque duce expectato, magno impetu in hostes ferretur. Quibus abeuntibus,Rex equa vectus,vnoque tantùm equite Rocafortio Catalano comitante,præcurrens, eos iussit consistere,donec Benearnēsis & Raimundus,tum & Emporitanus Comes, cum lectissimis suæ, cognationis equitibus vnà irent. Qui non expectato Nunnio, dū præcipites feruntur; ac dū ex eo, quòd in monte hostiū castra collocata vident, nequaquam ipsos tam propinquos sibi adesse putāt; ex insidijs,ab vlteriore parte montis prodeūtes illi, elato clamore, nostros ex improuiso adoriuntur; fuitque cruēta vtrinque pugna commissa.Sed Emporitano,& Tēplarijs militibus in castra,aciem dirigētibus,vt hostes diuiderēt: Benearnensi autem & Raimūdo, sinistrum cornu hostium,quod valde confertum erat, aggredientibus, vsqueadeò vtrinque contentiosè pugnatum est, vt ter à nostris illorum acies repressa fuerit, totiesque ab ipsis etiam repulsa nostra:propterea quod ij, præ multitudine hostium sparsi, diuisiq. pugnarent,neque alij alijs subsidio esse possent. Sed rursum, Christianorum acie inclinante, Benearnensis & Raimūdus,conglobato agmine,impetum in eam partem fecerunt, vbi acrius pugnabatur, quo protinus eorum animoso aggressu, redintegratum præliū fuit. Verùm cum integri milites sarracenis fessis succederent, nullumque nostris contrà mitteretur subsidium, perturbatis ordinibus, tanta fuit hostium in ipsos concursio, vt cum magna illorum strage gloriosissimè dimicantes, tandem ambo conciderint; vnà cum Vgonibus Metaplanio, & Dezfario bellicosissimis proceribus Catalanis, necnon & octo alijs strenuis equitibus ex perinsigni Moncadarum familia,cum plerisque alijs,partim occisis,partim in fugam versis. Quos minime secuti fuere sarraceni; sed præ-

 dasa

da facta, atque sublatis Christianorum vexillis, sese in montem vbi castra posuerant, cum magna suorum amissione receperũt. Sed Benearnensis, & Raimũdi interitus nostris perquàm fuit acerbus. Interea Rex veniens in eum locum, quo se tenebat Nũnius, eiusq; agmen ingressus, ad Petrum Cornelium, Simenium Vrream, & Oliuerium Thermensem Gallum, equitẽ nobilissimum, qui tum Gallia exulabat, atq. equitatui præerat, mandata dedit, vt cum vniuerso equitatu, primo agmini, quod Balearici exercitus impetum sustinebat, sese immiscerent; quòd visa propè esset Christianorum acies inclinare. Quo peracto, Rex paucis sibi iũctis equitibus, cùm in eum locum vbi pugna inita fuerat primus peruenisset, obuiam ei fuit Guillermus Mediona Catalanus è pugna excedens, rescisis labijs, ac vultu suffuso sanguine, ictu lapidis aduersùm os funda vulneratus: quem vbi cognouit Rex, obligato eius vulnere; hoc non tanti esse, dixit, quin eius inclyta virtus tali potius vulnere reuiresceret; quod audiens Guillermus, vt erat forti ac excelso animo, illico in confertos hostes sese pugnans immisit, neque amplius visus fuit. At verò Rex iuuenili exardescẽs bili, ignorato penitus tristi prælij successu eorum, qui primi agminis erant, cùm eisdem equitibus per accliuem montem, vbi commissa pugna fuerat, ascendit; quem protinus secuti fuere sub vexillo Nunnij, Roldanus Lainus, & Guillermus Regis Nauarræ nothus, cum septuaginta leuis armaturæ equitibus; qui cùm in verticem montis peruenissent, conspecta ibi lati campi planitie, hostes partim fusos, dispersosque, partim intra tentoria contentos, minimè tamen pugnæ intentos viderunt: nisi quòd ex apice Regij, vt apparebat, tabernaculi, vexillum candido purpureoq. colore distinctum pẽdebat, de quo regij equites, qui de sinistro successu prelij primi agminis non nihil præsenserant, neque Regi indicauerant, male suspicati sunt. Igitur in hostium conspectum Rex veniens, vidensq. ipsos dispersos, ac imparatos, aggredi gestiebat; atque impetum fecisset, nisi eũ Nunnius, & alij, apprehensis equi habenis continuissent: eiq. vehementer exprobassent tam ardentem animi impetum, cęcamq. vincendi cupiditatẽ, quibus necesse erat, se, suosque cũ vniuerso exercitu in summas angustias, ruinasq. ni tẽperaret, adducere. Interea

Gisber-

Gisbertus Barberanus machinarũ præfectus cũ octoginta equitibus ad Regem venit, eiq́ue iniunxit Nunnius, vt signũ in eam partem castrorum, vbi tentoria fixa erant, cum promiscuis peditum, atque equitum cohortibus inferret: sed antequam eò peruenirent, sarraceni sese iam ad pugnandum collegerant, atq. sono prius barbarico & vociferatione emissa, multitudine ac coniectu lapidum, quos fundis circumactos, ad miram distantiam, certumq́ue ictum Baleares iaciunt, eousq́ue Nunnij cohortes persecuti sunt, vt illum lapidum imbrẽ ferre non valentes nostri terga vetterent: quos sarraceni insequentes, deq. mõte, seruato ordine descendẽtes, in dextrum cornu, vbi Rex erat, compulerunt. Verùm fugientes animaduersa Regis præsentia, quodq́ue in tanto relicto illo periculo perfide diffugerent, animosè conuersa in persequentes acie constiterunt: neque sarraceni vltra progresi sunt, quinimmò sese in montẽ recepere. Quo tempore regia cohors cum equitibus grauis armaturæ centum Regi adfuit; quibus summum ille montem conscendens, sarracenos magno impetu aggressus, inde expulit, atque castris potitus terga vertere coegit: quos tamen, lassis ac defatigatis equis, persequi destitit. Hæc autem acta sunt Rege adhuc ignaro eorum, quæ in prima acie obtigerant, neque de illius clade, atq. interitu Benearnensis & Raimundi, quicquam ad ipsum fuerat perlatum. Quamobrem eò impensiùs ad vrbem venire festinabat; facile factũ existimans, nõ modo ipsam capere, absente illius Rege; sed hunc etiam, qui montibus se continebat, intercludere; atque sarracenos omni ex parte aggredi; adiuncto sibi primo agmine, quod antea Benearnensis, & Raimundus ducebant. Cumq́ue de monte Rex festinus descenderet, occurrit ei pernobilis Raimundus Alamanius, vir fortis ac bellicosus, qui properantem illum, ac in pericula ruentem, constantissimè detinuit; ipsumq́ue tanquam militaris disciplinæ ignarum reprehendit: quod in loco vbi hostes deuicisset, minime se contineret, quoad suorum iacturam recognosceret, eamq́ue repprtata de hostibus victoria compensaret. Verùmtamẽ grauibus Alamanij monitis vix se continere Rex poterat, quin vltra, citato gradu, ad vrbem contenderet; quoad mil le passuum itinere confecto, Episcopus Barcinonensis factus ob-

uiam,

uiam,eũdem grauissime increpauit;proptereaquòd amissa meliori parte exercitus,atq. conduplicato periculo,imprudens vltra procederet,vt,se,suosque omnino perditum iret: palamque significauit ei, cohortes, quæ primi agminis erãt, cũ fortissimis Benearnẽsi, & Raimundo ducibus,hostium manibus concidisse.Quo nuncio contristatus Rex valde,paululum demoratus est, quoad lamentabilem suorum casum & interitum ordine intelligeret, atque vniuersum agmen cum cohorte Regia eô conuenirent. Quibus congregatis, vrbis iter primi cum equitatu prosequuti sunt,vsq. ad mõtẽ Portopineum, è quo paulò ante Rex Sarracenos profligauerat, illoque potitus fuerat. Inde enim prospectus erat vrbis apertissimus,amœnissimusque: in eaque parte montis castra posuit,in qua planities erat, quã riuulus, aquæ limpidissimæ è summo deriuatus, atque in orbem ductus,totam ferè cingebat:tanta inter sese Catalanorum & Aragonensium concordia,quanta aliàs nunquam. Itaq. dispositis custodibus,& vigilibus, qui excubias agerent ea nocte, quam Rex prope duxit insomnem;lamentabilem suorum Ducum interitum,quanto cum silentio potuit,ne suos exanimaret, animo premens: simulata alacritate,cibarijs appositis, postquam exercitum ab labore diurno refici curauit, ipse quidem secessit in tentorium Oliuerij Thermensis,vt se ab labore & inedia,quam integro die passus fuerat,recrearet. Ac vbi dies fuit in iugum montis ascẽdit, vt obiectam vrbem inde melius contemplaretur, quæ vt erat omnium Hispaniæ pulcherrima, ita etiam perampla fossa,& muro munita, atque expugnatũ difficilis visa est. Inde verò reuersus in tabernaculum,prandio opulentissimo ab eodem Oliuerio exceptus fuit; adeò vt Regi,tum ex amœnitate loci,tum ab optimo cõdimento,& hesterna fame, non aliud fuisse sibi vnquam suauius, sæpius professus fuerit.Nã exædificata postea ibi villa sumptuosissima,villam boni prandij inde dictam fuisse,ipsa Regis historia testatur.Deinde occidente Sole,Rex sumpto Nunnio, alijsque proceribus,in tabernaculum vbi Benearnensis & Raimundi corpora iacebant,est ingressus; eaq. accensis funalibus, atque sacerdotibus orantibus circundata,tecta tenebantur. Quæ vt primum Regi ac proceribus retecta fuere,magnus cum eiulatu & plangore clamor

ab om-

ab omnibus sublatus est, ab ijs præsertim, qui erant illorum clientelæ & cognationis; quiq. se miseros, orbos, atque omni destitutos refugio lamentantes, adeò de crudelitate Regis nonnulla inter fletus & lamenta miscuerũt; vt necesse fuerit Regem, hos seorsum cõsolari, maiorem se, quàm ipsos, illorum interitu iacturam fecisse, ostendens. Vtpotè quos præcipuos, ac summos belli duces, fidissimosque omnium rerum suarum administros habuisset: adeóque de se illos fuisse benemeritos, vt eorum familiæ & clientelæ rationem ipse semper esset habiturus, debitamq. mortuis mercedem, illis largè persoluturum. Quo dicto vehementer recreati omnes, ad persequendum bellum, regique perpetuò inseruiendum, mire animati fuerunt. Sequenti die, castris positis, congregati proceres, iusta defunctis facere volentes; linteis, stragulisque toralibus expansis, atque vrbi oppositis, ne ab ea discerni possent, quæ in castris agebantur; magna cũ pompa & ornatu cadauera sublata ab eisdẽ, humeris elata fuerunt: præeuntibus vexillis, cum illorum insignibus: ipsoq Barcinonensi Antistite sacrum exequiarum munus, cũ non paruo sacerdotum numero celebrante; ac Rege, & proceribus cum vniuersa atrata familia subsequentibus; totis demum castris circumlata illa, in loculis condita, atque sacro in loco deponi iussa sunt; quoad finito bello, in Cataloniã in oppida ipsorum trãslata, atq. inter suos reposita fuerunt. Quibus peractis, protinus oppugnationi vrbis operam nauare statuerunt, atque exercitu & copijs, de monte in planitiem ante vrbem eductis, eandem terrã circumquaque obsiderunt. Iamque prolatis machinis, quæ è nauibus in castra asportatæ fuerant, atque ex tam multo apparatu, quattuor dumtaxàt maximas construxerunt; præter eam, quæ à naucleris quinq. nauium, quas Comes Prouinciæ ad Regem miserat munitissimas, ex antenis & ferramentis substructa est. Fuere quoque in vrbe à sarracenis similia nostris obiecta tormenta & balistæ. Sed à Regijs tormentum illud maximum Fundibulum, de quo suprà diximus, paratum fuit maiori quàm anteà substructione, acriores enim illud in ea expugnatione emissiones habuit. Nec dubitandum, fuisse quidem tunc temporis hæc ipsa tormenta tanti momenti, ad prosternendas arces, & diruenda

mœnia:

mœnia: vt eisdem perinde antiqui, atque nostri metallicis, quæ nūc sunt, tormentis vrbes, arcesque expugnarint. Tametsi expeditiora hæc sunt ad intorquendum; atq. ad perterebrandum durissima quæq. longè aptiora. At verò sarraceni ex vrbe viriliter sese defendentes varia, cōtinuaque ballistarum, & tormentorum contortione acerrime Regijs euertendis machinis, vim omnem inferebant: crudelitatemque, inter alias, plus quàm barbaram atque immanissimam in nostros exercebant. Nam captiuos Christianos, quos Rex anathemata sibi fecerat, comprehendi viuos, ac in globum religari, machinisque ballistarijs imponi iubebat; indeque excussos in media Christianorum castra iaciebant. Quam Regis immanitatem tantopere execratus est Iacobus, vt iureiurando se astrinxerit, non cessaturum ab expugnatione, donec Regem barbarenũs caperet, atque pro tam dira immanitate omni cōtumelia atque ignominia afficeret. Vnde Gisbertus Barberanus tormētorum præfectus, materia ex nauibus asportata, immanissimum quoddam tormentum nouum construi fecit, libratum ad maiora vrbis eludenda tormenta, quo securius nostri possent fossæ vrbis appropinquare; paulatimque aggere & fossa castra munire. Tantus enim terror, ex superioribus sarracenorum cōflictationibus, nostros inuaserat; vt plerique noctu sese in proximos montes reciperent; nautæ verò, in naues pernoctatum abirent. Fuit igitur prima illa machina, testudo dicta, ex triplis tabulis, quæ trabalibus fixæ clauis erant, multoque ramorum, ac terræ congestu intextæ, tectoque etiam acuminato, & in vtramque partem ad expellendas pluuias inclinante cōfecta, ac plaustris imposita, vt circūuehi posset; sic à Romanis olim ad vrbiū expugnationem adhiberi solita. Quæ tandē immenso militum labore paulatim fossæ vrbis admota fuit; ac totum illud spatium, quod machina post se liquerat, nostris acquisitum. Quin etiā ad diuertendos hostes, Emporitanus similem machinam construxit: fuitq. tertia huiusmodi à Rege exædificata; ac propterea quòd magnitudine præstaret alijs, munitiori parti vrbis obiecta. Quibus factum est machinis, vt & appropinquare vrbi posset exercitus, & vallo, fossa, atque aggere castra circundari, in eisque perinde ac in munitissima vrbe, tutè contineri. Quo in opere magna profectò

erant

erant militum ad suum cuique munus obeundum, studium & contentio; præclara item procerum, noctu diuque in eo perficiendo, diligentia & attentio: sed mira in illis omnibus Regis vigilia, vbiq. præsens conspectus, & sollicitudo. Verùm, testimonio Regis, longe fuit ardentior ad inflammãdos totius exercitus animos, & persequendum cœptum, assidua cuiusdam fratris Michaelis concionatoris eloquentissimi, sanctissimiq. exhortatio. Qui primus totius ordinis Prædicatorum Lector deputatus erat, & a beato Dominico Tolosæ, in sacrã eius instituti societatem cooptatus: quiq. inclyti cœnobij Prædicatorum Valentiæ primus fundamenta iecerat. Is igitur diuini verbi concione ac virtute, vsqueadeo in ea expeditione profecit, tantamque sanctimoniæ opinionem apud milites consecutus fuerat; vt non solùm auctoritate, sed etiam Imperioquodam gubernaret. Nam sæpe quidem milites, quos neque Rex, neq. Duces, ad subeunda pericula cõmouere poterant; eosdem Michael præsentia & adhortatione sua, nullo negotio permouebat. Neque sane Regis alia in eo bello mẽs erat, quam Michaelis: scilicet, vt deleta sarracenorum superstitione, & vanitate; sanctissimum Christi nomen, eiusque sacrosancta religio in tota Insula propagaretur. Ac neque ab eo profectò militum mores, non procerum facta, neque Ducum Imperia, discrepabant. Quippe diuino tunc Duce numine, eoque confiso Rege, bellum gerebatur. Ideoque apertè, non tectè, aut simulatè cum hoste agebatur: non fraude virtus, non auro fides (quorum armorum frequens nunc vsus) oppugnabatur. Itaq. nullo tempore oppugnatione intermissa, ne tamen sarracenorum ex vrbe eruptionibus machinæ & tormẽta magna quid detrimẽti caperent, à Rege iussum est, vt singulis noctibus cẽtum leuis armaturæ equites excubias & custodias agerent. Cùm interim Infantillus eius Insulæ præpotens sarracenus, collectitio exercitu ex rusticis & paganis, qui se ex suburbijs in mõtanas cryptas, & inaccessas speluncas, quales ibi sunt, metu exercitus receperant, peditum numero quinque millium, equitum verò centum, in collem quendam ascenderat: ibique tentoria fixerat, vnde fons oriebatur, eiusque aqua per media Christianorum castra ducebatur, sed fonte ab illis partim obturato, partim per alia

loca,

loca,& alueos,illius deriuata aqua,exercitum vehemẽter commouit. Qua graui iactura,turbatis omnibus,eiusque caussam suspicantibus: Nunnius, iussu Regis, cum trecentis leuis armaturæ equitibus,aduersum riuuli alueum secutus, eò peruenit: vbi Infantillum cum suis imparatum inueniens ex improuiso est adortus; ac cum eis viriliter pugnauit, dum interfectis quingentis, reliquos in fugam cõiecit: capto Infantillo duce, qui grauiter vulneratus fuerat: direptisque castris; necnon fonte, eodem quo amissus die fuerat, recuperato; atque in natiuum alueum reducto. Demum graui vulnere exanimato Infantillo, cùm in castra deduci viuus non posset, abscissum eius caput ad Regem delatum est. Qua victoria vehementer delectatus Rex fuit, ac collaudato Nunnio, & suis, protinus Infantilli non viuum corpus, ne sarracenorum immanitatem imitaretur, sed mortuum caput pro saxo, maiori machinæ apponi iussit, & in vrbem proijci: quo ab vrbanis cognito, tamque portentoso expauescẽtibus iactu; magnus ortus est plangor, atque illico desperari cœptum. Dum hæc à nostris prosperè geruntur, atque debellato Infantillo cum suis, in quibus nonnulla spes erat Insularibus; ij protinus animaduertentes, nostros cum admodũ paucis magnas passim victorias reportare; ac rursum Afrorum auxilia ex Tunetano Regno nulla sibi comparere; consilium fuit, illis præcipuè sarracenis primatibus, qui oppida & pagos in altera Insulæ parte tenebant, cum Rege, ac Christianis pacisci; antequam vrbe capta, exercitus in vniuersam Insulam depopulaturus mitteretur. Quamobrem Legatos miserunt ad Regem, qui dicerent, se, suaq. omnia in fidem atque potestatem Regis permissuros, neque se cũ Retaboigo Rege consensisse; neque contra Christianorum exercitum omnino coniurasse, nec arma cœpisse; paratosque esse, & imperata facere, & oppidis suis recipere, & frumento, cęterisque rebus iuuare. Quæ sane ex animo Insulani dicebant: erat enim eorũ Princeps Benahabetus, qui ab eo tẽpore, quo Rex in Insulam appulerat, cellas, & horrea sua liberè pabulatoribus patefecit, magnoque fuerat subsidio nostris ad sustinendum bellum. Hunc ergo cæteris Insulæ regulis sequentibus, factum est, vt ea omnia oppida, quę citra vrbem, versus oram alterius Insulę minoris, ad ortum sita sunt,

ta sunt,ad decimumquintum diem,sese Regi dederent. A quo benignè exceptis illis,ac tota penè Insula,præter vrbem, in eius potestatem redacta;duos constituit Insulæ præfectos Berengariũ Durforcium Barcinonensem,equitem nobilissimum;& Iacobum Sanctium Mompelleriensem,à puero Regis domesticum, & familiarem;qui partiti prouinciam,cùm ius dicerent, tũ exercitui frumẽtum,& alia necessaria suggererent: quòd frugum, fructuumq. reliquorum copia,præ cæteris totius orbis,Insula redundet.Est enim maior Balearis valde ferax, atque omni prope copia rerũ referta; neque alia vbiuis inuenta est Insula,quæ tam breui, & angusto spacio contenta(centum M. passuum in longitudinem, in circuitum verò ccccIxxx.M. distat) tam variam,tamque excellentẽ fructuũ, atque animalium,non ad vsum modò,& alimentum,sed etiam ad delicias mortalium,abundantiam,atque illa suppeditet.Nam præterquam quòd tribus vrbibus,tum oppidis ac pagis multis, & portubus vndique frequens est;frumento etiam,sale,oleo,vino,caseoque, pecude,&armentis,atque ferina carne,tantopere abundat,vt non solùm incolis;verùm exteris copiosè sufficiat. Nam & Balearica vina,auctore Plinio,Italis nota satis,atque approbata fuere:& oleum,caseumque non modo proximis Valentiæ,Cataloniæque Regnis,sed Gallicæ quoque, atque Ligusticæ oræ, magno esse vsui ac nutrimento compertum est. Præterea cuniculorum,ceruorum,atque damarum tanta est multitudo, tam certa venatio, vt hac vna profectò posset quotidianus carnium esus in Insula suppleri: præter porcinas,tum domesticorum, tũ syluestrium aprorum carnes, quarum tanta est copia,vt in frustra secta,& foras missæ, apud exteros redundent. Quibus addi potest, summo deliciarum loco, perutilis,salutaris,atque delitiosa myrthus,è cuius flore liquor omni thure Sabęo odoratior elicitur,per loca syluestria, ipsam sponte,atque in magnam copiam Insula proferente. Demum vniuersam Insulam,quindecim tũc oppidis constitisse,refert Regis historia,quorum nomina,præter vrbem maiorem,tum Pontiam,& Pollentiam,quæ Romanorum Coloniæ fuerunt,barbara sunt,atque à sarracenis imposita.Igitur capta atque in potestatem Christianorum redacta Insula, ad vrbis expugnationem transeamus, vbi de moribus & ingenijs Balearium nonnulla dicemus.

H BER-

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS

gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER VII.

Niuersa Insula præter vrbem in potestatem Regis redacta, atque præsidijs, commodioribus in locis, præsertim quà portubus illa patet, dispositis; totius exercitus, atque cura Regis, in vrbis oppugnationem incubuit, eòque totum belli pondus conuersum est, obsidione enim Rex illam capere decreuit. Est autem vrbs, vt dicebamus, quæ respicit meridiem, in medio ferè Insulæ posita, mari sese inter caput Figueranum, & Capendoracatum, quæ quindecim milliaribus interse distant, totidē ad vrbem vsque sinuante. Qui sinus alioqui permagnus, portus efficitur celeberrimus; tantùmque non à Libonoto vento tutus: sed quò interior, eò fit longè tutior, ob constructam, atque manu factam molē, quæ in mare ex vrbe prominet, eique è regione respondet promōtorium Portopini; inde dictum, quòd ab altera promontorij partē versus occasum, maris sinus exiguus sese terræ ingerat, ac paruū portum efficiat, Portopineum nuncupatum. Id ergo promontoriū cum ipsamet manufacta mole, trāquillum, atque ab omni prorsus vento tutum vrbis portū reddunt. In quem, ob incredibilia Insulæ mercimonia, tā magnus esse solet nauiū concursus, vt ex eis aliquādo octuaginta numero simul ibidem conspectæ fuerint. Itaq. vrbs partim in excello colle, partim in planitie, explicata est, & per acclivitatem cōiuncta. Tametsi in colle, qui mari ac portui imminet, & præruptus est, expugnationis tempore, arx sola sita erat, postea verò, templum maximum, & Episcopalis domus cum speculatorio deambulacro, vnde prospectus est maris amœnus, ac periucūdus, iussu Regis exædificata fuere. Adhæc fluuius nō lōge à fontibus deriuatus, qui sese illico in mare pręcipitat, mediā interluit, magnoq. illi est viui,

est vsui, non modò ad eius salubrem purgationem, & hortorum quibus maximè decoratur ipsa, irrigationem: verùm ad nauium etiam aquationem, & portus commoditatem. Denique vrbis ambitus, qui muro satis amplo munitur, ac collem vnà cum planitie comprehendit, tam latus est, vt præter hortos; domiciliorum sex millia contineat: quæ cum alijs operibus, tum magnificentissimè extructa sunt; tum vrbem, quæ decem nunc patet portis, omnium Europæ pulcherrimam, & conspiciendam efficiunt. Quamquàm Iacobi tempore, dempta arce, tota ferè in planitie sita vrbs erat; neque tot, quibus nunc, portis patebat. Ideoque Rex non suprà collem, quem arx custodiebat; sed in planitie castra posuit, indeq; totam visus est obsedisse. Itaque vallo, aggereque ductis, paulatim vrbi admotis machinis, sarracenisque in eas frequenter, sed frustra erumpentibus, eousque peruentum est; vt machinæ, & qui agebantur cuniculi, muros attingerēt, atq. cuiusdam fundamenta turris excauari inciperent: iamque naphtico supposito igni turris hisceret. Quo simul tempore tres aliæ turres similibus oppugnatæ machinis corruerunt. Verùm quæ nostros ab ingressu vrbis prohibebat, perampla erat, atque alta fossa, qua cingebantur mœnia: tametsi siccata illa esset, atque ad agendos cuniculos importuna. Quamobrem duorum Ilerdensium militum consilio & industria, fossa in locis magis irruptioni aptis, terra, ramis, lignisque, & lapidibus oppleta, supero æquata solo fuit, simul & peditibus peruia ad irrumpendum reddita. At verò vrbani, re intellecta, per cuniculos intus actos ignem clam summiserunt, cœpitque materia illa comburi, & aperiri fossa. Sed occurrentibus nostris, riuulo aquæ in eam partem deducto, extinctus ignis fuit: rursumque conduplicata materia, ac machinarum iactibus in eam partem contra vrbanos directis, ne nostros impedirent, fossa denuò repleta fuit. Quæ cùm minimè successissent sarracenis, cuniculos ipsi etiam in nostras machinas agere decreuerunt. Idque vt tutius, magisque simulatè perficerent, nouas quotidie eruptiones in partem, qua cuniculi agebantur, ex vrbe faciebant: vsqueadeò viriliter, ac strenuè pugnantes, vt nostros semel propè deuicerint, ac profligarint: sed protinus redintegrata pugna; Iacobo præeun-

te tam validè dimicatum est; vt sarraceni cum maxima suî strage in vrbem compulsi fuerint: quorum permulti in ipso quoque ingressu occubuere, frequentibus ictibus magnorum lapidum balistæ, vnius ex tormentis maximis, quod in eam partē, vbi erat concursus, scitè fuerat intentum. Quapropter sarracenorum Duces, Regijque Retaboigi consiliarij, impendentem vrbi ruinam, tot illam conquassatam locis, nonnullis etiam perterebratam videntes, ac neque machinis, neq. eruptionibus, quicquam aduersus Christianos se proficere considerantes, communi consilio, Retaboigū adierunt, eique exposuerunt, quanto, quamque aperto in periculo ipse cum suis versaretur: dirutis iam, propeque cōuulsis vrbis mœnibus, oppleta fossa, pluribusq. locis aperto ingressu hostibus nulla cum vrbanis commiseratione vsuris, sed ferro, & igne, vt sæpius minati fuere, cūcta vastaturis: quodq. maxime vrgebat, nullam ipsis spem salutis superesse, non in fuga, interclusis cunctis elabendi locis, Christianis tum exercitu terra; tum classe mari in ipsis prope faucibus portus sese obijcientibus: non in externorum auxilijs, nusquam apparēte Tunetana classe, ac neq. vllo ei portu ad appellendum in Insula, præter vrbanum, relicto; non deniq. in subsidio Insulanorum, quos fere omnes Christianus Rex, aut cōtumaces, vt Infantillū cum eius asseclis ferro & armis cōtriuerat; aut reliquos, qui sese sponte dediderunt, benigne susceptos in potestatem redegerat: quique iuuenis, gloriæque percupidus, neq. destiturus à cœpto sit, donec excidio & incendio vrbis, clarissimos suos enectos duces crudelissimè vlciscatur: neque aliud machinaturus, quàm vt suo demum cuncta subigat imperio. Quibus de caussis, aut conditiones pacis Christiano Regi offerendas esse; aut quascunque ipse dederit accipiendas; daturus enim ille honestas, haud dubie, propterea quòd & pius idem, & maximus suæ habetur cultor religionis, quæ subiectis parcere præcipit, ac nisi in superbos, & contumaces, ferro agere non permittit. Quæ audiens Retaboigus Rex; ac plusquàm manifesta sibi à ducibus proponi agnoscens; à cunctisque consiliarijs quasuis pacis conditiones accipiendas esse approbari videns, Legatos ad Iacobum misit, qui pactis trium dierū inducijs ab eo peterēt, vt viros probatæ fidei ad se mitteret, quibus

cum

cum tute posset de cōcordia agere. Quos Iacobus benigne audiēs, annuensq. postulatis, protinus Nunniū cum equitibus decem, & Hebræo quodā Cæsaraugustano, nomine Bachiel linguæ Arabicę perito, ad illum ire iussit. Qui vrbē ingressi, quā de industria ab ipsis collustrari totā permissum fuit; vt eius ad propugnandum apparatū, beneq. armatam multitudinē, nostris referrēt: tandē ad Regē intromissi sunt: sed quanquam longo spatio temporis cū eo collocuti; tamen, aut dissimulante ipso, aut eiusdem dicta Hebręo malè interpretāte, nihil quidem certi ab eo, sed ambigua ferè omnia ex eius sermonibus percipi potuere. Vnde cunctante Nūnio, Iacobus Petrum Cornelium eò summisit: cui adfuit quidā Egidius Alago Aragonensis, qui olim nauigans, à Balearicis piratis captus, ac Retaboigo dono datus, ad Machometanā sectā desciuerat. Is mētem sui Regis intelligens, palam Cornelio illius sermones hos esse dixit: nēpe ipsum compensaturum Iacobo omnes sumptus ab eo, & à proceribus factos, in eius expeditione belli, & transitu in Insulā, modo illico Iacobus cū exercitu, & omni classe, ab Insula Barcinonē abscederet. Quibus ad Iacobū perlatis, respōderi iussit; desineret ille talia frustra iactare, atq. inanibus conditionibus oblatis, sese à libera & vera deditione redimere; curaret potiùs vrbē suam ab impendenti vastatione defendere; se enim, castra iccirco aduersa ei parti vrbis, qua Barcino respicitur, posuisse; vt debellata post se iā vniuersa Insula, sua in Barcinonē reuersio, rectà fieret per mediam eius vrbē. Quæ Retaboigus mente perpendens, sequenti die vrbe exiēs, porta Portopinea, tabernaculum magnificū, purpureis auroq. intextis velis, in cāpo, Christianorū inspectāte exercitu, collocari iussit; eoq. Nunniū accersiuit, vt cū eo denuo de honestis deditionis conditionibus pacisceretur: eas tum petens paulò tolerabiliores. Ad quem Nunnius apertè locutus est, fallò sibi ipsum persuadere, Iacobum, qui nihil tam in ea expugnatione, quàm suorum interfectorum ducum vltionem anhelet; ac vt rerum potiatur, quicquam præter nudam, atque absolutam deditionem admissurum. Nō enim Baleares Insulæ duos Reges magis quàm terra duos Soles habere posse. Quæ dicta Retaboigus protinus, vel sine interprete, percipiens, Nunnium abire nitentem iussit consi-

 stere:

ſtere;eiq. pactiones lōgè ęquiores,atq. Iacobo gratiores, ſe facturū promiſit:videlicet,liberè relicturū vrbem ſimul cū Inſula & adiacētibus Iacobo:claſſe tamē ipſius ſibi accommodata, quâ tute poſſet ipſe,cum tota domo & familia,atq. vniuerſa re,in Africam traijcere;ac vnà deferre ſecum omnes,qui ſe ſequi vellent ſarracenos;pro vnoquoq. ipſorum quinq. Biſantios(quorū ſinguli tribus victoriatis,ſolidos Barcinonenſes appellant,ęſtimabantur)erogaturū promittens:modò qui remanerent ad culturam Inſulæ,humanè tractarentur. Quæ Nunnius ad Iacobum deferens, conuocato conſilio Antiſtitum,ſimul & procerum, atq. primorū exercitus, ea omnia ordine,quo enarrata ſunt,expoſuit: ſubiungens ſe in eam ſententiā pedibus omnino iturum, quæ de pactis & cōditionibus diceretur: ne ſi vi,& armis oppugnanda vrbs eſſet,cum tā valde magna exercitus iactura,atq. Chriſtiani ſanguinis effuſione id fieret, quāta ex tam armata,atq. pro aris,focisq. propugnatura Balearica expectari gente poterat: quādoquidem innumerabilis prope eſſet in vrbe multitudo militum ad propugnandum, vt ipſe viderat, expeditiſsima. Cuius ſententiæ vehementer ab omnibus reclamatum eſt, maximè verò ab Emporitano Comite, tum Raimūdo Alamanio, necnon Cerbellonio,& Claramuntio, Cataloniæ proceribus, qui Benearnēſi,& Moncadæ cōſanguinei erant; adhucq. lamentabilē eorum interitum lugebāt. Vnde ne vehementius inclamarēt,indicto ſilentio, vnus ex eis Alamanius pro omnibus ad Regē, ſic verba fecit. Difficilis profectò eſt, ac ſæpe quidē intolerabilis,optime Rex, vltionis cum benignitate ſocietas;quòd illa iuſtitiæ, hæc autē fatuæ cuiuſdā æquitatis vices gerat;illius enim leges perpetuę ſunt, atque natura immutabiles;huius verò vis omnis in humano,vario mutabilique ſita eſt arbitrio,quòd quidem ſi in bello potiſsimum, quod ſemper vltionis cauſſa ſuſcipi debet, iuſtitiæ præferatur, præuerti ſane omnia,atque peſſundari neceſſe eſt: proptereaquòd bellatoribus nihil obuenire poſsit pernitioſius, quàm benignitatis gratia,quid impunitum relinquere. Ergò ne,Benearnenſis, Moncadæ, aliorumq. ſui clariſsimi generis, ſanguinis adhuc efferueſcentis, atq. pro te effuſi vltio, iniquiſsima effundentiū hoſtium pactione præponderabitur? Tam parui tibi erit,tuorum obita pro

te mors

te mors necessariorum, vt ne vltione quidem cupias illam redime re? An non æquius multo est; atque pro lege vindictæ iustius; vt isto rum canum sanguine, amicorum sanguis, quem linxerunt illi, ipsius ante ora exercitus expietur? vt pro eo quòd tuorum oppetitas pro te mortes, tam bellè vindices? multorum quoque vitas arctius tibi ad oppetendum addicas? sicq. quo teneris vltionis debito absoluaris; & iustitiæ vindicis, & magni expugnatoris cognomento decoreris? Age igitur, hostili sanguine permitte nobis dextras perfundere: nullaque ætatis, nulla sexus ratio habeatur; ac nisi sese tibi hostis libere, ac pro arbitrio dediderit, nullas omnino cōditiones pacis ab eo accipe. In fraudem enim Regia illa vulpecula deducere vult regium leonem. Quid enim commoliri ipsum putas? dum se, suaque omnia, & quotquot velit militum, secum asportare posse petit; quàm vt auro, & pretiosissima quaq. re ciuitatem expoliet? vt & vacuam capias, & tuos milites illius direptione, tāquam laborum premio, defraudes? Quid, quos velit milites, vt possit adducere, quàm vt lectissimo quoq. perducto secum, iūcto Afro, inuictissimum inde exercitum reducat, quò facilè tum Insulam recuperet; tū te omnino Regno pellat? Quare ipsum abscinde caput Insulæ, si tota cupis perfrui tranquillè, vrbemq. tot perforatā locis; tantisq. diuitijs, & spolijs affluētem, tuis militibus pro meritissima laborū mercede, intrandam & diripiendam concede. Neq. enim cōmise ratione digna est, quæ tibi tuisque tot, tantasque vltionis atq. vindictæ pœnas debet. Quæ cū dixisset Alamanius, Regi ac vniuersis cōsiliarijs grata omnino fuere ea; ac vno excepto Nunnio, illius sentētiam sequuti omnes. Itaq. protinus deliberata expugnatione, Retæboigum Regem ab omni spe pacis deiecerunt. Quod vrbani tam inique tulerunt, vt ex desperata salute, acerrime aut ad sese defendendum, aut cum maxima Christianorum strage, ante sua mœnia oppetendum coniurarint: adeoq. ab ea desperatione magnas sibi vires auxerunt; animati ad nihili vitam ducendum, modo Christianis auferrent; vt à nostris quodammodò non desierit detrectari expugnatio; ac, vt in ipso prope conflictu deprehensum fuit, nonnulli ex his, qui Nunnio de pace agenti nimis animose restiterant, ingemuerint, vehementerque, quòd ab eius

sententia discesserint, pœnituerint. Verùm, quod sarracenis ab desperatione, id nostris ab spe certa potiundæ, atque diripiendæ vrbis, excreuit animi, viriúque: ac multo plus in Iacobo, cuius mēs diuino freta numine omnis in eo erat, vt capta vrbe, impiaq; Mahometanorum secta extirpata, Christiana prorsus induceretur religio: ex quo maiori quàm cæteri spe erectus ille, de potiunda vrbe minime dubitabat. Vnde continuata obsidione, atque tormentis & machinis vrbi propiùs admotis, sese omnes ad oppugnationē præpararunt. Atque vt maiori contentione iniretur oppugnatio, Antistitum, procerum sententia fuit, vt congregato in vnum locum exercitu, ad id sese omnes iureiurando obstringerent; vt oppugnatione durante, nullus locum, quem tenuisset desereret; seu pedem referret; nisi lętali percussus vulnere fuisset: secùs facientes, proditionis, seu cōspirationis insimularentur. Fuitq; tum illud maximè commemorandū, quòd primus omnium Rex, extēta manu in tabellas Euangeliorum, iuramēto se voluerit obstringere; quod neque ab Antistitibus, neq; à proceribus fuit illi permissum. Quæ gesta fuere ipsomet die festo Natalis Christi domini nostri solenniter, & quàm deuotissimè à Rege & vniuerso exercitu celebrato. Quo die, quidam nobilissimus eques, nomine Carrocius (vt autor est Asclotius Catalanus, antiquus huius historię scriptor) è magnis Germaniæ proceribus oriundus, qui Regē in eo bello suis stipendijs sequebatur, militari auctoramento, publicè, ac cū magna pōpa à Rege fuit insignitus. Cui deinde propter eximia ab eo, tā in Balearico, quàm in Valentino paulò post consecuto bello, exhibita, terra mariq; ue, militaria officia, tū illi maris præfectura delata est; tum amplissimis à Rege prædijs in Valentino Regno idem cumulatus. Nam insigni tunc Rebolledano oppido, eique proximo Carrocij fonte nuncupato, donatus fuit. Cuius postea filij, & successores, sub eodem Iacobo, alijsque Aragonię Regibus militantes, tam proprijs, quàm paternis promeritis, non in Valentino Regno solū, sed in Catalonia & Sardinia, cum perampla ac perillustri familia, quæ nunc extat, tum prædijs, oppidisque, tam valde ditati fuerunt; vt magnatûm quoque titulo & insignibus decoratos esse inueniamus. Cæterùm nullis acceptis à Iacobo cōditionibus à Balearibus

oblatis; cum desperata omnino res esset., tam obstinato illi animo esse cœperunt, vt nulli vsquam ciues ad occumbendum pro defensione patriæ inuenti fuerint paratiores. Nam & frumētaria re, & commeatu, & armis, & multo munita milite vrbs erat, & studio propugnandi, propter desperatam salutem, mirum inmodum firmata: quin & præter vrbanos, magna Insulanorũ manus sese paulatim collegerat, atq. in mōtanas cryptas, & inaccessas spelūcas, abdiderat; vt & se defendere, & opportunè vrbanis subsidio esse posset. Nam ij quidem, si vrbem ingredi potuissent, haud dubiè, inexpugnabilem fecissent. Vnde timeri iam à nostris, non contemni, vt antea cœpit hostis: vt qui à tergo furtim; à frōte manifestè premere posset. Qua caussa Rex accuratius munire castra, ac nisi ex lectissimis exercitus præsidia collocare; ideoque tres cohortes, centum quamque equitum præparari iussit, quæ pro castris excubias agerent. Quarum vna præsidio esset machinis & tormentis: altera è regione Barboletanæ portæ, quæ arci vrbis cōiuncta est, staret: tertia contra portam Portopineam, vt eruptionibus vrbanorum occurrerent. Verùm eo maximè anno, rigente bruma, neque tantam vim frigoris noctu sustinentes milites, vno, aut altero relicto in statione equite, qui de eruptione nunciaret, reliqui sese in tabernacula recipiebant. Id Rex animaduertens, egreque ferēs, non amplius fidens illis, ex cohorte regia, quam habebat lectissimā, fidissimāq; totidem elegit, quibus eiusmodi excubias cōmisit. Cui rei vsqueadeò intentus erat, deque incolumitate exercitus tam graui, nocte dieque, cura angebatur; vt vel quinque diebus, quibus præparandæ oppugnationi nauata est opera, à nemine visus fuerit somnum capere, vixque cibum sumere: eoque magis; quòd per id temporis, tā ingens fuit nummariæ rei inopia, vt necesse Regi fuerit, ad sustentandum exercitum, Bisantiorum sexaginta millia, aureorum nummorum vix decem millia constituentium, mutuò accipere à mercatoribus, qui è Catalonia venerant cum ingenti summa auri, vt direptioni vrbis interessent, ad redimēda parui, vt solēt, à militibus spolia. Itaque sequenti nocte, nempe tertio Kalendas Ianuarij, publico denuntiatum edicto fuit; vt sacris sub auroram factis, atque sacratissimo Christi corpore ab vnoquoq. deuotè sumpto, ad vr-

bis oppugnationem, sua quisque in statione armatus consisteret. Qui dum præstò sunt, ac pugnæ signum expectant; ecce Lupus Ximenius Luesanus nobilis Aragonensis; atque regiæ cohortis præfectus, ad Regem, qui intra vallum acies ad pugnam disponebat, venit; significans, se à duobus scutiferis secretò in vrbem missis accepisse, perpaucos in vrbe esse, qui excubias, & custodias noctu agerent; atque toto eo interuallo, à quinta vsque ad sextam turrim, ducto à summa arce, ad læuã numero, nullas omnino fieri: inesseq. præterea vicatim, & per plateas vrbis, magnum cadauerum numerum; atque vniuersam ciuitatem, etsi plenam multitudine, tamen timore, mœroreque pleniorem esse. Proinde oportere statim concubia nocte, intrare vrbem, ac rerum potiri. At Rex prudentissimè consideratis omnibus, quæ pro honore, & incolumitate exercitus facerent; noctu rem tantam periclitari se nolle respondit: ingenium ille militũ à Leonis natura minime diuersum agnosces. Nã quemadmodũ, inquiẽs, dum is à nemine se videri putat, venatores præsentiens fugit, seseq. timidissimè occultat: si verò aliquem præsentem habuerit; sistit gradum, atque ad nullius occursum expauescit; immo strenuè cum fortissimo quoque dimicat: sic miles perpugnax licèt, noctũ, cùm neque ducem, à quo laudetur, neque commilitonem, cuius fortitudinem æmuletur, neque decurionem, quẽ vereatur, videat; neque se à quoquam videri sentiat; timore obscuritate aucto; & pericula diffugit, & vmbram potius, quã hostem petit, & militari cuiuis iureiurando, & honori, vnam sui tantum incolumitatem præfert. Quamobrẽ crastino die, luce palàm esse confligendum censuit. Cùm igitur dies esset, dimissis cohortibus duabus, quę castra, & impedimenta custodirent; si fortè montani hostes in ea irrumperent; Rex medio in campo, agminibus inter vrbem & castra instructis, locũ paulo eminentiorem conscendens, vidensque maiorem partem procerum, atque exercitus, non tam ad vrbis direptionem, quàm ad suorũ vltionem esse intẽtos, breui vniuersos, sic est ad pugnam cohortatus. Etsi scio milites, pro laboribus, quos mecum ipsi pertulistis, próque victorijs, quas manu mihi vestra peperistis, vniuersa Regna mea, si dedero, parem adhuc vestris meritis gratiam, me non esse relaturum; tamen ne interim,

volun

voluntate tantùm,aut verbis pascere vos videar,ecce vrbem vobis offero omnium regnorum meorum opulentissimam; vt & extremum de ipsa supplicium,quod cupitis,amissos bello socios vlciscẽdi gratia sumatis:& spoliorum,atq. manubiarum copia referti, diuites ac felices ad vestros,atque in patriã remigretis. Proinde pergite, atque omni studio & viribus, ad hanc oppugnationem incumbite. Nam & propitium habebitis Deum, de cuius inimicis vindictam sumitis: & me vobis maxime deuinctum reddetis, cui hodie manu vestra Balearicum triumphum decernitis: & vobis strenue demùm pugnantibus,terra famam, cœlo gloriam immortalem comparabitis. Hæc dicens,signo ter dato, in vrbem impetum fieri iussit. Tum peditatus, quem illico sequutus est equitatus,vrbi ac fossæ appropinquarunt: atq magna vociferatione edita,quà murus antea,impleta fossa, perterebratus fuerat, ipsam intrarunt;quingentis præmissis peditibus,quibus totidem ex lectissimis sarracenis obuiam fuerunt:verùm ob angustiam vicorum, ad trigenos hinc inde deducta est concertatio:quanquam anceps quidem illa,donec per transuersos calles inuolãs equitatus,sarracenorum confertam manum perrupit. Quo die, non Christianorum modò,sed sarracenorum,qui aderant,testimonio comprobata fama fuit;in prima equestri Christianorum acie, equitem quendam fulgentibus indutum armis,equoque, & epiphijs splendentem albis,conspectum fuisse;eiusque aspectu,& pugnandi ardore,sarracenorum animos maximo consternari timore cœpisse: quem creditum est(regia testante historia)beatum Georgium fuisse,qui patronus ac defensor Regnorum Aragonũm,in eo conflictu,suis cõtra sarracenos adfuit militibus:ijs præsertim,qui eius insigne, purpuream scilicet crucem Domini gerebant: ea quippe cataphracti specie & figura,cùm in hac pugna; tum alijs multis in prælijs, cùm in prima acie,sepe cum illo insigni victoriæ fuit visus. Itaq. magna cum Aragonensium, & Catalanorum ęmulatione commissa cum sarracenis pugna extitit: multis vtrinq. cadentibus:sarracenis quidem, nihil non in sui defensionem commolientibus ;perq. vicos & domos,lapides,saxa,fustes,tegulas,ignem,sagittas, ministrante furore,in nostros iacientibus;nostris verò,scutis telorum vim tan-

tam sustinentibus,atque testudine facta,in eam partem,vbi hostes magis conferti essent, impetum facientibus. Verùm sarracenorũ vis omnis,cùm in multitudine,tum in conspectu, & præsentia Regis sui posita erat. Nam idẽ ipse Rex armatus albo insidens equo, primus erat in acie suos animosè ad se, vrbemque defendendam exhortans; adeoque cunctos eius vrgebat præsentia, vt gloriosius ducerent coràm,pugnante ipso,vitã profundere; quàm eo victo, viuere ac superesse.Quamobrem cõglobato agmine, sic se defendebant, vt nequicquam in eos nostri proficerent; immo pedem quandoque cogerẽtur referre. Sed interim, vniuerso equitatu sese in vrbem immittẽte,atq. in pedestres sarracenorũ acies vicatim irrumpente,cõclamata à nostris victoria,protinus cõsternato illi animo fuere, ac neque resistere valentes,per Barboletanã & Portopineam portas,cum vxoribus cuncti sese fugæ mandarunt: tanta verò fuit fugientium multitudo,vt omnibus illius ętatis scriptoribus, & historia Regis attestantibus, compertum fuerit,triginta milliũ numerum vtriusque sexus hominum expleuisse, qui sese in montana loca recepere.quos tamen nulli ex nostris insequi voluere, adeò sese prædæ omnes,atque direptioni vrbis dedidere. Quæ militum auaritia,atque in persequendo hoste socordia,in caussa fuit,vt bellum longè acrius cum montanis postea fuerit gestum.Itaq. fugientibus ex vrbe sarracenis, ac Regem suum secum abducere nitentibus,abire ille noluit,neque vrbem deserere:seseque potius in vetus quoddam palatium recepit,tribus,vel quattuor suis intimis comitatus. Quo tempore Iacobus cum equitibus Regię cohortis vrbẽ intrauit,atque ipsis in direptionem abeuntibus,cum paucis arcem petijt,in quam se receperant nonnulli ciuitatis primates,qui cõspecto, atque agnito Rege, continuò se ei cum arce dedituros dixerunt ; modò ipse relinqueret aliquot ex suis, pro foribus arcis,qui præsidio eis essent contra direptores. Sed cùm intellexisset illorũ Regem ab arce abesse, relicto vno ex proceribus cum aliquot militibus in custodia arcis,iuncto Nunnio, Regem cœpit conquirere; quem tandem in eo, quo dictum est, palatio inueniens, atque ex fulgentibus armis, & optima corporis habitudine eũ esse dignoscens, manu illius barbam apprehendens (se enim apprehensurũ

multò

multò ante prædixerat) noli, inquit, timere, captus à me es, viues. Eoque in custodia relicto, Iacobus arcem repetijt; quæ protinus ei fuit tradita: inuento ibidem, atque capto filio Regis puero annos nato tredecim. Is postea Christo nomen dedit, & Iacobus vocatus est, atque in Aragoniam à Rege in triumphum ductus, donisque, ac prædijs multis fuit cumulatus. Tametsi de eius parēte Retaboygo nulla fit amplius in historia Regis, aliorumvè historicorum mētio: cùm à Iacobo, neque in Hispaniam translatus fuerit, neque, in triumphum ductus; quinimmo creditū est, illum in vrbe in vinculis fuisse relictum; ibique situ & squalore, atque mœrore confectum interijsse. Demum sarracenorum tanta fuit in vrbe strages & occisio, vt ad viginti millia occubuisse compertum fuerit; nec inulta quidem; quandoquidem ex nostris quàm multi perierunt. Hunc ergo in modum Insula maior eiusq. vrbs gloriosissimè à Iacobo expugnatæ fuere, pridie Kalendas Ianuarij, anni Christianæ salutis M.cc.xxx. Ergo vrbe capta, atq. eius præda militibus concessa, tanta fuit eorum in colligenda cupiditas; tanta rapacitas; vt vel exacto triduo, vix ab ea reprimi potuerit exercitus: tametsi diuina certè cautum prouidentia fuit, vt minori cum ipsius offensione direptio fieret; elabentibus vnà cum viris, atq. in montana fugientibus, teneræ ac iuuenilis ætatis fœminis. Vnde direptio, quæ sæpe ob captas fœminas, exardescente libidine, bilem, atq. execrabiles contētiones, in ipsamet direptione commouere solet; illis absentibus, longè fuit pacatior, atque ad eam, quæ postea sequuta est manubiarum diuisionem faciēdam, multo facilior. Quæ autē in vrbe fuerit auri numerati, & argenti facti, atq. signati, summa: quæ vasorum, tum vestium, ac etiam equorum, & omnis generis iumētorum innumerabilitas comparata: quæ denique manubiarum, in Regia, & in templis copia, vix credi potest. At verò spolia, dempto auro, item argento, & gemmis, quæ facilè abscondi, atque negari poterant; neque extorquere à militibus tutum erat; vniuersa in vnum coaceruari, atq. inita olim pacta de diuidūdis spolijs Rex obseruari iussit, statimque ea publice sub hasta vēdi cœpere: ac pro vniuscuiusque merito, & in bello factis impendijs, ita cuiq. diuidi. Quæ vt fidelius, ac sine querela fierent, eius rei cura demandata fuit Barcino-

cinonensi, ac Ilerdensi Episcopis; & Nunnio Sanctio, & Emporitano, necnon Raimundo Alamanio, & Berengario Agerési, qui adiunctis sibi Petro Cornelio, & Simenio Vrrea, spolia diuiserunt. Tametsi, vt fieri solet in diuisione rerum, neminem fere sua contentum sorte esse, subita contra diuisores exorta est rebellio à militibus, fuereque ex eo nonnullæ procerum domus direptæ. Cui rei protinus Rex occurrens, nonnullos ex compilatoribus compreh ẽdi iussit; atque illico tumultus & conspiratio sedata fuerunt. Sed in ea spoliorum diuisione Rex magnam haberi voluit rationem fratris Bernardi Campanij præfecti Mirauetensis, atque in Regnis Aragonum, Magistri Templariorum, vt diximus, vicarij; ob strenua, præstantissimaque eius, ac multorũ equitum sui ordinis facta, impẽdiaque. Qua caussa eidẽ, & prædia, & pagi, & locus etiam ad condẽdum templũ, & milites quadraginta ipsius ordinis sustentandos, liberalitate Regis in Insula concessa fuere. Ea igitur communi manubiarum diuisione, tamque liberali bonorum communicatione, Rex multum sibi apud omnes, & auctoritatis, & nominis, atque beneuolentiæ comparauit. Intereà Nunnius, vt tuta essent omnia vndique, parari fecit expeditam, atque celeritate præstantem nauẽ vnam, duabus iunctis triremibus, vt ijs Africanam oram percurreret, videretque, num quispiam ex finitimis Insulæ Regibus, aut re, aut copijs, Balearibus subsidio esse, aut exercitum eò mittere curaret. Verùm subitò à cepto destitit, occasione pestis crudelissimæ, quæ ab infecto, & contaminato aere, tot proiectione cadauerum insepultorum, perniciosissimè orta fuit: quæq. vniuersam Insulam, maximè verò ciuitatem, sic inuasit, vt non solùm plebeios, atq. infimos quosque homines, ad infinitum prope numerum; sed primarios exercitus viros, miserabiliter interemerit. Nam vno mense, Claramontius Alamanius, Perezius Mirtatius Aragonensis nobilissimus, quin & Cerbellonius, vnà cum bellicosissimo Emporitano Comite, cum maximo Regis, atque totius exercitus dolore, de medio sublati fuere: cùm nulli magis quàm ij, & qui antea cum Benearnensi & Moncada occubuere proceres, Regem tum re, & armis, tum consilio & fidelitate iuuerint: & in occupanda Insula pars magna fuerint. Quorum interitu Rex, societate & comitatu pro-

cerum

cerum imminui,se,ac deseri vidēs,Petro Cornelio Magistro equitum mandauit,vt capta ex regio ærario summa cētum mille victoriatorum,in Aragoniam proficisceretur; indeque conscripta cōhorte centū quinquaginta equitum cataphractorum,maturatò ad se,cum ea remearet:ac præ cæteris Athum Focium,& Rodericum Licianam,Barones præstantissimos,qui regijs etiam stipendijs,& honorarijs potiebantur,secum adduceret; propterea quod crescentibus Regnis, necesse esset ad ea conseruanda, augeri quoque copias & exercitum. Quæ cùm diligenter à Cornelio perficerentur, ac pręter illos,multi etiam cum Cornelio in Insulam venirent,exercitus magna ex parte suppleri cœpit, atque à duplici refici iactura, quæ consecuta fuit,tum ex pestilentia; tum ex discessu multorum, qui capta,atque direpta vrbe,spolijs opimis,protinus in Cataloniā remigarunt.Itaque suppletis copijs, atque aucto exercitu, Rex in sarracenos, qui sese in montana loca receperant,atque Sollarium, Almarauichum, & Baialbaharium oppida munire cœperant, bellum commouit;propterea quòd eruptiones ab eis multæ,ad vsque vrbis portas, prædaque ingens, cum maxima nostrorum iactura fierent;atque impedimento essent;ne à ciuitate in Pollentiam paruam vrbem,sed commercio idoneam,tutus esset transitus. Vnde cum exercitu viam Buniolanæ vallis ingressus;à dextra arcem Olerianam omnium Insulæ munitissimam pręteriens, paululumq́. ab exercitu secedens,cùm in montem ascendisset,exercitus noluit cōstituto sibi in loco contineri;sed rectà ad pagum Incám, nunc celebre oppidum petere.Id Rex prospiciens,dimisso Guillermo Moncada Raimundi filio,(qui posteà Fraga oppido Aragonensi in cōfinibus Cataloniæ potitus est)in postrema acie, cum paucis traducto mōte, ac citatis equis,exercitum vt retineret,properabat attingere;sed is vltra procedens, in vallem descenderat; adeoque propinquus oppido erat,in quem refocillandi gratia, turbato ordinę tendebat;vt retrahere illum minime Rex potuerit. Vnde sarraceni videntes Christianorū agmina diuidi,& quasi vagantia disper gi,idoneam occasionem nacti, sexcenti numero postremam aciē tentare conati sunt:quę tamen satis parata ad pugnandum inuenta,viriliter ab ipsa repressi fuere, ac per accliuitatem montis fuge-

re coacti. Tum Rex consilium inijt cum eodem Moncada, Nunnio, & Cornelio, placuitque ea sententia, ne se Rex contineret loco tam propinquo hostibus, qui numerum trium millium efficiebāt; vel ex eo maximè, quòd commeatus, & impedimenta in ipso pago Inca, vbi & exercitus, constiterant. Quare per medios fere hostes pagum petijt, non amplius quàm quadraginta comitātibus equitibus, tā benè instructo agmine, vt ne aggredi eos sarraceni ausi fuerint: tametsi audaciæ potius, quam fortitudini fuerit Regi datum, cùm tam paucis, per medios, atq. tā multos hostes progredi: quos nihilominus tamen, cognita eorum timiditate, atq. armamentorū inopia, oppugnasset Rex illicò, si in aperto & campestri loco fuissent. verùm ea erat asperitas montiū, adeoque munita naturâ loca, vbi se hostis continebat, nouis vt cōtra eos machinationibus esset vtendum, quas in vrbe meditaretur. Itaque tunc Incam peruenit, vbi exprobrato torpore & socordia Ducum, qui sibi clamitanti minimè paruissent, in vrbem reuersus est cum exercitu, deferens secum commeatum & impedimenta pagi. Eo tempore Vgo Follalcherius Magister equitum ordinis Hospitalium triremi in vrbem appulit, quindecim comitatus equitibus sui ordinis. Hunc Rex excepit benignissimè, eo amore, & honore ipsum, eiusque ordinē prosequutus, vt tametsi prædiorum omnium facta fuerat diuisio, vixque reliqua esset portio; nihilominus sua quoque Hospitalarijs equitibus triginta, saluis aliorum portionibus, pars contigerit, perinde ac Templarijs paulò ante fuerat concessa. Hæc autem portio magni fuit habita ab Hospitalarijs, qui tametsi nouissimi ad Insulā venissent, nec oppugnationi vrbis interfuissent; pari tamen cum Templarijs prēmio à Rege donati fuerint. permisit etiam eisdem antiquum portus nauale, vbi domos sibi illi, atque Xenodochium edificarent. Cæterùm ciuitatis, atque totius oræ maritimæ compositis, ac sedatis rebus, montanarum cura Regem maxime angebat; quod hæ impedimento ei essent, ne in continentem illicò remearet, tot ipsum, eiusque præsentiam deposcentibus Cataloniæ, Aragoniæque negocijs, quæ minimè nisi præsente ipso confici poterāt. Ex quo non tantùm de deuictis hostibus gaudebat ille, quantū de non victis dolebat; ideoque more impatiens, iunctis copijs, duce

Nunnio

Nunnio, vna cum Episcopo Barcinonensi, atque Simenio Vrrea, & promagistro equitum, eiusque equitibus Hospitalarijs, Inchā oppidum reuenerunt, vbi se Sarraceni continebant. Indeque excelsum conscendentes collem Dartanæ, ab exploratoribus didicerunt, Sarracenos in intimas quasdam maiorum mōtium speluncas sese abdidisse, in eam potissimùm, quæ extrinsecùs omnium asperrima, eminentissimaque, intus verò mirè profunda & capacissima erat; perplures siquidem concameratas cauernas continebat: in quibus consistentes facilè se à quouis saxorum ictu defendebant; faciliusque ad se descendere conantes, in ipso ingressu interimebant: quin etiam rursum rupem ascendentes, per secreta quoque foramina frequenti sagittarum coniectione configebant. Itaque rupem obsidente exercitu, vt primùm milites, qui vix bini, aut terni admittebantur, sese latētibus in conspectum dabant, tam sagittis per foramina confixi, quam lapidibus ab alto obruti, decidebant. Quo in conflictu, cum dies aliquot exercitus magno suo damno contriuisset, ac nihil profecisset, statim illorū tuguria, quæ pro foraminibus locata habebant, incendere statuerunt. de quo maximè dolētes illi, atq. cùm infestatione fumi; tum situ & squallore ex reclusione, malè habentes, deditione egerunt; ea conditione & pacto, vt si intra octo dies socij montani minimè subsidio eis essent, se dederent. Interim proceres, dimissa ibi parte exercitus, cum altera per montes excurrentes, vt subsidia, si qua obsessis venirent, interciperent, prædas non paucas faciebant: maximè verò Petrus Massa Dux clarissimus, qui aliam similem rupem arte & vi cepit, quingentis in ea captis, & ad Regem adductis Sarracenis. Tandem elapso deditionis die, nullo occurrente subsidio, spelunca in Regis potestatem venit: è qua prodiere mille quingenti Sarraceni, qui se Regi ad pedes prouoluētes, obtulerūt boum. X. ouium verò xxx. millia. Tanta enim est insulæ feracitas & vbertas, vt in eius quasi angulo teneri ac pasci illa potuerint. Qua præda capta, Rex cum exercitu reuersus, vrbem ouans intrauit: vbi couocato consilio, de Insulæ Sarracenis fuit actū. Consultius nè esset illos in cōtinentē transferre, ne magna cùm esset eorum multitudo, aduentātibus Afris, conspirationē facerēt, atq. Christianorū Resp.

detrimentũ caperet? An potiùs manere eos fieret vtilius, vt essent, quibus Christiani vterentur vt seruis ad excolendũ agrum, & alias nauandum operas; ne ob paucitatẽ colonorum terra quoque cultione vacans syluesceret, ac redigeretur in solitudinem. In quam partem ferè omnes incubuerunt: maximè verò qui prædijs, atque oppidis à Rege in Insula donati fuere, sicq; relinquendos esse pronuntiarunt. Quæ sententia non multò post, consecuta illorum rebellione, visa fuit perniciosior. Hoc tempore, Rodericus Liciana in Insulam venit, triginta secũ cataphractos, ac duas cohortes adducens; Athone quoque Focio, & Blasco Massa Aragonensibus sequentibus; qui etiam cum altera manu militum nauigantes, tempestate coacti sunt in continentẽ remeare, ac Tarraconẽ appellere. Itaq; rerum potitus Rex, cõpositis nonnullis querelis: de diuisionibus agrorũ, deque areis ad ædificãdas in vrbe domos magis opportunis egit. Qua in re, liberalissimè, sed magna quidẽ cum arte & prudentia se gessit, vt nimijs, petulantissimisq́. multorũ efflagitationibus occurreret. Demũ custodia & munitione totius oræ maritimę optimè dispositis, in Cataloniã decimoquarto mẽse, ex quo ab eius ora cum classe soluerat, atque Insulæ oppugnationem inierat, remigare statuit. Quamobrem Bernardum Sentaugenianum nobilissimum, fidissimumque Catalanum, totius Insulæ præfectum reliquit; eique mandauit, vt expeditionem in Insulam minorem, & alias adiacentes pararet; quas ipse breui reueniens, diuino concedente numine, oppugnare decreuerat. Cui etiam præfecto, præter Torrellanum oppidum, quod ei ex diuisione obtigerat, nonnulla alia coniuncta oppida, dum viueret, concessa fuere. Prouidit etiam Rex, ne arma, equi, & tormenta bellica, quæ ad propugnationem Insulæ necessaria essent, aliò asportarentur. Non enim minor eum premebat solicitudo & cura tuẽdæ Insulæ, quàm pressit debellandæ. Nam præterquam quod capta illa, opulentissimum ditioni suæ Regnum adiecit; visus est etiam superioribus Hispaniarum Regibus longiùs latiusque præcurrisse. vt qui Baleares præstantissimas Iberici maris Insulas omnium primus expugnauerit: ac neq; minorem inde laudem assecutus fuerit, quàm sibi meruisse amplissimam, celeberrimamq. omni ex parte arbitratus est

Q. Cecilius Metellus Consul Romanus, qui eiusmodi Insulas Romano Imperio subijciens, reportatam inde victoriam, ob quam triumpho donatus est, tanti habuit, vt à deuictis Balearibus, Balearicus cognominari studuerit. Quale profectò cognomentum, hoc ipso potiùs Iacobo deberi constat, quòd eas non modò ceperit, sed captas cùm conseruauerit, tum Mahometana extirpata inde impietate, ad verum Dei cultum traduxerit. Quem planè religionis cultum Baleares adeò piè, continenterque obseruarunt, vt ab eo tempore nulla in eos Christianę defectionis labes inciderit, nullum fidei factum fuerit naufragium. Sed vt sunt optimo, atque excellenti ingenio præditi; ita neque à vera vnquam religione decisceruntt. Vnde fit, vt in ipsos Christianæ fidei hostes Mahometanos, nulli sint Balearibus truculentiores: vti deprehendere est ex continuis pugnis, quas cum Africanis piratis agunt. Qua sanè armorum exercitatione, gens bellicosa admodum, rigida, atque vltionis percupida euasit. Nam licèt in communes hostes ad defendendam patriam nulli sint illis concordiores; tamen in se ipsos, nulli quandoque feriores, neq. acerbiores. Siquidem præ bili, qua redundant, facilè in subita iurgia, mutuasque rixas erũpunt, ac subinde odia exoptatæ vindictæ, in quam naturâ propendent, recondunt: eamq., vel hoc solo nomine ipsis innatã esse ferunt; quòd cùm sit insitum animalibus vltionẽ appetere, ipsamq. potiùs dentibus, qui propiores sunt cordi, vbi irarum ardor existit, quàm vel manu, vel armis conficere (diducto enim ore, atque exertis dẽtibus illam significamus.) Sic etiam Baleares olim, vltionis gratia, inter alias pugnandi artes, canes (molosos dicunt) alebant ferocissimos, atque in homines plùs quàm in feras sæuientes; nempe vt ipsorum dẽtibus dilaceratis hostibus, vindictæ sitim explerent. Nam constat hanc ipsam tam efferatam canum aggressionem, atque fundarum etiam vsum, quo in iaciendis ac librandis lapidibus tantopere Baleares præstant; non tam in priuatos, ac domesticos hostes, quàm in piratas frequentissimè deprædantes Insulam, captiuosq. ducentes Insulanos, à maioribus inductũ fuisse. Nemo enim egrediebatur foras, qui non secum gestaret fundam, sociumque canem vocaret; vt si obuium piratam iaculatis funda

lapidibus fugare non posset, incitato cane, aut dilaceraret, aut remoraretur, donec sese in tuta loca reciperet. Vnde nō abs re Græci, auctore Aristotele, has insulas γυμνασίας vocarunt, quasi exercitatorias, propter crebras, vt dictū est, pugnas, quibus incolæ cum piratis sese continenter exercebant. nam ob feracitatem, multarumque rerum vbertatem, frequentibus direptionibus subiectæ erant. Quanquam magis adducor, vt credam, ab eisdem Græcis dictas fuisse proprio nomine Baleares, Cerniorum lingua, quasi exsulares. nam exsules Cernij appellant balaros, Pausania auctore. quòd in eas relegarentur à Romanis, aut ab Hispanis, qui ob delicta exilio multarentur: ijque vt perditi ac desides laborem agriculturæ fugientes, cum ex venatione viuerent, ac sine lare essent, sua, se, atque Insulas, tum feritate, tum funda & canibus à piratis defendebant. Qui & mulierosi, eodem auctore, vsqueadeo erant, vt si ex pacto daretur commercium cum piratis, nihil aliud ab eis, præterquam mulieres mercarentur, aut cælo, aut situ terræ, seu pinguis ferinæ, porcinæve carnis esu, quo abundant, Venerem excitante. Fuere igitur hæ Insulæ multis ante Iacobum annis, dum à sarracenis tenebantur, non solùm à Barcinonensibus Comitibus, sed à Pisanis, ac etiam à piratis Normanis, ab occidentali Gallia, per Herculeum fretum, in nostrum mare illabentibus, sæpe quidem magna ex parte vastatæ: verùm captæ penitus à nemine vnquā præterquam à Iacobo, qui non modò debellauit eas; sed suis quoque posteris perpetuò possidendas reliquit. Tandem Insulæ negotijs compositis, præter ea, quæ ad instituendam ibi religionem, & diuinum inducendum cultum, atque Mahometanum prorsus propulsandum pertinerēt (hæc enim quoniam cum Episcopo Barcinonensi, & alijs, in continenti pertractanda erant, cousque peragenda distulit) è portu soluens, secūdo vento post diem tertium, portum non longè ab ostio Iberi tenuit. Verùm tempestate subitò exorta, non mari Tarraconem, sed terrestri via cœnobium Populetanum adijt, vt gratias Virgini & matri sanctissimæ immortales ageret, eique supplicationes per vniuersa Regna sua, ob tam felicē rerū euentum, decerneret. Conuocatis igitur Episcopo Barcinonēsi, & alijs Antistitibus, de constituēdo Ecclesiæ Balearicæ Episcopo,

deq. idoneo illius Antistite eligendo protinus, est actum. Quibus obiecit Barcinonensis Ecclesiæ Antistes, eiusque Canonicorum Collegium, Balearicam Ecclesiam ad se, suamque ditionem, seu diœcesim pertinere, ex eo quod olim quidam Balearium Rex Saracenus, Dianij quoque dominus, illam Barcinonensi Ecclesiæ cõcesserat: idq., consentientibus Comite Barcinonẽsi, & Archiepiscopo Tarraconensi, Sedes Apostolica confirmauerat. Veruntamen perspecta Insulæ maioris magnitudine; ac etiam ciuitatis frequentia & amplitudine, necesse videbatur, vt proprium ac præsentem haberet illa Antistitem & Pastorem animarum, qui Saracenos Insulæ ab impia secta ad veram Christi religionem traducendos, sua cùm aspectabili Pontificia præsentia recrearet; tum doctrina, & exẽplo vitæ illorum animos informaret; ad idque idoneos verbi Dei ministros aleret, atque toti etiam Ecclesiastico ordini præesset: ne proprij pastoris absentia, illius Christianus grex dilaberetur, atque Tartareis lupis denuò præda fieret. maximè verò Rege Ecclesiam amplissimis censibus, ac decimis locupletante, atque pinguibus decorante sacerdotijs. Iccircò Abbatũ cœnobiorum Populetani, & Sanctarum cruciũ, ordinis vniusmodi, quos Rex arbitros constituerat, sententia fuit, vt Apostolicæ Sedis decreto, Episcopatus in Insula constitueretur, eique Ecclesiæ proprius Pontifex præficeretur: cuius prima electio ad Regem spectaret; sequentium verò, perpetuò ad Episcopum & Canonicos Barcinonenses: modò tamen de gremio eiusdem collegij illa fieret: aut nullo ibi inuento idoneo, de Balearico eligeretur dignior: idemq. seruaretur ordo in Ecclesijs minoris Insulæ & Ebusi, si contingeret aliquam erigi in Episcopatum. Adhæc literis suis Rex mandauit præfecto Insulæ, vt quamprimùm Templum maximum in vrbe; in alijs autem oppidis permultas ædes sacras; atque in pagis sacella, Regijs sumptibus exædificare curaret. Quibus peractis, Rex è Populetano cœnobio proficiscens, Ilerdamque præteriens, in Aragoniam peruenit, vbi maximo applausu ab omnibus Aragonensibus, sed à Cæsaraugustanis potissimùm cum triumpho exceptus fuit.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER VIII.

BALEARIVM Maiore, eiusque vrbe expugnatis, Iacobi nomen, gestarumque ab eo rerum longè lateque peruagata fama, eousque increbuere; vt quo magis sarracenis Regibus odio ille, atque terrori esse cœpit; eò quidem gloriosiùs à Christianis Principibus, non in amicitiam modo & auxiliũ; sed in adoptiua vocari meruerit. Nam & Tunetanus Rex, Afrorum potentissimus, bellum toties ad recuperandam Insulam indictum, inferre nũquam est ausus; & Romanus Põtifex, ac vniuersa ferè Italia, à Federico Imperatore, vt mox dicemus, oppressa, eius auxilium, præsidiumque implorauit: & Sanctius Nauarræ quoque Rex eundem, adoptandi gratia, ad se vltro accersiuit: vt vno simul tempore Iacobus, & triumphũ ex sarracenis; & beneuolẽtiam à Christianis, & gloriam denique ex omnibus reportarit. Verùm de adoptione inprimis, quibus de caussis à Sanctio procurata ea fuerit, quemque exitum habuerit, dicamus. Siquidem Sanctius, quo omnium superiorum Regum Nauarra nullum meliorem habuerat: vt qui ob singularem in bello cõstantiam fortissimi cognomẽtum meruerat: post illud Idubedense prælium cum sarracenis habitum, cui, vt primo libro ostendimus, vnà ipse cum Castellæ & Aragoniæ Regibus victor interfuit, sese in Nauarram recipiens, tam pingui & obæso fuit corpore, atque ob podagræ morbum, quo miserè laborabat, debili ac effœto; vt vix se loco dimouere posset; sed perpetuò in lecto iacere necesse esset. Hunc igitur senem orbum, totque impeditum morbis Castellæ Rex, non aperto, sed occulto bello infe-

stabat: ad idque inferendum, Didacum Lopezium Pharensem, dominum Vizcaiæ, quæ maritimos Cantabros continet, sollicitabat; ipsoque adiutore Didacus Nauarrensem agrum depopulabatur: & in eodem castella quædam diripuerat. Vnde Sanctius cùm neutri valeret resistere, atque honestas quas offerebat cōditiones pacis ambo repudiarent, cum Aragoniæ Rege pascisci, eiusq. ope ab vtroque hoste sese defendere curauit. Cumq. Tudelæ ageret, quæ Regni vrbs est munita satis & peramœna, & quæ Ibero amne alluitur, atque in confinijs Aragoniæ, non longè à Cauno permagno monte posita est, legatos misit ad Iacobum Cæsaraugustam, quò tum is è Balearico bello venerat: cui significarent, se velle cum eo inire societatem, & pactiones facere quam commodissimas. Quo audito, atque de impedimento & morbis Sanctij factus certior Iacobus, ad eundem ire statuit: adductis secum primarijs Aragoniæ proceribus, Athone Focio Regiæ aulæ præfecto, Roderico Liciana, Guillermo Moncada, & Petro Perezio Iustitiæ Aragonum præfecto, Blasco item Massa, non Alagone, quo agnomine deprauata fuit historia Regis, cùm is Blascus Alago tum abesset, ac cum Abuzethio Rege, vt diximus, in Valentinum Regnum esset profectus. Itaque Tudelam veniens, à Sanctio tot præpedito malis, neque extra, neque intra ciuitatem decenter excipi potuit: cùm eum Iacobus in ipsomet cubiculo iacentem inuiserit. Sequenti verò die, cùm ad eum Iacobus reuerteretur, Sanctius amoris, summæque beneuolētiæ magnitudinem, eiusque visendi cupiditatem, potiores caussas, cur illum accersierit, esse prætexuit; quas felicissimus eius rerum successus, quo ceteros Hispaniæ Reges virtute & fama adæquarat, mirè augebant: ac vel maximè ob cognationem & propinquitatem, quæ inter ipsos tanta intercedebat, vt quocū arctiori affinitatis vinculo astringeretur esset ferè nullus, vno excepto Tibaldo ipsius ex sorore nepote: tametsi is ob ingrati animi vitium, atque multorum acceptorum beneficiorum contemptum, in caussa fuerat, vt de expellendo illo ab spe Regni, deque ipso potius ad eam vocando, cum Senatu & populo Nauarrensi egerit. quodque inuenerit nulla alia id posse via confici stabilius, quàm mutua inter eos adoptione,

cum mutuò quoque iure ad successionem Regnorum: posseque ipsum meliore quam se conditione asciscí ad illam: vt qui cùm senex valde esset, annos iam natus septuaginta octo, iuueni, qui vix vigesimumquintum attingebat, nequaquàm fieri posset superstes. Quæ audiens Iacobus, quòd eam de se concepisset opinionem & beneuolentiam, ingentes ei gratias egit: seque daturum operam, vt in amore, omnique grati animi officio responderet. De oblato verò adoptionis iure, cum suis breui se acturum, ac deliberatum respondit. Quibus conuocatis, quæ secum Rex communicasset aperuit: fuitque multus subinde, atque varius de proposita adoptione inter eos sermo. Nam etsi Iacobo valde expediebat adoptari se, ad stabiliendum ius olim à maioribus suis ad Regnum Nauarræ acquisitum; tamen adoptare ipse Regem nequaquàm poterat, Alfonso filio vnico superstite, atque salutato Principe à proceribus, Ciuitatibus, & oppidis totius Regni Aragonum; ac etiã ab Ilerdensibus. Esse præterea monstri simile, octuagenariũ propè senem à iuuene adoptari, & periniquum, excluso legitimo hærede, alium vocari ad Regni successionem. Hæc cùm inter se egissent, & tanquam rationi minimè consentanea, dubia reliquissent; ea vtcunque Sanctio retulerunt per Blascum, Athonem Focium, & Rodericum Licianam. Quæ intelligens Sanctius, atq. cum suis consiliariis, & Nauarræ primatibus communicãs; tandem, cùm non tam adoptari, quàm iuuari à Iacobo curaret, in ea semper sententia fuit, vt pacta fierent, tametsi per adoptionem nullum sibi ius esset ad successionem, nisi Iacobo & Alfonso sine liberis decedentibus. Vt primùm igitur Nauarrensium decreta Iacobo fuere renuntiata, adeò sibi illa vtilia & honorifica esse inuenit, atque Aragoniæ Regno profutura, vt approbantibus proceribus, modò successione potiretur; & Regi subsidio ac defensioni futurum; & quæcunq. de his pacta & conditiones fierent, diligentissimè se præstiturum promiserit. Alter ergo alterum adoptauit: præsentes verò vtriusque Regni proceres, & ciuitatum procuratores fuerunt: qui magno consensu, omnia sese firma, rata, ac perpetua habituros iureiurando affirmarunt. Quæ adoptio à Regibus stipulata, atque diplomate signo Regio munito consignata, non contemnẽda qui-

da quidem fuit Regibus Aragonijs: propterea quod per eam non minimum ius fuerit ipsis ad Nauarræ Regnum acquisitum. Quid enim sibi voluit adoptio, quid à Rege, eiusque Regni proceribus iuramento confirmata pactio, quam obeunti Regi Iacobum successorem relinqui? Quæ pactio Hispano conscripta sermone, de verbo ad verbum refertur à Hieronymo Surita lib. 3. de Annalibus Regum Aragoniæ. Ceterùm adoptiuorum obsignatis tabulis, de bello ad propulsandum hoste est actum: de quo multa Reges, eorumque vtrinque proceres pertractarũt: ipse in primis Sanctius egregiè de his, quæ facienda essent disserebat; innitens tum optimo iuri suo, tum societati Iacobi, qua sperabat, se posse, iunctis vtriusque Regni viribus, non modò tueri sua, sed hostem Regem in amittendi sui Regni discrimen adducere. Quibus assentiens Iacobus, se præstò esse, ac certa die cum duobus equitũ millibus venturum obtulit; modò Nauarrenses cum mille equitibus adessent. Id se illi facturos promptissimè spoponderunt: tamen neque modum, neque ordinem, quo hæc fierent vllum adhibuerunt: propterea quod Rex non tantùm podagra, sed multa etiam in dando chiragra, quod aiunt, laboraret: famaque erat, magnam incommodorum bello acceptorum partẽ ex auaritia illi fuisse natam. Vnde vel ob vtrumque morbum, vel potiùs quòd pœnituisset iam ipsum, priuasse Regno Tibaldum, repentè conuerso studio, non solùm frigidè, languideque, sed cum stomacho, ad ea, quæ à Iacobo in rem bellicam agitabantur, respondebat. Nihilominus tamen Iacobus in his sapienter conniuẽs pacto adhæsit, quo conuenerat, vt ipse ad proximum diem festum Paschæ Resurrectionis Dominicæ, cum equitibus leuis armaturæ mille; & ad diem festum sancti Michaelis mensis Septembris consequentis, cum alijs mille, in fines Nauarræ conueniret: si tamen Rex sub id temporis mille quoque equites paratos haberet. Denique cùm placuisset iterum ipso die Paschæ conuenire Tudelæ, seque secundò videre, de discessione egit; atque dum hanc parat, à Rege petijt dari sibi mutuò victoriatorum centum millia: quæ dedit Sanctius, oppositis ei nomini & pecuniæ, quasi hypothecis, à Iacobo quattuor Aragoniæ oppidis, quorum nomina sunt, Herrera, Pinnarotun-

da, Ferrelio, & Faxina, in ipsis confinijs Aragoniæ sitis. Mutuò igitur accepta pecunia, Iacobus illico non in suũ illam, sed in Sanctij vsum impendit. Nam conductas à se antea cohortes misit, vt præsidio essent oppidis Nauarræ, in quæ Lopezius irrumpebat. Itaque Iacobus rebus sic confectis, Tudela Cæsaraugustam venit. Quo tempore graues sparsi fuerant rumores de maximo belli apparatu Tunetani Regis, & expeditione ad expugnandas Baleares: argumento esse, naues quasdam Ligurum, atque Pisanorum ab eo in Hipponensi portu occupatas. cuius rei fama cõfirmata fuit litteris Santaugeniani maioris Insulæ præfecti, quibus actuariolo missis, Iacobum de ea re certiorem faciebat. Quo nuntio, Iacobus protinus Tarraconem profectus est, vbi conuentus agi curauit, vocatis Aragonensibus simul & Catalanis, ijs præcipuè, qui equestribus stipendijs potiebantur: potissimùm qui in Insula prædijs atque oppidis donati fuerant, vt constituta die in portum Saloniũ conuenirent, è quo, exercitu congregato, ac Rege duce, irẽt in Insulam subsidio. Ea quippe ipse præsentia, & manu, quibus Insulam expugnauerat, eripueratque ab impijs Sarracenis, contra eosdem tueri decreuerat. Dum hæc in portu aguntur, venit ad Regem, ab eoque fuit regiè, honorificentissimeque exceptus Petrus Portugalensis, quem Rex antea, vt diximus, cognationis gratia, oppidis aliquot in Tarraconensi campo donauerat. Necnõ illius vxor Aurembaxis nuper sine liberis decedens vniuersorum hæredem, atq; Vrgelitani Comitatus dominum pleno iure, testamento reliquerat. Hunc ergo Rex cupiens amplissimis, atque Regijs bonis cumulare; simulque Regiam Cataloniæ ditionem sibi posterisq; suis amplificare, quæ cõmodissima vtrique essent, sapientissime commeditatus fuit. Nam vt eũdem Vrgelitanum Comitatum omniũ Cataloniç, & vbertate agri, & bellica gẽtis laude primũ, Regno adiungeret, veniretque in eius possessionem antequàm Pontius Cabrera, obeunte Petro, illum repeteret, Baleares Insulas Petro tradere decreuit. Cui rei annuit Petrus, vt Regi potiùs morem gereret, quàm vt mediterraneam cum maritima stationem commutare vellet: atque ita conuenit inter eos, vt translato in Regem Comitatus iure omni, quod Petro ex testamento competeret, Re-

gnnm

gnum Balearicum Petrus, & Insularum adiunctarum dominatũ, dum viueret, more Barcinonensium, acciperet: retenta tamen Almudeua arce vrbis, cum oppidis & arcibus Oloronis, & Pollentiæ: vtq. in reliqua Insulæ munita loca Rex, cùm opus esset, admitteretur; ac quos amicos haberet, eosdem Petrus agnosceret. Demum vt mortuo Petro, eius hæredes tertiam partem tantummodò Insularum, eodem beneficiario iure, à Rege, & successoribus acciperent. Quas sanè pactiones Petrus, præsentibus eodem Petro Perezio, & plerisque alijs vtriusque Regni proceribus, iureiurando se obseruaturum promisit. Id igitur iuris habuit Petrus Portugalensis ad Insulas Baleares; vt fictum, ac inane sit, quod à quodam antiquo historico refertur; Petrum scilicet, proprio marte expugnasse illas; cum exul ipse, neque opibus, neque re valeret; ac nisi a Iacobo exceptus, & locupletatus fuisset, minime in eum rerum statum peruenisset. neque enim tam iners alioqui, atque ignauus homo, tam arduam expugnationem suscepisset vnquam. Nam à Rege sollicitatus, vt se illico nauigationi ad defendendas suas Insulas accingeret, in eaque expeditione, classis præfectus fieret, vltimus procerum accessit; quattuor tãtummodò comitantibus equitibus, cum iam Rex nauẽ conscendisset, in quam ille fuit exceptus: cognatione quidem Regi propinquus, sed magnanimitate impar, virtute longè inferior. Itaque in portum trecenti numero conuenère equites selectissimi, cum nouem cohortibus; commeatus verò, reique frumentariæ, & armamentorum magna quoque fuit comparata copia. Quibus omnibus in naues impositis, dum idonea ad nauigandũ tẽpestas expectatur, Aspargus Tarraconẽsis Pontifex, & Guillermus Cerucra monachus Populetanus, Regem vehementer rogarunt, ne se tunc nauigationi daret: non enim esse toties periclitandam fortunam, ac neq. cum tam potenti Tunetano Rege, tam paucis copijs confligendum: satiùs sanè fore, si Nũnium ducem bellicosissimum, atque omniũ experientissimum, cum exercitu eò mitteret ad vrbẽ defendendã, quoad ipse maioribus coactis copijs, subsidio iret in Insulam. Sed nihil profecerunt: quin potius, se illis, eorumque pijs sacrificijs valde commendans, vela dedit, atque secundo

cundo vento, triduō ad Insulam appellens, Sollarium portum tenuit, indeque celeriter vrbem est ingressus: ad quam etiam post triduum reliqua classis appulsa fuit. Quo subito aduentu Regis Insulani vehementer excitati fuere, & ad defensionem Insulæ mire parati inuenti. sed vix quindecim exactis diebus, nuntius allatus est, Tunetanum Regem, neque armatum esse, neque eo anno expeditionem Balearicam suscepturum. Hæc enim per exploratores, quos Iacobus veniens in Insulam, Tunetum miserat, patefacta sunt. Vnde ab ea liberatus cura, bellum denuò redintegrauit contra tria Sarracenorum millia, qui expedito agmine, occupatis arcibus Pollentiæ, Santuerij, & Oloronis, sese viriliter defendebant. Cuius conspirationis caput erat strenuus quidam Sarracenus nomine Xuarpius, qui vt primùm Regem cum exercitu aduētare intellexit, noluit, qua soliti alij fuerant pertinacia, Regis iracundiam in se irritare; sed illico sub honestis conditionibus in potestatem Regis cum suis deuenit, eique occupatas arces tradidit. Quibus recuperatis, atq. Xuarpij liberalitate Rex ductus, eidem, alijsque quattuor decurionibus eiusdem generis & cognationis, prædia, & honores in Insula diuisit. Præter hos, alia quoque duo millia conspiratorum fuere, qui se Regi dedere noluerunt, atque asperrima montium culmina occuparunt. Quos Rex interim neglexit; ne tam grauibus eum aliò vocantibus negotijs, tēpus in debellandis fugitiuis cōtereret: maximè verò tot iam Christianis Insulam incolentibus, qui facilè possent nouas res molientibus occurrere, atque proteruos compescere. Vrgebat enim Regem constituta dies paschæ, qua Tudelæ Regem Nauarræ, se conuenturum promiserat: sed cum elapsa esset, ægrè subinde illum tarditatem laturum sciebat: ac, vt ingenium est Nauarrensium, subitum, suspiciosum, suisque deditum Regibus, hac sola moræ occasione capta, à pactis eos discessuros credebat. Sunt enim Nauarrenses, & eorum propinqui Vizcaini (vtrosque Plinius Cantabros appellat, atque in angulo Hispaniæ septentriones versùs constituit) nō modo in communibus ac frequentibus prælijs; sed in singularibus concertationibus, valentes, industrij, ac perpugnaces; ab insita genti naturà vi, non à Gothis Hispaniæ, vt quidam suspicantur, enata

enata: cùm & multis seculis virtutis fama Cantabri illos antecesserint. Siquidem Augusti tempore, Horatius Poeta Cantabros bellicosos vocat: faneturque idem Augustus in Suetonio, nullum sibi fuisse bellum Cantabrico periculosius, neq. difficilius. Quos etiã constat esse inter se coniunctissimos, & in tuenda patria constantissimos: quin & ingenio pares; adeoque vnis ferè semper moribus viuentes, vt ægre externos inducant: & quorum lingua à primo ipsorum terræ cultu cœpisse creditur, ac neque à Gotthis, neque à Romanis fluxisse. Nam & à sermone cæteris Hispanis familiari ac vsitato, qui è Romano manauit, lõgissimè ea distat; & tam obscura, atque à communi eloquio remota est, vt neque Romano efferri ore, neque commodè, auctore Mela, conscribi possit. Suntque in colloquendo adeò verborum, præsertim propriorum, inopes, vt sæpe quidẽ, aut inepta vti periphrasi, aut in medio sermonis obmutescere cogantur. atq. hinc est, vt cum incidit eis sermo cum alienigenis, subito inopia vocum iratiores fiant, præque iracundia, linguæ tarditatem, impetu corporis atq. celeritate manuum compensent: perinde vt faciunt præclari rerum scriptores, qui mentem ac sensa sua, quò minus celeriter explicare lingua possunt; eo feliciùs per manus quidem orationis fluxum stillantes, literis illa grauissimè consignare solent. Ita quippe Nauarri continuis olim, tum Romanorum, tum Sarracenorum prælijs assueti, breuitateque ac inopia sermonis repressi, fortiores, atque in bellũ propensiores semper fuerunt. Quò fit, vt fidelitate, cui proprium est silentium, ij valde præstẽt; ideoque à loquacibus, tanquam fallacibus, caueãt summopere, neque quid ipsi comminiscantur, attendãt: ac quoniam eorum incorruptus est animus, tanta ipsis inest ingenuitatis ratio & opinio; vt mortẽ citiùs quàm vt à suis degenerent, cum vita commutẽt. Sed quanquam eorum Regnum nõ admodum latum est, plusq. robore, quàm numero vincunt; adeò tamẽ res maximas, totq. præclara domi forisq. facinora ediderũt; deque deuictis toties hostibus amplissimè triumpharunt; vt non in postremis quidem illud collocandum sit, quòd proprias ipsi sedes, montanas saltem, tam strenuè tutati sunt, vt ab eis nunquam depulsi fuerint. Hæc igitur secũ meditatus Iacobus, deq. Nauarrorum

rum facultatibus, & constantia Regis, nonnihil dubitans, profectionem suam ad eos maturabat. Quamobrem pacatis Insulæ rebus, auctisque præsidijs, Petrum Massam nobilissimum eius alumnum, quem dominum sancti Gaireni fecerat, præfectum reliquit: vt enim domos in vrbe, atque prædia in suburbijs, militibus: sic & proceribus Rex in Insula ditiones, ac Principatus diuiserat. Quinetiam Sentaugenianum strenuum virum Catalanum Petro præfecturæ consortem dedit; simulque vtrisque iniunxit, vt bellum in minorem Insulam appararent, breui ad illud conficiendum rediturus ipse. Tribus ergo triremibus ab Insula profectus, tertio die Tarraconem appulit, inde Cæsaraugustam peruenit: vbi nonnullis grauibus Regni negotijs expeditis, vt primùm intellexit Sanctium Tudelæ adhuc esse, ad eum venit. Cui occurrit in itinere Petrus Simenius Valterra nobilissimus Nauarrus, Iacobo anteà notus, significans Sanctium esse grauiter affectum in eum; propterea quod ad constitutam diem Paschæ minimè cum equitatu venisset. Quo magis Iacobus Regem alloqui cupiens, ad eum ingressus, honestas moræ suæ caussas, quantoque periculo Insulam præsentia sua eripuerit, exposuit; seque morã, quam fecisset, bene compensaturũ dixit, additis ducentis equitibus, præter eos, quos anteà in subsidium belli promiserat: iamque se esse promptum ad exequenda pacta; modò equites mille, quos Rex fuerat pollicitus, præstò essent. Nam iunctis vtriusque copijs, statim se, cum exercitu petiturum Castellam, eiusque Regem à vastatione Nauarrensis agri cùm prohibiturum, tum ad pugnam prouocaturum affirmauit. Hæc dicens, ac Regem fatigari quodammodo agnoscens, paullulùm secessit foras, vbi strenuum quẽdam militem mœstum, ac meditabundum, pro foribus agentem, interrogauit, quænam ipsum negotia aulica à bello distraxissent? aut quonam ab exercitu dimissus venisset? Venio, inquit miles, missus à duce cohortiũ, quæ sunt in præsidio Regni, vt Regi significem, offerri occasionem ad confligendum cum Lopezio, & Castellanis, ac peruincendum; modò sibi submittantur ducenti leuis armaturæ equites: sed ecce quartus est dies ex quo veni, neque tamẽ permissum mihi fuit ad Regem intromitti. Tum Iacobus vehementer commotus, vnà

cum

cum milite ad Regem iterum intrauit, & côquestus est, quòd tam idoneam ad profligãdos hostes occasionem nactus amitteret. Verùm, si quatuordecim tantùm dierum cibaria suggereret, se illuc protinus cum suo exercitu conuolaturum. At vero Sanctius, aut languore & morbo obtorpescẽs, aut Tibaldi, qui iam in eius gratiam redierat, caussa motus, eam Iacobi orationem iniucundam sibi esse significauit, & grauem. Quare cùm intellexisset Iacobus Sanctium neque suis rebus consulere, neque sibi vlli vsui futurum esse: paratũ se ad omnia, quæ promiserit Sanctio præstanda ostendit: indeque se ad reprimendos Valentini Regis impetus, atque continuas excursiones in Cataloniæ, & Aragoniæ fines, totũ conuertere decreuit. Quamobrem Tudela abiẽs, Thaustium venit, vbi intellexit sarracenos, qui conspirarant in Insula, seque in montana loca receperant, multis licèt lacessiti, atque fatigati prælijs essent à Præfectis, tamen asperitate montium, atque profunditate cauernarum cõfisos, sese adhuc pertinaciter cum magno Christianorum damno & iactura defendere: tametsi nouissimè quidem, vastatis agris, quos in ipsis montium cacuminibus cultissimos, & fructuosissimos habebant, è speluncis compulsos exisse, tantaque oppressos fuisse fame, vt more pecudum solo herbarũ pastu se ipsi alerent. Idcirco de deditione agentes, dixerunt, libenter se Regi tradituros, modò ille præsens, pacta & conditiones approbaret. Qui rumor confirmatus fuit aduentu ipsorummet Præfectorum, qui de Sarracenorũ deliberatione facti certiores, triginta dierum pactis cum ipsis inducijs, obsidibusque acceptis, nõ per legatos, neque per literas, sed ipsimet Regem ad Insulam se pellecturos sperãtes, duabus actuarijs nauibus Barcinonem appulerũt, indeque admissis equis, Thaustium peruenerũt. Quos admiratus Rex, ac neque sine magna aliqua caussa venisse ambos, & Insulam reliquisse suspicatus, posteaquam benignè excepit eos; magnanimitate quidem timorem superante, percontatus est, Nunquid de Insula actum iam est? num mari, aut tota summersa est, aut à Sarracenis prorsus, vobis elapsis, occupata? Nauẽ gubernatores deseruistis? capta illa est? Cui occurrens Petrus, atque profluentem eius ex suspitione orationem interpellans, sic respõdit. Noli quæso, mi

so, mi Rex, & te fallaci amplius suspitione torquere, & nos honorifica, qua semper apud te fuimus, opinione priuare. Quin potius opinare de Insula, nisi salua ea tibi, & incolumis mansisset, ac nisi tanquã nauis in portu, & anchoris tuta esset, gubernatores ab eius gubernaculo, & transtris nunquã discessuros fuisse. Cũ igitur in tuto sint omnia, rem tibi lætam, ac gloriosam, nobis autem honorificam, atque toti Insulæ commodissimam afferimus: quam tamẽ, ne vti ignotam negligas, vtque minus te dignam respuas, & occasionem prætermittas, eandem per nos ipsos tibi persuasuri accessimus. Scito namque reliquias Sarracenorum, quos ab Insula nuper proficiscens in montanis repressos potius, quam victos reliqueras, eousque malorum adactos fuisse, vt iteru vniuersam Insulam in summum discrimen adduxerint. Ex quo necesse fuit, iustis copijs, bellum denuo illis inferre: quorum ad confligendum copiam; cum nullam, ipsis sese intra speluncas abdentibus, habere possemus, vastatis eorum agris, quos in summis montibus habebant cultissimos, atque pecoribus abactis, tandem eos ad agendum de deditione compulimus: quam neque admisimus omninò, ne quid te nõ consulto statueremus, neque rursum detractandam putauimus, ne tanquã desperati illi, quos timere licet, in nos ruerent. Sese enim pertinacissimè iureiurando obstrinxerunt, aut nulli se, præterquam tibi ipsi præsenti dedituros, aut sin minus, mortem cum gloria magno nostro malo oppetituros. Proinde aut matura, atque hanc toties ad Insulæ incendium reuiuiscentem scintillam extingue penitùs: aut si cuncteris, te Insula intra paucos annos priuati posse puta: quando hinc Tunetanus Rex, illinc minor Insula cum adiacentibus, hisce confidentes sarracenorum reliquijs, sese ad recuperandam maiorem magna contentione comparabunt. Hæc à Petro relata, & à Santaugeniano confirmata dicta, Regem ad proficiscendum tertiò in Insulam vehementer inflammarunt. Ac protinus sumptis nonnullis cohortibus, quas ad expugnationem minoris Insulæ conscribi iusserat, Tarraconem venit, vt profectionem maturaret. Qui tamen futuris prudentissimè prospiciens, deque successione Regnorũ cogitans, Alfonsum filium vnicum, quem eius mater Leonora in Castella alebat, secũ-

do suum instituit hæredem, ac successorem ad Regna omnia tam Aragoniæ, quàm Balearium, post Petri Portugalensis obitum, ac etiam comitatus Barcinonensis, & Vrgelitani, quibus vniuersa ferè Catalonia comprehenditur: nec non Principatus Monpelleriẽsis, aliarumq. ditionũ, quas in posterũ debellari contingeret: præcipiens proceribus ac ciuitatibus & oppidis omnibus, vt eum legitimum vniuersorum hæredem haberent, atque vt verum dominum colerent & obseruarent. quo sine liberis decedente, Raimundum Berengarium patruelem suum, Prouinciæ comitẽ, eiusque filios successores constituebat. quibus de medio sublatis, Ferdinandum patruum, vt eius regnandi cupiditatem expleret, dum vita superesset (erat enim vt dictum est monachus, quamuis se nondum solemni religionis voto obstrinxerat) ad successionem vocauit. Post hunc verò eos hæredes instituit, qui essent regio sanguini coniũctiores. Adhæc de ingenua Alfonsi educatione, atque institutione solicitus, postquam eum Apostolicæ Sedi commendauit, Aspargo Archiepiscopo Tarraconensi, & successoribus; quin & Magistris equitum Templario, & Hospitali in suis Regnis agentibus, ac demum Guillermo Ceruerę monacho Populetano, educandum commisit. Ac insuper expresit, vt certo tempore maneret ille in oppido & arce Montionis, vbi Rex olim custoditus fuerat, ac prima rudimenta à Monredonio felicissimè acceperat. Tandẽ voluit, huiusmodi successionẽ validã fore, si Leonora, & Castellæ Rex, penès quos erat Alfonsus, eundem tutorũ manibus liberè traderẽt: ac modo Alfonsus pacificus, non vi, neque cum exterorum armata manu in possessionem irrueret. cuius successionis tabulæ obsignatæ fuere Tarracone, in præsentia eiusdem Tarraconensis Antistitis, Abbatis Populetani, & fratris Petri Cendræ sapientissimi, ac persancti viri, qui tum præerat cœnobio Dominicani ordinis Barcinone: quin & Guillermi Moncadæ, & aliorum vtriusque Regni procerum; magna quoque consecuta populorum acclamatione & applausu. Quibus ex Regis sententia peractis, protinus duabus triremibus, cum aliquot actuarijs ad exportandas cohortes in Insula mansuras, vnà cum proceribus è portu soluens, secundo vento nauigauit; estq. post triduum

maiorem Insulam ingressus. Ac illico maximo in templo, quod exædificare iusserat, immensas Christo ac Virgini gratias pro tam felici terra marique successu rerum agens, conuocato consilio primariorum exercitus, Raimundi scilicet Serani Templarij, Petri Massę, Assalidij, Gudalij, & Sentaugeniani, de oppugnatione Minoris Insulæ consiliū inijt. In primisque auditis sententijs placuit, vt relictis in vrbe tyronibus, veterani duabus triremibus impositi in eam pergerent: in quam celeriter commeatu & armamētis muniti traijcere. Est autē ea versus ortū Maiori opposita, distatque ab illa, Plinio, & Rege attestātibus, xxx. milliaribus; cuique ab occasu è regione respondet portus paruæ vrbis, quæ Cità della appellatur, ac portui imminet, & amœnissima est, eiusque ager multis frequens suburbijs, multisque oleribus & arboribus consitus: & quamuis Marsilio Cosmographo, alendis pecoribus tantummodò, non ad rem frumentariam commodus sit; Tito tamen Liuio & experientia, ad ea omnia, quæ maior profert, inuetus est habilis & fœcundus. Prætereà in media Insula excelsi sunt montes, humiliores tamē ac leniores ijs, qui in Maiori, neque perinde latebrosi. In horū igitur præcello arx erat Sanctaguethæ dicta, eminentissima cum latissimo prospectu in quācumque Insulæ partē. Quę etiam Balearico Regi inuisenti Iusulam ad summas erat delitias. Adhæc quattuor portubus vniuersa illa distinguitur, Citadella, vt diximus, Serinao, Fornelio, & Magone. quorum hic est omnium capacissimus, tutissimus, & munitissimus: à Magone fratre Annibalis Carthaginiēsiū Duce sic vocatus. Nam Insula ab ipsis Carthaginiensibus, quibus est à Septētrione, culta & habitata fuit; extantque nunc vestigia nonnulla: nec desunt, qui scribāt, natum in ea fuisse Annibalem. Vnde Mago, & Citadella, tanquam tutiora insulæ loca, in præsidio erant. Itaque veterani exercitus ad Insulam appellentes, portum Citadellæ, nullo impediente tenuerunt; ac protinus in terrā expositi, & Christianos se esse, & à Iacobo maioris insulæ Rege missos profitentes, cum præfecto, fidelibus vsi interpretibus, egerūt; vt quoniam eorū Rex a Iacobo victus & subactus fuit, eiusque ciuitas maioris Insulæ, ex eo quod liberè se dedere noluerat, capta & direpta, multaque

mala,

mala miserabiliter passa esset; idcirco ipsi liberè in potestatè Regis benignissimi venirent, alioqui passuri longè acerbiora. At ijdem tempus sibi dari ad respondendum petentes, arcem ingrediūtur; ac dū de deditione cōsultant, Rex, qui in maiori substiterat cū parte exercitus, in monte mari imminenti, Caput Petrę dicto, atque in prospectu Citadellæ posito, tribus Aragonensibus proceribus comitatus, sub vespertinum crepusculū, hoc vsus est strategemate, quod ex voto etiam successit. Nam plures vno simul tempore faces toto sparsas monte accendi iussit: quæ procul inspectātibus, permagni alicuius exercitus, siue splendentium castrorum speciē referebant. Ad quæ ora simul & oculos Citadellani conuertentes, coniecerunt, non aliud portendere ostentum illud, quàm Christianorum exercitum paratum ad ipsos aggrediendos, quumprimū præsenserint oblatas conditiones pacis minime fuisse ab ipsis acceptas, sed recusatam Insulæ deditionem. Vnde fracti animo, atque debilitati metu, protinus sese liberè Regi ac suis dedere statuerunt. Quare vocatis Regijs ducibus, se eis cum Insula tradiderunt: hoc vnum deprecantes, liceret omnibus in Insula manere: seque propterea perpetuam Regis seruitutem subituros. Quo reddito responso, simulq́. arce cum reliquis castellis à veteranis in potestatem redactis, atque à direptione protectis; frater germanus præfecti, alijque Insulæ primates, actuariolo ad Regem perducti fuere; eique se, suo ritu, totius Insulæ nomine, vt Regi ac domino subdiderunt. Hunc ergo in modum oppugnata Insula minor in potestatem Iacobi venit. Qua peruulgata deditione, atque benignitate Regis in excipiendis dedititijs intellecta, sarraceni maioris Insulæ, qui montana tenebant, non expectata Regis præsentia, è cauernis exire, atque obuio cuique Christiano militi sese dare, ac veniam obnixè petere cœperunt. Ex quibus perplures perpetuæ seruituti mancipati sunt, ac in continentem transducti: alijs, Regis indulgentia, suburbia & pagi ad inhabitandum concessi: ad publicas verò operas, & onera Insulæ, alij quoque multi in seruitutem dati. Itaque confecto montanorum bello, duobus adhuc mensibus Rex in Insula fuit; mandauitque illius præfectis, vt eorum alter cum vna cohorte militum in præsidio Citadellæ esset, nempe

vt cùm breuior ſit inde tranſitus in maiorem, ſibi mutuò auxilia ferrent; atque nocturnis facibus belli paciſque ſigna darent. His peractis, in hoc vnum maximè Rex incubuit, vt maior Inſula vndique muniretur, vtque in portubus præcipuè arces reficerentur, & vbi non eſſent, exædificarentur; in eisque præſidia collocarentur ad vniuerſos tam Afros, quàm Hiſpanos ſarracenos, & quoſuis alios piratas, portu & Inſula prohibendos: inde quippe ipſa tot ſpeculatorijs turribus circumſepta conſpicitur. cuius rei proceres, quibus prædia atque oppida donarat, maximè admonuit, graues multas ijs, qui eam curam negligerent interminatus, in Petrum Portugalenſem, cui Rex Inſulas tradiderat, animum intendens. Sed is eouſque ignauiæ, atque inertiæ proceſſerat, vt omnem publicæ gerendæ rei curam à ſe abijceret, minimeque manere in Inſula, ſed in continentem redire conaretur. Qua cauſſa Rex, expugnato non multò poſt Valentino Regno, oppida quædam in eo, vt dicemus, Petro dedit; quæ is perlibenter accipiens, eaque compenſatione contentus, de iure ſuo deceſsit, atque Baleares liberè, ſineque exceptione Regi reſtituit. Vt primùm igitur recuperatis illis, atque omnino in poteſtatem Regis redactis, earum maior à bello conquieuit, eiusque natiui agri fertilitati cultio addita eſt, & humana conſitio, adeò magna ipſam conſecuta eſt rerũ omnium atque fructuũ vbertas, vt frequentiſsimus ſubinde fuerit ex omni Europa in eam gentium concurſus. Vnde tam mercium vndique conquiſitarum, atq. rerum, quibus egent, inuectione; quàm Inſularium, quibus abundant, exportatione, locupletiſsimo emporio nobilitata, cùm omnium Europæ vrbium euaſit opulentiſsima, tum continuis Afrorum piratarum propulſationibus, bello quoque exercitatiſsima.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER IX.

T verò Iacobus, cui nullum in omni vita vacuum tempus fuit, neque otium non negotiosum cōcessum; sed ab vno præclaro facto, ad aliud lōgè præclarius continuus transitus, atq. firmus progressus: vix quidem Balearicū bellum cōfecerat; quod vnū satis illi fuisset ad perillustre nomen, & perpetuā famā condendā: cùm statim ad Valentinū multò difficilius suscipiendum accessit. arduū sanè illud, multisq. nominibus dubium, ac periculosum: tot coniunctis Sarracenorū Regibus, qui mediā ferè Hispaniā occupabāt, suppetias Valentino allaturis: tot etiā Afris, præcipuè Tunetanis, subsidio eidē affuturis: ipsoq. Regno demū latissimo, totq. circunfuso populis, atque armis præmunito: eoque magis, quòd Iacobus solus cum suis, nullo aliorum Regum aduocato auxilio, cœptum persequi decreuisset. Nam cum ei pia illa mēs esset in Valentino, quæ in Balearico bello fuit, cùm euellendi stirpitus Mahometanam sectam; tum veram Christi religionem inducēdi; nihil, diuino duce numine, non animosè sibi aggrediendum, nihil non præclarè conficiendum putabat. Verū, ne intermissis primis, ad vltima procedamus, narrare prius oportet, quanā ex opportunitate, quibusve cōsilio & rationibus permotus ille, ad tantū, tamq. præclarum suscipiendum facinus animum induxerit. Nam ex Rege, alijsque sui tēporis scriptoribus, rem ita se habuisse colligimus. Siquidē ex Balearibus in Cataloniam reuersus Rex, ad ostia Iberi è triremi exiens cum Nunio & alijs, Dertosanū prętereuectus agrū, peruenit Alcanitium perinsigne Aragonensiū oppidum, in Catalonię ab ortu, in Valentię vero confinijs, à meridie situm. In monte

quippe leniter accliui, perpolitâ mille domorum constructione, exædificatum est, atque muro vndique, & turribus secto ex lapide munitum: quin & à superiore parte, arce, quæ oppido imminet, propè inexpugnabili protectum; inferiore autem, Gadalopo fluuio profundo septum, adeoque copiosa riuorum deductione fœcundandis agris apto, vt fructus inibi non vberes modò, peruarijque; sed suaues, ac perdelicati proferantur. Ibi demum ciues (è quibus historiæ scriptor oriundus) tam pia & ingenua inter se concordia agunt, atque prudenti cum Reipub. administratione pietatem colunt; vt non immeritò diuinitùs factũ fuerit, vt Iacobus ad sacrum hoc commeditandum, atque deliberandum bellum, eò loci conuenerit. Cum igitur tranquillitate simul & amœnitate oppidi adductus ille, ibi dies aliquot, arcem tenens, consumpsisset; eò quoque venit Blascus Alago, qui biennio in Regno Valentino egerat, ab eo die, quo illud ingressus fuit vnà cum Abuzethio Rege à Zaene pulso, vt diximus: quo tempore Blascus, toto ferè lustrato Regno, diligenter eius situm, arces, munita loca, & incolarũ vires inspexit; & quæ ad eiusmodi oppugnationem facerent curiosè didicit; necnon amicos ex Sarracenis plures sibi parauit, quibus postea in commodum, & rem Regis est vsus. Itaque Rege vnà cum Blascô & Nunio, ac Follalcherio Promagistro Hospitalario: in præcelsam arcis turrim ascendentibus; vt amœnissimo, atque pulcherrimo inde loci prospectu fruerentur: Follalcherius proceram, atque speciosam Regij corporis habitudinem, staturamque (quattuor enim cubitorum & dimidij fuisse compertum est) contemplatus, cum tanta oris venustate, atque maiestate coniunctam; simulque admiratus iuuenem annos vix natum XXVI. cum multis alijs, tum Balearica victoria, & triumpho decoratum; diuino actus impulsu, ipsum sic est allocutus. Enimuero Rex, quo magis te, tuaque ab ineunte ætate, cœpta, & præclaras res gestas contemplor, easque felicissimo successu semper conclusas fuisse considero, ac neque sine diuino idnutu fieri posse animaduerto; dignum te profectò existimo, qui maiora tandem, multoque præclariora semper facta moliaris. Ac quoniam transmarinum bellum, tam arduum, tam difficile, at-

que

que periculosum, tam bellè, feliciterque, terra marique susceptum perfecisti; iam nunc Valentinum, quod & intimum ac domesticum est; & quamplurimis caussis, tibi, tuisque vtile & honorificum, multo ardentius, vt suscipias, vehemẽter exopto. Nempe, vt hoc ipsum, quod à maioribus tuis Regibus toties frustra cęptum bellum fuit, tu, qui potentia, & nouis Imperij accessionibus vniuersos superas, hauddubiè confecturus, persequaris. Quandoquidem Blasco ductore, qui nuper tenues Valentinorum vires & facultates explorauit, nihil non tentandum, immò diuino fauente numine, in hoc vnum bellum maximè tibi esse incumbendum existimo. Quibus Follalcherij dictis assentiens Blascus, vera omnino prædicasse illũ affirmauit; atq. ad oppugnationẽ Regni commodissimè exordiendam, Burrianã oppidum in extremis Ilergaonum campis, ad meridiem vltra fluuiũ Idubedam, propeque mare situm, multis nominibus aptissimum designauit. Hæc vtriusq. dicta, cum Regi grata fuissent, atque ad sacrum huiusmodi bellum suscipiendum diuinitùs agi sibi, ipse videretur, omnibus neruis eidem intendendum statuit. Tametsi de caussis iustis, atque honestis ad inferendum illud, prius disseri, ad idque alios quoque proceres conuocari curauit. Quorum vltrò citroque agitatis rationibus, in summa decretum fuit, Iustè Zaeno tyranno ac Regni occupatori bellum inferri, propterea quòd Iacobum multis modis offenderit. Ac primũ, quod Abuzethium verum Regem, indicta caussa, Regno expulerit; ex eo quòd ille ab excursionibus, & vastatione agrorum in Christianos, sibi temperasset, atque cum captiuis mitius agere cœpisset. Deinde quòd Iacobo Balearico bello implicito, idem excursiones multas fecisset Dertosam vsque, & Ampostã arcem Christianorum munitissimam; vastatisq. agris, atq. cum ingenti præda regrediens, Vldeconã insigne Hospitalariorũ oppidum aggressus fuerit, tametsi ab oppidanis validissimè repulsus. Adde quòd Iacobo de his apud ipsum per legatos modestissimè conquerente, neq. detrectate pacem, modò quintã partem Portoriorum Valentiæ, & Murciæ, sibi quottannis pendi solitam, quæ superiore anno soluta non fuerat, numeraret; legatos, & oblatas pacis cõditiones spreuerit, ac de portorijs mediam partem

tem se in posterum singulis annis detracturum responderit: ijs auditis, omnium quidem suffragijs damnatus ille fuit; & de cômouendo in eum bello terra mariq; deliberatum. Quare Montionẽ conuocatis omnibus, tam Cataloniæ, quam Aragoniæ primoribus, atque Ciuitatum legatis, Valentinum bellum, pro vtriusque Regni commoditatibus, & incolumitate suscipiendum, ingentemque ac pernecessarium ad illud faciendum esse sumptum ostendit. Cui postquã assensi fuere omnes, Catalanis imperatum fuit Bouaticum, ab eisdemque libentissimè promissum, & quàm breuissime Regi adnumeratum. Similiter Aragonensibus imperata pecunia fuit, ijs maximè, qui remoti erant à confinijs Valentini Regni; quòd finitimi viritim bello interessent. Iamque Rex, & conscribendis copijs, & commeatui, reique frumentariç parandis, atque vniuerso bellico operi diligentius instabat: propterea quòd opportunissimam tunc occasionem suam putabat, seditiones & discordias, quæ Sarracenos in Hispania Reges, non in mutuam modò perniciem, sed etiam in Zaenem irritabant: verũ quæ inter Abuzethium & Zaenem, summa Regni capita, intercesserant, longè commodiores fuere: quòd hæ Regnum in partes diuiderent, vsuque appareat, diuisa fieri debiliora coniunctis. De quibus omnibus anteà consultus Gregorius IX. Pont. Max. Iacobum ad hoc ineundum bellum vehemẽter incitauit: ad eumq; sacrosanctum insigne crucis mittens, Pontificio quoque diplomate, cœlestis Ecclesię thesauro aperto omnibus cruciferis, sacro eiusmodi bello militantibus, criminum expiationem, & remissionem concessit. Quæ Montione, dum conuentus agebantur, edita, per concionatores exponebantur. Vnde Rex diuinis muneribus sibi & exercitui concessis, proceres omnes, ac reliquam multitudinem, sanctissimo crucis signo insigniri fecit. Itaque dimisso conuentu, Rex Alcanitiũ reuersus, frequẽter cum Blasco de inferẽdo bello colloquebatur; ab eoq; de locis Regni munitioribus curiosè, quæ, quantaque illa essent inquirebat, & quanquam Burrianæ oppugnationẽ alijs Blascus præferebat, tamen Iacobus à Morella, oppido Valentinorum munitissimo ac citeriore, bellum auspicãdum censebat. Ac putans fore commodum, si Blascus cum suis expe-

ditionem

ditionem contra Sarracenos, maximè verò Morellanos susciperet, quod ab vtroque fuerat agitatum, decreuit tandem celeri pactione transigere. Vt enim magis Blascũ ad bellum in Sarracenos inflammaret, libenter se ei permissurum dixit, quecumque ille oppida, & Castella, ab illis eriperet. Sicq. dimisso Blasco Morellam, quæ non longè ab Alcanicio sita est, atque ad eam capiendam iam tum ab eo tentæ insidię fuerant, Rex inde profectus est Turolium; vt in oppidulum Exeam vlterius situm, quod interluit Turia fluuius, atque Albarrazino est propinquũ, concederet: vt venatione aprorum, quorum ibi magna est multitudo, animum à bellicis laboribus, curâque laxaret. Quem Petrus Assagra Albarrazini dominus hospitio excepit magnificentissimo, atque felici venatione recreauit. Cui dum Rex intendit, allatus est ei nuntius, cohortem peditum Turolensium, qui in finibus Regni præsidio erant, oppidum Ares Valentinorum munitissimum intrasse, eòque potitam fuisse, atque ad retinendum illud præsidium petere. Quo nuntio mirè oblectatus Rex fuit. Est enim Ares oppidum in eminentissimo totius Regni monte, ab ortu, meridieque prærupto, situm tanquam specula ad remotissima quæque Regni loca oculis collustranda, indeque cum præsidiarijs, non modò sarracenorum eruptiones cohibendas, sed in eos quoque à nostris faciẽdas. Itaque Rex eò misit, qui militibus bono esse animo, atque oppidum viriliter defendere iuberent: ipsumq. in eorum subsidium iamiam vẽturũ diceret. Vnde Turolenses, se sequi iussit, cum magna equitũ atque peditum manu, quos Ferdinãdus Diazius & Rodericus Ortizius duxere in Alfambram oppidum, quod etiam fluuio Alfambra, qui paulo infra, prope Turolium influit in Turiam, alluitur. Inde enim Rex vnà cum illis erat iter ingressurus: ad quos sub vespertinum crepusculum venit, ibidemq. pernoctauit. Verũ de secũda vigilia exurgens, citatò cursũ, portũ Montisacuti sub aurorã tenuit, atq. Poueanũ prætereuectus agrum, Villaroiã ordinis Hospitalium oppidum peruenit. Vbi Fullalcherij opera, cibo potuque refectus, atque paululum somno recreatus, summo mane iter fuit persecutus: dumq. summa montiũ tenet, ecce sagittarius eques de vijs ad eum itineribus præproperus veniebat, à Blasco missus, vt

Regi renunciaret captam fuisse Morellam à suis, atq. in potestatē redactam. Quo nuntio, quantum voluptatis hilari fronte præ se tulit, tantum mœstitiæ animo sensit; propterea quòd ex pacto & conuentione, Blasco Morella cederet; doleretque in ipso Valentini belli exordio, tam insignis oppidi expugnationē, non sibi, sed Blasco obtigisse. Vnde meditanti ipsi, atque eò peruenienti, vbi erat flexus ad iter Morellam, Diazius occurrit, inquiens, ne, quæso, Rex oppidū Ares nūc petas, posthabita Morella, quòd hæc sit arciū totius Regni munitissima, & ad consternandos Sarracenorum animos aptissima: sed hanc pete ocyùs antequam eandē Blascus ingrediatur. Noui enim ingeniū hominis superbi ac tenacis; putoque fore tibi difficilius Morellam ab illius, quàm è Sarracenorū manibus extorquere. Tunc Rex, vocatis Assagra, & Atorella proceribus, ab eisque, vtrum itinerum consultius esset ingredi, quærens; Diazius denuò sententiā suā constantissimè defendit; adijciens in celeritate positū esse felicem rei exitum, ideoque Turolensibus præcipiendum, vt depositis sarcinis, atque impedimētis signa sequerentur. Quo facto, citatis equis, fluuio Calderano traiecto, tandem per auia, perque nimis aspera & deserta loca iter faciens, ad flumen quod alluit radices montis, in quo sita est Morella, peruenit, in eumque festinanter conscendit, & in vertice castra posuit; qui postea vocatus est tumulus Regis, oppido adeò propinquus, vt ingressu egressuque oppidani facilè inde prohiberi possent. Vnde militibus in eum ascēdentibus locum præcepit Rex, vt in statione essent; ac neminem, iniussu suo, oppidum ingredi, aut egredi sinerent: hunc locum ideò tam pertinaciter retinuit; à Morella nusquam oculos deijciens; ne qui tenebant arcem mitterent, qui aduētum ipsius Blasco nuntiarent; sic vt ingruēte nocte passus fuerit grauissima; ob multam niuem, & intolerabiles frigoris morsus; accesit etiā fames & vigilia, quibus acerbè vexatus exercitus fuit, propterea quòd ob loci asperitatē, iumenta commeatu & cibarijs onusta montē superare nequiuerint: compertumque fuit, Regem ad tertium propè diem, ex quo apud Villarroiam cœnauit, integram famem sustinuisse; quæ in caussa esse non potuit, ut locus ab ipso desereretur. Verùm sequenti die, Sole illu-

le illucescente, Blascus cum nonnullis equitibus eò peruenit; atque ignorato Regis præsidio, Morellam intrare volens, à Ferdinando Perezio Pina, qui præsidij dux erat, comprehensus est, & ad Regem delatus: quem ille benignè excipiens, rogauit, ut oppidum vna cum arce sibi tradere vellet, promittens, se id beneficium compensaturum; at verò Blascus meditari secum, quasique renuere cæpit. Sed Rege rursum, & proceribus instantibus, iamiamque manum in eum conijcientibus, tandem de iure suo decedens ille, oppidum cum arce Regi liberalissimè tradidit; ipseque primus, fide præstita, Morellam cum Rege eo die est ingressus, suisque ab arce detractis præsidiarijs militibus; Regios eorum loco posuit: oppidaniique cum paganis, se illico Regi submisêre. Iamque ex proceribus vno ibi relicto præfecto cum vna cohorte, Rex inde abiês, duodecimo ferè milliario confecto, Ares oppidum peruenit; inde, vt fama est, dictum, quod præ celsitate loci, ab antiquis Aræ ibi constitutæ fuerint Dijs ad litandum. Quod Rex ingressus, collaudatis Turolensibus peditibus, qui oppugnarant illud, collocato ibi pręsidio, gratias immortali Christo ac Virgini ad sacrosanctam aram egit; atque munitissima duo illa parta oppida sine effusione sanguinis, tanquam Valentinæ expeditionis primitias illis obtulit. deinde Turolium vna cum Abuzethio reuertitur, qui & expugnationi Morellæ interfuerat; & denuò se Iacobo subdiderat; pręstita fide, astiturum se ei perpetuò in eo bello, atque omni ope, ac re adiuturum. Demum abiens Turolio, confinia Castellæ loca lustrauit. Sed cum Calataiubij esset, ac memoria retinet commemorandum illud, ac liberalissimum Blasci factum, quo ille Morellam, eiusque arcem magnifica sibi donatione concesserat; compensatione cum eo vsus est iusta, atque honorifica. Nam Sastagum insigne Aragoniæ oppidũ, cum arce, suburbijs, & agro latissimo, Ibero amni propinquis; quæ Petrus Rex Artalo Alagoni Blasci parẽti oppigneratus fuerat, Blasco perpetuò donauit, vnà & oppidum cum arce Mariæ, non longè ab illo sitis. A quo tẽpore Alagonia gens, quæ ætate Iacobi, & Regiò stẽmate, & antiquitate, & rerum magnitudine floruit, accessione Sastagẽsis Comitatus, facta est Aragonensium, post Regiam, nulli secunda.

Fuit

Fuit igitur ejusmodi donatio, seu cõpensatio Blasco facta de consilio procerum, admodum grata Aragonensibus, qui præsentes erant, atque cum maximo consensu & applausu omniũ à Rege sancita. Cæterum Morella, & Ares oppidis captis, atque præsidijs vtrobique positis: vt tuta essent omnia à tergo relicta loca, tutiorque fieret in vlteriora progressus, ac designata à Blasco Burriana obsideretur, conuentus denuò Turolij Rex agere curauit: quod est oppidum celebre, vt diximus, atque Valentinis propinquum, vt inde commodius susciperetur in illos expeditio. Quò conuenere promagistri equitũ Hispaniæ, Templarius, & Hospitalis; quin & Velensis, & Calatrauensis: harum quippe duarum equestrium societatum, tametsi apud Castellam essent primariæ sedes, multiq. conuentus & præfecturæ, nonnullæ tamen eiusmodi in Aragonia erant à Regibus etiam ad quoduis contra Sarracenos bellum inferendum institutæ: quarum Calatrauensis summa Alcanitij sita erat; Velensis verò, Montalbano in oppido clarissimo, de quo mox dicemus, non longè ab Alcanitio versus ortum posito. Fuere quoque præstò Regi Bernardus Montecutus Pontifex Cęsaraugustanus, Petrus Fernãdus Assagra, & Simenius Tarasona, qui postea donatus fuit ditione, seu Baronia Arenosia nuncupata; cum plerisque alijs Aragoniæ proceribus, qui tunc, cum inita expeditio fuit, centum & viginti læuis armaturæ equitum, milleque peditum numerũ nõ excesserant: præter eos, quos Turolensis Ciuitas conscripserat, ac etiam Calataiubienses & Darocenses populi miserant; quibuscum exercitus ad numerum ducẽtorum quinquaginta equitum peruenerat, peditum verò mille octingentorum. Iis ergo copijs bellum Rex fuit exorsus, fretus quidem Catalanorum, atque Prouincialium, quas breui adfuturas sperabat: ac quoniam animus ei erat, quacumque pergeret, vt terrorem hostibus incuteret, depopulari agros, & cuncta vastare; commeatũ vndiq., rem vero frumentariã, ex Poueano & Visiedano Turolensium campis comportare imperauit. Itaq. Turolio egressus, ac per Populetanum, & Sarrionensem agrum prætereunte exercitu, ouiũ atque boum, quibus idem ager abũdat, quantũ fuit opus inde iussum est asportari: ac protinus Iaquesiam extremum Aragoniæ pa-

gum,

gum, aridumque prætervecti torrentem, quo Aragonia terminatur, Valentinum ingressi Regnum, excursiones in pagos quosdam fecerunt, mitius tamen, quoniã maiori ex parte colebãtur à Christianis. Fuit itaq. descensus per Lacouanum montem, vnde prospiciebatur Exerica, nobile Aedetanorum oppidum, situ & natura munitũ. erat enim illud septum muro & arce cumprimis inexpugnabili, in altissima, saxeaque rupe, quæ à posteriore parte prærupta est posita, atq; præterlabente fluuio obuallata: ab anteriore vero, oppido decliui, perpetuoque muro, & gente bellicosa protecto, qualis esse, exercerique in armis sæpè solet, quę finitimos populos, quòd alterius dominationis sint, tanquam hostes habet. Miserat etiam Zaen Rex quattuor expeditorum militum cohortes Exericam, vt in prę sidio essent; veritus ne simili casu, quo Morella, ob non missum opportunè subsidium, caperetur. Ex quibus octingenti pedites protinus obuiã venêre, vt nostros à cultorum agrorum, hortorumque vastatione impedirent. At verò Rex suos ab illa prohibuit, atque distulit in diem crastinum, ne lassi ex itinere manus consererent. Sed in descensu montis ad tertium lapidem, oppidulum est, dictum Viuariũ, à quo nõ lõgè versùs Exericam, interluente fluuio Pallantia, qui decurrit in Saguntinos, castra locari iussit. Sequenti verò die cœpta est depopulatio agrorum, qui oppidum inter & Viuarium erãt: triginta equitibus, cum peditibus mille à tergo depopulantium in subsidium positis. Quæ depopulatio agris illata est, nullo impediente cominùs, metu equitum, à quibus Sarraceni strenuè hastis configebantur; tametsi eminùs, & ab occulto loco nostri à sagittarijs sauciarẽtur. Sed ijs sequenti die sic est occursum: equitibus scilicet partim in mõte, partim in agris consistẽtibus, quorũ scuta pedites primi agminis deferentes, ijsque protecti, se à Sarracenorum sagittis defendebant, ac primum sustinentes impetum, incedebãt: deinde sequebãtur sagittarij: postremi depopulatores, qui agros liberè atq. impunè vastabant. Dum hæc in Exericanos fiunt, promagistri equitum Templarius, & Hospitalarius, ac magni Calatrauensis, & Velensis magistri, cum magna manu equitũ, & septingentis peditibus prætergressi Exericam, & Segorbiũ, secundo flumine, ad intima Re-

ma Regni penetrarunt, quoad in prospectũ Sagunti venerunt, ad duodecimum vsque milliare ab vrbe Valentia, vbi a læua flexus est ad iter in vallem Segoniam, olim Saguntinam, quam multis pagis, fructuosissimisque agris cultam, ingressi sunt, ac depopulati. Quibus vltrà ingredientibus occurrerunt innumerabiles Sarraceni, ex oppidanis & rusticis & collectitijs Saguntinorũ, vt à progressu nostros prohiberent. Quod vbi intellexit Rex, eò profectus est cum reliquo exercitu, vt subsidio suis esset; atque in itinere obuium habuit oppidulum Turristorresium, cuius agrũ quoq. vastari iussit, ab expugnatione oppiduli abstinens, ne Burrianensem differret, in quam suos integros perducere decreuerat. Itaq; progressus per eam Vallem cum vniuerso exercitu, in planitiẽ deductus est, vbi se latissimus prospectuque amœnissimus, atque fructuosissimus aperiebat campus: hinc montibus ab Almenara oppido mari proximo, vsq. ad promontoriũ Oropesæ, ad semicirculi speciem eum ambientibus; atq. fontes, aurasque salubres, in vniuersam planitiem deriuantibus; illinc mari, quasi basi, girũ obtendente, piscatu atque mercimonio multos in ea populos locu pletante: cùm & cultura, & fertilitate agri reliquo Regni agro minimè sit inferior; & præter frumenti, vini, & olei ingentem vim, qua præstat, proferre etiam solita fuerit, orizam, & saccharum; & ad bombicum alendum, & perficiendum opus, mire nunc quoq. consentanea existat. In qua item planitie cum conuallibus, quæ à propinquis & ambientibus montibus in eam decurrũt pagi, & oppida ferè triginta sita sunt, quorum Burriana cæteris excellebat; & fertiliore agro, & mari propinquiore, quod etiã magno suo ambitu, atque murorum altitudine propugnaculum, & quasi acropolis erat totius eius regionis; abundabatque omni commeatu rerum, & milite bellicoso: eoque magis, quòd Zaen, vt primũ aduentum Iacobi resciuit, lectissimos mille quingentos milites ad eam custodiendam miserat; plures indies missurus, adeò ab eius defensione vniuersam Regni salutem pẽdere sibi persuaserat. Itaque Iacobus eò cum exercitu veniẽs, castra circum oppidum metatus est, & per exploratores certior factus, de magnitudine & munitione oppidi, deque oppidanorũ, & eorum, qui præsidio venerant,

herant, numero & virtute; tum de munitionibus ac etiam debilioribus moeniorum locis; & in quam partem tormenta, & machinæ meliùs intenderentur. At verò intus, neque oppidani quidem otio tempus conterebant, nec deerant illis sui exploratores, per quos consilia, & machinationes Regis intelligerent. Iamque vt suarum virium, atque munitionum specimen aliquod ederent, ac bello initium darent, singulis propè diebus, antequam nostri vallo castra munirent, quadringenti ex eis, in eam partem castrorum, quæ videbatur desertior, irruere solebant, ac aliquid nostris semper inferre damni. Quo animaduerso Rex, tribus locis in castris stationes centum quinquaginta militum locauit, qui signum alijs darent, vt saltim audito tubæ clangore, omnes in armis essent; atq. altera pars militum in statione maneret, altera in locū pugnæ curreret, huncque in modum alij alijs præstò, atque subsidio essent. Eorum autem præliorū semen erat, ouium, atque armentorū à nostris, inter castra & oppidum pastio: in hæc quippe suis illi repentinis excursionibus irruebant, prædasque sæpe faciebant: sæpe quoque nostri easdem è manibus eripiebant; atque in hunc modum consertis manibus, cruentas vicissim victorias reportabant. Quo tempore multorū procerum, atque ciuitatū, & oppidorū Cataloniæ, & Aragoniæ turmę equitum, atq. plurimorū cohortes peditum, ad Regem cōfluxere; peruenitque peditatus ad viginti quinque hominum millia; equitatus verò ad duo millia. Quamobrem oppugnatio deinceps acrior multò fuit. Nam mari aduectis è Balearibus, & è Catalonia machinis, tormentisq. magnis; cū ijs, quæ in naualibus dissoluta interim iacuerāt; cōstrui ea denuò, ac oppugnationi aptari curauit: atque inter alia, turrim mobilem ex eadē materia erexit, quamplurium tabularum contextu, & cōtignatione compositam; ac non labore modò, sed magno quoque studio, atque contētione militum hinc inde compulsam, moenibus admouit. Quæ tametsi humiliora oppidi moenia adæquabat, facileque pila, sagittas, lapides aliaque missilia in oppidanos emittebat; ac nec ex moenibus prohibebatur, quo minus multis detrimētis propugnatores afficeret: tamen tanta erat, tum oppidanorum, tum maximè selectorum militum, quos Zaen miserat, virtus, alacrisq.

ad re-

ad resistendum multitudo, vt & machinatores reprimere, & machinas deijcere, & studia, ardentesque vincendi conatus Regios infringere & retardare possent: expertusque Rex fuit, Valētinos Sarracenos longè esse Balearicis robore, & pugnandi arte præstantiores. Tanta enim in turrim mobilem sagittarum, lapidumque multitudo iacta est; vt neque Rex pedes & scutatus sua præsentia cunctos vrgens; neque alij similiter circū turrim scutis sagittas excipientes, atque magna animi contentione eos, qui in turri erant adhortātes, efficere potuerint, quin turris, aliæque machinæ deferrentur, atque nocte pugna dirimeretur: Rege quidem quatuor in pugna confixo sagittis, leuiter tamen, diuino opitulāte numine, sauciato. Itaque relictis, qui noctu machinas custodirent, statim sub auroram nauata est opera reducendæ turri; adeò quippe diruta illa, perfossaque erat lapidum ictibus, vt nostris impedimento magis, quàm hostibus damno esse posset. Quare conuocato concilio, alia via oppugnationem tentandam esse statuerūt: nempe aggeribus, valloque perducto; eoque paulatim muro admoto; simulq machinis & tormentis maioribus, eam partem muri, quò tendebat vallum, quatientibus: quandoquidem cuniculos agere non dabatur, terra vda, vliginosaque admodum, atque ob maris viciniam, passim scaturiente aquis. Interea nostris omnem circūm regionem diripientibus, commeatu, & re frumentaria castra abundabant: sed tot indies confluentibus ex omnibus Christianorum Regnis militibus, augescente exercitu, fames esse cœpit; atque inopia potissimùm rei frumentariæ tanta fuit, vt de relinquenda obsidione ageretur. Quæ res cùm sollicitum, nimisque anxium Regem haberet; ægreque se defenderet ab eorum importunitate, qui discessioni insistebant, nuntiatum est in castris, duas in conspectum Burrianæ biremes appulisse: alteram Bernardi Sentaugeniani, alteram Petri Martelli, quæ tum è Balearibus, tum è Tarracaconensi & Dertusano agro exercitui, frumenti, & commeatus magnam copiam afferebant. Propter quas, tanquam è cœlo missas, Rex gratias Deo agens, recipi omnia iussit, proque eis victoriatorum sexaginta millia annumerari. Quanquam cum inopia rei frumētariæ tanta erat ærarij consumptio consecuta, vt neq;

haberet

haberet vnde soluere; neque qui pro eo spondereret, præter Templarium, & Hospitalem promagistros: sed neq. ij spopondissent, nisi ex oppidis, quę Rex caperet, aliqua suis cessura societatibus sperassent. Demum biremes ibi consistere, atque in anchoris esse pręcepit, vt tuta esset ora maritima, ac commeatus & cibaria tutè vndique congererentur: quod tam feliciter cessit, vt protinus ex vniuersis hinc inde locis abundè cibaria, aliaque necessaria, nauigiolis in castra perferrentur. Cæterùm ad expugnandum oppidum maiores indies oriebantur difficultates. Ex quo Ferdinandus Regis patruus, aliiq. qui consilio Regio præerant, Blascus Alago, Simon Vrrea, Liciana, Massa, & Tarassona, interse consentientes, fortassis id melius esse putantes, Regem à prosequenda oppidi expugnatione omnino conati sunt auertere. Cum enim audiuissent, Regem ob labefactatas machinas, & laceratam turrim, valde mœstum extitisse, conquestumque fuisse, se maioribus suis fortuna longè inferiorem; vt quibus in bello pro voto omnia cessissent; sibi verò in vnius quidem oppiduli oppugnatione, præter opinionem, capta occasione, Regem conuenerunt; quem Ferdinandus omnium nomine, sic est allocutus: Quæ tibi Rex in bello secundæ res semper acciderunt, faciunt, vt his nunc perinde vt nimis aduersis frangaris; ac vel ex eo quòd omnibus ante te Imperatoribus felicior non sis, te putes infelicem. quod longè aliter, ac te decet, facis, qui res bellicas nō vtraque fortuna, sed felici tantùm commetiendas existimas: indeque est, vt indignissimè conqueraris maiores tuos rerum gestarum gloria fuisse te clariores; cum & habuerint illorum quidem tempora incommoda sua; sicut & hæc nostra suis non caruerunt. Nam & victorias illi suas, nō cum ancipiti modò fortuna, & cruore mistas, sed procrastinatas diutiùs, sed retardatas, atque cum summo labore & patientia partas reportarūt: & quas, ne reportassent quidem, nisi tempori seruire, ac rerum vicissitudini obtemperare didicissent. Eiusmodi ergo, quę cordati, atque sapientis sunt Imperatoris munia; tu quoque in præsenti obire debes; qui bellum arduum magis, difficiliusque ac periculosius quàm rebamur, suscepisti, quod te, tuosque indies in tantas angustias deducit, vt timere inde possis longè grauiora mala, nisi

& temporum, & rerum conditioni cedas; ac, quod sapientis est, mutato consilio, rebus, vt sese offerunt, ita te accommodes. Nam & tempori cedere, & necessitati parere, sapientis semper est habitum. Expertus quippe es hostium sese validissimè defendentium, præsertim recentium, vires & fortitudinem: inuenisti oppidū adeò munitū, vt illius contra te erecta munimenta & propugnacula, nō modò nulla deieceris; verū tuas inde machinas ab illis malè mulctas retraxeris. ex quo tantùm hostibus creuit animi; quantum nostris profectò indies imminutum est; qui nobis summisso murmure obijciunt, ac exprobrant, te nequaquā salutaribus consilijs inniti, qui tot huius belli laboribus fractus, ac depressus, nihil tamē de intermittēdo illo, aut in aliud tēpus differendo agas; quiq. cùm in intimū hostilis soli te coieceris, nihil iā præterquā ab hostibus circūsideri expectas. Accedit rei nummariæ difficultas, ac neq. duratura diutiùs, quæ nūc est, frumētariæ copia. Vrget præterea tēporis, aërisq. incōmoditas, tum solo ob sitū terræ calidissimo, tū cœlo caniculæ ortu feruētissimo, magisq. ad inducēdos morbos, quā ad pugnandū parato. Vt illud interim omittā, subsidia ciuitatū quotidie vehementer inclamantia, messes adultas iam esse, ac maturescere, iccirco ad demetendas illas exercitū dimitti oportere. Quibus de causis, ac vel eo maximè, à bello cessandū est, quòd Zaē prius quàm armis, pecunia te oppugnare cupit; scimusq. ingētē promisisse, modò ab expugnatione discedas; neq. nō illā à tam barbaro & iniquo hoste capere cōsulimus, vt ea ipsa pecunia, cùm maiores cōtra ipsū copias coparare, tum opportuno expectato anni tēpore, cum florētissimo exercitu, nō Burrianā modò; sed ipsam vrbē Valentiā gloriosissimè expugnare possis. Quibus auditis, Rex se ei respōsurum dixit: atque vterat excelso ac diuino animo, multa fuit secum meditatus; considerans inprimis de honore suo detrahi sibi multùm, si à Burrianensi prima obsidione, quæ vnum, aut alterum vix mensem durauerat, discederet; cum à Balearica, remotiore, arduaque magis, in qua annum & eo plus insumpserat, neque à suis retrahi potuerit; neque iustioribus de caussis à cœpto deterreri. Quin & perturpe esse, discessu suo animum hostibus addere; multoque turpius, in hostilem pecuniam triumphum commutare;

ac vel

ac vel eò magis, quòd vereretur Ferdinandi (cuius animus semper fuerat à Rege auersus) & aliorum consilium venale quoq. esse, vt quos Zaenes, vt probabile erat, pecunia corrupisset. Quamobrē dimissis illis voluit de re tam graui alios consulere, inprimis Tarraconēsem, Cæsaraugustanum, & alios Antistites, necnon promagistros ordinum, & reliquos proceres, belliq. duces, & præfectos: qui de deserenda obsidione sententiam dicere rogati, fideliter tamen expositis, quæcūq Ferdinandus contra obsidionem obiecerat; omnes, vnum, atq. idem sentientes, responderunt. Non solùm regij honoris, sed Ducum, atq. vniuersi exercitus, qui iustus ac potens erat, interesse in obsidione persistere. Quæ sententia ad Ferdinandum, & socios delata, responsioni fuit; statimq. Guillermus Aquitanus Regis auunculus, qui fuerat huius sentētiæ autor, perducēdi valli, & machinarū ad portā vsq. oppidi, earumq defendēdi curā suscepit, eo animo, vt locū nequaquā desereret, quoad repleta fossa esset, earū ope cohortiū, quas secū ex Aquitania duxerat; simulq. Rex suis fidissimis cohortis prætoriæ militibus, quos Arabica voce Almugauaros vocabant, de quib^9 postea dicem^9, præcepit, vt auxilio Guillermo essent; si fortè ex oppido in eū irruerent. Igitur Guillermi, & Simonis Perezij Tarasonæ, suorumq. opera admotis machinis, quę tātūmodò pro scuto erant ijs, qui opplēdæ fossæ, & pertetebrādo muro operā dabant; res feliciter procedere, atq. oppidanos vrere visa est, & ad demoliēdas machinas incitare. Nã noctu, de secunda vigilia, cumprimū ab oppugnatione discessere machinatores, ducenti oppidani, accēsis facibus, magnoq. impetu foras eruperūt, ad succēdēdas machinas; dispositis sagittarijs per murū, qui impedientes cōfigerent. Id tanto cū silentio fieri nō potuit, quin Guillermus, qui intentis oculis, & auribus hostiū motus obseruabat, præsenserit: atq. cum suis cunctos, magna cum strage in oppidum compulerit. Quo in conflictu, Guillermus sagitta infixa cruri grauiter vulneratus fuit; quod intelligens Rex, Guillermum in tabernaculum Regium deduci iussit: ibique ipse, sua manu, infixum ferrum è vulnere euulsit, ac vulnus lauit, & obligauit. Ex quò protinus Guillermus sanitatem sibi restitutam sentiens, à Rege contineri non potuit, quin noctu in statione maneret. Interim oppidani sin-

gulis noctibus ad succendendas machinas excursiones faciebant. Quibus nostri ad eorum infringendos,& deludendos conatus occurrebant. Sed cùm Rex interim noctu lustrans castra, minimè eos, quibus commissa custodia erat, pro machinis excubias agere inuenisset; cum equitibus nouem excubare decreuit; ac Regium scutū, tanquam decurio, qui præest excubantibus, machinis appendi iussit. Id ab explorantibus scientes oppidani, protinus centum septuaginta cum facibus prodiere foras: quorū quadraginta tantum scutati, ac faces præferētes: reliqui sagittarij erant: iamiamq. ignem admoturi, à duobus Regis scutiferis, ex facibus cogniti fuere; statimq. conclamantibus illis ad arma; Rex cū suis ab statione exiens, animosè oppidanos aggreditur; tantoq. fuit ijs terrori, vt illico terga verterint: quos Rex insequens adeò conferto agmine tenebris processit, vt portam oppidi hasta cōfixerit, sed cum hostium sagittis obrueretur, repulsus est, & coactus scuto post terga reiecto, atq. seruato ordine pedem referre. Neque prætereundum est profectò facinus præclarissimū, quod in eo bello Rex edidit, ab omnibusq. historicis de eo refertur, quo planè non alios modò Reges, sed seipsum superauit; & tanquàm tertius in orbe Decius in medios sese hostes pro salute exercitus iniecit. Aiunt enim ipsum tanto fuisse mœrore, atque pudore affectū, si forte contingeret obsidionem, re infecta, ac sine honesta aliqua caussa, soluere; vt modò honori suo, atq. exercitus incolumitati cōsuleret, desperata expugnatione oppidi, multa in seipsū fuerit acerba patratus. Nā in prælijs, quādoq. discincto thorace, apertoq. pectore, ac diloricata tunica, nullū vitæ periculū recusans, sagittarū ictibus occurrere visus est: ne ab obsidione, nisi cum manifesto vitę discrimine decedere cogeretur; eiusq. exercitus abiens, honesta de caussa, Regis salutem oppugnationi prætulisse videri posset: sed diuina ope seruatū fuit corpus, cuius animus ad pericula promptus, abundè confixus est, seque pro salute exercitus morti deuouere non dubitauit. Cæterùm nocte, dieq. machinatorum opera instāte, admotisq. muro, summa vi, tormentis omnibus, turris quædā diruta est, & ęquata solo, perquā nostris ad irrūpēdū patuit aditus: qui subinde multo facti animosiores, sequenti die oppleta fossa, nō solùm per dirutam turrim, sed admotis scalis, per

varias

varias muri partes irruperunt. Verùm oppidanorũ virtus tãta fuit, vt quamuis tot conflictati incommodis, tamen nostros ab ingressu prohibuerint. Qui tamen paulò post videntes regiam potẽtiam augeri indies, suamq; imminui, atque posteriores oppugnationes longè esse acriores prioribus; cum Rege de deditione egerunt: si cuncti cum vxoribus, & domestica suppellectili, in propinquum oppidum Nulesium incolumes abire possent. Quod vt placuit vniuerso concilio Procerum, sic à Rege quoq; fuit oppidanis, tanquam strenuis patriæ defensoribus liberalissimè concessum. Itaq; pridie eius diei, qui sancto Iacobo Apostolo dicatus est, & eius memoria more maiorum colitur; duobus exactis in obsidione mẽsibus, celebri Burrianensi oppido potitus Rex fuit, illudq; cedentibus oppidanis cũ magno triumpho ingressus. Vbi insequens dies cum maxima Regis, atq; exercitus alacritate, Deo, Virginiq; matri, & Apostolo solẽnis & celeberrimus extitit; ac etiam de more Regis, aliquibus liberalissimus, & magnificentissimus. Nam Templarijs, qui sese in expugnatione alijs prætulerant, certam partem oppidi, at prædiorum perpetuò donauit. Demum intermisso bello, vt necesse erat, multis Regem vrgentibus, atq; aliò auocantibus Regnorum negotijs, Blascum Alagonem, & Simonem Vrream in præsidio oppidi ad duos duntaxàt menses reliquit, quoad Petrus Cornelius, quem oppido præfecerat, eò veniret. Nec verò oppidum deserere Rex voluit, quamuis id ei persuadere rationibus Antistes Ilerdensis, & Guillermus Ceruera conarẽtur, Petro Sanctio, atq; Bernardo Rabassa, qui erat illi à secretis, præsentibus. Quibus Rex pluribus verbis satisfaciens, conclusit tandem, se eodem animo, & viribus, quibus Burrianam ceperat, seruaturum; neq. tantam loci opportunitatẽ ad cõmotum persequendum bellum neglecturum. Itaq. profectus inde venit Dertosam; post verò Turolium; vbi collaudatis Turolẽsibus, pro strenua nauata sibi opera in ea expeditione; dum cõponendis Regni rebus animũ intendit, nuntius è Burriana ab S. Vrrea venit, significans, se Peninsulanos ad deditionem inuitasse; quod si facere recusarent, cruentum bellum illis indixisse, atque vt exemplo alijs essent, non modò agrorum depopulationem, sed truculentam oppidanorum interneccionem tandem minatum fuisse; eos autẽ illico

respondisse, si Rex adesset imperatã facturos. Quę Rex intelligẽs, protinus equitibus septem, atque domesticis suis comitatus, illud idem prosecutus est iter, quo antea ductus fuerat Ares & Morella; iisque ad lęuam relictis, Peninsulam ad quartum diem obeunte sole peruenit; atque exploratis oppidanorum animis, ne tamen obscurus, clandestinúsve esset ipsius in oppidum ingressus, tentoria in campo figere, ibique sub dio pernoctare voluit; cibarijs, & stragulis Regi statim ab oppidanis officiosè delatis. Sequenti verò die magistratus oppidi, præfectus arcis, & vniuersa plebs prodeũtes, oblatis Regi clauibus, ipsum cum pompa exceperunt, & tanquam domino arcem & oppidum tradiderũt. Quod Rex ingressus, atque cum admiratione cõtemplatus incredibilem loci situm, qualem libro quarto descripsimus; ac præficiens ei vnum ex suis equitibus cũ paruo præsidio, cùm locus natura munitus esset, Burrianam rediit. Dum hæc Peninsulæ geruntur, Templarius & Hospitalis promagistri cum suis Dertosa profecti, Chiuertum, & Cerueram, eiusdem Ilergaonum regionis oppida Sarracenorum munitissima oppugnare cœperunt: quòd hęc ipsis, eorumq. societatibus dono data fuerint à Iacobi maioribus, nimirũ Alfonso & Petro Regibus. Verùm oppidani oppugnationem timentes, se cum oppidis, & eorum arcibus dediderunt; fuereque oppida perpetuò iis societatibus addicta. Interim Rex Burrianam abiens, Polpetanos in itinere cepit, ibique ipsum consecutus est exercitus veniens Turolio, ex aliisque propinquis oppidis; cui Simonem Vrream ducem præfecit, isque vniuersa regionis oppida aut vi, aut honestis conditionibus in potestatem reduxit: qualia fuerunt Castulo Burrianensis, quod oppidum nunc est totius planitiei celeberrimum, tum Burriolium, Cryptæ Vinromanenses, Cueuas vocant, & Vilafamesiũ, quæ omniũ tunc erant munitissima, atq. bellicosa gente & armis protecta; præsertim oppidũ, & arx Alcalana; cuius prefectura Rex Vrreã, posterosq. suos perpetuò donauit. Quo tẽpore Rex Burrianã venit, duobus nondum elapsis mensibus, ex quo promiserat Alagoni, & Vrreæ venturum. P. Corneliũ vt oppido præficeretur, mansitq. ibi quoad veniret ille; atq. interim cum Petro Assagra animi recreãdi gratia, venationi aprorũ & aucupio

gruum intentus, dum earum ordinem in volando perturbat, visus est ab eisdem admoneri, hostili in terra Regem, non gruum, sed hostium ordines perturbare debere. Iccirco regionem, quam inter luit Sucro fluuius, vltra Valentiam vrbem perlustrare Rex cupiens, atque omnem circa ipsam agrum vastare, exercitũ congregari iussit, qui in vicinos hinc inde pagos erat distributus: è quo delectis cẽtum triginta equitibus nobilibus; ac centum quinquaginta Almugauaris, necnon septingentis peditibus expeditissimis, de secunda vigilia iter ingreditur: dumque Almenaram oppidum (Alcimenẽ nonnulli vocant) prçteruehitur, ab oppidanis deprehensum est, hostilem gentem in fines suos excurrere, continuoque in eminentissima arce oppidi, accensis facibus, signum datum est propinquis Saguntinis, aduentare hostes, ac per dispositas speculas Pusolium, Valentiamque, ad ipsos vsque Sucronenses, fama de illorum aduentu intra horam peruenit. Quod sentiens Iacobus, eò animosius sarcinas & impedimenta, citatis iumentis, prӕire iussit. Iamque Paterna, & Maniza oppidulis à tergo relictis, tantum fuit itineris emẽsus, vt non ante dies illuxerit, quàm Turiã, quà transitur vado, exercitum traduxerit. Inde verò per Spiochensem turrim, Regi versùs Alcocerium oppidum, quod Sucrone alluitur, agmen dirigenti, Mazalauesium in itinere occurrit, amœnum quidem, solique fertilitate prę stans quoque oppidum: quòd postea à Rege fuit dono datum cuidam pernobili Milano dicto, à quo perillustris Milanorũ familia propagata fuit. Situm quidem illud secùs citeriorem ripam fluuij oculorum, sic nũcupati, proptereaquod passim terra dehiscat multis quasi effectis oculis, è quibus erumpentes aquę, & in vnũ decurrentes alueum, flumen illud efficiant, quod paulò infra Algeziram influit in Sucronem. Cùm igitur totũ illud Algezirę territorium, quod citra Sucronem est, Rex inde esset contemplatus, ac non modò planũ apertumque, sed prӕpingue natura esse, ac fertilissimum animaduertisset: quodque cultura & irrigatione adiutum, multarum segetum, ac cuiusuis generis fructuum fieret feracissimum: magnum subinde opus in gratiam Algeziranorum nauare decreuit, illudque paulò post, Algezira capta, suis ipse sumptibus perfecit. Nempe permagnam à Sucrone fossam, siue alueum aquę,

secundùm Antellam oppidum, ad tertium supra Algezirā lapidē perducens, Regiam inde dictam; quæ in modum semicirculi, totum ferè ab ea parte Algeziranum territorium cōplectitur, quoad in flumen ea reuertitur: per quam scilicet decurrens aqua, tametsi aliquibus in locis permeandi difficultate impediretur; tamen architectorum ingenio, & difficultati occursum fuit; & aquæ peruia fossa facta. Nam cùm decurrenti sese opponeret fluuius profundus, siue torrēs satis amplus Algemezini oppidi, insignis nūc quidem, ac prædiuitis; atque repugnantibus tum fossæ profunditate, tum pondere aquæ, minimè posset ea per tubos, seu aquędu-ctus supra torrentem transmitti; consiliū fuit, excauata terra subtùs, per concameratū quidem opus, vno ferè stadio aquam deducere, tam firma, ac solida machinatione, vt à quadringentis propè annis hucvsque, neque obruta vnquam fossa fuerit, neque decurrentis suprà impetu torrētis deleta: quin potius suo quasi felici decursu, perpetuum triginta propè pagorum simul & oppidorum agrum irrigandum suscipit: partim per se, partim per inciles fossas à maiore ad vniuscuiusque oppidi agrum deriuatas. Ex quo citerius Algeziræ territorium, ab eo maximè tēpore cultum, ac irriguum, eò fertilitatis peruenit, vt cùm alijs omnifariam fructibus; tum oriza, & moris ad sericum bombicum opus perficiendum, reliqua regni superet. Estque admirabile in tam exiguo, angustoq́; terræ spatio, hac vna, archithecto Rege, perducta aquæ fossa, tot pagos, atque oppida constructa fuisse; ac non modò alı ipsa; sed eorūdem fructuum exportato mercimonio, totius Regni ditissima, ac locupletissima fieri. Cùm igitur Rex, oculorum flumen traiecisset, ducenti pedites, qui sarcinas & impedimenta comitabantur, in primum, quod sese offerebat Alcoceriū oppidum irruerunt, eoque direpto, ac pręda facta, ad sarcinas redierunt, quo tempore equites reuertebantur vastata vniuersa regione, quam interluit Sucro, ab Algezira ad vsque Cullarim. Rex verò ad læuam deflectens, continuit se apud oppidulum Albalatum citra Sucronem, donec in prædas dispersos milites colligeret: captisq́; in itinere sexaginta Sarracenis, domum regredi statuit. Quare traiecto Turia, nullo impediente, per pontem Quarti oppiduli, tertio ab

vrbe milliario, nullo impediente, passu tardiore quàm venerat iter prosecutus est, ac Burrianã reuersus; vbi diem natalem domini solenniter celebrauit: quo die Petrus Cornelius cum centenaria turma equitum intrauit Burrianam; huiusque, ac vniuersæ finitimæ regionis præfectura ei delata est, ac præter equitatũ, sexcenti quoque pedites additi; quibus sæpe ex improuiso irruebat in vicina oppida, Ondam, Nulesium, Vxonitanam Vallem, & Almenaram; omnesq. agros depopulabatur, atque ingentem ex ijs prædam reportabat. Per id tẽporis, quidam Petri Cornelij scutifer Michael Perezius, cui consuetudo erat cum quibusdam Sarracenis oppidi Almazoræ tribus à Burriana distantis milliaribus; eos ad oppidi deditionẽ est adhortatus, antequã ab exercitu obsessi, & vi capti ad vnum iugularentur: qua periculi denuntiatione territi, promisere, se in certã noctem, militibus numero paucis à præfecto missis tutum ingressum in oppidum daturos, qua parte muri lucerna præluceret, atque in tres turres eos diuisuros. Quibus annuens Perezius, atque ipsis multa promittens, Præfecto rem ordine exposuit: qui protinus, annuente Rege, collocata propè oppidum in insidijs magna manu militum, numero quingentorum; alios delectos viginti, beneque armatos misit, qui noctu, duce Perezio, sese in oppidum immitterent; vbi conspecto signo, admotisque scalis, ascendentibus occurrerunt noti oppidani, eosque in quandam domum clàm deduxerunt; vbi sigillatim à multis comprehẽsi, ligatis manibus, in carcerem retrudebantur: quorum tres vltimi proditione intellecta, sese eripientes, in turrim quandam receperunt, atque summotis scalis, se in insidias præcipitatos esse magna cum vociferatione clamantes, protinus auditi sunt ab ijs, qui substiterant: qui subitò in oppidum conuolarunt, atque scalis in ea parte positis, in quam ingressi confugerant, ascenso muro, deturbatisque defensoribus; in vicos sese demiserunt; à quibus oppidum antequàm illucesceret, captum atque direptum fuit; occisis, aut fuga elapsis oppidanis omnibus, sicq. in potestatem redactũ. Quod Rex ingrediens, collocatis ibi præsidijs, atq. illud præfecturæ Cornelij adijciens, Burrianã reuertitur; inde circumiens vniuersos eius subactæ regionis populos, duos alios in ea lustratione mẽ-

ses egit, vt præfectum, & præsidiarios magis sua præsentia confirmaret. Tandem in Aragoniam profectus est, mense Maio, assumptis Alagone, & Vrrea secum; atque vt in æstiuis paululum sese recrearet, Montalbanum nobile, & antiquum oppidum, vbi summa sancti Iacobi præfectura in Aragoniæ Regno sita est, venit, sic dictum, ex eo quòd ad radices albi montis positum est in medio latissimæ conuallis, quæ Martino fluuio abluta, altissimis, & albentibus circundatur montibus. Albescit enim eorum superficies, cùm tamen in imis eorum visceribus obscurissimus, valdeque niger lapis ille Gagates gignatur, ex quo vix credibile est, quā pulchra, quamq. varia rerum simulachra oppidani artifices conficiat: quæ in omnes mundi partes, vt quæstuosas merces transmittūt. Tametsi fuere nō nulli, qui ab densitate & multitudine vinetorum, oppidū, non Mōtalbanum, sed Montemuineum nuncupandum dixerunt: ij siquidē montes, tametsi alijs frugibus parum apti, valdeq. accliues sint, vsqueadeò tamen viniferi existunt, atque pampinis circunquaq. frōdent: vt Serta quędam Bacchi esse videātur. Vtut est, certè vinū ibi, & multum, & suauissimum, atque ita natura temperatum est, vt licèt largè sumptum, potorem quidem exhilaret, non tamen temulentum reddat. In caussa sunt specus mirè profundæ, ex rupe molli sub vnaquaque domo excauatę, ac manu factę, adeoque frigescentes, ob calorem frigus ad intima retrudentē, vt per foramina, quæ ab specubus in vicis, admittendę lucis caussa patent, frigidissimam etiam, in ipso Solis feruore, auram emittant. Nam perinde, vt qui subitò in profluentem delabūtur, horrescere solent: sic improuiso frigidi illius aeris afflatu, prętereuntes cohorrent. Idque tribus potissimùm ęstuosissimis anni mensibus: nam reliquo tempore, tepescunt specus, atq. languescit vinum. Quo fit, vt potulenta in hisce vinarijs cellis, sæuiēte ęstu, reposita, ipsius niuis frigus exęquare videātur, eaq. epota ebrietatē, cōpressis in vētriculo vaporibus, impediāt: neq. potoris mēs quidē immoderato potu obstupefiat. Ex quo humana ibi corpora ęstate, cùm ambiēte aere refrigerata: tū intus potionibus attēperata, ostēdunt, nulla vsquā ęstiua esse, quàm Montalbani suauiora, atque commodiora. Ibi ergo memoria Rex tenens commemorāda Blasci Alagonis facta: ac quod proprio ipsius Marte par-

te partam ille Morellā petenti sibi liberalissimè tradidisset; quodq; proximo Burrianensi bellō, & re, & armis maximè iuuisset; eidē Morellam, dum viueret, tenendam & possidendam concessit, re seruata sibi tantùm suprema arcis turri Celoquia dicta; quam aut Ferdinandus Diazius, aut Simon Tarassona cum presidio teneret. Quod munus Blascus libenter accipiens, magnique habens, singularibus verbis Regi pro eo gratias & habuit, & egit immortales; & vna cum Artalo filio, qui iam exilio solutus erat, fide data de restitutione Morellę, vita functo Blasco, publicè promisit: Rexque denuò Sāstagi antea factam donationem eidem, posterisque suis in perpetuum confirmauit. Cæterùm cùm per otium de varijs bello gestis rebus vnà cum Vrrea esset inter eos sermo, de Balearibus est actum. Quarum quidem expugnationem, tametsi admodum cruentā, ex eo tamen sibi placuisse demonstrauit Rex, quod earū accessione, suis Regnis non minima consecutā fuerit vtilitas, & amplificatio; Vtpotè cum ex illis non solum commeatus, atque omnis generis mercimonij in Cataloniā, & Valentiam copiosa futura esset inuectio; verùm toti etiam oræ ad coercendas Afrorum excursiones, multum quoque præsidij, ac defensionis accessurum: quodque, nisi occupatis illis, prorsus fuisset inanis Valentini belli susceptio: eoque maior de illarum custodia sibi impenderet cura & studium. Ad quod Vrrea, qui Balearico bello præfuerat; quantique Insulæ momenti essent compertū haberet; interrupto sermone Regio, Enimuerò, inquit, mi Rex, quanquàm tu consilio non eges, vel abundas potius; consilium tamen à me, si minus prudentiæ, at fidelitatis plenum accipies. Existimo equidem, te dignum esse, qui Insulas amittas; quandoquidem quantum in oppugnandis illis studij ac diligentiæ impendisti, tantundem in conseruandis, defendendisque, ignauiæ, atque inertiæ ostendis. vt qui illarum habenas, & præsidium, omnium ignauissimo homini (quod eius pace dicam) Petro Portugalensi commiseris. Quæ audiens Rex Vrream silere iussit, visurum enimbreui, quantam errati sui emendationem subierit; cùm iam à Petro in continentem translato, quibusdam traditis oppidis compensatas Baleares recepisset. Quibus peractis, Mōtalbano Cæsaraugustā, indeq. Oscā abierunt.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER. X.

T verò Iacobus, per id tempus, tanta celebritate famæ gentibus, vel exteris notus erat; eiusq. admiranda facta per vniuersum orbem, communi sermone, adeóque magna cum amplitudine & gloria disseminabantur, vt ea remotissimos quosque Principes commouerint, ad amicitias cum ipso, affinitate, quæ maxima est illarum conciliatrix, coniungendas. Nam cùm neque in Castella, neque in Gallia, & Anglia, vllæ essent maturæ viro Regiæ virgines, quibus cum Aragonij Reges matrimonio iungi solebant; & si quæ essent, fama tamen de Leonore repudio, illarum mentem à Iacobo prorsus alienasset; occasioni plane fuere hæc Duci Austriæ prædiuiti, vt ab vltimis Germaniæ finibus Legatos ad Iacobum mitteret, qui amplissima oblata dote, ad contrahendum cum filia matrimonium, inuitarent. De qua re Iacobus secum, diu multùmque cogitans, ac neq. cum maiestate Regia pecuniam adæquare, Regale esse ducẽs; Legatos donis auctos, sed re infecta, dimisit. Quod grauiter tulere omnes Regis domestici, & qui cum eo tum erant Regnorum proceres; existimantes illum, non tam indignitate nuptiarum, vel quòd impar esset ei virgo proposita, quàm quòd aut occulta aliqua promissione teneretur alteri, aut quòd reuera nullo se amplius matrimonio astringi vellet, recusasse oblatũ. Quamobrẽ cœlibem in Rége vitã, quę non virtuti, sed vitio potius ei danda esset, vehementer exprobrarunt: proterea quod ea contra communem vtilitatem Regni tenderet: neq. honestum esset tantorum successionem Regnorum in vnico Alfonso filio periclitari: quinimmo oportere ipsum plures ex se Iacobos procrea-

procreare: cùm magnorum exemplo Regum, nihil pulchrius esse possit, quàm multos Regno dignos progignere. Illud Priami Troianorum Regis obijciētes, quem dilaudat historia, proptereaquòd quinquaginta filios, ex ijsq́. decem & septem, iusta vxore natos habuerit: quòd totidem Regiarū, propeq́. diuinarum virtutum quasi propagines orbi retulisset. Ex quò videri perabsurdum, ipsum annos iam natum viginti septem, atque septennio ab eo tempore exacto, quo Leonoram repudiarat, nullis interim auctum fuisse filijs, qui Alfonso, si quid humanitùs accideret, succederent. Quos Rex audiens benignè, ac volens mentis suæ facere participes, Nolite, inquit, me præposteris vestris exemplis ab honesto proposito deducere: quandoquidem neque huius recusatione matrimonij, à matrimonio auocor: neque quòd toto fuerim cœlebs septennio, æquum est, vt potiùs mihi vitio, quàm virtuti detis: cùm apertè videatis, me Regias, atq. Imperatorias virtutes omnes, neq. melius vnquā, quàm cœlibem exercuisse, neque maiores de hostibus triumphos, quàm cum ab vxoris cura fui vacuus, egisse. Tametsi, vt exemplis quoque vobiscum agam: non desunt etiam, maximorum Imperatorum, magni scilicet Alexandri, atque Cæsaris exempla, quæ me in hanc mētem impellant: quorum alter, quantum à matrimonio abstinuit, tantum in suscepto bello totus incubuit, atq. magnā partem orbis sibi subiecit: alter verò post repudiatam vxorem, virtute bellandi vsqueadeò præstitit: vt Romani Imperij metam, quam sibi constituit, vno prope cursu tenuerit. Namque vxoris, ac filiorū, amor, eosque augendi, & cohonestandi cura, tametsi vehementer parentem augunt; & ad præclarissima obeunda facta generose impellunt: sæpe tamen ipsum aut nimia erga eos indulgentia eneruat: aut ipsi quoque filij abutentes illa, heroicos progenitorum conatus retardare, sæpe etiam turpi labe inficere solent. Damus enim Priamum Regē optimum, ac præcellentem quinquaginta natos habuisse (quod opus illi commune cum natura fuit) verùm ex tot, tantisq́. vnus, cui pater fuerat quā cęteris indulgentior, nōne fuit is, cuius luxuria, atq; libidine, non modò Regni opes euersæ funditùs, vrbsque totius Asiæ florentissima, direpta & succensa fuère: sed omnes quoque fratres, parentes etiam cum ipso simul perierunt? Præstare enim Regē

orbum

orbum esse, quàm profusos ad perdendũ Regnum liberos procrea re, nemo sane mentis est, qui inficietur. Cæterùm oblatum ab Austriaco matrimonium filiæ cum magna dote, me iustè recusasse puto. Iustum enim sit, nuptias non Regias, Regijs anteferre; atque additamento pecuniæ, cum Regia dignitate pares illas facere, vos ipsi iudicate. Nam si puer cùm essem, neque maiore, quam qua à patre fui fortuna locupletatus Regias nuptias coniũxi: quæ caussa est, cur nunc, ætate, potentia, atque Regnis auctus, inferiores appetam? Equidem non faciam: sed ab ijs tã ero semper alienus, quàm ad Regias, vbi sese obtulerint, coniungendas paratus. Hæc cùm dixisset Rex, approbata fuit ab omnibus eius instituti ratio, ac constans sententia, mireq́; ipsius animi magnitudo commendata. Quo magis fuit creditum euenisse diuinitus, quòd in eo ipso temporis articulo, industria, & auctoritate Gregorij IX. Pont. Max. matrimonium Iolantis filiæ Andreæ Regis Vngariæ, ac Petri Altissiodorensis Imperatoris Græci neptis, cum Iacobo fuerit contractum, deque eo paucis ante diebus secretò per literas inter Pontificem & Iacobum tractatum; ad idque nuntiatum est, venisse Barcinonem Bartholomeum Episcopum Quinqueclesiensem, & Beraldum præstantissimum Vngariæ comitem: qui dotis nomine obtulerunt librarum argenti duodecem millia; cum alijs decem millibus ex materna dote Iolanti accessuris; ac etiam cum alijs ducentis auri libris à Duce Austriæ debitis: necnon certam Nemuracensis Comitatus partem in Flandria; cum nonuullis oppidis, tam in Gallia, quàm in Vngaria, & in Burgundia, etiam eidem à matre relictis; præter alias lõgè maiores cùm corporis, tum animi dotes, quibus Iolans vniuersas sui tẽporis fœminas superabat, vt tanto dignam viro fœminam decebat. Itaque spõsionibus, ac repromissionibus nuptiarum Barcinone factis octauo Kalendas Martij, anno Christianæ salutis M.cc.xxxiiij. Iacobi autem xxvij. antequam tamen Iolans ad Regem deduceretur, necesse fuit controuersias cum Leonora ortas de suppeditandis vitæ alimentis componere: idque fuit, præsente Ferdinando Castellæ Rege Leonoræ fratre. Quare conuenere ambo vnà cum ipsa apud cœnobium Hortæ ordinis Cistercienis, in confinijs Aragoniæ & Castellæ situm: itaque conuenit inter ipsos, vt Fariza

oppido

oppido cum arce,& agro Leonorâ viua,nulloq. iuncta viro potiretur:ac neq. propterea quidquam eorũ,quæ antea aßignata fuerunt, nomine dotis,& alimentorum,ab ea detraheretur. Præterea,vt Alfonsus filius cum ea esset,neque contra eius mentem, ante tempus cuiquam matrimonio cõiungeretur: necnõ vt Leonoræ vt Reginæ honos haberetur. Ijs ergo pactis,& conditionibus acceptis, Fariza fuit tradita Leonoræ: quæ cùm in gratiam Regis omnem redeundi spem à se abiecisset,cœnobium Premostratensis ordinis in oppido Almasano,in confinijs Aragoniæ exædificauit, ibique perpetuam, atque piam cum religione vitam coluit. Concluso Leonoræ diuortio,antequam matrimonio Iolantis daretur locus, Teresia Vidauria Egidij filia,fœmina,de qua antea diximus,pernobilis, venustissimaque,ac prudentisſima,cum qua Regi aliquot annos contubernij necesſitudo intercesserat, duabus ex ea susceptis filijs: Iolanti se se opponere,suoque matrimonio, alterius impedire decreuit: proptereaquòd conscia sibi, diceret,se,non contubernij modò;sed stabilis ac certi matrimonij iure esse Regi coniunctam: ideoque nuptialibus facibus illud cohonestare velle. Quod planè iam non occultè,sed palam moliebatur,ac neque blãdis Regis verbis à cœpto discedere; neque minis rursum, ac indignatione deterreri poterat, quominus procaciter in Regem debaccharetur, cõstanterque ipsum perfidiæ argueret: quoad venit Iolans, præsentiq́ue huius matrimonio, Teresiæ futurum fuit explosum; ac nihilominus ipsa in maximum Iolantis odium incurrit. Quare huius timens insidias, sese ac filiolos, ab eius præsentia & consuetudine subduxit: interim tamen ad summum Ponti. Romam, aut abijt, aut misit illa, qui ipsius nomine, Regem in ius vocarent, totumq. matrimonij iudiciũ ad Pontificem deferrent: promittens, se quidem non ante caussæ cessuram, quàm mors alterutrum caussa cedere coegisset. Itaq. contestata lite, diutius res in controuersia fuit, quoad Teresia grauissimo pro se dato testimonio, nõ modò rem, sed Regẽ ipsum in summũ atque extremũ penè discrimen, vt dicemus, adduxit. Itaq. Rex ab oppido Horta, Leonoram dimittens, in Aquitaniam Mompellerium profectus est, ibiq. diem festum omnium sanctorum celebrans, illius potentatus controuersijs compositis, protinus in Cataloniam

loniam

loniam reuersus, Ilerdam venit. Sed paulò antequam hæc fierent, cum Balearicum bellum, Rege in Valentinum incumbente, nondũ cõfectum fuisset: minimeq́. Pytiusæ Insulæ, Ebusus scilicet, cum adiacente frumentaria ad Balearicum Regnum spectantes debellatæ fuissent, Guillermus Mongrius pernobilis Catalanus, Sacrista & Canonicus Gerundensis Ecclesiæ, iam tum electus Archiepiscopus Tarraconensis, vnà cum Bernardo Santaugeniano Balearium maioris anteà præfecto, à Rege petierunt, vt eas Insulas debellandi prouincia Guillermo demandaretur, atq. expugnatæ, Archiepiscopo, Ecclesiæq́. Tarraconensi, beneficiario iure, contribuerentur: vt ea occasione, frequentiores in eis essent, diuini verbi cõciones, atq. facilior Mahometanæ sectæ extirpatio. Quibus Rex annuit libentissimè, atque Ebusi oppidum cum eius arce, se Ecclesiæ donaturũ respondit: modò intra decem mẽses susciperetur in eas expeditio; alioqui eandem suscepturum se, Valentino bello confecto. Fuere autem hæ Insulæ dictæ Pytiusæ, Græcis, quòd multis sponte natis pinetis abundẽt: quarum maior Ebusus notissima est toti Mediterraneæ oræ maris, non modò ob eius portũ tutissimũ, amplissimumq́. oppido, & arce naturà, & manu munitis: verùm ob salis commercium, quo vniuersa propè Italiæ ora alitur: & cuius tanta est copia, quanta in nostris de Sale Commẽtarijs, descriptione illius salinarũ lib. 2. esse ostenditur. Et quæ licet frumento parum, pecude tamen & ferina, alijsq́. rebus multum exuberat: quin & Iberici maris quasi clauicula est, & tanquã specula è Regione Dianij, siue Ferrariæ promontorij constituta, ad recensendas, & quasi hospitio excipiendas naues, quæ ab Occidentali Hispania ortum versùs, aut contrà nauigant. Altera quidem minor, vulgò Frumentaria, paruo maris tractu ab Ebuso distat, inculta & deserta est; quamuis frumenti sit feracissima, indeque dicta Frumentaria, estq́ue feris animalibus præsertim onagris referta: hi enim gregatim incedunt, atq. proceriores sunt, longeq́. speciosiores cicuribus: ac licet nullis noxij: tamẽ adeò agrestes, & feri, vt nullo vnquam tempore assuescere ad homines, neque arte mansuefieri soleant. Quinimmò vsqueadeò atra bili laborãt, vt extrahi ab Insula, atq. à suo grege separari tam ęgrè ferant, vt enecari se potius fame, quàm quicquam comedere; aduri,

quam

quam loco dimoueri, aut oneris quicquam sibi imponi patiantur. Quæ tandem Insula, cum portubus, & fontibus, & nemoribus constet, & natura apta sit ad quasuis maiores fruges ferendas, tamen ob continuos piratarum vndique in eam appulsus, & excursiones, inculta omnino, atque deserta manet. Estque mirabile de vtraque Insula, quòd earum terra serpentes fuget, neque venenatum quippiam admittat: sed illud multò mirabilius, quòd non longè ab eis versùs ostia Sucronis, parua sit Insula Colubraria dicta, ex eo quòd innumerabiles colubros pariat, infestos nauigantibus, Græci vocant Ophiusam: in quam, attestantibus Plinio, & experientia, illata terra Ebuso colubros aut fuget, aut enecet: si verò ij asportentur Ebusum, protinus odore terræ commoriantur. In has igitur fuit Electo Tarraconensi concessa expeditio, cũ classe, vt putatur, Regia, eaque omni re munita; & cui præfuit Nũnius Sanctius, qui quauis annis iam grauis, atq. ætate affecta esset, tamen, vt belli omnium sui temporis experientissimus, electo deesse noluit. Hi, vt primùm Ebusi maiorem portum tenuerunt, ac fama emanauit, Iacobum Regem, qui Baleares expugnauerat, venire Ebusum, tam consternato subinde animo fuere oppidani, vt vno tantùm milite Ilerdensi murũ ascendente, atque inde victoriam conclamante, subitò oppidum cùm arce Electo dederint; indeque vniuersa Insula capta fuerit. Itaque ædificato ibi templo, & Christi religione inducta; oppidum, paucis dimissis in Insula Sarracenis, à Christianis habitari cœpit, illudq. ac tota Insula cum adiacenti, patrimonio Regis fuit addicta. tametsi decumę Salis, alijque redditus, Archiepiscopo cesserint: ideoque religionis, & animarum cura eidem perpetuò commissa fuit. Postremo exercitus in Frumentariam transiens, eam nullo negotio cepit, & tanquam desertam, & incultam dereliquit. Dum hæc apud Ebusum gerebantur, Iacobus in subigendo Valentino Regno nullũ tẽpus intermittebat. Nam superiore in Sucronẽses excursione, tentatis Zaenis, & Sarracenorum animis, neq. cum exercitu ad sese defendendũ prodeũtibus, similem in eos excursionẽ iterũ facere decreuit. Vnde conuocatis Fernando patruo, Blasco Alagone, P. Cornelio, Simone Vrrea, atque promagistris ordinum, se denuo

M in Valen-

in Valentinos excurrere velle indicauit. Cumque assentirentur omnes, iam non in pagos, sed in præcipuas Sucronensis agri arces, Algeziram, & Cullarim, bellum commouere decreuerunt; ad easq; expugnãdas, duæ machinæ, siue torméta maxima, mari ad ostia Sucronis deferri iussa fuere. Itaq. Rex iusto cum exercitu, præmisso commeatu, Burriana proficiscens, secundùm mare, non longè ab vrbe prætervectus, Cullarim bidui itinere confecto peruenit, cuius oppugnationi machinas, & alia adducta instruméta præparauit. Sed cum lapidibus & magnis saxis opus esset librandis machinis, ac neque ager ille cum sabulosus sit, vllos sponte ferat lapides, neque ad excindendos è rupibus instruméta suppeterent, ostẽsum est à machinatoribus impediri oppugnationem, atque aliò esse intendendum: preualuitq. nõnullorũ obstinatior sententia, in dissuadenda tam leuem ob caussam, expugnatione. Profectus Rex inde ad Cilliam oppidum venit, sexto ab vrbe milliario, ac Valentinæ paludi proximum. Cumque iratus quodammodò ibi Rex esset, propterea quòd cum tanto exercitu nihil strenuum, neq. se dignum confecisset, id quod versabat animo, secretò cum promagistro Templario, P. Cornelio, & Simone Vrrea communicauit; se scilicet, oppugnare velle vnam ex turribus, quæ sunt in agro vrbis, vno, aut altero ab illa milliario; & munitæ vsqueadeò, vt vrbis oculi dicerentur, eiq. quasi pro muro essent, ad hostium primos quosque impetus sustinendos. Quarum præcipua, longeque munitior tunc erat Moncadæ: ideoque hanc esse aggrediendam censuerunt. Id, vt primùm à Ferdinando rescitum est, quòd is Regem à quouis strenuo facinore semperq; solitus esset dehortari; nequaquàm illam oppugnandam affirmauit: propterea quòd commeatus, & alia necessaria deficerent, ad alendum exercitum, essetque longè munitior Turris, quàm vt breui posset expugnari, neque prudentis esset hostem adeò propinquum irritare. Tum & Templarius, non Moncadam, sed Torrestorresium oppidum tutius oppugnari posse clamabat. Vnde controuersia orta, alijs varia sentientibus; tandem deliberatione Regis conclusum est, vt Mõcadã peterent. Erat autem eius Turris permagna, tum omni armamento, & commeatu, tum vrbano milite, vt putabatur, munita:
atque

atque frequenti pago circũdata, qui sua etiam macerie cingebatur, quem ingressi nostri, paganos omnes in turrim, quæ capacissima erat, sese recipi compulerunt. Sed ea post quintum diem, quo cœpit oppugnari, Regi tradita fuit, amplissima ibi facta præda: sarracenorum enim plus mille in ea fuere, prædaque omnis ad besantiũm centum millia, quæ summam efficiunt aureorum viginti millium, peruenisse fertur. At verò turris à Rege funditus euerti iussa fuit: ne denuò ipsam muniret Zaenes; inde ad turrim proximam Museriorũ, quæ similiter æquali ab vrbe spatio distat, & pago quoque circumsepta est, abijt exercitus: vbi pagani tecti cespitibus ex palma & spartho contextis, terraque oppletis, à machinarum ictibus sese defendebant. Quibus illicò à nostris fuit occursum, nempè balistarum spiculis stupa & pice oblitis: Quæ vt primùm igne succensa in cespites missa fuere, arsere illi, atque conuerso in paganos, & in turrim fumo, protinus aperta illa, atque ingruentibus nostris, capta fuit, cũ sexaginta sarracenis, quos omnes Rex dono dedit Guilliarmo Sagardiæ, vni ex ducibus exercitus, quibus Guillermum Aguilonem sororis filium redimeret, Valentiæ tunc captiuum: fuitque statim redemptus ille magno Sarracenorũ malo, vt paulo post dicemus. Qua parta victoria, atque præda facta, Rex, integro cum exercitu Turolij viam est ingressus, veniensque Aluentosam, quæ primum est Aragoniæ oppidum, tanta illum nũmariç rei pressit inopia, vt centum Sarracenos, quibus redimědis mercatores impense instabãt, bisantiorũ xvij. millibus redimi permiserit. Inde Cæsaraugustam, post verò Oscã progressus est. Eodẽ tempore Sanctius Rex Nauarræ mortuus est Tudelæ, statimq; Regni proceres immemores adoptionis, & successionis Iacobi, fideiq. publicç, ac iurisiurandi ab eisdem præstitis, Tibaldum Campaniæ comitem, sororis Sanctij filium, Regem elegerunt. Quæ interim placuit Iacobo tantis prępedito negotijs bellicis, dissimulare, atq. in posterũ differre. cuius obtinendi gratia Regni, magna inter Iacobum, eiusq. successores Aragoniæ Reges cum Nauarris, & Castellanis consecuta sunt bella & contentiones. Hoc ipso anno, qui fuit Christianæ salutis M.ccxxxiiij. Gregorius Pont. IX. Pontificatus sui anno octauo Dominicum Hispanum totius ordinis, siue sacræ societatis Do-

minicanæ, ac Prædicatorum dictæ, Patriarcham & conditorem clarum miraculis in numerũ sanctorum retulit; à Iacobo & Hispanis in magna semper veneratione habitum, nec multò post idem Gregorius Franciscum Italum, totius quoque ordinis ac sodalitatis Frãciscanorum, vt vocant minoritarum, miraculis quoque insignem, similiter sanctorum numero ascripsit. Quæ duæ persanctæ sodalitates, Iacobi tempore, vt lib. 2. retulimus, obortæ; atque ab earũ exordio, tãta cùm veneratione ac pietate ab illo suis in Regnis admissæ, suoque fauore, & ope auctę, & amplificatæ, clarè ostendunt, Iacobum de vtraque valde bene meritum fuisse: eoque magis apud earum auctores, quos ille suo quoq. tempore inter diuos adnumerari vidit, in magna etiam gratia extitisse: habuisseque eosdem inter cœlites, propositos sui patronos, atque tutelares; vt quibus exorantibus felicissimum rerum suarum exitum ab omnipotenti Christo obtinuerit. Cæterùm eo tempore magnæ Regi erant cum Nunnio Sanctio controuersię & dissensiones, super Comitatibus Ceretaniæ & Confluentis, ac iure etiam ad alia Cataloniæ & Aquitaniæ oppida, ad quæ vocabatur Sanctius, tam substitutione testamentaria Raimundi Comitis Barcinonensis, quàm donatione facta ab Alfonso Regis auo, Sanctiæ Nunnij matri & eius filijs ex SãctioComite suscipiendis. A quo rursum Rex oppida quædam Portui Veneris, & Comitatui Ruscinonensi coniuncta, quę Nunnius vsurpauerat, repetebat. Verùm vt erat natura benignus ac beneficus, atque tantorum Nunnij promeritorum, rerumque ab eo bello gestarum memor; voluit conuenire cum eo; & eas controuersias, & contentiones, arbitris componẽdas committere: Nunnio, Lopezium Pharensem Vizcaiæ dominum; Rege verò, Guillermum Cerucrã monachum, arbitrum statuente: illis autem dissidentibus, neque sententiam ferentibus, Vgo Monlauretanus Templariorum Hispaniæ Magister, tertius accederet. Re igitur ab vtroque perspecta arbitro, non expectata tamen sententiæ pronuntiatione, placuit Regi relinquere Nunnio ditiones illas Ruscinonensi propinquas, eique pecunia resarcire damna, quod Nunnio eiusque vxore iam senibus, amissaque filiorum spe, decedentibus, Regno accessura omnia essent. Is autem fuit ille Nunnius, qui apud Balearium

maio-

maiorem, cuius expugnationi præerat, vrbano in agro, optimo, amœnissimoque totius Insulæ loco, cœnobium grande, amplissimo cum templo exædificauit, illudque prædijs & magnis censibus ornauit, atque beatissimæ virgini dicatum, ordini Cirtestertiensium addixit. Quod Regiam, (vulgò la Real) nuncupauit. nec immerito. Nā cùm Regia stirpe Nunnius esset ortus, suisque præclarissimis, ac commemorandis factis, Regio quoq. dignus esset diademate, quamcunque ipse ædem, extrueret; quid ni Regiam, siue Basilicam nuncupare poterat? Hoc tempore Iolans ab Vngaria, matrimonio cum Iacobo iungenda, Barcinonem venit: eodem Antistite quinqueclesiensi, atque nobilissimo illius Regni Comite Dionysio, & familia multa comitata. fuitque à Barcinonensibus, totoque Principatu honorificentissimè excepta, Virgo pulcherrima, annos viginti nata, & quæ sub tanta suauitate, & honestatē oris, maiestatem, admistamque cum grauitate humanitatem præseferebat. Vnde grata omnibus, satisque officiosa & prudens, non minus solatio Iacobo fuit, ad bene feliciterque ducendam vitam, quàm consilio, subsidioque etiam ad regendam rem publicam. De cuius aduentu factus certior Iacobus, statim Osca Barcinonem perrexit, nuptiasque cum ea dignitatis, atque lætitię plenas coniunxit. Nam Rex Iolantis pulchritudinem cum tanta animi magnitudine coniunctam contemplans, laborum sociam, sibique ad regnandum consentaneam sperans, mirè dilexit, vicissimque amatus fuit. Quorum mutuam charitatem tanta consecuta est concordia, vt suo quoque exemplo populi cum tranquillitate vixerint; atque vt est fructus concordiæ, Regiæ res, Regnáque ipsa indies aucta accreuerint. Per id tempus Pontius Cabrera, qui olim Comitatu Vrgelitano pulsus fuerat, conquestus est apud Regem, quod cùm ipse ex pacto, Regio diplomate confirmato, Aurembaxidi Comiti sine liberis decedenti succederet, & ad comitatum vocaretur, iniquas tamē quasdam in sui fraudem donationes, tam quæ Petro ab Aurembaxide vxore contra priorem conuentionem facta fuit, quàm quæ postea à Petro in fauorem Regis confecta est, admiserit. Quæ omnia cū Regi nota essent cū Pōtio transegit, vt reseruata sibi ciuitate Vrgelitana, omniq. iure ad ciuitates Ilerdę,

& Balaguerij ad Pontium vndecunque pertinenti, Regi concesso, reliqua quæcunque oppida, & prædia ad comitatum spectantia, Pontio, eiusque filijs & successoribus in perpetuum beneficiario iure concederentur. Indeque factum est, vt & Rex, & Pontius, per se quisque Vrgelitanus Comes nuncuparetur. Posthæc Rex, coniunctis nuptijs, occasione oblata, Sarinienam Aragoniæ oppidum antiquum venit: vbi cùm esset ei in animo initum Valentinum bellum Regnum conficere, in ipsumque totus incumberet, conuocatis Antistitibus, cum nonnullis vtriusque Regni proceribus, ac etiam belli ducibus, qui eum sequebantur, consilia & mentem suam eisdem communicauit: Nempè habere se in animo, fœliciter cœptum Valentinum bellum persequi, quoad vniuerso Regno potiretur. Iamque occupata Burriana præcipua Regni arce, alteram ad inuadendam vrbem, eiusque agros impunè depopulandos, longè commodiorem occurrere; eam esse arcem dictam à sarracenis Enessam, siue Cepollam, quæ media ferè est inter Saguntum, & Valentiam, ab eaque sexto milliario distat: quæque mari proxima, in monte quodam, alijs circundato, vnde prospectus est in vrbem, sita. Facileque erat mari commeatum, terra verò præsidia Burrianæ secùs oram maritimam ad eam mittere. Nam eiusmodi expugnata arce, tutò poterat ibi contineri exercitus, atque continuas excursiones in Valentinos facere, eorumque cultissimos agros vastare; ac tandem vrbem ita opprimere, vt Zaenē Regem, aut ad deditionem, aut ad pugnam, quam ille metu Abuzethiæ partis omnino detrectabat, compelleret. Quæ cùm à Rege proposita placuissent omnibus, ad eaque exequenda illum singuli adhortarentur, decretum fuit, ineunte vere, eò proficisci, exercitumque ad id parare. Quo peracto Turolium Rex abijt, vbi Pascha Resurrectionis Domini celebrauit, exercitumque nonnullis cohortibus suppleri fecit: ac protinus Calataiubium concessit, vbi Petrus Portugalensis, cui Baleares Insulæ dū viueret donatæ fuerant, tametsi breui eas esset dimissurus, nihilominus, denuò publicè fide data iurauit, se Iolanti Reginæ, & filijs, quos ex ea Rex susciperet obeunte Rege, eandem, quam Regi fidem, præstiturum. Fuitq. hæc ipsa data fides in præsentia multorū vtriusq. regni procerū, ac etiā Antistitū, vt ratū perpetuo id

tuo id haberetur. Insuper Turolium reuersus Rex, donationem Riclæ, & Magalionis oppidorum Aragoniæ, olim Abuzethio, dum viueret factam confirmauit: præstita sibi etiam, ac Iolanti, & liberis, eorumque natis, fide publica, nulla tamen de Alfonso mentione facta; quod iam tum discordiæ subortæ Regi essent cum Alfonso. Demum Abuzethius, qui multò antea Christo nomen dederat, idque secretò, ne sarraceni suæ factionis à fide deficerent; vt qui multum in eo bello Iacobo prodessent; quia dissolutè admodū viuebat; multa minimè à Mahometano ritu aliena committens; ac neque à multitudine vxorum abstinens, quæ animos Christianorum offendebant; opera Sanctij Ahonesij Antistitis Cæsaraugustani, ad meliorem vitæ frugem reuocatus est: atque illius industria honorificè cum honestissima Cæsaraugustana fœmina matrimonium cōtraxit: ex qua filiā suscepit Aldam nomine, quæ posteà Blasco Simoni Aragonensi viro strenuo nupsit, domino Baroniæ Arerenosiæ dictæ: quique in oppidis Regni, quæ fuerant Abuzethij successit. Iacobus igitur multis vtriusque Regni proceribus comitantibus, alijsque, qui honorarijs stipendijs equestribus obstricti Regem sequebantur; dum vna cum cohortibus, quas ciuitates Turolium & Daroca miserunt profectionem parat, nuncium accepit, Zaenem suspicatum Iacobi mentem, venisse cum magna manu militum in arcem veterem Enessæ, siue Cepollæ, illamque à fundamētis fuisse demolitum, ne Christianis subsidio esse posset contra vrbem. Qua caussa Rex, cuius animus totus erat in illa denuò exædificanda, iussit instrumenta ad parietes ducendos, è Turolio iumentis conuehi, atque in Regnum profectus est: iamque Exericam secundò vastato eius agro præteruectus, Segorbium vrbem intactam reliquit; quòd ea Abuzethij partes contra Zaenem agens, liberum dedisset Regi ingressum. Inde ad Torrestorresium venit, similiq. ibi depeculatione facta, Saguntum secundùm arcem præterijt, sic abeuntibus ordinibus. Primū enim agmen ducebat Simon Vrrea vir egregiè fortis, & sapiēs dux belli, atq. Aragonię procerū prēstātissimus: In medio cōsistebat peditatus: nouissimū agmē Rex cū equitatu claudebat. Sed antequā in montēEnessam peruenissent, rumor sparsus est, atque ab exploratoribus cōprobatus, Zaenē cū magno

exercitu venisse Pusolium; quod oppidulum ab Enessa vno distat milliario. Vnde equite sese ad pugnam expediente; pedite verò cũ impedimentis in vicinum collem recipiente, intellectum est, non Zaenis, sed Hospitalis Promagistri, & præfectorũ Alcanitij, & Castellotij esse agmen; centum videlicet equitum, atque bis mille pedi tum, cum alijs triginta equitibus in Burrianæ presidio constitutis, qui intellecta deliberatione Iacobi, eò venerant. Quare arce diruta inuenta, protinus Rex eo ipso in loco aliam multo munitiorem exædificare curauit. Itaque figura triangulari data, tanta fuit contentio & studium procerum, atque militũ præsertim à ciuitatibus missorum, in erigendo opere, pro distributa cuiq. sua ędificij parte, vt intra duos menses arx fuerit condita, atque inexpugnabilis effecta. In quam commeatu, & cibarijs quattuor mensiũ illatis, fuere etiam collocata ibi armamenta omnia, atque defensioni arx præparata, è qua prodeuntes milites continuas in Valentinos agros excursiones faciebant, tanto cum emolumento, & opima pręda militum, vt ea spe lucri contineri non possent, quin vel magno cũ periculo, frequenter in sarracenos irruerent. Dum igitur opportunitas, magisq; idoneum tempus ad aggrediendam vrbem expectatur, Rexque in Cataloniam esset abiturus; anxiè perquirebat, quisnam ex proceribus præsidio pręficeretur ad defendendam arcem; cùm pręclarè cõpertum haberet, se abeũte, illicò Zaenem magno cum exercitu ad demoliendam illam venturũ. Sed in ea cura & cogitatione defixo, vnus occurrit Bernardus Guillermus Entẽsa, sic dictus, ab oppido Entensa in Catalonia, quod Regis beneficio obtinebat. Erat autẽ is Regis auunculus, quem cùm in omni re militari, tum ad custodiam arcis consilio, & fidelitate præstare multũ Rex sciebat. In ipsa quippe expugnatione Burrianæ, vt ostendimus, in qua saucius ille fuit, magnum roboris atque fortitudinis specimen ediderat: cùmq. abesset ipse; tribus mensibus donec veniret, continuit se ibi Rex vallãdæ, atq. presulciendæ arci, omnique commeatu, & armamentis muniendæ intentus: quoad Guillermus, adductis secum centum lectissimis leuis armaturę equitibus, venit. Cui Rex magno cum equitatu obuiam exijt, ipsum prę cęteris valdè honorans, & quod tanta se propinquitate sanguinis attingeret; & cui tam arduum pręfecturę

nego-

negotium esset commissurus. Itaq. seorsum cũ eo collocutus est, ac postquam exprobrauit ei cunctationẽ, vt refert Regis Historia, & quòd adducta secum manu illa equitum, commeatũ & cibaria minimè conuexisset ad eos sustentandos, propterea quòd annona ibi tum cara esset; exædificatam à se arcem, eiusq. munitionem, & armamenta ad eius defensionem demonstrauit: & quanquam in mõte sicco constructam, tamen cisternam in ea quinquaginta mille cadis aquæ oppletam ostendit; seq. velle dixit ibi erigere propugnaculum in oculis vrbis, ad defendenda omnia, quæ in eam vsque diẽ Regni oppida expugnauerat: atque ad excursiones tam à suis in vrbanos agros tutius faciendas, quàm ad hostiles promptius reprimẽdas. Idque tantisper dum exercitum magnum ipse compararet ad vrbem oppugnandam. Ad hæc præsidia, quæ ibi relicturus erat exposuit. Sed de arcis, ac præsidiorum præfecto, secretò quid haberet in animo indicauit: significans, se, cognationis caussa, quæ tantã sibi cum eo erat, atque eius tum probata fide, tum bellica virtute fretũ, deliberasse, ipsum arci, & exercitui præficere. Neque enim habere se quemquàm alium ex proceribus, cui tutius mãdare illam posset, neque honorem, qui ex præfectura reportandus esset, alteri, quàm ei tribuere. Quòd si perdifficilis videretur, & quæ iustè tanquam periculosissima timeri posset propugnatio, quòd eam cruentis admodum, atq. continuis necesse esset prælijs, atq. conflictibus sustentare; eò quidem videri sibi animosius eandem subeundam ab ipso esse, propterea quòd nulla quidẽ ex parte posset ipsa, sua quoq. victoria, atque triumpho carere. Nam illa ad Christi nomen propugnãdum; impiosq. eius hostes debellandos suscepta; nõ aliud ex conflictibus, quàm aut superstitibus, gloriam & æternum nomẽ, aut occũbentibus, cœlestem ac gloriosum cum martyrio triumphum esset allatura. Quæ audiens Guillermus, vt erat pio, excelso, & generoso animo, pro ostentandæ virtutis occasione sibi oblata, immensas Regi gratias egit: libentissimeq. defendendæ arcis onus suscepit; vnà cum Berengario Entensa cognato, necnon Guillermo Aguilone, nobilissimo Catalano: quòd is nuper Regia liberalitate à sarracenis redemptus, atque eorum ignauiam expertus, magno sibi foret consilio & auxilio ad optimè feliciterq. dimicandum. Quæ Guillermi

liberalissima responsio adeò Regi grata fuit, vt in eius amplexum irruerit, ipsumque pro tantis meritis, alterum sibi fore Regni consortem promisit. Itaque arce cum præsidiarijs, & exercitu Guillermo traditis, illud prætereundum non est, quod exigua in re licet, magnam tamen Regis benignitatem, ac fidem tum maximè portē didit, vt eius historia continet. Siquidem profecturo Rege, iam motis castris, dum tabernacula & vasa colliguntur, inuenta est hirundo in tabernaculi Regij fastigio (scutellam vocant) nidum construxisse. Id autem per iocum famulis Regi annūciantibus; prohibuit ille, ne tabernaculum inde dimoueretur, neq. abijceretur nidus; Dimittite, inquiens, illam; victoriæ quippe nuncia est auicula: & quia fidit vmbræ nostræ, eàdem quoque protegetur, quoad exclusos pullos educauerit: mansitque ibi tabernaculū vnà cum custodiente illud, donec auicula cum pullis euolauit. Cęterùm reuersus Rex Burrianam, inde Dertosam, & in Salonium portum inuectus: nauiculas commeatu, & re frumentaria onustas in Balearium maiorem abire paratas inueniens, emptis mercimonijs, ad Guillermum ire iussit Enessam. Ijs expeditis, venit Oscam, ac deinde Montionem; quô generales conuentus indixerat: fuereque omnium frequentissimi; propterèaquod tam egregijs, tamque vtilibus religionis, Regniq́ rebus propagādis intentus Rex esse videbatur, vt nihil quod nō vtriq. esset vtile proponeret. Iccirco neque Antistitum, neque procerum quispiam, non oppidi vllius, nō ciuitatis Legatus defuit, quin eò conueniret; atque omnibus, quæ à Rege petita sunt, libenter annueret. Cùm neque alia eis proponeret, quàm se, bellum in Valentinos sarracenos commotum, tantoque cum labore, sumptu, & suî periculo, pro communi bono susceptum, velle conficere: quandoquidem eousque peruentum esset, vt quicquid à Morella ad ipsas ferè vsque vrbis Valentiæ portas interesset, amplius scilicet dimidia Regni parte, aut vi iam cœpisset, aut depopulatus fuisset; iustumq. exercitum ad vrbem reliquisset. Quamobrem necesse esse vrbem vndique obsidere, atque diuino, vt sperabat, annuente numine, capere. Nam expugnata illa, non dubitabat, se facile vniuerso Regno breui potiturum, simulq. cum ipso omnes, & amœniore, & fructuosiore, quàm vsquam sit, agro fruituros. Quare omnibus

& idem

vnum & idem cum Rege sentientibus,atque re,gente, & armis, se omnino adiuturos offerentibus;deliberatum est,vt cum Aragonensibus montanis,alioqui inter se diuisis,induciæ fierent, vt in sarracenos communes hostes, suam illi bilem & arma conuerterent. Vtq; Rex æstimationem,ac iustum monetæ Iaccensis pondus,toto Aragonensi Regno, & ciuitatibus Ilerdę,& Dertosæ, & earum territorijs perpetuaret:vtque omnes ab ætatis anno 14. illam omnino valituram iurarent:propterea quòd tanta cùm esset illius copia,reprobari non poterat,nisi cum maxima omnium, grauique iactura. Hinc factum est,atque in eisdem conuentibus perpetuò iure decretum, vt à quaq. domo, & inquilino populorum totius Regni,cuius censsus esset,ad centum dragmas monetæ Iaccensis, septimo quoque anno morabatinus vnus Regi penderetur. Posthæc omnes, qui ob honoraria stipendia equestria, Regi belli tempore præstò esse tenebantur, nisi amittere illa mallent, adessent. Dum hæc aguntur Montioni, Zaenes audito Iacobi discessu ab Enessa, ingentes comparauit copias, atque lustrato exercitu, à Setabi vrbe vsque Ondam,quod est insigne oppidum, nō longè à Burriana situm versus montana loca,adnumerata sunt,peditū quadraginta millia;equites verò sexcenti numero:quibus cōgregatis,Enessam adire, eiusq. recenter erectā arcem demoliri decreuit. Itaq. certo die,iūctis Valentiæ copijs, noctu, sic eò properauit, vt diluculo arci propinquus esse cœperit. Vnde per exploratores certior de illius aduētu factus Guillermus,conuocatis primoribus exercitus, expositoq. imminēti periculo,visum est,præstare exire obuiam hostibus, atque in cāpo viriliter dimicare,quàm intra infirmos, ac recentes arcis parietes à tanta innumerabilitate hostium concludi,angustoq. loco contineri. Quare diuino Christi,eiusque matris sanctissimæ confisi numine,quo facile est à paucis permultos deuinci,sese omnes magno animo ad pugnam extra arcem ineundam prępararunt. Quod facinus tanquam monstri simile, atque incredibile, parum fidei profectò,minusq. gloriæ obtinuisset futuris sæculis,nisi ipsa Regis historia,atque Asclotij,aliorumq. illius temporis Scriptorum,qui prælio interfuerunt,monumenta, illud disertè scripsissent, & quàm concordissimè probassent. Itaq. sacris peractis,atq. sanctissimo Christi corpo-

corpore singulis communicato militibus, qui, perinde ac mari solent tempestate iactati instante naufragio, se toto pectore ac mente Deo commendabant; protinus sumpto cibo aciē instruxit Guillermus. Ac cùm à summo iugo montis contemplaretur tantam, tā que sparsam tota planitie hostium multitudinem; suorumque animos quodammodo perturbari, ad eos sic verba fecit. Etsi scio, viri fortissimi, humanum esse, pericula & morte ipsam quemq. pertimescere; ac neq. à ratione alienum sit, paucos hostium multitudinem reformidare; hanc tamen à paucis, ordine, consilioque & viribus, sępius superatam fuisse, atque superari nunc quoque posse, permultis antiquorum, nostrorumq. ostendere est exemplis. Quid enim aliud Xerxem cum millibus nongentorum millium hominū in Europam transeuntem, amissis pręlio omnibus, solum ipsum scapha elapsum in Asiam remeare; nisi vnius Themistoclis Græci Ducis cum decem tantùm millibus occurrentis, consilium in propugnando conpulit? Quid Darium decies centena millia quoque ducentem, vt Alexander non amplius quàm quadraginta stipatus millibus vinceret, effecit; nisi bene ordinata paucitas, quauis cōfusa multitudine, viribus & arte longè superior? Ad nostra veniamus. Nonne vniuersam Afrorum simul, & Hispaniæ Maurorū, haud superioribus inferiorem multitudinem, nostri, tum nuper Idubedensi pręlio superarunt; tum & aliàs sæpè perquā pauci vicerunt, & ad internecionē vsq. deleuerunt? Consimilis, atque par est illis, non numero, sed confusione, quæ vobis sese nunc offert ad dimicandum multitudo; cuius timidissimus Dux est vecors ille Zaenes tyrannus, qui nuper Regi nostro, cum admodum paucis, bis Valentinum agrum ante eius oculos depopulanti, ne cum tanto quidem exercitu exire obuiam est ausus; quinimmo turres, atque oppida Moncadæ, & Museriorum, quæ hinc perspicitis, amittere potius, ne confligeret, atq. sibi eripi est passus. Vnde cùm vilem eius, ac collectitium exercitū, cum strenua, exercitatissimaq. vestra pugnandi arte, ac victrice manu confero; profectò deierare ausim, neminem esse vestrûm, qui aperto in campo, cum decem ex illis depugnare non audeat, neque plures etiā detrectet. Accedit caussa belli iustissima, sanctissimaq., quam ad impium tyrannum propulsandum, proq. illo Regem no-

strum

strum pium, optimumque inducendum suscepistis; cumque pro Christi nomine ad impiam Mahometanorum sectam extirpandã penitus pugnetis; quid ni victores vos inde fore, atque ipsas cœlitum acies, vestrorum non modo spectatrices factorum, sed in pugnam etiam adiutrices speratis? Adeste igitur Christiani commilitones, animisque ac viribus in hoc sacrum prælium, cuius nullus esse potest infelix exitus, incumbite. Namque hodie aut vincẽtes, nobilissimum Valẽtinum Regnum pro mercede reportabitis; aut occumbentes, æternum atque cœleste Imperium; inuicta cum fama & gloria, in præmium accipietis. His dictis, adhortari se inuicẽ omnes, atque ad pugnam animose fortiterque componere cœperunt. Iamque vt superiores essent hostibus, neque arcem deserere viderentur, in ipsa accliuitate montis illos expectarunt: quorum Exericani, Saguntini, Liriani, & Ondenses, tanquam bellicarum rerum peritiores, primum agmen ducebant. Qui congressu primo, tum à fronte pedite, tum à tergo equite, nostros adorientes, profligare eos, atque in summum montem compellere incipiebant. Quod animaduertens Guillermus, cum ala equitum, magno quoque impetu, ab iugo montis, sese in ascendentes sarracenos immisit; adeoque prostratis multis, terrori fuit omnibus, vt ea parte redintegrari prælium atque victoriæ spes nostris aperiri visa fuerit. Verum à sinistro cornu, sarraceni conferti, tanta vi, atque vociferatione, nostrorum postremum agmen inuaserunt; vt necesse fuerit ipsos iterum in celsiorem montem secundùm arcem sese colligere; cùm subito elata vox quædam è summa arce à dispersis vndique Christianis audita est, personans, Sarracenos fugere. Qua caussa sese in vnũ recipientes nostri, ac gloriosum sanctæ Mariæ nomen inuocantes, in locum pugnæ, in quo paulò post fuit Virgini templum exędificatum, intenderunt oculos, videruntque à sarracenis nouissimi agminis initium fugæ Valentiã versùs fieri. Qua perspecta fuga Guillermus adiuncto sibi equitatu, in obuios quosque magna vi delatus est; perque eos iter ad perrumpẽdam hostium aciem apertum, donec in tumulum, vbi cœpta est fuga, peruenisset fugientibus insistens. Quod animaduertentes sarraceni toto fusi campo, cùm & fugientes suos, & nostros insequẽtes vidissent; simili se pręcipitatione

omnes

omnes in fugam coniecerunt. Quos nostri secuti vsque ad Torrē-tem, milliario ab vrbe peruenere: innumerabilibus Sarracenorum desideratis, qui partim gladio iugulati, partim a suis in fuga compressi, conculcatique ceciderunt: ex nostris verò tametsi sauciati permulti, tamen perquàm pauci interfecti fuere. Quod planè non humanis viribus, sed diuinitùs fuisse factum à multis fuit assertum. Nam multorum tunc temporis fidedignorum testimonio comprobatum, ac etiam literis consignatum inuenitur, beatum Georgium in eo prælio Christianis simul & Sarracenis armatum apparuisse, ijsque ademisse animum ad pugnandum, nostris vero ad vincendum addidisse. Nec dubium, quin tanta, tamq. continuata in vniuersa Aragonensium Regnorum ditione in eundem martyrem pietas & religio, à diuino aliquo illius aut munere, aut aspectabili auxilio & ope promanarint. tametsi mirũ sit, nullam in historia Regis de hoc tam contestato martyris apud Enesam auxilio lato, mentionem factã fuisse: cum de primo illo apud Balearium maiorem, maximam fecerit: fortè quoniam illi interfuerit: ab hoc verò abfuerit: sed vnius silentium, multorum attestationibus fidē derogare non debet. Ac neque insuper prætermittēdum est, quod Asclotius, vetus ac peculiaris huius historiæ scriptor, de hoc ipso prælio & victoria retulit: quam planè, vno excepto summo Duce Guillermo, magna ex parte attribuit nobilissimo illi Catalano equiti Guillermo Aguiloni, quem paulo ante à Sarracenis redemptum fuisse diximus. Vt qui cum sua turma equitum, in eam partem vbi prælium truculentius committebatur irruperit, atque dirempto illo, totoq. armorũ impetu in ipsum cōuerso, sic à nostris sumptis viribus, pugna redintegrata fuit, atq. animosè sustētata, vt hostium consecuta illicò fuga fuerit. Quin etiam affirmat idē, inuenta fuisse decem millia Sarracenorum interempta, quorum cadauera nullo apparebant sauciata fuisse, neq. perfossa vulnere. Ac insuper asserit, Christianorũ exercitum nō amplius centum cataphractis, cum alijs centum leuis armaturę equitibus, atque peditibus bis mille constitisse: Sarracenorum verò, quadraginta millium, cum sexcentis leuis armaturæ equitibus fuisse. Cæterùm fama de tam insigni Christianorum victoria quaquauersùm peruagata, Turolenses

lenses primi cum centum leuis armaturæ equitibus, magnis itineribus in Enesam conuolarunt, Rexque, qui tum erat Olcæ, audito nuncio lætissimo, maximas Christo, eiusque virgini & matri gratias egit; totoque Regno datis ad Antistites, atq. oppidorum magistratus literis, supplicationes fieri iniunxit. Deinde conuocatis Regni proceribus, Darocam profectus est, vnde Enesianos commeatu, milite, & armis, omniq. ope reficere curauit: venitq. Turolium, vbi nobilis quidam eques cum literis à Guillermo Duce missus Regem conuenit; deque prælio, eiusque felicissimo successu, & victoria, fusissimè omnia ordine retulit: quæ magna cum voluptate Rex audiuit: ac denuò commeatum, remque frumentariam, per muliones Turolij, & Darocæ eòdem comportari imperauit: ipseque centum iunctis equitibus leuis armaturæ Regnum ingressus, ad Cupulas oppidulum Segorbio propinquum, vigintiquinque ab vrbe distans milliaribus, venit. Quò allatus est nuntius, Zaenem cum magno copiarum supplemento venisse Liriam, celebre nunc oppidum, quod in latissima planitie, copiosissimo aquarum ibi nato fonte irrigata, inter Valentiam & Cupulas situm est. Ibi ergo Zaenes magno exercitu cum Iacobo pugnaturus cōstiterat. Verum Iacobus neque regredi propterea, neq. non progredi decreuit: imò præmissis sarcinis, atque impedimentis, relicta à dextra Liria, ipsoque Zaene prospectante, infestis signis, rectà Enesam petijt: eoque perueniens, à Guillermo Duce, & Berengario Entensa, atque Guillermo Aguilone, alijsque nobilissimis equitibus, qui ad viam publicam, quà flexus est ad iter Enesam, obuiam exierant, more bellico, regioque exceptus fuit, atque obortis præ gaudio lachrymis, amantissimè amplexatus est Guillermum, aliosque Duces, atque ab vniuerso exercitu adiri, sermones secū conferri, à seq. munera & dona peti, permisit quā humanissimè. Ac protinus locum pugnę, militum stationes, Sarracenorum irruptiones, prælijque redintegrationes, & à quo tandē loco illorū inita fuga fuerat, ostēdi, atq. enarrari sibi omnia voluit. Vnde collaudatis omnibus, ad supplendum equitatū, octuaginta sex equos lectissimos, Ducibus, & equitibus, se diuisurum promisit, eisque quintam totius prædæ partem ad se pertinentem condonauit: ac

statim

norum fuga inita est, atque à nostris victoriæ nomẽ ingeminatum, celeberrimum ab eo templum exædificatum; simulque cœnobium constructum; vbi ordinem, siue societatem beatæ Mariç Mercedis, cuius, vt diximus, autor extiterat, collocari mãdauit: vt pro immortali eius prelij, atque victoriæ memoria, perpetuæ apud ipsum, atq; immortales gratiarum actiones Christo, eiusque matri Mariæ redderentur. Tametsi aliam quoque in loco exædificandi caussam adduxerunt quidam satis graues huius historiæ scriptores; fuisse scilicet, ex arce ab ijs, qui noctu excubias agebant, conspecta multa lumina accensorum instar cereorum, quæ cœlitus in eam partem, quæ fuerat ad templum erigendum designata, descendebant; ac sese in terram magno cum splendore immittebant. Quibus Duci, & alijs custodibus patefactis; dum opera excauandis templi fundamentis nauatur, sonitus valdè tinniens auditus est; atque eousque defossum, quoad contactis parietibus, templum, vt apparebat, magnum, sed terra obrutum fuit inuentum. In quo dum profundius excauatur, ligone æs ictum personuit. Vnde rastris purgato loco, magnum quoddam tintinnabulum retectũ est; quo elato, reperta quoque subtus marmorea quædam tabula altitudine duorum cubitorum, latitudine verò sesquialtero; in qua insculpta erat imago sacræ Virginis Dei matris, vlnis filiolum gestantis. Qua tabula & tintinnabulo, alijsque annotatis vestigijs, pro comperto est habitum, fuisse olim Gothorum tempore, constructum ibi templum in honorem Virginis, eiusque diuinum cultum frequentatum à religiosis Benedictinis, qui eo tempore floruerunt. Postea verò sarracenorum in vniuersam Hispaniam irruptione, templum dirutum, atque à religiosis imaginem cum tintinnabulo in profundo templi relictam, delituisse quingentis & decem annis, vsque ad Iacobi tempora, qui imaginem in nouo supra vetus erecto templo, ad altare maius reponi curauit. Vbi & miraculis claret, & magna vrbis, totiusque Valentini Regni ab omnibus veneratione colitur. Cæterùm, compositis Eneſæ rebus, distributisque præsidijs, dum Rex Burrianam ire parat, Ferdinandus patruus, qui aut egregius cunctator, aut serus adiutor semper accedebat, Enesam venit, cum Petro Cornelio, nonnullis equitibus comitantibus: quos Rex excepit

benignissimè; relictisque ibidem illis ipsis Ducibus, cum parte copiarum, ac etiam commeatu, & omni apparatu bellico munita arce, cum Ferdinando, & Cornelio Burrianam profectus est. quam vix erat ingressus, cùm Aguilo mari scapha venit ad eum nuncias, Zaenem, vbi resciuit ipsum Enesa discessisse, statim vniuersum equitatum, quem in Castalliæ, & Cocentaniæ oppidis continebat, collegisse, venireq. iterum arcem demoliturũ. Quare Guillermum petere subsidium, seque ad illud implorandum misisse; sufficereq. ad id, si P. Cornelius cum ala equitũ mitteretur. Quo audito, Rex non alio, quàm se duce, subsidia Guillermo mitti permisit. Itaq. nocte de secunda vigilia, cum proceribus, atque Turolensibus equitibus, iter ingressus est; iamque Almenaram prætervectus, tam parato ad confligendum animo properabat, vt occurrenti cuidam Aragonensi equiti, Lopezio nomine, & ab eo quærenti, ecquid de nobis fiet hodie? respondisse feratur; Enimuerò Lopezi, hodie à furfure farinam secerni videbis. Innuens fore, vt ea pugna quantum ignauo præstet strenuus patefieret. Cùmque ponè Saguntum esset, misit equitem, qui exploraret, num Zaenes venisset, & arcem obsedisset: qui illico reuersus nunciauit, Zaenem neque venisse Enesam; neque Valentià exercitum eduxisse, esseque tuta omnia, nec Enesianos vllo egere subsidio. Id audiens Rex, gratias Deo agens, Burrianam reuertitur, decem & septẽ tantùm equitibus comitatus: nam reliquos Enesam transire iussit, vt adderent Enesianis animum, in eorumque salutem Regem semper esse intentum, ostenderent. Itaq. transducto Palantia Sagunti fluuio, nõ longè ab itinere, sarracenos equites numero centum & triginta conspexit. ad quos Artalus Alago, Blasci filius, Regno Aragonio tum exulans, se receperat. In eos igitur Garcesius Aragonẽsis, qui paucis cum equitibus Regem antecedebat, temerè, nec consulto Rege impetum faciens, protinus fuit ab illis septus, atq. cum socijs captus, quem secutus fuisset Cornelius, nisi in eius equi habenas Rex manum iniecisset, ac coegisset subsistere. Ex quò, cũ paucis relictus, in maiori, quàm vnquã, fuit vitæ periculo. Vtpote quẽ si sarraceni tũc inuasissent, haud dubiè cepissent. Id conspicatus Cornelius, vnum equitem citato cursu ad Guillermum misit, vt quam citissimè Regem adiuturum veniret. Sed in-

terim

cum comitatu adfuere; existimantes conuentus agi debere dies multos. Veruntamen vix octo elapsis, nuntius Enesa venit, quo Rex factus est certior de obitu Guillermi Ducis, auunculi, qui tot, tantisque in defendenda arce excubijs, vigilijsque, ac belli laboribus fractus, tandem febri correptus interierat. Quo nuntio vehementer, ac supra quam dici potest, tristis & conturbatus Rex fuit; conquerens, se, vno die, & auunculum sui amantissimum, & ducem totius exercitus præstantissimum, tam commemoranda, propeque cœlesti de Zaene reportata victoria decoratum, amisisse, eoque magis, quòd nullus ei par armis, ac fidelitate, neque ad defendendam arcem, neque ad vrbis obsidionem prosequendam sibi relinqueretur. Quod intelligentes consiliarij, Regem consolandi gratia adierunt: idque tanto æquiore animo, quanto certius iam erat, eorum in Guillermum inuidiam, morte illius extinctam fuisse penitùs, ex eaque, vt fieri solet, sequutum dolorem. Cumque plurimum ab omnibus, commendato Guillermo, Regiaque ei funeris iusta deberi sentientibus, de sufficiendo duce, deque prosequendo bello ageretur; Ferdinandus cum primis Regiorum inceptorum importunus semper interpellator, in ea cum reliquis consiliarijs sententia fuit; vt multis de caussis Enesæ arx desereretur, ab eaque exercitus deduceretur; ne is, amisso Guillermo Duce fortissimo, adeoque in profligandis Saracenis hostibus exercitato, ab ipsis maiori cum multitudine reuenientibus, contrucidaretur. Ac insuper ad vitandos tot, tamq; immodicos sumptus, qui in eam sustentandam fiebant; præcipuè verò ad tollendam de medio occasionem, qua toties persona Regia incautè periclitari solebat; cùm in tantùm vitæ discrimen venisset cum sarracenis; vt sæpe quidem cum paucis, ac vel ex iniquo loco, illorum multitudinem aggredi non perhorresceret; timendumque esset, ne in illorum insidias aliquando incideret, indeque omnia illius Regna turbarentur. Quam Ferdinandi sententiam cùm approbarent omnes, ac Regi ne ab ea dissentiret, quasi obstrepere velle viderentur: iratus ille vniuersos circunspectans, ac præclara magnanimitatis suæ signa tunc edens, respondit: se, incœptum præclarum, à quo non antea destitisset, nunc minime

intermissurum; ac neque deserturum vnquam arcem, cum à se exædificatam, tum suorū sanguine hactenus gloriosissimè defensam; eoque minus, quòd custodiæ assurgentis iam ibi templi sacræ Virginis, cognomento Mercedis, eiusque fratrum societati, fuerit dicata. Adduci præterea loci, non opportunitate solum, sed existimatione, & opinione: cùm in eo ingentes Valentinorum vires sui perhonorifice perfregerint, atque opinione hominū suas longè maiores in debellandis illis ostenderint: ac etiam quòd ad premendam indies vrbem, eiusque consitum agrum depopulandum; talesque, ac tantas ex eo prædas capiendas, quibus exercitus affatim ali pòsit, nullum in toto Regno; eo ipso loco opportuniorem inuenerit. Proinde Regij honoris esse, arcem, & commeatu, & armis sustentare; & iustum in ea exercitum collocare: oportereque demum, non solùm tueri parta; sed vlterius quoque progredi. Quæ cùm dixisset, ardentibusque consiliarios inspectasset oculis; nemo amplius ausus est ei obsistere, neque repugnare. Apparuit nihilominus eo die, Valentinam expeditionem in magnum fuisse discrimen adductam; paruique honorem, & incœpta Regis à consiliarijs habita; quorum ignauia, & timiditas, nisi constantia & magnanimitate Regis victa fuisset, bellum, hauddubiè, non modò magna cùm ignominia cessasset; verùm ex illorum quoque sententia; Rex partis iam oppidis, atque toto Regno excessisset. Quò maior est profectò Regum labes, in consultationibus, de sua sententia nihil, de aliena, omnia peragere; sibique persuadere, Regias res; qualicunque occasione oblata, melius alieno, quàm suo posse consilio administrari; cùm videantur quidem Reges diuinū quid cum sceptro hausisse; atque, quòd Reges sint, præsagire posse, ac preuidere multa. Neque enim à sapiente frustra prædictum fuit, Regium cor diuina in manu versari: quod scilicet, regendi, moderandique Regis potestatem; quasi habenas quasdam teneat diuina manus, eiusque ope fiat, vt suum cuique Regno adsit numen, vt auditis hinc inde sententijs, quid facto opus sit Rex ipse, vel contra aliorum mentem, deliberet. Cuiusmodi deliberandi vestigia, mirè impressit Iacobus; cuius multas expeditiones bellicas, tametsi à consiliarijs improbatas, dam-

natasq;

natasque, sæpe quoque derisas, suo tamen consilio susceptas, atque diuino promotas, feliciter cessisse viderimus. Itaque solis ex vniuerso consilio Ferdinando, Perezio Pina Aragonensi, & Bernardo Vitali Besalucho, Catalano, viris strenuis, atque vsu belli exercitatis, Regis sententiam approbantibus; Rex protinus cum ijs, atque vno ex proceribus Simone Vrrea, necnon quinquaginta equitibus domesticis profectus, Enesam peruenit, ingressusque Aedem Virginis, locum vbi Guillermi cadauer erat repositum visit, eique acerbissimè illachrimatus fuit; ac illud honorificentiori loco recondi iussit, quoad deferretur in cœnobium Scarpense ordinis Cisterciensis, quod in Catalonia, non longè ab Ilerda, Sicori fluuio alluitur; vbi se ille sepeliri testamento iusserat. Postero die Bernardum Entensam Guillermi filiū, annos natum vndecim, quem secum Rex habebat, atque amore, quo illius patrem prosequebatur, de more, militaris auctoramenti splendore, atque dignitate decorauit; ipsumque in omne territoriū, & prædia, quibus pater fuerat potitus, succedere voluit. Deinde Berengario Entensæ Guillermi cognato, armis exercitatissimo, atque commemorandi illius Enesiani prælij socio, arcis, totiusque exercitus præfectum, & Ducem constituit, eique socium adiunxit Guillermum Aguilonem, eiusdem quoque victoriæ consortem, cum cohortibus promagistrorum Templi & Hospitalis, ac etiam præfectorum Velensis, & Calatrauæ ordinum, qui in præsidio antea ibi esse consueuerant: re frumentaria, commeatu, & armamentis necessarijs exercitui in ver vsque proximum relictis; quo tempore Rex magno cum exercitu venturus erat, vrbem expugnaturus. Verùmenim, vt primùm rumor sparsus est Regem abiturum inde, neque tam citò rediturum, protinus bona præsidiorum pars commurmurās de discessione cogitare cœpit. Nam ex equitibus, quadraginta numero conspirauerant, ac religioso cuidam Ilerdensi, dominicani instituti, Petro nomine, qui sacra facturus, sequebatur exercitum, significarant se, abeunte Rege & proceribus, quāprimùm euolaturos, & arcem deserturos. Id autem intelligens Petrus illico detulit ad Regem, qui quàm grauissimè tulit; iamque secum animo versans, derelicta Enesa, actum omnino esse de tota

expeditione: statimque Sarracenos Burrianæ, & reliquæ à se debellatæ Regni gẽtes, Dertosam vsque, arma, donec amissa recuperarent, illaturos; seque tantorum laborum & impensarum, magna cum ignominia iacturam facturum: ac quod intelligeret, quæ militum solet esse contumacia & insolentia, superuacaneum esse verbis, seu minis eos coercere velle; conuocari iussit omnem militũ vtriusque armaturæ multitudinem in Aedem Virginis, vbi palam aram tenens sacramento contendit; se non derelicturum eos fines, ac neque Aragoniam versùs, Turolium vsque peruenturum; neq. in Cataloniam Vldeconæ fluuium traiecturum, donec prorsus vrbe Valentia esset potitus. Quod ne fictè agi putarent, quàmprimũ Reginã cum sua recenter nata Iolante filiola, quæ postea Regi Castellæ nupsit, ad se perduci curauit. Quo Regis iureiurando confirmatus exercitus in præsidio mansit; ac sese deinde ei facilem, & fidelem exhibuit. Itaque paucis post diebus venit Peninsulam, vt munitissimam eam Regni arcem reuiseret; indeque Ferdinãdum patruum Dertosam misit, vt Reginam cum filiola ad se deduceret. Quæ veniens Peninsulam, admirabili arcis situ valde delectata est, ac protinus Burrianam deducta, vbi eam Rex amœnitate, ac munitione loci confisus, manere voluit. Sed Regina Ferdinandi verbis persuasa, summa ope nitebatur Regem à Valentina expeditione deducere; difficultates permagnas, vt fuerat edocta, obijciens: sed neque profecit hilum, neque Regem à proposito dimouere potuit; eaque Burrianæ relicta, ipse petijt Enesam. Interea Zaenes memor Enesiani prælij, quo ipse cum quadraginta millibus hominum à tam paruo Christianorũ numero, vel absente Iacobo, fuit superatus; vidensque indies copijs, ipsaque Regis præsentia, augeri contra se exercitum, adeoque Iacobum huic bello dare opera, vt modò illud conficeret, Nauarrense Regnum, quod ei hæreditate debebatur, videretur contemnere; timere cœpit: atque idcirco cũ eo agere decreuit: ac modò se, & vrbem à tam impendenti malo eriperet; qualibet etiam minus tolerabili conditione transigere tẽtauit. Quamobrem Sarracenum quendam, Aliabatanum dictũ, misit Enesam, qui secretò cum Ferdinando Diazio nobili Turolensi, Regis alumno, & Zaeni noto, de eiusmodi pacis conditionibus

nibus

nibus ageret; traditurum scilicet se Regia omnia Castella cum oppidis, quæ sita sunt inter Dertosanũ, & Turolensem agrũ, quà versùs mare fluit Turia; quin & suis impensis exædificaturum Iacobo arcem in Saidia amœnissimo Valentiæ suburbano, Regio Iacobi firmandam præsidio; necnon Besantiũ X. M. tributi nomine quotannis persoluturũ; modò præsidia, quibus vrbem obsidebat, deduceret. Quibus conditionibus cum intelligeret Iacobus, nihil aliud quàm diem ex die duci à Zaene, simulatione quadam, vt interim & auxilia, quæ expectabãtur venirent; Valentiniq. ab obsidione, quam pertinaciter perferre decreuerant, liberarentur; eas omnino reiecit. Quę res proceribus, quos hæc latebant, maximæ admirationi fuit, obijcientibus, Reges eius maiores similes conditiones pacis nunquam respuisse. Dum hæc Enesę gerũtur, Sarracenus quidam, Almenarę præfectus, vnà cum magnæ potẽtię oppidano, qui Zaenem oderat, & Abuzetij partes sequebatur, occultè cum Rege agebat de deditione oppidi, eiusque arcis, quæ in eminentissimo mõte sita erat; cumq. ij duo oppidanos aliquot, qui Zaenẽ quoque oderant, in suam sententiam pertraxissent; Regem Burrianę couenerunt: quò is sæpe veniebat Reginam inuisurus, eique ad certam diem se oppidum dedituros promiserunt. Regijs igitur eò, præstituta die, venientibus, illico traditum fuit oppidum: indeque, cùm arcem vnà cum oppidanis peterent, immania in eosdem saxa deuolui cœpta fuere. Verum animaduertentes qui in arce erant, oppidanos permistos Christianis, ac Regem in oppugnatione esse; illico se, cum arce Regi, seruatis pactis, dedidere. Similiquoque pacto, & cõditionibus tradita fuere Castella Vallis Vxonis, & Nulesium oppidum, Castellumque Alfandechi. Quæ cum propinqua essent Burrianæ, facilè vno præsidio defendi poterant. Vnde Iacobus redijt Enesam, atq. post festum diem Resurrectionis dominicæ excurrentibus militibus in agrum Valentinum, similibus quoque pactis arces Paternæ, Beteræ, & Bullæ, vrbi ad tertium vsque sitæ lapidem, sese tradidere. Itaque omnibus propè Vrbem turribus, atque Castellis captis, nõ amplius oppida, castellave, sed ipsam vrbem Rex obsidere, atq. omnes eius aditus occludere vrbanis, sibique aperire instituit. In quo egregium illud magnanimi-

mitatis opus Regis contemplari licet, qui Valentiam vrbem Regiã, peramplo mœniorũ ambitu, atque viribus munitã; ac non solùm ciuium, sed totius Regni infinita propè multitudine. & copia rerum abundantem, cum tam exiguo exercitu, & apparatu bellico, obsidere cœperit, vt vix vni expugnandæ arci pares esse viderentur. Nam exercitus, qui ad Enesam egregiè vicerat: tam tenuis fuit, vt non excederet summam trecentorum sexaginta trium equitum: connumeratis Vgone Fulcalcherio Hospitalium magistro, ac vno Templariorum, qui xx. equites sui ordinis ducebat: & quodam alio Alcanitij præfecto, & alio ordinis Calatrauensis, & præterea Roderico Lizana cum xxx. equitibus; Guilielmo Aguilone cum equitibus xv. Simone Perezio Tarasona præfecto equitum Regiorum cxxxx. & militibus Regię cohortis, quos Almugauares tum vocabant; in quibus tum erat robur exercitus, qui erant cẽtum quinquaginta. Sed de ijs, quoniam in historia Regis sæpè fit mentio, habebanturque omnium fidissimi, fortissimique, de eorum origine, ac bellandi arte, vsuque viuendi, nonnulla dicamus, quę partim ex Mõtanerio & alijs, partim coniectura accepimus. Dicebantur enim Almogauares, ex ipsa vi nominis à sarracenis impositi, scilicet à puluere, quasi quòd à rastris, & à gleba terræ ad militiã translati, puluurulẽti essent; aut ab eo potius, quòd virtute & viribus prę̃stãtes, hostes protererent, atque, vt phrasis est Arabica, in puluerem redigerent. Sed neque veterani fuere, vt quidam existimarunt, cum tyrones etiam inter eos essent; quin pòtius pedites quidam erant robustissimi, punacissimique, ex montana & agresti, neruosaque & lacertosa iuuentute delecti, qui ruri nati, ac educati, agrique laboribus ab infantia assueti, in bello etiam, sub dio humi cubabant, frigorisque, perinde ac caloris, inediæ potissimum, patiẽtissimi fiebant; quique vt rudes & imperiti, vtq. & moribus, & ingenio feri, ac immanes, cùm sermone parci erant, tum minime sese alijs, præterquã sui ordinis adiungebant; ideoque ad pugnam alacres & erecti prodibant. Quos vnus simplex, æstate, hyemeque, vestitus supra amiculum tegebat; sparteo sæpe fune, ad renes restrictus: isque ex thorace constans, & fœmoralibus, ocreisque & pera, ac etiam pileo ex animalium corio confectis, vnà cum sacculo, qui vix vnius diei via

ticum

ticum capiebat. Et qui non alijs, quàm quibus offenderet, armis pro tecti erant, hasta videlicet, gladio, & pugione, quibuscum in arenã descendentes, non pedestres modo acies, sed equestres impetus su stinere auderent: extrema siquidẽ hastæ parte humi defixa, & pedẽ dextro firmata, cuspide verò in aduersum incurrẽtis equi pectus in clinata, equitis impetũ sustinere, ac parua quadam declinatione cor poris effugere didicerant. is enim eorũ in prælijs vsus erat, & in hoc tota cura incumbebant, vt sese equestri pugnæ immiscerent, atque hostiles equos suffoderent; ac protinus deturbatos equites iugulá rent, primique omnium expoliarent; indeq. diuites, ac emeriti, ad suos redirent: vereque fuit aliquando à cataphractis Gallis, tempo re Petri Regis, Iacobi filij auditum, se cataphractos Hispanos nihi li pendere; pedites verò Almugauares supramodũ timere. Illud quoque verum est, Almugauares non modò pedestres acies, sed e tiam equestres per se constituisse, atque in exercitu Regis vtroque sub ordine militasse: strenuo quoque pedite ex ipsis in equitem le uis armaturæ transeunte; ac neque minora, quàm antea, roboris, bel licæque virtutis monumenta edente. Itaq. equitatus omnis ad 360. peditatus verò ad mille dumtaxat milites peruenerat. Cum tã pau cis igitur ausus est Iacobus obsidionem instituere, diuina in primis fretus Christi, eiusque Virginis matris ope; ac noua quoq. copiarũ accessione, tam eorum qui ab vtroque Regno aduentabant, quàm multorum etiam auxiliariorũ ex Aquitania, Anglia, & Italia, quos expectabat, atque, vt dicemus, obsidioni interfuere. Itaque lustrato exercitu, eoque armato satis, beneque ad pugnandum expedito, ac incitato, inuento, placuit iam tum in agrum inter mare & vrbem excurrere; sicque diluculo, militibus corpora curare iussis, Enes sa profectus, secundùm littus, ad oppidulũ venit, quod in ipso litto re situm ab vrbe distat bis mille passibus, Graum id nunc appellãt, vbi apertum est mare, & statio male fida carinis: dictum quidem à gradu, propter latentes, & inequales quosdam arenæ gradus, & qua si descensus in profundum, ideoque, concitato mari, ac tempestate exorta, naues nisi se inde in alios portus recipiant, in illos impinge re, allidiq. soleant: fiunt autem eiusmodi gradus siue tumuli, conge stu arenæ, quæ Turiæ propinqui fluminis inundationibus collecta

acer-

aceruatim subsidet, tantaque est, vt idipsum oppidulum, quod tunc alluebatur mari, nunc ad sagittæ iactum ab eo disterminetur. Itaq. Rex transducto amnem vniuerso exercitu, ad casulas quasdam, vix vno milliari ab vrbe sitas, castra poni iussit, atque figi tentoria, ibi vt esset, donec supplementum copiarum ex Catalonia, & Aragonia accederet. Quo die magna sarracenorum turma equitum, exisse vrbe visa est, velléque nostros ad pugnam excire: sed prohibuit Rex, ne quispiam ab statione sua, nisi dato signo, decederet; ac neque manus cum hoste consereret, priusquam regio cognita ac explorata esset. Verum postera die Almugauares, inscio Rege, summo mane, statione relicta, Russapham suburbanum amœnissimum, vix quingentis passibus ab vrbe distans, petierunt, capere ipsum volentes. Quod Rex intelligens, reliquum exercitum in armis esse, eóq. properare iussit; veritus ne è muro, viso Almugauare; multitudo vrbanorum irrueret, & illum opprimeret; & certè in eo discrimine fuerunt Almugauares, vt, nisi Regis consilio, ijs subuentum opportunè esset, suæ temeritatis pœnas daturi fuissent. Nam Zaenes illicò, cum magna suorum parte, cum equitibus scilicet quadringentis, & peditum decem millibus aciem contra eos direxit. Ex quibus quadraginta pedites, sese in agros fabas proferentes, aliquanto ab exercitu auulsi immiserunt; forte vt occasioni essent, ad conserendas manus, illas decerpentes. Quibus conspectis, Raimundus Auellanus Hospitalarius præfectus Aliagæ oppidi in montanis locis, nō longè à Turolio siti, quod etiam munitissima, ac perampla arce in monte locata nobilitatur; necnon Lopezius Luesianus, impetum in eos quadraginta faciendum esse, & capiendos consulebant; vt ex ijs perdiscerent Zaenis mentem, eiusque militum numerum ad pugnandum: quibus assentiri Rex noluit; proptereaquòd exercitus nullum sibi adhuc vallum tulerat, neq. propugnaculum cōfecerat, quô se reciperet, si hostis superior euaderet; ac etiā vereretur, agros à sarracenis consultò rigatos fuisse, esseque periculosum, in lubrico sòlo, paucos contra multos inire pugnam, & recessum ab ea difficilem, tot interpositis riuis, qui peditibus simul, & equitibus, magno impedimento essent. Quo toto die vterque exercitus, ad sagittæ iactum in conspectu fuit: neutro tamē neq. signum, neq. occasionem

pugnæ

nas, in portam Boatellanam intendendas esse dicebat: propterea quod oppugnãtibus facilius esset ligneas portas, quàm saxeum muꝛum quatere, ac demoliri; atque eruptiones hostium, in ipso statim egressu praeoccupare, quàm alibi insperatò ab eisdem castra oppugnari. In quam sententiam cùm ferè omnes inclinarẽt, contra Rex rationibus validioribus vniuersos in suam pertraxit; ostendens cõmodius oppugnari posse eam partem muri angularem, quam Boatellanam portam: tum quòd pars illa desertior esset, atque à portis vtrinque remotior: ex quo nullae fieri poterant subitae, atque insperatae ex vrbe in machinas & cuniculos eruptiones, quin multò ante ab exploratoribus detegerentur, & praecauerentur: tũ quod nullis ea ipsa muri pars muniretur turribus, ex quibus, non in rectum modò, sed obliquè, sagittae etiam, aliaeque machinae in nostros contorquerentur; cùm ab exporrecto angulo diuidi ipsos à sese propugnatores necesse esset, atque impediri, ne plures vtrinque essent, nevè distracti in suam quisq. partem, alterna sibi inuicem subsidia afferre possent. Insuper cùm exercitus esset ea parte mari propinquior, fore subinde, vt commeatus, & necessaria, quae ab eo adducebãtur in castra, tutius defendi possent, ne ab erũpentibus interciperẽtur. Demũ inde etiam melius impediri posse, ne transmarina subsidia, quae ab vrbanis expectabantur, cum eis coniungerentur. Quibus de causis omniũ consensu conclusum fuit, vt ea parte vrbis, quae visa Regi fuerat, oppugnatio inciperetur. Cui rei protinus ab omnibus diligentissime nauata est opera; atque fundibulares machinę admotae, praeeuntibus testudinibus, quarum vsus in obsidione vrbis maioris Balearium feliciter cesserat; ad protegendas illas à frequentissimis ballistarum, aliorumque tormẽtorum è muro ictibus; quoad paulatim ducto vallo, ad fossam vsque vrbis perductae fuere. Vnde fossa illico lignis, sarmentis, lapidibus, atque omni congesta materia oppleta, & aequata solo est, atq. virtute & industria Ilerdensium quorundam militum, admotae quoq. testudines muro fuere, isq. vectibus, malleisq. ferreis tribus locis perterebratus, quoad vni, aut alteri militi fuit aditus patefactus. Idque cum tanta animi contentione, diligentia, & aemulatione Ilerdensium confectum, vt modo praesenti Regi placerent, pericula, & hostes nihilipendere

vide-

viderentur. Dum hæc in vrbis obsidione fiunt, Petrus Fernandus Assagra, & Simon Vrrea, cum equitatu suo, & quattuor peditum cohortibus, duabus etiam sumptis machinis, Cilliam oppidum petierunt, quinto ab vrbe milliario distans contra portam Boacellanam: quod etiam stagno magno adiacet ab Arabibus Albufera, de quo dicemus, nuncupato. Vbi positis machinis ad lapidum emissionem, magna vi vndique oppugnari illud cœpit. Quod sanè ab oppidanis, diebus octo, vrbani spe auxilij, validissi me fuit defensum, quibus exactis, suaque spe deiecti oppidani, ijs conditionibus, ne diriperentur, neque oppido pellerentur, persolutis obsessionis impensis, atque sponte oblato tributo, Regi, eiusque Ducibus se dediderunt: deque eo statim nuntius allatus est Regi lætus. Interim accurrentibus vrbanis in eam partem muri, quę fuerat perforata, aggere, & tabulatis paries refectus est, atque varia constipatus materia: tota quippe vrbanorum multitudo in eam partem protegendam incubuit; eoque valentius vtrinq. pugnatum est. Sed quàquam vrbanorum magna erat vis, mireque intenta ad demoliẽdas machinas; non tamen moueri hæ loco, neq. repelli potuere. Interea Afri Tunetani cum classe duodecim longarum nauium, & aliarũ sex actuariarum, quas vulgò Zabras appellant, ab eorũ Rege missi, ad Valentinam orã appulerunt, atque è regione Gradus oppiduli in anchoris substiterunt; vt Zaeni, & obsessis animos adderent, nostrisque imminuerent. De quo ab speculatoribus maritimis, qui ad Gradum excubabant, media nocte certior Rex factus, protinus cũ quinquaginta equitibus, & peditibus ducentis, mare versus properauit, atque peditatu in insidijs inter arbusta mari proxima posito, cum equitatu procul speculabatur; si fortè ex classe illi in terram descenderent, vt eos ex improuisò adoriretur. simulque Tarraconem, & Dertosam nuncios misit, qui classis aduentum significarēt, essentque in promptu cum classe Regia, ad loca maritima defendẽda. Itaque noctu classis ignibus, & ingenti sonitu tympanorum, & clangore tubarum, aduentus sui notitiam fecit Valẽtinis: qui protinus sonitum, atq. ignes percipiẽtes, ac Tunetanos illos esse cũ colligentes; tũ se eo subsidio posse ab obsidione liberari confidentes, magno perfusi gaudio, vt nostris terrori quoque essent, similibus igni-

ignitis facibus, atq. tympanorum & tubarum sonis, Tunetanis responderunt, obedientię signa Tunetano Regi, tanquã vero domino, atq. patriæ liberatori se in eo dare significãtes. Quę omnia contéplatus Iacobus, similia in castris fieri, totaque nocte, ignes, & lumina præferri, ac circunduci iussit; vt etiam vrbanis innotesceret, obsessores ignaros non esse trãsmarini auxilij, ac neq. eius aduentu terreri. Ferunt ea nocte, in castris parua quædam tormenta ignea, in modũ æneorum, dipalmi longitudine, inuẽta fuisse, ex quadruplicibus papyraceis, seu membranaceis chartis, oreq. angusto confecta. Quæ sulfureo puluere plena, iuncisque alligata, vt primum succẽsa proijciebantur, vsque adeò radiantis, atq. cum stridore erumpentis ignis, efferebantur in altum, vt quà irent, halonũ, caprarumve, seu crinitorum potius Cometarũ instar phænomenũm, viam inflammarent: quæque eousq. coruscarent, donec ruptis eodẽ impetu chartis, in horrisona tonitrua desinerent. Quibus ignitis prope mõstris (vulgò cohetes, seu verius cometes appellabãtur) in vrbẽ supra muros iniectis, vrbanos mirè cõterritos fuisse, atq. malè sibi ominãtis auspicij loco illa habuisse, fama tulit. Indeq. fuit vrbe capta, hucusq. seruatũ; vt pridie diei festi beati Dionysij Areopagitæ, vesperi, huius noctis, qua Tunetana auxilia propulsata, fuerũt, memoria eiusmodi ignitis facibus, & cometis, cũ magno tintinnabulorũ, ac tympanorũ sonitu, clangoreq. tubarũ, celebraretur. Itaq. vrbanorũ spes subsidij, quæ Tunetanorũ ostẽtatione tãtopere erecta fuerat, solertia Regis, ne sese cũ vrbanis cõiungeret, quãprimũ abiecta fuit; atq. illorũ subito discessu euanuit. Quippe qui post biduũ, ex quo appulerãt, littora relegẽtes, Peninsulã venerũt, in ipsamq. è nauibus descẽdentes, vt primum adoriri incipiũt, ab oppidanis illicò, Ferdinãdo Perezio Pina, & Fernãdo Ahonesio ducibus, & arcis præfectis, reiecti fuerunt; atq. in naues regredi cõpulsi. Post verò à Dertosanis, & Tarraconensibus, qui mãdato Regis fuerant cũ classe prestò, terra, mariq. repulsi sunt, & decẽ & septem ex eis occisi. Vnde Tunetani mutata velificatione, in altum prouecti, non amplius visi sunt. Quibus peractis, libero mari nauigantes Dertosani re frumẽtaria, atq. omni commeatu, & cibarijs castra replerunt. Creuerat autem exercitus, ac bellatorum numerus eousque, vt equites vtriusq. armaturæ

mille fuerint;pedites verò sexaginta mille;ac nihilominus,tāta erat rerum in castris affluentia,quanta in optima Republica beneq; morata ciuitate vsquam potuisset inueniri.Quamobrē oppugnatio inferebatur tormentis,atque machinis,die ac nocte,muros quatientibus,ac etiam vrbanis in Regios,ad eos à continua oppugnatione diuertendos,irrumpentibus; nihilq. vtrinq. intentatum relinquentibus,quod aut oppugnationi,aut propugnationi esset necessarium. sed factū est,vt ex nostris cētum equites,qui in erumpentes impetū fecerant,ac per portā eos Xereanam,quæ fuerat à custodibus derelicta,in vrbem cōpulerant,cum illis permisti in illam irruperint; ac quindecim interemptis sarracenis,incolumes in castra redierint. Postridie idipsum tentarunt Aquitani Narbonensis Amistitis,sarracenorum pugnandi vsus ignari; quorum mos est primò,magna cum vociferatione impetum in hostes facere,deinde subitò,quasi terga vertentes,se recipere,vt irruentes in se hostes,aut in insidias deducant,aut sese demum in alas,atq. in orbē extendentes,illos circumcludant.Vnde Aquitani eos tanquam fugientes insecuti,muro appropinquātes,infinitis fuere sagittis confixi,magnoq. accepto dāno in castra reuersi. Ac nō multò post,repētinis frequētatis eruptionibus,forte dū ab exercitu nostro sarraceni in vrbē compellūtur,atq. Iacobus suos ne ardore pugnæ admisti hostibus,sese in vrbē immitterēt,remoratur,muro appropinquans,sagitta ictus in frōte vulnus accepit,non admodū periculosum;tāetsi necesse ei fuerit, sese in tabernaculū recipere;ibiq. se continere diebus aliquot,propter consecutū ex vulnere faciei tumorem,eoq. aspectu impeditū oculum.Sed post diem quintū cōualescens,minime se cōtinere potuit,quin prodiret in publicum,vt & suis animos adderet; & hostibus ob illatū vulnus elatis,detraheret; nihil enim ei magis in delicijs erat,quàm cum cōmilitonibus suis (eo enim loco strenuissimū queq. militē habebat) versari: vsqueadeò assuetus armis erat,atq. vt magnanimus,vtq. perdiligēs,sic omnibus militaribus functionibus sese immiscebat,vt nō summi modo Imperatoris,sed gregarij quoq. militis munus impleret:persępeq. acciderit ad subitū,repētinūq. armorū strepitū,vt noctu è lecto cōsurgēs,arma,& militare sagū supra interulā indueret,arripiensq. gladiū,cui Tiso nomen erat,Mōtione

missus, qui fortissimus habebatur, in hostes irrueret. Interea Petrus Cornelius, & Simon Vrrea, aliquid se dignum edere cupientes, inscio Rege, alijsq. proceribus conuenientes, turrim quandam portæ Boatellanæ proximam oppugnare statuerunt: in eamq. ad tertium diem, de tertia vigilia surgentes, iuncta suorum cohorte, impetū fecerunt: sed qui propugnabant sarraceni, quamuis numero pauci, tamē opportunitate loci, atq. telorū copia, eatenus se, turrimq. validissime defenderūt, quoad subito aperta porta illa, tantus erupit sarracenorum numerus, vt proceres cum suis, accepto damno, ab oppugnatione excesserint; quod iniquissime Rex tulit, non tam ob acceptum damnū (id enim illos comeruisse dicebat) quàm quod iniussū suo, turrim aggressi fuerint: statuitq. vt postero die turris oppugnaretur. Quare diluculo cū equitibus ducentis, & quattuor peditū cohortibus, tū vna ex machinis, concursu facto, atq. sagittarijs incōparentes propugnatores intentis, turris cōcuti cœpta fuit: quę adeò omni ex parte munita erat, vt vniuerso ferè exercitu oppugnante illā, à decem tantūmodo præsidiarijs militibus defenderetur. Ex quò elato illi animo vsqueadeo atq. securo erat, vt & nostros derideret, & socios, qui se adiuuarēt, nullos admitteret, quinimmo in nostros; qui ad deditionē eos inuitabant, intentius collinearent. Quamobrē ignita naphta à Regijs immissa, obuia quæq. corripiens, magnū excitauit incendiū, quo turris vsqueadeò ardere cœpit, vt tota cū propugnatoribus, quos ingēs sublatus fumus suffocauerat, cōbusta corruerit; tanta celeritate flāmæ, vt omnē sociorum diligentiā & opem præuerterit. Quapropter vrbani videntes, se, omni defensione, auxilioq. destitutos, atq. cōmeatum & alimenta deficere; cū nullas ea æstate fruges collegissent (fuerat enim eorum ager ab exercitu, antequam essent maturæ illæ vastatus) in deditionem omnes inclinarūt: ad eámque Zaeni persuadendam mittere vrbis primarios; aut si renueret, ipsum cogere, statuerūt. Per id temporis cùm Iacobi fama, eiusque gestarum rerum gloria vniuersum orbem peruagaretur, atque optimi, & bellicosissimi Imperatoris nomine celebraretur, superiorque potentia, & armis cæteris Christianis Regibus haberetur; ab Italis olim orbis domitoribus, ipsoque summo capite ac Romanæ Vrbis Rectore accersitus est, vt afflictæ tandem, propeque

prostratæ Italiæ, maximè verò sacrosanctæ Romanæ Sedi, opem ferret: quas Federicus Imperator eo tempore, iniquo bello, & contumelijs, summa cum impietate affligebat, multisq. calamitatibus, & cladibus persequebatur, atrocissimũ Cremonensi, Mãtuanæ, & Ticinensi, nobilissimis ciuitatibus, bellũ inferens, quo Italia omnis cõcussa erat, totiq. interminatus ille fuerat, se sub acerbissimũ eã missurum iugum. Ad quã rem suscipiendam sæpius à Gregorio IX. Po. Max. rogatus est Iacobus, Federicum impiũ omnino esse, atq. anathemate dignum, doctus; propterea quod nõ modo in suam matrẽ Ecclesiam, & Christi sacerdotes cõspirauerat, sed vesanus, & inhumanus in Henricum natu maiorẽ filium, Iacobi consobrinũ, ad Regnum Germaniæ adscitum, manus iniecerat, ipsumq. in carcerem intruserat: ac propterea quod Põtificias partes foueret, non solũ Regno, sed vita priuauerat. Vnde Mediolanẽsis, Bononiensis, & Placẽtina, præstantissimæ Italiæ ciuitates, quibus eiusmodi bellũ iã imminebat, legatos cũ literis Pontificijs ad Iacobũ miserunt, qui summis precibus ab eo peterẽt, vt Ecclesiæ sacrosanctæ, atq. vniuersæ Italiæ, quibus ab impio tyrãno vltimum excidium parabatur, subueniret; Ecclesiasticiq. præcipuè ordinis, & Imperij tutelã susciperet. In eius autẽ expeditionis sumptus cl. milliũ librarũ Imperialiũ (sic loquebantur) & in singulos annos, iura atq. annuos redditus, qui Imperatoribus in Cisalpina Gallia pendebãtur, promittebant: seq. patroni, defensoris, ac gubernatoris loco ipsum; Romanã verò Ecclesiã, protectoris habituram; ac totam demum Italiam, patris, patriæq. liberatoris nomine perpetuò donaturã. Legatis auditis, atq. magnificè exceptis, dũ respondere parat, eos deduci iussit per castra: ipse verò conuocato consilio, ex Regina fœmina prudẽtissima, & Oscensi, Cæsaraugustano, Vicensi, & Segobricẽsi Antistitibus, vnã cũ Teplario, & Hospitali promagistris, alijsq. Aragonensibus & Catalanis proceribus, proposuit quã breuissimè. Expeditionem Italicam offerri sibi, quo tempore in Valentina oppugnatione esset: proinde vtram vtri præferret, ab ipsis exposcere. De qua re ardua sanè, difficilique, postquam in vtramque partem satis disputatum est, tandem communi omnium sententia deliberatum fuit, ne faventi, aspirantique fortunę, atq. ad permagnas, & grauissimas res benegerendas

rendas sese offerenti deesset; diuini quippe esse numinis, ad tantũ negotiũ vocari, quò & Ecclesiæ sanctæ subueniret, & Italiç succurreret, vt Catholici Regis inde nomẽ tantopere à maioribus suis expetitũ, ipse forti dextra acquireret. Valẽtinas enim res, in eas esse angustias adductas, vt cũ tanto exercitu, facilè possent, earũ intra paucos dies potiri; atq. cõduplicato victoris nomine Italicam expeditionẽ obire. Quæ deliberatio cũ Regis magnanimitate valde conueniẽs, rem eò deduxit: vt in ipsis castris Rex cũ Legatis pacisceretur. Atq. in primis, ipse recepit, se in Italiã duo millia equitũ ex nobilitate delectorum bellico cum apparatu trãsmissurum; & in Lõbardia, Marcha, Treuisana, aut Romandiola, vt petebatur, bellum cũ Federico Imperatore, eumq. sequentibus ciuitatibus, vsq. ad internetionẽ gesturum. Quibus rebus cõstitutis, Legati, qui Regias res, & potentiã longè esse maiores fama apprimè recognouerãt; atq. Regis erga se liberalitatẽ experti fuerant, læti cum illius mandatis in Italiã reuertũtur. Verùm non multò post, aut versutia & calliditate Federici, qui aduentũ Iacobi extimescens, cum Pontifice, vel fictè in gratiã redierit: aut quòd ciuitates lẽtius, multoq. remissius in apparãdo bello se gesserint; vel potius, quòd minimè diuini numinis fuerit; vt pro subeundo, & sustinẽdo alieno bello, id, quod domi gerebat, desereret, & Regnorum res turbarentur; iccirco cùm ab illo abstinuit, tũ Valentinum felicissimè confecit. Itaq. Septembri mense cũ esset in iugo Sol, iamq. non vna parte tantùm; sed crescente exercitu, vndiq; obsessa vrbs, non fame solum, sed armorum inopia vehemẽter premeretur: ac neq. à trãsmarinis, neq, à propinquis Murcienſiũ, & Almerienſiũ Regibus, vlla auxilij spes Zaeni relicta esset; de deditione cũ Iacobo agere decreuit. Quare Halialbatanũ nobilissimũ sarracenum ad eũ misit; qui secretò Zaenis mentẽ, & pacta, quibus erat vrbẽ traditurus, exposuit; tãetsi qualia ea fuerint nemini tunc cõmunicandũ Rex duxit; sed legatũ protinus in vrbẽ remisit, quo ingresso, statim Abulamatetus Regulus, Zaenis sororis filius, in castra venit; quẽ iussu Regis, Nunnius Sanctius, & Raimundus Berẽgarius Agerensis, procerum primi, in ipso vrbis egressu exceperunt, atq. dũ ad Regẽ deducitur, ecce duo sarraceni equites (ne omnino ex obsessione succubuisse animo vrbani, atq. viribus cõcidisse putarẽtur) vrbe

cum comitatu adfuere; existimantes conuentus agi debere dies multos. Veruntamen vix octo elapsis, nuntius Enesa venit, quo Rex factus est certior de obitu Guillermi Ducis, auunculi, qui tot, tantisque in defendenda arce excubijs, vigilijsque, ac belli laboribus fractus, tandem febri correptus interierat. Quo nuntio vehementer, ac supra quam dici potest, tristis & conturbatus Rex fuit; conquerens, se, vno die, & auunculum sui amantissimum, & ducem totius exercitus præstantissimum, tam commemoranda, propeque cœlesti de Zaene reportata victoria decoratum, amisisse. eoque magis, quòd nullus ei par armis, ac fidelitate, neque ad defendendam arcem, neque ad vrbis obsidionem prosequendam sibi relinqueretur. Quod intelligentes consiliarij, Regem consolandi gratia adierunt: idque tanto æquiore animo, quanto certius iam erat, eorum in Guillermum inuidiam, morte illius extinctam fuisse penitùs, ex eaque, vt fieri solet, sequutum dolorem. Cumque plurimum ab omnibus, commendato Guillermo, Regiaque ei funeris iusta deberi sentientibus, de sufficiendo duce, deque prosequendo bello ageretur; Ferdinandus cum primis Regiorum inceptorum importunus semper interpellator, in ea cum reliquis consiliarijs sententia fuit; vt multis de caussis Enesæ arx desereretur, ab eaque exercitus deduceretur; ne is, amisso Guillermo Duce fortissimo, adeoque in profligandis Sarracenis hostibus exercitato, ab ipsis maiori cum multitudine reuenientibus, contrucidaretur. Ac insuper ad vitandos tot, tamq; immodicos sumptus, qui in eam sustentandam fiebant; præcipuè verò ad tollendam de medio occasionem, quà toties persona Regia incautè periclitari solebat; cùm in tantùm vitæ discrimen venisset cum sarracenis; vt sæpe quidem cum paucis, ac vel ex iniquo loco, illorum multitudinem aggredi non perhorresceret; timendumque esset, ne in illorum insidias aliquando incideret, indeque omnia illius Regna turbarentur. Quam Ferdinandi sententiam cùm approbarent omnes, ac Regi ne ab ea dissentiret, quasi obstrepere velle viderentur: iratus ille vniuersos circunspectans, ac præclara magnanimitatis suæ signa tunc edens, respondit: se, incœptum præclarum, à quo non antea destitisset, nunc minime

intermissurum; ac neque deserturum vnquam arcem, cùm à se exædificatam, tum suorū sanguine hactenus gloriosissimè defensam; eoque minus, quòd custodiæ assurgentis iam ibi templi sacræ Virginis, cognomento Mercedis, eiusque fratrum societati, fuerit dicata. Adduci prætereà loci, non opportunitate solùm, sed existimatione, & opinione: cùm in eo ingentes Valentinorum vires sui perhonorifice perfregerint, atque opinione hominū suas longè maiores in debellandis illis ostenderint: ac etiam quòd ad premendam indies vrbem, eiusque consitum agrum depopulandum; talesque, ac tantas ex eo prædas capiendas, quibus exercitus affatim ali pòsit, nullum in toto Regno; eo ipso loco opportuniorem inuenerit. Proinde Regij honoris esse, arcem, & commeatu, & armis sustentare; & iustum in ea exercitum collocare: oportereque demum, non solùm tueri parta; sed vlterius quoque progredi. Quæ cùm dixisset, ardentibusque consiliarios inspectasset oculis; nemo amplius ausus est ei obsistere, neque repugnare. Apparuit nihilominus eo die, Valentinam expeditionem in magnum fuisse discrimen adductam; paruique honorem, & incœpta Regis à consiliarijs habita; quorum ignauia, & timiditas, nisi constantia & magnanimitate Regis victa fuisset, bellum, hauddubiè, non modò magna cùm ignominia cessasset; verùm ex illorum quoque sententia, Rex partis iam oppidis, atque toto Regno excelsisset. Quò maior est profectò Regum labes, in consultationibus, de sua sententia nihil, de aliena, omnia peragere; sibique persuadere, Regias res, qualicunque occasione oblata, melius alieno, quàm suo posse consilio administrari; cùm videantur quidem Reges diuinū quid cum sceptro hausisse; atque, quòd Reges sint, præsagire posse, ac preuidere multa. Neque enim à sapiente frustra prædictum fuit, Regium cor diuina in manu versari: quòd scilicet, regendi, moderandique Regis potestatem, quasi habenas quasdam teneat diuina manus, eiusque ope fiat, vt suum cuique Regno adsit numen, vt auditis hinc inde sententijs, quid facto opus sit Rex ipse, vel contra aliorum mentem, deliberet. Cuiusmodi deliberandi vestigia, mirè impressit Iacobus, cuius multas expeditiones bellicas, tametsi à consiliarijs improbatas, dam-

natasq.

natasque, sæpe quoque derisas, suo tamen consilio susceptas, atque diuino promotas, feliciter cessisse viderimus. Itaque solis ex vniuerso consilio Ferdinando, Perezio Pina Aragonensi, & Bernardo Vitali Besalucho, Catalano, viris strenuis, atque vsu belli exercitatis, Regis sententiam approbantibus; Rex protinus cum ijs, atque vno ex proceribus Simone Vrrea, necnon quinquaginta equitibus domesticis profectus, Enesam peruenit, ingressusque Aedem Virginis, locum vbi Guillermi cadauer erat repositum visit, eique acerbissimè illachrimatus fuit; ac illud honorificentiori loco recondi iussit, quoad deferretur in cœnobium Scarpense ordinis Cisterciensis, quod in Catalonia, non longè ab Ilerda, Sicori fluuio alluitur; vbi se ille sepeliri testamento iusserat. Postero die Bernardum Entensam Guillermi filiū, annos natum vndecim, quem secum Rex habebat, atque amore, quo illius patrem prosequebatur, de more, militaris auctoramenti splendore, atque dignitate decorauit; ipsumque in omne territoriū, & prædia, quibus pater fuerat potitus, succedere voluit. Deinde Berengario Entensæ Guillermi cognato, armis exercitatissimo, atque commemorandi illius Enesiani prælij socio, arcis, totiusque exercitus præfectum, & Ducem constituit, eique socium adiunxit Guillermum Aguilonem, eiusdem quoque victoriæ consortem, cum cohortibus promagistrorum Templi & Hospitalis, ac etiam præfectorum Velensis, & Calatrauæ ordinum, qui in præsidio antea ibi esse consueuerant: re frumentaria, commeatu, & armamentis necessarijs exercitui in ver vsque proximum relictis; quo tempore Rex magno cum exercitu venturus erat, vrbem expugnaturus. Verùm enim, vt primùm rumor sparsus est Regem abiturum inde, neque tam citò rediturum, protinus bona præsidiorum pars commurmurās de discessione cogitare capit. Nam ex equitibus, quadraginta numero conspirauerant, ac religioso cuidam Ilerdensi, dominicani instituti, Petro nomine, qui sacra facturus, sequebatur exercitum, significarant se, abeunte Rege & proceribus, quàprimùm euolaturos, & arcem deserturos. Id autem intelligens Petrus illico detulit ad Regem, qui quàm grauissimè tulit; iamque secum animo versans, derelicta Enesa, actum omnino esse de tota

expeditione: statimque Sarracenos Burrianæ, & reliquæ à se debellatæ Regni gẽtes, Dertosam vsque, arma, donec amissa recuperarent, illaturos; seque tantorum laborum & impensarum, magna cum ignominia iacturam facturum: ac quod intelligeret, quæ militum solet esse contumacia & insolentia, superuacaneum esse verbis, seu minis eos coercere velle; conuocari iussit omnem militũ vtriusque armaturæ multitudinem in Aedem Virginis, vbi palam aram tenens sacramento contendit; se non derelicturum eos fines, ac neque Aragoniam versùs, Turolium vsque peruenturum; neq. in Cataloniam Vldeconæ fluuium traiecturum, donec prorsus vrbe Valentia esset potitus. Quod ne fictè agi putarent, quàmprimũ Reginã cum sua recenter nata Iolante filiola, quæ postea Regi Castellæ nupsit, ad se perduci curauit. Quo Regis iureiurando confirmatus exercitus in præsidio mansit; ac sese deinde ei facilem, & fidelem exhibuit. Itaque paucis post diebus venit Peninsulam, vt munitissimam eam Regni arcem reuiseret; indeque Ferdinãdum patruum Dertosam misit, vt Reginam cum filiola ad se deduceret. Quæ veniens Peninsulam, admirabili arcis situ valde delectata est, ac protinus Burrianam deducta, vbi eam Rex amœnitate, ac munitione loci confisus, manere voluit. Sed Regina Ferdinandi verbis persuasa, summa ope nitebatur Regem à Valentina expeditione deducere; difficultates permagnas, vt fuerat edocta, obijciens: sed neque profecit hilum, neque Regem à proposito dimouere potuit; eaque Burrianæ relicta, ipse petijt Enesam. Interea Zaenes memor Enesiani prælij, quo ipse cum quadraginta millibus hominum à tam paruo Christianorũ numero, vel absente Iacobo, fuit superatus; vidensque indies copijs, ipsaque Regis præsentia, augeri contra se exercitum, adeoque Iacobum huic bello dare opera, vt modò illud conficeret, Nauarrense Regnum, quod ei hæreditate debebatur, videretur contemnere; timere cœpit: atque idcirco cũ eo agere decreuit: ac modò se, & vrbem à tam impendenti malo eriperet; qualibet etiam minus tolerabili conditione transigere tẽtauit. Quamobrem Sarracenum quendam, Alhabatanum dictũ, misit Enesam, qui secretò cum Ferdinando Diazio nobili Turolensi, Regis alumno, & Zaeni noto, de eiusmodi pacis conditionibus

 nibus

nibus ageret; traditurum scilicet se Regia omnia Castella cum oppidis, quæ sita sunt inter Dertosanū, & Turolensem agrū, quà versùs mare fluit Turia; quin & suis impensis exædificaturum Iacobo arcem in Saidia amœnissimo Valentiæ suburbano, Regio Iacobi firmandam præsidio; necnon Besantiū X. M. tributi nomine quotannis persoluturū; modò præsidia, quibus vrbem obsidebat, deduceret. Quibus conditionibus cum intelligeret Iacobus, nihil aliud quàm diem ex die duci à Zaene, simulatione quadam, vt interim & auxilia, quæ expectabātur venirent; Valentiniq. ab obsidione, quam pertinaciter perferre decreuerant, liberarentur; eas omnino reiecit. Quę res proceribus, quos hæc latebant, maximæ admirationi fuit, obijcientibus, Reges eius maiores similes conditiones pacis nunquam respuisse. Dum hæc Enesę gerūtur, Sarracenus quidam, Almenarę præfectus, vnà cum magnæ potētię oppidano, qui Zaenem oderat, & Abuzetij partes sequebatur, occultè cum Rege agebat de deditione oppidi, eiusque arcis, quæ in eminentissimo mōte sita erat; cumq. ij duo oppidanos aliquot, qui Zaenē quoque oderant, in suam sententiam pertraxissent; Regem Burrianę couenerunt; quò is sæpe veniebat Reginam inuisurus, eique ad certam diem se oppidum dedituros promiserunt. Regijs igitur eò, præstituta die, venientibus, illico traditum fuit oppidum: indeque, cùm arcem vnà cum oppidanis peterent, immania in eosdem saxa deuolui cæpta fuere. Verum animaduertentes qui in arce erant, oppidanos permistos Christianis, ac Regem in oppugnatione esse; illico se, cum arce Regi, seruatis pactis, dedidere. Simili quoque pacto, & cōditionibus tradita fuere Castella Vallis Vxonis, & Nulesium oppidum, Castellumque Alfandechi. Quæ cum propinqua essent Burrianæ, facilè vno præsidio defendi poterant. Vnde Iacobus redijt Enesam, atq. post festum diem Resurrectionis dominicæ excurrentibus militibus in agrum Valentinum, similibus quoque pactis arces Paternæ, Beteræ, & Bullæ, vrbi ad tertium vsque sitæ lapidem, sese tradidere. Itaque omnibus propè Vrbem turribus, atque Castellis captis, nō amplius oppida, castellave, sed ipsam vrbem Rex obsidere, atq. omnes eius aditus occludere vrbanis, sibique aperire instituit. In quo egregium illud magnanimi-

mitatis opus Regis contemplari licet, qui Valentiam vrbem Regiã, peramplo mœniorũ ambitu, atque viribus munitã; ac non solùm ciuium, sed totius Regni infinita propè multitudine, & copia rerum abundantem, cum tam exiguo exercitu, & apparatu bellico, obsidere cœperit, vt vix vni expugnandæ arci pares esse viderentur. Nam exercitus, qui ad Enesam egregiè vicerat: tam tenuis fuit, vt non excederet summam trecentorum sexaginta trium equitum; connumeratis Vgone Fulcalcherio Hospitalium magistro, ac vno Templariorum, qui xx. equites sui ordinis ducebat: & quodam alio Alcanitij; præfecto, & alio ordinis Calatrauensis, & præterea Roderico Lizana cum xxx. equitibus; Guilielmo Aguilone cum equitibus xv. Simone Perezio Tarafona præfecto equitum Regiorum cxxxx. & militibus Regię cohortis, quos Almugauares tum vocabant; in quibus tum erat robur exercitus, qui erant cẽtum quinquaginta. Sed de ijs, quoniam in historia Regis sæpè fit mentio, habebanturque omnium fidissimi, fortissimique, de eorum origine, ac bellandi arte, vsuque viuendi, nonnulla dicamus; quę partim ex Mõtanerio & alijs, partim coniectura accepimus. Dicebantur enim Almogauares, ex ipsa vi nominis à sarracenis impositi, scilicet à puluere, quasi quòd à rastris, & à gleba terræ ad militiã translati, puluurulẽti essent; aut ab eo potius, quòd virtute & viribus prẽstãtes, hostes protererent, atque, vt phrasis est Arabica, in puluerem redigerent. Sed neque veterani fuere, vt quidam existimarunt, cum tyrones etiam inter eos essent; quin potius pedites quidam erant robustissimi, punacissimíque, ex montana & agresti, neruosaque & lacertosa iuuentute delecti; qui ruri nati, ac educati, agriq́ue laboribus ab infantia assueti, in bello etiam, sub dio humi cubabant, frigorisq́ue, perinde ac caloris, inediæ potissimum, patiẽtissimi fiebant; quiq́ue vt rudes & imperiti, vtq́. & moribus, & ingenio feri, ac immanes, cùm sermone parci erant, tum minime sese alijs, præterquã sui ordinis adiungebant; ideoq́ue ad pugnam alacres & erecti prodibant. Quos vnus simplex, æstate, hyemeq́ue, vestitus supra amiculum tegebat; sparteo sæpe fune, ad renes restrictus: isq́ue ex thorace constans, & fœmoralibus, ocreisq́ue & pera, ac etiam pileo ex animalium corio confectis, vnà cum sacculo, qui vix vnius diei via

ticum capiebat. Et qui non alijs, quàm quibus offenderet, armis pro tecti erant, hasta videlicet, gladio, & pugione, quibuscum in arenā descendentes, non pedestres modo acies, sed equestres impetus su stinere auderent: extrema siquidē hastæ parte humi defixa, & pede dextro firmata, cuspide vero in aduersum incurrētis equi pectus in clinata, equitis impetū sustinere, ac parua quadam declinatione cor poris effugere didicerant. Is enim eorū in prælijs vsus erat, & in hoc tota cura incumbebant, vt sese equestri pugnæ immiscerent, atque hostiles equos suffoderent; ac protinus deturbatos equites iugulā rent, primique omnium expoliarent; indeq. diuites, ac emeriti, ad suos redirent. vereque fuit aliquando à cataphractis Gallis, tempo re Petri Regis, Iacobi filij auditum; se cataphractos Hispanos nihi li pendere, pedites verò Almugauares supramodum timere. Illud quoque verum est, Almugauares non modò pedestres acies, sed e- tiam equestres per se constituisse, atque in exercitu Regis vtroque sub ordine militasse: strenuo quoque pedite ex ipsis in equitem le- uis armaturæ transeunte, ac neque minora, quàm antea, roboris, bel licæque virtutis monumenta edente. Itaq. equitatus omnis ad 360. peditatus verò ad mille dumtaxat milites peruenerat. Cum tā pau- cis igitur ausus est Iacobus obsidionem instituere, diuina in primis fretus Christi, eiusque Virginis matris ope; ac noua quoq. copiarū accessione, tam eorum qui ab vtroque Regno aduentabant, quàm multorum etiam auxiliariorū ex Aquitania, Anglia, & Italia, quos expectabat, atque, vt dicemus, obsidioni interfuere. Itaque lustrato exercitu, eoque armato satis, beneque ad pugnandum expedito, ac incitato, inuento, placuit iam tum in agrum inter mare & vrbem excurrere; sicque diluculo, militibus corpora curare iussis, Enes- sa profectus, secundùm littus, ad oppidulū venit, quod in ipso litto re situm ab vrbe distat bis mille passibus, Graum id nunc appellāt, vbi apertum est mare, & statio male fida carinis: dictum quidem à gradu, propter latentes, & inequales quosdam arenæ gradus, & qua si descensus in profundum, ideoque, concitato mari, ac tempestate exorta, naues nisi se inde in alios portus recipiant, in illos impinge- re, allidiq. soleant. sunt autem eiusmodi gradus siue tumuli, conge stu arenæ, quæ Turiæ propinqui fluminis inundationibus collecta

acer-

nas, in portam Boatellanam intendendas esse dicebat: propterea quod oppugnātibus facilius esset ligneas portas, quàm saxeum murum quatere, ac demoliri; atque eruptiones hostium, in ipso statim egressu præoccupare, quàm alibi insperatò ab eisdem castra oppugnari. In quam sententiam cùm ferè omnes inclinarēt, contra Rex rationibus validioribus vniuersos in suam pertraxit; ostendens cōmodius oppugnari posse eam partem muri angularem, quam Boatellanam portam: tum quòd pars illa desertior esset, atque à portis vtrinque remotior; ex quo nullæ fieri poterant subitæ, atque insperatæ ex vrbe in machinas & cuniculos eruptiones, quin multò ante ab exploratoribus detegerentur, & præcauerentur: tū quod nullis ea ipsa muri pars muniretur turribus, ex quibus, non in rectum modò, sed obliquè, sagittæ etiam, aliæque machinæ in nostros contorquerentur; cùm ab exporrecto angulo diuidi ipsos à sese propugnatores necesse esset, atque impediri, ne plures vtrinque essent, nevè distracti in suam quisq. partem, alterna sibi inuicem subsidia afferre possent. Insuper cùm exercitus esset ea parte mari propinquior, fore subinde, vt commeatus, & necessaria, quæ ab eo adducebātur in castra, tutius defendi possent, ne ab erūpentibus interciperētur. Demū inde etiam melius impediri posse, ne transmarina subsidia, quæ ab vrbanis expectabantur, cum eis coniungerentur. Quibus de causis omniū consensu conclusum fuit, vt ea parte vrbis, quæ visa Regi fuerat, oppugnatio inciperetur. Cui rei protinus ab omnibus diligentissime nauata est opera; atque fundibulares machinę admotæ, præeuntibus testudinibus, quarum vsus in obsidione vrbis maioris Balearium feliciter cesserat; ad protegendas illas à frequentissimis ballistarum, aliorumque tormētorum è muro ictibus; quoad paulatim ducto vallo, ad fossam vsque vrbis perductæ fuere. Vnde fossa illico lignis, sarmentis, lapidibus, atque omni congesta materia oppleta, & æquata solo est, atq. virtute & industria Ilerdensium quorundam militum, admotæ quoq. testudines muro fuere, isq. vectibus, malleisq. ferreis tribus locis perterebratus, quoad vni, aut alteri militi fuit aditus patefactus. Idque cum tanta animi contentione, diligentia, & æmulatione Ilerdensium confectum, vt modo præsenti Regi placerent, pericula, & hostes nihilipendere

vide-

viderentur. Dum hæc in vrbis obsidione fiunt, Petrus Fernandus Assagra, & Simon Vrrea, cum equitatu suo, & quattuor peditum cohortibus, duabus etiam sumptis machinis, Cilliam oppidum petierunt, quinto ab vrbe milliario distans contra portam Boatellanam: quod etiam stagno magno adiacet ab Arabibus Albufera, de quo dicemus, nuncupato. Vbi positis machinis ad lapidum emissionem, magna vi vndique oppugnari illud cœpit. Quod sanè ab oppidanis, diebus octo, vrbani spe auxilij, validissime fuit defensum, quibus exactis, suaque spe deiecti oppidani, iis conditionibus, ne diriperentur, neque oppido pellerentur, persolutis obsessionis impensis, atque sponte oblato tributo, Regi, eiusque Ducibus se dediderunt: deque eo statim nuntius allatus est Regi lætus. Interim accurrentibus vrbanis in eam partem muri, quę fuerat perforata, aggere, & tabulatis paries refectus est, atque varia constipatus materia: tota quippe vrbanorum multitudo in eam partem protegendam incubuit; eoque valentius vtrinq. pugnatum est. Sed quãquam vrbanorum magna erat vis, mireque intenta ad demoliẽdas machinas; non tamen moueri hæ loco, neq. repelli potuere. Interea Afri Tunetani cum classe duodecim longarum nauium; & aliarũ sex actuariarum, quas vulgò Zabras appellant, ab eorũ Rege missi, ad Valentinam orã appulerunt, atque è regione Gradus oppiduli in anchoris substiterunt; vt Zaeni, & obsessis animos adderent, nostrisque imminuerent. De quo ab speculatoribus maritimis, qui ad Gradum excubabant, media nocte certior Rex factus, protinus cũ quinquaginta equitibus, & peditibus ducentis, mare versus properauit, atque peditatu in insidijs inter arbusta mari proxima posito, cum equitatu procul speculabatur; si fortè ex classe illi in terram descenderent, vt eos ex improuisò adoriretur. simulque Tarraconem, & Dertosam nuncios misit, qui classis aduentum significarẽt, essentque in promptu cum classe Regia, ad loca maritima defendẽda. Itaque noctu classis ignibus, & ingenti sonitu tympanorum, & clangore tubarum, aduentus sui notitiam fecit Valentinis: qui protinus sonitum, atq. ignes percipiẽtes, ac Tunetanos illos esse cũ colligentes; tũ se eo subsidio posse ab obsidione liberari confidentes, magno perfusi gaudio, vt nostris terrori quoque essent, similibus

ignitis facibus, atq. tympanorum & tubarum sonis, Tunetanis responderunt, obedientiæ signa Tunetano Regi, tanquã vero domino, atq. patriæ liberatori se in eo dare significãtes. Quę omnia cõtẽplatus Iacobus, similia in castris fieri, totaque nocte, ignes, & lumina præferri, ac circunduci iussit; vt etiam vrbanis innotesceret, obsessores ignaros non esse trãsmarini auxilij, ac neq. eius aduentu terreri. Ferunt ea nocte, in castris parua quædam tormenta ignea, in modũ æneorum, dipalmi longitudine, inuẽta fuisse, ex quadruplicibus papyraceis, aut mẽbranaceis chartis, oreq. angusto confecta. Quæ sulfureo puluere plena, iuncisque alligata, vt primum succẽsa proijciebantur, vsque adeò radiantis, atq. cum stridore erumpentis vi ignis, efferebãtur in altum, vt quà irent, halonũ, caprarumvè, seu crinitorum potius Cometarũ instar phænomenũm, viam inflammarent: quæque eousq. coruscarent, donec ruptis eodẽ impetu chartis, in horrisona tonitrua desinerent. Quibus ignitis prope mõstris (vulgò cohetes, seu verius cometes appellabãtur) in vrbẽ supra muros iniectis, vrbanos mirè cõterritos fuisse, atq. malè sibi ominãtis auspicij loco illa habuisse, fama tulit. Indeq. fuit vrbe capta, hucusq. seruatũ, vt pridie diei festi beati Dionysij Areopagitæ, vesperi, huius noctis, qua Tunetana auxilia propulsata fuerunt, memoria eiusmodi ignitis facibus, & cometis, cũ magno tintinnabulorũ, ac tympanorũ sonitu, clangoreq. tubarũ, celebraretur. Itaq. vrbanorũ spes subsidij, quæ Tunetanorũ ostẽtatione tãtopere erecta fuerat, solertia Regis, ne sese cũ vrbanis cõiungeret, quàprimũ abiecta fuit, atq. illorũ subito discessu euanuit. Quippe qui post biduũ, ex quo appulerãt, littora relegẽtes, Peninsulã venerũt, in ipsamq. è nauibus descẽdentes, vt primum adoriri incipiũt, ab oppidanis illicò, Ferdinãdo Perezio Pina, & Fernãdo Ahonesio ducibus, & arcis præfectis, reiecti fuerunt, atq. in naues regredi cõpulsi. Post verò à Dertosanis, & Tarraconensibus, qui mãdato Regis fuerant cũ classe prestò, terra, mariq. repulsi sunt, & decẽ & septem ex eis occisi. Vnde Tunetani mutata velificatione, in altum prouecti, non amplius visi sunt. Quibus peractis, libero mari nauigantes Dertosani, re frumẽtaria, atq. omni commeatu, & cibarijs castra replerunt. Creuerat autem exercitus, ac bellatorum numerus eousque, vt equites vtriusq. armaturæ

O mille

mille fuerint;pedites verò sexaginta mille;ac nihilominus,tãta erat rerum in castris affluentia,quanta in optima Republica beneq; morata ciuitate vsquam potuisset inueniri.Quamobrẽ oppugnatio inferebatur tormentis,atque machinis,die ac nocte,muros quatientibus,ac etiam vrbanis in Regios,ad eos à continua oppugnatione diuertendos,irrumpentibus; nihilq. vtrinq. intentatum relinquentibus,quod aut oppugnationi,aut propugnationi esset necessarium. sed factũ est,vt ex nostris cẽtum equites, qui in erumpentes impetũ fecerant,ac per portã eos Xereanam,quæ fuerat à custodibus derelicta,in vrbem cõpulerant, cum illis permisti in illam irruperint; ac quindecim interemptis sarracenis, incolumes in castra redierint. Postridie idipsum tentarunt Aquitani Narbonensis Antistitis, sarracenorum pugnandi vsus ignari; quorum mos est primò, magna cum vociferatione impetum in hostes facere;deinde subitò, quasi terga vertentes,se recipere, vt irruentes in se hostes, aut in insidias deducant,aut sese demum in alas,atq. in orbẽ extendentes,illos circumcludant. Vnde Aquitani eos tanquam fugientes insecuti, muro appropinquãtes,infinitis fuere sagittis confixi,magnoq. accepto dãno in castra reuersi. Ac nõ multò post, repẽtinis frequẽtatis eruptionibus, forte dũ ab exercitu nostro sarraceni in vrbẽ compellũtur,atq. Iacobus suos ne ardore pugnæ admisti hostibus, sese in vrbẽ immitterẽt,remoratur, muro appropinquans,sagitta ictus in frõte vulnus accepit,non admodũ periculosum;tãetsi necesse ei fuerit, sese in tabernaculũ recipere; ibiq. se continere diebus aliquot,propter consecutũ ex vulnere faciei tumorem, eoq. aspectu impeditũ oculum.Sed post diem quintũ cõualescens, minime se cõtinere potuit,quin prodiret in publicum,vt & suis animos adderet; & hostibus ob illatũ vulnus elatis, detraheret; nihil enim ei magis in delicijs erat, quàm cum cõmilitonibus suis (eo enim loco strenuissimũ queq. militẽ habebat)versari: vsqueadeò assuetus armis erat,atq. vt magnanimus,vtq. perdiligẽs,sic omnibus militaribus functionibus sese immiscebat;vt nõ sũmi modo Imperatoris, sed gregarij quoq. militis munus impleret:persępeq. acciderit ad subitũ, repẽtinũq. armorũ strepitũ,vt noctu è lecto cõsurgẽs,arma,& militare sagũ supra interulã indueret,arripiensq. gladiũ,cui Tiso nomen erat,Mõtione

missus,

missus, qui fortissimus habebatur, in hostes irrueret. Interea Petrus Cornelius, & Simon Vrrea, aliquid se dignum edere cupientes, inscio Rege, alijsq. proceribus conuenientes, turrim quandam portæ Boatellanæ proximam oppugnare statuerunt: in eamq. ad tertium diem, de tertia vigilia surgentes, iuncta suorum cohorte, impetũ fecerunt: sed qui propugnabant sarraceni, quamuis numero pauci, tamẽ opportunitate loci, atq. telorũ copia, eatenus se, turrimq. validissime defenderũt, quoad subito aperta porta illa, tantus erupit sarracenorum numerus, vt proceres cum suis, accepto damno, ab oppugnatione excesserint; quod iniquissime Rex tulit, non tam ob acceptum damnũ (id enim illos cõmeruisse dicebat) quàm quod iniussũ suo, turrim aggressi fuerint: statuitq. vt postero die turris oppugnaretur. Quare diluculo cũ equitibus ducentis, & quattuor peditũ cohortibus, tũ vna ex machinis, concursu facto, atq. sagittarijs incõparentes propugnatores intentis, turris cõcuti cœpta fuit: quę adeò omni ex parte munita erat, vt vniuerso ferè exercitu oppugnante illã, à decem tantũmodo prȩsidiarijs militibus defenderetur. Ex quò elato illi animo vsqueadeo atq. securo erat, vt & nostros derideret, & socios, qui se adiuuarẽt, nullos admitteret, quinimmo in nostros; qui ad deditionẽ eos inuitabant, intentius collinearent. Quamobrẽ ignita naphta à Regijs immissa, obula quæq. corripiens, magnũ excitauit incendiũ; quo turris vsqueadeò ardere cœpit, vt tota cũ propugnatoribus, quos ingẽs sublatus fumus suffocauerat, cõbusta corruerit; tanta celeritate flãmæ, vt omnẽ sociorum diligentiã & opem præuerterit. Quapropter vrbani videntes, se, omni defensione, auxilioq. destitutos, atq. cõmeatum & alimenta deficere; cũ nullas ea æstate fruges collegissent (fuerat enim eorum ager ab exercitu, antequam essent maturæ illæ vastatus) in deditionem omnes inclinarũt: ad eamque Zaeni persuadendam mittere vrbis primarios; aut si renueret, ipsum cogere, statuerũt. Per id temporis cùm Iacobi fama, eiusque gestarum rerum gloria vniuersum orbem peruagaretur, atque optimi, & bellicosissimi Imperatoris nomine celebraretur, superiorque potentia, & armis cæteris Christianis Regibus haberetur; ab Italis olim orbis domitoribus, ipsoque summo capite ac Romanæ vrbis Rectore accersitus est, vt afflictæ tandem, propeque

prostratæ Italiæ, maximè verò sacrosanctæ Romanæ Sedi, opem ferret: quas Federicus Imperator eo tempore, iniquo bello, & contumelijs, summa cum impietate affligebat, multisq. calamitatibus, & cladibus persequebatur, atrocissimū Cremonensi, Mātuanæ, & Ticinensi, nobilissimis ciuitatibus, bellū inferens, quo Italia omnis cōcussa erat, totiq. interminatus ille fuerat, se sub acerbissimū eā missurum iugum. Ad quā rem suscipiendam sæpius à Gregorio IX. Po. Max. rogatus est Iacobus, Federicum impiū omnino esse, atq. anathemate dignum, doctus; propterea quod nō modo in suam matrē Ecclesiam, & Christi sacerdotes cōspirauerat, sed vt sæuus, & inhumanus in Henricum natu maiorē filium, Iacobi consobrinū, ad Rēgnum Germaniæ adscitum, manus iniecerat, ipsumq. in carcerem intruserat: ac propterea quod Pōtificias partes foueret, non solū Regno, sed vita priuauerat. Vnde Mediolanēsis, Bononiēnsis, & Placētina, præstantissimæ Italiæ ciuitates, quibus eiusmodi bellū iā imminebat, legatos cū literis Pontificijs ad Iacobū miserunt, qui summis precibus ab eo peterēt, vt Ecclesiæ sacrosanctæ, atq. vniuersæ Italiæ, quibus ab impio tyrāno vltimum excidium parabatur, subueniret; Ecclesiasticiq. præcipuè ordinis, & Imperij tutelā susciperet. In eius autē expeditionis sumptus cl. milliū librarū Imperialiū (sic loquebantur) & in singulos annos, iura atq. annuos redditus, qui Imperātoribus in Cisalpina Gallia pendebātur, promittebant: seq. patroni, defensoris, ac gubernatoris loco ipsum; Romanā verò Ecclesiā, protectoris habituram; ac totam demum Italiam, patris, patriæq. liberatoris nomine perpetuò donaturā. Legatis auditis, atq. magnificè exceptis, dū respondere parat, eos deduci iussit per castra: ipse verò conuocato consilio, ex Regina fœmina prudētissima, & Oscensi, Cæsaraugustano, Vicensi, & Segobricēsi Antistitibus, vnà cū Tēplario, & Hospitali promagistris, alijsq. Aragonensibus & Catalanis proceribus, proposuit quā breuissimè. Expeditionem Italicam offerri sibi, quo tempore in Valentina oppugnatione esset: proinde vtram vtri præferret, ab ipsis exposcere. De qua re ardua sanè, difficilique, postquam in vtramque partem satis disputatum est; tandem communi omnium sententia deliberatum fuit, ne fauenti, aspiranti que fortunę, atq. ad permagnas, & grauissimas res benege-

rendas

rendas sese offerenti deesset; diuini quippe esse numinis, ad tantũ negotiũ vocari, quò & Ecclesiæ sanctæ subueniret, & Italię succurreret, vt Catholici Regis inde nomẽ tantopere à maioribus suis expectitũ, ipse forti dextra acquireret. Valẽtinas enim res, in eas esse angustias adductas, vt cũ tanto exercitu, facilè possent earũ intra paucos dies potiri; atq. cõduplicato victoris nomine Italicam expeditionẽ obire. Quæ deliberatio cũ Regis magnanimitate valde conueniẽs, rem eò deduxit: vt in ipsis castris Rex cũ Legatis paciscẽretur. Atq. in primis, ipse recepit, se in Italiã duo millia equitũ ex nobilitate delectorum bellico cum apparatu trãsmissurum; & in Lõbardia, Marcha, Treuisana, aut Romandiola, vt petebatur, bellum cũ Federico Imperatore, eumq. sequentibus ciuitatibus, vsq. ad internetionẽ gesturum. Quibus rebus cõstitutis, Legati, qui Regias res, & potentiã longè esse maiores fama apprimè recognouerãt; atq. Regis erga se liberalitatẽ experti fuerant, lęti cum illius mandatis in Italiã reuertũtur. Verùm non multò post, aut versutia & calliditate Federici, qui aduentũ Iacobi extimescens, cum Pontifice, vel fictè in gratiã redierit: aut quòd ciuitates lẽtius, multoq. remissius in apparãdo bello se gesserint; vel potius, quòd minimè diuini numinis fuerit; vt pro subeundo, & sustinẽdo alieno bello, id, quod domi gerebat, desereret, & Regnorum res turbarentur; iccirco cùm ab illo abstinuit, tũ Valentinum felicissimè confecit. Itaq. Septẽmbri mense cũ esset in iugo Sol, iamq. non vna parte tantùm; sed crescente exercitu, vndiq. obsessa vrbs, non fame solum, sed armorum inopia vehemẽter premeretur: ac neq. à trãsmarinis, neq, à propinquis Murcienſiũ, & Almerienſiũ Regibus, vlla auxilij spes Zaeni relicta esset; de deditione cũ Iacobo agere decreuit. Quare Halialbatanũ nobilissimũ sarracenum ad eũ misit; qui secretò Zaenis mentẽ, & pacta, quibus erat vrbẽ traditurus, exposuit; tãetsi qualia ea fuerint nemini tunc cõmunicandũ Rex duxit; sed legatũ protinus in vrbẽ remisit, quo ingresso, statim Abulamatetus Regulus, Zaenis sororis filius, in castra venit; quẽ iussu Regis, Nunnius Sanctius, & Raimundus Berẽgarius Agerensis, procerum primi, in ipso vrbis egressu exceperunt, atq. dũ ad Regẽ deducitur, ecce duo sarraceni equites (ne omnino ex obsessione succubuisse animo vrbani, atq. viribus cõcidisse putarẽtur) vrbe

exeuntes, intentis hastis, atq. exultantibus equis, ad Regia vsq. tabernacula decurrere, duos ex nostris ad singulare certamē prouocantes; cumq. illico pleriq. sese ad illud accingeret, Simon Perezius Tarassona Regis domesticus nobilissimus, ab eo petijt, vt sibi atque alteri nobili socio daretur, cum prouocatoribus in certamen descendere: quod Rex prohibere voluit, Simoni objjciens peccata, & vitia quędam, quorum fœditate, & pondere pressus ab ephippio excussus, hauddubiè, succumberet: sed eo factus importunior Simon exire permissus est; quare infestis hastis concurrētes, ictu Sarraceni Simon præceps est datus. At verò Sarracenus alter, cū nobilem Petrū Clarianā Catalanū à Rege aduersarium illi assignatum, alacriter irruentem, contento cursu peteret, media in arena, equū in ciuitatem flexit, ictumque vitauit: tanta celeritate, vt fugientem, & flumen trangressum, frustrà fuerit insequutus Clariana. Itaq. Abumatus, qui certamen spectaturus substiterat, iuncto sibi Sarraceno victore, atque Nunnio & Raimundo comitatibus, in castra venit, à Regeque honorificè exceptus fuit, ac dimissis foras omnibus Antistitibus, & proceribus, soli ambo, Regina tantùm præsente, per interpretem, inter se egerunt; multisque vtrinque deditionis propositis conditionibus, quarum etiam Zaen factus est certior; tandem vrbem & arces, oppidaque cis Sucronem (quamuis pleraque iam Rex cœperat) Regi se traditurum, ea conditione spopondit Zaen; vt vrbani incolumes, auro, argento, armis, bonísque exportatis, Cullarim, & Dianium oppida deducerentur; vtq. post quintum diem exire inciperent. Placuere Regi, & Reginæ conditiones; ac statim Rex, conuocatis Antistitibus, & vniuersis proceribus, tradi sibi vrbem, quibus dictum est pactis, & conditionibus significauit. Quæ cùm à Nunnio, Vrrea, Assagra, & Cornelio audita fuere, mirè inter se fremere, atque immutato vultu, animo conturbari cœperunt: aut quòd dum ageretur de conditionibus deditionis, eos Rex non conuocauerit: aut quòd vniuersus exercitus tanta prædæ, atque direptionis spe fraudaretur. Vnde commurmurantes, de præcipiti, peneq. inuidiosa Regis deliberatione conqueri cœpere: objjcientes oppugnationem, & prædā Balearicæ vrbis; quòd ea, cùm non amplius, quàm mensibus

quatuor-

quatuordecim absoluta fuisset; tamen direptionis potestate facta, milites locupletissima onusti præda abiere: At verò quòd in Valentina, in qua annos quinque exegerant, tot tantosque simul in expugnanda vrbe labores impenderāt, qui sola direptione vrbis cōpensari poterant, ea defraudati fuissent; non vt illiberale modò, & iniustum; sed iniurium, atque ab veteri Regis liberalitate alienissimum, & tanquam indignissimum damnabant. Sunt autem qui scribunt, hęc ad Regis aures peruenisse, ipsumque statim aduocasse ad se Nunnium, & eos, qui comparatione Balearicæ direptionis, Valentinam multo magis deberi militibus asserebant. Ad quos Rex, Admirari, inquit, satis nō possum, iniquum vestrum, ac præposterum iudicium; qui Balearicam expeditionem, eiusque direptæ vrbis occasionem, cum Valentina conferatis; similibusque rationibus vtramque niti velitis. Nàm etsi quinquennio, & eo plus Valentina oppugnatio confecta fuit; Balearica verò mensibus dūtaxat quatuordecim: adeò tamen hæc, & periculosa, & difficilis, atque laboriosa, & sanguinaria euasit (Guillermo Benearnensi Comite, & Raimundo Moncada, cum alijs decem Moncadis principibus viris, à Sarracenis interemptis) vt neque horum, qui totius exercitus primates erant, effusus sanguis; neque qui mortuorum familiæ & clientelæ fuerāt, permiserint, ipsos inultos relinqui. Verum in Valentina, tam Regni, quàm vrbis expeditione, vix vnum quidem ex vniuersis proceribus interisse conspexistis: sed in congressionibus, & eruptionibus, Christianos Sarracenis longè superiores semper fuisse: atque Enesiano prælio, non modò paucos de tam multis triumphasse; sed parta etiā victoria prædam & spolia amplissima, locupletissimaque à deuictis reportasse comperistis. Quæ si cum tot, tamque frequentibus Valentini agri vastationibus, & direptionibus, quas Christiani fecerunt, coniungatis; facilè profectò, quamlibet opimam vrbis direptionem exæquasse intelligetis. Adhæc, ipsa aggresio, atque direptio vrbis, vbi adhuc militum triginta millia sunt, adeòne à periculo immunis futura est, & vt sine nostrorum sanguine, & lamentis, si neque multorum interitu bonorum confici posit? Quòd si obijcitis, sufficere incolumes illos dimittere; id, aut dabitis illorum

inuicto animo, qui fine vita citius, quàm fine re discedere cogitant; aut nostræ potiùs liberalitati, ac clementiæ; nam vacuos, & fine re dimittere, nonne tacita esset eos morte, quam fert inopia, dãnare? Satis ergo prædæ loco cessurum sperate, tum ditiones, ac potentatus, toto Regno proceribus diuidendos; tum prædia & suburbana, præcipuis belli administris à decurione ad ipsos vsque duces exercitus distribuenda; tum proprias quoque domos militibus viritim in tam excellenti vrbe tradendas. Qua Regis oratione Nunnius, aliiq. proceres, cum vniuerso exercitu pacati, se denuo ad ipsius imperata exequenda paratissimos esse responderunt: fuereq. nõnulli, qui Regis verbis ac promissionibus excitati, ab eo petiêre, pro laboribus, totque impensis in bello factis, tantundem, vrbe capta, ratione mercedis assignari sibi ex prædiis, in eorum diuisione facienda. quibus Rex liberalissimè concessit petita, atque diplomate obsignauit. At verò hæ donationes, tot, tantæque fuerunt, vt postea in diuisione agrorum, controuersias, & lites quamplurimas, vt dicemus, mouerint. Postero die, vt pactionis ordo cunctis innotesceret; atque auidæ militum manus à direptione continerentur; conuentum fuit, vt misso in vrbem vexillo Iacobi, præstituta hora insequentis diei, vrbani illud, in signum deditionis, in præcelsa turri, quę supra portam templi sita est, extollerent. Fuit enim eo die, nouum à Rege insigne datum, atque in summo vexillo Regio collocari iussum; argentei scilicet vespertilionis simulachrum. Cuius quidem insignis, eiusque propositi caussam, tametsi neque in commentariis Regis, neq. apud scriptores alios plenè expressam inuenimus; tamen ex ipsius vespertilionis natura, cum Regiis comparata factis, sic inuestigandam, atque ad Regis mentem accomodandam duximus. Est siquidem vespertilio, auis, quam vulgò quoq. murem pẽnatum, aut cęcum appellant, ab eo dicta, quòd lucis impatiens, sub vespertinũ modò crepusculum volare incipiat, & duabus mẽbranaceis, vt inquit Plinius, pinnis connitatur; & geminos filios pariat; & mammis lacte nutriat; atq. vtrumque amplexa, secum, quo vult deportet: quin & dentes etiam excarnificandis culicibus exertos habet; hamatisque ac vncinatis manibus rapit; tenetque rapta mordicùs; ac licet aspectum pręfert horribilem, in vnam tamen lenem,

atque

atque longam definit coxendicem. Ad quem sanè modumRex oppugnationi vrbis intentus, visus est in tenebris vespertilionis more volare: dum secretò, nec consultis suis, de deditione vrbis cum Zaene egit, eaque non antea, quàm perfecta, diuulgata fuit. Vnde vt vespertilioni non pennæ leues, præpeteſue, sed mēbranaceæ, graues videlicet, & ponderosę ad volandum datę sunt; sic in exequendis consilijs Rex, & peragendis negotijs, se, non subitum, ac præcipitē, sed grauem & maturum præbuit: quique & geminos, quos progenuit filios, Petrum & Iacobum circumquaque secum belligerās deportauit; vt paterno suo illos exemplo & gloria, quasi lacte enutriret: vel potius, quòd per id temporis, duo potentissima strenuè debellata Regna, Balearicum, & Valentinum, quasi gemellos pepererit; eaque dum perpetuò circumcursat, suoq. sanguine & armis protegit, tanquam lacte nutriuit; quodque ijsdem armis, quasi dētibus, non tam in Christianos, quàm in ipsos Christianorum culices, & tortores sarracenos, assiduè vsus fuerit. Ex quo hamatas, ac vncinatas manus ad capiendum, oppugnandumque, & capta retinēdum, semper habuit: quoniā quę semel bello Regna cepit, mordicùs atq; tenacissimè conseruauit: ac neque ex partis, neque ex successione sibi relictis ditionibus, quicquam vnquàm amisit. Quin etiam cum & aspectu, & moribus facilis, ac conspiciendus esset, hostibus tamē vsqueadeò horribilis ac formidulosus erat: vt viso eo, vel audito modò eius nomine, omnes contremiscerent. Deniq. qui more vespertilionis, in longam, lenem, atque attrectabilem coxendicem desineret; prælongam scilicet, atque immortalem sui gloriosi nominis, ac famæ memoriam: quam nō asperam, disparilemvè, sed æquabilem, suiq. semper similē, omnibus superioribus Regibus contrectandā atque imitandam reliquerit. Cùm igitur illuxisset dies, Rex è Regiā domo, quæ magnificentissimò extructa opere, extra vrbem nūc quoque extat, atque ab ea sagittæ iactu distat, in campum exiens, quò vniuersus exercitus, quasi ad pugnam conuenerat, ad præterfluentis fluminis ripam è regione turris substitit: ac dum in eam oculos & mētem defigit; ecce Iacobi vexillum in ipsa, in deditionis signum, ab vrbanis elatum est: quod vt primùm Rex vidit, illicò se ex equo demittens, flexis genibus, ac inclinato capite, terrā deoscu-

latus est; seque ad Orientem conuertens, gratias immortales Domino, Deoq. exercituum egit, profusis præ gaudio lachrimis, pro tam immenso inse cælitus collato beneficio: ac protinus præconio publico denunciari iussit, vrbanis abire volentibus licere intra quintum diem, atque sua secum arma, & reliqua bona asportare: modo intra xx. dies, Cullarim, & Dianium oppida; cum suo Zaene Rege, se reciperent: cum quo pactæ quoque fuerūt induciæ annorum octo: quo tempore nullum contra eum Rex commoturū se bellum, imò ab alijs commotum, compressurum promisit. Quæ omnia obseruaturum se, non modò iurauit ipse; verùm omnes vtriusque Regni Pontifices, tum proceres, atq. ciuitates, ad id ipsum iureiurandum compulit. Zaen etiam omnia cis Sucronem oppida, & arces, dempta Cullari, & Dianio, intra eundem terminum, se Regi traditurum obtulit: ad eaque stipulanda, Zaen Russafam ad Regem venit, fuitque ab eo regiè exceptus. Igitur antequā quintus dies elaberetur, vrbani præstò fuerunt cum omni re sua ad commigrandum: iussitque Rex vniuersum equitatum iungi, ac toto eo spatio inter vrbem & Russafam, quà etiā secùs oram maritimam iter est Cullarim disponi, vt incolumes vrbani abirent; Rege præsente, adeoque eorum saluti intento, vt quosdam de exercitu in fœminas, & paruulos inuectos, manu sua lætali vulnere affecerit. Fuit autem vtriusque sexus vrbanorum discedentium, vt Regis historia refert, numerus quinquaginta milliū, quibuscum partem equitatus dimisit, qui eos incolumes ad Cullarim vsque deducerent. Quibus abeuntibus, Rex cum vniuerso exercitu & proceribus vrbem meritissimo cum triumpho intrauit, mense Septembri pridie festi sancti Michaelis Archangeli, anno Christianæ salutis. M.cc xxxviij. vt tabulis concordiæ Zaenis & Regis, ac multorum etiam historicorum testimonio cōfirmatur. Nec refert, apud historiam Regis & Marsilij inueniri, sequenti anno fuisse Regem in vrbem ingressum: is enim error cùm manifestus est, tum Typographo ascribendus. Vt poteců eadem referatur historia, anno vertente, qui fuit 1239. Regem venisse Mompellerium, atq. hoc ipso anno ad quartum nonas Iulij vidisse magnam illam Solis defectionē, quam discribit ipse, vt lib. 13. subijciemus.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER XII.

Alentia capta, eaque vti capite, vniuersis Regni oppidis, tanquam membris, similem quoque casum, atque euentum portendente; dum ad ea, quæ vrbis essent componenda, Rex animum intendit, noua se se ei obtulit maiora moliendi occasio. Nam vt ipsi quidem gradus subinde fieret ad Murciense sarracenorum Regnũ oppugnandum, statimque semen ad id belli iaceretur; ecce Raimũdus Folchius Vicecomes Cardonensis, qui expugnationi vrbis interesse non potuerat, è Catalonia profectus, altero ab ingressione die ad Regem venit, cũ expeditissimis quinquaginta è familia sua delectis leuis armaturæ equitibus; atque à Rege petijt; vt quando grauibus suorum negotijs distentus, à tam inclyta vrbis oppugnatione abfuit, sibi permitteret, cum suis tantum erumpere in prima quæque Regni Murciensis oppida, vt strenuum aliquod sui erga ipsum obsequij & obseruantiæ testimonium ederet. Quem Rex excipiens amantissimè, atque ipsius animi magnitudinis, bellicæque virtutis memor, se moræ excusationem perlibenter, dixit, admittere; mirari tamen ipsum, quòd facinus tam valdè arduum, cùm tam parua, benè licèt armata, manu equitum aggrederetur: verùm oblata ei pedestri, quam ille renuit, adire quò vellet permisit; commeatum, omniaque ad expeditionem necessaria, de castris suppeditari iubens. Cui abeunti Artalus Alago Blasci filius, se comitem obtulit; iuuenis bellicosus admodum, & cui perniota erant Murciensis Regni loca omnia, quæ ipse Aragonia exulans, vt diximus, diebus nõ paucis collustrauerat. Quare de omni re factus certior Raimundus,

Vilie-

Vilienam insigne oppidum, quod primum sese ex Murciensibus offerebat, diripere decreuit: idque intempesta nocte, & ex improuiso intrantes equites, ac nihil tale sperantibus, neq; excubias agentibus oppidanis, antequã hi arma capere possent, maiorẽ partem oppidi diripuerunt. Sed dum totum prædari conantur, sarracenorum ex suburbanis tanta fuit concursio, atque impeditis vicis, tam acriter cum Folchijs dimicatum, vt coacti ij fuerint, seruata, atque acta ante se præda, oppido excedere, perque agros vagari, quoad in proximum oppidum, Saixum vocatum, incurrerent: quod etiam inuaserunt, equitibus partim ad dimicandum, partim ad diripiendum vicatim immissis. Sed dum vrgentibus oppidanis, sese ordine in vnum recipiunt, Artalus caput lapide acerbe ictus, equo deturbatus est, ac illico mortuus. Qua de caussa Folchius cũ suis oppido abijt, atque summo cum labore & difficultate, conseruata præda, cadauer Artali sustulit, Valentiamque deduxit: de quo vehemẽter Rex doluit, ibique honorificè, sine tamen cantu, & lamentis, exiguo elatum funere sepeliri curauit. Cuius ossa posteà in Aragoniam translata, in sepulchris maiorum illius condita fuerunt. Itaque collaudatus à Rege Folchius, quod iter sibi ad Murciensem expeditionem tam strenuè aperuisset, multis ab eo muneribus donatus abire permissus est. Sed insistente Folchio, vt sibi, suisque manere liceret, Regem ad conficiendam reliquam Regni expugnationem iuuaturis: gratam, acceptamque eius mentem Rex se habere dixit, sed operam interim fore superuacaneam, propterea quod ad ea, quæ pacis essent, non quæ belli, tunc esset omnem mentem adhibiturus: Vtùc tamẽ occasio ferret, ita illius pollicitationibus & ope pro tẽpore se vsurum. Itaque abeunte Folchio, Rex ad componendas res ciuitatis, religionem scilicet inducendam, leges ferendas: ac domos, prædiaque, & suburbana ducibus, & militibus diuidenda, se totum conuertit. Nam primùm quidem vrbẽ ingressus, assistentibus Antistibus Ecclesiarum Aragoniæ & Cataloniæ, qui Valentinum secuti bellum fuerant, maiorẽ vrbis Aedem Mahometo dictam, vbi sarraceni solennia impiæ suæ sectæ celebrare solebant, petijt. Ibique à Tarraconensi Antistite, suffimentis, lustralisque aquæ aspersione, atque sacrorum prolatione verborum, cum multiplici crucis signo, expia-

expiata impuritate loci, sacrum solemne, cōstructo altari, ab electo primo Valentino Episcopo fuit celebratum. Iamque Rege, & alijs maximas Christo gratias ob expiatā in ea vrbe impietatem Mahometanam, & verā Christi religionē inductā, reddentibus; ipsamet Aedes in honorē, & nomen beatissimæ Virginis, & matris cōsecrata fuit; post tot illius mutatas olim appellationes; quarum prima Romanorum tempore, vt ex lapidibus incisis, alijsque vestigijs, & monumentis litterarum colligere est, Dianæ fuit: deinde occupātibus Hispaniam Gottis, & religionem Christi suscipientibus, Seruatoris, vt creditur. Post sarracenis Regnum cum reliqua Hispania inuadentibus, Mahometi. Rursum Ruizio Diazio, cognomento Cidi, strenuo Castellæ Regulo, qui eandem vrbem è sarracenorum manibus eripuit, ac Christianis restituit, diui Petri: sed breui recuperātibus postea vrbem sarracenis, iterum cōtaminata, Mahometo cessit: quoad Iacobus denuò expiata illa, sacræ Virgini in perpetuum dicauit. Tanta enim se, pietate, ac religione sacrosanctæ Virgini obstrictum putabat; vt eidem omnia sua vota nuncuparet; templa, atq; sacella vbiuis à se exædificari iussa, eius omnino nomini dedicaret. Nec aliunde quàm huius exemplo Regis emanasse creditur, tam frequens ille Valentinorum, tamque pius ac religiosus ergà eādem Virginem cultus, ac maior, quàm Christianarum vbiuis gentium deuotio, & consecratio. At verò, ne in Aede illa veteri, aut structura, aut parietibus, horumque emblemmatis, turpis aliqua Mahometi memoria renouaretur; Iacobus ijsdem pietate, ac religione motus, cum Antistitibus, proceribus, & omni populo, magna cum pōpa sacerdotum ad illam venit: ipseque primus, sumpto malleo, ædē cœpit diruere, quem sequentes Antistites, post proceres, milítesq; & populares, breui tempore complanarunt; quoad omnino æquata solo, atque purgato loco, simili ordine templum cœpit erigi amplissimum, ac sumptuosissimum, quale nunc videmus, suis sacellis, altaribus, diuorumque simulachris ornatum: quodque Asylo etiam Rex esse voluit, atque multis immunitatibus donauit. In quo item Gregorij IX. Pontifi. Max. concessione, Principem ac Episcopiam Sedem, vt vocant, Cathedralem erigi curauit, & antiquam diœcesim instaurauit. Quæ tametsi temporibus Bambæ Gothorum Regis To-

gis Toletanæ prouinciæ contributa fuerat, Rex tamen, cùm esset vrbe potitus, voti reus, Tarraconensi subijci, attribuique decreuit. Quæ planè instauratio, siue restitutio Episcopia, quoniam concesso diplomate, & à Pontifice misso, ad septimum Idus Octobris sequentis anni, qui dies festus beati Dionysij martyris celebratur, facta fuit: idcirco eodem festo die, perpetua, anniuersariaque Episcopi, atque omnium sacerdotum pompa, subsequentibus Magistratibus, cum vexillo regio, & vna cohorte militari, omnique genere Musicorum, lustratio per vrbem fit, ac supplicatio ad diui Georgij martyris Regni patroni, in illius diei, atque restitutę Pontificiæ dignitatis memoriam. Huic ergo Ecclesię electum à Rege, & à Tarraconensi Antistite, Ferrarium sancti Martini, Tarraconensis Ecclesiæ præpositum, virum doctum ac persanctum, magno cum applausu populi, idem summus Pontifex præfecit: eamque aliarum Ecclesiarũ instar, Canonicorum collegio, distinctisque præfecturis, quas vocant Dignitates, ad præcipua in Ecclesia obeunda munera decorauit. Quin & diuino animaduerso Ecclesiarum iure, decumis omnibus totius diœceseos dotauit, easque Antistiti, Canonicis, atq. Dignitatibus diuidendas tradidit. Reseruata sibi tamẽ suisque successoribus Regibus, indulgentia Pontificis, tertia decumarum parte, in compensationem & supplementum infinitorũ prope sumptuũ, qui tam in debellando Regno à Rege facti fuere; quàm qui postea faciendi essent in ipso conseruando. Sed illud quidem permirum, quot, quamque pijs propitijsq. legibus, ac plebiscitis (foros nostri vocant) Ecclesiasticas res, & census, ad Ecclesiasticorum commodum & immunitatem sanxerit. Deinde alia sacra vrbis loca inuisit, pręcipuè verò carceres & ergastula, in quibus acerbissima quæq. tormenta & ignes passus est inuictus Christi athleta Vincentius Oscẽsis, tã intra vrbem, quàm extrà, & in quæ mortuus fuerat proiectus: in cuius honorem cœnobium cum amplissimo templo exędificari fecit; quod etiam Asylo esse voluit; iisque immunitatibus, quibus vrbis tẽplum maximũ, donauit, atq. Cisterciẽsi ordini addixit, simulq. prædijs, alijsque censibus magnificè ornauit: Xenodochio pauperũ peregrinorum adiuncto, ad cuius valuas, siue in eius porticu, accuratissima, expressissimaq. ipsius imago Regis ad viuũ depicta, post

trecen

trecẽtos & quadraginta annos, adhæc ferè tẽpora inuiolata conspicitur. Tandẽ ad domos, prædia, & suburbana militibus diuidenda animũ intẽdit. Qua in re labores incredibiles sustinuit, vel ob id maximè, quòd ante vrbis oppugnationem, plures ipse ædium donationes, agrorumque asignationes fecerit, quàm ædes, agrique postea fuere ad diuidendum inuenti. Vnde à ciuitatibus, quæ bellum secutæ fuerant, incipiens, vicos eis in vrbe distribuit, in quibus illæ veteribus dirutis domibus, nouas atque præcelsas ædificarunt. Extant enim adhuc, & vicus Cæsaraugustanus, & vicus Barcinonensis etiam in noua vrbe extra muros veteres constructus, nouóq. murorũ ambitu comprehẽsus. Quin & Turolensibus cum eorum montana ditione, portam vrbis principalem asignauit, quæ Turolium respicit, mediam inter duas præcelsas turres, quæ Serranorum, idest, montanorũ, quorũ caput est Turolium, cognominata fuit. At vero ex ciuitatibus Aragoniæ Calataiubio, Iacca, Osca, Tirasona, Daroca, Borgia, Albarrazino, Barbastrio, & Montione: Quin & Cataloniæ Perpiniano, Gerunda, Tarracone, & Dertosa, viros percelebres, cũ illarum agnominibus excepit: quorum ab egregiè factis propagatum nomen, nobilesque familiæ, adhæc vsque tempora peruenerunt. Quamquam Ilerdensibus quidem, eo quod fuere primi, qui murum vrbis in expugnatione perforarunt, atque aditum ad eam tribus locis exercitui dederunt, perinde ac si murum ascendissent, quæ pollicitus Rex fuit, concesit. Promiserat enim obsidionem instituens, Ciuitati, cuius ciuis in oppugnatione primus murum ascẽderet; quod is tanto sese periculo exponẽs, vitæ suæ quasi trutinam Fortunæ ad obtinendam victoriam committeret; necnon & suam carnem pro Rege despiceret; illam, tunc libram & mensuram vrbi daturam: tum etiam trecentas indotatas puellas in vrbem missurã, à Rege cum dotandas, tum strenuis exercitus viris collocandas. Preterea non ex Catalonia modo, & Aragonia, sed ex Aquitania etiã permultæ familiæ inchoatæ fuerunt ab ijs, qui cum Archiepiscopo Narbonensi expugnationi interfuerunt; vt Narbonij, Carcassonij, & Tolosæ. Nec defuerunt, qui nobilissimam Romanorum familiã, vnà cum cohorte auxiliaria, ea ipsa in expugnatione, Valentiam inuexerũt, Vocati quidem Romani, accentu in vltima, sic Aquitanis pronun-

pronunciantibus, atque tum copijs, prædijsque affluentes; tum factis præclari, in alias licèt familias, seu cognationes translati, eorum posteri; tamen Romanorum cognomentum nunquam amiserunt: eoq. cognométo sese permistæ familiæ illustrarunt. Cuius rei caussa, atque nobilitandæ vrbis gratia, eam dilatari valde, ac extra murum veterem Rex permultum extendi iussit. Iamq. Romanorum more, qui colonias deducebant, circunducto aratro, noua erigi mœnia fecit, atque vniuersam vrbem duodecim magnis portis patere voluit: fortassis, quæ illius erga diuina semper omnibus in rebus intenta mens erat, vt conspectam, descriptamque ab Ezechiele diuino vate ciuitatem Dei duodecim patentem portis adumbraret. Nam eius quidem instar Valentina, tres ad Orientem portas habet, tres ad Meridiem, totidemque ad occasum, ac tres demum ad Septentriones, cum quinque permagnis pontibus, qua parte alluit eam Turia, in Suburbia, & vias publicas decurrentibus. Sanè vt vniuersis totius orbis nationibus in ipsam, non modò pateret aditus, sed receptus etiam perhospitalis, ac quàm commodissimus: atque vt in communi quadam patria, si modò frugi sint aduenæ, & victus, & vitæ cum virtute cultus affatim inuenirentur. Inde quippe peregrinorũ matrem eam, ciuium autem nouercam vulgò appellare solent; quòd ij copiam, in qua nascũtur, despiciũt, facileq. amittunt: illi verò ab inopia ad copiam translati pluris habent, ac ne deperdant, curiosius conseruant. Nouis igitur erectis mœnibus, munitissimoque cincta muro vrbs, continuò frequentibus domibus, Tẽplis, cœnobijs, vicis, plateis, xenodochijs, xistis, gymnasijsq., & alijs publicis molibus & operibus repleta, nihil demum in ea vacuum relictum fuit, nihilq. otiosum: ex quo multò planè maior illa, quàm antea euasit. Posthæc Rex plebiscita, & municipales leges Valentinis dedit, vulgari, patrio scilicet Regis conscriptas sermone, vt populo meliùs innotescerent: vtque perspicuitate, à varia eas, confusa sæpe, interpretatione iuris, & captionibus assereret. Adeò quippe Rex, tum ex bellica experientia, tum ex Regni à puero gubernatione, excellenti ac confirmato iudicio erat; ac non literis (quamquam neque earum planè rudis erat) ad rei militaris scientiam; sed rebus gestis, & victorijs eruditus euaserat, vt ea in

ætate,

ætate non minus bello gerendo, Alexandro, quàm ferendis legibus, Licurgo similis videretur. Sed grauis interim ab Aragonensibus querela habita fuisse fertur; propterea quòd plebiscita Catalano, adeoque Lemouicensi sermone, barbaro & obscuro, minusque noto Hispanis, quàm aut latino, aut saltim Aragonensi, qui clarior est illo, conscribi Rex iusserit: ex eo quòd plebiscita communi iuri, atque Romanis legibus tantopere niterentur, vt ad planiorem ipsarum intelligentiam, necesse esset ea Romano, quo leges scriptæ sunt, aut Aragonensi tradi sermone, qui cum reliquo Hispano non solùm communis est, verùm inter cæteros totius Europæ, Romano longè propior, & affinior, fereque idem. Ijs ergo, alijsque de caussis, quas mox subijciemus, Aragonenses linguam suam euulgandis plebiscitis cõuenientiorem asserebant. Cum quibus consensere, qui tum aderant Castellani, ac reliqui Hispani negotiatores, qui eiusdem linguæ societate Aragonensibus, cùm coniuncti erant; tum à Catalana & Lemouicensi plurimum abhorrebant. Cui conquestioni antequàm à Rege satisfiat, minimè forè puto inopportunum, ad cohonestandam præsertim Aragonensium querelam, atque susceptam de vulgato eorum sermone commentationem explanandam, nonnulla de origine Hispanæ linguæ, quam vocant Romancium, percensere. Quonam in primis pacto illa è Latio à Romanis deuocata, in omnibus ferè Hispaniæ vrbibus, præcipuè Oscæ, ad Aragonenses erudiendos collocata fuerit; atque ab eisdem purius, incorruptiusque, quàm à cæteris Hispaniæ populis hucusque retenta & conseruata. Id, quod in primis licet colligere ex tempore Q. Sertorij strenui Romanorum Ducis. Is námque Marij partes secutus, cogente Sylla, apud Hispanos exulabat; hosque quamuis barbaros, tamen arte condocefaciens, non solùm armis, atq. bellandi vsu Romanis ferè pares effecerat; verùm modum etiam, quo eos in officio contineret, ac dociliores, sibique beneuolentiores redderet, inuenerat. Siquidem nobilissimorum Hispaniæ adolescentulorum eruditionem meditatus, Scholas Oscæ instituì, in eamque vrbem conuocari permultos, atque

à præceptoribus Latinas ſimul & Græcas litteras edoceri curauit, vt ijs artibus, re quidem obſides haberet, ſpecie autem erudiret: donec ætate virili, eos ſibi lingua & eruditione inſtructos, in partem adminiſtrationis & imperij reciperet, vti Plutarchus in eius vita Ducis refert. Verùm etſi Oſca, de qua Plutarchus, reuera diuerſa eſt ab Aragonenſi Oſca; quod illa Bætica ſit, atque in extremis Turdetanorum finibus, apud quos Sertorius bella geſſit (vulgò Hueſcar) conſtituta; hæc verò inter ramenta Pyrinæorum poſita: tamen à vetuſtate, atque ab ipſa Academiæ diuturnitate habet, vt hæc ſimiliter tunc temporis erecta ibi fuerit, atque lectione perpetuata. Nihil enim prohibet, alios ante, vel poſt Sertorium, Romanos Duces, vt Catonem, & duos Scipiones, tum & Pompeium, maximè verò Auguſtum, qui in Hiſpania citeriore diutius cum exercitu commorati fuerunt; ea ipſa de cauſa, ſimilem Oſcæ Aragonenſiū ludum aperuiſſe: propterea quòd ad hunc condendum, nullum opportuniorem ea vrbe locum inuenerint: quòd eadem, tum ſitu communito, & ad aſpectū præclaro ſemper fuerit; tum etiam opibus, & agri fertilitatate præſtarit; necnon maximè mediterranea exiſteret ad retinendos obſides; quin & ab exterorum quoque commercio ſeparata, ne à continenti ſtudio, & cultu linguæ, ſtudioſi diſtraherentur: vt ijs linguam edoctis, Romani poſtea, non modo fidelioribus vterentur interpretibus, & exploratoribus ad exquirenda Hiſpanorum conſilia; ac toties tentatis eorum conſpirationibus occurrendum; verumetiam vt in ea proficientes, Magiſtratibus, alijsque militaribus muneribus præficerentur. Exquo Hiſpani tam aſsiduo ſe, ſtudio ad perdiſcendam Romanam linguam applicuere; vt à pueris ab ſcholis domum reuertentibus, parentes, fratres, ac etiam ſorores, eius dictata ſermonis auidiſsime exciperent: vſqueadeò quidem, vt ſint, qui perhibeant, neque alium tum ludum Hiſpanis pueris, neque aliam, propoſito honorario, permiſſam contentionem fuiſſe, quàm latinè loquendi, quàm etiam vicatim declamandi; ſeſeque omnes in dicendo exercendi. Vnde non ſolùm vtraque in Oſca, ſed in pleriſque alijs Hiſ-

paniæ oppidis, credi par eſt, eiuſmodi Scholas inſtitutas fuiſſe; vt in eis non modò verba, ſed diſciplinæ, ac res, quibus verba inhærent, traderentur. Neque enim aliter Hiſpani omnes Romanum ſermonem ſic prorſum imbibiſſent, eoque tam familiari, ac quotidiano vſi fuiſſent, vt proprium, ac vernaculum, qui ab eo tempore obſoleuit, non ſolum antiquarint, ſed Romanum quidem cum doctrina coniunctum, in quotidianum vſum conuerterint; & quem ſic mordicus retinuerint, vt neque noua Gothorum, neque barbara Maurorum, conſecuta linguarum in Hiſpaniam inuectione, Romanam vnquam abiecerint: niſi quòd progreſſu temporis, Romanorum ab Hiſpania diſceſſu, deficientibus vocabulis, Bætici pleraque ex Arabica Granatēſium vicina lingua nomina vſurpantes, cum latinis permiſcuerint. At verò Aragonenſes, vt aliarum rerum, ſic & optimi ſermonis omnino tenaces, purum, quem ex Oſcenſi præſertim ſchola ſermonem hauſerunt, longè fidelius, quàm reliqui Hiſpani, conſeruarunt. Non enim alias, quàm aut latinas, aut ab eis deriuatas voces ferè omnes, Græcas autem perplures, ſi harum etymon inquiras, vulgò reſonare inuenias. Nam & epiſtolas aliquot latina ſimul & Aragonenſi conſcriptas lingua, voce & ſenſu idem reddētes, legimus; & Græca pariter, & Hiſpana vocabula obſeruata in ea, plus octoginta, notauimus. Adde, quòd neque ex vicinia & commercio aliorum circunſtantium, atque barbarè loquentium Regnorum, quicquam peregrinum in quotidiano vſu ſermonis Aragonenſes contraxiſſe comperias: cùm à meridie Valentinos Sarracenos Arabicè loquentes habuerint; ab ortu Catalanos Aquitana, ſeu lemouica verba vſurpantes audierint: ab Aquilone tandem, Cantabricam, nempe Vizcainam, & Nauarrenſem, vtramque barbaram & difficilem linguam, à primis Hiſpanis, vt pleriq. autumant, aut à Gothis relictam, vitarint: ac demum ab occaſu, Caſtellanorum commercio, & communitate linguæ adiuti propriam retinuerint. Tandem, quod fuit omnium præclariſsimum, vniuerſos intra Regnum relictos Sarracenorum populos non paucos compulerunt, vt Arabica deſuefacti lingua, Aragonenſi pro vernacula vterentur, vt iam nulla in parte barbara dici poſsit Aragonenſis lingua,

quæ tum latinæ coniunctior est cæteris; tum inter tam barbaras integra fere tot seculis, ac incorrupta permansit. Quæ planè de ipsius origine, cultu, & constantia linguæ, eatenus dicta fuere, vt ostenderemus Aragonensium querimoniam de plebiscitis, minime intempestiuam fuisse; neque ipsos indignos, quibus Rex morem hac in parte gessisset: cùm & Valentini Regni expugnatio, ex antiqua diuisione Castellæ, & Aragoniæ Regum, ad Aragonenses spectarit; & ipsorum iustus exercitus ad expugnandum illud, suoque sudore, sanguine, & sumptibus acquirendum, Regi non defuerit: ideoque iustè promeruerint, vt suo, atque Aragonensis Regni nomine, & sermone, Valentinis leges & plebiscita traderentur. At verò Rex in proposito susceptoque consilio permanens, caussam denegandi postulata non modo iustam habuit; sed sapientem quoque excusationem: Cùm inprimis ad expugnatorem spectet, populis leges pro arbitrio, propria, natiuaque conscriptas lingua ferre: ac modò populis planæ, & apertæ hæ fiant, nihil amplius ornamenti quærere. Planum enim, atque compertum plebi esse oportet, quod ipsius est, aut admonendæ, aut castigandæ gratia latum. Quamobrem capta Valentia, atque vniuersis ab ea tum profligatis Mauris, tum Christianis vndique ad incolendum deductis, necesse fuit expugnatorem Regem in eam, tãquam desertam, vnà cum nouis cultoribus, nouam quoque linguam patriam, atque genuinam potius, quàm alienam, inuehere. Vt scilicet, per eam tum gloriosius tanti expugnatoris memoria populis increbesceret; tum potiori cultorum parti eiusdem linguæ societate coniunctæ, satis, vt par erat, fieret. Duplo enim maior Catalanorum, & Aquitanorum pars exercitus, qui secuti bellum Valentiam incoluerunt, quàm Aragonensium fuit: neque consentaneum erat, Valentinos frequentissimo terræ, marisque commercio Catalanis, & Aquitanis coniunctos, sermone alio, quàm qui communis esset vtrisque vti; neque alieno conscriptis legibus, quàm proprio, regi, ac iudicari. Quominus necesse erat plebiscita latino sermone, aut huic affini, idcirco tradere, quòd illa iuri communi niterentur, perque ipsum exponi, siue quòd eodem socio, siue assessore, iudicia fieri pronuntiariue

deb
erent.

deberent. Id quippe longè fuit à Regis mentē remotissimum, qui hac vna de caussa, plebiscita cõmuni, atque vsitato sermone edi voluit; vt varias, subtiles, atque spinosas sub alieno sermone sæpe ortas iuris interpretationes, cum earum interpretibus de medio tolleret: sed vbi accideret dubitatio iuris, quæ tardos semper facit doctores in iudicando, non ad ipsos, sed ad proborum hominum iudiciū, qui nudam rei veritatem dignoscerēt, declarandam, remisit. Neque enim quicquam est imperitæ plebi gratius, quàm à iudicibus de media plebe sumptis, quasi socijs, iudicari. ijs enim maximè credit; doctores suspectos, atque inuisos habet. Ne igitur à proposito dilabamur; talibus profectò legibus Iacobus Valentinam Rempub. fundauit, testimonio omnium, qui Respub. multas per orbem collustrarunt; vt nulla planè alia vbiuis terrarum. neque vtatur melioribus, neque fruatur sanctioribus: argumento est vrbs ipsa frequentissima, opulentissimaque ab eo tēpore hucusque triplo ferè maior, quàm olim effecta. Vnde tot inter vrbes Valentias in Europa sitas, non iniuria, hæc fuit magna à Gallis appellata. Duodecim enim milibus domiciliorū cōstat, prçter suburbana & hortēsia, quę numero vrbana propè exæquāt. Iam verò sancitis legibus, ad diuisionem prædiorū venire necesse fuit: huic quippe omnes vehementer inhiabant; maximè verò qui ante obsidionē & ingressum vrbis donationes sibi immodicas a Rege extorserant: quas quidem spe iam diu deuorauerant, ideoque importunitate vincebant. Quare vicorum, atque domorum diuisione per Aediles à Rege designatos facta, creati etiā fuere duumuiri agris diuidundis Assalidius Gudalius Regius cōsiliarius, & Simon Perezius Tarassona, in Regno Aragonum supremus etiam consiliarius. ambo viri nobiles ac bello & pace præstantissimi, & qui non modò rerum experientia; sed legum quoque scientia alijs excellebant (vtraque enim re pręstare tūc erat vel nobilissimis per honorificum) scilicet vt ab ijs facta agrorum mensura & modò, vnicuiqne quantum ex donatione contingeret, assignaretur. Sed de horum electione arbitrorū, ortum est inter proceres murmur, atq. cū Rege nata expostulatio. Videri quippe dicebant, ne decere quidē eiusmodi homines alioqui probos, & literatos, ad tā graue,

tantique ponderis conficiendum negotium, arbitros nominari: præstare namque alios ex primis Antistitibus, atque exercitus primoribus ei rei præficere. Quod tametsi Regi displicuit, tamen sperans ipsosmet proceres, tanquam rudes, eiusque muneris ignaros, breui sententiam mutaturos, inscijs Gudalio & Simone; statim quos vellent, se creaturum respondit. Fuere igitur oblati Regi, ex Episcopis Berengarius Palazuelus, & Vitalis Canellanus, Barcinonensis, & Oscensis, Antistites. Ex proceribus verò Petrus Fernandus Assagra Albarrazini dominus, & Simon Vrrea Magister equitum, ij etiam nobilissimi, atque rei militaris scientia clarissimi. De qua re conquerētibus apud Regē, Assalidio, & Simonē; quòd exclusis se, ac contemptis, alios nominasset: bono eos animo Rex esse iussit: se enim pro certo habere, earum rerum implicatos inscitia proceres, non modò negotium abiecturos à se; sed ad ipsosmet illud magno cum honore relaturos: vt illud interim omittam, inquiens; me scilicet, habere iam in animo quid sequar in ea re, quod vos facientes, istiusmodi tot diuisionis difficultatibus quàm facillimè occurrere possitis. Itaque. IIII viris diuisioni operam nauantibus, cùm tot sese difficultates offerrent, quas minimè explicare poterant, ac proinde diuisionem procrastinarent, siue differrent; magisque subinde esset contra eos, quàm contra priores commurmuratum: sponte, se ipsi magistratu abdicarunt, isque omnium consensu, ad Assalidium, & Simonem denuò delatus est. Quos Rex ad se vocans, mentem suam eis ad omnem diuisionis difficultatem tollendam aperuit; duo potissimum consulens, ac etiam decreto firmans. Vnum, vt quemadmodum apud Balearium maiorem in simili prædiorum diuisione tacitè fuit actum, iugera agrorum, quæ antea singula duodenos sementis coros capiebant, in posterum lege sanciretur, vt ex senis constarent (iure quippe posse nouos Regnorum debellatores, nouas quoque leges debellatis dare) Alterū, vt donationes agrorum antea factæ recenserētur, ipsęq. pro vnuscuiusq. reposcentis sumptu, & tempore, quibus ab eodem nauata fuit opera militiæ, atque armorum exercitationi, definirentur. Fore etenim, vt compendium inde magnum ad diuidendum sequerētur. Quas iugerum diuisiones, atque donationum recensiones,

nes, ad vnguem obseruantibus. II viris, agri non modò donationibus inuenti sunt pares; verùm superfuerunt quidem, exinque. ccc. lxxx. viri militares, ex Aragonensi & Catalana nobilitate delecti, exceptis proceribus, prędijs in Valentino agro donati fuerūt. Nam proceribus vtriusque Regni, oppida, castella, & pagos, beneficiario iure, prout expugnata erant, à Rege concedebantur. Quorum omniū familiæ, ex ea expeditione bellica, summa cum laude à popularibus distinctæ, hucusque floruerunt, earūq; permultæ nūc clarent. Inde siquidem ciuitas cæterarum Hispaniæ nobilissima dicta est, quòd & Aragonio, & Catalano milite, sua ipsius manu & armis nobilitato, incoli cœpta fuit, adeoque ad posteros idem animi robur, bellicaque ingenerata virtus dimanauit, vt Valentino milite, Hispanorum nemo sit, neque ad aggrediēdum animosior, neque ad quoduis cōmittendum facinus promptior & paratior. Vtpotè quibus atauorum Saturnia Catalanorum melancholia, quæ recoquitur ira, in Martiam, subitam ac exardentem bilem conuersa est. Quæ tamen ne rursum in pertinacem, ac obfirmatam eorundem in vlciscendo iracundiam abiret; sed post bellum rursum, pax fieret, Iacobus singulare certamen, atque monomachiam permisit, tum vt pari concertatione sedata bilis concordię locum daret; tum vt honoris & victoriæ cupiditate, viribus atque animo augerentur certantes, ad patriæ hostes aggrediendos. Inde quippe est, vt nulla gens sit, quæ vel feruore sanguinis, vel ardore mentis ad gloriam, id genus certaminis minus detrectet; seu potius in illud feratur magis, quàm Valentina. Cuius profectò robustæ, tamque valentis iuuentutis gratia, (quid enim prohibet Valentinos olim finitimis Saguntinis virtute ac robore pares fuisse?) minimè fabulosum putarim, quod, antiquitate authore, de Valentina hac vrbe vulgò fertur; fuisse quidem ipsam antiquitus Romam dictam, ἀπὸ τῆς ῥώμης, quod est robur: indeque à Romanis in Coloniam redactam, retenta significatione vocis, Valentiam nuncupatam. sicuti in commentarijs de Sale hæc fusius annotauimus. Fuerunt igitur Valentinis suæ scriptæ leges; ac propria indicta plebiscita. Sed hæc cùm longè arctiora essent, atque seueriora Aragonijs, ab ipsismet colonis Aragonensibus, qui se ab eis eximi, atque

Aragonijs summitti cupiere; frustra impugnata fuere: respondẽtibus legumlatoribus, bicipiti fore monstro simile, ciuitatem cõtrarijs inter se legibus gubernari: cùm in tanto hominum ex vniuerso terrarum orbe in eam concursu, nisi vnis, atque peculiaribus ipsa legibus, sed permistis gubernaretur; necesse esset discordijs, quę maximè ex legum discrepantia oriri solent, eandem euerti. Quãquàm eorundem Aragonensium pertinacia, atque libertatis proclamatione, factum est, vt Valentinis latæ fuerint leges mitiores, quàm pro eorum ingenijs, & offensa natura, nunc ferrentur. Adeò enim illarum benignitate, procedente tempore, creuit abusus; vt controuersijs, deceptionibus, dilationibus, atque perpetuandis, nunquàm tamen finiendis, litibus; nullibi, quàm in ea fuerit amplior locus datus. Quòd si emendationẽ ista subirent, abususque tollerentur, profectò ciuitas, quę tot alioqui, tantisque opibus, facultatibus, ac omnium rerum excellentia pręstat, toto terrarum orbe vnica, & perquàm sancta esset. Quominus omittenda sunt, quæ in eius maxima laude poni solent, locique situm, temperiem, & amœnitatem, cum tam vbere, variaque fertilitate agri, mirè commendant. Quæ singula, vt mox subijciemus, ab ipsismet primis expugnatoribus perspecta, beneque cognita, in caussa fuerunt, vt Valentinum solum, tanquàm patrium, proprio posthabito, perpetuò sibi colendum susciperent. Nam Valentiam ingressi milites, non modò Aragonenses & Catalani finitimi; sed remotissimi quique, tum Aquitani, tum etiam Romani, qui, vt diximus, expugnationi interfuerunt, quasi fata quietas eis sedes Valentiæ ostendissent, domorum, prædiorumque diuisionem sibi quoque fieri, studiosissimè, importunissimeque petierũt. Nec mirum quidem. Viderunt enim vrbem (vt breui eius admiranda prędicemus) sub felici sitam sydere, ac quod ad salubritatẽ aëris, & terræ amœnitatem pertinet, in optimo atque herbescenti solo locatam, ab ortu quidem mari apertam, vt illicò ab exoriẽte sole, crassi humidique vapores, quibus noctu terra circunfunditur, antequàm diluculo surgentes ciues inficiant, absumantur & euanescãt: ab Aquilone verò, ad decimum propè lapidem, perpetuo septa monte, vt Borealibus, siue Etesijs purgato subinde flatibus, ijsque

herba-

herbarum florumque odoribus perfusis ipsa fruatur: Sunt enim Etesiæ venti tempestiui & salutares non modò hominibus, sed etiã pecudibus & stirpibus, quorum quoque flatibus nimij temperantur calores: quin & ab occasu imbriferis Castellæ ventis perflatur, eadem, vt commodiore cæli irrigatione prædiorum fructus maturescant. Demũ à meridie lenissimis Austri vẽtis æstus in ea temperatur. nam licet à temperie in calidum æstate semper declinet; veruntamen marinis auris omnibus diebus, dum sol ardentior esse solet, flantibus mitescit ęstus. Quo fit vt cõcurrentibus in eam vndecunque mortalibus, nullus cuiquam sit vsquàm Valentino aëre benignior, aut salubrior. Insuper & aquę non minus quidem in ea, quàm vbiuis gentiũ, & salubres, & copiosę fluunt. Quandoquidẽ Turia fluuius magnus à quo ipsa alluitur, ab eius longinquo ortu rapidus, perque saxosa sese loca pręcipitans, vsqueadeò colliquatur; vt & purissimis, &, medicorum attestatione, saluberrimis excellat aquis. Quamuis neque puteales, pręterquàm insuetis, noxiæ quoquomodo fiũt: quibus ad omnes quidem vsus tantoperè abundat, vt triginta millia puteorum iugium in ea sint cum suburbanis; ac neque ij quidem à continenda terrę soliditate, atque salubritate vacant: quòd à terremotibus, alijsque pestilentibus hiatibus, solum defendant, perque puteos sensim spirantes terræ exhalationes, lenius erumpant. Accedit illud, quod ad salubritatem vrbis valde conducit, fitque puteorum beneficio, vt vrbium Europę lautissima sit, habeatque rarum illud, ac propè singulare cloacarum opus, tam mira arte constructum, vt ad cunctas domus cuiusque sordes eluẽdas, forasque sine fœtore expellendas, Romanorum cloacis longè pręstet: tametsi à Romanis, vt constans est fama, Gne. Scipione proconsule, exædificatę, atque constructę illę fuerint. Est enim vrbs ita disposita, vt qua parte paulo accliuior est ad occasum, magnus in eam riuus influat è Turia deriuatus, à quo postea subtùs in tres pręcipuos alueos dispertitę aquę, ac per concameratas, satisque amplas cloacas deductę, non modò pluuiales cum vicorum sordibus excipiunt (quod Romanorum tantùm est opus cloacarum) verùm in se etiam domorum omnium, atque latrinarum feces quotidie per alueolos manufactos in se recipiunt, atque extra vrbem

Vilienam insigne oppidum, quod primum sese ex Murciensibus offerebat, diripere decreuit: idque intempesta nocte, & ex improuiso intrantes equites, ac nihil tale sperantibus, neq; excubias agentibus oppidanis, antequã hi arma capere possent, maiorẽ partem oppidi diripuerunt. Sed dum totum prædari conantur, sarracenorum ex suburbanis tanta fuit concursio, atque impeditis vicis, tam acriter cum Folchijs dimicatum, vt coacti ij fuerint, seruata, atque acta ante se præda, oppido excedere, perque agros vagari, quoad in proximum oppidum, Saixum vocatum, incurrerent: quod etiam inuaserunt, equitibus partim ad dimicandum, partim ad diripiendum vicatim immissis. Sed dum vrgentibus oppidanis, sese ordine in vnum recipiunt, Artalus caput lapide acerbe ictus, equo deturbatus est, ac illico mortuus. Qua de caussa Folchius cũ suis oppido abijt, atque summo cum labore & difficultate, conseruata præda, cadauer Artali sustulit, Valentiamque deduxit: de quo vehemẽter Rex doluit, ibique honorificè, sine tamen cantu, & lamentis, exiguo elatum funere sepeliri curauit. Cuius ossa posteà in Aragoniam translata, in sepulchris maiorum illius condita fuerunt. Itaque collaudatus à Rege Folchius, quod iter sibi ad Murciensem expeditionem tam strenuè aperuisset, multis ab eo muneribus donatus abire permissus est. Sed insistente Folchio, vt sibi, suisque manere liceret, Regem ad conficiendam reliquam Regni expugnationem iuuaturis: gratam, acceptamque eius mentem Rex se habere dixit, sed operam interim fore superuacaneam, propterea quod ad ea, quæ pacis essent, non quæ belli, tunc esset omnem mentem adhibiturus: Vtũ tamẽ occasio ferret, ita illius pollicitationibus & ope pro tẽpore se vsurum. Itaque abeunte Folchio, Rex ad componendas res ciuitatis, religionem scilicet inducendam, leges ferendas, ac domos, prædiaque, & suburbana ducibus, & militibus diuidenda, se totum conuertit. Nam primùm quidem vrbẽ ingressus, assistentibus Antistibus Ecclesiarum Aragoniæ & Cataloniæ, qui Valentinum secuti bellum fuerant, maiorẽ vrbis Aedem Mahometo dictam, vbi sarraceni solennia impiæ suæ sectæ celebrare solebant, petijt. Ibique à Tarraconensi Antistite, suffimentis, lustralisque aquæ aspersione, atque sacrorum prolatione verborum, cum multiplici crucis signo,

expia-

expiata impuritate loci, sacrum solemne, cõstructo altari, ab electo primo Valentino Episcopo fuit celebratum. Iamque Rege, & alijs maximas Christo gratias ob expiatã in ea vrbe impietatem Mahometanam, & verã Christi religionẽ inductã, reddentibus: ipsamet Aedes in honorẽ, & nomen beatissimæ Virginis, & matris cõsecrata fuit; post tot illius mutatas olim appellationes; quarum prima Romanorum tempore, vt ex lapidibus incisis, alijsque vestigijs, & monumentis litterarum colligere est, Dianæ fuit: deinde occupãtibus Hispaniam Gottis, & religionem Christi suscipientibus, Seruatoris, vt creditur. Post sarracenis Regnum cum reliqua Hispania inuadentibus, Mahometi. Rursum Ruizio Diazio, cognomento Cidij, strenuo Castellæ Regulo, qui eandem vrbem è sarracenorũm manibus eripuit, ac Christianis restituit, diui Petri: sed breui recuperãtibus postea vrbem sarracenis, iterum cõtaminata, Mahometo cessit; quoad Iacobus denuò expiata illa, sacræ Virgini in perpetuum dicauit. Tanta enim se, pietate, ac religione sacrosanctæ Virgini obstrictum putabat; vt eidem omnia sua vota nuncuparet; templa, atq; sacella vbiuis à se exædificari iussa, eius omnino nomini dedicaret. Nec aliunde quàm huius exemplo Regis emanasse creditur, tam frequens ille Valentinorum, tamque pius ac religiosus ergà eãdem Virginem cultus, ac maior, quàm Christianarum vbiuis gentium deuotio, & consecratio. At verò, ne in Aede illa veteri, aut structura, aut parietibus, horumque emblemmatis, turpis aliqua Mahometi memoria renouaretur; Iacobus iisdem pietate, ac religione motus, cum Antistitibus, proceribus, & omni populo, magna cum põpa sacerdotum ad illam venit: ipseque primus, sumpto malleo, ædẽ cœpit diruere; quem sequentes Antistites, post proceres, militesq; & populares, breui tempore complanarunt; quoad omnino æquata solo, atque purgato loco, simili ordine templum cœpit erigi amplissimum, ac sumptuosissimum, quale nunc videmus, suis sacellis, altaribus, diuorumque simulachris ornatum: quodque Asylo etiam Rex esse voluit, atque multis immunitatibus donauit. In quo item Gregorij IX. Pontifi. Max. concessione, Principem ac Episcopiam Sedem, vt vocant, Cathedralem erigi curauit, & antiquam diœcesim instaurauit. Quæ tametsi temporibus Bambæ Gothorum Regis To-

gis Toletanæ prouinciæ contributa fuerat, Rex tamen, cùm esset vrbe potitus, voti reus, Tarraconensi subijci, attribuique decreuit. Quæ planè instauratio, siue restitutio Episcopia, quoniam concesso diplomate, & à Pontifice misso, ad septimum Idus Octobris sequẽtis anni, qui dies festus beati Dionysij martyris celebratur, facta fuit: idcirco eodem festo die, perpetua, anniuersariaque Episcopi, atque omnium sacerdotum pompa, subsequẽtibus Magistratibus, cum vexillo regio, & vna cohorte militari, omniqúe genere Musicorum, lustratio per vrbem fit, ac supplicatio ad diui Georgij martyris Regni patroni, in illius diei, atque restitutę Pontificiæ dignitatis memoriam. Huic ergo Ecclesię electum à Rege, & à Tarraconensi Antistite, Ferrarium sancti Martini, Tarraconensis Ecclesiæ præpositum, virum doctum ac persanctum, magno cum applausu populi, idem summus Pontifex præfecit: eamque aliarum Ecclesiarũ instar, Canonicorum collegio, distinctisque præfecturis, quas vocant Dignitates, ad præcipua in Ecclesia obeunda munera decorauit. Quin & diuino animaduerso Ecclesiarum iure, decumis omnibus totius diœceseos dotauit, easque Antistiti, Canonicis, atq. Dignitatibus diuidendas tradidit. Reseruata sibi tamẽ suisque successoribus Regibus, indulgentia Pontificis, tertia decumarum parte, in compensationem & supplementum infinitorũ prope sumptuũ, qui tam in debellando Regno à Rege facti fuere; quàm qui posteà faciendi essent in ipso conseruando. Sed illud quidem permirum, quot, quamque pijs propitijsq. legibus, ac plebiscitis (foros nostri vocant) Ecclesiasticas res, & census, ad Ecclesiasticorum commodum & immunitatem sanxerit. Deinde alia sacra vrbis loca inuisit; pręcipuè verò carceres & ergastula, in quibus acerbissima quæq. tormenta & ignes passus est inuictus Christi athleta Vincentius Oscẽsis, tã intra vrbem, quàm extrà, & in quæ mortuus fuerat proiectus: in cuius honorem cœnobium cum amplissimo templo exædificari fecit; quód etiam Asylo esse voluit, ijsque immunitatibus, quibus vrbis tẽplum maximũ, donauit, atq. Cisterciẽsi ordini addixit, simulq. prædijs, alijsque censibus magnificè ornauit: Xenodochio pauperũ peregrinorum adiuncto, ad cuius valuas, siue in eius porticu, accuratissima, expressissimaq. ipsius imago Regis ad viuũ depicta, post

trecen

trecētos & quadraginta annos, adhæc ferè tēpora inuiolata conſpicitur. Tandē ad domos, prædia, & ſuburbana militibus diuidenda animū intēdit. Qua in re labores incredibiles ſuſtinuit, vel ob id maximè, quòd ante vrbis oppugnationem, plures ipſe ædium donationes, agrorumque aſsignationes fecerit, quàm ædes, agriq́ue poſtea fuere ad diuidendum inuenti. Vnde à ciuitatibus, quæ bellum ſecutæ fuerant, incipiens, vicos eis in vrbe diſtribuit, in quibus illæ veteribus dirutis domibus, nouas atque præcelſas ædificarunt. Extant enim adhuc, & vicus Cæſarauguſtanus, & vicus Barcinonenſis etiam in noua vrbe extra muros veteres conſtructus, nouoq́. murorū ambitu comprehēſus. Quin & Turolenſibus cum eorum montana ditione, portam vrbis principalem aſsignauit, quæ Turolium reſpicit, mediam inter duas præcelſas turres, quæ Serranorum, ideſt, montanorū, quorū caput eſt Turolium, cognominata fuit. At vero ex ciuitatibus Aragoniæ Calataiubio, Iacca, Oſca, Tiraſona, Daroca, Borgia, Albarrazino, Barbaſtrio, & Montione: Quin & Cataloniæ Perpiniano, Gerunda, Tarracone, & Dertoſa, viros percelebres, cū illarum agnominibus excepit: quorum ab egregiè factis propagatum nomen, nobileſque familiæ, adhæc vſque tempora peruenerunt. Quamquam Ilerdenſibus quidem, eo quod fuere primi, qui murum vrbis in expugnatione perforarunt, atque aditum ad eam tribus locis exercitui dederunt, perinde ac ſi murum aſcendiſſent, quæ pollicitus Rex fuit, conceſsit. Promiſerat enim obſidionem inſtituens, Ciuitati, cuius ciuis in oppugnatione primus murum aſcēderet; quod is tanto ſeſe periculo exponēs, vitæ ſuæ quaſi trutinam Fortunæ ad obtinendam victoriam committeret; necnon & ſuam carnem pro Rege deſpiceret; illam, tum libram & menſuram vrbi daturam: tum etiam trecentas indotatas puellas in vrbem miſſurā, à Rege cum dotandas, tum ſtrenuis exercitus viris collocandas. Pręterea non ex Catalonia modo, & Aragonia, ſed ex Aquitania etiā permultæ familiæ inchoatæ fuerunt ab iis, qui cum Archiepiſcopo Narbonenſi expugnationi interfuerunt; vt Narbonij, Carcaſſonij, & Toloſæ. Nec defuerunt, qui nobiliſsimam Romanorum familiā, vnà cum cohorte auxiliaria, ea ipſa in expugnatione, Valentiam inuexerūt, Vocati quidem Romani, accentu in vltima, ſic Aquitanis

pronun-

pronunciantibus, atque tum copijs, prædijsque affluentes, tum factis præclari, in alias licèt familias, seu cognationes translati, eorum posteri; tamen Romanorum cognomentum nunquam amiserunt: eoq. cognométo sese permistæ familiæ illustrarunt. Cuius rei causa, atque nobilitandæ vrbis gratia, eam dilatari valde, ac extra murum veterem Rex permultum extendi iussit. Iamq. Romanorum more, qui colonias deducebant, circunducto aratro, noua erigi mœnia fecit, atque vniuersam vrbem duodecim magnis portis patere voluit; fortassis, quæ illius erga diuina semper omnibus in rebus intenta mens erat, vt conspectam, descriptamque ab Ezechiele diuino vate ciuitatem Dei duodecim patentem portis adumbraret. Nam eius quidem instar Valentina, tres ad Orientem portas habet, tres ad Meridiem, totidemque ad occasum, ac tres demum ad Septentriones, cum quinque permagnis pontibus, qua parte alluit eam Turia, in Suburbia, & vias publicas decurrentibus. Sanè vt vniuersis totius orbis nationibus in ipsam, non modò pateret aditus, sed receptus etiam perhospitalis, ac quàm commodissimus: atque vt in communi quadam patria, si modò frugi sint aduenæ, & victus, & vitæ cum virtute cultus affatim inuenirentur. Inde quippe peregrinorũ matrem eam, ciuium autem nouercam vulgò appellare solent; quòd ij copiam, in qua nascũtur, despiciũt, facileq. amittunt: illi verò ab inopia ad copiam translati pluris habent, ac ne deperdant, curiosius conseruant. Nouis igitur erectis mœnibus, munitissimoque cincta muro vrbs, continuò frequentibus domibus, Tẽplis, cœnobijs, vicis, plateis, xenodochijs, xistis, gymnasijsq., & alijs publicis molibus & operibus repleta, nihil demum in ea vacuum relictum fuit, nihilq otiosum: ex quo multò planè maior illa, quàm antea euasit. Posthæc Rex plebiscita, & municipales leges Valentinis dedit, vulgari, patrio scilicet Regis conscriptas sermone, vt populo meliùs innotescerent: vtque perspicuitate, à varia eas, confusa sæpe, interpretatione iuris, & captionibus assereret. Adeò quippe Rex, tum ex bellica experientia, tum ex Regni à puero gubernatione, excellenti ac confirmato iudicio erat; ac non literis (quamquam neque earum planè rudis erat) ad rei militaris scientiam; sed rebus gestis, & victorijs eruditus euaserat, vt ea in

ætate,

ætate non minus bello gerendo, Alexandro, quàm ferendis legibus, Licurgo similis videretur. Sed grauis interim ab Aragonensibus querela habita fuisse fertur; propterea quòd plebiscita Catalano, adeoque Lemouicensi sermone, barbaro & obscuro, minusque noto Hispanis, quàm aut latino, aut saltim Aragonensi, qui clarior est illo, conscribi Rex iusserit: ex eo quòd plebiscita communi iuri, atque Romanis legibus tantopere nitērentur, vt ad planiorem ipsarum intelligentiam, necesse esset eâ Romano, quo leges scriptæ sunt, aut Aragonensi tradi sermone, qui cum reliquo Hispano non solùm communis est, verum inter cæteros totius Europæ; Romano longè propior, & affinior, ferèque idem. Iis ergo, alijsque de causis, quas mox subijciemus, Aragonenses linguam suam euulgandis plebiscitis cōuenientiorem asserebant. Cum quibus consensere, qui tum aderant Castellani, ac reliqui Hispani negotiatores, qui eiusdem linguæ societate Aragonensibus, cùm coniuncti erant; tum à Catalana & Lemouicensi plurimum abhorrebant. Cui conquestioni antequàm à Rege satisfiat, minimè forè puto inopportunum, ad cohonestandam præsertim Aragonensium querelam, atque susceptam de vulgato eorum sermone commentationem explanandam, nonnulla de origine Hispanæ linguæ, quam vocant Romancium, percensere. Quonam in primis pacto illa è Latio à Romanis deuocata, in omnibus ferè Hispaniæ vrbibus, præcipuè Oscæ, ad Aragonenses erudiendos collocata fuerit; atque ab eisdem purius, incorruptiusque, quàm à cæteris Hispaniæ populis hucusque retenta & conseruata. Id, quod in primis licet colligere ex tempore. Q. Sertorij strenui Romanorum Ducis. Is námque Marij partes secutus, cogente Sylla, apud Hispanos exulabat; hosque quamuis barbaros, tamen arte condocefaciens, non solùm armis, atq. bellandi vsu Romanis ferè pares effecerat; verùm modum etiam, quo eos in officio contineret, ac dociliores, sibique beneuolentiores redderet, inuenerat. Siquidem nobilissimorum Hispaniæ adolescentulorum eruditionem meditatus, Scholas Oscæ instituti, in eamque vrbem conuocari permultos, atque

à præceptoribus Latinas simul & Græcas litteras edoceri curauit, vt ijs artibus, re quidem obsides haberet, specie autem erudiret: donec ætate virili, eos sibi lingua & eruditione instructos, in partem administrationis & imperij reciperet, vti Plutarchus in eius vita Ducis refert. Verùm etsi Osca, de qua Plutarchus, reuera diuersa est ab Aragonensi Osca; quod illa Bætica sit, atque in extremis Turdetanorum finibus, apud quos Sertorius bella gessit (vulgò Huescar) constituta; hæc verò inter ramenta Pyrinæorum posita: tamen à vetustate, atque ab ipsa Academiæ diuturnitate habet, vt hæc similiter tunc temporis erecta ibi fuerit, atque lectione perpetuata. Nihil enim prohibet, alios ante, vel post Sertorium, Romanos Duces, vt Catonem, & duos Scipiones, tum & Pompeium, maximè verò Augustum, qui in Hispania citeriore diutius cum exercitu commorati fuerunt; ea ipsa de causa, similem Oscæ Aragonensiũ ludum aperuisse: propterea quòd ad hunc condendum, nullum opportuniorem ea vrbe locum inuenerint: quòd eadem, tum situ communito, & ad aspectũ præclaro semper fuerit; tum etiam opibus, & agri fertilitatate præstarit; necnon maximè mediterranea existeret ad retinendos obsides; quin & ab exterorum quoque commercio separata, ne à continenti studio, & cultu linguæ, studiosi distraherentur: vt ijs linguam edoctis, Romani postea, non modo fidelioribus vterentur interpretibus, & exploratoribus ad exquirenda Hispanorum consilia; ac toties tentatis eorum conspirationibus occurrendum; verumetiam vt in ea proficientes, Magistratibus, alijsque militaribus muneribus præficerentur. Exquo Hispani tam assiduo se, studio ad perdiscendam Romanam linguam applicuere; vt à pueris ab scholis domum reuertentibus, parentes, fratres, ac etiam sorores, eius dictata sermonis auidissime exciperent: vsqueadeò quidem, vt sint, qui perhibeant, neque alium tum ludum Hispanis pueris, neque aliam, proposito honorario, permissam contentionem fuisse, quàm latinè loquendi, quàm etiam vicatim declamandi; seseque omnes in dicendo exercendi. Vnde non solùm vtraque in Osca, sed in plerisque alijs Hispaniæ

paniæ oppidis, credi par est, eiuſmodi Scholas inſtitutas fuiſſe; vt in eis non modò verba, ſed diſciplinæ, ac res, quibus verba inhærent, traderentur. Neque enim aliter Hiſpani omnes Romanum ſermonem ſic prorſum imbibiſſent, eoque tam familiari, ac quotidiano vſi fuiſſent, vt proprium, ac vernaculum, qui ab eo tempore obſoleuit, non ſolum antiquarint, ſed Romanum quidem cum doctrina coniunctum, in quotidianum vſum conuerterint; & quem ſic mordicus retinuerint, vt neque noua Gothorum, neque barbara Maurorum, conſecuta linguarum in Hiſpaniam inuectione, Romanam vnquam abiecerint: niſi quòd progreſſu temporis, Romanorum ab Hiſpania diſceſſu, deficientibus vocabulis, Bætici pleraque ex Arabica Granatẽſium vicina lingua nomina vſurpantes, cum latinis permiſcuerint. At verò Aragonenſes, vt aliarum rerum, ſic & optimi ſermonis omnino tenaces, purum, quem ex Oſcenſi præſertim ſchola ſermonem hauſerunt, longè fidelius, quàm reliqui Hiſpani, conſeruarunt. Non enim alias, quàm aut latinas, aut ab eis deriuatas voces ferè omnes, Græcas autem perplures, ſi harum etymon inquiras, vulgò reſonare inuenias. Nam & epiſtolas aliquot latina ſimul & Aragonenſi conſcriptas lingua, voce & ſenſu idem reddẽtes, legimus; & Græca pariter, & Hiſpana vocabula obſeruata in ea, plus octoginta, notauimus. Adde, quòd neque ex vicinia & commercio aliorum circunſtantium, atque barbarè loquentium Regnorum, quicquam peregrinum in quotidiano vſu ſermonis Aragonenſes contraxiſſe comperias: cùm à meridie Valentinos Sarracenos Arabicè loquentes habuerint; ab ortu Catalanos Aquitana, ſeu lemouica verba vſurpantes audierint: ab Aquilone tandem, Cantabricam, nempe Vizcainam, & Nauarrenſem, vtramque barbaram & difficilem linguam, à primis Hiſpanis, vt pleriq. autumant, aut à Gothis relictam, vitarint: ac demum ab occaſu, Caſtellanorum commercio, & communitate linguæ adiuti propriam retinuerint. Tandem, quod fuit omnium præclariſsimum, vniuerſos intra Regnum relictos Sarracenorum populos non paucos compulerunt, vt Arabica deſuefacti lingua, Aragonenſi pro vernacula vterentur, vt iam nulla in parte barbara dici poſsit Aragonenſis lingua,

quæ tum latinæ coniunctior est cæteris; tum inter tam barbaras integra ferè tot seculis, ac incorrupta permansit. Quæ planè de ipsius origine, cultu, & constantia linguæ, eatenus dicta fuere, vt ostenderemus Aragonensium querimoniam de plebiscitis, minime intempestiuam fuisse; neque ipsos indignos, quibus Rex morem hac in parte gessisset: cùm & Valentini Regni expugnatio, ex antiqua diuisione Castellæ, & Aragoniæ Regum, ad Aragonenses spectarit; & ipsorum iustus exercitus ad expugnandum illud, suoque sudore, sanguine, & sumptibus acquirendum, Regi non defuerit: ideoque iustè promeruerint, vt suo, atque Aragonensis Regni nomine, & sermone, Valentinis leges & plebiscita traderentur. At verò Rex in proposito susceptoque consilio permanens, caussam denegandi postulata non modo iustam habuit; sed sapientem quoque excusationem. Cùm inprimis ad expugnatorem spectet, populis leges pro arbitrio, propria, natiuaque conscriptas lingua ferre: ac modò populis planæ, & apertæ hæ fiant, nihil amplius ornamenti quærere. Planum enim, atque compertum plebi esse oportet, quod ipsius est, aut admonendæ, aut castigandæ gratia latum. Quamobrem capta Valentia, atque vniuersis ab ea tum profligatis Mauris, tum Christianis vndique ad incolendum deductis, necesse fuit expugnatorem Regem in eam, tãquam desertam, vnà cum nouis cultoribus, nouam quoque linguam patriam, atque genuinam potius, quàm alienam, inuehere. Vt scilicet, per eam tum gloriosius tanti expugnatoris memoria populis increbesceret; tum potiori cultorum parti eiusdem linguæ societate coniunctæ, satis, vt par erat, fieret. Duplo enim maior Catalanorum, & Aquitanorum pars exercitus, qui secuti bellum Valentiam incoluerunt, quàm Aragonensium fuit: neque consentaneum erat, Valentinos frequentissimo terræ, marisque commercio Catalanis, & Aquitanis coniunctos, sermone alio, quàm qui communis esset vtrisque vti; neque alieno conscriptis legibus, quàm proprio, regi, ac iudicari. Quominus necesse erat plebiscita latino sermone, aut huic affini, idcirco tradere, quòd illa iuri communi niterentur, perque ipsum exponi, siue quòd eodem socio, siue assessore, iudicia fieri pronuntiariue

deberent.

deberent. Id quippe longè fuit à Regis mente remotissimum, qui hac vna de caussa, plebiscita cõmuni, atque vsitato sermone edi voluit; vt varias, subtiles, atque spinosas sub alieno sermone sæpe ortas iuris interpretationes, cum earum interpretibus de medio tolleret: sed vbi accideret dubitatio iuris, quæ tardos semper facit doctores in iudicando, non ad ipsos, sed ad proborum hominum iudiciũ, qui nudam rei veritatem dignosceret, declarandam, remisit. Neque enim quicquam est imperitæ plebi gratius, quàm à iudicibus de media plebe sumptis, quasi socijs, iudicari. ijs enim maximè credit; doctores suspectos, atque inuisos habet. Ne igitur à proposito dilabamur; talibus profectò legibus Iacobus Valentinam Rempub. fundauit, testimonio omnium, qui Respub. multas per orbem collustrarunt; vt nulla planè alia vbiuis terrarum, neque vtatur melioribus, neque fruatur sanctioribus: argumento est vrbs ipsa frequentissima, opulentissimaque ab eo tẽpore hucusque triplo ferè maior, quàm olim effecta. Vnde tot inter vrbes Valentias in Europa sitas, non iniuria, hæc fuit magna à Gallis appellata. Duodecim enim milibus domiciliorũ cõstat, pręter suburbana & hortẽsia, quę numero vrbana propè exæquãt. Iam verò sancitis legibus, ad diuisionem prædiorũ venire necesse fuit: huic quippe omnes vehementer inhiabant; maximè verò qui ante obsidionẽ & ingressum vrbis donationes sibi immodicas à Rege extorserant: quas quidem spe iam diu deuorauerant, ideoque importunitate vincebant. Quare vicorum, atque domorum diuisione per Aediles à Rege designatos facta, creati etiã fuere duumuiri agris diuidundis Assalidius Gudalius Regius cõsiliarius, & Simon Perezius Tarassona, in Regno Aragonum supremus etiam consiliarius. ambo viri nobiles ac bello & pace præstantissimi, & qui non modò rerum experientia; sed legum quoque scientia alijs excellebant (vtraque enim re pręstare tũc erat vel nobilissimis per honorificum) scilicet vt ab ijs facta agrorum mensura & modò, vnicuique quantum ex donatione contingeret, assignaretur. Sed de horum electione arbitrorũ, ortum est inter proceres murmur, atq. cũ Rege nata expostulatio. Videri quippe dicebant, ne decere quidẽ eiusmodi homines alioqui probos, & literatos, ad tã graue,

tantique ponderis conficiendum negotium, arbitros nominari: præstare namque alios ex primis Antistitibus, atque exercitus primoribus ei rei præficere. Quod tametsi Regi displicuit, tamen sperans ipsosmet proceres, tanquam rudes, eiusque muneris ignaros, breui sententiam mutaturos, inscijs Gudalio & Simone; statim quos vellent, se creaturum respondit. Fuere igitur oblati Regi, ex Episcopis Berengarius Palazuelus, & Vitalis Canellanus, Barcinonensis, & Oscensis, Antistites. Ex proceribus verò Petrus Fernandus Assagra Albarrazini dominus, & Simon Vrrea Magister equitum, ij etiam nobilissimi, atque rei militaris scientia clarissimi. De qua re conquerētibus apud Regē, Assalidio, & Simone; quòd exclusis se, ac contemptis, alios nominasset: bono eos animo Rex esse iussit: se enim pro certo habere, earum rerum implicatos inscitia proceres, non modò negotium abiecturos à se; sed ad ipsosmet illud magno cum honore relaturos: vt illud interim omittam, inquiens; me scilicet, habere iam in animo quid sequar in ea re, quod vos facientes, istiusmodi tot diuisionis difficultatibus quàm facillimè occurrere possitis. Itaque. IIII viris diuisioni operam nauantibus, cùm tot sese difficultates offerrent, quas minimè explicare poterant, ac proinde diuisionem procrastinarent, siue differrent; magisque subinde esset contra eos, quàm contrà priores commurmuratum: sponte, se ipsi magistratu abdicarunt, isque omnium consensu, ad Assalidium, & Simonem denuò delatus est. Quos Rex ad se vocans, mentem suam eis ad omnem diuisionis difficultatem tollendam aperuit; duo potissimum consulens, ac etiam decreto firmans. Vnum, vt quemadmodum apud Balearium maiorem in simili prædiorum diuisione tacitè fuit actum, iugera agrorum, quæ antea singula duodenos sementis coros capiebant, in posterum lege sanciretur, vt ex senis constarent (iure quippe posse nouos Regnorum debellatores, nouas quoque leges debellatis dare) Alterū, vt donationes agrorum antea factæ recenserētur, ipsęq. pro vnuscuiusq. reposcentis sumptu, & tempore, quibus ab eodem nauata fuit opera militiæ, atque armorum exercitationi, definirentur. Fore etenim, vt compendium inde magnum ad diuidendum sequerētur. Quæ iugerum diuisiones, atque donationum recensiones,

nes,

nes, ad vnguem obseruantibus. Il viris, agri non modò donationibus inuenti sunt pares; verùm superfuerunt quidem, exinque. ccc. lxxx. viri militares, ex Aragonensi & Catalana nobilitate delecti, exceptis proceribus, prędijs in Valentino agro donati fuerũt. Nam proceribus vtriusque Regni, oppida, castella, & pagos, beneficiario iure, prout expugnata erant, à Rege concedebantur. Quorum omniũ familiæ, ex ea expeditione bellica, summa cum laude à popularibus distinctæ, hucusque floruerunt, earũq; permultæ nũc clarent. Inde siquidem ciuitas cæterarum Hispaniæ nobilissima dicta est, quòd & Aragonio, & Catalano milite, sua ipsius manu & armis nobilitato, incoli cœpta fuit; adeoque ad posteros idem animi robur, bellicaque ingenerata virtus dimanauit, vt Valentino milite, Hispanorum nemo sit, neque ad aggrediẽdum animosior, neque ad quoduis cõmittendum facinus promptior & paratior. Vtpotè quibus atauorum Saturnia Catalanorum melancholia, quæ recoquitur ira, in Martiam, subitam ac exardentem bilem conuersa est. Quæ tamen ne rursum in pertinacem, ac obfirmatam eorundem in vlciscendo iracundiam abiret; sed post bellum rursum, pax fieret; Iacobus singulare certamen, atque monomachiam permisit; tum vt pari concertatione sedata bilis concordię locum daret; tum vt honoris & victoriæ cupiditate, viribus atque animo augerentur certantes, ad patriæ hostes aggrediendos. Inde quippe est, vt nulla gens sit, quæ vel feruore sanguinis, vel ardore mentis ad gloriam, id genus certaminis minus detrectet; seu potius in illud feratur magis, quàm Valentina. Cuius profectò robustæ, tamque valentis iuuentutis gratia; (quid enim prohibet Valentinos olim finitimis Saguntinis virtute ac robore pares fuisse?) minimè fabulosum putarim, quod, antiquitate authore, de Valentina hac vrbe vulgò fertur; fuisse quidem ipsam antiquitus Romam dictam, ἀπὸ τῆς ῥώμης, quod est robur: indeque à Romanis in Coloniam redactam, retenta significatione vocis, Valentiam nuncupatam. sicuti in commentarijs de Sale hæc fusius annotauimus. Fuerunt igitur Valentinis suæ scriptæ leges; ac propria indicta plebiscita. Sed hæc cùm longè arctiora essent, atque seueriora Aragonijs, ab ipsismet colonis Aragonensibus, qui se ab eis eximi, atque

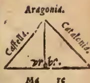
Aragonijs summitti cupiere; frustra impugnata fuere: respondétibus legumlatoribus, bicipiti fore monstro simile, ciuitatem cótrarijs inter se legibus gubernari: cùm in tanto hominum ex vniuerso terrarum orbe in eam còncursu, nisi vnis, atque peculiaribus ipsa legibus, sed permistis gubernaretur; necesse esset discordijs, quę maximè ex legum discrepantia oriri solent, eandem euerti. Quãquàm eorundem Aragonensium pertinacia, atque libertatis proclamatione, factum est, vt Valentinis latæ fuerint leges mitiores, quàm pro eorum ingenijs, & offensa natura, nunc ferrentur. Adeò enim illarum benignitate, procedente tempore, creuit abusus; vt controuersijs, deceptionibus, dilationibus, atque perpetuandis, nunquàm tamen finiendis, litibus; nullibi, quàm in ea fuerit amplior locus datus. Quòd si emendationē ista subirent, abususque tollerentur, profectò ciuitas, quę tot alioqui, tantisque opibus, facultatibus, ac omnium rerum excellentia pręstat, toto terrarum orbe vnica, & perquàm sancta esset. Quominus omittenda sunt, quæ in eius maxima laude poni solent, locique situm, temperiem, & amœnitatem, cum tam vbere, variaque fertilitate agri, mirè commendant. Quæ singula, vt mox subijciemus, ab ipsismet primis expugnatoribus perspecta, beneque cognita, in caussa fuerunt, vt Valentinum solum, tanquàm patrium, proprio posthabito, perpetuò sibi colendum susciperent. Nam Valentiam ingressi milites, non modò Aragonenses & Catalani finitimi, sed remotissimi quique, tùm Aquitani, tum etiam Romani, qui, vt diximus, expugnationi interfuerunt, quasi fata quietas eis sedes Valentiæ ostendissent, domorum, prædiorumque diuisionem sibi quoque fieri, studiosissimè, importunissimeque petierūt. Nec mirum quidem. Viderunt enim vrbem (vt breui eius admiranda prędicemus) sub felici sitam sydere, ac quod ad salubritatē aëris, & terræ amœnitatem pertinet, in optimo atque herbescenti solo locatam, ab ortu quidem mari apertam, vt illicò ab exoriēte sole, crassi humidique vapores, quibus noctu terra circunfunditur, antequàm diluculo surgentes ciues inficiant, absumantur & euanescāt: ab Aquilone verò, ad decimum propè lapidem, perpetuo septa monte, vt Borealibus, siue Etesijs purgato subinde flatibus, ijsque

herba-

herbarum florumque odoribus perfusis ipsa fruatur: Sunt enim Etesiæ venti tempestiui & salutares non modò hominibus, sed etiã pecudibus & stirpibus, quorum quoque flatibus nimij temperantur calores: quin & ab occasu imbriferis Castellæ ventis perflatur, eadem, vt commodiore cæli irrigatione prædiorum fructus maturescant. Demũ à meridie lenissimis Austri vẽtis æstus in ea temperatur. nam licèt à temperie in calidum æstate semper declinet; veruntamen marinis auris omnibus diebus, dum sol ardentior esse solet, flantibus mitescit ęstus. Quo fit vt cõcurrentibus in eam vndecunque mortalibus, nullus cuiquam sit vsquàm Valentino aëre benignior, aut salubrior. Insuper & aquę non minus quidem in ea, quàm vbiuis gentiũ, & salubres, & copiosę fluunt. Quandoquidẽ Turia fluuius magnus à quo ipsa alluitur, ab eius longinquo ortu rapidus, perque saxosa sese loca pręcipitans, vsqueadeò colliquatur; vt & purissimis, &, medicorum attestatione, saluberrimis excellat aquis. Quamuis neque puteales, pręterquàm insuetis, noxiæ quoquomodo fiũt: quibus ad omnes quidem vsus tantoperè abundat, vt triginta millia puteorum iugium in ea sint cum suburbanis; ac neque ij quidem à continenda terrę soliditate, atque salubritate vacant: quòd à terremotibus, alijsque pestilentibus hiatibus, solum defendant, perque puteos sensim spirantes terræ exhalationes, leniùs erumpant. Accedit illud, quod ad salubritatem vrbis valde conducit, fitque puteorum beneficio, vt vrbium Europę lautissima sit, habeatque rarum illud, ac propè singulare cloacarum opus, tam mira arte constructum, vt ad cunctas domus cuiusque sordes eluẽdas, forasque sine fœtore expellendas, Romanorum cloacis longè pręstet: tametsi à Romanis, vt constans est fama, Gne. Scipione proconsule, exædificatę, atque constructę illę fuerint. Est enim vrbs ita disposita, vt qua parte paulo accliuior est ad occasum, magnus in eam riuus influat è Turia deriuatus, à quo postea subtùs in tres pręcipuos alueos dispertitę aquę, ac per concameratas, satisque amplas cloacas deductę, non modò pluuiales cum vicorum sordibus excipiunt (quod Romanorum tantùm est opus cloacarum) verùm in se etiam domorum omnium, atque latrinarum feces quotidie per alueolos manufactos in se recipiunt, atque extra vrbem

emittunt. Quippe vnaquęque domus sic est constituta, vt puteum & culinam habeat, è quibus emissę, ac suffusæ aquę in eum alueolum concurrunt, in quem confluunt sordes, & feces domus; quæ humore molliente, per aquęductus in alueos maiusculos, qui sub terram per medios vicos dispositi sunt, excurrunt: iijque singulas domos prætereuntes, eodem adiuti humore, in magnos tres illos influunt, atque in hunc modum omnes feces vrbis extra deducũt. Quod si cõtingat, aut intra domum, aut in vicis obstrui alueolos: id quàprimũ dignosci potest, restagnatione; sed aperta ea parte alueoli, repurgari protinus. Nam elatæ inde sordes, neque intolerandæ sunt, neque aerem inficiunt; propterea quòd diutius retentæ nõ fuerunt: haud secùs quàm in humano corpore experiri est. Etenim in eo, vt summa ratio salutis ab excernente feces aluo, pauloque laxiore ventre, sumitur; morbi verò, à restricto nimis illo emanat: quid totius quoque vrbis corpus? nonne illuuie & sentina retenta, perquàm fiet morbosum? perinde ac rursum eiectis illis, salute quoque fruetur? vt potissima vrbanę salubritatis ratio inde sumatur? Cæterùm neque lacus ille magnus, Arabicè Albufera, (paruum mare significat) qui ab vrbe ad tertium lapidem abest, obijciẽdus est; ac eò, quòd ad meridiem expositus, stagnantibus ibi aquis, vrbem inficere existimandus. Nempe cùm coniungatur ille aquæ marinæ, quæ vna quidem palustres aquas à corruptione tuetur; lacumq. tot è mari pisciculis replet, qui gustu subdulcis aquæ inescati, in eum intrant, vt ex quibus crescentibus, neq. ad mare regredi permissis, permagnus quæstus piscatoribus, atque vrbi copia obueniat; prętter alias aquatiles aues, quæ aucupibus tantum voluptatis afferunt, vt ipse lacus in summis vrbis delitijs habeatur; quando sæpè in eo contingat, vt vno simul tẽpore nauigantes, dum alij piscantur, alij aues capiant, alij apros tranantes consectentur, & sese diuerso voluptatis genere oblectent: quemadmodum in eisdem de Sale, lib. 2. abunde descripsimus. Adhæc salubritate inuenta, vbertatẽ agri considerantibus, alteram inuenire fuit Aegyptum; cuius, vt serenũ semper cœlum est, solum verò natura pingue, adeoque ad omnem proferendum fructum aptum, atque habile, vt inundante Nilo, incredibili varietate frugum ipsa exuberet: sic vrbs, cuius cœlum,

vt plurimum apertum est, neque nimijs eius ager infestatur imbribus; nō præcellentes modò res, sed sexcenta propè genera fructuū proferre solet, idque opera Turiæ fœcundi fluminis, quod non inundatione; sed leni, artificiosáque riuorum deductione agros irrigans, nō solum lætificat, verū pingues reddit vsqueadeò, vt omnes, quos fert orbis fructus, consitus Valentinus emittat. Agricolarum enim labore, atque industria fit, vt nunquam otiosus ille sit neque fructu careat: vtque vnus idem, terque quaterque varios intra annum fructus ferat. Cuius etiam nō modo consitiones, variæque agricultorum insitiones mirè delectant: sed hortorum diuersæ & artificiosæ constructiones vehementer alliciunt. Adde cōmodissimam Regni positionem, & figuram ita dispositam, vt ea ferè trianguli formam efficiat. cuius summum angulum suo quasi gremio Aragonia excipiat: duoque latera hinc Castella, illinc claudat Catalonia; mare autem subtendat basim, quæ duplo maior est diametro, qui à summo angulo in mediam basim vbi locatur vrbs, incidit. Quantum enim vrbs secundùm mare Aquilonem versùs à Catalonia distat; tantundem rursum, versùs meridiem, ponè mare à Castella differt; maiorique ex parte Regnum cum mari committitur, fitque propterea illud locupletius; quòd maiorū illi caussa bonorum sit mare, quàm vicina Regna. Idque non ob assiduum tantùmmodò, ac locupletissimum piscatum, cuius ope vniuersa ora, & Regnum non minùs illo, quàm carnibus sustentatur; sed ob quæstuosissimum nauigationis vsum, quo fit, vt, cùm variæ merces vndique in Regnum inuehantur; tum quæ Regni sunt, magno etiam cum compendio, & quæstu exportentur. Nec verò, propterea quòd vrbs portum non habeat, sed aperto, minusque tuto nauibus mari obijciatur, quodq. cōiuncta ei nō sit, immò duobus disiuncta milliaribus, quicquā de summa eius laude detrahitur. Hæc enim duplici de caussa vrbi fiunt longè cōmodiora. Nam quid obsecrò, boni, tanquam studij, doctrinæque pabulum colligi, excerpique potest ex præsenti, continuoq. aperti maris, quod ferè nunquā trāquillatur, obtutu & contemplatione? cùm semper ad illius motum, aut vacillent oculi, aut nutet animus, neque hunc quicquàm perattente meditari sinat? sed ingenium potius penè videatur obtun-

obtundi? An vllum est genus hominum piscatoribus à mari oculos nusquàm deijcientibus obtusius? Insuper ad patriæ securitatem, quid, quàm longè à mari esse tutius? Hac enim de caussa Liuius vrbis Romę distantiam à mari, duodecim vsque miliaribus, in magna quasi ponit ipsius vtilitate. Nam dubium non est, vrbis oram portu carentem, tutiorem esse, minusque infestari solitam repentino magnarum classium impetu & incursionibus; ex eo quòd tam infido ibi mari vix sese vnquàm classis committat. Quapropter vt Regno subinde vtile est nō multis portubus patere mari: ita paucos illud, eosque pręmunitos habere, vti habet, longè pręstat. Pręterea habet quoq. Regnum suos peculiares fructuum redditus in magna copia, quibus non solùm, se, ac vrbem, sed transmarinos etiā populos sustentet: vt cuius op pida & loca quędā sint, quę frumento abundent; alia quę vino, tum alia Sacharo: quin & oriza non pauca; spartho pleraq.; serico bombicino omnia circunfluāt. At verò quidam inscitè, vt puto, vrbanos insimulant, asserētes, eos de copia, & vbertate rerum falsò gloriari; cum ea frumenti, atque carnium saltem veruecinarum inopia laborent; vt quotannis ad se illa aliunde importare necesse habeant: propterea quòd Regnum neque sibi, neque vrbi alterutra re sufficiat. Sed errant toto cœlo, qui de his ita iudicant, vt putent Regnum minimè posse suis sufficere. Nam tolle exterorum, aut commeantium, aut in vrbe & Regno degentium, plus quadraginta milium hominum multitudinem, quos alit Regnum: tolle immensam, vt diximus, aliorum fructuum varietatem, quibus occupantur agri; hosque frumento, atque pastionibns relinque: demùm incredibilem vrbis frequentiam; vagosque & egenos expelle, atque relicto ab vrbanis abdomine, Laconica eos vti frugalitate compelle; haud dubium, quin horrea, & macella etiam, ad vilitatem vsque abundent. Verū si miserum quidem fuit Midam Regem, multo alioqui abūdantem auro, tamen esculentorum inopia & fame premi: nonne longè esset miserius, Valentinum Regnum, vni duntaxàt pecuarię, atque frumentarię rei excolendum dare: aliorum verò fructum affluenti copia, grataque varietate priuari? Licèt enim magnus in Repub. nodus sit inopia rei frumentariæ; tanta tamen in eo dissoluendo, pa-

trum,

trum, atque Senatus cura ineſt, tam ingens ſollicitudo, ac tanta diligentia, vt caritati annonæ in tempore vndecunque mirabiliter occurratur. argumento eſt, quòd in ſummis, atque triſtiſsimis famis temporibus, eſurientibus cæteris Hiſpaniæ Regnis, Valentinum abundaſſe compertum fuit: præterquàm quòd à vicinis Caſtellæ Regnis tam vſitata eſt, ac quotidiana frumenti inuectio, vt ea perinde ac propria Regni meſsis habenda ſit, & tanquàm ſeges nunquam defutura Valentinæ affluentiæ adnumeranda. Id ipſum in pecuaria re quoque ſeruatur: cùm in ipſis Aragoniæ, & Caſtellæ Regnis tanta ſit pecorum procreatio & fœcunditas; vt quia redundent, neceſſe ſit ea, compendij ac queſtus gratia, continuè in Valentinum macellum tranſmittere. Quapropter Valentini, tum frumentariæ, pecuariæque inopia liberati; tum reliquis cumulati rebus; vt in tanta vrbis amœnitate hilarem, ac periucundam vitam agant, vtque feſtiui, Iouiales, ac effuſi ſint, eſt neceſſe. Sed vitioſa rurſum æmulatione illis obtrectare ſolent exteri, atque eos leuitatis arguere; propterea quòd vſqueadeò præſentium rerum capiantur iucunditate, vt ipſos neque preteritarum recordatio vlla premat, neque futurarũ cura & anxietas ſollicitet: & qui neque vicinorum Regnorum conſtantiam & frugalitatem imitari velint, ſed ab illis diuerſo vſu vitæ diſcrepẽt. Vnde non paruã profectò admirationem mouent hæc tria, Aragonię, Cataloniæ & Valentiæ vicina Regna, quòd tam diſsimilibus inter ſe naturis ſint, tamque diuerſa ſequentibus, vt illa quidem moribus, perinde vt temporibus, diſtinguantur. Tria enim tempora inter ſe partiuntur. Aragonię namque Regno, eiuſque indigenis, quòd de maiorum ſuorum factis ſemper glorientur; præque illis præſentia deſpiciant; atq. ideo latas priſcas leges, & plebiſcita perquàm conſtanter defendant, tempus obtigit præteritum. Cataloniæ autem, aut propter ſterilitatem ſoli pluribus inculti locis, aut quia naturâ frugales ſunt Catalani, adeoque de futuris ſoliciti, vt præſentibus vix frui videantur; futuri data eſt ſors temporis. At verò Valentini, quibus ex vbertate, & redundantia ferè præſentia ſunt omnia, atq. ſuæ potius, quàm maiorum virtuti connituntur, nec ſibi quicquàm in poſterum defuturum putãt, ac neque præteriti memores ſunt, neq. futurũ timent, præſen-

præsentibus vti, fruiq́ue solent, præsens tempus peculiare sibi ducunt. indeq́. cæteris largiores existunt: quandoquidem, vt vera prædicem, in Christi pauperes, ad eiusq́ue extollendam religionem, & diuinum amplificandum cultum, in quo Christianos ferè alios superant, benefici, ac perquàm prolixi fiunt: vereq́ue hilares datores sunt, ac lætantur cum benefecerint. Hinc est, vt quemadmodum tempora; sic & bona, quæ ex vtili, honesto, & delectabili constant, hæc ipsa Regna inter se partiatur. vt enim, iisdem ipsis de causis tépori accommodatis, honestũ Aragonijs; vtile verò Catalanis obtigit: sic quoque Valentinis cessit delectabile, quod etiam cum vtrisque potest quàm facilè congruere: non enim ab humano cõuictu abhorret, Solomone teste, bene viuere, & lætari. At verò si eximia demũ, suauiaq́. ingenia ciuiũ disquiramus, hæc quidem exteri, etsi singularia, excellentiaq́. esse fatentur, quia tamen volubilia sunt, & arguta nimis, quandam animi mobilitatem & incõstantiam præ se ferre existimant, quæ ipsos ciues in crebras tanquam tempestatũ, sic dictorũ, atq. factorũ cõmutationes temerè detrudũt: ideoq́. hoc ipsum ingenij acumen, quod eos in lubrico, parumq́ue fido statu rerum cùm versari cogit; tum sæpe quidem in Reipub. perniciem detorqueri solet, vehementer reprehédunt. Iccirco haud ineptè quidam, Valentinorũ ingenium contulit cum Argento viuo (Mercuriũ vocant, quasi quòd volubilitate sua cõtrectantes eludat) quo sanè Physici nõ modò ad reliqua coagmẽtanda, & concinnanda metalla mirè vtuntur; verumetiam affirmant, illud idem, purũ putum argentum esse, si modò consisteret: namq́ue id, vt consequerentur Chimici, diu multumq́ue laborarũt. Sed hac illi similitudine profectò laudare potiùs id genus ingenij omni ex parte, quàm ex vlla mihi videntur vituperare; quòd instar scilicet, argẽti viui illud tum velox, ac promptum sit; tum ad omnes etiam apprehendendas & concinnandas artes aptissimum. Ex quò, vt propria est argento viuo volubilitas, ac neque iccirco ipsum innatam veri argẽti naturam amittit; ita sanè, quoniam tarditati ingeniorum semper fuit prælata celeritas, hæc Valentinos mira ingenij bonitate commendat: propterea quòd sub ea celeritate, immensum ab eis ratiocinationis, atque indagationis iter confici, ac percurri demonstrat. Quod si verum

rum est etiam, talia ingenia præcipites, atque periculosas deliberationes elicere, ac varios, lubricos, minusque sibi constantes deliberantes efficere: Sed vt Chymicis suus vtcunque argenti viui sistendi modus inuentus est; sic Valentinis, sua quoque ratio, & ars non defuit, ad celeres ipsorum animi motus, argutamque ingenij mobilitatem cohibendam; eamque ad honestas, æquabiles, ac singulari constantia præditas deliberationes traducendam. Nam dum patres ab indulgēti matrum educatione abstractos puerulos, pia, Christianaq. disciplina instituendos curant: dum literis & humanitate imbutos ad ciuiles mores, vitæque elegantioris cultū traducūt; facilè cōsequuntur, vt in illis adolescēs iam ratio, & rerū vsus, contrahere, sedareq. nimios ingenij impetus doceat: præsertim cū actuosa admodum, atque negotiosa ciuitas, eosdem ad aliquid agendum, & otia fugiendum semper impellat. Adde seueras leges, rigidaque lata in effusos & vagos plebiscita: subde multorum grauissimorum ciuium probatissimum vitæ, morumq. ad imitandum exemplum: denique tam insitam vrbi religionem, quæ maximè omnium ad pietatem, sociasq. virtutes vnumquemq. hortatur. Quibus planè artibus, haud est difficile eiusmodi ingeniorum volubilitatem, animique mobilitatem, quas sequi solent inconstantia & temeritas, ad meliorem vitæ frugem, grauitatem, & perseuerantiam redigere. Facilius enim est, hæc ipsa, tanquàm blanda & suauia ingenia, quàm obtusa & tarda, ad optimā Reipub. administrationem traducere. Qua in re Valentinos ciues, qui Rempub. gubernant summopere proficere, ac præstare videmus. Nam mirum quidem, quanta cùm constantia & frugalitate; tum gratia, & commoditate populi, se in eius administratione gerant. Neque enim tam esse possent, vt sunt, iucunda omnia in ciuitate, nisi rerum affluentia, qui fructus est optimę gubernationis, abundaret. Sic ergo Iacobus, tum Aragonensis constantiæ, tum Catalanæ frugalitatis; tum iucundę demum Valentinę liberalitatis consors ac particeps, & constantissimi, & frugalissimi, & liberalissimi, qualis erga Valentinos fuit, nomen est assecutus.

BER-

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER. XIII.

LORIOSVM Iacobi ſine direptione vrbis ingreſſum; ædiumque, ac prædiorum diuiſionē; nec non legum, atq. ſcitorum ſanctionem, cum ſolerti ciuitatis, eiuſque morū deſcriptione, duobus ſuperioribus libris enarrauimus: ac quoniam duarum Regni partium, quæ Ilergaones, atque Aedetanos cōtinent, expugnatio antea explanata fuit; ſupereſt vt de tertia, quę Conteſtanorum eſt, quanto ipſa, quamque difficili acquiſita bello fuerit, dicamus. Eſt enim ea regio vltra Sucronem poſita, ab ortu, mari, à meridie, Murcienſi Regno, ab occaſu Caſtella, atque à ſeptentrionibus tandem, vrbe, cęteroque Valētino Regno concluſa: ferax admodū, atque bellicoſa gente defenſa, quin & multis frequens populis pernobilibus, munitiſsimiſque quorum plerique vi & armis; nonnulli, patiētia & labore, quidam induſtria & arte; multi demum, ſola ipſius fama & opinione victoris Regis, in poteſtatem redacti fuere. Omnium igitur primū, Setabis oppidum pręſtantiſsimū, totius regionis caput, quod vnius diei itinere ab vrbe diſtat, atq. ipſum ſecuta permulta vltra ſucronem oppida, legatos ad Regem oratūm miſere; vt ſe, aut ſtipendiarios, ac tributarios haberet; aut inducias, quoad vellet, cum ipſis faceret, Vtrunque Rex fecit: tametſi cum ijs, qui citra Sucronem erant, id ipſum licet obnixè petierint, nequaquàm fieri permiſit: ſapienter quidem ille reliquam Regni expugnationem inſtituens. vtpotè quam, non vniuerſam ſimul, neque à remotioribus; ſed ſigillatim, atque à propinquioribus incipere deſtinauit.

Nam

Nam inducias vltra Sucronem faciens, citra verò bellum indicens, adItū sibi ad vtrosque feliciorem aperiebat: proptereaquòd in citeriores hostes, qui vrbi coniunctiores erant, facilè esset, iisdem ipsis vrbis præsidijs, atque cum paucis irrumpere, & quæ semel acquisita essent, paruo negotio retinere, ac defendere, potius quam relictum à tergo hostem timere, indeq; regredi, quàm progredi magis esset necesse. Quod planè callidi, ac sapientis Imperatoris fuit, vlteriores hostes, pactis inducijs, quasi vinculis, ne citerioribus auxilio esse possent, astrictos tenere; atque in hunc modum, immoto ferè altero ab vrbe pede, tutò cum citimis pugnare. Ipsos igitur trecentos octuaginta equites, quibus Rex prædia diuiserat, eaque lege & onere contulerat, vt in singulos quatuor menses, centum ex eis in præsidium vrbis, ac Regni essent, denuò promissi, ac fidei datæ admonens, in vrbe, alijsque propinquis ei locis, & arcibus apud Almenaram, Saguntum, Enesam, Graum maritimū, Ciliam, Liriam, atque Chiuam cum præsidiarijs collocauit. Quorum præfectos esse voluit Nasturtium Belmontium Templariorum Promagistrum, Berengarium Entensam, Guillermum Aguilonem, & Simonem Petrum Tarassonam, proceres nobilissimos, reique militaris peritissimos. Quibus sua quoque in statione collocatis, atque tum vrbis, Regnique defensione, tum pactionum, ac induciarum fide, & conseruatione commendatis, neque interim eisdem quicquam innouare iussis, ipse Monpellerium profectus est; tam vt pecuniam reparandis tot belli sumptibus curaret, ac breui ad redintegrandum illud reuerteretur; quàm vt turbatas eius res vrbis componeret. Acceperat enim literas, quibus docebatur populum esse in partes diuisum, hasque adeò in se inuicem malè affectas, vt ni venire maturaret, futura illicò esset eius Reipub. ruina, indeque in ipsum conspiratio meritò timeri posset. Quam obrem Rex protinus cum Petro Fernando Albagra, & Assaldio Gudalio, alijsque triginta equitibus triremem conscēdens eò se contulit, breuiq; secundo vero, in portum vrbi proximum appulit: è quo deductus est in Castrū Latesium, vbi ab vrbanis, qui eò confluxerāt, magno cum applausu fuit exceptus. Quanquam in ipso quidem ingressu

Q Castri,

Castri, quidam vrbis primates iniquè ferentes, quòd Rex minimè se illis medium præbuisset, præsertim Petrus Bonifacius Vrbanorum nobilissimus, qui factionis Barcensis caput erat; ad Assagram, & Gudalium, quos sibi Rex iunxerat, accedens, fastidiosè petijt ab eis, vt sibi, alterique socio, latere Regis cederent, more patrio, id ad se spectare contendens. Repugnantibus illis, Rex Bonifacio morem geri iussit. Viderat enim illum cum permultis suæ factionis commurmurari, ac neque iniquum petere. At vbi palatium ingressus Rex fuit, continuo Bonifacius apud eum conquestus est de magistratibus, Regisque ministris, Narbanum innuens, qui Regis vicarius erat; propterea quòd cum eius sectatore populo odio nobilitatem prosequeretur, Regiamque subinde potentiam, & quasi lacertos belli nobiles, labefactaret. Quare se esse cum suis præstò Regi, modò pro bono Reipub. & auctoritate nobilitatis, tam impotentem hominis, atque plebis insolentiam retunderet. Cui Rex, gratam habere eius, atque nobilitatis promissionem, & propensum erga se animum, breuique curaturum omnia, respondit. Sed abeunte Bonifacio, accessit Narbanus, Regiq. simulata Bonifacij promissa, tacitasque nobilium sociorum coniurationes in Regem, atque populi oppressiones patefecit. Iamque, vt fidem faceret eorum, armatos populares turmatim, seu per centurias ad Regem noctu venire fecit; qui de Bonifacio, Gerardo Barcensi (is erat factionis etiam caput) Bernardo Reguardanã, & Raimundo Besseda, ciuitatis primoribus conquerentes, grauia eis crimina, & inter ea, maiestatis obiecerunt: ad ipsosque puniendos, se ad futuros Regi cum integra armatorum legione promiserunt, modò eiusmodi Monpelleriensis Reipub. perduelles de medio tolleret. Quibus populi clamoribus, atque delationibus compulsus Rex, Bonifacium, & alios à præcone vocari iussit; non comparentes, quoniam culpæ fortassis sibi conscij vrbe excesserant, tanquàm perduelles maiestatis damnari, eorumque bona publicari, ac domos dirui, complanarique fecit. Quo peracto, imperata paulo ante ciuibus pecunia, libêter numerata fuit, atque

accessione

accesſione proſcriptorum auctum ærarium, ditiſsimi enim erant. Dum hæc fiunt, nunciatum eſt Regi, Prouincialem, & Toloſanum Comites, aliosque vniuerſæ Aquitaniæ Regulos & Barones venire ipſius viſendi gratia. Quos vt magnificè, ac ſplendidè exciperet, è Lateſio vrbem ingreſſus eſt. Verùm poſtero die, nempe quarto nonas Iunij, anni M. cc. xxxix. vt in Commentarijs Regijs deſcribitur, ſecunda pomeridiana hora, ingens ad duodecimum vſque gradum fuit Solis defectio, quam Græci vocant eclipſim; indeq. tanta ſecuta obſcuratio, quanta aliàs nunquã viſa, comparentibus in cœlo ſtellis, perinde ac ſi media nox eſſet. Idipſum atteſtatur Bernardus Guidonus Epiſcopus Lodonenſis in ſua Hiſtoria addens, in feſto diui Iacobi Apoſtoli, octauo Calendas Iulij eiuſdem anni, media luce, atque ſereno cœlo, ſimiliter defeciſſe ſolem, non tamen quot antea gradibus, obſcuratum fuiſſe. Quæ duæ defectiones, num ſiniſtri aliquid portenderint, quod poſtea ſequutum fuerit, ſcripſit, quod ſciam, nemo: niſi, quòd Principes illi Regis hoſpites in magno timore fuerint; autumantes, ſimiles defectiones, Principum, atque magnorum virorum interitus prædicere. Quanquam equidem (vt paullulum orationem digrediamur, ac ne opinione vulgi in errorem rapiamur) eiuſmodi Solis, atque Lunæ defectiones, non tam futuros Regum obitus, ſiniſtróſve, atque inopinatos rerum euentus prædicere, quàm efficere, ac eorum cauſſa eſſe ſolent. Nam vt Sol, vi, radijsque ſuis in hæc inferiora influens, non modò propagationis rerum; ſed earum etiam fomenti ac conſeruationis ſumma eſt cauſſa: ita oppoſitu quidem Lunæ, ſua quaſi impeditus facultate & impreſsione, ſubiectas res deſerens, occaſioni eſt, vt ipſæ ſui quaſi maturato occaſu, deficiant. Ideoque tam Luna Soli obiecta, quàm Lunæ terra, illam obſcurans, multarum mundi defectionum, atque animantium occaſuum, non tam prædictiones, quàm cauſſæ ſunt. Ex quo ad alia Phænomena, eiuſmodi defectionũ prædictiones, ſeu futurarũ rerum præſenſiones, nõ cauſſæ, ſunt referẽdæ. Quarũ præcipue, magisq. peculiares inſunt Cometis, craſſa calidaque ab exhalatione actis, ac in altũ ſu-

blatis. Hi namque, haud dubiè, futura ostendunt, atque multarum sæpè calamitatum prænuntij, seu potius muta quædam diuini numinis missa de cœlo prodigia, & quasi oracula existunt. vt quibus Reges, ac Principes, maximorum impendentium ipsis, populisque suis periculorum admoneantur. De quibus sanè Cometarum prædictionibus olim dubitanti mihi, easque in meras fabulas, & conficta somnia referenti, occurrit Cometa vnus hoc tempore, qui ex tot consentaneis eius figuræ, ac situi, rerum euentis, magnam profectò prædictionis suæ fidem omnibus, ac mihi fecit. Ac quoniam euanescente illo, multa iam calamitosissima Regum, exercituumque excidia, & interitus vno die euenêre: haud puto me præter rem facturum, si tantummodò, Reges admonendi gratia, Cometam hunc cum suo ostento, quasi somniū cum interpretatione, huic Regiæ historiæ quàmbreuissimè attexuero. Vtpotecùm illius iam ortum, situm, figuram, & caussas, variasq. motiones, Astronomis, qui de eo abūdè scripserunt, disputandas relinquam; quoniam ad lamentabilem tot Regum interitum subijciendum, nostra festinat oratio. Siquidem apparuit temporibus nostris, quarto ab hinc anno, qui fuit M. D. Lxxvij. Septimo Idus Nouembris, stella quędam crinita in Occidentali parte, non supero in cœlo, sed summa, vt videbatur, in regione aëris constituta. Tametsi ex eo, quòd non ab Europea gente solùm; sed ab Occidentalibus Indis, eodem ipso tempore, loco, positione & figura, fuit etiam conspecta; creditur ea cœlo citima fuisse. Cuius situs, Ortum inter & Septentriones, sub Sagittario, indeque oriens, radios, siue crines suos fumoso quodam, atque cineritio micantes candore, Africam versùs extendebat: ac vt ex eius lineamentis, & figura deprehendi poterat, sua quasi aduncitate buccinam; capillamento verò, flagellum adumbrabat. Quæ duo spectra, siue figuræ sub Sagittario ortæ, Astronomorum obseruatione, bellorum, atque inclytarum cædium successus, toti manifestandos orbi, solent portendere. Postquàm igitur stella, variante cauda, tribus prope mensibus in eodem cœli situ & positione per-

ne permansit, ac mala, quæ obuentura erant, diutius duratura præsignificauit, elapsis illis ipsis, protinus euanescere cœpit, nec amplius visa fuit. Quæ autem illam sequuta portenta fuerint, quodque ab ea quidem clarissimè extiterint prænunciata, breui quadam historiæ narratione exponentur. In Africa, apud Mauritaniæ, & Numidarum Regiones, duo potentissima Fecensium, & Maurusiorum coniuncta Regna continentur, quæ paucis ante annis Habdalla Rex possidebat. Is quatuor habuit filios, Habdallam, Habdalmelicum, aliàs Maluchum, Muleahametum, & Muleamumium. Mortuo Habdalla patre, regnauit Habdalla filius fratrum natu maximus, qui filium habuit Muleamahemetum, cognomento Nigrum, quoniam eum ex Regina, vt ferunt, Aetiopissa susceperat. Verùm Maluchus, vt primùm fratri Regi filius Niger adoleuit, veritus vtriusque insidias, ad Selymum Imperatorem Turcarum abijt, sub eoque aliquot annis militauit, ac in magna eius gratia fuit. Nam ex eo quòd Habdalla Rex Selymo subdi, eiusque partes sequi noluerat, Maluchus illius nutu, & ope, veniens Algerium, Regis filiam, sola Maurusiorum spe Regni dotatam, vxorem accepit: indeque secretò Habdallæ Regi fratri insidias posuit, qui tandem in Mahometana Aedicula, dum impias suæ sectæ cerimonias agit, disploso, vt vocant, sclopeto interemptus fuit. Atqui Maurusij atrocitate rei commoti contra Maluchum, Regnum Nigro Habdallæ filio detulerunt. vnde Maluchus iure ad se Regnum pertinere contendens, soceri Regis, atque Selymi copijs apud Algerium inuentis adiutus, cum potentissimo exercitu Maurusium venit, vbi commisso prælio, superatoque Nigri exercitu, Maluchus ipsum Regno expulit, atque in montes, vt vocant, Claros, in extrema Regni parte sitos, compulit: sicque liberè Regno potitus fuit. Interim Niger, dum legatos in varias Africę partes mittit, auxilium à paternis amicis implorans, ipse in Hispaniam venit, ad Philippum II. Hispaniarum, & Sebastianum IX. Lusitanorum, Reges, vt etiam auxilio sibi essent deprecaturus. Sed Philippus iustis de caussis iuuare renuit: Sebastianus verò, pro bono & conseruatione ciuitatũ, quas maritimæ in ora Africæ Maurusijs vicinas ac

confines obtinebat; non modò cum classe, & exercitu iuuaturum: sed cum esset iuuenis magnanimus, strenuus, gloriæque percupidus, se quoque cum suis adfuturum promisit: neque de suo itionis proposito à Philippo auunculo, quamuis enixè conanti, deduci potuit. Vndè contigit, vt quo temporis articulo, Sebastianus eò ire in animum induxit, Cometa apparuerit: isque tandiu omnibus emicuerit, quandiu (vt curiosè obseruatum fuit) Sebastianus mente tenuit, atq. animo versauit profectionem. Nam vt primùm præparari ea, atque omni re, milite & armamentis classis instrui, ac exornari cœpit, Cometa euanuit: significans se, ostento suo, non modò futura omnibus prædixisse, sed Regi etiam tempus ad deliberandum dedisse, quasique edixisse vt ab incœpto desisteret. Neque enim credi par est, Astronomos, siue Magos, vt dicunt, Regis, in tam manifesto cœlesti signo, quod in Africam, quô erat eundum, caudam tendebat, turpiter connixisse, neque præmonuisse Regem; aut contempsisse prodigium. Quinimmò verùm est, per id tempus, fuisse editum prognosticon, quod etiam perlegimus, à peritissimo Astronomo, apertè asserēti, quas Cometa calamitates prænuntiabat, in Portugalliā, & Africam intendere; autoremque vtramque prouinciam his verbis admonuisse, Caueat sibi Portugallia: caueat Africa. Itaque nihil proficiēte Cometā, Sebastianus Italo simul & Germano milite cōparato, totaq. nobilitate Lusitana sequēte, cum classe florētissima profectus, in Africam peruenit, atq. portū Alarachiū, non longè à Gadibus, ad Oceanum tenuit: vbi exposito in terram exercitu, protinus venit ei obuiam Rex Niger, qui Sebastianum cum vniuersis copijs, inter duos amnes, loco tutissimo ad sese defendendum, non longè ab hostibus, collocauit: impenseque rogauit, ne se loco, quantumuis ab hoste lacessitus, dimoueret, neue flumen traijceret, quoad ipse suo cum exercitu veniret. Verùm abeunte Nigro, Sebastianus nullam pugnandi interponendam moram ratus, præmissis aliquot velitibus, qui omnem circum circa Regionem explorarent, neque comparere quenquam referentibus; hostē quoquouersùm quærere decreuit. At verò Maluchus sagax, & astutus, innumerabilibus equitum copijs congregatis, quibus

præerat Muleahametus frater, eas interim à conspectu Sebastiani, Punico cum eo dolo vsurus, abduxerat; vt ipsum è tam opportuno defensioni, atque naturâ munito loco eliceret. Et quamuis idem grauissimo tunc, mortiferoque conflictaretur morbo, voluit tamen prælio interesse; seque inter arma lectica circumuehi iussit, quò suis vtcumque præsentiâ vires adderet, eosque à transfugio, quod timebat, contineret. At Sebastianus pugnandi cupidus, atque suis copijs tantummodò, nulli communicata gloria, vincendi hostem desiderio flagrans, flumen, non expectato Nigro traiecit: vixque illud media ferè pars exercitus tranarat: cùm subitò hostilis acies equitum plus quinquaginta millium, se in Sebastianum immisit, atque cruentissima commissa pugna, eundem strenuè sese licèt defendentem superauit. Quo miserabiliter interempto, eius quoque exercitus cæsus, atque omnino captus fuit. Hac ipsa hora Maluchus è lectica exiliens, admisso equo, arreptam hastam, quanta vi potuit, acutissimo clamore edito, in hostes iaculatus fuit; statimque in lecticam reuersus, superante morbo expirauit. Sub hæc, eodem quoque tempore, vix dum finito prælio, adueniens cum exercitu Niger, inueniensque tum Sebastianum flumē transgressum, & interemptum; tum eius exercitum fusum ac profligatum; atque conuersos hostes in se vnum irruere; trans flumen, in locum vbi Sebastianum locauerat, ire properauit. Verùm in ipso traiectu fluminis, cùm sitiens equus cursum ad bibendum sisteret; atque adductis à Nigro habenis, acriusq. calcaribus adhibitis, sese de repēte erigeret, sessorē resupinū in profundum iecit; qui pressus armorū pondere, neq. enatare valens, miserè suffocatus fuit. Sicque vno die, vnoque ferè loco, & prælio, tres potentissimi Reges, prænunciante Cometa, & cecidere simul, & vario licèt genere mortis, tamen extincti fuere. Demum, diuino sic ferente nutu, qui non malorum prænuncius, vt Cometa, sed bonorum omnium autor est, ac distributor; quo disponente, vniuersa Regna & Imperia orbis, & dantur, & adimuntur; & prout vult, atque expedit, ab alijs in alios transferuntur; factum fuit, vt Muleahameto fraterni exerci-

tus Ductori, proque fratre strenuè, fortissimeque pugnanti, fraternum ex victoria imperium obtigerit. Philippo verò, cùm Sebastiano optimè consulenti, tum de Christiana Repub. benemerenti, hæreditario etiam iure, Lusitaniæ Regnum cum Orientali eius ditione cesserit: sicque in eius possessionem felici Albani Ducis præstantissimi industria venerit. Et quid obsecrò euenire potuit felicius? quid beatius, aut gloriosius? quàm Philippo 2. Rege, ac Gregorio xiij. Pont. Max. quod fuerat à Gothicis vsque temporibus desideratum nostris obtigisse? Nempe huius tanti Regni accessione, vniuersam Hispaniam, non modò in vnam dominationẽ coaluisse; sed adiectione Regnorum, quæ in continenti, & Insulis Europæ tenet; vnà cum Occidentali & Orientali nouum orbem cõstituentibus Imperijs, in maiorem, quàm fuit vnquam Monarchiam euasisse? Sed quid tandẽ diuinius; quàm huic tantæ moli rerum, & immenso Imperio, perinde vt indomito, ac intractato equo, Philippum Regem sapientissimum, & Iacobũ filium Principem, dominos ac domitores obtigisse? Quanquàm, vt cum Cometa concludamus; qui mala, quę prædicebat, maiora indies obuentura esse significabat: superioribus immaniora adhuc monstra successere. Nam per id tempus, Ferdinandus Hispaniarum Princeps Philippi F. fratrum natu maximus, vix septimum attingens annum de medio sublatus est: & Ioannes Austrius Caroli Quinti Imperatoris filius Philippi frater, tantis rebus gestis, qui bello cõtra Belgas præerat, morbo interijt: Quin & paulo post, vt primùm Philippus cum Anna Austria Regina, ingressus est Lusitaniam, in grauissimum & periculosissimum morbum incidit; cuius tanta vis fuit, vt prorsus de ipsius vita & salute fuerit desperatum: sed diuina bonitatis infinitate miserante, auersus est furor; ne alienissimo Reipub. tempore, Rex optimus & maximus, è vita cederet; ne ue tantus ipsius gloriæ cursus immatura morte interciperetur: cùm satis quidẽ ei acerbissimę mortis loco fuerit, Annam coniugem charissimam, fœminam lectissimam, & prudentissimã, eodem tum morbo correptã, ante quam ille conualesceret, interijsse. Atq. ità cõstat sanguinariũ (vt sic dicam) Cometam, tam inclytis in Africa, & Hispania cędibus, ac illustrioribus, quã de quoquam alio legatur, præsensionẽ

suam

suam nobilitasse. Vt igitur eô, vnde diuertimus, ad ipsos scilicet Iacobi hospites, duabus Solis defectionibus conterritos redeamus; fuere hi quidem à Rege honorificentissimè excepti, longeque lautius, atq. opulētius tractati. Quibus, id vnum ab eo efflagitātibus, Rex gestas à se res in expugnatione Regnorū, ac etiā agrorū diuisione, modestissime, atq. ordine enarrauit: indeq. multis eos muneribus cumulatos dimisit. Iamq. ciuitatis, ac totius Principatus rebus compositis, nauem longam octoginta remorum, quam paulo ante ciuitas construxerat, Busam vocatam, conscendit, atque in Cataloniam nauigans, cùm Portum Veneris tenuisset, inde terrâ Gerūdam venit. Cæterùm vt primùm Rex Valentia profectus Mōpellieriū petierat, Guillermus Aguilo, vnus ex ducibus, qui in præsidio vrbis, atq. Regni, relicti fuerant, simul cum equitibus & Almugauare, ac bona peditum manu, socijs in statione & presidio vrbis manētibus, eruptionem in sarracenos fecit, nō modo in eos, qui nōdum expugnati fuerant; sed etiam quibuscū induciæ pactæ, atq. ex pacto Regij tributarij erāt. Quos ille adortus ex improuisò, magnas ex ipsis prædas retulit; obseditque oppidum Rebolledum; quod vi captū, postea dono Regis Petro Simoni Carrocio filio illius præfecti maris, de quo egimus, cessit, vnà cum oppido Fontis Carrocij, ab eodem forte condito, aut denominato: quin etiam aliorum quoque oppidorum agros vastauit Aguilo; aliorumque domos, & armenta depeculatus est. Qua fama prædę, permulti alij, ex præsidiarijs, dimissa vrbe, se Aguiloni adiunxerunt, simulque exercitus & præda augeri cœpit. Cumque in montanis locis supra Setabim versarentur, in magna præcipuè cōualle Albaidensi, quæ omnium Regni cultissima est, atq. olei præsertim feracissima, populisque perquam multis frequens & habitata, prædas agere tentarunt. Sed ne liberè in eam excurrerent, cùm impedirentur Castello quodam, Chio nūcupato, quod in faucibus cōuallis situ erat, multoque præsidio munitum, ad illud oppugnandum accesserunt. Vtpotè quo capto, magnum facessebatur negotiū, non toti cōualli modò, sed etiam Setabitanis, ad mutuum hinc inde transitū præcludendum. Quod autumantes Chionenses, ignibus per Castella accensis, signo dato, totius cōuallis Sarracenos cōmouerunt, qui

sese congregantes, Chionenses ab obsidione liberare, atque Castellum nouo præsidio munire statuerunt. Erat autem illud mediũ, ac proximum duobus vetustissimis populis, Lucento, & Pineto: in quorum priori, Christiani sarcinas & impedimenta reposuerãt. Vnde Chionẽses existimantes auxilia iam iam ex cõualle sibi affutura, vt initium victoriç à se facerent, è Castello in Christianos irruerunt: à quibus tamen victi, fugatique fuerunt. Quare nostri Castellum occupare volẽtes sequenti die, viderunt Sarracenorum plus viginti millia petere Chium obsessione liberandum, ac castra non longè posuisse, quoad confluẽtes ab vniuersa cõualle populos reciperent: adeoq. maturare aduentum, vt facilè esset eis breui intrare Chium. Quocirca Christiani in montis verticem, vbi nunc insigne cœnobium fratrũ ordinis Dominicanorum exçdificatum est, Lucento & Chio proximum, se receperunt. At verò Sarraceni qui subsidio venerant Chionensibus, intellecta eorum fuga, deserto Castello, vniuersam cõuallem circunseptã montibus occupãtes, portusque illius, ne quà Christiani elaberentur, præsidijs firmãtes, aciem contra Lucentum direxerunt. Christiani verò qui se in tanto esse discrimine viderunt, consilio habito, minime se in eo loco, quamuis inaccesso, atque naturâ munito continere; quin potius obuiam Sarracenis exire, atque anteqnam illorum copię augerentur, impetum in eos facere decreuerũt. Igitur, vt ex Beuterio, alijsque scriptoribus, nõ tamen ex Regijs Commentarijs, colligere est, reliqui quinq. Duces, qui ad Aguilonem ex varijs Regni locis confluxerunt, Berengarius Entensa, Fernandus Sanctius Aierbes, Petrus Simon Carrocius, Petrus & Raimundus Luna Aragonenses, se se cum exercitu ad pugnam præpararunt. Quorum primus Berengarius, qui prælio, & victoriæ Enesianç, sub Guillermo cognato militans interfuerat, Sarracenorum ignauiam, atque inertiam in prçliando compertas habens; & quia bellicosus erat, socijs, ac exercitui nõnihil subtimentibus, Bono, inquit, animo vos esse iubeo ad dimicandum commilitones, quandoquidem exploratum habetis, multo maiores, quàm hæ sunt, Sarracenorum copias à minori Christianorum exercitu, sæpè quidem cęsas, & fugatas fuisse. Idque maximè paulo ante, apud Enesæ arcẽ, ducibus Guiller-

mo

mo cognato meo, & Aguilone, quem nunc magno vestro commodo, ac certa cum spe victoriæ, ducem & antesignanum habetis: modò quibus se illi præliaturi, patronis Christo, ac virgini matri, toto pectore commẽdarunt; vos nunc similiter, vestrosq. animos vehementi studio commendetis. Est enim ea turba ex tumultuario, imbellique milite collecta; quæque nullo seruato ordine venit ad vos, qui vestra industria, & summa bellandi arte, cum paucis maximos eiusmodi canum exercitus sæpè fugastis, vicistísque. Ex quo hunc, eodem implorato numine, ne dubitate, profligabitis. Hæc cum dixisset Berengarius, & Aguilonius grauissimis quoque verbis comprobasset, constanti, ac confirmato ad oppetendam mortẽ animo omnes esse cœperunt. Itaq. summo mane dum sacrũ fieri, sibique Christi corpus communicari expectant sex illi duces, & totidem hostias sacerdos consecratas habet, ac communicarẽ parat; tam ingens clamor è castris exortus est, Sarracenis in nostros ex improuiso irruentibus; vt intermisso sacro, necesse fuerit duces arma arripere, atque pro se, arisque pugnare. Vnde in hostes magno sese impetu illis immittentibus, atque suos milites ad pugnam animose adhortantibus, commisso prælio, vsque ad vesperum fortissimè vtrinque dimicatum est, diutiusque anceps pugna fuit. Dum interim sacerdos, qui hostias consecrarat, vehemẽter de illis sollicitus, diuino instinctu concitatus, eas intra pannos lineos (sacros corporales vocant) distinctas inuoluens, sub lapide reposuit: ipseque genibus flexis, ac sublatis in cœlum manibus, flens & orans substitit; quoad fugatis sarracenis, duces in eum locum regressi sunt, acturi Christo gratias pro tam insigni parta victoria, atq. sacratas hostias adoraturi. Cumque sacerdos sublato lapide, ac euolutis pannis illas inquirit, sanguine respersas, & ipsis pannis affixas, & hærentes reperit. Qui pro tanto rei miraculo, obortis lachrymis, ac in sacramenti laudem voce magna erumpenti, accurrere duces, conspectóque diuino in terris prodigio, singulares Christo gratias cum vniuerso accurrenti exercitu egerunt. Ac protinus de transportandis sacris illis linteis, atque in tuto & venerabili loco reponendis cogitauerunt. Itaque eodem sacerdote duce, panni ad Darocã insigne Aragoniæ oppidum deducti fuere, & in

& in maiori Templo repositi: vbi magna non modò populi, sed totius etiam Christiani orbis veneratione coluntur. Sicuti latiùs peculiari historia, quæ de re tam valdè miranda composita est, ibidē continetur. Igitur exercitus ad prædam conuersus amplissima inde spolia retulit, atque illico Chium, diruto muro, igni succendit, ne sarracenis denuò præsidio esse posset. Intereà Regi Valentiam ab Aquitania reuerso, à tributarijs, siue stipendiarijs sarracenis magnæ habitæ sunt querimoniæ de Aguilonis, & sociorum direptionibus, agrorumque vastationibus: quodque sarracenos ille denuò commouerit, & ad conspirandum irritauerit: iccirco vt de illatis iniurijs satisfaceret, petierūt. Sed cùm reliqui, qui cum Aguilone deliquerant, partim in Aragoniam, aut Cataloniam abijssent; partim sese excusassent, quòd gratià defendendi exercitus, quem Aguilo ducebat, ad eum venissent; in eundem culpa omnis collata fuit, isque regia accepta fide, comparuit, atq. oppidorum Algerresij, & Rascaiæ, quibus à Rege paulo ante donatus fuerat, redditus sarracenis tribui iussit, quoad vastationes agrorum, & illata damna, quæ fassus est, sarracenis compensarentur. Sed cum Aguilo ea iam creditoribus dedisset, quod magno esset alieno obstrictus ære, præcepit ei Rex, vt omnes, quos duxerat ex præda captiuos, manubias, & spolia, quæ domi haberet, dominis restitueret. Qua prompta Regis iudicatione, sarraceni tributarii pacati fuere: maximè verò, quòd sibi persuaserunt, Rege præsente, non ampliùs se molestia fore afficiendos. Posthęc Rex, cui nullum erat otium, nouam expeditionem in sarracenos, quibùscum ad tempus fuerat pactus inducias, quòd elapsæ iam essent, vltra Sucronem statuit suscipere, cum equitibus leuis armaturæ centum, atque octingentis peditibus; relictis totidem, qui postea sequerentur. Iamque vrbe exiens ad Albalatum pagum inter Cullarim & Algeziram venit: atque in Bairenam vallem contra Gandianos signa dirigens, in latissimam planitiem cœpit excurrere, mare inter & perpetuum, montem interpositam, ac ob stagnantes ibi aquas incultam. Qui mons tum Bairena à læua, & Corberana à dextra arcibus; tum duabus conuallibus in eandem planitiem decurrentibus terminatur. Quarum quidem conuallium citerior altissimis

circumclusa montibus, sarracenis Alfandecha, hoc est, profunda, aut deserta, nostris verò Valdigna nuncupatur. Cuius longitudo quatuor milliaribus, latitudo vix vno protenditur. Sed hæc tunc à Rege, quoniam à paucis culta habitataque erat, prætermissa fuit, quæ tamen nunc est omnium cultissima, & fructuosissima, ac satis digna, vt eius nunc situm & feracitatẽ breuiter describamus. Est enim ea à capite, altissimis ab occasu protecta montibus, ad quorum radices, quinque paullulum inter se discriminati fontes scaturiunt, vnde flumen oritur, quo tota cõuallis irrigatur: quæ quidem fructus non modò vberes, ac varios, sed omnium suauissimos, ac delicatissimos profert. Tota enim ea saccharea circumfluit messe, atque vbi in apertam planitiem decurrit, earundem defluxu aquarum, alterius præcellentis messis, orizæ videlicet (frumẽto par est hoc alimentum) extat feracissima. Exquo propter vtriusque messis, eiusque perboni agri culturam, non paucis frequens est pagis, atque oppidulis, in extrema eius, atque inferiore parte sitis. Qua caussa Iacobus II. Regis nepos, ac Regni successor, admirabilem conuallis positionem, & fertilitatem, atque loci cælique naturam contemplatus; superiore parte, qua à populorum frequentia remotior esset, situm commodiorem ibi fore ratus, amplissimum, sumptuosissimumque cœnobium cum ornatissimo fano exædificauit, ac sub ordine Cisterciensium monachorũ, Christo, ac Virgini matri dedicauit: quod etiam tota conualle, cum prædijs, & oppidulis tam decenter ornauit, excoluitque, vt annuus inde census ad decem & octo millia; ex ijsque cœnobio & monachis, ad septem millium aureorum summam ascendant. At verò conuallis vlterior Bairena iam dicta, vbi mons definit, priore multò est amœnior: & quia varietate, atque multitudine frugũ, fructuumq́. curiosius, frequentiusq́. conseritur, longè etiam fructuosior. Nam fluuius eam interluens, totam ad mare vsque læua, dextraque irrigat: ac neq; ijsdem tantummodò sacchareis messibus, quibus minus excellit, ipsaque potissimùm bonitate, ac excellentia sacchari, toti Europæ præstat: verùm frumento, vino, oleo, spartho, atque moris ad sericũm bombycinum conficiẽdum mirè affluit. Sunt enim in ea conualle duo florentissima oppida, alterum Bairenæ arci

proxi-

proximum, Gandiam id vocant, munitiſsimum, ornatiſsimumq́; atque ſaccharei mercimonij cauſſa frequentiſsimum; totiusq. Gandiani Ducatus caput, perilluſtri Borgiarum familiæ ſubiectũ: Alterum Oliua nuncupatum, in extrema conualle ſitum ad meridiẽ; quod etiam arce & muro inexpugnabili protectum, caput eſt Oliuani Comitatus: ac non amplius quàm tribus milliaribus à Gandia diſtat. Qui tamen breuiſsimus terræ tractus, forma quadrata, ab ortu quidem mari, à meridie Oliua, ab occaſu montibus, à ſeptentrione Gandia finitus, totusq́ue ſaccharea ferè ſegete conſitus, tam eſt miræ feracitatis, vt vix ſit credibile, quod alioqui curioſè inquirentibus nobis fuit perquàm compertum, annuam ſcilicet frugũ, fructuumq́ue inde perceptorum æſtimationem, ducẽtorum quadraginta millium aureorum ſummam efficere. Cùm igitur Rex Corberæ fluuiũ, vbi è ſuperiore cõualle in mare influit, traieciſſet, miſit nũcios in caſtella, & arces Bairenæ, Villælongæ, Borronis, Vileliæ, & Palmæ, eiuſdẽ prope conuallis, quę in excelſis, atq. pręruptis rupibus cõſtructę, atq. munitę erãt, vt ſe ſe dederẽt, alioqui cultiſsimos ſe eorũ agros depopulaturũ, & fame ipſos oppreſſurũ intermi natus. Dum reſponſio ſpectatur, Zaẽnes olim Valentię Rex è Dianio propinquo oppido, cum paucis ad Regẽ venit, à quo fuit quidẽ acceptus benouolè. Aduẽtus cauſſa fuerat, vt à Rege peteret Balearium minorem ſibi, ſuisq́ue: ſe enim in compenſationem daturum ei arcem Alicantinam, ad Alonem portum: eſſe nanque ſibi integrum illam tradere, ſi tamen beſantiũm quinque millia Rex adderet, vt permutationem exęquaret. fuitq́ue mirandum, non plura petiiſſe, adeo ſarracenorum inueteratus mos eſt, impudenter, ac vel iniquũ petere. Sed Zaenis poſtulatis annuere Rex diſtulit, ſe excuſans pactionibus, quas in diuiſione prouinciarum, Regnorũq́. Hiſpanię olim Petrus pater cũ Alfonſo Caſtellę Rege fecerant: ideoq́ue Alicantina ciuitas, eiusq́ue territorium, cum ad Caſtellanorum Regnum ſpectaret, ſibi non licere falcem, quod aiunt, in alienam meſſem immittere. Quo reſponſo Zaẽnes Regiæ admiratus conſtantiam & integritatẽ, eiq́ue beneuolẽtior effectus, Dianium reuerſus eſt. At vero ex caſtellis, ad quę Rex nuncios, vt ſeſe dederẽt, miſerat, primus Bairenę arcis pręfectus reſpondit, ſe,

modo

modo agri minimè vastarentur, ad hanc pactionem venturum; vt, si intra menses septem nullum alicundè adesset ei subsidium, Regi arcem traderet; atque interim obsidem daret turrim Albarranam, quæ ab arcis muro parum abest; interque illam & arcem perampla est fossa. Quæ pactio iure quoque iurando ab ipso præfecto, vna cum alijs viginti primoribus oppidi confirmata fuit, ac protinus turris tradita, & in potestate Peregrini Atrosilli relicta: quam ille statim aggere circummuniuit; ipsis etiam sarracenis operi manum admouentibus. Interim Rex venit Cullarim, quam paulo ante Templariorum promagister, Rege in Aquitania agente, eidem acquisierat. Qua caussa Rex Sucronem oppidum insigne Cullari propinquum, obsignato diplomate, illius societati adiecit: quod postea abolito Templariorum ordine, Montesano sancti Georgij fuit traditũ. Regi igitur intranti Cullarim Legati oppidulorum Bairenæ conuallis venere cum mandatis acturi de deditione; quos Rex, vt alios stipendiarios effectos, recepit; ac deinde septem mensium termino, quo frustra subsidium fuit expectatum, elapso, in eam contendit, traditamque accepit. Quo in loco, reconciliationes etiam Petri Fernandi Assagræ, Petri Cornelij, Artali Lunæ, Garciæ Romæni, & Simenij Vrreæ, procerũ Aragonensium, qui à Rege desciuerant, cum ipso factæ sunt, ac mutuò promissæ amoris & beneuolentiæ pactiones. Dum hæc apud Bairenam fiunt, Ferdinandus Regis patruus, & nõnulli proceres, ac præfecti ordinis Calatrauæ, cum magna militum manu, Raimũdum vicecomitem Cardonensem imitari cupientes, Vilienã profecti sunt, eamque obsidentes, tentata oppugnatione, ab oppidanis viriliter repulsi fuere: atque ex eo magis recedere coacti, quòd Vilienenses noctu ex oppido eruptione facta, structas machinas succenderunt igni, earumque custodes non paucos occiderunt. Sed recurrentes præfectus Alcanitij, & sui ordinis equites, & Almugauares, atque oppidum nouis constructis machinis oppugnãtes, coëgerunt oppidanos, legatos ad Regem mittere, orantes, vt sese in potestatem reciperet; ad quos Rex, vt Præfecto, & alijs sui ordinis se dederent, respondit, clemẽtia & benignitate cum ipsis vsuros illos promittens. Quo tempore Rex, vrgẽtibus Cataloniæ ne-

gotijs

gotijs in eam ire coactus, Rodericum Licianam Valentiæ, atque toti Regno præfecit; rebusque in Catalonia compositis, in Aragoniam venit; vbi matrimonia duarũ ex Iolante filiarum cõclusit, maior enim nupsit Alfonso Castellæ Regi, qui nuncupatus est sapiẽs, eo quòd multiplici doctrina instructus esset, præcipuè Astronomia (huius enim scientiæ tabulas ille lõgè vtilissimas composuit, à quo dictæ sunt Alfonsinæ; ac leges etiam, scitaque Castellanorum, in quadripartitũ opus redegit.) Huic igitur promisit Iacobus daturum se omnem opem ad Murciensẽ Regnum debellandum, quam postea præstitit. Altera verò Constantia Emanueli Alfonsi fratri germano locata est. Iam verò absente Rege, Petrus Alcalanus consobrinus Licianæ præfecti, cum bona præsidiariorum manu ex vrbe Setabim profectus est, excursiones in eius agrum facturus. Sed dum Setabitanos adoriri parat, in eorum insidias incidit, captusque ab eis in custodiam est datus. Per id quoque temporis Berengarius Entensa, qui ob excursiones vnà cum Aguilone in sarracenos tributarios factas, à gratia Regis fuerat dilapsus, se cum suis Setabim receperat, atque Setabitanorum ope eruptiones in oppida stipendiariorum faciebat; eorum agros depopulando, maximè verò in tuguria Turolensium, qui quotannis pecuaria sua in hyberna ad Regnum agebãt, idque adeò superba, ac potenti manu, vt neque à præfecto vrbis, neque ab Hospitalium promagistro, neque ab vniuerso vrbis præsidio obsisti ei posset. Qua caussa Rex cum xxv. equitibus leuis armaturæ Cæsaraugusta in Regnum conuolauit, veniensque Alduram oppidulum Segorbio cõfine, pactione traditum cepit. Cuius aduentum vt primùm resciuit Berengarius ab excursionibus destitit, atque in Regis gratiam redire nitebatur, ad eumque data fide venit; à quo licet benignè receptus, tamen duriusculè reprehensus fuit, quòd tantoperè de ipsius amore ad sese reconciliandum dubitauerit; promisitque Berengarius, se nunquam nõ fidelissimè Regi adfuturũ: ac neque Chiuam oppidum, cum eius arce munitissimum, atque limpidissimo fonte inclytum, quod paulo antè Rex ei dono dederat, ad illudque tunc vnà accesserant, ab eius obsequio & imperio vnquàm recessurum. Quod etiam cõtenere Petrus Albalatius Antistes Tar-

raconensis, & Rodericus Liciana præfectus, à quibus Valentiam deductus est, atque in itinere rogatus, vt Petrum Alcalanum à Setabitanis captum eriperet: quod facturum promisit. Itaque Valentiam ingrediens cum magna sacri cœtus pompa, ac Senatus populique lætitia & occursatione exceptus fuit: breuique conscribi exercitum, ac Setabitanis indici bellum curauit. Itaque Valentia profectus, in eo itinere Barraguam oppidum cum maiori parte exercitus venit, reliquam ibi præstolaturus. Fama igitur indicti Setabitanis belli, Iacobo Duce, ad eos peruenerat, timorque cunctos inuaserat, Regis bellicosissimi impetum perhorrescentes. Quorum præfectus videns maximum sibi periculum imminere, antequam Rex obsidione oppidanos terreret, Legatum misit, qui Regi obijceret pactas inducias, & fœdera cum Setabitanis ab eo icta, nequaquam à se rupta fuisse; sed ab Alcalano & suis, qui spretis inducijs, Setabitanorum agros hostiliter depopulati fuerant, indeque in seruitutem perquàm multos ex eis abduxerant; se tantùm vim repulisse. Cui respondit Rex, peræquum esse, vt à suis illata damna Setabitanis compensarentur: idque se protinus curaturum promisit: modò interim Alcalanum, & eius socios ad se remitteret, sicque Legatos dimisit. Posthæc Rex, studio videndi oppidum florentissimum, quod Contestanorum, vt diximus, caput erat, iunctis triginta equitibus, eidem appropinquauit: ac vt liberius illud contemplaretur, in collem excelsum, cuidam propinquum Castello conscendit: indeque oculis collustrato situ oppidi, cum eius territorio, frequentibus suburbanis ornato, quæ coniuncta, tot erant, vt alterum æquale ei fere oppidum constituerent: vehementer est ea admiratus. Tametsi admirationem admodum augebat peruaria, atque exuberans agri fertilitas: quæ duorum fluuiorum confluentia, & deriuatione, atque irrigatione, alta, propagataque, tanta erat, vt reliquum totius Regni agrum, haud dubiè videretur antecedere. Adde sumptuosissimos à fonte aquæductus, præcelsas, mireque structas domos, quas facilè erat, ob decliuitatem oppidi, vniuersas sigillatim inspicere. Quin & admirabiles vtriusq; arcis positiones, quę in excelsis, ac prçruptis rupibus collocatę, totq; communitæ turribus, perpulchrum simul & munitissimũ sui specta-

culum præbebant;cum peramplis demum earum atrijs,ad præsidia, machinas, & alia quæuis armamenta bellica ad defensionem collocanda. Vt nihil planè defecisse videretur,quod ad maximā oppidi,atque arcium munitionem,& ornamentum pertineret. Qua causa deliberauit Rex minimè inde abscedere,donec oppidum,aut vi, aut pactione in suam potestatem veniret. Ac positis castris in ea parte agri & hortorum,qui sunt propinquiores arci, lustrari etiam iussit colles è regione sitos, vt opportunitate inuenta ad oppugnandum machinis summas arces, castra eô transferret. Verùm à lustrantibus relatum est, rupes illas exercitui, & machinis tum inaccessas esse, tum aquæ penuria incommodas; præterquam quòd media pars exercitus, necessum esset, vt in planitie consisteret, ad tutandos lixas, & calones, aliosque commeatum & cibaria in castra deferentes, ne à sarracenis interciperentur; faciléque tum esset illis, exercitum fame plusquam ferro opprimere. Vnde Rege per se collustrante omnia, inuentus est locus commodior ad oppugnandum,ad radices cuiusdam montis, prope suburbanum Sallentij,vbi erat aquarum copia proximo ex Anænensi fonte, riuo deducto, ibique castra poni, fossaque & vallo, vndique obduci, atque milite muniri iussit. Quibus dispositis, depopulari agros,frumentarias rumpi molas, atque olearia trapeta euerti, aliaque damna, quanta ab infestissimo hoste timeri possunt, Setabitanis inferri præcepit: alia quoque parte exercitus in vniuersum territorium excurrente, atque ingentes prædas in castra agente. Porrò Rege castra lustrante, quidam ex antesignanis exercitus cum altero contendens milite, Regisque præsentiam minimè reueritus,in eius oculos audacter illum atq; grauiter vulnerauit;seque protinus recepit in tabernaculū Garciæ Romæi,vnius ex primis Aragoniæ proceribus, qui cum centum equitibus Regi in eo bello inseruiebat.Sed in percussorem Rex irruit,ipsumque è tabernaculo vi extrahens, custodiæ tradidit, vt digna postea delicti pœna plecteretur. Vnde grauiter offensus Romæus, perinde, ac fuisset inde ille in sui contemptum extractus, Garciam Veram Aragonēsem equitem ad Regem misit,qui suo nomine diceret; se non ideo venisse cum sua manu equitum auxilio ad bellum, vt ig-

nomi-

nominiam prêmij loco,ab illo referret. Nam si antiquo ex priuilegio nemo,quantumuis facinorosus, non tamen maiestatis reus, è domo,non procerum modò,sed quorumuis equitum, aut nobiliũ, in quam se reciperet,vt Asylum,educi poterat,minus quoque è sua, qui ex nobilissimo procerum numero erat,ac neque Regi inutilis, aut infensus. Cui Rex,grauius esse respõdit, in bello,quam pace delinquere;eoq. ipso necessarium,delinquentẽ atrocius puniri. Quanquàm non è domo Romæui facinorosus,sed àRegia extractus fuit: quandoquidem militaria castra, non plures, neque diuersorum, sed vnã tantùm perpetuam Imperatoris domum efficiãt;cui vt militant omnes,ita & pareant oportet. Quid, quòd neque è propria ille Romæui domo eductus dici potest; quãdo barbaricum illud tabernaculum, quô confugerat audax ille,ac temerarius percussor, non Romæui, sed Regis proprium erat, Romæuo tunc accommodatum. Demum in delicto,cùm Rege pręsente,tũ eo spreto,perpetrato,nequaquam esse conniuendũ dixit. Iccirco rogare ipsum, nequam apud se,ob præstitam in bello operam, gratiam commeruisset,tã læui de caussa corrũpere vellet.Quinimmòveniret ad se,plura çoram,quàm per nuncios,confecturus. Verùm Romæuus inani inductus persuasione,tantùm abest vt regijs dictis acquieuerit;vt etiã peiora machinari cœperit. Nã fuit Rex illicò à Setabitanis certior factus,Romæuum tentasse vnà cũ suis ad illos transfugere. Quod paruiduxisse visus Rex fuit,parem,inquiens, rationem illius habiturum,secum,aut cum hoste permanentis.Sedtempore factum est, vt Romæuus in tantam Regis gratiam redierit, vt eius filius Teresiam Regis neptem, ac Petri Principis filiam, quamuis non iusta vxore natam, in matrimonium duxerit. Cæterùm in obsidione Rex persistens,Setabitanos compulit, vt nouis secum pactionibus agerent,tria promittentes; primum,se liberè tradituros ei Castulonem ipsorum propinquum oppidum : alterum sese iureiurando obstricturos,nulli alteri,pręterquàm Regi,Setabim dedituros; tertium,Alcalanum,& aliosChristianos captos liberos ad Regem remissuros. Hæ igitur fuere pactiones, quas in prima obsidione Rex cum Setabitanis fecit, ijsque contentus tum fuit, ne vi, & armis tentata oppidi egregiè muniti obuallatique oppugnatione,

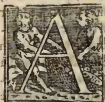
R 2 detri-

detrimenti multum oppugnatores acciperent; néve direptione rursum tam præclarum vastaretur oppidum, quod ille alterum Regni oculum appellabat. Itaque Castulone accepto, præfectoque & primoribus iuramento adactis, ac etiam Alcalano, & alijs in libertatē assertis, Rex illicò, dimisso exercitu, atque in præsidia distributo, Valentiam venit, de rebus Aquitaniæ sollicitus, num fortè Bonifacij, aliorumque eius factionis exulum, quorum bona publicata fuerunt, molitionibus, denuò Mompelleriensis Respub. perturbaretur: statuitque se eò cōferre: relictis in vrbis, ac Regni præsidio, iisdē primis equitibus, quibus prędia diuiserat, eisque pręfecit Simonem Perezium Tarosonam, quem tum in amplissimum procerum ordinem cooptauit, atque Baroniam Arenosiam, quæ vltra Exericanū agrū in montanis locis Aragoniæ confinibus continetur, ipsi, suisq; in perpetuum cōcessit: à qua idem ipse, atq; successores Arenosij nūcupati fuerunt: ac non ad præsidia modò, sed ad omnia, tam vrbis, quàm totius Regni negotia transigenda, illum Vicarium constituit. Ipse verò in Cataloniam venit, cuius Prouinciæ negotijs breui confectis, inde citatis equis in Aquitaniam transijt: vbi intelligens vrbanas res bene se habere, mirè delectatus fuit, ac subinde gloriatus, quòd patriam saltim semel pacatam inuenerit; eaque, se, tum verè potitum asseruit. Itaque ingressus vrbem, ab effuso populo magna fuit cum lætitia exceptus. Ad quem protinus conuenerunt Prouincialis, & Tolosanus Comites, precantes, vt sentētiæ de diuortio Tolosani & vxoris Sanctiæ, Regis amitæ, vna cum arbitris Raimundo Gaucelino domino Lunelij, & Albesa Barone nobilissimo, subscriberet: cui Rex, tametsi iniquę, & iniustę, tamen importunissima illorum deprecatione compulsus; vel potius, quòd alioqui de amitę vita pertimesceret, inuitus subscripsit, ipsisque dimisis, Aragoniam repetijt.

BER-

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBUS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER. XIIII.

ETATEM mediam Iacobus ingressus erat annos iam natus triginta quinque; quo tempore post tot debellata regna, tantaque apud eos, qui sub ipso militauerant, munera, atque beneficia collocata; ita se totum ad Rempub. & amplificandum Imperium contulerat; vt domesticas & familiares res, tot indies enascẽtibus domi hæredibus, quam minimè curaret. Susceperat enim ex Leonora vxore prima Alfonsum filium vnicum; ac licet diuortium cum illa fecerat; caussis tamen adnumeratis, non modò legitimum Regnorum successorẽ sibi fore declarauerat; sed eodem hæreditario iure Alfonsus iam omnia repetere incipiebat. Quamobrem Iolans secunda vxor, ex qua Rex filios mares, ac fœminas iã tũ quinq. susceperat, de ipsorũ successione, & hæreditate sollicita; ac non tam ob Regis ætatem, quàm ob ipsius vitæ discrimen, tam multis sese belli periculis quotidie obijcientis, suspensa, die noctéque apud eum lamentabatur, se miseram, atque omnino deceptam vocans; cùm nõ aliam ob caussam, è sinu patris, tamque remotis locis ducta fuerit, quàm vt, aut alterius spretæ locum subiret, aut cuiusdã quoque pellicis iniurias pateretur: quin, vt priuigno superbo, ac insolenti parêret, atque multorum exhęredum liberorum mater calamitosa fieret. Verumenim Regem, non modo Reginæ, vera planè dicentis, verba cruciabant; sed Petri quoque Principis ex ea annos iam octo nati, quem summè diligebat, mirifica virtutis indoles; atque præclarissima quædam puero innata dignitas, vehementer commoue-

bant: quòd hæc heroicarum illius virtutum certam ſpem afferrent, vnuſque videretur, qui poſſet paternas laudes eiuſque præclariſsimas res geſtas in multa ſæcula propagare. Qualium ſanè virtutum in Alfonſo iuuene, nunquam à materno gremio diuulſo, nullum apparere veſtigium videbat. Quin etiam, & reliquos liberos, quos ſingulis ferè annis è Regina procreabat, exhæredes relinqui, tã male ipſum habebat, vt nulla cura maior exederet ipſius animũ, nullus etiam angor conficeret acerbius. Vnde ſępe quidem ille, Rei pub. labores, ſeu pace, ſeu bello, domeſticis longe eſſe tolerabiliores dicebat: quòd illi ſuas, vtcumque intermiſsiones, quibus refici, atque reſpirare poſsit animus, habeant: ij verò, nullas. Sicque inter tam multas curas domeſticas, ſæpenumerò riſum tenere non poterat, eo quòd ſe, tot licet auctum, atque amplificatum Regnis, tamen in filijs duntaxàt quinq. quos tunc habebat, collocandis, maior quã pauperrimum quemq. hominem multo plures habentem, premeret anxietas. Quibus de cauſsis naturæ potius, quàm ſuæ gentis iure vti volens, Regnà quæ vni tantùm primo nato, dum eſſet is vnicus, adſcribi fecerat, naſcentibus ei fratribus diuidenda, atque ratione ſeruata, partienda eſſe decreuit. Igitur hæc diu ſecum meditatus, conuentus Aragonenſium Darocę egit: ad quos Ilerdenſis quoque ciuitas Legatos miſit. In quibus Alfonſus, Regis ex Leonora filius vnicus, ad Regnum Aragoniæ ſucceſſor eſt declaratus, atq. ab omnibus Aragonenſibus, etiam ab Ilerdenſibus Princeps conſtitutus. Nam vt Cataloniæ principatum Petro primo ex Iolante nato cum maiori gratia Alfonſi, & Aragonenſium tradi poſſet, Rex prolatari illud voluit vltra Cingam fluuium, ad ripas vſque Sicoris, ac Ilerdenſes ſub illo comprehendi. Itaque conuentibus ibi actis, Barcinonem ſe contulit: vbi ſimiles quoque Catalanorum acti fuerunt, atq. ad eundem modum in eis Petrus Princeps, & ſucceſſor ad Comitatũ Barcinonenſem, & Cataloniæ Principatũ, decedente Rege, fuit quoq. declaratus: conquerẽtibus ſubinde Catalanis, atq. dubiã ei fidem præſtare ſignificantibus; ob conſtitutionem paulò ante Darocæ editam, qua Ilerdenſis ciuitas cum toto interiecto tractu, inter Sicorim, & Cingam fluuios, è Catalonia, atque Barcinonenſi Comitatu diſcriminabatur. Ex quò fraudari ſe maximè ſentientes,

apud

apud Regem conquesti sunt, ostendentes, maiorum ipsius Regum constitutionibus constare, inducias Catalanis fieri solitas fuisse quidem, à Cinga ad Salsulas, incluso Ilerdensi territorio. Quamobrem iidem, qui sui admodum iuris tenaces sunt, Regi palam dixerunt; se, nisi abrogato prius edicto, atque conseruato antiquo sibi iure, & possessione ciuitatis ac ditionis Ilerdensis, nequaquam eam Regnorum diuisionem comprobaturos. Quibus vt morem Rex gereret, eóque facilius ipsos in suam sententiam pertraheret, priore abrogata, altera constitutione sanxit, Barcinonensem Comitatum, & Cataloniam terram à Cinga flumine ad salsulas contineri: Aragoniæ verò fines, vt prius, à Cinga Farizam vsque terminari. Qua antiquata constitutione pacati Catalani, Petrum libentissimè, vt suum Principem, & ad Regnum successorem complexi sunt. His constitutis finibus, maior est orta dissensio Aragonensibus ob Ripagurtiæ & Palliariæ ditiones, quæ sunt vltra Cingam: quas Ramirus & Sanctius, Sanctiique filij, Petrus & Alfonsus Aragoniæ Reges, belli iure acquisierant, atque Regno adiunxerant; ideóque ipsi, in quo iudicio, se ab illis excludi, conquesti fuerunt. Vnde iisdem sollicitantibus, Alfonsus Princeps à Rege dissidere, atque ab eius amore & voluntate paulatim alienari cœpit adeò insolenter, vt studijs Aragonensium in Alfonsum accensis, res ad arma deduceretur. Cùm igitur Calataiubij esset Alfonsus, conuenêre ad eum non pauci ex Regni proceribus, sese ei ad omnia paratos offerentes: populariter id quidem, atque ingrato animo; pro nouo, & nondum cognito, neq. perspecto Rege, veterem bello, pacéque probatissimum, & sapientissimum aspernantes. Quorum Ferdinandus patruus, qui senio, atque ætate ingrauescente, iam se abbatem montis Aragonum nominari permiserat, atque à Rege alienato semper animo, nunc autem aperto in eum odio fuit, primus Alfonso contra patrem, se nunquam defuturum promisit. Deinde alij, quos Rex non solùm perquàm multis muneribus affecerat; sed etiam oppidis, & Principatibus donauerat, in Alfonsi partes abierunt. Quas etiam secutus est petulantissimè omnium Petrus Portugallensis, qui dimissis Balearibus, vt diximus, se in continentem transtulerat. Itaque diuisa inter se erant omnia; atq.

R 4 ciui-

ciuitates, & oppida Aragonij & Valentini Regni in bellum intenta erãt, & ad arma conclamabãt: nullis quidem in neutram; sed singulis in alterutram partium propensis. Ex quibus, vtrique Regno magnum portẽdebatur excidium, & execranda ruina: eoque certius, si Rex Castellæ Ferdinandus, vt timebatur, in Alfonsum inclinaret, cum illius Principe Alfonso successore, qui tum in armis erat, atque cum magno exercitu, multisque Castellæ proceribus comitatus, auxilio venerat Murciensibus; qui captis armis à Granatensi Rege desciuerant: ideoque oppida & loca quædam, tãquam obsides, Principi tradiderant: quibus occupatis, bellũ ille finitimis Valentini Regni oppidis inferre cœperat; prætexens pertinere ad se illorũ expugnationem ex antiqua diuisione Regnorum, atq. ex pacto inter Aragoniæ & Castellæ Reges. Accedebat quòd Sanctius Mazuelus Centurio præsidiarius illorum finium, cui Princeps Alcapdetũ, & alia oppida ex Murciensibus dono dederat, cum præfecto oppidi Algeziræ Contestanorum, quod, vt diximus, interluit Sucro, atque omnium Regni munitissimum est, interque Setabim & Valentiam positum, aliquid de deditione Alfonso faciẽda egerat: ex quo Regi omnia suspecta esse cœperant. Quamobrẽ ductis secum Vgone Folcalquerio promagistro præfecto Ampostæ, cum equitatu sui ordinis, & parte exercitus, qui in præsidijs erat, Setabim profectus est, vbi castra posuit; non tam vt Setabitanos obsideret, atque suo conterreret aduentu; quàm vt Algeziranos commercio & communicatione Castellanorum prohiberet; vtq. propior esset illorum agris depopulandis. Interim dum oppugnationi, atque admouendis machinis datur opera, Setabitani equites quotidie in Regia castra erumpebãt; viritimque, aut turmatim, præclara vtrinque committebantur minuta prælia: intentis tamen à Rege insidijs in Algeziranos, si quos posset, aut intrantes, aut exeuntes Castellanos cõprehendere, deq. suspectis cõsilijs certior fieri. Quod intelligens præfectus, sibiq. persuadẽs, Regi iam nota esse, quæ ipse cum Castellanis machinaretur, totamque Regis iram & obsidionem, in se, ac oppidum conuertendas, triginta sumptis equitibus, sub ipso noctis conticinio, oppido excessit; seque ad Murcienses cõtulit. Oppidani verò à Præfecto destituti, continuo

Regi se libenter dedituros significarunt, modò prædia retinerent; ac etiam sectam Almohadum, quà initiati fuerant: erat enim superstitiosior quædam Mahometanorum disciplina. Quibus concessis, oppidum omnium munitissimum Regi traditum fuit. Est enim illud in loco plano situm, muro, atque turribus circundatum; Sucrone magno fluuio feraces vsqueadeò illius agros reddente, vt omnibus propè fructibus, quibus Valentinus ager, præsertim moretis ad bombycum conficiendum opus, abundet: eodē quoque fluuio sese bifariam diuidēte; & quasi in duo brachia aperiente; ac quoad Insulam tantùm oppidi capacem efficiat, iterum in vnum coniungente; indeque oppidò Arabicè Algeziræ, Insularis scilicet, fuit nomen impositum: suntq. præterea duo hinc inde pontes ex secto lapide extructi, per quos in oppidū tantùm est aditus; vt sit in oppidanorū arbitrio & potestate, quibus velint in Regnum, aut ingressum aperire, aut exitum præcludere: fuitque idcirco id oppidum ab antiquis clauisRegni appellatū, eamq. pro insigni gerit. Quod ingressus Rex ex tribus præcelsis turribus, quæ ad portam Valentinam sitæ erant, arcem cōstituit, eamque fossa cinxit, atque omni armamentorum genere muniuit: ibique demum præsidia cum præfecto fidissimo posuit, atque Christianos à sarracenis separatos, intra arcem se continere iussit. Quo peracto, pactisque cum Setabitano præfecto initis, ab obsidione recessit, occasione literarum, quæ ad eum Lutetia Parisiorum à Gallorum Rege datæ fuerunt, quibus rogabat Regem vt veniret in Aquitaniam; conuenturos enim ambos, atq. de arduis Regnorū vtriusq. negotijs acturos, in Aruernis, sub ipsis Pyrinęorum iugis, ad sacrā diuę Mariæ Podiensis Aedem. Quò Rex honorificè, Regiéque comitatus perueniens, mirè lætatus est occasione eius visendę ædis celeberrimæ. A Gallis igitur magnificè exceptus, confectis negotijs (de quibus nulla est in Commentarijs Regis peculiaris facta mentio) in Cataloniam remigrauit. Inde verò Cæsaraugustam progressus, diuino factū est numine, vt sedandis tot inter Castellæ, & Aragoniæ Regna dissensionibus, ac etiam inter Reges simultatibus restringuendis; necnon sarracenis communi cōsensu, bello persequendis; pactiones, ac noua fœdera inirentur: eáque matrimonio

Ioalantis,filiarum Regis natu maioris ,& Alfonsi Castellæ Principis conciliarentur. Valeoletum, quæ Pintia esse plerisque iam videtur, perhonorificè deducta Iolans, nuptijs concordię & alacritatis plenis,cum Alfonso coniuncta fuit. Post hæc Rex ad compescendos insolentes quorundam Aragonensium procerum conatus,qui Alfonsum Principem filium ab ipsius voluntate & obedientia deducere nitebantur,ex quo Regnum in partes diuidi cœperat,atque tranquillus Reipub. status perturbari; dies multos in Aragonia manere voluit; suaque præsentia & affabilitate , flectere ac moderari animos;& Alfonsum æquiorem sibi reddere. Qua caussa conuentus generales Oscæ agi voluit;vt Aragonenses,quos tot annis in armis secum esse fecerat,ipsoque efferati bello,atque victorijs insolentes,in ijs,quæ pacis erant,sese superbè,atque immoderatè gerebant, disciplina quoque pacis erudire ,sanareque,& ad meliorem vitæ frugem reducere curaret. Ac vt illorum animos, quorum corpora armis munierat,legibus,sanctisque institutis imbueret, procerum atque ciuitatum consilio,accitis ab ipsa Oscensi,ac etiam Ilerdensi inclytis & antiquis Academijs, viris vndequaque peritissimis, leges, ac vetusta Regni plebiscita,institutaque maiorum,in vnum corpus redigi fecit:quorum,quæ obscura erat,explanari;quæ diminuta supleri; mendosa corrigi;&ad perspicuitatem,claramque rerum,atq; verborum intelligentiam omnia reduci curauit: vt secundùm id ius emendatum, caussæ, & controuersiæ omnes dirimi,ac iudicari possent. Præterea ad vitandos tot litium anfractus,& controuersiarum,quæ ex aliarum legum discrepantia,ac varijs, & detortis interpretationibus quotidie oriri solent; persancta appendice sanxit, vt in his,quæ dubia essent,neque huiusmodi institutis decisa, iudices,non ad alias scriptas leges,sed ad arbitrium boni viri confugerent. Adeò is summus Princeps,nullo armorum strepitu, sed inter arma,legibus scriptis,iudicijsque constitutis, Aragonenses gloriosissimè subegit. Nam antea, patrijs dumtaxàt moribus,institutisq; ciuilibus maiorum,facinorúmque vsitatis exemplis, ijsque per manus traditis,vsi fuerant:ideóque sępè,quod iustum erat ignorantes, ius cum iniuria confundebant. Quæ postquam expediuit Rex,atq; vt rata diuulgari fecit. Interea nonnihil otij;& à negotijs Reipub.& à bel-

à bellicis nactus,ad domestica,Iolante procurante,conuersus,Regna sua denuo liberis diuidere decreuit: certissimè sciens nullo posse arctiori vinculo, tam à maioribus accepta, quàm à se parta Regna,integra,ne dilaberentur,retineri,quàm constabilita liberorum interse concordia. Quamobrem,vt Imperij fines singulis cõstitueret,Regna per designata oppida,tum pagos,montes, & saltus partitus est. Quæ partitio,quoniam à Hieronymo Surita in suis tum annalibus Hispanis, tum Indicibus Latinis, speciatim & accuratè perscripta est,eam hic ad verbum subijciendam duximus. Iacobus ex Iolante secunda vxore,quattuor filios susceperat, Petrum,Iacobum,Ferdinandum,& Sanctium:filias totidem,Iolantem,Constãtiam,Sanctiam,& Mariam. Valentię ad xiiij. Kalen. Februarij, Alfonsum Aragonij Regni instituit heredem, & ab Oriente Sole in Occidentem,Cinga flumine,Farizam vsque;& à Septentrionibus, diuæ Christinæ summi Pyrinæi saltu:in Meridiem, ad Aluetosæ fluuium,finibus circunscribit. Cataloniam,adiuncta Ripagurtia terra, & his oppidis,quæ trans Cingam amnem debellata fuerant: & Balearicum,Insularumque adiacẽtium Regnum, Petro filio attribuit; Iacobum Valentini Regni;& Ferdinandum Ruscinonensis Comitatus,Confluentiæ, Ceretaniæ, Mompellerij ciuitatis, atque ditionis,Castelnoui,Arcislatensis,Frontinianæ,Omeladesij territorij,& iurium Melgoriensis,Pailiani,Lupiniani Carcasonensis,Thermitani,Rodensis,Fenoliadensis,Gaualdani,& Comitatus Amilianensis,hæredes scribit. Sanctium sacris initiandum Ecclesiæ dicat. Secundos hæredes substituit,neque in hæreditatis partem filiæ ab eo vocantur. Sed ex Iolante filia nepotes substituuntur; modò Regni Castellę successor,Aragoniæ Regni hæreditatem non adeat: & is qui Regnum adeptus sit,Castellæ Regi subijci non possit. Hæc ille. Ex qua Regnorum diuisione maiores consequutæ fuerunt inter Alfonsum & Regem discordiæ,ac dissensiones:non tam ob discriminatos à Regno Ilerdenses, quàm ob interceptam vniuersorum hęreditatem:quam Alfonsus,cùm esset natu maximus, spe iam deuorauerat. Qua caussa idem,cũ Petro Portugalensi, ac proceribus suæ factionis,armorum subsidia à Rege Castellę poscere, atque ciuitates,& oppida Regni commouere tentauit, obijciens ad tuendum

ſui Principatus,atque Regni ius,in Regem,vel parentem,conſpirari poſſe. Verùm Rex,qui prudentia & magnanimitate cunctos ſuperabat,machinas,& noua contra ſe conſilia,ſua conſpicienda, ac decoris,ſplendorisque plena præſentia,perinde vt Sol nebulas,diſsipabat;ſuaque ſuaui affabilitate,auerſos animos,aut vrebat,aut mirè ad ſe pelliciebat.Quanquã in eum neque præſentem,neq. abſentẽ,quicquam apertè vnquam auſus eſt moliri Alfonſus. Interim perlatum fuit ad Regem,Rodericum Lizanam,quem Valentini præſidij præfectum,atque totius Regni Vicarium reliquerat, cum quinque cohortibus,& vnà Almugauarum, quos in præſidio Regni Rex dimiſerat,excurſiones feciſſe in eas Regni partes,& oppida,quibuſcum neque pactæ induciæ fuerant,neque ad Setabitanos ſpectabant;ſed ad eos potiſsimum,qui hoſtiliter bellum in Chriſtianos mouebãt. Vnde excurſione facta,dum in vrbem cum ampla reuertuntur prędа,atque collem quendam,quà in Albaidenſem conuallem eſt iter, non longè à Setabi pertranſeunt,vicini ſarraceni Oleariæ vallis, quæ cum Albaidenſi committitur,vnà cum electo Setabitano equitatu, in eos impetum facientes, ſauciato Almugauare, alijsque fugatis, prędam è manibus diripuerunt. De qua re litteris Lizanæ factus Rex certior,lętari viſus eſt;eò quòd rupto à Setabitano pręfecto fœdere,legitima ſeſe cauſſa obtulerit,ad obſidendam denuò,atq. omnino oppugnandam Setabim.Quare præmonitis proceribus,quos ſibi fidiſsimos habebat,eiſque Regnum commendans, ac rurſum ſumptis alijs ſecum, qui ſecretò Alfonſum ſequebantur, inprimis Ferdinando patruo, præcipuò illius fautore, vt factionem diuideret,in Valentinos ſe contulit, atque in itinere Saguntum ſeſe ei dedidit,quod oppidũ ingreſſus,illius Theatrum,ác vetuſta ſepulchra, cum veſtigijs Hippodromorum vehementer admiratus;audito etiam antiquorum ciuium excidio miſerabili, vix ſe continere potuit,quin eis illachrymatus fuerit. Sequenti verò die, abijt Valentiam,ibique Regio more exceptus; atque à præfecto factus omniũ certior,quinque peditum cohortibus,cum equitibus centum,ac totidem ſe poſtea ſequi iuſsis, Setabim profectus eſt. Sed dum eſſet Algezirę,quę paulò ante capta fuerat, miſit ad illius pręfectum, vt continuò,fide data,veniret ad ſe. Quo veniente,petijt,vt oppidum

cum

cum vtraque arce, nulla pacta conditione, sibi traderet, præfixo ei octo dierum termino; alioqui se flamma & ferro omnia ad ciuiũ vsque internecionem vastaturum. Abeunte præfecto, Rex etiam cum Regina, Ferdinando, & proceribus, cum nonnullis equitum, atque peditum cohortibus, Castulonem oppidum antea sibi à Setabitanis traditum, abijt. Quò protinus venêre legati à præfecto, per quos se ille excusauit; inquiens, non tanti fuisse excursionem in Licianam factam, vt ob eam esset ad deditionem compellendus. Procurante Rege, vt iuri, ac iudicio Ferdinandi staretur, legati, recusato iudice, abierunt. Miratus Rex illorum indies accrescentes spiritus, & insolentiam, ab exploratoribus didicit, in caussa esse Castellanos, qui ab Alfonso eorum Principe, apud Murcienses cum exercitu agente, missi quotidie, secretò intrabant Setabim, ac præfectũ, Alfonsi nomine, ad deditionem sollicitabant; data fide, se illicò ventūros ad oppidum ab obsidione liberandum. Id quod reipsa comprobatum fuit. Nam erumpentibus Setabitanis equitibus, ac parua prælia cum nostris committentibus, captus ex illis fuit à Petro Loberano Aragonensi nobili miles quidam cognitus Christianus, & Castellanus, atque in castra ad Regem deductus. Qui tortus fassus est, se esse Christianum, ac fratrem Antistitis Conchensis: venisseque sæpè Setabim ab Alfonso Murciâ missum, mercatorem se simulantem tentorij barbarici magni precij, ibi confecti; vt ea simulata occasione cum præfecto ageret, adfuturam ei defensionem Alfonsi contra Aragonenses promittens; modò Setabis Alfonso traderetur. Quo audito, statim damnatus est, ac morte multatus; propterea quod Rex, pridie eius diei, quo captus ille fuit, præcone edixerit, capitis pœnam interminatus; ne quispiam Christianus, inscio Rege, Setabim intraret, néve congressum, aut sermones cum Setabitanis haberet: secus facientes, caperentur, & ad Regem deducerentur, eandem pœnam subituri. Per id temporis oppidum Enguera ditionis Setabitanæ, sponte sese dedidit cohorti militum ab Alfonso missæ ad Setabitanos. Id omnium grauissimum Regi fuit; generum suum eò insolentiæ processisse, vt se præsente, & obsidente Setabim, oppida, quę eius essent ditionis, occuparet. Quapropter missi equites fuerunt cum bona parte peditum, vt excursiones in

Engue-

Engueranos facerent:iamque in insidijs locati,decem & septem ex illis oppido exeuntes ceperūt: statimque Rex affuit, atque oppidanos per legatos hortatus est,vt se illicò dederent: quibus renuentibus,atque Alfonsi auxilio fretis,conuitiaque in Regem iactātibus, iratus Rex,in eorum conspectu, ex arboribus suspendi iussit paulò ante captos ex eis: se simili supplicio ipsos affecturum comminatus;quoad oppidum desertum,ac solo esset æquatum.Quæ cùm Alfonso nota fuere, misit legatos ad Regē, rogatùm, vt colloquio interse agerent:se enim huius rei gratia venturum Algeziram. Quibus respondit Rex,se, nequaquam cum illo conuenturum vsquam, quin prius damna,quæ sibi intulisset,compensaret. At Rex interim cum equite suî amicissimo,ordinis Calatrauæ,qui Vilienam,& Saxium, pro Alfonso in præsidio habebat,egit, vt conseruatis oppidis,saltim castella sibi traderet,atque Aragonensium præsidia in eis poneret; quibus ille consensit. Quare misso equitatu,non solùm castella,antequam subueniret Alfonsus,occupauit:sed obiter,eadem opera,Capdetanos,& Bugarram,oppida sarracenorum,quæ ditionis Castellanorum erant, ex improuiso cepit. Quo nuncio obstupescens Alfonsus,denuò legatos misit ad Regem,ne grauaretur,vt medio in itinere, inter Almiziram,vbi Rex castra posuerat,& Capdetanos,vbi Alfonsus tētoria fixerat,in colloquium venire : annuit Rex; eòque processit cum Regina,comitantibus Guillermo Moncada,& Hospitalis ordinis Promagistro , Simone Perezio Arenosio,Carrocio,alijsque non paucis equitibus. Cū Alfonso autem venère Magister Templariorum, & Vclensis,Lopezius Pharensis,dominus Vizcaię,alijque proceres Castellæ,& Galletiæ. Postquam conuenère,atque in campo,præter pręcipuum negotium,nullum colloquuti fuere,Alfonsus Reginam socrū visurus, in Regia castra se cōtulit;quæ in ipso Almiziræ egressu posita erāt: procurante verò Alfonso,vt in Regium tabernaculum,quod ipsi fuerat apparatū, Iacobus migraret,in suum maluit:quod illicò prope Regium fixit. Vbi magna cum lætitia,diem cum nocte traduxerūt; tametsi in cōuitia protinus illa versa fuerit.Nam sequenti die, Vclēsis,& Lopezius tabernaculum Regis ingressi,ab eo petierunt, vt Setabim oppidum cum eius ditione,Alfonso traderet:quandoquidem nulla nuper debella

ti Va-

ti Valentini Regni oppida, filiæ Alfonso nuptæ, in partem dotis cõstitueret, quamuis se ille constituturum promiserat. Quod Rex cũ risu excipiens; atque obiectum commẽtum promissionis, illorum potius sophismati (si forte audita promissione hæreret ipse) quàm quòd ita sentirent, attribuens: Reginæ, atque procerum consilio, illis respondit: Alfonso renuntiate; curam à se omnem abijciat Setabis, eiusque ditionis obtinendæ; cùm longè sit, atque ab Aragonẽsium Regum consuetudine alienum, ad Regias collocandas filias, quicquam dotis nomine adiungere: quo magis à vero abest, me filiæ oppida dote dixisse. Neque enim ipse cum Leonora eius amita quicquam dotis nomine accepi, tantùm ergo abest, vt Setabim, quæ expugnationis iure ad me pertinet, pro debitione dotis ei, aut alia de caussa, cuiquam hominum tradam. Instantibus denuò Legatis, atque cum precibus minas quoque iactantibus: tandem Regi palàm dixerunt, præstare quidem oppidum ab ipso Alfonsum, quã ab illius præfecto (quod certum atq; in manu erat) accipere. Ad quę Rex subiratus, multò sibi certius esse, respondit, neque Alfonsum capturum oppidum; neque præfectum ei tradere ausurum; neque quẽquam nisi se ianitore illud vnquam ingressurum. Quo dicto ne ira magis exardesceret, procaci, insolentique Legatorum proteruia commotus, eos dimisit, animo quamprimùm inde, insalutato Alfonso, excedendi. Sed ijsdem Legatis cum Regina denuò rem pertractantibus, in eam pactionem ventum est, vt staretur antiquæ finium vtriusque Regni diuisioni, atque Murciense Alfonso, Valentinum Iacobo cederet. Vtque Viliena, & Saxium, Capdetes, & Mugarra oppida, à Rege capta, Alfonso restituerẽtur. Rursum Enguera, & Moxentium Setabitanæ ditionis oppida, quę se Alfonso dedęrant, Regi traderentur. Itaque confirmata pactione, atque pacatis animis, post multos amplexus, suum vnusquisque arripuit inde iter, Rexque tertio Setabim obsidere statuit; accitis vndique è Valentia, & toto Regno pręsidiarijs militibus, atque machinis, vt oppugnationi extrema opera nauaretur. Quę tanto fuit studio & contentione militum, spe prędę, inita, vt die noctéque oppidum circunsiderent, & comparentem quemuis in muro, aut turribus, sagittis configerent; atque aditu oppidi cunctos prohiberent. Ex quo oppidani

consternati animo, de deditione interse egerunt: vidensque præfectus oppidum, etsi muro, milite, & armis vndique munitum; tamen duorum mensium obsidione tolerata, commeatu & cibarijs consumptis, fame opprimi; quin & deserente Alfonso, subsidij spem omnem tolli; Simonem Tobiam nobilem Aragonensem sibi notum, qui illum iamdiu ad deditionem adhortabatur, ac benignitatem Regis populo fore vtilem promittebat, ad colloquium admisit. Iamque factione pacta, Præfectus oppidum cum arce minori, in bienniũ retenta maiore, ac vita & re saluis, necnon facultate manendi oppidanis in secta Algeziranis permissa, se dediturum promisit: ac modò Montesæ, & Valladæ, propinquæ arces, sibi concederentur. Quæ pacta Rex audiens, ac cum Regina & proceribus communicans, visa sunt omnibus digna, quæ non respuerentur; ne tam insignis oppidi possessio amplius differretur. Itaque Rex & Regina, cum liberis & exercitu Setabim ouantes ingressi sunt: statimque Rex captam arcem muniri iussit, eique Tobiam præfecit, cuius opera & industria eo fuit potitus oppido, structura & natura loci, vt diximus, munitissimo, necnon priscis temporibus, propter bellicosissimam eius gentem fama noto. Sequenti die Rex cum Regina, & vniuersis proceribus in magnam, atque profanam Mahometanam ædem ascenderunt: qua expiata ab Oscensi Episcopo (vacabat enim tum Valentina Sedes Antistite, vt dicemus) & altari in ea constructo, sacrum ibi solenne celebratum est, atque à Rege, & omnibus, immortales Christo & Virgini matri gratiæ actæ, de tã felici successu rerũ, & incremẽto Christianæ Religionis. Deinde curante Rege, vt ædes dirueretur, atq. illius loco templum erigeretur, lustrata tamen illa, atque inuenta perampla, & sumptuosa, quin & tecto & parietibus, emblemmatis ac vermiculato opere mirè contexta, rogatus Rex fuit à Regina, atque ab Episcopo & proceribus, vt templum esset, neque dirueretur: propterea maximè, quòd oppidanorum facultates, tot obsidionibus, atque diutino bello conflictatæ, vix reparandis tunc publicis ruinis sufficerent: tantùm abesset, vt nouo exædificando templo suppeteret. Quod Regi placuit, sicque expiata ædes illa, consecrata fuit, atque Virgini Matri nuncupata. Quo tempore Arnaldus Peralta Episcopus Valentinus ad

Cæsar-

Cæsaraugustanum Episcopatum euectus fuit, simulque Valentino designatus Andreas Albalatus instituti Dominicanorum, Petri Albalatij Tarraconensis Archiepiscopi frater germanus: nam dissidente Canonicorum Valentinorum collegio, atque diuersa sequente, dum agitur de electione, Pontificis Maximi concessu, Archiepiscopi Tarraconensis, & Archidiaconi & præcentoris Ecclesiæ Valentinæ, in Arnaldi locum suffectus fuit. Qui summæ religionis Antistes, iuuantibus Canonicis, cœnobium Cartusiensium monachorum in agro Valentino construendum curauit, cui Portæ Cœli nomen est inditum, decimo ab vrbe milliario, in loco cõtemplationi diuinorum aptissimo situm, à septentrione & occasu altissimis septum montibus, ab ortu verò, & meridie apertum, vt per æquatam agri planitiem pulcherrimus eius esset ad vrbem mare vsq. prospectus. Iam verò Setabi capta, subindeque tota Contestanorum regione, quæ tertia est Regni pars, subacta, Rex Alfonsi filij molitionibus instigatus, Cæsaraugustam contendit; atque, vt tot obortis Alfonsi querimonijs, & controuersijs super diuisione Regnorum satisfaceret, generales conuentus Aragonensium, & Catalanorum Alcanitij egit. Quò conuenientibus cunctis Regnorum proceribus, ac Ecclesiarum Antistitibus haud grauatus est Rex æquali iudicio cum Alfonso contendere. Verùm illo absente, querelis à Rege, & à Legatis Alfonsi propositis, auditisque, Iudices, qui de controuersijs omnibus sententiam ferrent, à conuentu constituti fuere, Petrus Albalatus Antistes Tarraconensis, ac Oscensis, Ilerdensis, & Barcinonensis Episcopi; tum & Templarius Promagister Ampostæ præfectus, & Emporitanus Comes, alijque septem principes Aragoniæ & Cataloniæ viri; necnon Legati duodecim ciuitatum, quorum deliberationi ac iudicio Rex stare voluit. Quòd si horum iudicium Alfonsus, & Petrus Portugalensis sequi recusarent, se deliberationi summi Romani Pontif. obtemperaturum spopondit: modò tam fœda dissidia sedarentur. Quare ex eis iudicibus protinus missi nonnulli fuerunt ad Alfonsum, & Petrum Hispali tum agentes: qui audita legatione, iurisiurandi religione adacti, polliciti fuere, se iudicum selectorum sententiæ parituros: non dubitantes fore, vt & regnandi ius, & successionis spes,

Alfonſo reſeruarentur. Interim Regi, ac Iolanti Reginæ multi ex proceribus Aragonenſibus, ex Catalanis verò omnes, ſe aduerſus Alfonſum adiunxerunt; quorum pręcipui fuerunt Guillermus, & Petrus Moncadæ, Petrus Cornelius, Guillermus Entenſa, Garcias Romæus, Simon Focius, Simon Perezius Arenoſius, Sanctius Antilonius, & Petrus Martinus Luna; qui cum pleriſque alijs iureiurando polliciti ſunt, ſe vitam, remque omnem pro Regis & Reginæ ſalute, pro filijs, proq. regio ſtatu impenſuros. Quibus Rex gratias egit, ſeq. aliquando illos remuneraturũ promiſit. Itaque, cumprimũ Rex Legatos Hiſpali reuerti, atque Alfonſum & Petrum iudicum ſelectorum ſententiæ parituros intellexit, continuò proceribus, ac quibuſcunque alijs, qui Alfonſi partes ſequebantur, publica fide data, ad ſe venire permiſit, ipſiſque erepta bona reſtitui iuſsit, ac inducias cum eis pactus eſt, vt liberè iudicum ſententiam quiſque audiret. Legatis igitur in conſilium reuerſis, atque Petri & Alfonſi tabellis expoſitis, iudices de controuerſijs ſic pronunciarunt. Vti paternæ voluntati filius parêret: vt pater filium Regni Aragonij, & Valentini procurationi præficeret, reſeruato Cataloniæ Principatu Petro ex Iolante primonato: vtquè Portugalenſi campus Tarraconenſis, & Ebuſus Inſula, aliaque bona reſtituerentur; exceptis Morella, Segorbio, Sagunto, Almenara, & Caſtulone, cis Valentiam: quæ oppida, & arces iudicibus traderentur, quoad omnis cõtrouerſia finiretur; proptereaquòd his arcibus, & pręſidijs munitus Portugalenſis bellum Regi contra ius fasque intulerat. Demũ, vt Rodericus Martinus Portugalenſis ex ſorore nepos cuſtodia liberaretur. His conſtitutis, Rex conuentum dimiſit; venitque Cęſarauguſtam, vbi Gothorium oppidum cũ arce, Iacobo Balearici Regis Abohitis filio, qui antea, vt diximus, Chriſto nomen dederat, ac eius poſteris, iure hæreditario donauit. Deinde confirmatis ſuorum animis, ex quibus, induſtria Alfonſi, non admodum multos Cęſarauguſtæ obtinebat, in Cataloniam ſe contulit; Regina quoquouerſum comite, atque continuò pro communibus liberis Regem ſollicitante, vt de excipiendo Petro Catalani, quod cœperant, perficerent. Nam ex filijs Iolantis Ferdinandus natu minor obierat; ideoque noua erat Regnorum diuiſione opus inter ſuperſtites. Conuentus igitur

Cata-

Catalanis Barcinone Rex indixit, in quibus Regna partitus fuit, Petro Cataloniam à Cinga ad Salsulas, eisdem finibus, quibus illa Pyrenæis montibus, Arana Valle, & interno mari continetur, attribuit; eiusque vsufructu sibi reseruato, in possessionem illum immisit; ac protinus Barcino, aliæque Cataloniæ ciuitates, per Legatos solenni iureiurando addictæ fuerunt. Simili iureiurando proceres, atque Barones, eiusmodi Regni assignationem substitutionemque, qua, Petro decedente sine liberis, Iacobum alterum ex Iolante filium, hæredem & successorem substituebat, tenendam & obseruandam, Petroque omnem obedientiam præstandam, præsente Rege, promiserunt. Verùm neque defuerunt, qui Regem quodammodò crudelitatis, atque perfidiæ arguerent, propter hanc Petro factam assignationem tanto cum detrimento Alfonsi, quem Rex antea vniuersorum hæredem, atque ad omnia Regna successorem legitimum declarauerat; cuique Regna ipsa, & ciuitates in signum obedientiæ, fidem antea dederant: eoque grauius, quòd Petro decedente sine liberis, non Alfonsum, sed alterum ex secunda vxore filium illius hæredem & successorem substituebat. Verùm enimuerò, neque sua legitima excusatione vacat, noua Regnorum à Rege facta diuisio; neque omnino crudeliter, & perfidè cum Alfonso actum putandum est, quòd relicto illi Aragonio Regno duntaxàt, à cæteris fuerit exclusus. Quin potius videtur redarguendus Alfonsus, vt ingratus, atque impietatis, & maiestatis damnandus; si profectò meminerimus, ex diuortio Regis cum Leonora Alfonsi matre facto, & à delegatis à sede Apostolica Iudicibus comprobato, quàm facilis, atque honesta fuisset Alfonsi ab vniuersa hæreditate depulsio; sed rursum quàm libera, ingenuaque Regis, ac nullo iure coacta Alfonsi ad Regnum vocatio: cùm neque naturæ, neque legibus, neque rationi etiam consentaneum esset, vt qui ex legitima & iusta vxore nati erant liberi, ei, qui ex dubia, incerta atque publico diuortio seiuncta, procreatus erat, in hęreditate succumberent: cùm eam potius ipsi contra ius sibi ablatam potuissent iure repetere; ac non ex alijs tantummodò Regnis, sed ex Aragonio etiam illum expellere. Vnde cum neque se, neque bona sua nosset Alfonsus, sed nimia regnandi

cupiditate accensus; & exhæredari fratres procurasset; & à paterna se destitui gratia, & amore neglexisset; neque omnibus potitus Regnis fuit vnquam; neque Aragonio diutius; quoniam ferè cœlebs, & sine liberis, in ipso flore iuuentutis, è vita, vt dicemus, discessit. Præterea Rex alteram subiunxit assignationem; quam fecit Iacobo alteri filio, Regni Balearici, ac Ebusi Insulę; quin vrbis etiam, ac vniuersi territorij Mompelleriensis: necnon alteram, qua eidem Iacobo Regnum Valentinum cum omnibus Castellis concessit, eosdemque Regni proceres, & arcium præfectos similiter ad præstandam illi obedientiam iuramento adegit. Quapropter actis gratijs proceribus, atque ciuitatibus, conuentum dimisit.

Interea Rex adhuc Iolante viua denuò diuexari cœpit à Teresia Vidauria; cuius, vt lib. 10. ostendimus, matrimonij caussa ad Romanum Pontificem delata, & in ius vocato Rege, lis contestata fuerat. Quæ mansit quidem integra; proptereaquòd nulla pro Teresia firma & grauia testimonia dicerentur, donec recurrens ipsa ad Episcopum Gerundensem, quem matrimonij conscium esse sciebat, ab eo obtinuit, vt clam per schedulam ille testimonium ad Pontificem mitteret; quo dicto, matrimonium Teresiæ reuiuiscere, paulatimque diuulgari cœpit. De qua re litteris suorum factus certior Iacobus, maxime verò de Pontificis animo in Teresiam propenso, tanta fuit ira succensus, suspicatus id non alio, quàm Gerundensis testimonio, cui soli confitens enunciauerat, fuisse patefactum; vt protinus, non tam pro iniuriosa perfidia, quàm pro violato sacro confessionis mysterio, Episcopum ad se accersi iusserit, cui Regiam ingresso, atque in conclaue admisso; subito, vt fama fuit, à cubicularijs, à quibus fuerat comprehensus, lingua excissa fuit, indeque Gerundam remissus. Quod facinus sacrilegum, & atrocissimum, vt primùm intellexit Pontifex, Regi diras omnes, & execrationes obnunciare; atque vniuersa eius Regna Ecclesiastico supponi interdicto fecit: neq; vllas excusationis causas à Rege propositas admisit; donec Andream Albalatum Episcopũ Valentinum, Legatum Rex misit ad Pontificem, cũ litteris summissionis, & obsecrationis plenis; quibus suam ille culpam agnosces, nõ solùm liberationem ab ea, sed etiam errati veniam cum lachrymis depre-

deprecabatur. Qua legatione audita, continuò Pontifex humilibus Regis votis annuens, Legatos duos, Episcopum Camerinensem, & quendam magni nominis monachū Desiderium, Pœnitētiariū, vt vocāt, Apostolicum Ilerdam misit, amplissima potestate data, tum Regem à crimine expiandi, tum iusta quoque pœna mulctandi. Quare præsentibus Tarraconensi Archiepiscopo, & Cæsaraugustano, Vrgelitano, Oscensi, & Elnensi Episcopis, alijsque Abbatibus, & proceribus vtriusque Regni, cum promiscua populi multitudine, Rex de crimine & flagitio sacrilego in Gerundensem commisso acerbissimè, atque ex animo dolens, illudque publicè confitens, & ex tradita formula detestans, à Legatis plenissimè absolutus fuit: modò cœnobium Benefacianum in montanis Dertosani agri situm locis, quod ante annos quattuordecim, post captam Morellam, in honorem sacratissimæ Virginis inchoarat, sumptuosissimè exędificaret, & perficeret: illudque dote ducentarum marcharum, vt dicebant, argenti, in annuos redditus locupletaret, & ornaret. Quin Hospitali etiam ac Xenodochio beati Vincentij extra muros Valentiæ pòsito, quod capta vrbe ab eo erigi incœperat, sustentandis pauperibus & peregrinis, sexcentas argenti marchas quotannis in perpetuum erogaret; cum certo sacerdotum numero ibidem instituto, qui & diuina curarent, & pauperibus assisterent. Demum vnum sacerdotem presbyterum in Ecclesia Gerundensi constitueret, qui similiter diuinis officijs interesset, continueque Dominum pro Rege deprecaretur. Diploma verò absolutionis datum fuit Lugduni x. Kalendas Octobris, anni M.cc.xlvj. Pontificatus Innocentij Papæ IIII. anno 4. qui tum agebat Lugduni, atque pridie Lugdunensi Concilio generali præerat. Absolutus verò Rex fuit à Legatis, Ilerdæ, decimo quarto kalendas Nouembris eiusdem anni. Id enim significant Epistolæ duæ Regis ad Pontificem; quarum alteram dedit per Legatum Valentinum Episcopum: alteram gratiarum actionis plenam misit ad eundem, impetrata venia. Harum Latinè conscriptarum exemplar vnà cum tota absolutionis serie, ex ipso Benefaciani cœnobij archiuio fideliter translatum, perlegimus. Quę eo quidem fusius hic explananda duximus, vt tam sparso, alioqui vulgi rumori de

commiſſo Regis in Gerundenſem crimine occurremus; demonſtrata; tum occaſione ad illud patrandum oblata, tum abſolutione à Pontifice obtenta, tum demum ſatisfactione publica à Rege expleta; ne tacita expiatione criminis, iniuſta Regi nota ad ignominiam perpetuam inueteraſceret: ſed cum Dauide Rege perſancto, qui grauiora fortè commiſerat, ac quia pęnituit; & veniam à Deo conſequutus eſt; & in illius gratiam, populique famam reſtitutus: ſic etiam Iacobus alioqui Rex optimus, & pius, quemque ſui facti maxime pœnituerat; non ſolùm abſolui ab illo meruit, ſed miſerante Domino; & eidem reconciliari obtinuit; & bonum nomen, quod tantis ſuis rebus geſtis aſſecutus eſt, perpetuæ poſteritati propagauit. Cæterùm quòd ad Tereſiam attinet, nihil amplius eandem, Iolante viua, commolitam fuiſſe comperimus, ac neque eius ex Rege filios Iacobum & Petrum cum alijs ex Iolante fratribus, conſuetudinem vllam habuiſſe legimus: donec mortua Iolante denuò, quæ in cauſſa acta fuerint, decimo nono libro oſtendemus. Quanquam Iolans paucos poſt annos, cùm eſſet Barcinone, atque ad Regem tum Valentiæ agentem proficiſci pararet, lenta quadam febricula correpta à medicis fuit prohibita, ne ſe viæ daret: ſed ingraueſcente morbo, cùm adhuc media ætatate eſſet; de eius tamen vita fuit deſperari cœptum: quòd ea tot fracta laboribus; tot exhauſta partubus; tot denique animi angoribus confecta, ob diſsipatos præſertim de proſperis apud Pontificem Tereſiæ conatibus rumores, ac etiam ſibi perſuaſum, non defuturam Petro; & Iacobo filijs magnam rerum perturbationem, mœſta ſemper eſſet, atque acerbam ſibi vitam putaret. Itaque obſignato Oſcę teſtamento, quo Petro, Iacobo, & Sanctio filijs Comitatum Poſaniæ in Vngaria; Regi fratri commendatum, legarat:, pio tandem; atque ęquiſsimo animo, ſe totam Deo, Virginique matri commendans; è vita ceſsit; magno ſanè ſui deſiderio relicto: quòd ea quidem ſanctiſsima, prudentiſsimaque fœmina, multis, excellentiſsimiſque virtutibus ornata fuerit. QuamRex ex animi ſui ſententia vxorem habuit chariſsimam, & fœcundiſſimam: ac non modò ſobolis, verùm omnium etiam conſiliorum, laborumque participem & ſociam. Vtpotè quæ ipſum bello paceq.

ſemper

ſemper ſecuta fuerit; & quam, neque continuæ grauiditates, neque frequentes partus (nouem enim edidit annis quindecim) impedierint, quominus quandoque in tabernaculis, interque armorum ſtrepitum pareret: ideoque perdigna, quæ à Rege tenerè redamaretur, & filios videret, tot, tantisque Regnis decoratos. Vnde à mœſta, atque pullata ciuitate, in quam illa ſemper officioſa fuerat, perhonorificè, Regioque more, iuſta ei facta fuere; atque ad Vallem bonam, quò ipſa voluerat (cœnobium id eſt ſacrarum virginum ordinis Ciſtercienſium in Catalonia) cum magna funeris pompa lata fuit, atque ibidem humata: cuius obitum Rex tulit, vt par erat, quam acerbiſsimè; ac denuò iuſta ei Valentiæ fieri curauit; multisque diebus triſtis, ac lachrymabundus fuit. Iam verò idem Valentiæ agens, cùm in eo totus eſſet, vt ſuſceptam tot ante annis expeditionem Valentinam ad finem perduceret; ac pauca quædam vltra Sucronem oppida expugnanda eſſent; duo ad eum ſarraceni venerunt ex oppido Biario, quod in extremis Regni finibus verſus Murcienſes ſitum eſt, atque arce inprimis munita protectum. Ij ex primatibus oppidi ſe eſſe profeſsi ſunt, atque cognatione, affinibus, & familia potentes, vt mediam ferè partem oppidi comprehenderent; eſſeque in ea ſententia oppidanos ſignificarunt, vt oppidum cùm nullus eſſet, neque ex Valentinis, neque ex Murcienſibus, qui defenderet, Regi tradere vellēt: freti iiſdem conditionibus, quibus Setabitanos, Regem illos admiſſurum. Sed facta prius fide, vera eſſe, quæ de ſe illi prædicarant, Rex illicò Setabim cùm magna manu peditum profectus eſt; indeque ſumpto equitatu, Biarianis ſe poſtridie in oppidum venturum, per alterum eorum, qui ad ſe venerant, nunciari fecit; retento altero, tanquam obſide, ac futuro etiam itineris duce. Vbi verò in conſpectum oppidi Rex venit, oppidanos permultos in armis eſſe, atque ad dimicandum, potius quàm ad pacatè excipiendum, paratos inuenit. Tum Rex Sarracenum ad eos permiſit ire; at illi intentis in eum haſtis, Regios appropinquare prohibebant. Admiratus Rex, ſuamque fuiſſe deceptam expectationem ratus, caſtra in itinere Moxentij oppidi, citra fluuium poni iuſsit; ibique ſe ille triduo ſarracenos expectans conti-

nuit. Vbi verò eos frustrà prestolatur, collustrari omnia circum oppidum loca iubet, atque in collem quendam oppido propinquum, qui arci imminet, interiecta conualle, castra mutauit; eaq. vallo circummuniri fecit; animo non abscedēdi inde, nisi capta arce, atque diruto oppido; ad idq. reliquum equitatum ab vrbe eò venire iussit; proptereaquòd ex paucis interim commissis prælijs cum oppidanis intellexit, strenuos sexcētos equites inueniri inter eos, qui fortissimè dimicarent. Quo tempore rigente bruma, atque frigore sęuiente, inopportuna erat in monte castrorum collocatio: ideoque Rex breui oppidanos oppugnare statuit, adhibitis machinis in eā partem collis, quæ arci è regione imminet; quin & vniuersum equitatum media in conualle spaciari iussit, vt præsidio esset peditibus in montem, vbi arx posita erat, secretò ascendentibus; scilicet vt & debiliora arcis loca explorarent, & rimas, quas machinæ, & balistæ facerent, inspicerent; irruptionemque, si qua fieri posset, tentarent: ac etiam vt è summo iugo oppidum, eiusque, ad oppugnandum, aptiora loca deligerent. Noctū igitur de tertia vigilia, emisso equitatu, vno simul tempore, à machinis, atque à peditibus cœpta est oppugnatio. Verùm vt primum audita tormenta, & machinæ fuere, tam repentina fuit oppidanorum equitum in nostros irruptio, vt turbatis equitibus, necesse fuerit plerosque sauciatos, sese recipere, peditesque interim, qui in montem ascenderant, dubia adhuc luce, cognito periculo, dilabi, & per diuersa loca in castra reuerti. Sed iterum ac sæpe, contendente Rege, atque continuis eiusmodi irruptionibus oppidanos vexāte, neque permittente eos pecuaria, & apiaria, quibus maximè viuunt, exercere, factio, quæ sarracenos ad Regem miserat, prædicata eius clementia, & liberalitate erga Setabitanos, ausa est deditionem populo suadere. Quo annuente, prefectus arcis non parùm conquassatæ, eosdem illos sarracenos ad Regem remisit, vt dicerent, Biarienses cum eorum oppido sese ei dedituros, si iisdem, quibus Setabitanos conditionibus, reciperet. Placuit Regi conditio, eamque ratam se habiturū promisit; ac protinus oppidum, cum magno omniū applausu, ingressus est: quo potitus, oppugnationi Regni finem imposuit. Ac proptereaquòd illud extremum Regni esset, & proximum Murciensibus; refectam arcē

Chri-

Christianorum præsidio firmauit, in qua ascendens, mirè delectatus fuit apertissimo, latissimoque camporũ beneculturum prospectu, sese versus Murcienses extendente: multoq; magis gustato suauissimo liquore mellis, cuius vberrima est in eo oppido copia, eaq. ob illius excellentiam, existimatio, vt Romanis etiam notum olim, magnique habitum mel fuerit. Albescit enim illud vsqueadeò, atq. in vrceis frigore quasi concrescens sic cogitur, vt saccharum non modò colore, & sapore mirè referat; sed vt illud tanquàm glarea dispergatur: nec dubito fuisse olim oppidum ab ipsis Romanis Apiarium, ab apibus mellis conditricibus vocatum, sed inuertente vulgo, nuncupatum Biarium. Regi igitur inde Valentiam reuertenti traditum fuit oppidum in itinere, Castallia dictũ, munitissimum illud, satisque bellicosa gente defensum, atque iuuandis Biariensibus necessarium; tametsi ipsum quidem, non iure belli, sed dono Arenosij generi, & heredis Abuzethij, cuius fuerat oppidũ, venit in potestatem Regis: quod quia propinquum Murciensibus, atque in eo Regia necesse erat collocare præsidia; data sunt Abuzethio oppidula Chestium, & Villamartiana, vrbi propinqua, Castallia autem Regi cessit. Demum cumprimùm reliqui totius Regni sarraceni, qui debellati non fuerant, intellexere Regem, & Setabi, & Biario esse potitum, illicò, se, suaque oppida, & arces, à Sucrone vsque ad Murcienses sita, similibus pactionibus; illi tradiderũt: atque in hunc modum vniuersa Valentini Regni expugnatio gloriosa sapientissimi Regis constantia, & armis, fœlicissimè confecta fuit; tribus cum ipso Regno subactis Regionibus: Contestanorum, vt diximus, vltra Sucronem, vsque ad Murcienses. Aedetanorũ citra Sucronem, ad flumen vsque Idubedam. Ilergaonum verò, ab ipso Idubeda vsque ad Catalonię limites.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER XV.

QVO tempore, Valentino confecto bello, Rex se se in vrbem ad ea, quę pacis essent, reuocarat, vt illius augescentis indies amplificationi operam daret, allatus est ei nuncius è Castella, Regem Ferdinandum III. post deuictam, suoque Regno adiunctam maiorem Bęticę Prouincię partem, Hispali febri correptum obijsse. Quo nuncio tam grauiter, acerbeque affectus fuit, vt sese illico in interius conclaue abdiderit, ac à publico multos dies abstinuerit, atque illius consoceri, tanquam fratris germani interitum, tristitia & lachrymis vehementer prosecutus fuerit. Hanc Iacobi singularem charitatem proceres, præsertim, qui cum eo è Murciensi Regno venerant, & Alfonsi excursiones in Valentinos repressserant, summoperè mirati sunt; quod illius interitu tantopere angeretur, qui in expeditione contra Valentinos, non modò nullum laboranti Regi auxilium miserit; sed illius etiam hostibus, submissis clam subsidijs, animos cōtra ipsum addiderit: atq; inter alia maximè, Setabitanorum deditionem longo tempore impedierit. Quos ille sermones à domesticis relatos, his verbis refutauit. Non possum equidem non mirari tarditatem, ac stuporem vestrum; quod de ea, quæ mihi semper cum Ferdinando Rege inuictissimo intercessit, charitate & necessitudine, perinique, atq. aliter quàm res est, iudicetis: quodque eum, quem ego perpetuò, vt debeo, colui tanquàm fratrem, cuiusque ope & armis omnia contra sarracenos bella confeci, auerso, atque alienato, dum vixit, à me animo fuisse existimetis. Quæ enim ille bella Bęticę Prouinciæ sarra-

cenis

cenis intulit; ea quidem nobis,tum victoriæ, tum etiam triumpho de Valentinis fuerunt.Nam dum Cordubense, atque Hispalense, duo potentissima Regna,à Mauris idem vi cepit, adeoque Granatenses omnium bellicosissimos repressit, vt in suum illos quasi angulum compulerit; an non hostium prope infinitorum multitudinem, alioqui ad Valentinos conuolaturam, à nostris ipse ceruicibus depulit? Nonne in sustinendis,atque auertendis illis, talem se erga nos præstitit; quales & nos erga illum? qui Baleares,& Valentinos,nostro implicatos bello,ne mari terraque Bæticis auxilia ferrent,continuimus? nec dubium, quòd depositis in communi periculo odijs,sarraceni sese mutuo adiuuassent auxilio,iunctisque viribus,nostras penitus protriuissent,& labefactassent.Sed diuino plane factum est munere,vt vno simul tempore ille Beticam,nos verò Balearicam,& Valentinam expeditionem, non ad profligandam modò Mahometicam perfidiam; sed ad veram quidem Christi religionem inducendam susceperimus. Atque vtinam eadem in Alfonso filio,quæ in illo mens esset;idem in persequendis sarracenis studium & contentio:non enim dubito,ambos, communibus armis,breui posse cunctos illos ab vniuersa Hispania pellere.Quos igitur Deus,ætate,moribus,animis,atque pia mente coniunxit; quorumque pari armorum impetu,contra impios suos hostes acies direxit; eos,ne quæso,dispari, atq. auerso inter nos animo fuisse arbitremini:quin potius me,& illius gloriæ ac famæ æmulum,ac imitatorem; & illum, quibus dixi de caussis, mearum victoriarum, atque triumphorum participem, & quasi auctorem habete: neque quicquam tam ex animo,quàm illius profectò mortem dolere me existimate. Quæ audientes proceres,non admirari modò;sed propter eius animi moderationem,quasi è cœlo delapsam, obstupere cœperunt:qui oratione non minus subtili, quàm eleganti,& vrbana, partas à se victorias Ferdinãdo,reuera æmulo,generosissimè attribuerit. Ac insuper exequias,& iusta ei cum magna pompa,cantu,& laudibus fieri curauerit. Quin etiam Legatos ad Alfonsum generum eius successorem consolandum miserit; seseque eidem nunquam non astiturum, atque in sarracenos semper adfuturum obtulerit. Veruntamen Alfonsus, suscepto Regno,quamuis strenuus ac

bel-

bellicosus esset, varius tamen, atque à suorum ingenuitate deflectens, hæc aliorsum, atque à Iacobo socero facta, dictaque sunt accipiens, simulata beneuolentia, gratias se illi habere respondit, ac paratum esse referre. Sed paulò post, exquo Hispali Regia insignitus corona fuit, non amplius persequi bellum, quod socio Iacobo, Valentino bello expedito, facilè confecisset, sed inducias cum Rege Granatę, reliquo sarracenorum Hispanię Rege, festinanter, nihilq; consulto Iacobo fecit. Quin & eiusdem quoque soceri odio, Iolantem vxorem dimittere, atque prætextu sterilitatis, diuortium cum ea facere tentauit. Nec mora, Legatos nonnullos misit ad Regem Noruegiæ, qui sibi Christinam eius filiam peterent ducendam vxorem. Quo etiam tempore bellum ab eo contra Iacobum renouatum est, atque in his locis, quę in finibus Murciensis, & Valentini Regni sita sunt, congregato vndique exercitu redintegratum, missis à Iacobo magna manu peditum, ac turma equitum, ad Regni dūtaxàt fines tutandos, atque hostes non prouocandos, sed arcendos. Verùm intercedentibus quibusdam vtriusque Regni Antistitibus, & proceribus, in eam concordiæ pactionem à Regibus est deuentum, vt damna, prædę, atque vtrinque factæ direptiones compensarentur; vtque antiqui expugnationis termini, & diuisiones denuò definirentur; ac iura super ijs ad vnumquemque spectantia renouarentur. Quibus sancitis, atque in finibus dispositis vtrobique præsidijs, ab aperto quidem bello cessatum est, non tamen à tecta simultate. Cæterùm veniens è Noruegia Christina nuptura Regi, sua fuit spe deturbata. Nam interim diuina ope factum est, vt Iolans iam grauida, Alfonsum à diuortio deduxerit. Vnde anxius, ac dubius Alfonsus, quid de Christina ageret; ne turpiter eam cum tā illustri Noruegiensium procerum comitatu delusisse videretur, Philippū fratrem germanum Abbatem Pintiensem, ac nuper electum Antistitem Hispalensem, non tamen sacris initiatum, Christinę spōsum obtulit. Sed displicuit Christinæ suppositio, eiusque comitibus summoperè; qui veluti furore correpti, Christinam Regiam virginem è tam longinquis, atque vltimis prope terris deductam, ac deceptā, seque vna cum illa delusos, cōquerentes, totam aulam clamoribus, lamentis, & eiulatu, barbaro suo more expresis, compleuerūt. Verùm

rum occurrerunt Antistites,& summi Castellę proceres,nomineq́. Regis,Christinæ promisere,Philippum esse magno quodam Principatu à Rege donandum,ac toti Galletiæ Regno præficiēdum;nec non Rege sine liberis decedente,illum Regnorum,atque vniuersorum hæredem declarandum. Placuit Christinæ suisq́. conditio, ac protinus sponsalibus factis,Philippo Christina nupsit,fuitque in regia tibijs facibusque nuptialibus matrimonium celebratum, atque Christinæ comites læti in Noruegiam reuersi. Quanquam procedente tempore,ignauia, & tergiuersatione Regis, neque Philippo demandata præfectura fuit, neque Christinæ Regius honos habitus,neque necessaria suppeditata.Indeque discordiæ ortæ,atque factum,vt Philippus à Rege ad Nauarrensem,vt dicemus,desciuerit. Posthæc nunciatum est Iacobo, Tibaldum Regem Nauarræ Sācij Regis ex sorore filium obijsse Pompelonę,quę est Regni caput,duobus paruis filijs Theobaldo & Enrico,cū eorum parente Margarita Regina ipsorum tutrice relictis. Vnde Iacobus de Tibaldi obitu certior,iunctis sibi nonnullis proceribus Aragonensibus, cum exiguo equitatu Tudelam venit,Margaritam visurus,vbi tū ea mœsta, & magno dolore affecta cū liberis agebat: cuius aduentu valde fuit recreata:quoniam in ea sententia erat, vt Regnum sub tutela & patrocinio Iacobi poneret,qui à perpetuo,potentissimoque Nauarræ æmulo Castellæ Rege,illud defenderet.Quod Rex libentissimè suscepit: ac conuenientibus Alfonso Principe filio, Antistite Turiasonensi, ac compluribus tam Aragoniæ, quàm Nauarræ proceribus,cum nōnullarum ciuitatum Legatis,loquuti inter se Rex & Regina, in summa hæc pacta fecerunt. Nempe vt Theobaldus Regni hæres Constantiam,aut Sanctiam Regis filiā, vt primū esset nubilis, vxorē duceret. Rex verò Theobaldo ac Reginæ omnem opem cōtra Regem Castellæ Nauarrense Regnū affectantem ferret:ad eaq́. promissa,verè & ex animo præstanda,Rex & Regina, cunctique vtrinque Antistites & proceres,ipseque Alfonsus Princeps,se iureiurando obstrinxerunt. Quæ pacta vbi audiuit Alfonsus Castellæ Rex, eaque in sui contumeliam facta existimans, continuò conscripto exercitu, cum magno belli apparatu ad fines Nauarræ veniens,progredi vltra,ac Regnum tanquam ad se pertinens, nō mo-

do oc-

dò occupare; sed Margaritam & Theobaldum ab eo expellere tẽtauit. Quod plane perfecisset, nisi à Iacobo pari cum exercitu occurrente prohibitus fuisset. Nam iunctæ copiæ ex Oscensi, Iaccensi, & Cæsaraugustana ciuitatibus, sese illicò in Nauarram, eius defendendæ gratia immisere. Quare deterriti Castellani, pactis cum Rege inducijs, dimissoque exercitu abierunt. At verò Iacobus & Alfonsus Princeps, pacatis tum inter se animis, Barcinonem profecti sunt, vbi congregatis in Palatio proceribus & Baronibus Regni; assistentibus Tarraconensi, & Barcinonensi Antistitibus, publicè & solenniter Alfonsus donationes, siue assignationes à rege factas Petro & Iacobo filijs, tam Principatus Cataloniæ, quàm Regni Valentiæ, ratas habuit, nullo iure excepto; ac Regi manus deosculans, amantissimeque fratres amplexans, in amorem & gratiam eorum restitui visus est. Insuper ratum habere voluit, quod de Ilerdensibus ab Aragonensi Regno separandis egerat; atque illicò vniuersos Cataloniæ proceres cum ciuitatibus à data fide priorum finium tuendorum penitus liberauit: seseque iureiurando ad illa seruanda adstrixit, ex vetustissimo Regni more; Rege videlicèt, suis manibus pollices Alfonsi funiculo vinciente. Quo sacro fœdere fidẽ suam obstrinxit Alfonsus; scribendo adfuere, qui supra scripti sunt Antistites, Vgo etiam Comes Rhodensis, Raimundus Falco Vicecomes Cardonensis, cum alijs nouem Cataloniç primatibus. Quibus peractis Rex, cùm cognouisset Castellanos denuò animum intendere in Nauarrę Regnum, nouasque ad illud occupandum copias & exercitum parare, eô properauit, atque in oppido Mõtacuto Theobaldum Regem conuênit, vbi renouatum fuit amicitiæ fœdus aduersus communes hostes, atque arces vtrinque tanquam obsides traditæ. A quo fœdere Rex neminem voluit exceptum, præter Carolum Andium Prouinciæ Comitem, Francorum Regis fratrem, qui postea Siciliç Regnum adeptus, capitales inimicitias cum Petro Principe gessit. Theobaldus verò Francorum Regem, & eius fratres tantummodò excepit. Quæ fœdera, & proceres Aragonenses, & optimates Nauarrenses, pro virili se obseruaturos promiserunt. Cumque ambo Reges commoto admodum essent animo in Castellanos, eosque bello persequi cogitarent; induciæ tamen cum ijs

factæ

factæ sunt, atque ab armis; annis plurimis Nauarra conquieuit. Interea sarraceni Valentini, qui sese Regi subiecerant, pactis ac conditionibus; vt more suo viuere, atque in Mohemetana secta manere possent; pro innata ipsis infidelitate, vt primum viderunt Regem extra Regnum alienis implicatum bellis, occulta parare arma cœperunt: iamque vocato clam Alazaracho sarraceno magni apud eos nominis, qui paulò ante à Rege perpetuo exilio mulctatus, ad Granatenses abierat, ipsoq. ductore, in Regem conspirarũt. Hic Alazarachus patre Afro, in finibus Regni versus Murcienses natus, & cũ eis educatus, licet colore fusco & vultu fero, tamen procero, ac præstanti corpore, & ad bellandum expedito erat: quin mediocri etiam fortuna & opibus præditus, Castellanam perinde vt Arabicam linguam callebat, eruditusque in vtraque, & eloquens erat; ac perquàm callidus habebatur, neque non valde fictus ac simulatus. Nã in expugnatione Regni, se antea Regi adiunxerat, familiaritate sermonis, eique suam omnem operam & fidelitatem promiserat, atq. sarracenorum consilia & deliberationes sæpè retexerat: Rexque sua illi quoque communicauerat: ac etiam vt Christo nomẽ daret suaserat, multa pollicitus: Ad quę subridens dicebat; se facturum id quidẽ, modò sibi soror Carrocij domini Rebolledi (erat enim fœmina omnium pulcherrima) vxor daretur. Qua ille consuetudine, atque familiaritate regia vtens, magni æstimabatur à suis, consiliaq. nostra, ac belligerandi artem & administrationem callens, magnos sibi spiritus sumpserat, maioraque indies in Christianos facinora moliebatur: parumque adfuit, quin Rex nimis ei fidens, aliquando in eius manus inciderit. Nam dum Bairenam vallem olim Rex debellaret, ac summa ope niteretur castrum Reguardianũ, quod valdè munitũ erat, ac impedimento trãseuntibus in intimam vallẽ, expugnare, Alazarachus occurrit, atq. castrũ se ei daturũ promisit; modò ipse noctu, de secunda vigilia, cum paucis veniret. Vnde Rex familiaritate fretus; cùm ad præstitutam horam venisset, viginti quinque equitibus comitatus; totidemq. præmissis scutiferis versus castrum, subitò Alazarachus ex insidijs, quas tribus in locis collocauerat, prosiliens, magno cum tympanorum sonitu, & clangore tubarum, clamoreque solito, cum trecentis in Regem sarracenis erupit, qui dum

qui dum scutiferos primò sibi occurrentes inuadunt; atque inter ipsos Regem diligentissimè exquirunt; diuertendi locus datus est Regi, quoad sese tuto in castra recepit. Verùm postero die aduentu exercitus, destitutum ab Alazaracho castrum Rex cepit. A quo tempore ille profugus ad Murcienses abijt, publicatisq. eius bonis, atq. maiestatis damnatus, perpetuò fuit etiã exilio mulctatus. Itaq. absente Rege, atq. in Nauarrẽsia negotia intento, Alazarachus eorũ, qui cõspirauerãt, dux effectus, oppida & Castella quædam in valle Gallinerana, non longè à Bairena sita, in quibus Rex presidia habebat, non tam vi, quàm dolo cepit. Quæ cùm ad Regem perlata sunt, qui Calataiubij tum agebat, protinus cum vniuerso comitatu, ac nouo etiam exercitu conscribi iusso, Burrianam profectus est, vbi intellexit Alazarachum, meridie, scalis admotis, in arcem Penaguilæ munitissimam conscendere tentasse, sed à præsidiarijs repulsum fuisse. Quo nuncio Rex citiùs Valentiam peruenit: vbi explorata conspiratione, inuentũ est, vltra Sucronem omnia ferè oppida, duce Alazaracho, conspirasse; citrà verò, occultè idipsum tentasse. Qua de caussa de expellendis è Regno sarracenis omnibus cogitauit: prius tamen suis in consilium adhibitis; atque conuocato in vrbem concilio, cui interfuere Arnaldus Peralta vrbis Antistes, Petrus Fernandus Assagra, Petrus Cornelius, Guillermus Moncada, Artalus Luna, Rodericus Liciana, & Simon Vrrea, illius Simonis filius, qui Balearicæ, & Valentinæ oppugnationi præfuit, ac inclytæ, clarissimæq. Vrreanorum familiæ, sanguine, fama, & factis propagator fuit, atq. Arandensi Principatu, apud Aragonenses, quo & posteri eius potiũtur, à Rege, vt fama est, donatus. Ij ergo primi procerum, atq. assidui bello paceque Regis comites, cum alijs litteratis, persanctisq. viris Ecclesiasticis, atq. ciuitatis optimatibus, in tẽplum maximum conuenerunt. Vbi sacro in primis facto, ac Deo se totos commendantes, Regem sic verba facientem audierunt: Viri prudentissimi, vos omnes testes, atque socios habemus nostrorum grauissimorũ laborum, quos in oppugnanda hac vrbe & Regno, toto bello pertulimus; & adhuc perpetimur: non tam vt arces, oppidaque, & hominum corpora nobis subijceremus, quàm vt pretiosas illorum animas Christo, eiusque religioni sanctæ lucrifaceremus. Quod tam-

etsi in

etsi in vrbe, cum eius suburbanis, vtcumque præstitimus; dum retentos ibi sarracenos, aut Christo nomen dare; aut inde excedere coegimus: in alijs tamen Regni locis efficere non potuimus: sed vt libentius in deditionem venirent, in sua ipsos secta relinquere necessum fuit: ne, si ad abiurandam illam ante deditionem compelleremus, prouocati subinde ad pugnandum pro aris focisque, vel ex pugnationem nobis retardarent, vel dubiam quidem magisque cruentam redderent. Nam quamuis certum esset, nos in hisce prælijs, vitam nostram Deo, atque æternitati consecraturos; illorum tamen animas, quas forte liberare potuissemus, simul cum corporibus perdidisse, nefas duximus: vt aliquid interim fuerit cum illis necessario dissimulandum. At verò confecto iam bello, pacatisq; omnibus, quòd in suis oppidis, vicis, domibus, atque prædijs, sua etiam in secta relicti, maiore denique libertate, atque tolerabiliore, quam antea, iugo, terram colentes; tam apertè defecerint: quodque conspirarint, & aduersum nos arma sumpserint; id innatam profectò perfidiam, atque natura insitam eorum animis infidelitatem arguit: ac neque Deo, neque nobis eos futuros vnquam fideles prænunciat: quinimmò manifestè indicat, numinis, ac voluntatis diuinæ esse, vt eiusmodi infidelitatis zizania radicitus euellatur; atque in fasciculos colligata, aut emittatur foras, aut edocente nos Christo, comburatur; quo purius, atque fœcundius natiuorum Christianorum, quasi triticum ex solo in cœlum crescat. Proinde vt tot, tantisque, quæ attigimus, malis occurramus, vtque tot, tantaque prouenientia inde bona amplexemur; visum est nobis, munita in primis vtraque Setabitana arce, & Algezirano Sucronis transitu impedito, cum alijs præcipuis Regni castellis, præsertim vrbi propinquis, Sagunti, Almenaræ, Chiuæ, atque Enesæ, ad defensionem præparatis; necnon vrbi suis quoque præsidijs relictis, collocatisque: perfidam eiusmodi Sarracenorũ gentem è Regno expellere; eamque à consuetudine, atque frequenti congressu nostrorum penitus secernere, iamque illorum loco, Christianos vndique euocatos, ad ipsum incolendum, & inhabitandum deducere: cùm tale quidem sit illud, eiusque fertilissimi, atque amœnissimi agri tanta vbique terrarum fama peruulgata, vt

T nemo

nemo sit, qui non perlibenter suum natale solum cum Valentino commuttet. Quæ cùm dixisset Rex, magna consecuta est procerum, & Baronum, quibus sarracenorum oppidula dono Regis obtigerant, vociferatio, atque ab Regia sententia discessio; propterea quòd sibi persuaserant, colonos Christianos, minus fore culturæ agri, atque sibi vtiles, quàm sarracenos, neque se in illos, vt in hos, Imperio & dominatione abuti posse. Verumenim Rex, cùm Antistites, totumq. Ecclesiasticum ordinem, & Valentinos ciues, in eadem sententia esse videret, consilium minimè mutãdum duxit. Maximè verò accepto per id tẽpus diplomate Clementis IIII. Ponti. quo ipse Regem vehementer adhortabatur ad sarracenos è Regno exterminandos; atq. iustissimis, sanctissimisq. de caussis Mahometanos impios à Christianorum consuetudine & societate omnino arcendos esse suadebat. Sicuti in eisdẽ Suritæ Indicibus, de verbo ad verbum relatum illud videre est. Itaq. Rex quamprimum munitis arcibus, atq. exercitu oppidatim distributo, generali edicto iussit, omnes tam fœminas, quàm mares sarracenos, capitali pœna, intra mensem, cum omni re sua, aut quantum vellent, Regno excedere. Quo edicto vix est credibile, quanta fuerit vbiq. consecuta rerum perturbatio. Nam videbatur nonnullis, sarracenorum depulsione, Regnũ ad maximam solitudinem redigẽdum: quòd intermissa cultura agri, necesse esset omnia squallere, ac terrã syluescere, indeq. tãquam depopulatam deseri oportere. Contra alij, conuolaturos esse potius ex vniuersa Hispania in id Regnum homines, dicebãt, præcipuè quidem ex montanis, asperrimisq. Aragoniæ & Cataloniæ locis; cũ ij pro vna tantùm domi segete, seu messe relicta, tot, atq. tam varias in Regno essent omnis generis fruges percepturi: ac neq. amplius cũ duriore terra illa, quæ vomeres & rastros excutit, pugnaturi; sed cũ ea potius acturi, quæ omnino fertilis, & benigna est, neq. vllum agricolæ recusat imperium: prætereà id addebant, neq. culturę arte sarracenos Christianis præstare compertum esse; cùm ab ipsa expugnatione vrbis, pulsis inde sarracenis, illius ager Christianis datus excolendus, cæteris totius Regni, quos sarraceni colunt, non modo vberior ac fructuosior; sed diligentius consitus, speciosior euaserit. Verum de edicto Regis factus certior Petrus Portugalensis, qui multis, vt di-

vt diximus, in continenti imperabat sarracenis, ac tum Sagunti agebat, in vrbem venit, atque in edictum palàm inuectus est. Quamobrem proceres & Barones, ductore Petro, sarracenorum caussam defendere statuerunt; quam ille suscepit libentissimè, atque vt suam agebat. Nam cum quattuor præstantissimis Regni oppidis, Sagunto, Almenara, Segorbio, & Castulone, Burrianæ proximo potiretur (hæc enim illi cesserant compensandis Balearibus, quas dimiserat) quæ à permultis, ac bellicosissimis sarracenis colebantur; animosiores eos Petrus ad sese defendendum effecerat. Indeque cæteri totius Regni, propugnatore illo, arma sumpserant. Id autem Regi molestum ac pergraue fuit, aperteque intellexit, nisi desistente Petro, minimè se voti compotem euasurum. A quo accersitus ille cùm venisset, multa Rex queri cœpit, quorum summa hæc. Data illum opera omnes Regios conatus, qui pro incremento & conseruatione Regni suscipiantur, infringere conari; remque nunc valdè publicæ tranquillitati necessariam, priuatis irretitum commodis impedire. Itaque pro communi Reipublicæ commodo rogare illum, vt siquid aduersum haberet, quod esset resarciendum, id Antistitum, atque procerum iudicio relinqueret; facturum se quidem omnia, quæcunque illi iudicarent. Vnde designati ab vtroque iudices, Rege, Petroque auditis, duo decreuerunt; vnum, vt Rex certam pecuniæ summam, Petro statim numeraret; alterum, vt quandiu commotum à sarracenis bellum gereretur, Rex ea ipsa oppida Sagunti, aliaque dicta, munire, suisque sumptibus, præsidiarios in eis milites à Petro deligendos, collocare teneretur. Quæ iudicum sententia, cùm vtrique placuisset, rursum eodem fuit Rex Petro duce vsus ad institutum susceptumque expulsionis edictum exequendum. Quapropter atrocissimum à Sarracenis commotum est bellum in ea oppida & arces, quæ à Rege tenebantur, intactis alijs, quibus dominabantur proceres: quod fama esset, ijs reclamantibus, solóque nutu Regis, decretam fuisse expulsionem. Vnde Regijs ducibus, qui vel ex dissensione procerum, vel ignauia & insolentia, quæ ex partis anteà victorijs euenire solent, rem bellicam male gerentibus victoribus, discordijs sæpè inter eos ortis; sarra-

ceni indies pleraque oppida,& arces,ad duodecim ex Regijs occuparunt; atque in præsidiarios illorum milites crudelitatem barbaram exercuerunt. Ex illis Alazarachus, repente ex duce iam factus Imperator, exercitum sarracenorum sexaginta millium cōparauit. Sed res quidem in miracula referenda, atque diuino prorsus ascribenda numini, contigit: quòd tam immensus cùm esset coniuratorum numerus, vt, cum fœminis ac paruulis, centum quinquaginta millium excederet; tanta tamen socordia, & timiditas inualerit eos, vt quo die expellendi erant, Simoni Perezio Arenosio, magno Regis cubiculario, timidè pollicerentur, daturos se Regi dimidiam bonorum suorum partem, modo à Rege, publica data fide, liceret eis tutò Regni fines excedere. Verum enim Rex nihil ab eis accipi permisit; sed cum omni re incolumes ad Murcienses vsque deduci iussit. Fuit multitudo eorum penè innumerabilis; adeò vt sit à Rege in Commentarijs relatum, à primo ipsorum agmine ad extremum, fuisse quindecim millia passuum; ac etiam fama proditum, ab Idubedensi prælio, ad eam diem, tantum numerum sarracenorum vnum in locum nunquā conuenisse. Ideóq; hoc tam insigne expulsionis facinus meritò inter summa, præclarissimaque Iacobi facta numeratur. Qui tandem sarraceni extra Regnum positi, atque Vilienam vsque deducti, à Federico Regis Castellæ fratre; qui tum erat Vilienæ coacti sunt, singulis besantijs, singula capita redimere: atque inde transeuntes, partim in Murciensi, & Granatensi Regnis consederunt, partim in Spartharium campum, quem Arabes Manxam vocant, disiecti fuerunt; partim in Africam cum vxoribus & omni re traiecerunt. Verùm ex ipsis, qui Regno excedere noluerunt, plerique, Duce Alazaracho, sese in montana Contestaniæ regionis receperunt, vbi permultis commissis prælijs cum Christianis & exercitu Regis, triennio se se strenuè tutati sunt: eodem Federico, & Manuele Regis Castellæ fratribus, qui Vilienæ agebant, clam subsidia Alazaracho submittētibus; ipsoque Rege, posthabitis inducijs, cum illis consentiente. Nam simulato officio, vt Alazarachum perpetuū hostem Iacobo obijceret, legatos Valentiam misit, vt induciæ annuæ cum illo iam fierent. Quas Iacobus tametsi, quo illæ consilio peterentur, intelligeret,

ligeret,vt tamen ei morem gereret,fecit. Qua caussa elatus animo Alazarachus multò sese insolentius habere, atque fauore Castellanorum magnificè iactare, deque Iacobo fastidiosè loqui cœpit: quin & vexilla Regis sui,vt dicebat, Castellæ, in arcibus se collocaturum comminabatur. Quæ omnia Iacobus tunc premebat, iram recoquens,quousque induciæ finirētur. Vnde cum doloso, simulque glorioso & ignauo hoste, dolosè itidem agere decreuit. Nam cum sarraceno quodam Alazarachi amicissimo egit, vt illi persuaderet,frumentum venderet,quo abundabat, ingentem inde pecuniam coacturus, quoniam per id tempus carè illud vendi solebat. Neque enim dubium erat, deposcente Castellæ Rege, nouas cum eo, non modò inducias, sed pacem facturum Iacobum. Interim Rex Raimundo Cardonæ,& Guillermo Anglesolæ,alijsque Aragoniæ,& Cataloniæ proceribus iniunxit, vt in consequentem Dominicæ Resurrectionis diem festum, qui erat induciarum terminus, præstò essent cum copijs, & exercitu vndique collecto ad vrbem. At verò Alazarachus credulus,frumēto diuendito, diues effectus, ignobili cupiens frui otio,vix dimidio mense ante completum induciarum annum scripsit ad Regem Castellæ,petens, vt iterum annuas sibi inducias impetraret à Iacobo.Ad quem protinus Rex Legatos misit,rogans vt renouarētur illæ cū Alazaracho.Quibus mirari se valdè, respondit Iacobus,Regem generum suū tam esse propitium illi barbaro, qui toties vitæ suæ fuerat insidiatus, atque castella & oppida occupauerat, vt intra proprium Regnum tueri illum, ac prohibere niteretur,quominus dominus de seruo pœnas repeteret. His dimissi verbis legati, re infecta, abierunt; Rex verò celebrato Paschate Valentiæ, vltimo eius festo die profectus est Setabim, quinquaginta tantummodò sumptis equitibus:indeque adaucto equitatu Cocentaneam, illustre Contestanorum oppidum in montanis situm venit.Ibi nunciatum est exercitum ab Aragonia & Catalonia Valentiam peruenisse.Itaque Rex arcibus Planesij,Castelli, & Pegi oppidorum in itinere receptis,postero die,audito sacro,in oppidum Alcalanum, vbi Alazarachus frequentius erat, contendit. Sed nihil minus quàm decertare cupiens Alazarachus (vendito enim frumento exercitum dimiserat) indeque abiens cum

paucis,& Gallineriam pertransiens,ex vno in alium locum insequẽtem Regem diffugiebat. Ex quo Rex parte Gallineriæ conuallis cũ Alcalano,& arcibus recuperatis, reliqua sexdecim castella eodem itinere in potestatem redegit. Sentiens igitur Alazarachus Regem non cessaturum,quoad ipsum caperet, pactum cum eo facere procurauit,promittens se toto Regno perpetuò excessurum,modò ipsius familiæ & consanguineis Rex parceret,neque eos Regno expelleret. Quod, vt primùm perfecit ille;sic Rex cum eius fratris filio se gessit liberaliter ; vt castellum cum oppido Polopensi, paulò vltra Calpetanum promontorium,Iphax dictum,dum viueret,concesserit. Rebus ita compositis, Alfonsi Regis artes & consilia conciderunt. Ad quem Iacobus,tanquam redditurus rationem nuper confecti belli,legatos misit,qui dicerent, Regem suum hisce proximis diebus venationi fuisse,& aucupio intentum ; atque intra dies octo castella sexdecim aucupatũ. Quo dicto alludere visi sunt ad illud, de quo paucis ante diebus, Alazarachus cum ipso Rege Castellæ agens,fuerat gloriatus. Nam interrogatus,nũ aucupio,aut venationi ferarũ esset assuetus: minimè verò, dixit ille, sed hominum: nisi etiã mauis castella tibi me aucupari Regis Aragonensis. Hoc dicto, Regi,suisque multus iam fuerat risus excitatus. Per id tempus Alfonsus Princeps,nondum ab incensa cupiditate regnandi liber,sed iniquorum hominum stimulis, fortassis Alfonsi Castellæ eius consobrini,adactus,nouas contra Regem querelas spargebat: quòd Rex non contentus donatione Catalonia,Petro, consensu ipsius, paulò ante facta,etiam Valentinum Regnum, & Balearicum,alioqui ad Aragonensium expugnationem spectantia, eoque ipso, primo nato iure sibi debita, Iacobo fratri tanquam successori declarato, dono dederat. Cuius importunis querelis Rex occurrẽs, consilio suorum, Alfonsum vniuersę procurationi Regnorũ Aragonij,& Valentini præfecit. Hæc autẽ procuratio tametsi antiquis legibus primo filio deberetur, nulli tamen vnquã fuerat, præterquã Alfonso, tradita: sicq. fuit ad tẽpus querimonia sedata. Eodẽ tẽpore Aluarus Perezius Assagra ad Regem venit, vt, mortuo Ferdinãdo patre, viro strenuo, multisq. victorijs claro, cui hęres ad Principatũ Albarrazini successerat, se Regi addiceret: à quo fuit humanissimè exceptus, eiusq. de

mortui

mortui parentis nomen commemorandum lachrymis, atque laudationibus Rex fuit prosecutus: ac totidem illum, quibus patrem, militaribus beneficijs ornauit: quinquaginta enim equitum stipendia eidem fuere collata. Post hęc Rex Valentia Biarium profectus fuit: audierat enim Alfonsum generum misisse copias in Murciensium fines: ideoq. veritus eius repentinas excursiones, sese illi in cõfinijs cũ exercitu obiecit. Quo in oppido Alfonsus filius pollicitus Regi fuit, se cum Rege Castellæ, neque societatem, neq. fœdus vnquam initurum: Castellanis autẽ, Iacobi aduẽtu intellecto, inde abeuntibus, Rex quoque Cęsaraugustam concessit, paucosq. ibi dies commoratus, Stellam nobile Nauarræ oppidum venit: sequutique fuere ipsum Arnaldus Peralta, & Andręas Ferrarius Cęsaraugustanus, & Valentinus Antistites, cum alijs sex magnatibus Aragonẽsibus, & copioso equitatu. Eo etiam peruenit Didacus Lupus Pharensis Vizcaiæ dominus. Nam cùm à Rege Castellę, caussis nunquã expressis, desciuisset, Iacobo Regi se, suaq. subijcere decreuit. Quẽ Rex lætè admodum recepit; sacramẽtoq. apud se dicto, multis quoque beneficijs cumulauit: quinquaginta siquidem equitum stipendia ei conferri iussit; affuere scribendo, ipsi Antistites, & proceres, cum alijs multis nobilissimis viris, quos secum Didacus attulerat; quique se etiam Regi addixerant. Nec verò id nouum erat Vizcaiæ dominis quoties à Regibus Castellæ, aut desciscebant, aut relegabantur. Nusquam enim, præterquam apud Aragoniæ Reges, receptum habuere tutiorem, ac honorificentiorem. Nam Didacus, Didaci huius pater, qui Alfonsum eius nominis octauum Regis Castellæ auum secutus, strenuè se in Idubensi prælio gesserat, paulò post ab eodem Rege relegatus, apud Petrum Iacobi patrem exularat. Neque præter institutum admodum me facturum existimo, si præclaram eius relegationis caussam hic expressero, quæ ab illis vsque ducta temporibus, magnum raræ profectò virtutis, atque defensæ nobilitatis exemplum posteris est allatura. Proditum enim est Castellanorum historia, eundem Alfonsum, post incredibilem illam partam eodem ipso Idubedensi prælio victoriam, tanta fuisse vsum liberalitate, & magnificentia cum Aragoniæ, & Nauarræ Regibus triumphi socijs, vt prædam, &

vniuersa ex hostibus detracta spolia, eisdem, totique exercitui diuiserit: ipse verò victoriæ gloria contentus, domum repetens, ærarium exhaustum, atque omnia consumpta inuenerit. Qua de caussa deliberauit, noua imperare populo tributa. Iamq. vt à capite inciperet, à proceribus morabatinos duntaxat quinque viritim exigere decreuit: non tam vt grande ab eis tributum penderetur, quàm vt eos tributarios sibi efficeret: sperans inde minimè futura esse grauia, quæcunque inferioribus imponerentur onera. Cuius instituti, consilijq. participem fecit, suprà memoratum Didacum cognomento Pharensem: ac, quonam id pacto fieret, ab eo petijt. Cui Pharensis, rem sanè arduam, ac perdifficilem, inquit, suscipis Rex; dum eos, qui aut liberi natura sunt, aut sua dextra, immunitatem sibi, suisque perpetuam pepererunt, tu vectigales facere conaris. Verùm vt amoris in te mei periculum facias, iam ego, qui procerum sum princeps, præsentibus ipsis, petenti tibi morabatinos primus polliceor daturum. Vnde conuentibus Burgis indictis, eoque conuenientibus omnibus Regni proceribus: Rex iustissimas inopiæ suæ caussas proponens, nihilque sibi, consumpto ærario, relictum affirmans, quo posset Mauris denuò bellum mouentibus occurrere; necessariũ docuit esse pro communi salute, noua tributa populo, atq. adeò omnibus imperare. Proinde vt leuia ea fierent inferioribus, ijque facilius superiorum exemplo ad pensitãdum adducerentur, decreuisse à proceribus, quinque tantummodò morabatinos viritim exigere. Ad quæ Pharensis primus, vt cõuenerat, respondit; peræquum est, ô proceres, vt Regi, cui multa petenti, negare esset indignum, pauca libenter concedamus. Quare morabatinos meos, ecce do libentissimè. Quibus ab ærarij præfecto receptis, proceres obstupuere omnes: atque eorũ, qui inter primos habebatur Nunnius Comes Laræ, vnus ex clarissimis maioribus Natarensium Ducum, in Pharensem oculos conijciens, neque Regis rationem habens vllam, indeq. ad proceres conuersus, sic est allocutus: Viri proceres, & Regni Barones, qui maioribus vestris, neque virtute, neq. gloria inferiores estis; sed longè etiam, potentia, atque armis superiores: quique pro Rege vestro, non vile tributum, sed pro tributo sanguinem, vestraque omnia, quoties opus habet, liberè, ingenueque impenditis; libertatem,

quam ab illis naturã,& manu partam accepistis,vos,ne quæso,turpiter amittatis; sed eam potius cõseruatam,& quasi sartam tectam ad vestros minores transmittite: neque omnino, quod absit, tributo vectigales vos fieri finite. Siquis aliter,atque ego senserit,ac,ob Regiam aucupandamgratiam, suam immunitatem tributo populari contaminandam duxerit; hunc, vt rusticum & illiberalem hominem,neq. sua ingenuitate dignũ,hic iubeo manere: qui verò, quod in suis fuit nunc esse vult, atque pro ingenua libertate, mori potius quàm seruitutem pati;me sequatur. Quo abeunte, tribus tantummodò ex procerum,atque nobilium numero,quorum Pharensis vnus erat,apud Regem manentibus, tria millia eorundem Nunniũ secuti sunt, atque in campo Glareano,vrbi propinquo,eum armati circundederunt:simulque tributo morabatinorum hastarum mucronibus appenso,Regi denunciarũt;tributum paratum esse, si modò eos præcipuè exactores mitteret ad colligendum,qui eius imponendi vectigalis autores,& consiliarij fuissent. Quod audiens Rex, seque ab omnibus desertum conspiciens,ad Pharensem conuersus, quid facto opus esset, interrogat. Cui protinus sagax,ac prudens ille,me,inquit, Rex tanquam reum, huiusque consilij autorem exilio mulctato: atq. ad hunc modum, procerum conuersa in me ira, fideliore tibi eos gratia coniunges. Ad illos igitur Rex misit, qui significarent,prauo se inductum consilio,petijsse tributum; sed substitisse quidem, ac non solùm duxisse nefas,generosos Castellæ viros vectigales fieri; verùm consiliarios quantumuis licèt potentissimos,tanquam sceleris reos digna pœna mulctasse. Quo responso, missoque simul in exilium Pharensi, pacati omnes, denuò se Regi addixerunt. Quanquàm non multò post, iisdem rogantibus, Pharensis de exilio,quo in Aragonia apud Petrum Regem exulabat, fuit reductus. Interea induciæ à Regibus factæ,cum breui finirentur, atque ob Alfonsi artes,Iacobus controuersias bello decerni cuperet,in idque impensè incumberet, opera tamen Antistitum, virorumque religiosorum,maximè verò prudentissimi Bernardi Vitalis Besalunensis,qui vtrumque Regem inter Agredam & Turiasonem in cõgressum venire procurauit, sicq. de concordia fuit inter eos actum,constitutumq., vt Nauarræ Regnum tuendum Iacobo

traderetur. Sed inconstantia Alfonsi breui fuere renouatę controuersiæ, atque ad pristinam concertationem, & dissidia, non tamen ad manus & pugnas ventū. Adhęc cùm paulò ante Rex ageret Stellę, Enricus frater Alfonsi Regis Castellæ, & Lupus Diazius Pharensis Didaci filius, Vizcaiæ dominus, venère ad Regem, quos excepit benignissimè, honore regio Enricum afficiens, eique se offerens, re, & armis promptissimum, donec controuersia cum Rege fratre finiretur. Pharensi quoque se obtulit libentissimè, gratumque habuit adolescentis aduentum, qui patrem imitatus, perpetua, constantiq. voluntate, Aragonensium partes sequeretur, ac se Regi traderet simul cum viginti tribus primarijs Vizcaiæ viris, cognatione illi coniunctis: qui omnes fidem suam ei obstrinxerunt pro Pharensi adolescentulo: adiectum quoque, non cum Rege Castellæ Pharensem de pace acturum, donec cōtrouersia inter Regem & generum decideretur Sanctij Salzedi, & Lupi Velasci sententia; quibus tanquā primarijs viris, atque omnium Hispaniæ litteratissimis, eius caussæ cognitio commissa fuerat. Post hæc venère quoque Cęsaraugustā duo Castellæ primates à Rege ad Iacobum decilcentes, Ramirus Rodriguez, & Ramirus Diazius, ei similiter fidem suam obstringētes: & quia fuere ipsi ab Alfonso spoliati patrimonio; à Iacobo quidem, & prædijs, & centum equitum stipendijs donati sunt: totq. indies ex Castella, & Nauarra nobiles, audita Regis liberalitate, ad eū deficiebant, vt in ditandis illis, ærarium, & Regium patrimonium consumeret. Tanta præterea fuit huius Principis cum liberalitate coniuncta iustitia, vt quam liberalissimè, cuique quod suum esset, restitueret. Nam eodem tempore, Guillermo Moncadæ Raimundi filio, eiusque ex fratre filio etiam Raimundo, Fragam insigne oppidum, quod alluit Cinga fluuius, cum eius arce, iure beneficiario dedit, in compensationem censuum & prędiorum, quę illorum maiores ad Ilerdam possederant, ac temporum, & rerum turbatione amiserant: modò defectu legitimorum, amisso iure, Fraga Regno restitueretur: quemadmodum postea restituta fuit. Tandem procurante Alfonso Castellæ, qui maiora quædā animo moliebatur de Imperio Germanico (fuerat enim à dimidia electorū parte nominatus Rex Romanorum) ideipse cum Iacobo venit in colloquium, in op-

in oppido Soria Celtiberorum, vbi fœdera quondam à superioris ætatis Aragoniæ & Castellæ Regibus facta, renouata fuerunt: indeque recepit Alfonsus, se arces eius veluti obsides fœderis traditurum: atque ita pacatis animis longo tempore ab armis cessarunt. Ea tempestate mortua fuit Margarita Tibaldi Regis Nauarræ vxor, materque Theobaldi iunioris, & in Claraualle amplissimo Nauarræ cœnobio sepulta. Quæ dum vixit, Rege adolescetulo, sua prudentia, pacatè, quieteque Regnum gubernauit. Sed ea mortua tumultus illicò excitati fuere; paulatimq; sedati etiam, factis cum Gaufredo Beamōtio Nauarræ Senescalo inducijs, qui tandem procurāte Iacobo, in concordiam cum Theobaldo Regé venit, illoque adiutore Theobaldus Regno potitus est quietissimè. Quibus confectis, Iacobo nunciatum est, Ludouicum Galliæ Regem intra mensem in Aquitaniam venturum, atque in nobili oppido Carbolio, quod est propinquum Mompellerio, ipsum expectaturum. Ad negotia igitur vtrique Regi tractanda Rex Mompellerium ire decreuit; relictoque Simone Focio, viro prudentissimo, ac inter Aragonenses proceres adnumerato, Valentiæ præfecto, iter ingressus est. Cui occurrit Dertosæ Petrus Alfonsus, Petri Portugalensis filius, Alcanitij præfectus, ibique confirmata prædiorum, siue locorum ad eum spectantium donatione, Mompelleriū contendit, vbi intellexit Ludouicū fuisse iam Corbolium ingressum. Quo illicò Rex petens, ipsumque mutuò complexus, antequā de componendis maiorum suorum interse controuersijs agerent, in eo conuenerunt, vt Isabella Iacobi filia natu minima Philippo Ludouici filio ad Regnū successori nuberet: atque dotis nomine, vetusto Galliæ more & instituto, Quinta Regni pars, arcibus & propugnaculis receptis, assignaretur. Quo peracto, Reges controuersias omnes vtrinque remiserunt. Ludouicus enim Barcinonensem, Vrgelitanam, Ruscinonē sem, Emporitanam, Ceretanianam, Confluentinam, Gerūdensem, & Ausetanam ditiones repetiuerat. Noster verò Carcasonensem, Rhodensem, Lauracēsem, Biterensem, Leocatēsem, Albigensem, Rhuensem, Fuxensem, Cadurcensem, Narbonensem, Mineruensem, Fonoliadensem, Saltuēsem, Petrapertusensem, Aimilianā, Crodouensem, Gaualdanam, Nemausensem, Solonensem, & sancti

Aegidij,ditiones sibi vendicabat. Itaq. vicissim ambo mutuò iure suo cesserunt. Eo ipso tempore, Iacobus omne id ius, quo etiam repetere in Prouincia Folchalcheriensem, Arelatensem, Auenionensem, & Massiliensem ditiones poterat, Margaritę Francorũ Reginæ Raimundi Berengarij Prouinciæ Comitis fratris filiæ attribuit. Sed cùm ijs Carolus Ludouici Regis frater germanus, qui Beatricem eiusdem Raimundi Comitis filiam natu minimã vxorem duxerat, esset potitus, eas, siue iusta, siue iniusta possessione, Ludouico permittẽte, retinuit. Id quod postea maioris odij caussa fuit, & quasi belli semen annis plurimis inter Aragonẽses & Gallos, quod nullum fuit quandiu Ludouicus vixit. fuit enim is Rex mirè pacificus, religiosus, & pius, atque ab armis in Christianos semper abhorruit: neque in alios, quàm contra impios Christiani nominis insectatores Mahometanos arma tulit: maximè verò de recuperanda possessione Hierosolymorum cogitans, mare cum ingenti exercitu traiecit, primoque prælio sarracenos multos profligauit; sed cùm pestilentiæ morbo magna militum multitudo perijsset, victus, captusque fuit; vt eius historia refert. Rebus tamen breui cum sarracenis compositis, liber cum exercitu fuit dimissus. Indeque Aconẽ Asiæ vrbem profectus, cùm in ea reficiendo exercitui dies aliquot substitisset; suo exẽplo & exhortationibus primarios Agarenorũ, ac subinde totam ciuitatem ad Christi fidem conuertit. Quin aliquot Christianorum ciuitates in ea prouincia suis sumptibus refecit. Vnde mortua eius matre, domum redire coactus, nullis Reipub. officijs intermißis, in omnibus pietatis, ac religionis muneribus, & studijs, sese vehementer exercuit: quoad denuò, cùm transmisisset in Africam bellum sarracenis Tunetanis illaturus, iamque castra in eorum conspectu posuisset, pestilentia discesit: eiusque corpus Lutetiam Parisiorum translatum fuit; ipseque miraculis clarus à Bonifacio octauo Pont. in sanctorum numerum est relatus. Hunc planè Iacobus in extirpãdis sarracenis feliciter imitatus fuit, fuissetq. multò felicius, nisi à perpetuo Castellano æmulo impeditus à conatu destitisset. Itaq. compositis rebus, ac Regibus è Carbolio abeuntibus, Iacobus Mompellerium veniens, intellexit Alfonsum Principem denuò turbare omnia, non tam sua, quàm Aragonensiũ pertinacia, qui si-

qui sibi iniuriam factam existimabant, quòd à patre tam indignè tractaretur, vt penitus ab aliorum Regnorum hereditate arceretur, quodque non modò Catalonia separata à reliqua ditione regia, Petro collata fuisset, verùm Valentia etiam, & Baleares, quæ Aragonensis expugnationis erant, quasi excisę ab stipite, Iacobo vltimo fratrum cessissent. Vnde noui quotidie tumultus ab Aragoniæ proceribus, ac nonnullis Catalanis cōcitari cœperunt: necesseq; fuit, reuiuiscentem indies conspirationem sic pręoccupare, vt Valentinum Regnum Aragonio contribueret, & vtriusque hæredem Alfonsum constitueret. Id, vt inuitus Rex fecit, sic deinde alienato semper, atque auerso animo ab Alfonso fuit: vt neque videre eū, neque communicare cum eo quicquam amplius voluerit, ac non nisi obscurè, dissimulanterque cum eo agere. Nam concesso eidē in Oscensi agro, Luna oppido insigni, missoque ab Alfonso ad oppidum præfecto, Artalus Alago vnus ex Aragonensibus proceribus, qui tenebat illud, datumque sibi à Rege, beneficiario iure, putabat, prefectum iam ingressum, ex oppido ignominiosę eiecit; neq; Regij diplomatis, neque Alfonsi, qui generalis Regni Gubernator esset, rationem vllam habuit. Qua de caussa Alfonsus Legatum ad Regem Mompellerium misit, qui apud eum grauiter de Artali iniuria, & contemptu conquereretur. Cui Rex, se libenter in Artald animaduersurum, atque curaturum omnia respondit. Legatoque dedit litteras ad Alfonsum, in quibus dubiè, obscureque, querelis satisfaciebat: immo iubebat, ne quippiam faceret; rediturum se breui, & Artalum grauiter puniturum dicens. Verùm neque venit cito, neque Artalum ad tradendum Alfonso oppidum compulit. Interim Rex, dum se Mompellerij continet, audijt Taurinos cis Padum tumultuantes, Bonifacium Sabaudiæ comitem comprehendisse, atque in custodiam tradidisse. Quod sentientes Astenses vicini populi, dolo malo, Bonifacium è Taurinis ereptum ad se transtulerunt, atque in vincula coniecerunt. Sed statim Sabaudienses, vt Bonifacium liberarent, ipsius filios, cū alijs Sabaudię proceribus, quos Astenses petierant, dediderunt: quibus apud se retentis, Astenses, antequam Bonifacium restituerent, nonnulla oppida & arces Sabaudiæ ceperunt, ipsisque optimè munitis, tum Bonifacium & proceres,

ceres,retentis filijs è custodia liberarunt.Sed Bonifacius tot fractus laboribus,quos in vinculis tam Taurinorum,quàm Astensium per tulerat, breui mortuus est. Ex quo Astenses in Sabaudienses oppressos denuò bellum commouerunt. Quæ cùm Regi narrata fuissent,tanta ille ira in Astenses exarsit, vt protinus nulla interposita mora, Legatos ad illos miserit, qui ciuitati Astensium bellum suo nomine indicerent,ac etiam prouocarent eos,nisi intra mẽsem Bonifacij filios,quos in vinculis retinebant,liberarẽt. Hac prouocatione,deterritis Astensibus, atque quid responderent ambigentibus, minusqué dimittentibus Legatos; Petrus Bonifacij patruus subsidiarijs Regijs copijs confisus, bellum in illos mouit, atque oppida & arces recepit, eque vinculis Bonifacij filios liberauit. Vnde magnã à Sabaudiensibus gratia Regi & Aragonensibus habita,aliquãdo etiam relatã fuit. Hæc cùm ex sententia Petri successisse omnia Rex intellexit,mirè lætatus est, propterea quòd in eo bello, tantùm fama & opinione,quantum potuisset manu,confecisset. Inde protinus in Aragoniam venit,quam ingressus,in itinere controuersias inter Artalum Lunam, & Gonsaluum Fernandum Aslagram ortas super oppido Chodensi in finibus Albarrazini posito diremit, Artalo,quòd multis iam annis possederat, illud adiudicans. Posthæc veniẽs Cæsaraugustam,Legatos Regis Castellæ inuenit, qui ab eo petierunt,vt quoniam commotum iam à se bellum esset contra Granatenses,permitteret nobiles Aragonenses venire sibi subsidio. Sic enim paulò ante in Soriano Conuentu inter eos steterat. Concessit postulata Rex,eos sarracenos tantummodò excipiẽns,qui vel prędijs,vel militaribus stipendijs, ei essent obærati: hos enim excepit pactum,& conuentio.permisit tamen,vt bello interessent nobiles,qui non Regi, sed proceribus inseruiebant, aut tanquam comites sequebantur:modò bellum,nõ Miramamolino, nec Tunetano Regi inferretur,quibuscum inducias fecerat, in gratiam mercatorum Cataloniæ, & Valentiæ, qui ad illos frequenter mercimonij causa nauigabant.Cæterùm Alfonsus Princeps magnam omnibus admirationem mouebat; vt cui longè diuersa, atque paterna fuit, sors obuenerat: nulla ei matrimonij conditione oblata, cum ætate firmata iã esset, annos natus duos & triginta, ac Princeps salutatus:
cum

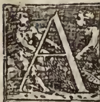
cum tamen Iacobo annos vix nato duodecim, Regnoque non-
dum stabilito, nupsisset Leonora: nullaque tam imbecillæ ætati sub-
esset proxima spes prolis. Vnde Alfonsi res apud Regem in ma-
gna obliuione semper fuerunt. Nec mirum id quidem, cum for-
tassis, & nouercæ antiquum odium, & nimius Regis in Petrum a-
mor, & fratrum liuor obstiterint, quominus vllis Regijs, atque po-
tentissimis affinitatibus ad firmandum Regnum iuuaretur: quoad
Rege permittente, proposita fuit Constantia prima filia Gastonis
Moncadæ, Vicecomitis Benearnensis, inclyti illius Guillermi filij,
qui Balearico bello præfuerat; atque, vt fusissimè libro sexto expla-
natum est, post tot ab eo postratos, ac profligatos sarracenos, glo-
riosissimè dimicans, interierat. Itaque sponsalibus factis, & sponsa
magno Moncadarum, eiusque perillustris familiæ comitatu &
pompa deducta, Calataiubij, breui iunctæ nuptiæ, breuiùs disiun-
ctæ fuerunt. Nam intra paucos dies, fractus, ac debilitatus Alfon-
sus, tum odio, & contemptu patris; tum inuidia & maleuolentia fra-
trum, qui ad nuptias venire recusarunt; morbo correptus, non
sine multorum dolore, & lacrhrymis interijt: nullis neque natis, ne-
que posthumis relictis; neque testamento obsignato; ita vt vi ere-
ptus potiùs, quàm morbo extinctus videri potuerit. Qui tandem,
Regijs iustis redditis, sepultus est in cœnobio Verolensi ordi-
nis Cisterciensium. Princeps satis quidem moderatus,
commodus, suique cognoscens, sed suorum
deprauatis consilijs, aduersaque
fortuna, semper con-
flictatus.

❧

BER

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER. XVI.

Lfonso mortuo, eiusque inimicorum odio & liuore supremo funere extinctis; Petrus & Iacobus fratres, honorem mortuo, cui viuo iniuriam intulerant, facere decreuerunt, vt qui ad fraternas nuptiarum faces, tibiasque accedere noluerant, ad eius exequias, cantu, lamentis, & laudationibus celebrandas libentissimè conuenerint. Hoc funere, quasi funesta quadā attacti peste, eodem odio & inuidia, quibus in mortuum olim, in se ipsi exarserunt; quinimmò præ regnandi cupiditate, adeò multa in sese machinari mutuò cœperunt, vt ni paterna simul Regiaq. autoritas & potestas intercessissent, parum abfuisset; quin breui vtroque orbaretur filio pater; eiusq. odium olim in Alfonsum, funestissimis superstitum dissensionibus expiaretur. Itaq. iustis Alfonso factis Valentiæ, in cuius templū maximum illius cadauer è Verolensi cœnobio translatum fuit, atq. in sacello Regis honorifico tumulo repositum; iamq. libera Regnorum Aragoniæ, & Valentię potestate Regi restituta; protinus de vxore Petro deligenda cogitauit. Neq. enim quantum in Alfonso, in Petro rem distulit. Nā inter alias, proposita ei fuit Constantia, filia vnica Manfredi Siciliæ Regis, Federici Imperatoris filij, qui sex ante annis, tempore Alexādri IIII. Ponti. Max. Regio insignitus titulo, in Italiam traijciēs, Calabriam cum vniuersa Apulia in potestatem redegerat, idque inuito Pontifice, & Conradino Principe, filio Conradi Imperatoris, & sororis Manfredi, ad quem Regnum Neapolitanum cum ijs prouincijs spectabat. Cupiens igitur Manfredus sese cum Aragonio

Rege

Regẽ affinitate coniungere, Legatos è Sicilia Barcinonem misit, Giroldum Postam, Maiorem Egnatiensem, & Iacobum Mostaciũ, viros prudentissimos, qui de matrimonio Petri Aragoniæ, & Cataloniæ Principis, & Constantiæ agerent, quam Manfredus ex vxore Beatrice, Amadæi Comitis Sabaudiæ filia susceperat, dotem illi L. M. auri vnciarum nomine patris dicerent: propter ingentes alias cũ corporis, tum animi dotes, quibus præditam esse Constantiam, nõ solùm Legati, sed plerique probatæ fidei mercatores Barcinonẽses, qui è Sicilia venerant, pleno ore referebant. Placuit Regi, atque omnibus propositum cum dicta dote matrimonium (neque enim antea dos tanta accepta fuerat ab Aragoniæ Regibus) ac etiã Manfredi affinitas: ijs quippe patère sibi, suisque in posterum, magnum in Italia ostium; Siciliæ Imperio, aperiri quoque horreum refertissimum ad hæc sustentãda Regna, prospexit. Quamobrem statim ad deducendam sponsam misit Fernandum Sanctium filium, quem ex nobilissima Aragonensi fœmina Antilionia susceperat, vnà cũ pernobili Aragonensi Guillermo Torrellia, viro prudentissimo, vt ijs arbitris sponsalia fierent, & Constantiam cum magno Comitatu deducerent. Quibus proficiscentibus, auditum est, Vrbanum IIII. Pontificem Alexandri successorem in Manfredum tam male esse affectum, vt non modò diras, atque omnes Ecclesiasticas censuras imprecatus ei fuerit: verùm omnium ferè Christianorum Principum auxilia implorarit, magnumq. coegerit exercitum; vt illum ab omnibus Ecclesiæ ditionibus, quas tenebat, expelleret. Qua de caussa Rex ancipiti distractus cogitatione, dolensque tam commodum sibi, filioque impediri matrimoniũ, & affinitatem, Legatos Romam misit ad Vrbanum, inter alios, F. Raimundum Penafortium ordinis Dominicani, virum insigni sanctitate, atq. doctrina nobilẽ, vt honestis rationibus, & quantis posset precibus, à Pontifice impetraret, vti Manfredum, supplicem, resipiscentem, ac misericordiam implorantem, sibi & Ecclesiæ sanctæ conciliaret. Verùm enim tantùm abfuit, vt Pontifex veniam illi daret, vt eò magis obduruerit; in idque rursum incubuerit, vt Iacobum auocaret à coniunctione & affinitate Manfredi, Tarentini, vt dicebat, Principis, impij acerbissimique Ecclesiæ hostis ac perduellis: quin & recenseret,

Antillon

alios inueniri Principes Catholicos, ac Deum timentes, qui filias suas Manfredinæ, virtute, ac dote pares, Petro filio nuptui traderent libentissimè. Sed neque Regis preces apud Pontificem, neque ipsius monita apud Regem quicquam profuerunt: creditumque est, diuina factum prouidentia, & numine, vt eæ nuptiæ alijs omnibus præferrentur; quòd ijs maximæ fuerint fortunarum, atque dignitatis accessiones factæ Aragoniæ Regnis. Porrò Rege Cæsaraugustam repetente, dum esset Beruegalij, quod oppidum non distat à Cinga flumine, intellexit, Aluarum Cabreram Pontij olim Vrgelitani Comitis filium, paternis aduocatis amicis, eorumque auxilio & ope, arces & oppida Comitatus, quæ à Rege tenebantur, vi cepisse, atque extra suæ ditionis fines excurrisse: quin & Barbastrensibus vicinis plura detrimenta intulisse. Vnde omnibus circumcirca populis, ijs maximè, qui ab Aluaro, vastatis agris, direpti fuerant, conuocatis Barbastri (quę insignis est, tametsi parua ciuitas, nostro tamen tempore in Episcopatum erecta; cuius ager fertilis, frumento, oleo, & vino, necnon cocco, atque aucupio, & venatione abundans) Martino Perezio Artaxonę Iustitiæ Aragonum præfecto iniunxit, vt mediocri collecto exercitu, in Cabreranos insurgeret, eisque quanta posset detrimenta inferret. Daturum enim se operam, vt breui Aluarum, ni ab excursionibus, & vastationibus abstineat, de medio tollat. Interea Petrus Princeps paterna abutens indulgentia, qua Alfonsum fratrem hæreditario Regno depulerat, regnandi cupiditate semper exæstuans, similiter Iacobum fratrem a reliqua, quæ ei obtigerat, hæreditate conabatur deijcere. Audierat enim patrem indicasse quibusdam, quæ ipse Regna debellasset, Iacobo velle tradere; quod caussa maioris odij inter eos fuit. Quanquam Petrus illud, quoad poterat, tūc premebat, quòd timeret, ne manifesto in fratrem odio declarato, in paternum incurreret: ac ne ea de caussa Rex testamētum denuò conderet, in quo Iacobo nouam aliquam donationē, quæ sibi detrimento esset, faceret: seque ad eam iureiurando confirmandam cōpelleret. Huic rei vt occurreret, clāculum grauissimos viros Ecclesiasticos cum proceribus conuocauit, Raimundum Penafortium, Magistrum Berengarium Turrensem, Archidiaconum Barcinonensem,

nenſem, Simonem Focenſem, Guillermum Torrelliam, ac Stephanum, & Ioannem Aegidium Tarinos, ciues Cæſarauguſtanos ſibi fidiſsimos, ante quos obſteſtatus eſt; ſi firmum, ratumvè teſtamentum patris, ſeu donationem aliquam ab eo factam, ſtipulatione, ſeu iureiurando ſanciret ipſe; ſe id metu eius perterritum, ac inuito & repugnanti animo facturum: ne, ſi fortè roganti Regi coràm reſiſteret, indignatione commotus ille, innouaret aliquid, ex quo non modò ipſe, ſed Aragoniæ Regnum detrimentum caperent: haud immemor eius incommodi, quod Alfonſus frater ſimili de cauſſa olim fuerat perpeſſus. Quo etiam tempore occaſione diſſenſionis fraternæ, ab ipſa regnandi libidine orta, non ſolùm procerum; verùm infimæ etiam plebis in partes ſecuta eſt armorum ſimul & animorum diſtractio, alijs in Petrum, alijs in Iacóbum fratres, alijs in Regem ſtudia dirigentibus: in tanta veniendi ad arma licentia; vt magna vbique locorum ſubinde fuerit graſſandi, atque latrocinandi audacia ſubſecuta, vijs omnibus, atque ſaltibus occupatis, ac non niſi armata multitudine oppidanis ex vno in alium locũ pergere audẽtibus. Hac de cauſſa vniuerſæ montanæ Aragoniæ ciuitates, & maiora oppida, ſocietatem interſe inierunt, quàm vocarunt vnionem; ex qua leges prodierunt longè duriores, quàm mores & inſtituta maiorum vnquam pertulerant; quaſi vri, ſecarivè neceſſe eſſet, quòd medicamentis ſanari non poſſet; vt tam immoderatæ, atque effrenatæ graſſandi libidini obuiam iretur. Quibus breuî effectum eſt, vt conſceleratorum hominum ingens capta manus, grauiſsimas pœnas exquiſitiſsimis ſupplicijs Reipub. pependerit. Eodem anno ſacro Penthecoſtes die, Iſabella Iacobi & Iolantis filia deducta eſt in Aquitaniã, ad inſigne oppidũ Claramontiũ in Aruernis, vbi celeberrimis nuptijs iuncta fuit Philippo primo filio Ludouici ſancti Francorum Regis, qui poſteà in numero ſanctorum, vt ſuprà diximus, relatus fuit. Eo etiam tempore Conſtantia Manfredi Regis filia in eandem Prouinciam deuecta fuit, ac comitantibus Bonifacio Anglano Montalbani comite, Manfredi auunculo, cum alijs Siculis, & Neapolitanis proceribus, ipſiſque Sanctio, & Torrellia; Mompellerium ingreſſa. Cui Iacobus Princeps, patris nomine, dotem dixit, Comitatum Ruſcinonenſem cum Ceretania, Cõ

V 2 fluen-

fluente,& Vallespiria, ac etiam Besalunensi, & Prulensi Comitatibus:cumque Caldis,& Lagostera oppidis;tametsi earundem ditionum donatio,paulò ante à Rege facta fuerat eidem Iacobo,qui retenta possessione,tamen obligata omnia pro dote esse voluit. Itaq. conscriptis pactis,eóque Petro Barcinone veniente,nuptię cum magna pompa & celebritate iunctæ fuerunt. Ijs Mompellerij celebratis,Rex cum vniuersa curia Barcinonem remigrauit: vbi resciuit Petrum & Iacobum insatiabiliore indies torqueri regnandi cupiditate,atque iccircò maximè interse dissidere. Exquo existimans, se ab eis discordiæ, ac seditionum omnium sementem radicitus auulsurum, si voluntate eorum denuò Regna diuideret: præsentibus Barcinonensi, & Vicensi Episcopis, alijsque totius ferè Cataloniæ, cum nonnullis Aragoniæ proceribus, & ciuitatum Legatis, sic inter eos vniuersa partitus est. Aragoniæ Regnum, & Barcinonensem Comitatum,à Cinga flumine ad Pyrinæi promontorium, illa, nostraque ætate, Caput crucium nuncupatum, vsque in Periliosũ, & Panizatium,ipsius Pyrinęi colles,Petro attribuit:quibus & Valentinum Regnum adiunxit,ijsdem ipsis,quibus antea diuisum fuit terminis ac limitibus,cum Regnis Aragonum & Castellæ, atque Cataloniæ Principatu. Iacobo verò Balearium Regnum,cum ea parte Pytuisarum Insularum,quàm sibi retinuerat Rex:altera scilicet Antistiti Tarraconensi ex oppugnatione relicta, adiunctis Ruscinonensi,Illiberitana,Cõfluentina,Ceretana, & Vallespiria ditionibus, vnà cum Mompelleriensi,quas Iacobo etiam condonauit. Quin & ambos filios orbatos liberis,hęredes alterum alteri substituit. Petro nihilominus de paterna iniuria conquerente,quòd se,immensa donatione in fratrem collata,defraudasset, diuides quæ à Principatus Cataloniæ patrimonio seiungi non poterant. Demum eadem partitione cauit,vt minor natu filius,eiusque hęredes,earum ditionum, quæ ipsis obtigerant,vsu,& dominatu contenti essent; dum tamen Regia & suprema potestas, penes natu maiorem, eiusque posteros perpetuò maneret. Iam verò ad tollendas controuersias, quæ in confinibus Regni Aragonensis & Valentini cũ Castellano per hos dies obortæ fuerãt;indeq. inter vicina oppida,& pagos,multa vtrinque dãna & depeculationes cõsecutæ;necesse fuit Reges interse cõueni-

uenire, atque fines Regnorum denuò definire. Qua de caussa Sex viri finibus regendis sunt designati: è Regno Castellæ, Paschalis Episcopus Giennensis, Aegidius Garcesius Aza, & Gonsaluus Rodericus Atienza: ex nostris verò, Andreas Albalatius Episcopus Valentinus, Sanctius Calataiubius, & Bernardus Vitalis Besalunensis; qui collustratis, ac designatis finibus, de damnis constituerunt; vti Reges ea vltrò citroque, facta æstimatione, vnusquisq. sua depēderet. Sed quia tarda est Regum compensatio, adeò magna semper accumulant, ne soluant; ipsa interse oppida damna mutuò, aut refecerunt, aut, vt controuersijs finem imponerent, condonarunt. Posthęc Rex veniens Ilerdam, duos nobiles Catalanos, Pontium Peraltam, & Bernardum Mauleonem, ex controuersia inter eos orta, armorum iudicio paratos ad decertandum inuenit: quibus, tametsi de more Rex asisteret, atq. ex patria lege certamen permitteret; tamen ex instituto maiorum, eidem præfuit Petrus Moncada Cataloniæ Seneschalus. Cuius magistratus iura, cū ex vetustate obsoleuissent; & de ea re controuersia cum Rege oborta esset; eius definiendæ gratia, quattuor viri delecti fuere, Simon Perezius Arenosius, Thomas Senclementius, Guillermus Sazala, & Arnaldus Boscanus, iuris militaris scientia præstantes. Quorum sententia hęc fuit; Vt Seneschalo, tanquam summo Regni magistratui ius suum, quod nulla officij desuetudine potuit antiquari, restitueretur. Huius autem certaminis quisnam fuerit exitus proditum non inuenio. Inde verò Rex Barcinonem veniens, de virgine Iacobo filio in matrimonium ducenda sollicitus, Mompellerium ad Guillermum Rocafullium præfectum scripsit, vt cum mandatis ad Allobroges iret, ibiq. cum Petro Sabaudiæ comite, de Beatrice Amadei Comitis eius fratris filia, Iacobo in matrimonium collocanda ageret. Sed illud an fuerit confectum, necne; seu puellæ obitu, quavè alia de caussa impeditū, nulla in Commentarijs Regis, neq. alibi fit mentio. Ac neq. propterea, quod à Rege hæc, aliaque intermitti soleant, prætermittendum est illud, quod ab scriptore antiquo, qui Iacobi vitam conscripsit, narratur de Rege Persiæ, magnoque Babyloniæ Sultano nuncupato, qui per id tempus apud Aegyptum agens, præclara Iacobi fama commotus, mireque eius amicitiam affectans, Legatos ad

tos ad eum miserit,qui sui erga ipsum studij& amoris testimonium redderent. Hos Rex Barcinone excipiens splendidissimè, multis locupletatos donis remisit:ac statim ad Sultanum, Raimundum Richardum, & Bernardum Porterium, viros singulari prudentia, quique magnam partem orbis peragrarant, Legatos misit. Qui in Aegyptum nauigantes, cumprimum Alexandriam, vbi tum agebat Sultanus,appulere; ipsius iussu, magna cum celebritate & pompa excepti fuere. Cumque Bernardus Porterius Iacobi vexillum protulisset; hoc illicò honoris, atque dignitatis gratia, Sultanus in Arsacidarum solio constitui imperauit. Renunciauit prætereà Bernardus legationem amoris simul & officij plenam, quam Sultanus beneuolè, ac studiosè audiens, eundem rogauit,vt more patrio,nomineque Iacobi Regis,filium suum natu maiorem,militaris honoris auctoramento cinctũ decoraret (perinde enim se habiturũ,acsi ab ipsomet Iacobo Rege esset auctorandus,dixit.) Id audiẽs Porterius se illi ad pedes demittẽs,quòd tanti ipsum auctorãdi Principis honore dignum duceret,obtemperaturum dixit.Quare celebrato solenni sacro apud ædiculam Virginis à Christianis Alexandriæ degentibus cultam duobus sacerdotibus; quos secum Legati attulerant,rem bene administrantibus,solita cum ceremonia & põpa,atque incredibili Sultani, totiusque ciuitatis lætitia,auctoramentum perfecit. Vnde Legati,magnis à Sultano ditati muneribus, atque nauibus preciosissimis aromatibus refertis, cum maxima Sultani gratia,inHispaniam renauigarunt.Barcinonem autem appulsi, atq. renunciare legationem iussi, de sua felici nauigatione, deque gratia & magnificentia, qua ab humanissimo Sultano excepti fuere,multa retulerunt, addẽtes se ab eo,de omnibus Iacobi rebus gestis accuratè rogatos fuisse;illisq. auditis, tanto erga Regem amore & studio arsisse,vt vexillum,eiusq. insigne mirè cõtemplatus, illud in Arsacidarum solio collocatum penès se retinuerit. Additũ & de auctoramẽto à legato Regis nomine rite celebrato,deq. illius maximis opibus Legatis magnificè expositis,&muneribus,quibus eos affectos dimiserit.Quæ audiẽs Iacobus,collaudatis Legatis,magnaq. ex eorũ oratione voluptate capta, summas Deo gratias egit,quòd talẽ ac tantũ sibi amicum parasset, cuius auxilio, si quãdo daretur expeditio

ditio ad Hieroſolymitanam terram è Turcarum manibus eripien dã, ſe multum iuuari poſſe ſperaret. Cæterùm ne vllum Iacobo tem pus daretur vacuum ab officio & munere militari, in ipſo tempo- ris articulo, quo Legatos audiuit, ad eum venit Petrus Ioannes Ca- latrauenſis militiæ magnus magiſter, ab Alfonſo è Caſtella miſſus, qui expoſuit, Maurorum ex Africa incredibilem numerum in Bę- ticam traieciſſe, ſeque cum Murcienſibus, & Granatenſibus ad- iunxiſſe, vt ſimilem ſuperiori cladem toti Hiſpaniæ inferrent. Pro- inde Regis ſui nomine rogare ipſum obnixè, vt è Regni Valentini finibus verſus Murcienſes appropinquet; & labantibus generi & filiæ rebus opem ferat: ac neque minores mari, quàm terra copias parari iubeat, vt illorum ex Africa tranſitus impediatur. Protulit quoque epiſtolam Iolantis filiæ ad eundem, orantis ne ſe, ac virum in tam manifeſta ſuarum rerum perturbatione deſereret. Ad quæ reſpondit Rex, ſe nullo vnquam tempore defuturum ſuis, ſed quan- to maximè poſſet exercitu, terra marique pro communi ſalute, ſe ducem ſubſidio iturum. Quo dimiſſo, protinus mari claſſem ſtrui, terraque exercitum conſcribi, atque ciuitatibus, & oppidis pecu- niam imperari; ipſumque Bouaticum tam iuſtis de cauſsis imponi procurauit. Hæc vbi Catalanis Barcinonem conuocatis indixit, do- cuitque innumerabiles in Hiſpaniã ad Granatenſes ex Africa Mau- ros confluxiſſe, facilè perſuaſit, tutius eſſe hoſtes in alieno, atque lõ- ginquo oppugnare ſolo, quàm è proprio depellere. Vnde non ſolũ Bouaticum concedi Regi; verùm claſſem quoq. ei extrui curarunt, vt Mauros tranſitu in continentem prohiberent: proptereaquòd occupata ab eis Bætica prouincia, maxime verò Murcienſi Regno, quô properabãt, illicò conuolaturos illos in Valentinum, & Catalo niã ſubinde infeſtaturos, credi par erat. Verũ & petitioni Regis, & cõceſsioni cõuentus, ſeſe opponẽs Raimũdus Folchius Vicecomes Cardonenſis, non eſſe vllo modo conſentiendum, dixit, quin prius de more conuentus, & antiquo Regni iure, querelis illorum, qui in- iuria, damno, aut fraude aliqua opprimebantur, ſatisfieret, atq. illata dãna reſarcirentur. Quod Rex intelligens atq. triſtiſsimo, difficilli- moq. Reipub. tẽpore priuatas iniurias cõmuni dãno à cõuentu præ- ferri videns; vſqueadeò acerbe rẽ tulit, atq. ira ſuccẽſus eſt, vt proti-

nus dimitti conuentus,atque vrbe excedere, turbataque omnia relinquere decreuerit.Sed vniuerso occurrente conuentu,atque Folchio à conquestione desistente, quæ concesserant,comprobata fuerunt, atque conuentus cum magna Regis gratia dimissi. Verùm quòd Regi tunc in Rempub. à summo discrimine liberandam quā maximè intento, nihilominus Folchius sese opposuerit, postulata spreuerit,concessaq. illi à cōuentu tributa impedierit; ac nisi ab vniuerso demum exoratus conuentu,minimè ab impeditione destiterit; apertè edocet; à nostri temporis Principibus boni esse cōsulēda similia, quæ in conuentibus ab vno,aut altero ex proceribus,aut Baronibus,aut Legatis ciuitatum,ipsis opponi solent;donec oppressorum querelis satisfiat,ac Reipub.debita rependantur. Quandoquidem non tam maioris acquirendę libertatis,quàm iustitiæ (qua vna virtute sustentatur Respub.)exequendę gratia, idipsum opponendi ius fuit populis ex plebiscito concessum.Minus enim decet, immò pernitiosissimo fit exemplo Principum, ipsos, quàm priuatum quemque hominem, suum cuique non reddere: præsertim si eiusmodi sit, vt ob intermissam scelerum punitionem aliquam; Respub.suo quasi iustitiæ debito defraudata fuerit. Hac quippe vna,aut altera dissimulata,permissavè malorum impunitate,sequi sępè solet,diuino reposcente iudicio,vtPrincipum conatus,& magna incœpta,quantumuis præclara & heroica, irrita fiant, ac veluti euanescant:ceu tanquam instructa,beneque ornata nauis,quę fertur secūdo vento; tenui subtùs contempta rima, sensim penetrante aqua demergitur. Cuius profectò rei, si Rempub. licet cum naui quàm aptissimè comparare,exemplum nobis natura proposuit præclarissimum;in vno pisciculo Echenei, siue Remora nuncupato; quem nostrum mare fert,atque pedali torpedini,qui piscis petris affigi solet,persimili.Illius siquidem tanta est virtus,robur, atq. à natura innata ad sistendum facultas,vt Plinio,& experimento comprobantibus,medio in mari nauim,suum velis plenissimis cursum tenentē, carinę affixus contineat, ac remoretur: quoad vrinatorum indagine,tentante manu inuentus, è carina euellatur; sicque nauis tanquā ferreis soluta vinculis cursum prosequatur. Quid enim Regij conuentus sunt,in quibus totius Reipub. summa continetur, quàm nauis ma-

uis maxima,ſeu Bucentaurus quędam,Regem tanquam nauarchũ, proceres,Baronesque tanquam vectores,ſimul & nauicularios vehens? Et horum,quod pręcipuum inſtitutum? quiſvè ſcopus?quam Rempub. tanquam nauim è maximis procellis, vitæque tempeſtatibus ereptam,ſaluam, & incolumem in portum, vbi tranquillè viui poſsit,deducere? Quid tum Echeneis tantillus piſcis, carinæ adhærens,ac ſtupentibus omnibus, nauim retinens, quàm occultum ſæpè malum,atque inopinatum innuit? quod,quia initio,vt leue negligitur,neq. animaduerſione dignũ putatur, ideo quidẽ paulatim,ab innata vi malis, robur,ac neruos ſumens,poſtquàm inueterauit,Rẽpub. non modò inficere;ſed feliceseius progreſſus ſæpiſsimè retardare poteſt? Quid demũ vrinatores? quàm aut ſeueros legum miniſtros magiſtratus,aut,qui populi moribus præſunt,cenſores, ſignificant? vtpote quibus eſt proprium, mala Reipub. linceis, quod aiunt,oculis inſpicere,indagareque; ac non ſolùm coercere,ſed præcauere quidem,atque illicò enaſcentibus illis,cũm occurrere,tum illa ipſa,ferrea quaſi admota manũ,tollere & auerruncare? cùm ſcilicet ab ijs maximè,quæ parua videntur eſſe delicta,quia neglecta creſcunt,ſit diligentius declinandum? Quamobrem, vt in magnis tempeſtatibus,ſummi nauis gubernatores nonnunquam à vectoribus admoneri,horumque monita ab illis non omnino reijci, ſed libenter admitti quandoque ſolent, ſic planè in magnis quoque Regijs conuentibus, vbi propoſitis oppreſſorum querelis, ob multorum interſe diſſentientium contentiones,quæ ſæpè,Principum,qui adulari ſe ſinunt, aucupandæ gratiæ cauſſa, tanquam tempeſtates cõmouentur, proborum hominum oppoſitiones,ſiue procerum, ſiue aliorum de conuentu,vti optima,ſalutariaque Reipub. monita à Principibus audienda ſunt, nec aſpernanda; ſed boni, vt dictum eſt,conſulenda. Sanè, vt per ea, tum Principes officij ſui admoneantur; tum Reipub. neceſsitatibus occurratur; tum denique conuentus, pari cùm illorum, tum populorum gratia dimittantur. Vt igitur redeamus, vnde diuertimus, conceſſo Regi Bouatico, claſsiq. nauata opera,eidem Petrum Fernandum filium pręfecit,ſtrenuum, ac bellicoſum iuuenem,quem ſuſceperat Rex ex Berengaria Fernãdia Aragonenſi fœmina nobiliſsima, altera ab illa, inquam, Berengaria

garia Alfonsi domini Molinæ filia, quam post Murciense bellum, contubernij quoque necessitudine Rex diu cognoscens, nullum tamen ex ea filium habuit; de qua mox agemus. Hic Petrus postea oppido & ditione Ixarensi donatus à Rege fuit, ab eaque ipse, & eius in hanc vsque diem successores nuncupati, qui Belcitano comitatu adiuncto, procerum Aragoniæ, & Regio splendore generis, & perampla populorum ditione habentur præstantissimi. Porrò quoniam instabat bellum, Mauritanis continenter traijcientibus, ac sese in Granatę, & Murciæ Regna diuidentibus, quin arces & oppida in Regno Castellæ capere incipientibus; nec tamen Bouatici pecunia collecta erat, nec quæ expectabatur ab Aragonia, imperata; Hebræus quidam nomine Iaudanus, omnium Hispaniæ ditissimus, Regijque ærarij præfectus, tantam ex suo obtulit præsentem auri summam, vt & classi, & colligendo exercitui, & disponendis præsidijs suffecerit; Bouatici, & aliorum Regiorum censuum ei exactione mandata. Ijs actis, Rex Cæsaraugustam venit; ibique procerum bellicosiores, tumultuario inde collecto exercitui duces præfecit: vt vno simul tempore, cum ijs, qui è Catalonia exierant, in finibus Valentini & Murciensis Regni præstò essent Castellæ Regi. Cùm igitur tot illi sumptibus faciendis pecuniæ quoque essent Aragonensibus imperandæ, conuentus Cæsaraugustæ egit, ad quos vniuersi Regni proceres, Barones & Magistratus ciuitatis, cum aliarum ciuitatum, magnorumque oppidorum Legatis conuenerunt. Quibus in cœnobio maximo fratrum Dominicanorum cōgregatis, suam mẽtem Rex ijs verbis expressit: Scio equidem, nequaquam ignorare vos, me ab ipsis incunabulis, omnem vitā, siue domi, siue foris, perpetua militia traduxisse; fuisseque diuinæ fortasis mihi sorte datū, vt nullam plane ætatem in otio, & tranquillitate; sed pro communi Regnorum salute, & amplificatione, in continuo labore & vitæ discrimine exegerim. Nam & totum tyrocinium adolescentulus, cū in vitandis domesticis insidijs; tum Regnorum sedandis discordijs insumpsi; & florentem adhuc ætatem, in Balearico bello; & mediā in Valentino transegi; neque hactenus in gerendis rebus à perenni, contestataque maiorum meorum virtute degenerasse, quin potius eorum laudibus permultum addidisse me puto: cùm reuera duobus Re-

bus Regnis,quæ ab illis varijs parta ſæculis hæreditario iure accepi, alia duo quoque mea, veſtraque ſimul parta manu adiecerim; neq. reſtat aliud ad ea omnia conſeruanda & ſtabiliẽda vndique, quàm tertium,quod eſt Murcienſe,adiungere: protereaquòd neque Valentinum ſine illo; neque Balearicum ſine vtroque defendi poteſt. Cui rei Catalani ſocij veſtri,prouidi ac frugi homines, maturè, ſolerterque occurrerunt, animaduertentes à tot indies ex Africa trajjcientibus Mauritanis,atque ſe Murcienſibus adiungentibus, non modò hiſce propinquis Regnis; ſed toti etiã Hiſpaniæ commune, quale fuit olim, excidium impendêre. Quapropter ſatius eſſe ducẽtes,malum ex longinquo loco, quàm ex propinquo vitare: non ſolùm ſe,ſuaque omnia obtulere, ſed tributum quoq. Bouaticum ad propulſandum hoc bellum,nobis,vt ſcitis,conceſſerunt. Neque video profectò,cur hoc etiam Regnum,quod eiſdẽ, vel propinquioribus Maurorum excurſionibus,quàm Catalonia ſubiectum eſt, ſimile quoque auxilium pro ſui defenſione non pendat. Eſt enim illud non alijs vſibus,quàm ſacro huic bello,meiſque genero & filię, à tam manifeſto eripiendis periculo impendendum. Vnde peræquum eſt,vbi de communi bello pro defenſione patrię ſuſcepto agitur,ſocijs tam largè neceſſaria ſuppeditantibus,vos,qui & Regnorum primi debellatores fuiſtis,& eorũdem ſemper eſtis propugnatores,non parcè,ſed largiſsimè,vt vos decet,aut ſaltem paria conferre. Hæc cùm dixiſſet Rex, quidã Franciſcani inſtituti monachus, à ſeipſo impulſus,repentè in ſuggeſtum aſcendit; atq. ad ſacrum hoc ipſum adhortans bellum,poſtquam Regiam tributi petitionẽ multis cohoneſtauit verbis & exemplis, adiecit, religioſo cuidam ſui ordinis diuinum obiectum fuiſſe viſum,quo intellexit,inſtaurandã à Iacobo Rege Hiſpaniam,& à ſarracenorum incurſionibus liberãdam. Hæc proceres tanquam conficta ſomnia reijcientes,ęgriùs tulêre ea,quæ à Rege petebantur:quin etiam & ab eo diuertere cœperunt,Bouatici nomen vt execrabile deteſtantes. Hæc audiens Rex, octo ex eorum principibus viris ad ſe vocauit; quorum vnus erat Fernandus Sanctius filius, qui à patre; præ cæteris,hac in parte diſſentiebat. Is enim olim Alfonſi fratris partes ſecutus, multa cum alijs eiuſdem factionis indigna,illius cauſſa,contra patrem machinatus fue-

tus fuerat. Exquò dissentiendi à patre noua occasione oblata, quasi pugnaturus pro libertate patriæ, insolentius se gerebat; sicq. ad impediendum Bouaticum, cuius nomine, vt ferebat ille, pater Arago nenses in boues ad aratra ferenda côuertere volebat, caput eius defensionis seipse constituit, adhærentibus illi Simone Vrrea, socero, & Bernardo Guillermo Entensa, qui cum alijs vocatis ad Regem venientes, nullis ab eo rationibus ad subeundum illud adduci potuerunt, neque necessitate belli, neque exemplo Catalanorum, neque fide ac iureiurando à Rege dato, se ratam partem proceribus, ac nobilibus restituturum; & constituturum, ne vllo deinde tempore id imponeretur. Quin potius nouas de Rege querelas habentes, atque priuatas suas quisq. caussas publicis, ac communibus prȩferentes, non modò petita negarunt; verùm permulta, quæ antea in damnum suum, & iniuriam facta interpretabantur, compensari sibi à Rege petebant: immò ea ex præscripto legum, ac patriæ libertatis, iudicari poposcerunt. Est enim populus Aragonensis, natura tenax; adeoque acer vindex, eius, præsertim libertatis, quæ maiorum suorum sanguine parta fuit; vt eodem quoque, illorum exemplo, cùm defendere illam; tum pro ea mori non dubitet: Sine libertate enim nullam sibi vitam relictam putat. Indeque est, vt antiqua sua plebiscita & priuilegia (foros vocant) tanquam eius libertatis vindices & custodes mordicùs, nimisque præfractè defendat. Quo fit, vt neque aliorum quidem populorum, prȩsertim vicinorũ, effugiat inuidiam, Regum autem in auersum quandoque animum incurrat. Quorum querela de Aragonensibus deque eorum plebiscitis ea summa est, quod nullam illi tẽporum rationem habere volunt, ac neque illud potissimum animaduertere; non esse ȩquum, vt eorum plebiscita, quæ plerunque priuatis de caussis, atque populorum importunitate, à Regibus, tãquam vi expressa, atq. extortá fuerunt, perinde vt sacratas leges, quæ summo Imperatorum, atque peritissimorum Iureconsultorum consilio, pro communi bono latæ sunt; perpetuitatis, siue immutabilitatis naturam obtinere. Cùm potiùs aut pro vicissitudine, malitiaque temporum, mutanda essent; aut pro atrocitate criminum, vt leges etiam, exasperanda; atque, vt morbis, pro natura, vsu, & consuetudine ægroti adhibenda est medicina;

dicina;

dicina; ſic intabeſcentia Reipub. membra, ne proxima corrumpãt, non lenimentis, ſed igne, aut ferro nonnunquam ſint præurenda. Fit enim obiectu plebiſcitorum indulgentiorum, vt pleraque delicta, ſceleraque ſæpius remaneant impunita. Verùm reſpondent Aragonenſes, atque pro ſe non inſulſè dicunt; iiſdem ipſis plebiſcitis, tanquam legibus, auctam potius, quàm imminutam ſuam Rempub. fuiſſe; immò cum vera religione quidem, hactenus multò melius cõſeruatam. Eſſe prætereà ſe, mitiore quàm alios natura, atq. ingenio tardo, potius, quàm præcipiti ad mala perpetranda, ideoque quibus non eſt acceleratus delinquendi vſus; tardã quoque, atq. procraſtinatã eſſe debere punitionem; atque ad continendos in officio ipſos, tanquam lenimentis, nõ inciſione opus eſſe. Nec obſtat, quòd bona Regni pars plana, ſatisque culta, atque amœna appareat, & ad inhabitandum, & ferendum iugum apta; cùm maior quidem perfrigida, horrida, & montoſa ſit, ac licèt cultura vacans, propeque inhabitabilis; ſolius tamẽ libertatis dulcedine allecta, cũ mirè frequẽs eſt; tum paucis contenta: quæ ſi, aut maioribus, quàm ferre poteſt, oneribus grauaretur, aut truculentioribus, quàm ſolent, pœnis, multiſvè puniretur; planè, aut omnino deſereretur illa; aut duriore quã vſquam paupertate, ac ſeruitute cultores premerentur. Vnde Reges, pro illorum hactenus, Regia ſimul & diuina inuiolata fide, quarum hi fuere ſemper obſeruantiſsimi, ſic in eorum libertate, liberiſque ſcitis conniuent, vt iiſdem, modò abſit abuſus, ad eius regionis tum incolumitatem, tum publicam commoditatem, facilè iudicari res permittant. Id, quod Iacobus tunc temporis prudentiſsimè animaduertit: neque enim tanta oblata occaſione, plebiſcita ipſa abrogauit; ſed ipſis abutentes proceres, vt dicemus, mirè perſequutus eſt, atque acerbè puniuit. Igitur propoſito à Rege tributo, magnæ illicò ſeditiones in populo concitatæ fuere. Neq. enim in tanta rerum perturbatione defuerunt, qui, vel procerum cauſſam aduerſus Regem, vel Regis aduerſus proceres tuerentur: tãetſi hęc quidem pars præponderaretur eã, quæ pro libertate pugnabat: eaque vna libertatis vox à populo emittebatur. Hanc igitur acerrimè defendere ſtudentes proceres, Sanctio, & Vrrea ducibus, Alauonem exceſſerunt; vbi percuſſo fœdere, ſocietatem inierũt; indeq. omnia

raptim

raptim,turbatimq. agi cœperunt. Vnde conuentu non de more dimisso,sed pertumultuose dirempto, proceribus cum populo ad arma conclamantibus,Rex Montionem profectus est; ibique copias coëgit,accersitis è Catalonia militibus,ac nonnullis proceribus,qui præstò Regi fuerunt:quibus accesserunt Tamaritani, eoq. paruo exercitu,breui aliquot Aragonensium procerum oppida & arces, tã Petri Massæ,quàm Sanctij filij cœpit;promulgauitq. vniuersa oppida & pagos procerum,se,ferro & igni vastaturum. Quę audientes proceres,depositis armis, iure agere maluerunt. Sciebant enim Regem non tam contrario, quantumuis licèt potentissimo, armorum impetu,quàm audito iustitiæ nomine, ab armis discessurum. Iamq. connitebantur summoperè, vt de querelis,deque controuersijs, ac quibusuis litibus,iudicaret Iustitiæ Aragonum pręfectus, omnesq. iudiciarias controuersias,quę Regem inter & Regni proceres,nobilesque viros orirentur, Pręfectus constitueret,easque ipse & Regio, & procerum,nobiliumque consilio, qui Regia in aula versarentur, decideret.Insuper eùm is Magistratus,seu præfectura,à se, & à superioribus Regibus demandari cui vellent,soleret, in posterum promisit, non alijs,quàm viris,qui equestris ordinis essent, eam mandaturũ. Placuit igitur Regi, ac peræquum visum est, vt cum honesta iuris intercessione,tum ab armis discederetur,tum etiam Magistratui,ac præfecturæ suum quodammodo abrogatum ius,& imminuta iurisdictio,restitueretur. Erat enim hæc publica Regni dignitas, atque potestas præfecturæ (vt de ipsius origine & facultate, pauca quæ ad rem pertinent dicamus) in præsidium & custodiam publicæ Regni libertatis constituta:cæterisque eius,siue regijs, siue ordinarijs ciuitatum,oppidorumque magistratibus,pręferri solita. Ac, vel ex eo maximè præstans, magniq. semper habita, quòd in tanto sibi iure,ac præsidendi potestate collata, nulli fuit vnquam Tyrannidi,neque perturbationi rerum obnoxia, vtpotecùm non solùm, pro ęquo & bono,quibus ex plebiscito modis solet ipsa; verùm pro summo quoque iure,deque consilij sententia, cũcta decernat. Neq; enim quærit quæ sua sunt; sed tria potissimum contendit. Primum vt suum cuiq. tribuatur:alterum,ne cui vis inferatur,tertiũ,vt Regni plebiscitis stetur. Similis illa quidẽ tribunitiæ potestati; quem Magistra-

gistratum Romani olim, defensorem, ac custodem populi esse voluerunt, atque auxilij caussa, contra illatam vim constituerunt. Vnde sicuti apud Lacedęmones Ephori Regibus, apud Romanos Tribuni Consulibus opponebantur; sic apud Aragonenses, ne aut vis veritati adhiberetur, nevè furor, ac impetus aliquãdo Iudicum, ius opprimerent; & Regibus, & Consulibus; & cuicunque Regni potestati, vt se opponeret, creatus is fuit magistratus. Cuius tanta vis est, tam constans, & iusta quasi dictatura; vt ab eius hucusque origine, & creatione, nullo fuerit vnquam tempore, aut occasione abrogata. Quo maior est profectò admiratio; eaque nos vehementer ad inquirendum incitat; quonam potissimum tempore, aut Imperante Rege, ac quibus etiam de caussis, primi, tam Reges, quàm proceres Aragonenses, tantam, adeoque maiorem, quã singuli potestatem haberent, quasi abdicarint à se, atque vni soli contulerint. Idque non solùm ad iudicandum de summis, grauissimisque Regni rebus, cæterasque infra se habendas iudicationes; verùm in plerisque ipsarum, illius vnico, ac definito iudicio standum. Sed de tempore, ac Regibus, & proceribus, quibus fuit conditus magistratus, non admodum expressa est, neque literis, neq. diplomate consignata memoria: seu neq. esse permittitur; fortassis, vt eò plus autoritatis, plus fidei, ac iuris eidem ab antiquitate, & inueterato, siue præscripto pręsidendi vsu accedat. Occasionem verò, siue caussam, haud alias fuisse credunt; quàm par olim primorum Regni, atque procerum Imperium; atq. ab his profectam Regiam dominationẽ: indeq. frequentes inter eos, super diuisione rerum, hostilium præsertim spoliorum, controuersias, & cõtentiones: quasi quòd par pari nollet iuditio succumbere: hincq. necesse esset ius in armis, quę semper gestabant, ponere. Ex quo, ne cruenta pugna & ferro differẽtias dirimerẽt; nevè vlla subinde in Regem conspirandi occasio daretur; tã Rex, quàm proceres, de suo detrahentes, atq. magistratui conferentes; ipsum omnium consensu crearunt: atque ex eo maximè, quòd is in suo cuique tribuendo versatur: totique Regno præest, Iustitiam Aragonum nuncuparunt. Ab ea quippe virtute, quæ omnium Reipub. basis est ac fundamentum, iustè fuerat denominandus Magistratus, qui omnibus Regni iudicationibus, tan-

quam

quàm Iustitia iustitiarum, erat præponendus. Per hūc enim Reipub. Aragonensis salus non modò fuit perpetuò retenta, ac vera illius etiam erga Reges fidelitas conseruata: verùm ipsamet Regia dominatio, aut aucta quidem extitit per illum, aut magna saltem ex parte releuata. Siquidem ad subitas tum populorum commotiones sedādas; tum ciuium inter se discordias componendas; tum insolentium quandoque procerum libidines refrenandas (quæ propria sunt Regis munia) num commodiore alio, promptiorevè, quam hoc ipso magistratu, tanquam vnico instrumento pacis, ipsum sibi Regnum consueuit accurrere? nonne, quod in ea re, sua maximè præsentia fecisset Rex, id ipsum deputatus ab eo magistratus solitus est efficere? An non hinc est, quod Aragoniæ res minus premant Reges; minusque ipsis negotij facessant, atque in comitijs generalibus minus quoque querelarum ab Aragonensibus, quàm ab alijs socijs Regnis habeantur? Inde quippe superiores Reges huiusmodi magistratus vim satis compertam habentes; necnon & proceres non esse alienam a cōmodis suis, ac neq. contrariam ei potestati, rigidę, nimisq. seuerę, quam ipsi in subiectos sibi populos, sine prouocatione habēt, perspiciētes; eodem, quo ab vtrisq. cōsensu creatus est magistratus, à consequentibus, progressu temporis, fuit etiam auctus, atq. & potestate, & iurisdictione amplificatus. Ita quippe Iacobus audiēs velle proceres, exposcereque, vt controuersias, quas tam secum, quam inter se illi haberent, Iustitiæ Aragonum præfectus iudicaret; peræquum id esse ducens, prouidit in posterum, vt illud de iurisdictione præfecti, quod antea vsu tantummodò & cōsuetudine receptum erat, deinceps scripta lege sanciretur. Demum inducijs factis, de reliquis controuersijs omnibus, Rex, & proceres apud Cæsaraugustanum, & Oscensem Episcopum compromissum fecerunt. Quibus peractis, proceres, se Regi ad Murciense bellum adfuturos promiserunt. Sed obeunte interim Oscensi Episcopo; Cæsaraugustano verò à pronunciatione abstinente, iudicatio ipsa penès Regem fuit; neque manus ijs bonis iuncta, quæ facto compromisso tenebantur. Præterea paulò post, comitijs à Rege, Exeæ habitis (inclytum id Aragoniæ oppidum est, cognomento equitum, ob eorum frequentiam) plures leges proximis conuentibus scriptę tantùm, ibi scitæ, ac

promul-

promulgatæ fuerunt. In primis ne Rex,quique alij poſtea Reges eſſent,honores,& militaria officia cōdonarent,niſi ijs,qui agnati procerum eſſent,non modò iure,ſed natura quidem, ac neque exteris illa tribuerent. Ne quis procerum,nobiliumvè,Bouatici, aut ſcriptu ræ tributum(Herbaticum ipſi appellare conſueuerunt) depēderet. In omnibus controuerſijs,quæ inter Regem,& nobilitatem orirentur,præfectus Iuſticiæ Aragonum iudex eſſet, eaſq́. procerum,atq́. nobilium,quorum nihil intereſſet,conſilio dirimeret: reliquas verò procerum,& equeſtris ordinis cauſſas,idem præfectus,Regis ac procerum conſilio dijudicaret. Rex liberis iuſtis nuptijs procreatis honores,militariavè officia, ne attribueret. His conſtitutis, atque inducijs cum proceribus factis,literas è Caſtella accepit, quibus intellexit, Alfonſum expeditionem contra Granatenſes ſuſcepiſſe. Quamobrem ipſe quoque Murcienſibus bellum indixit; ad quod Clemens IIII. Pont. ſacræ expeditionis præſidia, & noxarum expiationem indulſit; atque ſacroſanctæ Crucis prędicatione, è tota ferè Hiſpania multorum fuit militum concurſus, Tarraconenſi, & Valentino Antiſtitibus,concionatoribus, & ſacri huius belli lituis. Itaque Cæſarauguſtæ primùm renunciatis Ducibus, & Signiferis, exercitum ad duo millia equitum conſcribi iuſsit. Duces exercitus fuere Petrus & Iacobus filij,& Raimundi duo, Cardonæ Vicecomes,& Moncada,alijs Aragoniæ proceribus, quod alienato adhuc animo à Rege eſſent, militiam detrectantibus, præter vnum Blaſcum Alagonem, qui Regi ſemper adfuit: tametſi Aragonenſes poſteà manipulatim Regem ſequuti fuerunt. Sed recenſitis equitibus,ſexcenti dumtaxàt præſtò fuere ex bis mille conſcriptis, quibuſcum collecto paſsim in itinere peditatu, Valentiam properatum eſt. Cumq́ue venirent Turolium,creſcente indies exercitu, ac deficiente commeatu, req́ue frumentaria, ingreſſus eſt Rex vrbem; quæ nunc intercedente Philippo II. Rege, conceſſione Gregorij XIII. Ponti. in Epiſcopatum erecta eſt; vbi conuocato Senatu, itineris, atque expeditionis ſuæ cauſſas aperuit: ſeq́ue fuiſſe coactum ad ſacrum hoc contra Murcienſes ſuſcipiendum bellum;non ſolùm vt Regnum,ob conſpirationem Granatenſibus deditum, eiſdem inde pulſis, genero, ac filiæ recuperaret:

X verùm

verùm vt impediret, ne sese illi cùm Murciensibus iungentes, in Valentinum conuolarent, vnde Aragonense Regnum detrimentum acciperet. Atque ideò, instante expeditione, ipse, non tam de cogendo exercitu, quàm de sustentando sollicitus, carere se in primis re frumentaria, & pecuaria, alioque necessario bellico commeatu, ostendit. Proinde rogare, vt quæ ad manus haberent, suggererent; habituri breui ex Regijs censibus compensationem. Ad quem vnus ex primoribus, Aegidius Sanctius Munotius, filius quōdam Pascha sij, de quo antea diximus, qui senatus mētem compertam habebat, respondit; Non ignorare te, Rex, credimus, ciuitatem hanc nulli ex suis Regibus tuis maioribus defuisse vnquàm, neque nos quęcunque imperata fuerunt, facere recusasse. Quamobrem, quò maiora sunt, quæ tu pro communi re facis, quàm quæ illi, eò maiora deberi tibi fatemur: & quæ pro alijs nunquam, pro te nūc facere decreuimus. Offerimus enim tibi nos Valentiam ituros obuiam, cum mille tritici coris, & tribus mille farinæ: arietum xx. millibus, boum verò duobus millibus: ac si opus erit, plura daturos. Te autem interim, & exercitum, hospitio excipiemus honestissimo. Hoc Turolensium tam magnificum, atq. splendidū sponte oblatum munus, Rex admiratus, Cęsaraugustanę nō immemor iniurię, ad suos conuersus; Nū, inquit, Cæsaraugusta plus vi dedisset, quàm Turolium sponte obtulit? Itaque gratias eis habens, maximeque ipsos de munere amans, petentibus Turolensibus, duos vel tres dimisit satellites, qui per suburbana & pagos, Regio nomine, quæ mittenda essent, colligerent. ipseque, quamuis illi renuerent, ex Regijs censibus, persolui omnia pręcepit. Cùm igitur Valentiam venisset, Turolenses cum omnibus prętò fuere. Quæ cum pergrata, atque accepta haberet, optimis, varijsque Valentini agri fructibus oneratos remisit.

BER-

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER. XVII.

DVM Iacobus Valentiæ commeatum & armamenta parat, ac reliquas ex Catalonia, & Aragonia ad Murciense bellum conscriptas copias operitur; graues subinde, atque constantes rumores per vrbem spargebantur, de innumerabili Afrorum, qui in Beticam traiecerant, multitudine, vt qui Granatensibus adiuncti centum quinquaginta millium numerum perhiberentur excedere; eorumque omnium mens esset, sese in Murciense Regnum immittere; eoque comparato, protinus in Valentinum conuolare: vt non amissum modò Regnum è Iacobi manibus eriperent, ac Zaeni, suisque recuperarent; sed Iacobum etiam è proprijs sedibus, ac Regnis expellerent. Erat enim iam ab omnibus Hispaniæ sarracenis & Afris, conflata conspiratio in Iacobum: cuius tam florens dominatio & Imperium, vniuersis sarracenis, præcipuè Afris, in magno erat ex inuidentia concepto odio; nec tamen tam ingens ira, & potentia hostis contemnenda erat. Compertum etiam Rex habebat, ex omnibus à se anteà susceptis bellis, nullum fuisse vnquam cum hoc Murciensi comparandum, ac neque sibi magis reformidandum. Nam quamquàm tot ipse numero, tamque paratos ad dimicandum contra se, hostes habuerat; nunquam tamen minoribus facultatibus, atque copijs, ijsque inter se diuisis, ad illis resistendum prodierat: nullus denique hoc ipso, belli exitus magis portendebatur exitiosus: proptereaquòd non solũ Afros & Granatenses ante se haberet, sed Valentinos etiã domesticos hostes post se relinqueret: neq. timẽdũ nõ erat, ipsum vel præliantẽ, ab vtrisq. intercludi posse;

seq. eis victimā præberi. Quæ omnia à proceribus,& populo, vltrò citroq. relata,tametsi à Rege perpenderentur; nec paruiducerentur; vtpote quæ virum quamlibet constantem honestè possent ab incœpto deterrere;tanta tamen erat ipsius cū animi magnitudine coniūcta fortitudo,vt hoc vno in bello non modò hostes,sed seipsum superarit,eoq. alacrius in eos inuectus fuerit. Quamobrem contēptis rumoribus,commeatum & armamenta præmittens, cum vniuerso exercitu profectus est Setabim: ibiq. equites leuis armaturæ trecentos assumens,Biariū progressus fuit,vbi congregatis Ducibus exercitus,totius nauādæ operæ, atq. bellicę expeditionis rationem eis significauit:fuitq. deliberatum,vt debellatis primùm Murciensis Regni oppidis citra Vilienam,quæ sunt prope Oriolam, & Alicātum, vltima esset vrbis expugnatio. Vnde missa parte exercitus in lęuam, ipse cum altera dextram tenens, Vilienensibus,qui contra Manuelem Regis Castellæ generum conspirarant, per præconē ad mœnia denunciauit,nisi resipiscerent,atq. Manueli se dederent,depopulaturum se eorum agros,ac oppidum complanaturum. Ad quem Vilienenses,se,certis cōditionibus in potestatē Manuelis redituros dixerunt,modò ratas illas habiturum Manuelē ipse promitteret: proq; mittente Rege, Manueli se dedidere. Quorum exemplum Eldenses sequuti,sese Manuelis potestati permiserunt. Idipsum imitati Petrecenses,Neupotienses,Illicitani,qui nunc Elgienses,fidem Iacobi sequētes in potestatē Regulorum suorū redierunt:simulq. audita Regis benignitate erga sponte se dedentes populos,tradita quoq. fuit illi Calagurria turris magna, valdeque munita; quæ præcipua erat Illicitanorum arx,antequam exercitus eò conueniret. Ea fuit enim Iacobus sapiētia & opinione famæ præditus,vt non minus arte,quā ferro vinceret. Misso igitur in eius arcis presidium Barcinonēsi Antistite,ne ab exercitu illorū ager vastaretur,ipse concessit Orcelim, vulgò Oriolā;quò statim venit præfectus Criuilleny oppidi munitissimi,vt illud,& duas eius arces præmunitas in potestatē redigeret; vna tantū missa cohorte:qua ad eos peruēniēte, præstitit præfectus quod promiserat. Sicq. ab ea parte omnia oppida cū arcibus se Regi, ac suis veris dominis,quos dispulerāt,tradiderūt. Iā verò egredienti Oriola Regi,vt in Murciēses pergeret cū equitatu, occurrerunt Al-

muga-

mugauares prætoriani milites, quos Rex dudum præmiserat, vt excursiones in ea oppida, quæ intra Ilorcim & Murciam continebantur, facerent; prædasque in castra mitterēt: quin & per captiuos, quos comprehendissent, consilia hostium inquirerent: ac tandem lustrato, atq. explorato vtriusq. vrbis agro, ad ipsum reuerterentur. Hi redeuntes renunciarunt, ante horas viginti, sub ipso noctis crepusculo, vidisse prope Ilorcim prætereuntes octingentos leuis armaturæ equites, cum duobus millibus peditum Regni Granatensis, qui duo mille iumenta, omni commeatu & armorum genere onusta versus Murcienses agebant; quique dissoluto ordine, ac nihil hostile timentes incedebant; facileque esse eos cum vniuersis sarcinis & impedimētis intercipere, si quàm celerrimè, nullaq. mora interposita, cum exercitu in loco à se explorato, satisq. ad dimicandum expedito, eos præuenirent. Quo ipso tēpore Manuel, equitesq. ordinis Tēplarij, Hospitalis, & Vclensis, vna cū Alfonso Garcia strenuo, ac bellicoso viro à Rege Castellæ ad bellum misso, sese Regi adiunxerant: erantq. simul omnes equitum ad mille ducētos, peditum verò ad viginti millia, itaq. omnibus se sequi iussis, præeunte Almugauarū cohorte, qui hostium stationes præuenirēt, traiecto Secura flumine, vt primùm illuxit dies, in pagū quendā fortè deuenerūt, ad radices parui montis, qua illi cum iumētis transituri erant, secundùm tumulum non longè ab vrbe; vbi antiquorum Murciæ Regum sepulchra sita erant. Ibi ergo Rex Almugauarum consilio, exercitum quiescere, sumptoq. cibo, se ad pugnam comparare iussit; cumq. protinus ita disposuit. In primo agmine Petrum & Iacobum Principes cum suis è Catalonia copijs collocauit; alterum verò agmen, vbi Aragonensium & Castellanorum permistæ legiones erant, tenuere Vclensis, cum Petro Nunnio Guthmano, & Alfonso Garcia Castellæ proceribus, & Alago cum Aragonensibus; postremum cum Manuele & Almugauares, Regi obtigit, lectissimis centum cataphractis cinctū, præter magnam aliam velitum manum, quos extra ordinem cum amentatis hastis Rex miserat, Duce Roccafullio, pernobili Oriolensi equite, ad exploranda hostium consilia & iter. In quos descendentes iam per decliuitatem montis, Vclensis, & alij sui agminis vehemēter instabant, vt impetus fieret. Verùm Rex prohibuit omnino,

quoad vniuersi illorum equites in planitiem descenderet,vt in præeuntes tunc nostri irruerent; seseque inter eos, & montem interponerent,vt à peditibus, atque à sarcinis & impedimentis separarent: sicque equitatus in equitatum, reliqui in pedites conuersi, prælium committerent:& tamen cum Rex,non tam præsentes hostes, quàm propinquos vrbanos pertimesceret milites,quos sciebat multos, atque omnium lectissimos in vrbe esse; nec dubitaret,inito prælio,illorum subsidio venturos, ideò aciem sic instruxit,ac si cum vrbanis etiam esset dimicaturus. Prodiens ab nouissimo agmine è medio Cataphractorum fulgentibus tectus armis, lustratoque primùm exercitu,atque omnibus circũspectis,venit ad primos ordines, quos ducebant Principes filij, ac,vt animosiores ad dimicandum redderet,graui,ac contenta voce cohortatus est,vt meminissent, quo ipsi patre geniti,ac procreati essent,quem simul Ducem & commilitonem haberent,atque facinorum spectatorem:quò magis cœlestem omniumque communem patrem respicerent,gratiasque ei immortales haberent,quòd dimicationis suæ primitias, non contra Christianos , sed contra impios Christiani nominis hostes offerri dederit: eique se tota mente deuouerent,daturo sine dubitatione,& vim suis ad peruincendum, & hostibus ignauiam ad resistendum. Ab his illico ad milites conuersus, propositam, atque oculis subiectam eis prædam,sarcinas & commeatum,si benè strenuèque pugnarent,ipsis diuidendum ostendit: neque dubitare se dixit, ipsos tam assuetos alioqui,hostes numero superiores vincere,inferiores, tametsi non contemnendos, deuicturos.Ijs dictis, in locum suum secessit, ac protinus, dato signo,nostri equites in hostiũ equitatum primum impetum fecerunt,quem illi minime sustinere valentes,in eam partem,quà venerant, sese fugæ mandarunt: hos pedites secuti,in turpem fugã coniecerũt. Quare ad persequendos eos maximè cohortantibus Velensi,& Castellanis,Rex iussit canere receptui,veritus nè,aut à tergo eos vrbani adorirentur,aut in insidias, pluresvè hostes, si persequerentur,inciderent:propterea quòd fugientes tẽderẽt in oppidũ Alfamã propinquũ, in quo arx erat munitissima,multoq. plena milite,qui nostros prædæ inhiãtes,&dispersos facilè superare,ac perdere possent. Itaq. direptionẽRege prohibẽte,sarcinæ &

impedimenta capta ſunt, omniaque manu ipſius diſtributa Ducibus & militibus, prçter iumēta & cibaria, tanquam exercitui & caſtris neceſſaria. Sed ſtupor omnes inuaſerat, qua cauſſa vrbani, prçliantibus prope vrbem Granatenſibus, qui ſubſidio illis venerant, non opem tulerint: latêre enim ea pugna minimè potuit vrbanos, cùm non longè ab vrbe commiſſa fuerit. Verùm à captiuis deprehenſum fuit, eſſe à Granatenſibus certiores factos, opemque ab ijs ferri petitam; non tamen auſos vrbanos eam ferre, propterea quòd graues rumores ſparſi in vrbe eſſent, Alfonſum ſcilicet, & Iacobum Reges, cum magnis exercitibus venire ad vrbem obſidendā, ideóque initum à Iacobo prælium, ſtratagema fuiſſe ad eliciendos ab vrbe Murcienſes, vt à propugnatore deſtitutam Alfonſus inuaderet. Neque profectò vana omninò fuit eorum opinio: quandoquidem Alfonſus per id tempus venerat Iacobum viſurus, atq. ad præſtitutam diem in oppido Alcarracio, non longè ab vrbe, conuenêre, vnà veniens Iolans filia, eiusque liberi Caſtellæ Principes, vnà etiam Berengaria Alfonſina, filia Alfonſi domini Molinæ, & Meſæ, inſigniū Caſtellæ oppidorum, in confinijs Aragoniæ. Quæ cùm eſſet perpulchra, atque cum venuſtate dignitatem quandam vultu prçſeferret, adeò eius amore captus Rex fuit, vt matrimonij fide data in poſterum eam in contubernium acciuerit. Neque mirandum quidem, in tam continuo, proſperoq. ac triumphanti bello, Martem ſubitò in procreatricem Venerem incurriſſe: procliue enim eſt ad eam, ab labore omnium hominum ingenium, maximè verò ſollicitante cō muni rerum parente natura, cuius non parū interfuerat, multos orbi Iacobos edidiſſe. Itaq. poſtquam de oppugnatione Murcienſi inter Reges eſt actum, atque à Iacobo illius cura ſuſcepta, Alfonſus & Iolans, cum liberis reuerſi ſunt in Granatenſia caſtra; Iacobus verò, vt nōnulla oppugnationi neceſſaria præpararet, Oriolam regreſſus. Quò venientes Vilienenſes Regi dixerunt, ſe Manueli dedidiſſe, vt eſſet promiſſi memor; ſtatimque Rex, conſentiente Manuele, in illorū arce præſidia collocauit; profectusq. in oppida Nōpotiū, & Elgiū, ea cū turri Calagurria Manueli tradi fecit; atq. iterū reuerſus Oriolam, natalitia Chriſti ibidē celebrauit. Inde Alicantū venit, vbi exercitu cōgregato, Murciā contendit, in eius cōſpectum caſtra po-

situs.Ipse quippe primus cum speculatore anteibat regionis sitũ exploraturus,aptioremque ab obsidendam, & oppugnandam vrbem,locum inuenturus.Mos enim erat Regibus prælium commissuris,Regia id referente historia,in postremo esse agmine ,loca tamen ad obsidendum indagaturis,omnibus anteire. Sed cùm in locum, qui fuerat speculatori visus aptior, ante lucẽ ambo venissent: neque ob circumfusas tenebras, quantum ab vrbe distarent,agnoscerent; vt primùm illuxit dies subitò sese in conspectum vrbis dedère:tam proximè, vt ad iactum ferè balistæ ea esset . Iumenta enim & pecudes vrbanorum propè oberrabant. Quo animaduerso Rex ad speculatorem ait; Temere profectò tu quasi loci ignarus, ad designandam obsessionem,me in tam propinquum vrbi locum conduxisti:verùm vt lubet,iacta est alea,tenẽdus est locus,ac ne digitum quidem pes referendus.Statimque positis ibi castris, ea vndique fossa & vallo cingi iussit: quin & machinas, & tormenta disponi,ac in loco,& ordine suo quemque manere constituit.Nostris igitur operi instantibus, Murcienses irruptiones facere cœperunt, atque frequentibus sagittarum ictibus, saxorumque iactibus exercitũ vexare. At verò Rex sagittarios Dertosanos, & funditores Baleares,à læua posuit, vt irrumpentes sarracenos, ac sese protinus in vrbem recipientes icerent:missa simul Cataphractorum manu,qui suo impetu aggredientium agmen turbarent; nostrisque contra Sagittarios hostes pro muro essent:quò tutius ferire illos possent,atq. sagittarum,& saxorum imbrem similiter in eos contorquere. Hũc ergo in modum eorum audacia adeò repressa fuit, vt totum mensem ab eruptionibus tẽperarint:nostro interim exercitu , machinas & tormenta muris admouente,ac Rege etiam nihil non,quod strenui ducis esset,machinante, quoad Murcienses ad deditionem cogeret. Eius enim spe fretus, omnino prohibuit vastari agrũ:quo beneficio,plerosque vrbanorum animos ad se pelliciebat. Interim ipse ad notos suos,quos in vrbe habebat, clam submittebat fidos aliquos ex Valentinis sarracenis, qui ad deditionem illos inducerent; benignitatem Regiam,suauemque morem in excipiendis, humanissimeque tractandis ijs,qui sese ei sponte dedebant; atque in eos, qui obsisterent,pœnas & supplicia prædicantes. Addebant etiam;

recipe-

recipere illum in se, Alfonsum generũ, quæ ipse ageret cũ ijs, omnia probaturũ: posseq., eodem deprecatore, in gratiam Regis sui, nullo suo iure imminuto, redire. Quæ cũ ad primores vrbis relata essent, deque dedenda ipsa Regem perinde agere vidissent, ac si propugnatore vacua, atque fame oppressa omnino esset; tantus vniuersos inuasit timor, vt pro oblatis conditionibus placuerit deditio: maximè verò, augescente indies Regis exercitu, illorum verò auxilij spe, Granatensi Rege Alfonsi bello impedito, penitus abiecta. Vnde placuit primoribus, sese, ac vrbem Regi dedere; iamque pulso inde præfecto à Rege Granatensi misso, cum eius militibus, qui vrbanis numero inferiores erant, neque arcem tenebant; Regi significarũt, se ad certam diem, vrbis portas patefacturos. Ex quo Rex protinus quinquaginta cataphractos, ac totidem leuis armaturæ equites, cum centum viginti sagittarijs Dertosanis præmisit, qui vrbem intrarent, ipse verò ad ripam Securæ amnis, quà is arcem alluit, constitit, quoad illi vniuersas vrbis turres & propugnacula, in primisque arcem tenerent; atque in editiore eius turri vexillum Regium locarent. Quo inspecto Rex illicò cum dimidia exercitus parte vrbem ingressus est. Sequenti verò die in arcem ascendens, munire eã, præsidiaque in ipsa disponi iussit. Deinde totam peruagatus vrbem, comitantibus antiquo præfecto, cum alijs quinq. ciuitatis primatibus, eam in duas partes diuisit: quarum alteram, quæ arcem, & Mahometi ędem magnam comprehendebat, castris propinquiorem, Christianis habitandam dedit; alteram verò sarracenis reliquit, in qua decem alię Mahometanæ ædes erant, satisque amplus ad habitandum locus sarracenis relictus. Verùm sarraceni de Rege conquesti sunt, quod magnam ędem illam, quæ erat omnium princeps, ac frequentissima, sustulisset. Tunc iratus Rex, vniuersum exercitum vrbem ingredi, atque in armis, & quasi paratum ad eam diripiendã esse iussit. Quod pertimescentes sarraceni, Regem supplices obsecrarunt, vt sibi ignosceret, atque ędem cum omni re, pro libito acciperet. Pacatus Rex, ædem à Carthaginensi Antistite expiari, atq. sacrę Virgini matri Mariæ dedicari curauit. Ei enim ex voto omnia tẽpla in locis sarracenorum consecrare solebat. Erant autem iam tum permulti permisti sarracenis Christiani, tota ea diœcesi Carthagi-

X 5 nensi,

nensi, christianè viuentes, atque sacella vnà & Episcopum habentes, qui pietatis, ac religionis iura in eos exercebat. Itaque expiato atque sacrato templo, Rex, & Barcinonensis, & Carthaginensis Antistites, atque vniuersi, qui inuenti sunt sacerdotes, alijque Dei ministri è tota confluentes diœcesi, cum vniuerso Christiano populo è castris exeuntes, & cum magna pompa, & hymnis, vrbem ingredientes, illud adierunt: vbi pro victoria sine cruore parta, maximas Christo, eiusque sacrosanctæ matri gratias egerunt. Post verò Rex ad exercitum conuersus, collaudatis omnibus, tanquam benè de se meritis, atque victoriarum participibus, eis gratias egit humanissimè, singulos Duces, signiferos, primique pilos & cēturiones, summa excipiens affabilitate, eorum virtuti ac dextris tribuēs, quòd non vno, aut altero, sed quatuor potitus Regnis fuerit. Qui autem ex proceribus præcipui interfuerunt huic bello, fuere Petrus & Iacobus filij, magnus Magister equitum Vclensis, Arnaldus Episcopus Barcinonensis, vnà cum Carthaginensi, ac etiam Petrus Gerardus Templariorum promagister, Petrus Fernandus Regis filius, Guido Vespa promagister Hospitalis, Huguetius Comes Emporitanus, Raimūdus Moncada, Blascus Alago, Iaufridus Comes Rocabertinus, Guillermus Rocafullius, & Carrocius Rebolledi dominus: quibuscum Rex diebus multis egit Murciæ; vbi tanquam verus Rex, ac dominus debellatæ à se vrbis, domos & prędia veteranis liberalissimè diuisit, eis præsertim, qui ibidem commorari, ac in perpetuo vrbis prę sidio, & conseruatione Christianæ religionis remanere promiserunt. Postremò Legatos ad generum misit, qui nunciarent, se vrbē Murciam cū vniuersis eius Regni arcibus, & oppidis viginti octo, quæ ab eo ad Granatæ Regē defecerāt, vi & armis recuperasse, eaq; omnia cum reliquo Regno subegisse, atq. vt totum tanquam sartū tectum reddat, præsto esse. Proinde præsidia mitteret, ad excipiendum illud, & defendendum. Factum profectò insigne, ac commemorandum, atque cum maxima Regis laude & gloria concelebrādum. Potentissimum scilicet Maurorū Regnum, defectione amissum, atque à socijs protectū; quod sua dextra, suis sumptibus, & milite, oppugnarat, & recuperauerat, genero magnificentissimè contulisse; perinde ac si hoc ipsum antea filiæ dotis nomine promisisset.

Demum arcem cum vrbe Alfonso Garcię Pręfecto ab Alfonso delecto liberè tradidit, relictis decem milibus Christianorum militũ, qui Regnum, eiusq. tutiora ad defendendum loca incolerent, religionem inducerent, sectamque Mahometanam propulsarent; atque potirentur agro amœnissimo, pinguissimoque. Nam vbi ager est irriguus, non modò frumento, vino, & oleo, sed moretis ad sericum conficiendum bombycinum, suprà quàm dici potest, abundat: vbi verò irriguus non est, qualis Carthaginensis propinquus ei campus versus mare, spartho, & palmis est refertus; atque magnitudine pastionis mirè fertilis, qui etiam vrbe, & portu Carthaginensi propinquis valde nobilitatur. Rebus igitur Murciensium compositis, Rex Oriolam venit, quæ vrbs Valentini Regni extrema est, Murciæ è regione ad ortum posita, nobilis admodum, atque ingenijs præstans, bellicisque olim assueta rebus. Eius ager latissimus, atque irriguus, frequentibus Securæ fluminis inundationibus, inuenitur lõge fertilissimus, atque frumẽti, ob irrigationem, feracissimus, adeò vt prouerbio vulgatissimo fuerit locus; Pluat, aut non, frumentum dat Oriola. Ibi Rex cùm esset hyems, summè delectatus tepore aëris, atque amœnitate agri, dies aliquot fuit. Inde cùm iam ver esset, Alicantum cum exercitu venit. Quæ vrbs amplissimum, non tamen vndique tutum portum habet, in quem magnus ac frequentissimus est nauium è toto Mediterraneo, atque Athlantico etiam mari concursus, ac magna simul mercimoniorum conuectio. vbi Rex retento exercitu, vocatis Ducibus, bellum contra Almerienses Regni Granatæ prosequi se velle dixit, ac iuuare generum, bello aduersus eos implicatum. Sed obsistentibus proceribus, & admonentibus, tutum non esse tã diu à proprijs abesse Regnis, & aliena quęrere; maximè verò ob cõponendas res Iacobi filij, præsertim de adiungenda ei vxore; quę res Regiã omnino præsentiam requirebãt; relictis præsidijs apud Alicantenses, & Vilienenses fines, vt Murciẽsibus, dum opus esset, occurrerent; ipse Valentiam cum parte exercitus reuenit; atque collustrata vrbe, mirè delectatus est eius amplificatione, atque magnificorum ædificiorum; præsertim templorum, ornatu & constructione: necnon validissimo muro in orbem perducto, turriumque frequentia; & distinctione. Iamque

legibus

legibus & plebiscitis denuò confirmatis, Barcinonem progressus est, paucisque ibi diebus commoratus, Gerundam venit; vbi controuersias inter Emporitanum Comitem, & Pontium Gerardum Torrellam, de diuidundis agris, breui composuit: indeque Mompellerium concedens, intellexit, matrimonium Beatricis Amadæi Sabaudiæ Comitis filiæ, cum Iacobo, de quo Roccafullius egerat, aut Beatricis obitu, aut alijs de caussis, perfectum non esse, ideoq. de Esclaramunda Foxensis Comitis sorore Iacobo iungenda egit. Cùm igitur matrimonium placuisset omnibus, Esclaramunda à suis honorificè Barcinonem deducta est; ibique celeberrimis nuptijs, Iacobo iuncta. Rex verò Mompellerio Perpinianum reuersus, inuenit præstolantem se nuncium cum epistola, qua Ferrentius Liciana, vnus ex proceribus Aragoniæ, Regem ob nonnullas acceptas iniurias ad certamen prouocabat. Quo die contigit, vt legatus à magno Tartarorum Imperatore missus, cum grandi comitatu Perpinianum ingrederetur ad Regem, oratum in summa, ne expeditionem ad Hierosolymitanam regionem debellandam detrectaret: se enim, & copijs, & armis iuuaturum; modò ipse bello præesset. Has duas, adeò inter se, & genere, & proposito dissidētes, vno die acceptas legationes Rex perpendens: altera, quam à summo Rege ad Imperatoriam tantæ expeditionis bellicæ potestatem vocabatur; alterā, qua à subiecto sibi Regulo prouocabatur, risum vix continere potuit. Vnde Tartaris lautissimè exceptis, atque in patriam iucūdissimè remissis; ad Licianæ nuncium conuersus, respondit; Se hactenus delectatum fuisse aucupio gruum, aut tardarum auium; at nūc, vt ei morem gerat, picarum, seu columbarum vsurum; eius inferiorem ordinē, præ Regio, atque sequuturam fugam prænuncians. Inde profectus venit Ilerdam, vbi tumultuario cōparato exercitu, atque Tamaritano populo se sequi iusso, Licianam oppidum, cū alijs Ferrentij arcibus, in potestatem redegit; ac ob læsæ Maiestatis crimen, Regno adiecit, ipso quoque Ferrentio profugo, nulloq. certo in loco, metu Regis, consistente. Posthæc Rex Turiasonem venit, vbi denunciatum est ei, perplures passim deprehendi nummos adulterinos, Aragoniæ forma, & Castellę percussos: è quibus allati fuere nonnulli morabatini ex ære confecti, extrinsecùs inaurati, tanta artis subtilitate, vt

à veris

à veris vix discerni possent. Erant autem morabatini aurei nummi, qui dimidium coronatum pendebant. In huius criminis suspicionē quidā Regulus venit, nomine Petrus Iordanus, dominus oppidi Sāctæ Eulaliæ, in confinibus Aragoniæ & Nauarræ siti; vnà cum Elsa vxore illius, & liberis, & præterea operis ministris. Sed mortuo Iordano, liberisque profugis, Elsa cum ministris capta, atque iudicio cōuicta, à Rege damnata est. Mortis autem genus hoc fuit; ore follicu lo inuoluto, saccoque insuta, atque in profluētem Iberum viua proiecta: quæ etiam pœna fuit ministrorū, & cæterorum, qui postea eo crimine conuicti; vno excepto Canonico & Sacrista Ecclesiæ Turiasonensis, qui etiam conuictus, sacerdotijs priuatus fuit; & quia sacrorum minister erat, non capite damnatus; sed in perpetuum carcerem detrusus. Quibus Turiasonæ actis, inde Rex abijt Cæsaraugustam, vbi Mariam filiam inuisit; quæ febricula lacescēte, male habebat. Sed medicis morbum eleuantibus, breuique conualituram asserentibus, ipse profecturus Valentiam, Alcanitium, quā in illam rectius est iter, venit: ibiq. diem domini natalem celebrauit: ineuntis verò anni primo die, Dertosæ egit: inde Valentiam perueniens, nuncium accepit Cæsaraugusta, Mariam post ipsius discessum, ingrauescente morbo, mortuam fuisse. De cuius obitu vehementer Rex doluit; ita vt cogitarit regredi Cæsaraugustam, vt eius saltem nouendialibus sacris, & exequijs interesset. Decreuerat enim, vt Valbonam, vbi Reginæ matris sepulchrū erat, Maria deduceretur, ibiq. humaretur. Verùm altero consequenti nuncio intellexit, ciues Cæsaraugustanos, inuitis proceribus, qui in vrbe constiterunt, cadauer in templum maximū diui Saluatoris intulisse, illudq. sepultura honorificentissima affecisse. Quod Rex haud omnino ægrè tulit, ac Valentiæ substitit. Post hæc literas à Petro Principe Barcinone accepit, quibus factus est certior, Raimundum Folchium Vicecomitem Gardonensem, aliosq. nonnullos Cataloniæ Barones, mortuo Aluaro Cabrera Comite, mouisse bellum contra oppida Comitatus Vrgelitani, in ea præcipuè, quæ à Rege tenebantur. Verùm Rex, noua facta iuris accessione Comitatus Foxensis, quod ad Vrgelitanum, & Vicecomitatum Castelboni, & Agerensis habebat; rursum bellum in vniuersos commouit; in primis contra eos, quicunq.

Vrgelitanum inuadebant, cuius dominatus titulo semper insignitus Rex fuerat. Itaq. cum exercitu veniens Cerueram, in pagis, atq. oppidis, quæ se Regi subiecerāt, præsidia disposuit, copiasque addu xit ad prosequendum bellum, & Comitatum defendendū; dumq. expectat, quid Vicecomes, aliiq. faciant: relictis interim Petro & Iacobo filijs, altero qui exercitui præesset; altero, qui Mompelleriū certa de caussa abiret; ipse Toletū à Sanctio filio vocatus, caussis, quas mox subijciemus, proficisci parauit. Quo tempore rumor percrebuit, ac paulò post literis è Sicilia ad Petrum confirmatus est, Manfredum Regem Petri socerum occubuisse, in agro Beneuentano Neapoli vrbi proximo, commisso prælio cum Gallis, Duce Carolo Ludouici Regis fratre. Hunc enim antea Vrbanus IIII. Pont. magno in Manfredum odio & indignatione commotus, vocauerat ad se; qui veniens Romam cum maximo & fortissimo exercitu, certis conditionibus, Regno Siciliæ, & toto terrę tractu, qui est citra Pharum, ad fines vsque ditionis Ecclesiæ Romanę, vrbe Beneuento excepta, à Pont. perpetuo beneficiario iure donatus fuerat; traditoque de more vexillo Regio, in possessionem missus. Vnde facta donatione, Carolus in Manfredum profectus, quo dictum est, prælio deuicit, pulsis scilicet, atque in fugam conuersis Manfredi copijs; à quibus desertus ipse in medios hostes irruēs, non agnitus, telis confixus occubuit: simulque vita fuit, atque Regno priuatus. Verùm ab exuentibus eum in campo, inter mortuos cognitus ac elatus, consulto Pont. Ecclesiastica fuit sepultura prohibitus. Quo nūcio Petrus, eiusque vxor Manfredi filia, vehementer doluere: ipseque Petrus, cui intestati Manfredi omnia bona iure obuenerant; ad ea quoque armis repetenda, atque in potestatem, vt fecit, redigenda, non inaniter se iam inde animo præparare cœpit. Cæterùm caussas, cur Iacobus à Sanctio filio vocatus, protinus intermisso Vrgelitano bello, Toletum perrexerit, eiusque felicissimum itineris successum, enarremus. Fuerat enim Sanctius à Romano Pont. Archiepiscopatui Toletano, summo totius Hispaniæ sacerdotio, pręfectus: ideoq. sacris initiatus, patrem per literas rogauit, vt vnà cum Petro, & Iacobo fratribus, ad natalem Christi diem, Toletum in sui, Alfonsiq. ac Iolantis sororis gratiam venirent; vt ipsius primis Missæ solenni-

bus;

bus, in sancto augustoque Regiæ vrbis fano interessent. Cui Rex annuens libentissimè, gaudensque illius vrbis visendæ iam diu desideratam sibi offerri occasionem, ac vt vnà etiam Iolantem filiam & nepotes reuiseret, se iturum respondit. Petrum verò & Iacobum, quibus dictum est caussis, excusatos voluit. Vnde profectus, Ilerdam, & Calataiubium præteriens, cœnobium Hortam venit: vbi ab Alfonso genero magnificè exceptus, cũ eo Toletum petijt. Cuius præclarissimę, antiquissimę, maximeque mediterraneę vrbis situm, quo fuit ea olim, esseque nunc posset inexpugnabilis, sub aspectum subijcere, non erit ab instituto alienum. Est enim ambitu permagna; decem quippe domiciliorum millia continet, atque prealtis, & præruptis montibus tota ferè circuncluditur; ijsque adeo propinquis, ac eidem impendentibus, vt inclusus tumulus, siue mons, in quo ipsa residet, quemque totum implet, ab illis non amplius balistæ iactu, quãtum amnis interluit, separetur. Hic mons ab ea parte, qua Oriẽs respicitur, altissimus est, ac præruptus; Tago permagno Hispaniæ fluuio, qui auriferis, vt fama est, aquis præstat, magno quodam impetu in illũ incurrente: indeque sinistrorsum, tortuoso flexu, totam ferè vrbem circumfluente, & à montibus discriminante. Ab altera verò parte, Septentriones versus, qua in planitiem vergit ipsa, à summo illo fastigio, in quo est arx, haud æqualiter fit decliuis, atq. sumptuosissima ædificiorum frequẽtia circunfunditur. Quæ tota cum mõte vrbs munitissimo cincta muro, quattuor patefit portis: sed in primis ea, quæ ad ortum Solis, arci subiecta est, quam excipit Alcantaræ pons (sic illum vocant) ex secto lapide, tanta cùm magnitudine, tum arte constructus, vt vnico tantum arcu, & flumini, ibi licèt altissimo, & infinito ferè concursanti populo, præbeat transitum. Sed illud profectò mirabilius, quòd incredibili artificum ingenio, maximoque sumptu ciuium tracta ab amne aqua, sui quasi oblita ponderis & naturę; supra quingentos cubitos in montis fastigium ascendit, arcemq. amplissimam Philippi II. Regis iussu instauratam, perenni & amœnissimo fonte ornat. Hic ergo situs natura munitus, sicuti superioribus sæculis, vrbem oppugnantibus cominùs, fecit inexpugnabilem; ita rursum eminùs inuadentibus, pandente se vrbe mõtibus, machinarum, atque tormentorum presertim æneorum emis-

sionibus

sionibus,atque ædificiorum subinde ruinis,eandem valde subiecit. Verùm cùm tam potens sit ciuitas, vt quæ,& bellum per se facere, & instruere posſit,huic etiam malo poteſt diligenter occurrere:aut hoſtes,antequam ſit obſeſsioni locus, præueniendo; aut munitiſsimis hinc inde arcibus,vicinos montes præoccupando. Igitur accedente Rege,tametſi idem in Commētarijs,de ſuo aduentu, ingreſſuque in vrbem parcè ſcribit;neque aliud quippiam, quàm veniſſe, vidiſſe,ſacris interfuiſſe,& alia quædam memorat:mihi tamen credibile non eſt,ad tanti aduentum Regis,tum Archiepiſcopi & Reginæ parentis;tum Alfonſi quoque ſoceri, de quo ille nuper fuerat benemeritus,ob recuperatum ab ipſo Murcienſe Regnum, atque liberaliſsimè Alfonſo reſtitutum:quin triumphalis etiam ingreſſus ei à Toletano Senatu fuerit decretus. Ex ijs enim,quæ nunc faceret Toletum,quæ tum fecerit,libet colligere; ac perſuaderi quidem,ciuitatem in excipiendo Iacobo,cunctas ſuas opes,& facultates oſtētaſſe, ipſumque tandem ouanti ſimilem, quanta potuit cùm oſtentatione & apparatu,tum ſacra etiam pompa, qualis fieri ſolet in publicis ſupplicationibus,& triumphis,in templum maximum deduxiſſe. Vbi poſt patefactam inæſtimabilem ſacrarum, adeoque pretioſarum rerum in ea copiam repoſitam;veriſimile eſt,fuiſſe oſtenſa etiam trophęa,inſigniaque victoriarum Caſtellæ Regum, quæ tolis,atque laquearibus templi appēſa eſſent;interque ea, inclyta quoque Petri parentis monumenta inuenta, quæ memoriā renouarent illius præclariſsimi Idubedēſis prælij,quod Mariano in ſaltu,ad Cōualles Toloſæ dictas,feliciſsimè cum Mauris commiſſum eſt,indeque Petrus cum Aragonenſi, & Catalano exercitu, vt primo libro retulimus,inſignem victoriæ laudem perquàm glorioſè cōſecutus. Ac neque dubitandum prætereà,fuiſſe Iacobum, ſacrum idem tēplum ſuprà modum admiratum;ac veneratum etiam ampliſsimum illius,Antiſtitis,Dignitatum, vt dicunt, & Canonicorū collegium; aliosque perplures publicos Dei miniſtros, qui veram Chriſti fidē & religionem,nullis vnquam contaminatam erroribus,ab ipſis prope Apoſtolorum temporibus hucuſque conſeruarunt.Cùm neque Arriana perfidia,quæ in Hiſpaniam cum Gotthis irrepſit;neque cōmunis illa,& vniuerſalis,Roderico Rege,à Mauritanis illata clades,

& re-

& religionis perturbatio impedierint; quominus sacra Toletana sedes constiterit, atq. Musarabico saltem Gotthorum ritu, sacra perpetuò fecerit, quin & alijs etiam oppressis Hispaniæ Ecclesijs, non modò exemplo, & doctrina, oraculi vice: sed facultate & opibus, solatio, etiam atque subsidio fuerit. Adde quòd diuina largiente manu, tam ingens, propeq. incredibilis eidem facta fuit Decumarum, aliorumq. censuum accessio, & incrementum; vt cunctas totius orbis Ecclesias, vna ipsa superet, Archiepiscopo scilicet, Dignitatibus, Canonicis, alijsque sacerdotibus, & sacrorum ministris, hoc vnum in templū oratūm & ad sacra facienda conuenientibus, ad sexcentorum millium nummûm aureorum summam quotānis interse, pro cuiusq. muneris ratione, diuidentibus. Ex quo in eum dignitatis, atq. amplitudinis gradum peruenit, adeoq. splendore simul, & religione pręstare solita fuit, vt iure quidē non Hispaniensiū modò Ecclesiarū principatum obtinēre, sed reliquarū totius Christianæ ditionis, nulli præterquā Romanæ, haberi debeat secunda. Die igitur præstituta, primū solēne sacrū summa cū religione & ceremonia celebratū est, atq. ab vtroq, Rege, Regina, Ferdinando Principe, totq. Castellę proceribus, illustratū & cohonestatū amplissimè. In quo populus pręsentia, & studio Iacobi inductus, haud dubiū, quin ludos etiā apparatissimos, magnificentissimosq, ac tantis dignos spectatoribus fecerit. Quo ipso tēpore, vt in Iacobi triūphū omnia cessisse viderentur, nouorū hominū species, & formę Toletum inuectæ sunt. Ab oris enim vsq. Scyticis, vt refert historia, Legati Tartarorū Imperatoris Barcinonē appulerant, vnà cū Ioanne Alarico nobili Perpinianēsi, quē Rex superioribus diebus, Perpiniano, quo venerat alius Tartarorū legatus, miserat ad illorū Imperatorē, vt percipe ret illius mentē: deq. ijs, quæ per legatū promittebantur, certior fieret. Itaq. reuersus ille cū duobus illius Imperij Principibus viris legatis, Barcinone relictis, Toletū cum nōnullis eorū famulis, Tartarico more indutis, ingressus est, magna totius populi ad eos videndos facta concursatione, vt mediterranei solēt, noua quæq. pręsertim transmarina, vehementer admirati. Itaq. Alaricus à Rege lætissimè exceptus, præsentibus Alfonso Rege, & Regina, & Ferdinādo Principe, ac etiā Archiepiscopo, multisq. proceribus, sic legationē suā renūciauit. Posteaquā Perpiniano, me, Rex, legationē ad Tartarorū Principē, magnū Cham, adire iussisti, nihil tam mihi curæ fuit, quām vt sedulo, superatis tot, tantisq.

longissimi itineris laboribus,& viæ difficultatibus, quæ mihi in mandatis data fuere rectè obirem: factumque est, diuino duce numine, vt & legationis meæ finem feliciter consecutus fuerim,& magnum quòque tibi honorem ex illa, vt nunc audies, attulerim. Perueni namque ad ipsos prope Hyperboreos Scytarum fines, quos nunc Tartarorum appellant, vbi tuo audito nomine, Cuillanus illorum Princeps, cum suis, deposita innata barbarie, humanissimè me exceperunt, atque vt primum de animo, & voluntate tua ergà se factus est certior; teque sacram expeditionem Hierosolymitanam libenter suscepturum, modò quæ per legatos tibi promissa sunt, ac ipse tuo nomine, illò sancienda veneram, præstitissent, nimiopere lætati fuerunt; atque triginta diebus manerem ibi, rogarunt, quoad de omnibus certior iam fierē. Quo toto tempore per interpretem nihil tam curarunt, quàm vt Imperatoris, suique exercitus potentiam, opes, propeque infinitatem mihi ostentarent, ac vt re vera esse comperirem, quęcunque legati de Imperatore suo prædicarunt. Inueni sanè posse illum ducēta millia peditum equitum verò, ad centum millia in campum proferre: esseq. gentem pugnacissimam; sed multitudine potius, quam pugnandi arte pręstantem. Frigoris quidem patientissimā, vtpotè Borealibus assuetā rigoribus, sed tanquam bello semper intentām, non tam domi intra muros, quàm foris in tentorijs subdio agentem. Præterea Christianā illos profiteri religionē, sed eā tot inuolutā erroribus; vixq. vllis cultā præceptis, adeò vt prope faciant ridiculā. Caussam autem tā efflagitatæ ab eis expeditionis ad Hierosolymitanam terram recuperandam, non tam pietatem, aut religionem esse, quàm liuorē & æmulationem Turcarum gentis, quæ Hierosolymas cum tota Palestina occuparat: ac nō modò Tartarorum, sed Armeniorum, atq. Græcorum magnos contra ipsam missos exercitus, tenuioribus validissimè profligarat. Proptereaquod ea non multitudine, sed strenua bellandi arte cæteris gentibus, quæ sunt ad orientem præstet. Verùm cur à te potius, quā ab alijs Christianis Europæ Principibus, Tartarus auxilium nunc petat, faciunt infelices illorum conatus, atq. inanes hactenus susceptęHierosolymitanę expeditiones, vt qui neque sese Tartaris adiungere, neque ab eis consilium, auxiliumvè capere in aggrediendis Turcis voluerint. Proinde audita fama,& magno rerum à te gestarum nomine, &

quòd

quòd copijs,& exercitatissimo ad bellandum præstas milite,præliãdiq. arte superas,atq. studio tandẽ & affectu magno in hanc curam intẽdis:icciréò te ad eam prosequendã,adhortatur, promittitq. se, & milite & armamentis,& frumentaria re,& cõmeatu, te,quandiu bellũ in Turcas fuerit,adiuturũ.Ac nõ modo Tartaros,Armeniosque,sed Græcos,horumq. Imperatorem Paleologum,similia præstituros,modò huius cõmunis,& sacri belli Dux fias, atque auctor,vt etiam ex Græcis intellexi. Finita Alarici oratione, Rex illicò collaudato illo,atq.pro tantis legationis suæ,qua fuerat egregiè functus,laboribus, se illi,cũprimum in Aragoniã veniret,largè benefacturũ promisit: deinde ostẽdit,velle se,Deo fauente, id bellum suscipere. Quod,vt primũ Alfonsus&Regina audijsse,cõmoti valde,precibus, multisq. rationibus,ipsum conati sunt ab instituto deducere,inprimis tot eius annos,affectamq. ętatẽ,atq. tã lõgam & periculosam nauigationem obijciẽtes,quin & Turcarũ potẽtiam,atq. immanitatẽ: nec non Græcã gentem esse infidam & fallacẽ; neq. Tartarorũ,tanquam barbarorũ hominum promissa magni ducenda Demũ sufficere exẽpla tot Christianorũ Principum,quibus, suo ferè tempore, tam male cesserit eiusmodi susceptum bellũ. Cumq. Rex ad ea omnia rationibus quoque satisfaceret, neq. se ab incœpto deterreri sineret.tum Alfonsus diuina quasi religione tactus,se totũ ad approbandũ Regis cœptũ conuertit; promisitq. in eius auxilium centum missurũ equites, ac morabatinorũ aureorum centũ millia erogaturum.Magnus etiam Magister equitum Vclensis,cũ alijs centũ equitibus,se Regem sequuturum obtulit:Identidem à promagistro Hospitalis Hispaniæ Gonçalo Pereira Lusitano,alijsque permultis Castellę proceribus,pro cuiusq. facultate promissum fuit. Celebrato igitur natali Christi die,Rex salute multa Archiepiscopo dicta,atq. Reginæ & nepotibus fausta,feliciaq. omnia precatus:quin & proceribus,atq. senatui populoq. Toletano relatis gratijs,Toleto profectus est,Alfonso comitãte,atq. in ipso itinere,multa à rege ad bene administrandũ Regnũ,&continẽdos in officio populos documẽtã accipiẽte.Itaq. dũ in via essent, Alfonsus tributum besãtiũm sexaginta milium,tunc à Rege Granatæ sibi missum,in partem morabatinorum Iacobo tradidit,reliquam breui in Aragoniam missurus. Vbi autem ad confinia Regnorum est deuentum, Alfonsus Tole-

tum,Iacobus Valentiā perrexit. Quo tēpore legati Tartari qui Barcinone remanserant,cū alio Legato, tunc à Paleologo Imperatore Græcorum ad Regē misso,Ioanne AlaricoDuce,vrbē intrarunt. A quibus per Alaricū similis superiori legatio, præsenti populo,renūciatā,in summa fuit; Magnū Chā optare,vt Hierosolyma terra sancta è Turcarū manibus eriperetur,atq. ob honorē Christi, Christianis restitueretur:seq. ad id præstiturū omnia;ac non modò in Turcas per se cōmoturum bellum,sed Regiam classem frumēto,& omni cōmeatu adiuturum:modò Rex cum classe portum Aialazi, aut alium quemuis minoris Asię ad ortū teneret,& cursum Hierosolymā dirigeret. Legati verò Paleologi,milites nullos; commeatū,& rem frumentariā ipsum mari abundè missurū Regio exercitui,promiserunt. Quibus auditis, Rex susceptam belli expeditionem promulgari fecit,ac deinde se totū in eā dedit;permultosq. exēplo suo, ad se insequendū pellexit. Itaq. Valentiæ imperatā pecunia ad eius sumptus belli ; ne milite eā expoliaret, Barcinonē profectus fuit, vt instruēdæ clasśi operā daret:Intereā litteras à Iolāte filia accepit,quibus orabat,vt antequā expeditionē susciperet,se inuiseret, apud cœnobiū Hortam ipsum expectaturā. Ei vt morēRex gereret,ac etiā vt Aragonię res prętereiens componeret, eò perrexit: iamq. ingressus Cæsaraugustam Petrum Principem,toti Regno, se absente, præfecit;eumque donauit omni iure,quod ad Regnū Nauarre habebat, à Theobaldo Rege & parēte eius Margarita Regina, quo vteretur contra eundem Theobaldū,& tā multos Nauarrę proceres,qui pacti simul,& stipulati fuerant,ac sese ad eā tenenda iuramēto similiter obstrinxerāt. Cęterū Aragonensibus nulla denuò ad expeditionē Hierosolymitanā fuit imperata pecunia, quoniā paulò ante, cū primùm illa promulgata fuit;sponte ipsi & Ilerdenses,aliįq. populi, in quibus erat vsus monetæ Iaccēsis,Regi permiserāt, vt posset quindecim millia argēteārū librarū ad eius monetę vsū cudere; numùm aureorū propę quindecim millia cōstituentia. Vt inde planè quiuis posśit facilè Regias illius tēporis opes ęstimare;ac colligere nō tā earū multitudine,quā militū viribus,& parsimoniā,cōsueuisse victorias repportari. Itaq. Cęsaraugusta Rex venit Hortā, vbi Regina filia, cū Petro,& Iacobo,quos Rex adduxerat,itē Sāctio Archiepiscopo, filijs cū nepotibus Regis cōuenēre: qui omnes,quasi cōspiratione fa-

cta, Regem circumsidentes, nepotes collum amplexantes, ceteri verò sese illius pedibus prouoluentes, magnis cũ lamentis & lachrymis ipsum deprecabãtur, vt à tãlõginqua, periculosissima, maximeq. dubia profectione desisteret, neq. se omni ope, & auxilio destitutos relinqueret; vt cuius faciẽ nõ amplius visuri essent. Ad quos Rex, postquã vniuersos amãtissimè cõplexus est; Frustra, inquit, lachrymis & eiulatu vestro, me, vosq. ipsos affligitis, atq. ab expeditione hac sancta auocare tẽtatis: quandoquidẽ quæ cœlesti ac cõmuni parẽti Deo debentur munia, longè præferenda sunt ijs, quę vobis, tãetsi filijs charissimis, quauis humana ratione debẽtur. Præstiti enim hactenus quæ potui provobis, vt quibus longè maiora, quã quę accepi à parẽtibus, bona relinquo; ac virtutis, & rerũ gestarum gloria, quæ optima, atq. omni patrimonio præstãtior est hæreditas, vniuersos vos omnes co honestaui. Nũc aliò me vocat idẽ cœlestis pater, qui nõ alia, quã sua bella me gerere vult. Quæ enim magis illius sunt, quã quæ suscipiuntur ad Iesu Christi filij sui amantissimi sepulchrũ, eiusq. vestigijs impressam, & peragratã terram sanctam, recuperandã? vtpote quæ ab impijs eius sacri nominis hostibus occupata, tanquã è canũ, atq. porcorum faucibus eripienda sit; ac Christo & suis restituenda? Deberi enim me huic expeditioni multis de caussis animaduerto. In primis, ob animi mei desideriũ, & quasi votũ, ab ipso propè Regni exordio factum. Deinde, ob inchoatã toties ab omnibus ferè Christianis Regibus, præter Hispanos, nunquã tamen perfectam expeditionẽ, si fortè mihi primò detur, vt viã aperiã. Postremò, ob occasionẽ cõmodiorẽ nũc, quàm vnquã, oblatam; duobus scilicet summis Imperatoribus ad eã non modò cohortantibus, sed terra, mariq. re, copijs, cõmeatu, & armis tã abundè iuuantibus. Quibus in re tã valde pia & honesta, nõ morẽ gerere, nõ solũ Hispano certè nomini ignominiosum; sed impiũ profectò esset, & perquã detestabile. Quo ergo magis nostra ingrauescens ætas tẽpus mortis nobis affert maturius, eo quoq. suadet magis, vt quod reliquũ est vitę, pro Christo profundamus. Proinde quod ille non recusauit pro me, pro ipso mori non recusabo. Quæ cũ dixisset, augescentibus lamentis, eiulatu, & lachrymis filiorum, paternæ quoq. eruperunt: neq. amplius loqui valens, salute dicta omnibus, tenerosque suauiatus nepotes, ab eis diuulsus est, & Barcinonem reuersus.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER. XVIII.

INgressus itaq. Rex Barcinonẽ, præclarissimam Hispanię vrbẽ, quæ olim Fauentia dicta fuit, atq. ad ortum in plano explicata, ad semicirculi formam mari adiacet; continuò classem, quã extrui fecerat, lustrauit; eaq. & frumentaria re, & omni commeatu, atq. armamentis munita inuenta, cùm presecti diligentiam commendauit; tum opes, atq. facultates ciuitatis ad ædificandas & exornandas classes vehemẽter admiratus fuit: nec iniuria quidem; cùm in naualibus, maritimoq. apparatu belli, nulla totius Hispaniæ vrbs cum ea tũ esset cõparanda: nullæ ad nouas tanquam condendas vrbes, magis quàm ipsa, Romanæ ciuitati assimilanda. Quot enim illa classes ædificauit; easq. tũ commeatu, milite, & armamẽtis; tũ nauiculario & remige, alijsq. tot, tantisq. necessarijs rebus compleuit: tot profectò, quasi vrbes extruxisse, ac veluti colonias deduxisse; in eoque potentiam, & magnas suas opes ostentasse, videri debet. Ijs, alijsq. de caussis, nõ immeritò totius Cataloniæ Principatus caput est cõstituta; vtpotè cũ nauali nõ modò re, terræq. situ, & descriptione ędificiorũ, mœniorumq. amplitudine, & armamentis, alijs præstet vrbibus, (vt in nostris Commentarijs de Sale fusiùs de ea diximus) sed maximè omnium, frugalitate, & concordia ciuiũ, ac potissimum charitate patriæ, pro qua se, suaque omnia, oblata occasione, sic liberalissimè deuouere solent; vt exemplo sint omnibus. In eam igitur Antistitibus, ac nonnullis vtriusq. Regni proceribus, ad certã diem cõuocatis, dũ copias ex Aragonia & Catalonia cõscriptas Rex expectat; longam nauẽ, vnà cum actuaria conscendens, cũ paucis secundissimè in Balearium maiorem nauigauit. Iamque portum & vrbem tenens,

nens,mirè delectatus fuit illius ornatu & amplificatione, prçsertim arcis, maximique assurgentis templi, & portus munitione. Illud etiam multo magis admiratus est, nunquam Tunetanum, aliosque Africæ Reges,ex tam multis sæpè ab eis in Hispaniam expeditionibus susceptis,neque totius Insulæ,neq. maioris vrbis expugnationē tentasse: vt inde appareat,quanta fuerit huius pij,ac sapientis,egregieque fortis Imperatoris existimatio, quantusque ab eo Afris iniectus timor:vt qui nō armis quidem,sed sola opinione & fama belli,suos omnino fines, & Imperium à quorumuis hostium incursionibus tueri potuerit. Itaque lustrata vrbe,cū aliqua parte Insulę,atq. imperata pecunia;quinquaginta milia victoriatorum argenti accepit,pro eisque perinde ac si aurei essent,senatui,populoq. gratias egit;eorumque tam fidelitatem erga se, quàm accuratā Regni custodiam & defensionem mirè laudauit. Cui etiam Minoris Insulę præfectus,& magistratus Citadelę,cum mille bobus occurrēre:quos tribus nauibus imponens,cum eo commeatu Barcinonem remeauit. Itaque classe triginta magnarum nauium,cum nōnullis triremibus, ac plerisque actuarijs,comparata,octingētos in eis cataphractos imposuit,atque cum Almugauare,& vniuerso peditatu, exercitum ad viginti millia hominum peruenisse,fama fuit. Proceres verò,atque insignes equites,fuere trecenti. Vnde, sacris de more factis, atque Rege, & proceribus, quorum priuata nulla fit mentio, sanctissimum Christi corpus sumentibus,naues conscenderūt. simulq. Barcinonensi Antistite,cum Sacrista Ilerdensi,qui posteà Oscensi prçfuit Ecclesiæ,alijsq. multis sacerdotibus ad sacra ministrāda,conscēdentibus. Iamq. ineunte autūno, Rex præstituta die, summo mane vela vētis dari iusserat, sed quadraginta passuum milibus confectis, cùm ad vesperasceret,fieretq. reflāte Subsolano,ne vniuersæ sequerētur naues;consilio Raimūdi Marquetij summi nauarchi,reuersus est Barcinonē,vt clasśē colligeret,ac præ se ageret; quæ aduersante vento,dextrorsum in proximū Cigense littus depulsa fuerat: vna tantū trirremi in Barcinonēsi reperta;cū qua, sequētibus alijs,postera die nauigās, triduo in Baleariū minorē peruenit. Sed dū portū se putat tenēre,tā subita exorta vētorū vis fuit,atq. immoderata tēpestas,Africo sese cū Boreali cōuoluēte,vt in altū regreśsis,Regi,ac clasśi hor-

ribile naufragij periculm impenderit:quattuor totos dies, noctesque,non modò concertantibus interse ventis; sed neque Sole, Luna,neq. stellis, perpetua quasi circũfusa nocte, vsquam apparẽtibus. Unde Regem,qui coorietẽ tẽpestate,ipsius Marchetij nauem è trirremi conscenderat,& qui in ea erant; atque aliarum etiam iactatarum nauium gubernatores,Ducesque militares,quibus ad eum da batur accedere,omnes multis,supplicibusque verbis orabant,ne cõtra tantam,tamq. turbulentam tempestatem niteretur. Fieri enim eandem indies turbulentiorem,ac non ventos,sed diuos nauigantibus iratos apparere: neque insuper posse plerasque naues, temone iam,atque gubernaculo amisso,confractisque malis,ac rescisis velis vltra progredi, maximè verò equis naui Regia vectis quindecim; ex alijs verò nauibus plus centum,iam in mare deiectis. Cùm igitur, persistente Rege,iamiam naufragiũ fieret,Barcinonensis Antistes, alijque Theologi,pij,ac literati viri,qui eadem naui vehebantur,Regem in puppim conuenerunt; vbi Barcinonensis, non exprobrandi caussa,sed commonendi gratia,sic est eum allocutus; Enimuerò Rex,neque Christianæ virtutis,neque heroicæ constantiæ,sed inhumanæ potius crudelitatis videtur esse; tot, tantisque impendentibus naufragij periculis, tam pertinacem te reddi in nauigando; vt non modò totius quasi Reipub. classis, sed neque nostri, neque tui demum miserearis: ac neque mari; vbi summum rei gerendæ Imperium nauarcho datum est, tui vllum ei permittas: neque demum quàm sit dispar terra aut mari gubernandi ratio, quamque diuersus pugnandi vsus,considerare velis. Non enim armatorum in nos exercitus; non homo in hominem; sed imbres,nimbi,turbines,procellæ,& fulmina,atque omnes in vnum tempestates coactæ sunt,quæ in nos irruunt:quibus non ferro,aut armis; sed solius fuga tempestatis licet quàm honestissimè occurrere. Quid enim maioris sæpè artis in nauigando est; si portum tenere nequeas, quàm tempestati obsequi? Quid prouidentioris naturæ,quàm reflantibus omnino ventis,quibus imperare non possis, cùm obtemperare; tum quò impellant,maximè verò si in patriam, remigare? Neque profectò est,quòd de incœpto,aut expeditione intermissa sollicitus,atque suspenso sis animo:diuina illa potius, quàm tua est; neque à te, nisi pro

nisi pro Christi nomine,eiusque propagãda fide suscepta. Sed cum tot eam horribilibus cœli,marisq. tempestatibus, quę haudquaquã sine supremo numine excitantur,tantopere impediri videas,fortassis,aut grata ea Christo non est,aut in aliud quidẽ tempus,tibi commodius,reseruatur suscipienda. Proinde non quæ euentura,sed quæ in præsentia sunt,cura: ac ne tot clarissimorũ Ducum, interitus,miserrimique naufragij,solus culpam sustineas: teque inprimis, ac nos cum vniuersa classe serues incolumes,primum,quẽ diuina sors portum dederit,nauarchos tenere iube, vt terra potius,quàm mari; libero,ac tranquillo animo,quæ agenda fuerint,deliberes. Hæc Barcinonensi admonente, cæterisq. illud idem cum lachrymis deprecantibus,mirandum accidit. Nam vt primùm flecti, sedarique Regis animus,sedari quoque tempestas cœpit; atque sub ipso meridiano tempore,densissimis dissipatis tenebris,Sol illuscescere: simulq. cœlum & terra repentinò apperiri visa sunt,ac etiam Regia nauis cũ nonnullis actuarijs, diuino munere,in Galliam Narbonensem, ad Aquas Sextias appulit. Quanquàm terræ vento reflãte, in Agathensem paulò citra sinum coacta fuit remigare, vbi sequenti die portũ est consecuta: ipseq. Rex terram tenens, templũ beatissimæ Virginis, Vallis viridis nuncupatum,adijt,eiq. summas egit gratias,cuius ope è tanto fuerit naufragio ereptus. Deinde oculos in mare conuertens,tametsi pacatum conspexit; videns tamen ex vniuersa classe,vix dimidiam secum appulisse; eamque tam aduersa agitatam, atque conflictatam tempestate,vt ęgrè vna esset nauis, quæ non,aut discissis velis,aut antenis fractis,aut malo & temone pessundatis, labefactaretur: quæque ad alleuanda onera, non solùm equos, sed machinas,& armamenta bellica; in profundum iecisset: neque de altera parte classis,prٍeterquàm,aut naufragium, aut vagam dispersionem suspicaretur; tempori cedere; necessitatique parere decreuit: ac neque renauigandum; sed in aliud tempus,refecta classe, expeditionem renouandam censuit. Ad eũ autẽ protinus confluxere Episcopus Magalonensis,& filius Raimundi Gaucelini Reguli,qui lautè,abundeque Regi,suisque commeatum & necessaria suggesserunt. Inde verò Mompellerium cõcessit,vbi paucos moratus dies, atque ex tempestate recreatus,quoad naues & armamenta reficerentur,in

tur,in Cataloniam abijt. At verò,pars classis,quæ cursum tenêre potuit,ac naues Fernandi maris præfecti,& Ferdinandi Sanctij filij Regis,& Simonis Vrreę secuta est,sese à tempestate eripuit. Hi namq. ad oram Africę,interque eam,& Sardiniam,Siciliamque,tum Cretam,& Cyprum legentes,nauigarunt:atque ad Acrem Palestinæ oppidum maritimum peruenientes, maxima cum alacritate excepti fuere à magno Hospitalis Magistro, alijsque Christianis ab Hierosolymis eô statim concurrentibus; quamuis extrema ipsi paterētur in medio Turcarum positi,atq. omni auxilio destituti. Verùm quoniam oppidum immunitum erat,ac proximum alteri munitissimo, quod paulò ante à Turcis fuerat captum;neq. cùm tam exigua parte classis manere ibi tutum erat,vndiq.tot iam hostibus ad portum conuolantibus; ideò remigare, atque in itinere Regem quærere decreuerunt.Itaque frumenti, & commeatus partem, magno magistro,& alijs Christianis diuidentes,confirmatis eorum animis, vtpotè quos aduentus Regis breui esset subleuaturus,è portu soluerunt,nullis vsquam,neque Paleologi, neque Tartarorum Principis, auxilijs comparentibus. Atq. ita Cyprum,& Rhodum, tum Cretā, quâ venerant,& Corcyram prætereuntes,in Siciliam appulsi,Panormitanum portum tenuerunt:vbi Carolus Rex,qui Manfredum interemerat,intelligens Sanctium Iacobi Regis filium eô venisse, honorificè excepit ipsum,atque diebus aliquot splendidissimè tractauit.Ex quo Sanctius ita fuit Caroli erga se humanitate affectus; vt petierit, militaris auctoramenti dignitate ab illo decorari. quod fecit Carolus libentissimè; & quāto potuit apparatu ac splendore auctoramenti diem celebrauit. At hæc tanta amoris,atque subitò cōflatæ amicitiæ pignora mutuò data,Petro Principi,Siciliæ Regnum affectanti, magnarum cum Sanctio discordiarum, ac simultatum, occasioni postea,vt dicemus,fuerūt. Cęterùm Rege Mompellerio n Cataloniam,indeque Cæsar augustam aduentāte,Legati Alfonsi Castellæ ad eum venerunt, orantis, vt ad nuptias Ferdinandi filij, eius quoque nepotis, quas in vrbe Burgensi facturus erat cum Blanca filia Ludouici Francorum Regis, venire dignaretur. Siquidem conuenturi ad eas erant Philippus Blancæ frater germanus, qui eam deducebat, vnà cum permultis Antistibus, & proceribus

Galliæ;

Galliæ: necnon Eduardus Angliæ Princeps, qui Leonoram sororẽ Alfonsi duxerat vxorem: quin & Marchio Monferratij Italus, ac etiam Legati ab electoribus Imperij tunc missi ad Alfonsum, vt renunciarent fuisse eum Regem Romanorum electum. Quæ audiẽs Iacobus mirè lætatus est, ac se protinus viæ dedit: venitque Turiasonem, deinde Agredam, ibique ab Alfonso expectatus, Burgim deductus est; vbi nuptiæ celeberrimæ, plenæque splendoris, & magnificentiæ, cum summo omnium gaudio & alacritate coniunctæ fuerunt: tanta cum pompa, & rerum affluentia, vt nusquam visę fuerint splendidiores, & honorificentiores: cùm præter iam dictos, cõuenerint etiam Alfonsus Molinæ dominus, Alfonsi Regis auunculus, vnà cum Federico, Manuele, & Philippo, qui Christinam Noruegiæ duxerat vxorem, Regis Alfonsi fratribus: tum etiam Iacobus Rex cũ Petro Principe, eiusque fratribus, Ferdinando, Sanctio; item Iacobo, & Petro, ex Vidauria, (hos vix alio in loco cum patre conuenisse anteà legimus) ac demum Sanctio Archiepiscopo Toletano Iacobi Regis filijs; quin & cum omnibus ferè Antistitibus, & proceribus Castellæ. Vbi Eduardus Angliæ Princeps militaris auctoramenti dignitatem ab Alfonso accepit, huiusque filius Ferdinandus; ab eodem verò Principe, Ferdinandi fratres, cũ Lupo Diazio Pharensi Vizcaiæ domino. Hæ nuptiæ magna parte anni, militaribus ludis, spectaculis, scœnis, atque iocis fuerunt celebratæ. Fuit enim Alfonsus, ibi non modò in suos, sed etiam in exteros largus & munificus, atque cum summa mutuaque gratia, omnes domum remisit. Verùm interim dum nuptiæ fierent, nonnulli ex Principibus Castellæ proceribus, apud Iacobum secretò de Alfonso cõquesti sunt: quòd is se in gerenda Repub. & administrando Regno, iniquum præberet, atque cũ proceribus tam immoderatè, fastidioseque ageret; vt eos non modò à se totos abalienasset; sed in iram, & quandam quasi cõspirationem, præ odio, prouocasset. De qua re multa speciatim retulerunt, quæ Iacobo satis digna visa sunt, non admonitione solùm, sed prompta emendatione. Erat enim Alfonsus omnium superiorum Regum, varijs scientijs, Astronomiæ potissimum, vt diximus, deditissimus, vt cuius summa cura & obseruatione factum sit, vt tabulæ ab eo Alfonsinę, ad maximũ Astronomorum pro-

rum pro-

rum profectum,& artis vsum ederentur. Verumenim quo magis se ille,Solis,Lunæq. & septem Signorum cursibus indagandis implicuerat;quovè mentem & oculos in illis intentius defixerat, eo quidem minus terrestria,& quæ ante oculos erant,cernebat;minusque de regēda Repub. à qua semper abalienato erat animo,cogitabat; indeque inconstans,difficilis,atque impatiēs euaserat. Nec mirum: quoniam animus nimium auocatus ad sublimiū contemplationem, necesse est,vt inferiora despiciat,atq. ad negotia difficulter,& quasi hospes ac peregrinus accedat:neque dignoscat quibuscum agat,neque rationem cuiusquam habeat:sed cùm negotia oderit suo quasi contraria otio;sic à negotiatoribus abhorreat,vt ab ipso quoq. omnes abhorreant. Fitque subinde, vt non minus in Rege tyrannis, quam in subditis conspiratio latenter succrescant. Hæc omnia animaduertens Iacobus,neque contemnenda esse,quæ de Alfonso deferebantur,intelligens,proceres meliora sperare iubens,Burgis profectus,Turiasonem vsque comitem habuit Alfonsum. Vnde occasione itineris,pro amore,quo illum prosequebatur,tanto affinitatis vinculo coniunctum, dolens ex animo ob eiusmodi iacturam Principum,quam faciunt negotia publica subterfugiētes;de multis,quę ad optimam Regnorum gubernationem necessaria sibi videbantur,Alfonsum admonuit: ac cùm in eo quattuor potissimum vitia notarentur;paria ei consilia & admonitiones,tāquam consentanea morbis remedia adhibuit.Primùm,ne à populis mutuò dissideret odio.Nam odisse eos, à quibus amari oportet, prouocare in se est; cùm nulla re magis in officio, & amore contineri populi soleant, quàm Regū humanitate,benignitate,& continētia. Nihil enim est negotij continere eos,quibus præsis,si te ipse contineas. Alterū,ex triplici,procerum,popularium, & Ecclesiasticorum ordine;si minus,quod est maximè optandum,cum vniuersis, saltem cum Antistitibus & sacerdotibus conueniret;quibus & res suas cohonestaret; & per eos faciliùs populares ad se alliceret;perq. hos procerum,atque magnatum insolentiam comprimeret, arrogantiamq. compesceret. Tertium,prócerum,atq. equitum insolentium ordines, esse quidem,aut increpandos,aut castigandos; nulla re tamen dedecorandos:quoniam & ornamēta Reipub. sunt,& lacerti belli,& firma

menta

menta pacis, per quos timor ſemper eſt hoſtibus iniectus. Poſtremum, ne quemquam clam, ac neque indicta cauſſa puniret. Id enim non modo pręcipitem, atq. temerarium arguit Principem; ſed legibus & magiſtratibus fidem, atque honorem detrahit. Quæ quidem conſilia libenter, atque æquo animo excipere viſus eſt, Alfonſus; eaque diligenter ſe obſeruaturum promiſit: attamen vt catapotia facilè ſumpta, ab inueterato malis ventriculo minimè retenta euomuntur; ſic Alfonſus præceptorum oblitus, peiora poſteà commiſit, & in cauſſa fuit, vt Enricus, alijque fratres, adiunctis proceribus, ſenſim ab eo deficerent, peneque, dum viueret, Regno priuaretur. Itaq. Iacobus dimiſso Alfonſo, Aragoniam ingreſsus eſt. Cũ autẽ procedente tẽpore Iacobi monita parũ valuiſſent apud Alfonſum, iſque pro libidine cuncta gereret; Philippus eius frater, vnà cum Nunnio Gonſalio Laræ domino, ac plerique proceres, nonnullis etiam ciuitatum legatis adhęrentibus, Lermæ in oppido coierunt, atque communi conſenſu, honeſtis obiectis cauſsis, ab Alfonſo ſe defecturos iurarunt; ſi minus ab illis ſcitis exequendis abſtineret; quæ neque in ſui honorem, neque in vtilitatem populorum; ſed in manifeſtum ordinum, & procerum contemptum, edi curauerat. Et quanquam Philippo magna interceſserat cũ Rege Granatę neceſsitudo, ad quem ab Alfonſo deficeret: tamen quia Nauarræ Rex magnas cum Alfonſo inimicitias gerebat, conſilio procerũ, qui ſe Philippo nunquam defuturos obtulerunt, ad eum abiit. Hoc tempore auditum eſt, permultas Mauritanorum copias in Bæticam transfretaſſe, appuliſſeque Algeziram illius prouinciæ, atque munitiſsimam Beierij oppidi arcem oppugnare. Vnde Alfonſus conſilij inops, ac perturbatus, hinc Mauritanis ingruẽtibus, illinc Philippo & proceribus defectionem tentãtibus; in Iacobo ſocero perfugium ac ſpẽ omnẽ collocauit; idemque, vt ſi quo pacto illos fœdare poſſet, ac bellum Granatenſibus Mauritanorum receptatoribus inferre, conſilij capiendi cauſſa, venire vnà cum Regina ad Iacobum ſtatuit Valentiæ agentem; qui tum, vt in ſuis Commentarijs refert, ſubortas controuerſias inter pernobilem Guillermum Scribanum magnum Regnorum Protonotarium; & generalem Regis quæſtorem, Bailiuũ vulgò nominatum, de iure vtriuſque officij, ſeu dignitatis publicæ;

vt creditur, agentes; lata pro Guillermo contra Quæstorem sententia, composuit. Alfonso igitur obuiam Rex Buriolium vsque iuit; quem vnà cum Regina & nepotibus lætissimè excipiens Valentiam deduxit, in quam magna cum alacritate & pompa a senatu populoque Valentino excepti fuere; atque lustrata vrbe, & indicto iustitio, quot se ibi diebus continuere, Reginæ gratia, ludis atq. spectaculis plena omnia fuere. Sed vrgētibus Mauritanis, oportuit Alfonsum breui in Castellam redire; quem Iacobus comitatus est versus Murcieses, Vilienam vsque: inde reuersus Setabim, eo in itinere duo parua oppidula condi iussit; alterum Montabernarium, in Albaidensi conualle, alterum Orimbloinum prope Dianium, eaque suo agro, & limitibus circunscripsit. Atque dum esset Fontiniani, quod est nunc oppidum florentissimum Biario propinquum, nuncio Cæsaraugusta misso intellexit, Artalum Lunam pernobilem Aragonēsem, controuersijs ortis inter ipsum, & Zuerenses Cæsaraugustæ propinquos, prælium cum eis commisisse, & viginti septem ex illis in eo concidisse. Ad quos statim Rex iter ingressus est: cumq. prope Turolium venisset, Iacobus filius obuiam ei exijt; petijtq. ab eo liceret sibi in Aquitaniam proficisci, vt de matrimonio antea proposito cum Principe Niuernienfi agere posset. Permisit Rex, atque pecuniam & familiam, quibuscum honestè, ac decenter iret, concessit. Indè Cæsaraugustam ingressus, Artalum citari iussit. Interim litteras ab Alfonso accepit, denuò in colloquium venire studente, vt ea coram referret, quæ litteris tutò committi non poterant, essentque vtrique communia. Vnde Rex illicó venit Alicantum, ibique inuētus Alfonsus, in summa, confirmauit, aliquot Aragonenses proceres, vnà cum ijs, qui à se defecerant, cum Mauris consensisse, vt bellum clam contra se ambos struant: ideoque quid in tanta rei nouitate facturi sint, exquirere. Præterea num bellum cōtra præfectos Malacitanæ, & Guadicensis ciuitatum, moueret; quod ij quoque Mauritanos receperant, an potius simulata cum eis amicitia, cum Granatæ Rege, autore omnium, illud iniret. Cui consuluit Rex, ne quoquo modo induciarum iura, quæ cum Granatensi Rege pactus fuerat, violaret. Quod verò ad conspirationem attinebat, proceribus omnem conspirandi occasionem tolleret: ac documentorum, quæ olim

olim in itinere dederat, recordaretur; proque certo sciret, penes se vnum esse ignem & gladium, sed interim sibi quisque prospiceret, ac mutuò alter alteri subsidio esset. Posthęc abeunte Alfonso, miratus est eum Rex cum tãto scientiarũ vsu, tanta laborare con filij inopia, adeoque timidum, ac suspitiosum effectum, vt non suis modò, sed alienis conspirationis suspitionem inijceret: id eoque de illius rebus subtimere cœpit; venitq. Oscam, vbi conuentus indixit, vt propter causas ibi relatas, aduersus Artalum, tũ obfacinus ab eo contra Zuerenses perpetratum, tum, quia citatus venire recusaret, bellum mouerent; ad idque sibi adessent Regij stipendarij equites. Hoc promulgato bello, protinus, non minus in Catalonia, quàm in Aragonia seditiones ortæ fuere, ac tumultuari cœptum, nõ tam Artali caussa, quàm Petri Principis, qui Fernandum Sanctium fratrẽ, iam nõ occulto, aut simulato; sed aperto prosequebatur odio, post reditum è Palestina, Siciliaq., & initã ab eo cum Carolo amicitiam: eoque res progressa iam erat, vt sæpius illum occidere tentarit: potissimum cum Burrianæ vterque ageret. Ibi namque quidam Petri famuli distractis gladijs tota domo discurrere, atque Sãctium quærere ausi sunt, illum confossuri hauddubiẽ, ni se Sanctius foras cum vxore subduxisset. Porrò, referente Asclotio, Petri odium creuit in Sanctium, non solùm quod amicitias inierit cum Carolo; sed quòd sibi ipse persuaserit, Sanctium ope & instinctu Caroli commoliri sibi necem, vt libere is Regno potiretur. Verùm Sanctius cognito Petri furore; neq. quieturum vnquã nisi se, quoquomodo sublato, ad eos Cataloniæ Barones, seu Regulos recurrit, qui gubernante Petro, acerbè ab eo tractati fuissent; eoque magis in eum male affecti, quod Guillermum Odenam virum nobilissimum, atque ex perillustri stirpe ortum, in confluentem, acerbiore, quàm par erat, pœna, demergi iussisset. Quin ope etiam & auxilio Simonis Vrreę soceri, vnius ex potentissimis Aragoniæ proceribus, qui olim Alfonsi Principis partes sequẽtes, suis fuere à Rege possessionibus orbati, presidium sibi contra Petrum impetrauit; qui omnes mutuò sese iureiurando obstringentes, Sanctij partes secuti fuerunt. Itaq. Sanctius, vt primùm se ab insequentium manibus eripuit, confugit ad Regem, eique denunciauit, quæcunque à Petro tentata fuerant;

ipſum obſecrās, vt ſe ab iniuria, & imminenti interitu liberaret: ſupliciaque de ſicarijs ſumeret: quibus demum adiecit, ſi te viuo patre, frater inſurgit in fratrem, quid quæſo, te mortuo faciet? quid non erepto à te Regno, quod, fortè machinatur, in vtrumque molietur? Debet igitur præceps, atque execrabilis fratris iracundia in fratrem, te communi patre, reprimi; ni vtroque ſimul, atque vno die, orbari vis filio. Timendus eſt enim deſperatus magis, quàm fortis animus: facile quippe contemnam meam ipſe vitam, modò illi ſuā eripiam. Quamobrem te ſupplex oro, vt & qua debes pater clemētia, & qua potes Rex iuſtitia, hæc tam impedētia filijs, & Regno mala de medio tollas. Hæc Rex intelligens, ingemuit, tulitque nimium acerbè tam diram inter filios ortam diſcordiam; quæ planè procerū inter ſe diſsidium, atque vtriuſque Regni in partes diuiſionem, portendebāt: occurrendumque malo eſſe, quàm citiſsimè duxit. Vnde Sagunto profectus in Aragoniam, conuentus in oppido Exea equitum indixit. In magnis enim Reipub. malis, tanquam morbis medendis, hęc vna erat à conuentibus, conſilij capiendi cauſſa, ſumpta medicina. Petrum ergo Principem, & vniuerſos Regni proceres eò conuenire præcepit. In quibus inter alia, edixit comiti Pallarienſi, & reliquis Cataloniæ proceribus, nequis comitem Foxenſem, tū contra Regem Galliæ bellum gerētem, re, milite, aut armis iuuaret: idq. non tam odio Comitis, quàm vt motum, & ſtrepitum armorū, eius occaſione belli gliſcentem, è Catalonia tolleret. Adhæc Petrū generalem Regni procurationem deponere iuſsit, conſilio multorum procerum, qui Regni tranquillitatem optabāt. Præterea in cauſſa Artali, & Zuerenſium, à præfecto Iuſtitię Aragonum ſic eſt pronunciatum. Vt in compenſationem damnorum ab Artalo inflictorum, priuaretur omnibus bonis, eorumque poſſeſsio, iure dominatus, Zuerenſibus traderetur. Verùm antequam conuentus dimitterentur, Artalus, interuentu Petri Cornelij ſoceri ſui, & amicorum, Exeam veniens, Regem orauit ſupplex, vt ſibi ignoſceretur, aut ſaltem ſententiæ ſeueritas benignitate Regia leniretur. Cuius oratione permotus Rex, conſilio procerum, atque Baronum vtriuſq. Regni, necnon litteratorum hominum iudicio, commutata ſententia, Artalum ſic condēnauit: vt is. xx. millia ſolidūm monetæ Iaccenſis,

 pro im

pro impensis solueret;atque ad quinquennium ab omnibus Regnis & dominatione Regia relegaretur: criminis verò consortes, Lupus Diazius Sentia, Simon Alanus, Didacus Gurrea, & Petrus Ortizius, ad decennium. Dimissis conuentibus, Rex Valētiam venire statuit; ingressusq. iter, venit Turolium, vbi simili, quo antea hospitio à ciuibus magnificè exceptus fuit: tenuitque memoria amplissimum illud, ac commemorandum, sibi ad Murciense bellum proficiscenti oblatum munus: proque eo, atque ipsorum satis comperta fidelitate, se perpetuam eis gratiam habiturum, expresit. Itaq. perueniens Valentiam, ad certam diem Cōuentus Algeziræ indici iussit, Petro interim iniquo semper animo in fratrem affecto; ac toties exhortāti, atque precanti Regi, vt illi reconciliaretur, morem gerere recusante. Vnde Rex præsentibus Valentino Episcopo, Iacobo Sarroca Ilerdæ Sacrista, ac etiam Petro Granatensi religiosissimo Franciscano, quin & Thomasio Iunquera Iurisconsultissimo, denuò Petrum exhortatus est, vt quas gerebat cum fratre inimicitias deponeret, ni paternas vellet subire; alioqui, iam se, non vt patrem blandè; sed vt Regem, & iudicem, seuerè in illum animaduersurum. Verùm Petrus nihilominus factus iracundior, neque ad ea respondens, è consessu abijt, eaq. nocte clam, tribus solùm comitatus equitibus, Valentia exijt, fraternas omnino iniurias vindicaturus. Tunc Rex decreuit modis omnibus Sanctium à quouis damno & iniuria defendere, atq. in Petrum, à quo valde alienato animo ob eam rē esse videbatur, animaduertere. Qua occasione Sāctius, socio Simone Vrrea socero, venit Valentiam, vbi maximis Regi gratijs actis, pro suscepta suî caussa, & defensione: rursum ipsius consilio Cæsaraugustam reuersus est. Non enim erat ei tutum Valentiæ sese Petri libidini committere. At Petrus suæ conscius insolentiæ, amplius paterna erga se indulgentia nō esse abutendū ratus, caussam suā apud Rēgē, vtcūq. cohonestare decreuit. Quare Ruiziū Simonē Lunam, & Thomā Iunqueram, cum mandatis ad illum misit, atq. præsentibus Bernardo Guillermo Entensa, Ferruzio Lizana, & Petro Martino Luna, Thomas, vt erat instructus, Petri mandatum sic exposuit; Nunquàm fuisse Petri animum, Regi, quę de Fernando Sanctio turpia & acerba sibi nota erant, prodere; sed habuisse illa diutius

Z suppres-

suppressa,quod talia essent,vt sine maxima fratrum ignominia,impunita remanere non possent. Verùm quoniā ea pateñeri sibi tā anxiè peteret;certò sciret,Sanctium in hæc verba prorupisse.Regē omnino indignum Regno esse:quin & illum procurasse veneno Petrū de medio tollere,vt ipse Regno potiretur:esseq. plerosq. Aragoniæ proceres huius consilij,atq. proditionis consortes:seq. ea omnia nō ficta,sed tanquā verissima, suo loco,& tempore,probaturum.Quibus auditis, Rex nonnullam ijs fidem habens, quod ea consonare quodammodo viderentur,cū ijs,quæ paulò ante ab Alfonso Castellæ sibi fuere enunciata;vnde grauiter cōmotus fuit,proptereaquòd seu vera,seu falsa,infamiæ non parū suis inferrent.Quare cū eisdem proceribus in partē Aulæ secedens,dixit,non sua,sed illorū interesse,eiuscemodi criminationibus satisfacere:cū per eas ipsi nonnulla etiam perfidiæ macula notarentur.Ad quæ Simon Vrrea,nequaquā satisfactioni locū esse respōdit: cùm is, qui talia proferret,sacerdos infimi ordinis esset,deq. suo ea omnia confingeret: aut si reuera de mente Petri referret;eò, se minus obligatos esse ad reuincendum illū,cui,vt successuro in Regna,fidē suam obstrinxerant, neq; licebat ipsum redarguere.Tū Rex legatis respondit,se breui facturum, vt Sanctius obiectis criminibus satisfaceret, alioqui puniturum illum. At verò Petrus Algeziræ,eo se animo continebat,vt,Sanctio bellū illaturus,secretò copias cōpararet.Quapropter Rex eò ire statuens, Antistites,& proceres conuocari iussit: vt eis præsentibus Petruin ab impotenti proteruitate deduceret:cumq. flumini proximus per palustria ibi loca venatūm iret, Petrus nō longè ab eo cū triginta equitibus vada Segarrensia prçteruectus, Corberā oppidum ingressus fuit.Itaq. conuentibus inchoatis ad quos venerat Iacobus Regis filius ex Vidauria, Bernardus Oliuellanus Archiepiscopus Tarraconensis,tū & Barcinonensis,Ilerdensis,& Valētinus Antistites, cū alijs proceribus Regnorū,atq. legatis Cçsaraugustæ, Turolij,Calatajubij,& Ilerdæ ciuitatū:proposuit Rex insolentē Petri Principis pertinaciā,maleq. affectū animum in Sanctiū fratrē,quē bello persequi statuerat:quodq. se inuito,copias cogeret,oppidaq.& arces,quç ab ipso acceperat,milite & armis munire nō desisteret;ac neq. vellet iure cōtēdere;neq. fraternas cōtrouersias patris iudicio,sed bello mallet di-

let dirimere. Quæ cùm audisset Antistites, & plerique ex proceribus, Corberam petierunt, vt Petrū à cōmouendo bello, contra patrē magis, quàm contra fratrē, deterrerent. Repugnante Petro, ac neq. quicquam in ea re illis proficientibus (tā alte insederat in animo odij virus in fratrē) Rex ira motus, Algezira exiēs, Setabim abijt, deq. persequendo Petro cogitauit. Id sentiens Antistes Valētinus, vidensq., irato Rege, conduplicari Petro hostem, maleq. cessura ei omnia, ni resipisceret; Petrū iā nō blandè, sed acerbè monere cœpit; desineret vtiq. patri repugnare, qui tā propēso in eū animo fuerit, vt reliquos filios prę ipso contēpserit: quo magis caueret, ne in summi cœlestis patris irā incurreret, qui filios parētibus minus obsequētes acerrimè punire sit solitus. Proinde se totū patri, nulla cōditione, traderet, nihil nō ab eo cùm veniæ, tum gratiæ & amoris impetraturus. Ijs Antistitis dictis permotus Petrus, se toto animo patri dedêre decreuit; qui iā ante Christi natalē Setabim profectus erat, adducto secū Hospitalis ordinis promagistro, quē in vinculis iusta de caussā retinuerat. Ingressus ergo regia, illicò sese ad regis pedes prouoluit, ac dextrū pedē osculatus, supplicis animi verba protulit; nec à lachrymis tēperauit: fuitq. à Rege benignè acceptus; tātus enim amor in eū erat, vt nullā neq. exhauriri iniuria, neq. debilitari repugnātia potuerit. Quæ reconciliatio Petri, non minus suspecta omnibus, qua Sanctio postea perniciosa fuit: proptereaquòd Rex ab eo tēpore, quasi afflatus veneno Petri, pedibus omnino in eius sentētiam contra Sanctiū abijt: præsertim cū animo reuolueret quæcūq. Sāctius Cæsaraugustæ vnà cū proceribus fuerat machinatus; quo tēpore fuit propositū Bouaticū ad sumptus Murciēsis belli: quantisq. modis regiā Maiestatē contēpserit, eamq. insolētibus, ac odiosis verbis deluserit; seq. totius factionis, siue initę cōspirationis procerū, caput constituerit; ac non Aragonenses modò, sed Catalanos Regulos ad conspirandū concitauerit, quodque in eo tandē, non filium, sed perduellem habuerit; quæ quidem nullo modo impunita dimittere decreuit. Per id tempus Theobaldo Rege Nauarræ sine liberis decedente, Enricus eius fratrer in Regnum successit, qui pactis & conditionibus olim à Margarita, & Theobaldo Rege cum Iacobo initis, stare nolens, ius ad Regnum Iacobo auxit: sed illud tunc armis repetere intermisit

Rex, filiorum dissensionibus impeditus. Quo etiam tempore, Narbonę mortua est, atq. ibidem sepulta Berengaria Alfonsi Comitis Molinę filia, cum qua aliquot annis, matrimonij fide data nũquam tamen præstita, contubernij necessitudo Regi cœlibi fuit; tam liberè id quidẽ, vt ipsemet Rex (quod de se testatur) sępenumerò, nullius sibi conscium peccati, præterquã Berengariæ, esse diceret: neq. aliud sibi, cum hostibus pręlium commissuro, confitenti peccatum occurrere; quãquã sub spe cõiugij, nõ condẽnandum putaret. Sed decedẽte illa, cũ ingrauesceret ætas, non amplius visus Rex fuit simile quidquã cõmisisse. Constat etiã nullos ex illa filios suscepisse, tãetsi Regẽ ipsa hæredem constituerit oppidorũ Felgosij & Caldelæ, quæ in Regno Galletiæ sita posside bat. Eodẽ vertente anno, nonnullis Castellę proceribus indignitate Alfonsi cõmotis, ad Regẽ Granatæ deficientibus, auditoq. rumore de Aueiusepho Maurusiorũ Rege, quòd is in Bęticam prouinciã breui, ac cũ innumerabilibus copijs esset traiecturus, Alfonsus, & Iacobus Requenã conuenerunt, quod nũc celebre oppidum in finibus Valentini Regni positũ est: ibi.q. auxilia sibi mutua aduersus trãsmarinos aduẽtantes hostes polliciti fuere: adieceitq. Iacobus, se in præliũ cũ illis descensurũ, neq. defuturũ vnquã Alfonso, & suis. Vnde missis præsidijs ad fines Valentini, & Murciẽsis Regni, Iacobus cum nonnullis proceribus in Cataloniam reuersus, Mõpelleriũ petijt. Vbi pacto inito cũ Philippo Francorũ Rege, qui Foxẽsem Comitẽ tenebat in vinculis, liberatus comes fuit, & in gratiã Philippi restitutus: ad idq. Iacobus nõnulla oppidula, pro Foxẽsi, Philippo concessit. Porrò per Mõpelleriensem, & Catalanã ditionẽ, bellũ aduersus Granatẽsem, & Maurusiorũ Reges in subsidiũ Alfonsi promulgauit; proceresq. omnes, quorũ ditiones & locá, beneficiario iure, à Regibus ipsorũ maiores acceperant, ea lege, vt belli tempore Regi pręstò essent, accersi iussit, atque indici, se duce, fore id bellum prosequendũ, ne se quispiam excusasset. Ex quo Gerũdæ Vgoni Sentapauio Iustitiæ præfecto, viro pernobili, belliq; experto mandauit, vt conscriptas copias quamprimùm Valentiam deduci curaret. Inde verò Ilerdam perueniens, inuentum Vicecomitem Cardonensem rogauit, vt se, ac exercitum sequeretur. Cumque Cardonensis se excusaret, vt qui sibi manere, perinde ac se-

qui, li-

qui, liberum esse arbitraretur; teneri eum ad sequendum se, Rex ostendit tam iure, quàm stipendio militari. Sed renuente Cardonensi, cum alijs sex Baronibus Cathaloniæ, simili iure; atque stipendijs Regi addictis, dissimulare tamen hæc in præsenti decreuit; ne à proposito itinere impediretur; quandoquidem intellexerat Granatenses, aduentantis spe auxilij Maurusiorum, ardentius persequi bellum cœpisse contra Alfonsum; ideoque magnam illorum partem exercitus oppugnandis Murciensibus destinarat. Quare Bernardum Oliueliam Archiepiscopum Tarraconensem vniuersæ procurationi Aragoniæ, & Catoloniæ præfecit; tametsi prouocationum cognitionem, Regio iudicio reseruatam commisit, ac delegauit: indeque Valentiam se contulit, vbi collectis Aragonensis exercitus reliquijs, cũ vniuersis copijs Setabim, inde Biarium peruenit: quô Iacobus & Petrus ex Vidauria filij, cum alijs quoque fratribus, ac multis Aragoniæ proceribus, conuenerant ad Regni præsidium. Cùm igitur ad eos Rex venisset, vehementer lætatus est, ipsisque collaudatis, cum omni exercitu Murciam se contulit; vbi ab vniuerso Christiano simul & sarraceno populo, lætissimè exceptus fuit: eique tanquam vero Regni expugnatori, patriæque liberatori, ac domino, Regius omnino honos delatus. Verùm neque Granatẽsibus, neque Maurusijs bellum in eam partem mouentibus, diebus non amplius quattuordecim, ibi substitit; quos tamen partim lustrandæ vrbi, arcique reuisendæ, ac muniendæ; partim aucupio, & venationi impendit; confirmatisque vrbanorum animis, atque presidijs in finibus dispositis; Valentiam; dimisso exercitu, remigrauit. Sed iam Rege Algeziram ingresso, venit eò Petrus Alcalanamus, vir sanè venerandus, atque Dominicani instituti religiosissimus: quem Gregorius X. Pont. cum litteris & mãdatis ad Regẽ legauerat: eius legationis summa hęc erat; Hortari Pôt. Max. ac præcari Regem, vt Lugdunum contenderet, vbi totius orbis Concilium cogi edixisset; atq. maiora, quàm vnquã Christianę Reipub. negotia agenda essent: nẽpè de Hierosolymitana recuperãda terra; & de Græcorũ Ecclesia ad gremium, & sensum Romanæ traducenda. de quibus multis ante annis, quamuis frustra actum fuisset, in præsenti tamen esse summam spem: propterea quòd Palæologus Imperator Grę̨corum, ac

etiam magnus Cham Tartarorum, frequentibus legationibus ad se, illa cupidissime expeterent: instarentque, ne tanta diuinitus oblata rei occasio prætermitteretur: altero, se, cum vniuersa Græcorum Ecclesia, in gremium Romanæ rediturum, & errores depositurum: altero, milite, & armis, classe, commeatuque, quandiu esset expeditio, Christianum exercitum iuuaturum, promittentibus. Quo audito Rex, egregia, qua semper fuit in Apostolicam sedem pietate, & amore, grato, liberalique animo iter eò se facturum promisit: ac protinus Valentiam introijt: vbi confirmato præfecto, & alijs Regijs magistratibus, acceptaque mutuò pecunia ad iter tam honorificum pro dignitate faciendum, Tarraconem profectus est. Eò conuenire iussit Raimundum Folchium Vicecomitem, Petrum Bergam, Galcerandum Pinosium, Guillermum, & Maimonum Catalauninos, Berengarium Cardonam, & Guillermum Ragiadellum, proceres, qui paulò antè, in expeditionem sacram proficiscentem, sequi recusauerant; vt eorum contumaciam, & insolentiam puniret; quibus militaria beneficia ademit, eosque honoribus priuauit: denique arces, quæ illis iure fidelitatis commissę fuerant, restitui sibi imperauit. Ea quippe conditione ac lege, Aragonensi more, arces committi consueuerant, vt hæ Regibus iratis, aut pacatis, cùm ij vellent, pro libito traderentur. Cum autem Cardonensis primus aliquot arces traderet, aliquot retineret, tanquam communes, alijque similiter facerent, ad arma cum reliquis Catalanis proceribus ventum fuit. Quanquam interim eo bello Rex supersedendum censuit, ne cœpto itinere Pontifici promisso prohiberetur.

BER:

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER. XIX.

Iteris à Pontifice denuò rogatus Rex, multisque totius ferè Hispaniæ Antistitibus, qui ad concilium vocabantur, sese illi adiungentibus, profectionem suam Lugdunum maturandam duxit: Itaque Barcinone, nonnullis vtriusque Regni proceribus comitantibus, Perpinianum præteruectus, Mompelerium venit: ibique octo commoratus dies, quoad nonnulla imperata pecunia, Regio sese apparatu ad iter muniret; ingressus illud, Vienam oppidum peruenit valde insigne, quod alluit Rhodanus magnus Europæ amnis; atque Lugduno vnius diei distat itinere. Adfuereq. illi protinus Legati à Pōtifice missi, rogantes, vt in oppidulo sancti Saphorini, quod est in via, ac non amplius quàm passuum vndecim millia Lugduno abest, se cōtineret: proptereaquòd non solùm ab amplissimo Cardinalium collegio, & vniuerso cœtu Antistitum, sed etiam à senatu populoque Lugdunensi, mandato Philippi Regis eius generi, Regiè, magnificentissimeque esset excipiendus. Est enim Lugdunum vrbs, totius Galliæ potentissima, florentissima, atque ipso naturali situ loci munitissima, hinc monte cum propugnaculo ad occasum, illinc Rhodano ad ortum, aquarum multitudine protecta; circunquaquè verò, non inexpugnabili modò muro cincta, sed Arari quoq. fluuio, qui à Septentrionibus per mediam fluit, omni commeatu referta. Is enim in vnum ibi cōfluens cum Rhodano, eiusque impetu cohibitus, adeò lentus, ac segnis decurrit, vt equè facilis aduerso illo, atque secundo fiat nauigatio. Quo fit, vt non minus per eū à supera vrbis parte, quàm per Rhodanum ab infera, & mari, commodissima sit in vrbem, cōmea

tus,atque mercimoniorum omnium,tum inuectio,tum rursum ex portatio.Sed eius demum ager cultissimus,ac fructuosissimus,iunctis opibus,cum tam frequenti commertio & expeditione rerum, satis ostendunt,vrbem tunc fuisse,qualis,quantaq. nunc est,omniũ Europæ abundantissimam, atque opulentissimam. Vtpote cùm & Pontificem,Cardinalesque,cum vniuersa Romana curia,& tot vndecumque concurrentes Antistites,eorumque innumerabilem familiam:& ipsum denique Regem,totque Principes, proceresq. Galliæ,cum incredibili ac promiscua multitudine, biennio, & eo plus sustentauerit,præter alias varias quoque gentes,& nationes,quæ nõ concilij modò,sed ipsius Regis motę fama,atque visendi gratia,ab vniuersa Gallia,Italia,& Anglia,conuenerunt. In hac vrbem à Cardinalibus,Antistibus,& populo,quanto maximo potuit cum honore,pompa,& cerimonijs exceptus Rex fuit: cunctis eius prętantiã, atque conspiciendam corporis habitudinem, tum barbam promissam,cum veneranda canitie; adeoque plenum maiestate aspectum admirantibus, minimeque eius personam,quanta erat fama,& nomine,indignam reputantibus. Is ad palatium Pontificium deductus,tametsi ei Pontifex assurrexit; nihilominus ad huius pedes se Rex prouoluens,dextrum deosculatus fuit: atq. postera die, quod Sessio esset,in Concilium admissus. Quo summo in spectaculo,tria Regem in maximam admirationem,vt ferunt,traduxere. Primum, nunquam ipsi anteà conspecta Pontificia maiestas,alterum, Cardinalium purpuratorum, quasi multorum simul Regum consessus; tertium, Antistitum maior quàm vsquam vidisset, aut credidisset congregatio. Nam,sicuti in suis ipse refert Commentarijs,Cardinalium,Patriarcharum,Antistitum, atque Abbatum numerus, quingentorum & eo maior fuit: ac quoniam vix aliud toto Christiano orbe concilium celebrius,ac frequentius eo inuenitur coactum,cõsentaneum erit congregationis caussas,maximè verò, quæ ad reductionem Græcorum,& consensionem eorundem Ecclesiæ cum Latina (id enim fuit totum eius Concilij opus) declarandas pertinent,hic breuiter enarrare. Cùm Michael Paleologus strenuus Dux Lascaram gentem, ad quam Græcorum Imperium iure peruenire poterat,profligasset; ac Balduinum Constantinopolitanum Imperatorem

ratorem, auito Regno; & Philippum eius filium exturbasset; vt tamen Gregorij Pont. Fracorum Regis, quin etiam Caroli Siciliæ Regis, qui Philippi Imperatoris generis sui caussam contra Paleologum tuendam susceperat, classes, & ingentes apparatus à Bosphori faucibus, & Bizantinę ciuitatis ceruicibus, terra, marique auerteret; mira est vsus arte, Græcaque, quod aiunt, permista fide, cum religionis prætextu, cunctos sic ausus est ludificare. Siquidem nonnullos Imperij Principes; atque Græcæ Ecclesiæ primates, sumptuosissima cum legatione Romam ad Clementem Papam IIII. misit, qui nomine suo illi renunciarent, Græcorum Ecclesiam; quæ à sacris Catholicæ Ecclesię, & sanctorum institutis defecerat, & à maiorum pietate degenerauerat, se, sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ adiunctuꝛum, & eius canonicis sanctionibus obtemperaturum; atque in eam rem, non modò se, suamque, sed Constantinopolitani Antistitis, ac totiùs Imperij procerum fidem interpositurũ. Quæ promissio summopere Christianam Rempub. erexit. Gręcorum videlicet Ecclesiam tamdiu à capite seiunctam, Romanę tandem adiungi. Quamobrem idem Clemens Pont. notam esse volens scriptis professionem fidei, qualis ab Imperatore, clero, & populo Græcorum exigebatur; in eo summam iudicij, caussamque totam constituit, vt innumeræ, concertationumque plenæ de religione disputationes tollerentur; sed nuda tantùm, atq. expressa ei traderetur fidei professio. Nec prætermittenda est, quæ vna cum professionis formula, excepta è diplomate illo aureo, missa est à Pont. ad Paleologum his verbis præmonitio. Porrò præscriptam purissimam, certissimam, solidissimamque orthodoxæ fidei veritatem Euangelicæ doctrinæ consonam, a sanctis patribus traditam, & Roma. Pontificum in suis Synodis definitione firmatam: sicut nec decet; sic nec volumus, nouæ discussioni, ac definitioni subijcere; ipsam quasi per hoc quomodolibet contra fas, & licitum in dubium reuocando. Ideoque licet in præfata scriptura de conuocatione Concilij ageretur; licet per tuas litteras concilium in terra tua conuocari petieris, nos tamen nullo modo proponimus Concilium ad discussionem, seu definitionem huiusmodi reuocare. Non quod cuiusquam faciem vereamur: vel eandem sacrosanctam Romanam Ecclesiam Græcorum superari

Z 5 poten-

» potentia timeamus:sed quia prorsus indecēs foret, immò nec licet,
» nec expedit,in dubium reuocare pręmissam veræ fidei puritatem,
» tot sacrę paginæ auctoritatibus,tot sanctorum sentētijs roboratam,
» tot Roma. Pont.stabili definitione firmatam,pro cuius defensione
» si necesse foret,parati essemus, subire martyrium, & morti etiam
» exponere corpus nostrum. Quam ideo ad præsens nequaquam au-
» toritatibus, quarum satis copia nobis pro voto suppeteret, iuuare
» curauimus: sed in simplicitate veridica, sic purè, sic explicatè, tam
» prædictis tuis,quàm tibi decreuimus destinandam. Dum igitur cle
mens præmonitionem vnà cum formula professionis fidei, quam mox subijciemus,ad Imperatorem mittit, vita functus est; atque à prosequendo negotio cessatum. Verùm Palęologus,cōtinuato dolo cum ipso religionis prætextu,vt Imperiū sibi stabiliret,Ludouicum Frācorum Regem,cuius insignis erat, per id tempus,cum pietate,& religione sanctitas,per legatos obtestatus est,vt ipse, in tam pio,& vtili negotio,vtramque,Græcam scilicet, & Latinam Ecclesiam iuuaret,& cœptam à Clemente Pont. Græcorum reductionē perficiendam curaret. Quare Ludouicus Palęologi,non tam mentem,quàm orationem percipiens,Cardinales,qui per interregnum Viterbij agebant,rogauit,effecitque,vt ipsi Clemētis cœptum prosequerentur. Itaque protinus viros doctissimos, & religiosissimos Constantinopolim legarunt,per quos fidei professio solennis celebrari posset, ex formula à Clemente tradita. Interea verò Gregorius X. Pont.renunciatus, eiusmodi Lugdunense Concilium indixit,animaduersaque Paleologi, vt apparebat,constantia & pietate, inducias inter Balduinum,Regemque Siciliæ Carolum,& Palęologum, fieri quàmmaximè studuit:cū interim Palęologus classem, ac militares etiam copias, vt concupierat, à se pelleret. Itaque Legati quattuor summæ autoritatis viri ab eo Lugdunum venerunt; quorum vnius,tum Imperatoris,tum eius filij Andronici successoris; tū etiam sex & viginti Ecclesiarum Metropolitanarum Patriarchatui Cōstantinopolitano,subiectarū, cū earum permultis suffraganeis; ac totius demū Græci Ecclesiastici ordinis nomine, publicè in medio concilio, Schisma ex tradita sibi formula,his verbis abiurauit.

» Ego Gregorius Acropolita, & magnus Logotheta,nuncius Do-

mini nostri Imperatoris Græcorum, Michaelis Angeli, Ducas Co- »
nini Palæologi, habens ab eodem sufficiens ad infrascripta manda- »
tum, omne schisma prorsus abiuro, & subscriptam fidei veritatem, »
prout plenè lecta est, & fideliter exposita, nomine dicti domini no- »
stri, veram, sanctam, catholicam, & orthodoxam fidem esse cogno- »
sco; eam accepto, & corde, & ore profiteor, ipsamque, prout eam ve »
raciter tenet, fideliter docet, & prędicat sacrosancta Romana Eccle »
sia, ipsum inuiolabiliter obseruaturum; nec ab vllo vnquam tempo- »
re recessurum, quoquomodo deuiaturum, vel discrepaturum, pro- »
mitto. Primatum quoque ipsius sacrosanctę Romanę Ecclesiæ, pro- »
ut in præmissa serie continetur, ad ipsius Ecclesiæ obedientiam, no »
mine ipsius, & meo spontaneus veniens, pro ipso, & pro me fateor, »
recognosco, accepto, & sponte suscipio: & ipsum omnia præmissa, »
tam circa fidei veritatem, quàm circa eiusdem Ecclesię Roma. pri- »
matum, & ipsorum recognitionem, acceptationem, susceptionem, »
obseruantiam, & perseuerantiam seruaturum, prestito in animam »
ipsius, & meam corporaliter iuramento, promitto: & confirmo: sic »
ipsum, & me Deus adiuuet, & hæc sancta Euangelia. Cùm autē »
Gregorio vita functo, Innocentius V. postularet, vt idem ipse Pa-
læologus Imperator cum Andronico filio, per se, atque ore proprio
abiurarent; in idque tres alij consequentes Pont. maximè incumbe
rent, Palæologus in eadem sententia permansit, seu bellè simulauit:
quippequi, non in concilio præsens, vt nonnulli autumant scripto-
res, cui nunquam interfuit; sed Constantinopoli, publicè, præsenti-
bus Pontificijs Legatis, & Antistitibus Græcis, ijsdem, quibus Legā
ti sui, verbis antea in Concilio, abiurauit. Promisitq. præterea, se, &
milite, & armis, cum classe, omnique commeatu, adiuturum expe-
ditionem contra Turcas, ad recuperandam terram sanctam, & glo
riosum Christi sepulchrum. Abiurantibus deinde cæteris Antisti
bus, atque vniuerso Ecclesiastico ordine, solus Patriarcha Constan
tinopolitanus abiurare renuit; tametsi abiurasse postea, feratur. Ve
rùm Palæologus abiurato schismate, multa in Concilio proponi fe-
cit, quæ nisi præstarentur sibi, iam tum se, contra facturum, quàm
professus, pollicitusque fuerat, significauit. Nam inprimis, quæ sua
essent quærens, petijt, vt pax ab omnibus Latinis Principibus sibi

promit-

promitteretur: atq. Philippi Imperatoris, Balduini filij, & Caroli Siciliæ Regis eius affinis, vim arceret; quod ij prępotentes ipsius imperio nimis imminere viderentur; alioquin iura omnia, vt fecit, se violaturũ dixit. Vnde nefarię eius mẽtis, atq. simulatę religionis caussa prodita; neq. aliò, quàm vt Imperium sibi stabiliret, atque in tyrannide permaneret, relata: accedente etiam Iosephi Patriarchæ Constantinopolitani proteruitate; quin & summo quoque Andronici scelere ac impietate adiũcta, natio Græca ad suũ tandem ingenium versa, sacra omnia religionis fœdera in Cõcilio facta, violare cœpit. Ex quo erroribus inueteratæ prauitatis denuò inuoluta, totque subinde impurissimis carnis, atque concupiscentiæ vitijs immersa, diuina manũ vindice factum est, vt grauissimas impietatis suæ pœnas expenderit. Vtpotè quæ & Palæologorum nõ multò post excisa stirpe, & Græcorum simul amisso Imperio, Mahometanis omnium hominum impurissimis, Christianique nominis sempiternis hostibus, turpiter in seruitutem, atque vtinam non perpetuam, data fuerit. Cæterùm per id tempus, nonnulli ex Principibus Tartarorum viris Lugdunum venêre, qui coram Pontifice & patribus, in Concilio fidem orthodoxam, suo, & nationis nomine professi fuerunt; atq. magno etiam gaudio & alacritate omniũ, sacro baptismatis fonte abluti. Cùm igitur eô venisset Rex, antequã mala mens & animus Palæologi retectus fuisset; deque expeditione contra Turcas ageretur se ad eã promptũ, expeditumq., vt primũ omnia essent parata obtulit; & ad ineundã illam, consiliũ, quod Pontifici, alijsq. optimũ, ac consentaneum visum est, dedit: adiecitq., se, vel senẽ, non defuturum summo Pontifici, si eò, vt dicebatur, is pergeret: atq. vnà cum exercitu, ipsum sequeretur; sin minus, mille lectissimos in expeditionem equites cum classe missurum. Ad hæc cõfiteri peccata sua Pontifici deliberauit, vt à summo sacerdote eorum expiationem, & veniam obtineret: quæ vbi genibus flexis confessus fuit, tum Põtifex vice animaduersionis, seu satisfactionis, vt dicunt, duo ipsi maximè seruanda, vt historia refert, documẽta iniunxit; vnum, vt à malo recederet; alterum, vt amplecteretur bonũ, in eoque & constans, & perseuerans esset. Demum de suo reditu in Cataloniam agens, à Pontifice petijt, vt quoniam non minus ipse, quàm maiores sui Reges, de

ges, de Apostolica, & Romana Sede benemeritus esset, daretur Regiæ coronæ insignibus, se ab eius sacratis manibus decorari. Quod Pontifex libenter se facturum respondit, modò prius Aragoniæ Regna, simili de caussa, eidem Sedi obærata redimeret; nempe si tributa à Petro Rege eius parente olim imposita, dum Romæ coronatus fuit, denuò sanciretur; & quæ persolui in singulos annos desierant, ante omnia penderentur, indignum esse, inquiens, hæroica tanti Regis magnitudine; & conscientia, Sedem Apostolicam, quæ tãto eius patrem honore, atq. insignibus decorauit, iure suo, ac debito, permittente filio, fraudari. At Rex cũ potius gratiosam mercedẽ à Pontifice expectaret, pro tot sarracenorum Regnis cùm debellatis, tum Christianæ fidei, atque Apostolicæ Sedis obedientiæ traditis; quàm vt à maioribus suis partam Regnis immunitatem imminui permitteret; ab incœpto destitit. Ac tãdem pro libertate Enrici, Regis Castellæ fratris, quem Carolus Siciliæ Princeps in vinculis tenebat, Pontificem, cuius caussa tenebatur, rogauit: cui Pontifex se id curaturum promisit. Iamque elapsis viginti tribus diebus, ex quo Rex Lugdunum ingressus fuerat, infecta prope re omni, Mompellerium reuersus fuit: indeque Perpinianum venit, vbi denuò Cardonensi Vicecomiti edici iussit, vt præcipuam Cardonæ arcem sibi traderet; erepturo alioqui armata manu. Id, vt primum Cataloniæ proceres, & Barones intellexêre, congregati Solsonæ in oppido, non minus suas, quàm Cardonensis partes agentes, Regis edicto responderunt; non Cardonensis tantummodo, sed omnium Cataloniæ procerum interesse, illius arcem, perinde ac proprias cuiusque defendere. Proinde ipsum rogare omnes, vt ab ea vi desisteret; neque summa ipsorum, adeoque probata fide, abuteretur. Tum Rex Barcinonem veniens, bellum Cardonensi, & eius partes sequẽtibus indici curauit, eo prætextu, quòd Cardonensis apud se reciperet, suisque in oppidis defenderet quendam Bertrandum Caneliã, qui immane facinus, & quasi maiestatis, commiserat; vt qui Rodericum Castelletiolum, præfectum Iustitiæ Aragonum, nulla eius Regiæ quasi dignitatis ratione habita, contrucidarit: atque, quò magis Rex bello instaret, in oppidum Terraciam migrauit: eò confluentes illicò Berengarius Almenara Promagister Hospitalis, &

Maumo-

Maumolius Castelaulius, Regem rogarunt, vt diem Cardonensi, & alijs ad comparẽdum prorogaret. quod Rex in eorum gratiam, libenter concessit. Verùm elapso die, non comparentibus illis, sed diẽ ex die differentibus, quoad vnà cum Ferdinando Sanctio cõspirarent, apertè iam tum Petrus Princeps aduersus eos, & Sanctium fratrem bellum suscepit. Tametsi interim, noua ex occasione, necesse fuit eo bello supersedere, nũcio allato de obitu Enrici Regis Nauarræ, qui iamiam moriturus, Ioannam vnicam filiolam vel bimam, quam ex Roberti Atrebatensis Comitis Ludouici Francorum Regis fratris, filia susceperat, à Nauarris iurisiurandi religione obstrictis, Regni hæredem constituerat. Itaque illo mortuo, cum inter Nauarros summa partium contentio in Repub. versaretur, alijs Ioannam Regni hæredem, Regi Castellæ tradendam, alijs in Galliã deducendam, pluribus Regem Aragonum ad Regnum asciscendũ esse contendentibus. cùm igitur tumultuarentur omnes, Regina, ne quid detrimenti Ioanna filia caperet, in Aquitaniam ad Regem Galliæ, vnà cum illa contendit. Vnde Nauarris in Reginæ ponte (id oppidi nomen est) Conuentus ineuntibus, de pacãdis Regni tumultibus acturis Petrus Regis filius Turiasonem cum parte exercitus venit: indeque legatos ad conuentus misit, qui renunciarent, Iacobum Regem, id ius, quo Sanctius illorum Rex olim ipsum filium adoptauerat, ac Regnum promiserat, nunc venire repetitum, accedẽtibus alijs quoque pactis cum Margarita Regina vxore Tibaldi Regis, Sanctij sororis filij relicta bidua, atq. Enrici nuper defuncti matre factis: & ea de caussa potissimum, quòd Castellanis sæpè Nauarram inuadentibus, ac Reginam, eiusque filium Theobaldum è Regno expellere nitentibus, continuò Iacobus cum exercitu occurrerit, ipsosque vnà cum Regno strenuè conseruauerit, atq. omni post habita ratione Alfonsi Castellę Regis, generi sui: pro defensione Nauarræ, illum semper vi & armis hostiliter repulerit; quique demum pro eis sexaginta millia marcharum argẽti impenderit. Nec verò ipsum aliud petere, quàm vt Ioanna Enrici filia Alfonso filio Iacobi nepoti nubat. Quibus auditis, Conuentus cum Petro consenserunt, responderuntque, se daturos operam, vt Alfonsus Ioannam vxorem ducat: quòd si ad eam conditionem adduci illa non

possit

posſit, cùm ſit voluntati matris, & poteſtati Francorum Regis, apud quem verſabatur, ſubiecta; curaturos, vt vna ex alijs puellis Enrici Regis ex ſorore filijs eidem nubat. Quin & pro defenſione Pompelonenſis Regni cc. millia marcharum argenti, ſe ei ſoluturos ſpoponderunt; atque ex Nauarris proceribus, & primarijs Regni, viri plus triginta, præter alios ciuitatum, atque oppidorum Regni legatos, ſe illico ad ea omnia præſtanda, Petro ſponſione deuinxerunt. Quæ tamen pacta, inania, atque irrita fuere: quandoquidem, induſtria interim, & arte Philippi Francorum Regis, apud quem ſeſe Regina, & Ioanna filia receperant, factũ eſt, vt præcipuis Nauarræ arcibus Philippo à Regina traditis, in eaſque præſidijs miſſis, Ioanna quoq. præmaturis nuptijs illius Principi filio traderetur; ſicque paulatim toto Regno potiretur. Vnde Petrus hæc in præſentia premens, atque gratiſsimam ſe habere Nauarrorum voluntatem oſtẽdens, abijt in Cataloniam, vt Sanctio fratri, & Cardonenſi, alijsque proceribus Catalanis, ſimul in ſe, & Regem conſpirantibus, occurreret. Sanctius enim in Aragonia coniurationem nobilitatis fecerat, eratque plebi præterea maximè acceptus; cuique ſe addixerant omnes olim Alfonſi fratris ſectatores, qui de Petro malè ſentiebant; ac ſeſe illi etiã adiunxerant Cardonenſis, alijque Catalani & Aragonenſes proceres, quos noua Petri dominatio, ac Regis quoque nimia illius locupletandi, & adaugendi cupiditas, malè habebant. Velle quippe videbatur Rex, vt dicebant, omnes procerum ditiones, & oppida Regno adiungere, ideoque turbari valde omnia cœperant. Quamobrem Petrus aduerſus fratrem aperto iam Marte pugnaturus, militares copias coegit, atque ad oppugnanda quędam eius oppida cõtendit. Quæ quidem Petro Cornelio Aragonenſium procerum, vt diximus, potẽtiſsimo, qui Sanctij partes accuratè tuebatur, adiutore, ſe ad defenſionẽ pararũt. Tum Cardonenſis, & Vgo Emporitanus Comites, ac pene omnes Cataloniæ proceres, à Regio ſe ſubtraxère imperio, auſique ſunt Regem, more patriæ, ad certamen prouocare. Sed eos Rex, ęquis, ac honeſtis conditionibus, ad ſe perducere ſtudebat, ne ad grauiora contra eos ſupplicia progredi, neceſſe haberet; haud ignarus, quanta ex eiuſcemodi diſſenſionibus incommoda, & rerum perturbationes oriri conſueuerint: nihilominus tamen in

 men in

men in proposito,susceptoque illi consilio permanserunt. Ac quoniam Catalanorum longe maior in Petrum, quàm in Regem odiū & ira erant;Comes Emporitanus Castulonem oppidum Emporijs proximum, quod habebat,muro, milite, & armis munitissimum, adijt,ibique iunctis cohortibus,cum ijs,quas secum attulerat,Figueras oppidum,quod Petrus magno studio colebat, atque eius amplificandi caussa,colonos multos conduxerat,oppugnauit, diripuitq. eiusque solo æquata arce,atque vastato agro,tādem oppidum igni succendi iussit,tanta celeritate,vt Regi cum copijs aduentāti Gerūdam, iam non fuerit locus ad illud defendendum, neque ad intercipiendum Emporitanū; quod is protinus sese Castulonē recepisset. Porrò dū Rex agit Gerūdæ, similiter Petrus Berga, aliorū more procerū,illum per litteras ad certamē prouocauit:idem & reliqui fere proceres fecerunt. Nam aut prouocarunt,aut minime se ei adiunxerunt,eratq. in maxima rerum perturbatione,& armis vniuersa Catalonia,idemque malum per Aragoniam longius serpebat. Qua de caussa Rex Barcinonem reuersus est,vbi Antistes,& magnus magister Velensis,qui tum ibi erant,tantis Regni miserijs, atque calamitatibus commoti,summa ope nixi sunt pacare proceres,& ad rationi consentaneam Regis voluntatem reducere, procurantes denuò, vt quotquot essent controuersiæ & dissensiones, sententia ac iudicio Antistitum,& aliquorum Baronum deciderentur. Id Regi placuit;commisitque præfecto Montalbanensi, atque Vgoni Mataplano, Archidiacono Vrgelitano,vt suo nomine induciæ decem dierū fierēt cum Cardonensi,& Berga,eorumq. sectatoribus; vt compositioni esset locus. Hæc postquam acta fuere Barcinone, litteræ ex Aragonia ad Regem allatæ significarunt,Aragonias res,perinde vt Catalanas,in maxima esse perturbatione. Nam Sanctius coactis copijs,Petrum fratrem,non minus lædere,quàm sese ab eo defendere nitebatur,ad ipsumq. cum milite & armis,confluebant pleriq. proceres,qui se à Rege nimium premi querebantur, tanquam fœdifrago,& legum perturbatore. Ea nota inuri se Rex, duce, atque autore filio,tulit quàm acerbissimè,fuitque ab eo die omnis ex eius animo paternus amor exhaustus, atque in iustum & debitum odiū conuersus. Quamobrem in Aragoniam statim ire decreuit,Conuentus

uentus

uentus acturus, vt querelis eorum satisfaceret, & antequam ad arma esset ventum, sui cœpti rationem pleno in Conuentu redderet. Sed cùm induciarum dies terminaretur; & Cardonensis, alijque proceres audiendi essent, manendum censuit, atque Petro filio illorum celebrationem commisit, volens intra Aragoniæ limites agi illos, vt à conquerentibus iudicio sisti posset. Itaque eodem die, quo induciæ cum Cardonensi factæ sunt, litteras quoque cum mandatis Petro ad Conuentus agendos dedit, existimans fore, vt Sanctij, aliorumque querelæ deliberationi Conuentus relinquerentur; sicque omnia pacarentur. Veruntamen res aliter euenit: quando quidem Sanctius, eiusque sectatores, adeò sese indies à Petro ablegabant, vt nobilem virum quendam Raimundum Andream, Prouincialem, ad Regem miserint, qui nomine Sanctij, Ferrentij, Iordanis Pinnani, Simonis Vrreæ, Artali Lunæ, & Petri Cornelij procerum, singulas cuiusque querelas proponeret; ipsisque propositis, ab eo, eiusque obedientia, & Imperio discederet. Quæ cùm Raimundus publicè, multisque astantibus Regi renunciasset; ac nisi satisfaceret, discessionem facturum se, minaretur: post biduum Rex ad ea omnia respondit; se, ab æquo & bono nunquam discessurum; tametsi facile posset eorum querelas omnes sigillatim in vnumquemque retorquere. Verùm quoniam illarum caput constituerant, quòd in Sanctium filium, cui se omnes addixerant, ipse, & Petrus inueherentur; scirent, maxima id Sanctij culpa fieri, eaque tam graui, vt non modo paternum animum à se penitus alienarit; verum etiam fraternum multis modis distraxerit; seque vtrique hostem, ac perduellem exhibuerit. Proinde, aut iudicio, deliberationique Antistitum, ac probatissimorum Regni virorum starêt; aut in armis ius constituerent: se enim ad vtrumq. paratum esse, ac neque sibi vnquam defuturum. Hæc à Rege excipiens Raimũdus, neq. amplius redarguendi copia à Rege data, Cæsaraugustam reuersus, Sanctio, ac suis retulit. Interim Barcinonensis Antistes, & Velesis magister, modis omnibus contendebant, vt antequam Aragoniæ res cum Catalanis commisceretur, ac malum conduplicaretur, Cardonensis cum Rege concordaret, & controuersiæ dirimerêtur. Cumque Rex Barcinone Tarraconê veniret, vt Alfonsum Castellæ

Regem,& Reginam filiam venientes exciperet,essetq. Villafrancæ, medio in itinere,Raimundus Cardona, Berengarius Puiguertius, alijque proceres Cardonensis sectatores, Regem conuenerunt: supplicesque veniam ab eo petierunt: ac,vt arbitros nominaret, qui de mutuis controuersijs iudicarent,obsecrarunt.Annuit Rex; vtq. benignitatem ipsius agnoscerent,Tarraconensem,Gerundensem, & Barcinonensem Antistites, & Abbatem Fonfredæ, cum Baronibus Raimundo Moncada,Petro Berga,Gaufredo Rocabertino,& Petro Cheraltio, illorum amicis, & cognatis, arbitros nominauit. Deinde iter prosecutus, cùm esset Tarracone, de tempore, & loco arbitrij interrogatus, mensem Martium, dum sacrum ieiunium esset, locum verò, Ilerdam ciuitatem, in qua conuentus ea caussa indixit, assignauit; vt præsente Petro filio, sententia ab arbitris pronunciaretur. Qua caussa pacata tum fuere omnia in Catalonia. Itaque Rex Alfonsum, & filiam Barcinonem deduxit, vbi solennem Christi natalem diem cum eis celebrauit. Verùm de inopinato aduentu Alfonsi sollicitus; ab eoque caussas tam inauspicati itineris intelligens,vehementer improbauit. Quas planè,quoniam variç,ac scitu dignæ sunt, atque,vt veritas rei innotescat,quæ vix potest ex historicis Castellanis magis quàm ex nostris comprehendi, non arbitror alienum,eas hic leuiter attingere. Mortuo Federico Imperatore, conuenientibus ad electionem Regis Romanorum Imperij electoribus in Germania, atque variatis sententijs, sese in duas partes diuidentibus, altera Richardum Comitem Cornubianum, fratrem Enrici III. Anglorum Regis elegit; cumque protinus hæc ipsa pars tantùm, Aquisgrani, Romanorum Regis diademate coronauit. Ab altera verò parte, Alfonsus Castellç & Legionis,fuit quoque Romanorum Rex renunciatus, qui etiam ex Beatrice matre Philippi Imperatoris filia, ex inclyta Ducum Sueuiæ stirpe erat oriundus. Vnde vtroque, se pro vero, & legitimo Rege gerente, caussasque abundè allegante; mortuo interim Richardo,electores omnes, prçter Bohemiæ Regem denuò, haud consulto Alfonso,Rodolfum Comitem Aspurgensem, virũ quidem strenuum, atque Imperio dignum, in illius locum suffecerunt, & illicò Aquisgrani similiter coronarunt. Id Alfonsus intel-

intelligens, Legatos misit Lugdunum, ad Gregorium X. Pont. qui tum in Concilio agebat, cōtra electionem Rodolfi iure acturos; ac etiam eius opem & auctoritatem ad infirmandam illam, suamq. cōfirmandam imploraturos. Verùm caussis, & rationibus hinc inde agitatis, à Pont. & Cardinalibus decretum fuit, electionē Rodolfi vltimò ab omnibus, aut à maiori parte electorum probatā, non posse vlla caussa infirmari; quòd legitima, & canonica ea esset, ideoque priori, tanquam dubiæ, & controuersæ, præferenda. Quare Legatis, re infecta, discedentibus, Gregorius paulò post, Legatum ad Alfonsum misit Fredulum Lunelij Priorem, cum mandatis, vt ipsum ab ea postulatione deduceret. quòd si discederet, decumā Ecclesiasticorum Castellæ reddituum ad Granatense gerendum bellum triennio eidem concedendam promitteret. Cui Alfonsus parum animaduertens electionem Rodolfi consentaneam visam fuisse Pōtifici & Cardinalibus, respondit, se facile in sententia Pont. mansurum, modo sibi, honorique suo, in re tam graui deliberanda, consuleretur: atque hac de caussa, se breui, Pontificis conueniendi gratia, Mompellerium, aut in alium Prouinciæ locū iturum dixit. Quo solo verbo, ac neque denuò cōsulto Alfonso, Pontifex matura totius collegij deliberatione, electionem Rodolfi in Concilio approbauit, & confirmauit: atque ad electores Imperij, & electum, diploma cōfirmationis aureis scriptum litteris dedit. Hanc subitam, atque præproperam sanctionem Pontificis, Alfonsus, se minimè audito, promulgatam fuisse, grauiter, & iniquo animo tulit; ac licèt occasione, & tempestiuitate amissis, tamen Pontificem adire decreuit: nondum Regni rebus bene compositis, neque proceribus pacatis; cùm iam Abeniusephi Miramamolini cum potentissimo exercitu in Bæticam traiectus immineret, Alfonsique leuitatem, animique mobilitatem ille, ad inuadendam Hispaniam; suam occasionem putaret. Sed relicto tandem Ferdinando maiore natu adhuc adolescente, vniuersorum præfecto, iter, vt diximus, cum Regina ingressus fuit. Cùm igitur Iacobus nullis potuisset rationibus Alfonsum à proposito deterrere, iter prosequi permisit. Erat enim Alfonsus consilijs præceps, magisq. litterarum scientia inflatus, quàm prudentia, atque moderatione animi præditus: ideoq. prudentissi-

mis Iacobi consilijs nolēs acquiescere, præterquàm quod nihil à Pō tifice consecutus est, penè etiam ridiculus, ac imprudens fuit habitus. Itaque Barcinone profectus, venit Perpinianum, vbi relictis Regina & filiolis, loco, & die à Pontifice præstitutis, in oppidum Belcairum Prouinciæ accessit, quò deductus fuit mandato Pontificis, ab Archiepiscopo Narbonensi, atque cum pompa comitatus: statimq. eò venit Pontifex, qui Alfonsum excepit honorificentissimè. Vbi cùm egisset Alfonsus tribus fermè mensibus, neque negotium Imperij confecisset: tria quidem, vel quattuor damna, seu detrimenta proposuit: quibus reficiendis ac instaurandis Pontificis auxilium implorabat. Primùm, vt Ducatus Sueuiæ, qui obitu Conradini, iure sibi obuenerat, quemque Rodolfus electus occupauerat, restitueretur. Alterum, vt ius ad Nauarræ Regnum, quod Philippus Francorū Rex, retenta Ioanna Enrici filia, vsurpauerat, sibi stabiliretur. Tertium, vt Enricus ipsius Alfonsi frater, quē Carolus Siciliæ Princeps tenebat, è custodia & vinculis eriperetur. Postremum, vt ab eodem Carolo ingēns pecuniæ vis sibi debita solueretur. Quorum omniū tanquàm à Pontificio alienorum officio, Alfonsus nihil retulit. Ex quò, re omni infecta, vacuus ac inanis, valde tamen iratus à Pontifice discessit: reuersusq. Perpinianum sumpta Regina, Barcinonem ad Regem remigrauit. Vbi tribus & quattuor quadraginta diebus commoratus, accidit sacro Epiphaniæ die, vt Raimundus Penafortius, tertius à beato Dominico, eius ordinis generalis Magister, ibidem è vita excesserit. Quo planè viro nullum summæ eruditionis, religionis, ac veteris sanctitatis illustrius exemplum in Hispania, tempora illa tulere. Vtpote qui natione Catalanus, Theologiæ, Canoniciq. iuris peritissimus; tantam apud omnes sui temporis Pontifices auctoritatē habuit, vt à Gregor. IX. eius cōfessor, ac pœnitentiarius electus fuerit, eiq. iniunctū onus, vt magnū illud Decretalium opus ex varijs, innumerabilibusq. voluminibus collectū in vnū cōferret. Ac non modo Christianæ libertatis contra Iudæos acerrimū se vindicem præbuit: sed Hæreticorum etiā per totā Hispaniam cōstantissimus insectator fuit. Cuius etiā sapientissimis cōsilijs Rex sæpè vsus, fassus est, in exequendis illis, tum nihil non optimè successisse sibi, tū se à malo sæpius, quasi diuinitus liberatum fuisse. Demum, qui vē

vita eni-

vita enituit persancta,& inuiolata:sic postquam ea excessit, probatum fuit,ipsum miraculis claruisse:atq. ea de caussa duo Tarraconē sia Concilia,vt in sanctorum numero referretur,à summis Pont.po stulasse. Quod rametsi concessum nō fuit,aut in aliud tēpus fortè di larū; scimus tamen Paulum III.Pont. nostris tēporibus,anno M.D. xlij.Dominicanis fratribus Prouinciç Aragoniæ Apostolica aucto ritate permisisse,vt eundem ritu solenni colāt. Ad eius igitur coho nestandas exequias,Reges,Regumque filios, & ingentem Principum,atque procerum multitudinem, cum infinito populo conuenisse,liquidò constat. Ijs autē laudatione,& pompa celebratis iustis, Alfonsus & Regina, cū bona Regis gratia in Castellā reuerterunt. Verùm postquàm Toletum ingressus est Alfonsus,ijsdē, quibus an tea Imperij,siue Regis Romanorum insignibus, & sigillis fuit vsus; atque eodem titulo,scita,decreta,ac edicta omnia edi, atq. diuulga ri mandauit. Indeq. à nonnullis putatum fuit, Toletanam ciuitatē, ac Regnū,tanquam Regnorum caput,pro insigni habuisse Impera torem in solio sedentem,sceptroq.& diademate decoratum.Quin & Italiæ,atque Germaniæ Principibus suis sectatoribus scripsit idē, se,ius suum ad Imperiu obtinendum prosequuturum omnino,atq. sui electionem defensurū.Hęc vbi intellexit Pontifex,Archiepisco po Hispalensi per litteras mandauit,vt Alfonsum ab inani, & proterua,tantoq. indigna Rege iactatione auocaret:quòd si faceret,cō cessurum se ei decumam Ecclesiasticorum reddituum Castellæ per sex annos belloGranatensi.Qua concessione Rex omnes inposterū Imperij cogitationes abiecit. Eodē tēpore,cùm Iacobus exacta ferme iam ætate esset,vt Petro Principi,quē vnicè prę omnibus filijs di ligebat,firma,pacataq. omnia relinqueret,solum ipsum, & Iacobū ex Iolāte legitimo matrimonio procreatos esse declarauit;reliquos verò excludi volens, promissum Teresiæ Vidauriæ matrimonium adimplere noluit. Cumque Pontificio iudicio illud, vt decimoquinto libro ostendimus,legitimum, Iolante mortua, haberetur, atque sollicitantibus ijsdem Iacobo & Petro ex Teresia filijs, decretum Regi Barcinone indiceretur,ab eoRex,suorum consilio ha bito, iustissimis, atque necessarijs de caussis, proq. Reipub. bono, eundem Romanū Pont. appellauit; proptereaquòd declaratis Te-

A 3 resiæ

resiæ filijs legitimis, perniciosissima sequi posset tot inter fratres discordia, vno quoque iusta, se, vxore natum existimante, ac Regna patris singulis oportere diuidi, reposcente: ex qua noua diuisione, quã manifestissima, tristissimaq. sequererur rerum perturbatio, ac permagna confusio? Ideoque verendum esset ne Petrus Princeps, Regnorũ iam renunciatus successor, populisq. ei sacraměto addictis, necem in vnumquemq. ipsorum machinaretur: aut fortasse, quòd conscientia Rex motus, nullum connubij ius cũ Teresia reuera intercessisse inueniret, appellatione interposita, rẽ distulit. Ac insuper neq. rationẽ eius habuit, quod in testamenti tabulis, quas Mompellerij paucis ante annis, Iolante mortua, obsignauerat, quibus susceptos ex Teresia filios legitimos decernebat: nisi quod Teresiã, & eius filios, Exericana, & Aierbia ditionibus, alijsq. oppidis, Pontificis monitu, donans (vt libro sequẽti dicemus) de cætero Teresiæ in hoc morẽ gessit, quòd nullam sibi amplius fœminã in matrimoniũ duxit. Post hæc Rex, Ilerdæ, vt promiserat, Catalanorum & Aragonensium Conuentus, ad medium sacri ieiunij tempus indixit. Ad eos conuenerunt Tarraconensis, Gerundensis, Cæsaraugustanus, & Barcinonensis Antistites, & multi Regnorum proceres, ac Barones regiarũ partium, cum Legatis ciuitatũ Cæsaraugustæ, Calataiubij, Turolij, Oscæ, & Darocæ. Quò Rex & Petrus conueniẽtes, se in summa arce collocarunt: nouissimi venerũt Cardonensis, Emporitanus, & Palliariensis Comites, cũ Ferdinando Sanctio, Artalo Luna, Petro Cornelio, & alijs horũ partes secutis: qui se omnes ab ingressu vrbis continuerunt, minimè se tutos à Rege & Petro esse putãtes, ideoq. in Corbinum oppidulum suburbanum receperũt; at neq. Regi fidem danti crediderunt. Miserunt autem Legatos ad Conuentum, Guillermum Castellaulium, & Guillermum Ragiadellium, qui à Rege poscerẽt, vt ante omnia restituerẽt Sãctio, omnia oppida, & pagos, quos ei Petrus abstulerat. Quibus satisfecit Rex, fœdifragos appellans eos, proptereaquòd, se promittẽte, & volente cum illis iure contẽdere, fide data, tandem Petrũ prouocarint, & occupauerint quædã eius oppida, quæ Sanctius penes se retinebat, neque restituerint: ex quo arbitris in conuentibus declarantibus, non esse legitimam illam procerum exceptionẽm: atq; illis contra reclamãtibus; simulq;

supe-

ſuperiorem quemuis iudicem appellantibus, conuentus perturbari cœperunt: ipſeq́. Petrus Princeps cum parte exercitus vrbe exceſsit, quòd exiſtimarit, Sanctiũ prius inducias, ac fœdus rupiſſe; quin etiã dãnum ſuis intuliſſe; atq. nullas ſecum inducias haberi ratas voluiſſe. Vnde dimiſsis conuentibus, Rex etiã ſuo ac Petri nomine, Cardonenſi indixit, vt factas cũ eo, eiusq́. ſocijs inducias in poſterum infectas haberet, ſimulq́. Petro iuſsit, vt ſeſe in Aragoniam cum exercitu immitteret, Sanctiũ, & eius ſectatores proceres, vſq. ad internecionẽ omniũ bello perſecuturus: conſtituitq́. vt Petrus Iordanus Pina cũ parte exercitus in cõfinio vtriuſq. Regni collocaretur, ad ſubitos exorientes motus reprimendos. Ipſe verò Ilerdę manens, oppidorũ cõcilia, & proceres, cũ præfinito cuiq. numero militum ad præſtitutam diẽ ſibi præſtò eſſe imperauit, bellũ contra Cardonenſem, & Emporitanũ Comites, ſed pręcipuè contra Sanctiũ filiũ, atrox moturus. Neque defuere interim nonnulli optimates, viriq́. boni Ilerdenſes, qui Regem à tam immani cœpto cõtra Sanctium, rationibus deducere conarentur: obijcientes; oportere quidem ad cuſtodiam, & defenſionẽ Regnorũ, Regum augeri potius, quã imminui filios, & ſtirpẽ Regiã dilatari; ipſosq́. aliqua fortaſsis perfidia diſtractos, rurſus in priſtinam concordiã reducere. Nã ſi pater filios diſiungat, atq. tã horribili (quod abſit) exẽplo, diſcordias inter eos ſeminet, quid aliud tãdẽ fratres, quã commune in patrẽ odium concipiẽt? Quid ipſo mortuo, iactũ ſemẽ illud, niſi fratrum cædes, quaſi malorum ſegetẽ effundet? Proinde deſineret in ſe, non minus quã in ſuos ſæuire, ac clementiã, qua ſemper in exteros, etiã hoſtes, vſus eſſet, in domeſticos exerceret: vt ex horum concordia, pax ſeſe in vniuerſos diffunderet. Verùm enim, Rex cùm tam exulcerato eſſet animo in Sanctium, nihil ei optimatûm conſilia, neq. monita profuerunt: quin potius eò impenſius mandauit Petro, vt Sanctium, eiusq́. ſectatorũ oppida & pagos oppugnaret, cũcta diriperet, neminiq́. parceret: adeoq́. celeriter hûc illucq́. diſcurreret, vt in obſidendis arcibus, nequaquã diutius ſe vno in loco contineret; ne hoſtes expectare, ſed eludere videretur. Cui etiam iniunxit, vt Mariam matrem Lupi Ferrentij, qui vnus erat ex coniunctiſsimis, atque amiciſsimis Sanctij, iuberet ſeſe Cæſarauguſtam recipere; eiusque oppidulum Magallonem, apud Quæſtorem

Regium deponere. Misit quoque litteras cum mandatis ad oppida, & ciuitates, vt Petrum, re frumentaria, commeatu, milite, & armis perinde, ac semet iuuarent: nec dici potest, quanto studio, & sollicitudine cœptum prosequi, atque Sanctium, aliosque vlcisci cuperet. Nunquam enim ille hostes inuadens, tam animose milites in eos cohortatus est, quàm fratrem in fratrem pater concitauit; tametsi neque Petro calcaribus ad id esset opus, qui immani & crudeli odio in Sanctium vehementer exardebat. Vnde cùm Sanctius cum paucis, castella, & arces suas muniturus reuiseret; resciffetque Petrus illum in arcem Antilionem venturum, centum leuis armaturæ equites in insidijs collocauit; in quas Sanctius incidens, ab eisque elabēs, sese in Pomarium, suum castellum proximum, aufugiens recepit. Quò protinus veniens cum exercitu Petrus illud obsedit. Vbi desperante Sanctio, vt refert Asclotius, ac neque quâ elaberetur habente; ne tamen se Petro dederet: arma te, inquit armigero, armis meis, meaque defer insignia; atque admisso equo, per medios hostes irrue, teq. defende, quoad ipse habitu pastoris indutus illos eludam. Sed armigero irruente, ac statim capto, Sanctiumque prodere coacto, tandem miser ille, qui nisi prohibuisset flumen Cinga, minimeque pedes fuisset, hauddubiè euasisset; ab insequentibus comprehensus fuit, & ad Petrum deductus. Quem Petrus videre nolens, malensque fratris nece fœdari, quàm haberi clemens in impium sui, atque communis patris perduellem, ac proditorem, de repente illius ore folliculo inuoluto, in Cingam demergi ipsum, atque omnino suffocari imperauit. Diuulgata nece, protinus sese Petro vniuersa Sāctij oppida & arces tradidere. Sed miserabilem filij exitum, vbi intellexit Rex, vix est cōmemorandum, ac neque credibile, nisi Rex ipse suis in Commentarijs expresśisset; ipsum non modò, ne doluisse quidem; quin potius mirè lætatum fuisse, vsqueadeò iusta superante ira, natura victa fuit, atque iniquisśima, diutinaque conspiratione filij, iustisśimo quoque odio paternus præponderatus amor. Relictus tamen ex Sanctio fuit puer infans ex Aldoncia Vrrea vxore, Philippus Fernandius dictus, qui paternam hæreditatem redditam, atque restitutam posteà adijt; ex eaq. stirpe, Castrorū familia Regia & perillustris propagata fuit. Posthæc Rex, altero præcipuo con-

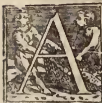
spira-

*Antillon

ſpirationis capite abſciſſo, ad alterū illicò exſcindēdum properauit: nempe ad Cardonēſem, & Emporitanum comites. Ij namq. denuò atq. publicè Regem ad pugnā prouocarunt. Qua de cauſſa, accepta à Petro, qui in Aragonia manſerat, copiarum parte cū ijs, quas Iacobus frater in Lāpurdanenſi comitatu ducebat, atq. in obſeſsione Rochæ oppidi ad Emporitanū expectantis, ſe continebat, cuncta illius oppida & pagos depopulari cœpit, exiensq. Perpiniano copias Barcinone miſſas recepit, atq. oppidum Calbugium obſeſſurus venit, quod vi captum diripi, atq. ſolo æquari imperauit. Deinde appellēte claſsicula Barcinone, cū altera parte exercitus arcē Rhodæ munitiſsimā, ad mare ſitā, quæ Emporitani erat, cœpit obſidere. At verò Comes in Caſtulonem oppidum pręmunitum, à mariq. ſemotū, vnà cū Cardonēſi, & Berga ſe recepit. Ad quos protinus, Rege ire parante, omnesq. neruos in hoc bellū intendente, Comitum conſiliū fuit, ne iratum, adeoq. male affectum Regem, contumacia in ſeſe magis irritarent: néve in eandem, quā Sanctius, pœnā incurrerēt: quare ad ipſum vnà omnes Rhodam venere; eique, cui innata ſemper fuit clemētia, & benignitas in ſupplices, neq. denegata vnquā venia petentibus, liberè, ac ſine pacto ſeſe dedidere: tantùm orantes, vt Cōuentus Ilerdę Catalanis ſimul & Aragonenſibus indiceret, vt de omnibus controuerſijs cōponendis, nulla amplius conceſſa facultate appellandi, ageretur. Id Regi placuit, atque ad conſequentem omnium ſanctorum diem feſtū conuentus indixit. Admirabilis profecto, atq. inuictaRegis patientia & magnanimitas; vt qui nullis procerum neq. tergiuerſationibus prouocatus, neq. procraſtinationibus offenſus, tamē cum eiſdē, non impetu & armis, ſed iure quidē contendere, eiq. ſe ſubmittere honeſtius duxit, donec paulatim eos, de Alfonſo nepote Petri filio, ſucceſſore ad Regna declarando, in ſuam ſententiam pertraxit. Nam Ilerdæ conuenientes ipſi, & reliqui vtriuſque Regni proceres, atque Antiſtites, cum Valentinis, quos ſecum Rex habebat, tametſi de componendis controuerſijs plenè actū non fuit; conſenſere tamē, vt Alfonſus (quod ſummè Rex concupierat) ab Aragonenſibus, Catalanis, & Valentinis proceribus, ac etiam Ciuitatibus, legitimus hęres, & ad Regna ſucceſſor, auo & patre vita functis, haberetur; ad idque tenendum iureiurando ſeſe omnes obſtrinxerunt.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBVS gestis IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER XX.

Lfonso Petri filio, ac nepote Regis, communi Antistitum, procerumque, ac ciuitatum consensu (quod patri, auoq. maximè fuerat in optatis) ad Regna successore declarato, eique omnibus sacramento addictis, Rex Cardonensem, & alios eiusdem factionis proceres, quòd supplices inuenisset, non amplius bello lacessere, sed clementia, & benignitate, prosequi decreuit. Quamobrem dimissis comitijs, Ilerda Barcinonem abijt; vt denuò illis conuocatis, ex æquo & bono controuersiæ omnes iudicarentur, atque in perpetuum dirimerentur. Verùm quo die ingressus est ciuitatem, nuncius è Castella missus à præfecto Murciensi nunciauit Abeniusephum Miramamolinum Maurusiorum Regem cum incredibili exercitu, quem ex vniuersa ferè Africa coëgerat, in Bæticam traiecisse, atque vnà cum Granatensi milite, eam prouinciam vastare cœpisse: ac non ei solùm; sed toti Hispaniæ vniuersum, quòd fuit olim, inuectum malum, minari. Quin esse, maritima etiam loca deserta præsidijs, & mediterranea armis, atque bellico apparatu omnia destituta: necnon absentem Alfonsum Regem ab Hispania, eiusque absentia, procerum discordias ardentius inter ipsos, cum maxima Regiarum rerum despicientia & diminutione, reuiuiscere; perturbataque cuncta esse, ac, ni occurratur opportunè, breui omnia ruitura funditus: propterea quòd subacta Bætica, certum esset vtrumque omnino hostem quamprimùm in Murciense, & Valentinum Regnum conuolaturum. Hæc Rex audiens, etsi non mediocriter contristatus fuit, iniquè ferens Alfonsi generi tam intempestiuam absentiam, vel potius ignauiam turpissimam, quæ

sola erat, domi forisque tantorum malorum caussa, minimè tamen despondit animum: sed licèt affecta iam, atque ingrauescente esset ætate, quæ mortales tardiores, atque in otium & quietem propēsiores reddit; tamen ad hoc suscipiendum bellum, quouis iuuene visus est longè animosior & feruentior: ac vel ex eo, quod contra sarracenos initur, ardentius quam pro ætate, sese ad illud cōparauit, eiq. præesse decreuit: nec mirū quidem; cùm omnem ille ætatem à puero, in armis, atque exercitatione bellica contriuisset; generosamque iram, quæ addit animum, in hostes semper exercuisset; ac tales subinde senes esse soleant, quale cuiusq. studium in superiore vita fuit. Vnde ad Murciensem præfectum respondit, se, aut illicò ad ipsum venturum, aut quàmcitissimè Petrum Principem cum vniuersis copijs, subsidio ei missurum. Ipse interim Alfonsum, vbi esset, per litteras grauissimè increpauit; deque reditu ad suos, atque reparādis rebus vehementer admonuit. Quanquàm quònam ille abierit, quibusue de caussis motus, difficillimo, periculosissimoque Reipub. tempore Regnum deseruerit, nulla fit mentio, neque in historia Regis, neque alibi; quod sciam, nisi quod, vt fama fuit, is, propter insolentiam, superbiam, & fastidium, Philippo fratri, ac proceribus Castellæ adeò fuerit infensus, vt eorū tentatam sæpè conspirationem metuens, se in aliquam Regni partem, aut cœnobium abdiderit; quando abiens, tacitè Ferdinando filio Regnum tradiderit, vt otiosus, & omni cura solutus, in Astrorum contemplatione, cui, vt diximus, apprimè fuerat à puero deditus, reliquam vitam traduceret. Ex quo Iacobus ad Ferdinandum nepotem, Alfonsi filium natu maiorem, qui Burgis agebat, legatum misit, vt eum ad suscipiendam Regni contra Abeniusephū defensionem adhortaretur: quantoque maximo posset exercitu in Bęticam properaret: se enim per Murciense Regnum contra Granatenses, eius belli suasores, simulq. auctores, bellum commoturum; vt de diuiso hoste facilior esset victoria: quā doquidem multis anteà diebus explorata habuisset, tam Abeniusephi, quàm Granatensis eius fautoris, ad occupandam Bęticam inita consilia, & machinationes, quibus se, modis omnibus occursurum promisit. Proinde bono esset animo, modo ea omnia præpararet. Sed interim tam repentini Abeniusephi aduentus, atq. Bætica

 susci-

suscipiendi belli caussa ostendenda est;vt inde sarracenorum amici tia & fides quàm sit Christianis habenda semper suspecta, colligatur. Fuerat Abeniusephus multò antea à Granatensi Rege clam sollicitatus,vt breui,quantoque posset exercitu, in Bæticam traijceret; quòd eam ipse,cùm multis de caussis, tū potissimum occasione absentiæ Alfonsi Regis, facilè esset occupaturus:ac non modò Bæticam,sed vniuersamHispaniam suorum exemplo maiorū quàm gloriosissimè debellaturus. Esse enim Bęticam præter absentiam Regis omni quidem præsidio,& armis destitutam, ipsosque Regni proceres,& Regulos,non modò contra Regem coniurasse;sed interse pugnare;neque cum Ferdinando filio primo nato adolescentulo tyrūculo satis consentire. Se quoque adfuturum ei cum exercitu equitū decem millium;peditum verò triginta millium, recepit. Quin etiā Aragonium Regem non esse extimescendum, tot domesticis suorum bellis implicatum;moturum enim se bellum in Murcienses,& Valentinos, vt venientem illum distineret; sicque interim facilius Bætica à Maurusijs occuparetur. Ea libenter accipiens Abeniusephus,atque tantæ laudis occasione gaudens,postquàm Granatensibus Legatis,se expeditionē suscepturum dat fidem, meditari quoque cœpit,quo pacto melius imparatos Bæticos furtim, atq. ex improuiso adoriretur.Quare diuulgato bello,finxit, se illud in potentissimum quendam Maurusiorum Regulum, qui Cebtam vrbem munitissimam,& maritimam Regni, è Regione Granatensis positam occupauerat,sibique tributa negauerat. Quin & eodem quoq. dolo,Legatos ad Iacobum misit,rogatùm,vt eius recuperandę vrbis gratia,ex nobilitate Aragonensi lectissimos quingētos leuis armaturę equites ad se mitteret cum classe viginti nauium, offerens, se ducenta millia besantiorum Ceptinorum statim numeraturum; quo citius in armis illi essent,Maurusiamque appellerent. Quòd si obsessio vltra annum protraheretur,modò capta vrbs esset, missurum ad Regem bissantiûm quinquaginta millia;atq. ipsos etiam equites,non solùm conduplicato stipendio,sed equis,armis,atq. preciosissima quaque re oneratos,in Hispaniam remissurum. Præuiderat enim Abeniusephus Iacobū,absente Alfonso,curam totius defendendæ rei,vnà cum belli mole,esse suscepturum;ideoque amicitiæ no-

tiæ no-

tiæ nomine,classem,& equites ab eo petierat,vt ijs præoccupatis, Iacobi vires ad Alfonsum iuuandum extenuaret. Vnde patefacto dolo,quem Granatēsis machinatus fuerat, Iacobus protinus Legatos Abeniusephi, nullo dato responso, toto iussit Regno excedere. Ea re intellecta,Granatensis veritus,ne commoto bello, elapsoque induciarum die,quas cum Malacitano,& Guadicensi præfectis,sibiq; aduersarijs Alfonsus fecerat,bellum, fauentibus ipsis, contra se suscitaret,cum eisdem præfectis communicato aduentu Abēiusephi, pacem iniit,eisque persuasit,vt tanto freti auxilio,omnes simul cùm bellum Alfonso inferrent;tum Iacobo,si veniret subsidio,tot auxiliarijs muniti copijs resisterent. Quibus in sententiam perductis,litteras ad Abeniusephum dedit,rogans maturaret aduentum, daturum se illicò Algeziram, & Tarifam, Bæticæ oppida munitissima, portui,in quem esset descensurus,proxima:nunciauit prætereà,Alfonsum absentem,neque venire,neque expectari; resq́. bellicas deteriori quàm vnquam in statu apud Bæticos esse;Iacobiq́ue auxiliū, Catalanis nouas res molientibus,indies tardius fieri. Itaq. nihil moratus Abeniusephus Herculeum fretum transmisit, atque Algeziram,& Tarifam promissa oppida cepit,tanto cum exercitu,vt,sicuti Castellana refert historia,equitum leuis armaturæ decem & septē millium fuerit,peditum verò prope infinitus. venitq́ue Abeniusephus,relicto exercitu Algeziræ,cum paucis Malacam,vt eius,atque Guadicensis præfectorum,initam cum Granatæ Rege concordiam confirmaret. Inde prouinciam inter se diuidētes, Abeniusephus versus Hispalim,& eius confinia,Granatenses in Giennenses,& eorum propinqua loca,aciem direxerunt:conuenientes in hoc maximè,vt si Iacobus Murcienfibus subsidio veniret, Granatensis cum præfectis,eius propulsandi partes susciperet. Sed antequam exercitus diuideretur,in prouinciā immissi simul,agros, & vniuersos pagos miserè depopulare,atque vastare cūctā cœperunt. Agebat tunc Cordubæ præfectus Nunnius Gonçalus Lara,qui vt primùm Abeniusephus portum tenuit,Ferdinandum Principem,Burgis consistentē, de repentino illius aduentu,cum innumerabili exercitu, certiorem fecit; tantaque Maurusiorum multitudine circunfundi Bæticam, ab eisq́ue vniuersam vastari,vt,ni protinus accurreret,deleri omnia

necesse

necesse esset. Quamobrem Ferdinandus turbatus; tametsi Iacobi aui litteris & auxilio recreatus, conuocatis totius Regni proceribus, ac conscripso exercitu, Sāctium fratrem cum mediocribus copijs, & magna parte procerum, Cordubam in subsidium Nunnij misit; ipse verò paulò post cum pari exercitu secutus est illum. Sed antequam Sanctius Cordubam venisset, Nunnius tumultuario collecto exercitu, sciens Abeniusephum Astigim vrbem (nunc Ecija) petere, sese prius in eam immisit, & cùm magno, & excello animo esset, non passus, se intra oppidum contineri, hostes aperto in campo, licèt numero superiores, aggredi est ausus. Consertis ergo manibus, vsqueadeò à Nunnianis viriliter pugnatum est, vt diu fuerit prelium anceps: sed multitudine Abeniusepho superante, Nunnius, & cum eo ducenti quinquaginta equites; peditum quattuor millia simul occubuere: ac neque vnus superfuisset, qui tantam renunciasset cladem, ni propinquum oppidum superstites fugientes recepisset. Quo die, si Abeniusephus suos à præda cohibuisset, ac victoriā prosecutus fuisset; haud dubium, quin tota etiam prouincia in eius deditionem venisset. Sed timor de Ferdinandi, & multorum procerum aduentu, atque à suis accepta plaga, à lōgis eum excursionibus repressit. Interea Sanctius Iacobi filius Archiepiscopus Toletanus, de quo antea diximus, suis quidem sumptibus, magnā militum manum ex Turdetanis coegit, atque vnà cum equitatu Toleti, Madritij, Guadalajaræ, & Talaueræ, quæ insignia sunt Archiepiscopatus oppida, conscripto, inscius proximæ Larensis Cladis, versus Giennensem vrbem fuit profectus: in quam etiā venerat Lupus Diazius Pharensis; sicque deliberatum, vt expectatis socijs, simul adorirentur hostes. Verùm Archiepiscopus Martosij cuiusdam Vclensis ordinis adulationibus irretitus, asserentis Lupum paucos deferre secū, ac neque esse expectandum, neque amittendam occasionem, qua solus sine Lupo gloriosam reportare victoriam de hostibus posset, qui magna facta præda, non longè, sparsi, ac turbato ordine incedebant; consilium laudauit, statimque, minimè vocatis exercitus primoribus, sed reliquis, se sequi iussis, ad hostes præceps, tantaq. contentione properauit, vt ne expectatis quidem suis, prælium commiserit. At sarraceni paucos illos esse, ac turbato venire ordine seque

multi-

multitudine superare, videntes, in eos impetum clamore solito fecerunt, ac circumactos vndique, breui tam miserè deuicerunt; vt ne quidē ex eis euaserit quispiam, quin aut mortuus, aut captus fuerit, vnà cum ipso Archiepiscopo. Eo capto, subitus in castris sarraceno rum tumultus exortus est, & commota seditio, diuiso in duas partes exercitu, quæ de Archiepiscopo contendebant, vtra eum ducēret captiuum, Granatenses ne, à quibus captus ille fuit, an Maurusij, qui potiores in exercitu erant; cumque ex cōtentione, vt sępè fit, ad arma iam esset conclamatum, Pręfectus Malacitanus, animaduersa seditione, quæ omnino in communem totius exercitus ruinam ver tebatur, iratus ad Archiepiscopum accessit, ipsumque telo punico, perfosso humero, occidit; Absit, inquiens, vt pro vno cane tot strenui militares Duces occumbant; simulque abscisso ceruicibus capi te, & manu dextra, qua Pōtificios annulos gestabat, direptis castris, cum victoria & opima præda abierunt. Hac ipsa tempestate Ferdi nandus Princeps, qui Burgis cum exercitu in Bæticam pergebat, au diens Nunnium Laræ, & Archiepiscopum auunculum, cum omnibus copijs, in prælio occubuisse, oppidum Villæregalis in itinere ingressus est, sequētem expectaturus exercitum, vbi febri correptus, tandem in ipso iuuentutis flore, atque iniquissimo Reipub. tempore, vita excessit, Alfonsum filium paruulum successorem Regni testamento relinquens. Verùm Sanctius Ferdinādi frater germanus, iuuenis strenuus, ac bellicosus, successionem ad se pertinere ratus, Regnum occupauit, seseque pro Rege gessit: ac conuocatis Regni primoribus, præsidia cum præfectis, in omnes Bæticę vrbes, & munitiora oppida misit: ipse verò Hispalim venit, vt Regnum sibi stabiliret. Nam Alfonsus pater absens, tunc vel obierat, vel, vt dictum est, aliqua de caussa Regno exulabat; ex quo eius filij liberè de successione decernebant. At verò Iacobus, auditis prosperis Abeniusephi excursionibus, quibus adiuncto Granatensi exercitu, bis Castellanorum copias cum magna eorum strage fudisset; ac Sanctium filium crudeliter interemisset, & Ferdinandum nepotē vita excessisse; remque omnem prorsus iri perditum; Petro Principi iniunxit, vt protinus cum expedito exercitu mille equitum, & peditum quin que millium, quem Valentiæ paratum habebat, magnis itineribus

in Mur

in Murcienses contenderet, Castellanisque subsidio esset; atque, vt hostes distineret, Granatensibus bellum inferret. Inde discedēs Petrus Murciā venit, vbi aucto exercitu ijs, qui in pręsidijs erāt, Granatense ingressus Regnum, cuncta, in Almeriensi praesertim, & Malacitano agro, ferro, flammaque vastare cœpit. Tunc Granatę Rex, & Praefecti copias suas, quas ad Abeniusephum miserant, redire ad se iusserunt, vt Petro obuiam irent. A quibus subito destitui se vidēs Abeniusephus, atque intelligens, Sanctium Principem classem mari parare, vt Maurusios traijcientes interciperet, & auxilia impediret, dimissis excursionibus, cum omni exercitu Algeziram regressus fuit. Interea Iacobus de interitu Sanctij Archiepiscopi filij charissimi valde dolens, magisque in Abeniusephum commotus, nouas quotidie copias cōgere, atque expeditionem, se duce, contra sarracenos suscipere promulgauit; quòd animaduerteret, Alfonso absente, Castellanis tam male rem gerentibus, non modò Baeticae, sed totius Hispanię, propugnationis curam ad se vnum deferri: esseque non modò perutile Regnis, sed perquàm honorificum & gloriosum, vniuersae Hispanię libertatis, se vindicem, ac custodem fieri. Quid enim sibi profuisse, aiebat, tot, tantasque de sarracenis, superiore vitę tempore victorias reportasse; per easque sacrosanctam Christi fidem & religionem feliciter tot in locis propagasse; ni iugi, ac sacro quoque in eos bello, partā sustentaret? nisi etiam pro augenda, promouenda que religione, vitam libēter profunderet? Quibus de causis, ac ne inultum relinqueret Archiepiscopi interitum, quem acerbissimè tulerat, animosius, quàm credi potest, sese ad expeditionem praeparauit; simulque literas cum mandatis dedit, ad vniuersos proceres, & ciuitates suorū Regnorum, auxilium implorans; sibique ad tam necessariam expeditionem, è qua totius Hispaniae salus, & propugnatio pendebat, cum omni re adessent; deprecans, atque obnixe rogans, ad proximum Resurrectionis Dominicae diem festum Valentiam conuenirent. Per id tempus Caesaraugustae magnus inter ciues tumultus subitò exortus est, & ad arma conclamatum, atque tantus furor populi in Magistratus cōcitatus, vt in concurrentes ad tumultus sedandos cum fascibus & lictoribus cōsules ciuitatis, indicta caussa, manus iniectae fuerint à coniuratis; &

Aegi-

Aegidius Tarinus primus Consul enecatus. Quod, vt primum Regi innotuit, protinus Iustitiæ Aragonū Præfecto mādauit, vt quàm acerbissimè in delinquētes animaduerteret: è quibus ille, quotquot potuit comprehendere, capitis supplicio damnauit. Similis quoque Valentiæ exorta est seditio inter populares: atque vt neq. prioris, sic neque huius vlla inuenta caussa, præter furorem, & exoptatam populi licētiam; fuit enim cum magistratibus vrbis pessime actum, ipsis vrbe pulsis, eorumque domibus euersis; auctore quodā Michaele Perezio, magni apud populares nominis. De quibus factus Rex certior, Dertosa Regnum ingressus, duce Petro Fernando filio, persecutus est latrunculos illos, atque vniuersos cū eorum duce Perezio, breui vrbe, ac toto Regno expulit. Eo tēpore concurrère plerique proceres ad bellum Granatense à Rege conuocati; quibus iussu Regis publicè fuit factum hospitium. Cæterùm dum Abeniusephi, & Granatensis Regū res prosperæ in Betica erant; nō nulli Sarraceni Valentini Regni, a Granatensibus sollicitati; quòd nullum vnquam tempus opportunius ad conspirandū habituri essent, coniuratione facta cum Granatensibus, castella, & arces, quæ ab ipsis concessione Regia tenebantur, munire quidē, atq. à Christianorum Imperio deficere cœperunt. Id autem Abeniusephi & Granatēsis industria factum fuisse creditur: cum habuerint compertum, nisi impedito, atque domesticis implicato bellis Iacobo, se, numquam Bætica potituros; ac vel eò maximè, quòd initio conspirationis, protinus ex Maurusijs simul & Granatensibus, nonnullæ equitum turmæ confluxerint, quibus indies Valentinorum conspiratio augebatur; ac passim Christiani iter faciētes diripiebantur. Sarracenorum præterea vnus, nomine Habraimus, instaurare, munireq. cœpit arcem Serrafinestratiam dictam, quā paulò ante Rex, tanquam nouis eiusmodi rebus moliēdis opportunam, euerti iusserat. Primi igitur ex omnibus, qui conspirarant, fuere populi Toursenses, atq. Alcalanæ, Gallineriç, & Peguanæ couallium; tum & Guadalestani, Confridenses, & Finestratienses, antequàm ad eos auxiliarij è Granata equites venissent. Post eorum autē aduentum, paulo honestiore de caussa conspirarūt Montesani, & Valladenses, cum alijs nōnullis proximis Setabi populis; serpebatq. malū indies: quo-

Bb niam

niam Granatenses nouas quotidie copias, arma, & pecunias Valētinis clam suppeditabant; ob quam caussam Rex, qui Valentiam venerat, conuocatis primoribus Aragoniæ, Cataloniæ, & Valentiæ, præparatoq. cōmeatu, & armamentis, bellū rebellibus indixit; nec non Principem Petrū accersi voluit, qui paulò ante, dimissis præsidijs apud Murcienses, in Cataloniā reuersus, bellum cum Emporitano gerebat. Hic Emporitanus, non obstāte eo bello, relictis suis oppidis milite & armis munitis, cum magna manu militum Valentiam venit, Regi non modo opem laturus; sed de cōtrouersijs, quas habebat cum Petro acturus; fuitq propterea Regi vsqueadeò gratus eius aduentus, vt illico in Catalonia edici Rex iusserit, ne quispiam Petrū in eo bello contra Emporitanū sequeretur: neq. damni quippiā illius agris, & populis inferret: qui secus faceret, capite plectēretur. Itaq. magno coacto exercitu, atq. ab vrbe egredi decernente Rege, vt in rebelles excurreret, pleriq. ex ijs de reconciliatione egerunt. Horum primi fuere Montesani, & Valladēses cum alijs propinquis populis, quibus hoc ipso promissa fuit impunitas, quòd statim resipuerunt: quodq. non antea rebellarunt, quàm Granatenses, & Maurusij equites Regnum ingressi sunt; quasi tum fuerit iustior rebellionis occasio. Verum alijs, qui antea cōspirauere, nempe Tousensibus, Alcalanis, Gallineranis, & alijs, quorū supra mētio facta est, nō modo negari veniam, sed atrocissimū inferri bellū imperauit. Vnde Valentia profectus, Algeziram venit, vbi intellexit, Tousenses arcem muniuisse, seq; in eam propugnādi caussa recepisse: ad quos misso centurione cum cohorte militum, vt dederent se Regi, cuius tam nota erat benignitas, atque resipiscentibus ad parcendum procliuitas; illi freti quidem auxilio Alazadrachi, qui Regno fuerat in exilium pulsus, ac tunc, cum Granatensibus reuersus, quemq. iamiam auxilio sibi adfuturum sperabant, responderunt, se non alium, quàm Granatensem, & Abeniusephum Reges tanquam veros dominos habere; Iacobū quidem virum bonū, nō tamen sarracenorū propriū, ac verū Regem esse. Igitur reuersus Centurio, renūciato respōso, adiecit, se nō arcis munitione, sed auxiliariū accursu impeditū abstinuisse ab illius oppugnatione. Tū Rex Algezira Setabim venit, vt præsidiarios milites, qui per arces &

Caſtella diſtributi erant,ſua præſentia recrearet,eiſq́ue animum adderet. Inde verò partem equitatus Alcodium, & Cocentaniam, inſignia Conteſtaniæ oppida miſit, vt ſubſidio illis eſſent contra ducentos quinquaginta leuis armaturæ equites Granatenſes, quos ad oppugnandum Alcodium veniſſe intellexerat. Nec mora, inſidijs non longè ab oppido collocatis, duce Alazadraco, oppidum oppugnare auſi,cum graui iactura repulſi ſunt, atque eorū ſtrenuus dux Alazadracus ſagittæ ictu interemptus: qui tamen nón diu inultus relictus eſt: nam ſarracenis abeuntibus,atque cum eiulatu maximo humeris cadauer efferentibus,Alcodiani elati victoria ex oppido proruperunt,illosq́. imprudenter, ac turbato ordine inſequentes in eorum inſidias inciderunt;à quibus ferè omnes trucidati ſunt. Magna igitur ſurgente fama de tam aduerſo Alcodianorum ſucceſſu,arte & induſtria Granatenſium conſecuto,animoſiores effecti ſarraceni,caſtella & arces Chriſtianorum aliquot oppugnare tentauerunt. Cùm igitur indies malum ingraueſceret, ac creſceret conſpiratio, Rex in vrbem reuerſus, denuò proceres, qui iure beneficiario illum in eo ſequi bello, atque in præſidijs eſſe tenebantur,conuocari iuſsit. Quorum primi conuenêre, Garcias Ortizius Aſſagra Albarrazini dominus, tum & Promagiſter Templariorum (quem Aſclotius in ſua hiſtoria,Petrum Moncadam fuiſſe aſſerit) cum nōnullis cohortibus,vbi cùm intellexiſſent veniſſe ſarracenorum mille pedites in campum Lyriæ,decimo ab vrbe milliario,vt excurſiones in occurrentes pagos facerent; protinus Templarius, & Garcias, ſumptis centum & viginti equitibus,ad eos vrbe exierunt:quos tam ſtrenuè ac fortiter aggreſsi ſunt,viriliterq́ue cum eis dimicarunt, vt ex ipſis ducentos & quinquaginta occiderint, reliquos, paucis captis,ad vnum profligauerint; vno tantùm armigero ex noſtris deſiderato,& quinque equis occiſis. Interim Rege Setabim reuertente, auditum eſt plures ſarracenos equites prætérijſſe proximam Albaidenſem vallem, ireq́ue ſubſidio Beniopanis, quos numero duorum millium Petrus Ferdinandus Regis filius obſeſſos tenebat. Verùm Ferdinandus cùm eſſet excelſo animo, atque viribus, & paterna magnanimitate pręſtaret, hoſtes tanta celeritate præuenit, vt planè antequam Beniopani munire poſſent arcem, atque ſubſidia-

rios recipere, arcem ipsam expugnauerit, oppidum intrauerit, cunctosque internecione deleuerit. Vnde equites, qui subsidio venerant, de expugnatione facti certiores, in Lucentum Christianorum oppidum deflectentes, illud ceperunt, ac diripuerunt. Tum Rex qui Algezira Setabim venerat, ira commotus, quanquam effœto iam esset ob senectutem corpore, viribusque deficientibus, prægrauiquodam morbo, è quo vix adhuc conualuerat; tamen hostes insequi decreuit cum equestribus simul & pedestribus copijs, quas secū habebat. Sed Hospitalario promagistro, & Ortizio, ac etiā Oscensi Episcopo, impensè illum obsecrantibus, ne vrbe exiret, tot, tantisque fractus laboribus, atque recenti ægritudine conflictatus; nevè in manus desperatorum hostium se dederet, totiusque Regni salutem cum propria amitteret; tamen illius cursum retardare non potuerunt. Cumq. iterum reluctantē illum reprimerent, ac se in hostes inuolaturos promitterent, si domi se contineret, sin aliter, ipsum deserturos affirmarent; se, vel solum illos aggressurum, dicebat: quoad tandem, tum medicis nouum quoque morbum ex tā æstuosa via, & caniculæ tempore, prænunciantibus: tum Theologis, & Antistitibus, ni tam euidens vitæ discrimen effugeret, æternas pœnas cōminantibus; tum demum reliquis religiosis viris cum vniuerso populo collachrymantibus, atque ipsius conatum impedire nitētibus, in vrbe mœstus, atque sollicitus remansit. Illi verò turbato ordine, nimioque fatigati calore & æstu, Lucentum peruenerunt. Quibus occurrentes hostes, visi sunt numerum quingentorum equitum, & trium millium peditum, satis bene extructorum explere. In quos subitò irruentes nostri, tametsi diu anceps pugna fuit, tamen augescente hostium numero & multitudine, ex concurrentibus vndique sarracenis, victi, fugatique fuerunt, mortuo Ortizio, & filio Bernardi Entensæ, cum maiori parte equitatus. Tam ingens etiam afflixit clades Setabitanos, qui, vt continerent Regem, similiter incautè, ac turbato quoque ordine ex oppido in hostes irruperunt, vt, referente Marsilio, prouerbio fuerit trito vulgatū Setabitanis, Martis infaustus ille dies. Fuereque in eo prælio capti, cùm multi equites pernobiles; tum Hospitalis promagister, qui in arcem Biarij, quæ tum fuerat auxilio Granatensium equitum

ab oppi-

ab oppidanis recuperata, in custodiam missus: tametsi protinus à sarraceno transfuga, qui multo tempore sub Rege militauerat, mireque colebat promagistrum, liberatus fuit; ac paulò post, mortuo Rege, ad Petrum Principem reuersus. Igitur tantæ cladis audito nũcio vehementer cõturbatus Rex fuit, eoque grauius rem tulit, quòd resciuit suos, neque seruato ordine, neque coniunctis viribus, neque satis exploratis hostium consilijs, in eos irruisse. Itaque paucis post diebus Petrus Princeps cum nonnullis proceribus ad Regem venit, cui illicò exercitum Rex tradidit, vt in præsidia arcium, & oppidorum, maximè verò Murciensi Regno confinium, distribueret: quandoquidem, aut quia Abeniusephus in Algeziram, vt diximus, redierat, aut quia Castellani sese iam contra Abeniusephum erexerant, & Granatenses oppresserant, euanuere equites illi exteri, qui Regnum infestabant. Sed angore animi, agitationeque corporis cõflictatus Rex in morbum incidit grauissimum, à medicis multò ante denunciatum. Quamobrem Setabi, quam ille vrbem magnopere coluit, profectus, venit Algeziram; vbi, ingrauescente morbo, peccata sua meditatus, profusis lachrymis, intimoque de illis animi affectu dolens, Antistiti ac religiosis viris aperuit; móxque sacrosanctum Christi corpus sumpsit. Sed medicis, post multa adhibita remedia, omnino de ipsius vita desperantibus, Petrum accersi iussit; cuius aduentu, & præsentia non mediocriter recreatus, insequenti die, sacro religiosissimè audito, præsentibus Antistitibus, &, qui tum aderant, Regnorum proceribus, ipsum cùmprimis admonuit, vt animo, atque oculis perpenderet, summa & immensa beneficia, quæ diuina bonitas sibi Regi tota vitę periodo contulisset: cũ & sexaginta, ac eò plus, annos regnauisset; & nullas non ex hostibus victorias cum summa Christi laude reportasset: maiores sanè se reportaturum speraret, si tria potissimum semper secum animo versaret; Primùm, si Deum tota mente timeret; eique se, suaque omnia toto pectore commendaret. Alterum, si populos in officio & concordia contineret, ex quibus Regnorum non modò incolumitas sequitur, sed incrementum & amplificatio; hùc enim Regum tota refertur fœlicitas. Tertium, si fraternum concordiæ vinculum cum Iacobo vterino fratre retineret. Iccirco enim ei secundo loco Baleari-

cum Regnum cum adiacentibus Insulis, atque Mompellerien- sem,& Perpinianensem ditiones suis Regnis propinquas, se contribuisse; vt fraternis iunctis viribus, non modò omnibus terrori esse ambo;sed concordibus interse animis, maiora moliri, ac totam Lybiæ oram debellare possent. Adiecit deinde,nihil fore,neque Christo acceptius,neque sibi gratius, neque Regno,& Regibus tutius, quàm sarracenos cunctos è Regno expellere: quòd ijdem vsqueadeò natura impij, ac Christianorum perpetui & intestini hostes sint; vt nulla vnquam cum Christianis deuinciri pace possint: ac neq. precibus,neque humanitate flecti, vt in Christum dominum animo firmo,atque fideli sint;sed infido,& ab eo semper auerso. Adhæc Oscensem Episcopum, quem à puero domi aluerat,& tanquam moribus,ingenio,& consilio prestantem, magnum Regni Cancellarium constituerat;necnon Sacristam Ilerdensem,eius fratrem, & Vgonẽ Mataplanium Archidiaconum Vrgelitanum, viros consilij Regij probatissimos,ac fidelissimos, eidem plurimum commendatos haberi voluit,vnà cum antiquis Aulę Regiæ alumnis, quos reliquis omnibus præferri iussit. Demum cauens omnino, si eo morbo decederet,ne extra Regnum efferretur,ne scilicet eius cohonestandi funeris caussa, Petrus Princeps bellum intermitteret; sicque, eo absente, augendę cõspirationis noua daretur occasio;statuit,vt si mors ipsum Algeziræ occuparet,in Aede Virginis, quam ipse ibi exædificari curauerat: si Valentiæ, in templo maximo,cadauer deponeretur, quoad finito bello,in cœnobium Populetanũ deferretur. Hęc cùm dixisset,ab humanis rebus omnibus se abdicare volẽs,Regnum liberè absolutéque Petro concessit: ipse verò monachalem vestem Cistercien sis ordinis suscepit, animo abeundi in cœnobium, ibique,& profitendi religionem;& quod reliquum esset vitæ,Deo,atque cœlestium contemplationi impendendi. Itaque Petrus, vt patri morem gereret, ad extrema Regni versus Murcienses perrexit: Rex verò Valentiam progressus fuit;quò simulac peruenit, testamẽtum obsignatum Episcopo Valentino, postquàm ille vita functus esset resignãdum,tradidit. Sed ex vi morbi,cùm iam vox, viresq. deficerent, se totum Christo & Virgini matri commendans,ac cœlestia suspiciens,vitam Deo reddidit, vij. Idus Iulij, anno Christianæ salutis M.cc.lxxvj. ætatis verò

suæ

suæ lxviij. cui iusta & exequiæ mediocri pompa, & ceremonijs redditæ fuere, ob Petri & Iacobi, aliorumque filiorum absentiam: nullus quippe ex eis obeunti patri adfuit, sed exemplo Petri vnusquisque abijt in pręsidia. Cadauer autem in templo maximo deponi iussum est, quoad Populetum cum magna pompa, Regioque more deferretur. Eo mortuo, fuere illicò recitatæ tabulæ testamenti, quod ipse Mompellerij, ad vij. Calendas Septembris fecerat ante annos quattuor, suaque manu & sigillo obsignauerat. In quo donationes, Regnorumque diuisiones, Petro & Iacobo legitimis ex Iolante tanquam iusta vxore filijs factas, approbauit. Iacobum & Petrum ex Teresia Vidauria filios ante Iolantem susceptos, eodem testamento legitimos declarauit; quorum natu maiorem, Exericano oppido & arce, cum vniuersa eius ditione ac territorio in Valentino Regno: minorem verò, Aierbio oppido cum eius quoque arce, alijsque oppidis in Aragonum Regno donauit: ea conditione, vt alterutri sine liberis decedenti superstes succederet; vtroque autem orbato liberis, amborum oppida, arces, & ditiones, Regno adiungerentur: necnon Petro, & Iacobo prioribus, sine filijs decedētibus, illos ad Regna vocari, atque omnino fœminis, etiā ex Iolante natis, pręferri voluit. Tametsi post conditum testamentum, Teresiæ matrimonium, vt antecedenti libro diximus, grauissimis de caussis irritum habuerit. Alios etiam filios non iusta vxore natos suscepit, Fernandum Sanctium ex Antilionia, miserè in profluentē proiectum, qui domo vna cum ditione Castrensi in Aragonia fuerat à Rege donatus, ab eaque eius filius Philippus Fernandus, & successores nuncupati. Tum & Sanctium Archiepiscopum Toletanum: vltimum, Petrum Fernandum ex nobilissima Aragonensi fœmina Berengaria Fernandia dicta, altera scilicet, ab illa Berengaria Alfonsi domini Molinæ filia, quam Rex etsi habuit charissimam, nullos tamen ex ea filios procreauit. Fuit autē Ferdinando ditio, siue Baronia Yxarēsis in Regno Aragoniæ condonata, ab eaq. ipse, eiusq. hucusq. Regio conseruato stemate, hęredes ac successores Belcitano post auctiComitatu, denominati. Itē filias quattuor ex Iolāte habuit, quarū natu maxima Alfonso Castellæ Regi nupsit; altera Constantia, Manueli ipsius Alfonsi fratri germano; tertia Isabella, Philippo Regi Galliæ: quarta Maria;

quæ religionis septa est ingressa. Quarum filios, prioribus quattuor natis prole carentibus, ad successionem vocari voluit. Denique omnibus modis prohibuit, ne vllo vnquam tempore fœmina in Regna succederet. Vnde colligitur, annumeratis fœminis, ac etiam Alfonso primo nato ex Leonora priore vxore, Regem tredecim progenuisse filios, qui penè omnes, non modo Regnis, amplissimisque ditionibus ab eo ditati fuere: sed generosissimo eius cùm sati sanguine, tum exemplo, atque virtutibus imbuti, tanto quidem progenitore digni euasere. Cuius planè herois animum tot stipatum benefactis, totque pietatis, ac religionis defunctum muneribus, sicuti ex corporis vinculis, tanquam ex carcere euolantem, cœlestis (vt credi par est) excepit gloria: ita dimissam quoque vitam inclytam, viuorũ memoria, in qua est vita mortuorum, retinebit in omne æuũ sempiternam: cum ali quidem hæc possit, sustentarique quàm facillimè, tot, tantarumque admiratione, atq. contemplatione virtutum, quot, quãtasq. ex præclarissimis ipsiusmet Regis factis nũc erit colligere.

Quamobrem vt extremum iam habeat historia, & aliquando peroremus, atque vniuersis demum Regibus, dominisque terrarum, qui Reipub. ac summis præsunt Imperijs, non magni modo Principis, ac Imperatoris; sed etiam optimi, persanctique viri imaginem, tanquam in speculo contemplandam, imitandamque proponamus, heroica ipsius facta, ac præcipuas, quibus eximiè præstitit, virtutes breuiter in hanc summam referemus. Pietatem enim ac religionem, quæ omnium sunt fundamenta virtutum, si in primis intueamur, habemus quidem contestatas ipsas, non solùm singulari illius studio, quo se totum defendendæ religioni dedidit: sed confirmatas etiam exædificatione bis mille templorum, quæ in expugnatis à se sarracenorum Regnis erigi, exornarique curauit. Si magnanimitatẽ spectemus; ab ipsa prope infantia Regiæ maiestatis personã, cum Imperatoria belli administratione grauissimè sustinuit. Si consilium in decernendo; nemo ipso attentius alienum adhibuit: proprij autem exitus nullius extitit felicior. Si prudentiam, ex tam consideratis eius actionibus, ac æquabilitate vniuersæ vitæ, summam in eo fuisse deprehendimus. Si Reipub. administrationem; qui leges composuit, scita sanciuit, ac iussa populis descripsit, à consentanea

rationi,

rationi ac legibus administratione discedere, qui potuit? Si verò prouidentiam, summamque in bello diligentiam perpendamus; quamquàm mirè quidem incredibilem in præueniendo hoste celeritatem suspicimus, minime tamen maturitatem in deliberando desideramus. Quod si de admirabili illius temperatione, figura, & sanitate corporis agamus; nemo ipso inuentus est, suis in Regnis, neque statura procerior, neque habitudine præstantior, neque membrorum robore firmior, non denique valentior, sanior, atque speciosior. Oris enim venustate alliciebat cunctos, maiestate conterrebat, comitate verò & affabilitate deuinciebat: eaque insuper salubritate fruebatur, vt vitam prope indolentem transegerit: egrotasse siquidem nunquam, nisi appropinquante obitu, visus fuit. Quin, tanta etiam modestia, & tēperantia præditus erat, vt Regum nullus in cibo & potu fuerit illo parcior; nullus in voluptates delapsus tēperantior; atque in dictorum simul & factorum moderatione nullus circunspectior. Adhæc, si ad fortitudinem, & armorum tractationē, vnde expugnatoris cognomentum adeptus est, deueniamus; quem triginta contra sarracenos prælijs interfuisse, præfuisse, ac vicisse comaperimus, num clarissimæ fortitudinis, reliquarúmve virtutum bellicarum expertem iudicabimus? Aut eum etiam, qui nihil non magnum aggressus est, ac neque vnquam ab incœpto destitit, sed voti semper compos euasit, inconstantem dicemus? Verùm neque à clemente seiungemus, propterea quòd in vnum dumtaxàt impium, afotum, & conspirantem filium, iustè se præbuit acerbum; cùm in reliquos omnino homines, & populos, præsertim supplices, semper mansuetus fuerit, ac perbenignus. Ijs adde humanitatē, qua virtute excelluit tantoperè, vt nūquam insolens ac superbus; sed omnibus facilis ac indulgens, atque cum grauitate semper extiterit humanissimus. Iam vero liberalitas & magnificētia, debitæ Regibus virtutes, ab eo ne abesse poterāt, qui nihil ferè sibi in expugnationibus retinuit, omnia diuisit, cunctos locupletauit? Patientiam, cùm vbi oportuit, semper habuit; tum incredibilem cum Sanctio & Ferdinando patruis, perpetuis suis æmulis, atque insidiatoribus sustinuit. At, si veram eius in amicos fidem, constantiamque promissorum in hostes, consideremus; eximia in vtrosque, pluraque, tum officia, tum grati

animi

animi beneficia contulit. Ac si iustitiam & misericordiã, præcipuas Principum virtutes, adiungamus; vtramq. sic coluit, vt per eas, nullus, neque magis amandus, neq. magis timendus Rex fuerit: ex quibus maior illum, quam quemquam Regum consecuta fuit felicitas; cùm & annis plus sexaginta regnauerit, & posteris non modò duplo maiora quàm acceperat, pacata Regna reliquerit: sed ea etiã quæ posteà apud exteras gentes, & terras vltimas, ab eisdem adepta sunt, illi vni accepta ipsi referre debuerint. Totius enim Hispaniensis Imperij fundamenta posuisse illum, cùm ex historijs, Regumque Annalibus compertum est, tum in ipsa operis præfatione satis superque à nobis probatum. Quod si tandem non minor est virtus, quàm quærere, parta tueri, quid nobis, quæso, felicius? quid illi etiã gloriosius? quàm, ne vnum quidem palmum, quod dici solet, terræ, quam semel cepit, atque in ea pedẽ posuit, amisisse vnquam? quinimmò suis successoribus Regna vsqueadeo fixa tradidisse; vt ea, diuino munere, post tot sæcula, in hunc vsque diem, tanquam sarta tecta, & summa cum religione Christi firmata, & magna cum Regum gloria conseruata videamus?

¶ *Laus Deo.*

¶ Errata.

PAgina 27. linea 9. inuectio, non inductio pagi. 34. lin. 4. incolumem, non inoffensum. pag. 62. li. 22. itaque, non ideoque. pag. 67. lin. 22. aggreditur, non aggrediens. ead. lin. post breui, adde q. pag. 73 lin 33. non consulto, dele inconsulto. pag. 96. lin. 7. dele per. ead. pag. lin. 25. huncquead Regna, non huiusque Regni. ead. pag. lin. 26. dele Regni. pag. 97. lin. 13. remiserunt, non remisit. pag. 98. lin 21. dele quæ. pag. 102. lin. 1. Colubrariæ, non Columbariæ pag 109 lin 6. ostendendo, non ostendens. pag. 110. lin. 13. dele tenui pag 119. lin 31. ducendam, non ducẽdum. pag. 120 lin 2. discesserant. pag. 123. lin. 27. tricenos. ead. pag. lin. 22. ephippijs pag. 128. lin. 6. dele se. pag. 131. lin. 10. desciuerunt. pag 136. lin. 7. adde significauit. pag. 144. lin 19. detrectandã pag. 158. lin 5. progrediẽtibus. pag. 168. lin vlt. dele nullo impediente. pag. 179. lin. 3. dele sese. pagi. 183. lin. 36 oppida. pagi. 188. lin. 8. dele sit. ead. pag lin. 16. propugnatione. pag. 190. lin. 2. sarracenis. pagi. 194 lin 8 dele se, pone nos. pag. ead. lin. vlti. adiuturus. pagi. 214. lin. 14. transgressum. pag 222. lin. 19. dele sibi, pone Regi pag 225. lin. 24. eadem non ijsdem. pag. 233. lin. vlt. dele in se. pag. 236. li. 33 dari. pag 266 lin. 2 post Valleoletum, adde igitur pag. ead. li. vlt. dele interea. pag. 268. lin. 19. eripuerunt pag. 272. lin. 8. pactione facta. pag. 278. lin. 24 persuadens. pag. 279. lin. 23. ipsos, non illos. pag 283. lin. 15. dele nos, pone se. pagi. 297. lin. 34 dele sicque. pag. 345. lin. 17. Aquæ mortuę, non aquæ sextiæ. pag. 389. li. 18. dele de illis.

Finis.

INDEX RERVM MEmorabilium, quæ hisce 20. libris CONTINENTVR.

A

duci,

LEGATORIA A. PANDIMIGLIO
Via Valle
Corteno 19-21
ROMA